بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

BU TEFSİRİN HAZIRLANMASINDA FAYDALANILAN KAYNAKLAR

1- **AHKAM'UL-KUR'AN,** İmam Şafii
2- **AHKAM'UL-KUR'AN,** İmam Ebubekr Ahmed er-Razi el-Cessas
3- **AHKAM'UL-KUR'AN,** İmam Kurtubî
4- **EL-BURHAN Fİ ULUM'İL-KUR'AN,** Bedruddin Zerkeşî
5- **EL-BAHR'UL-MUHİT,** Ebu Hayyan
6- **CELALEYN TEFSİRİ,** Celaluddin Mahalli, İmam Suyutî
7- **CEVAHİR'UT-TEFSİR,** Tantavî Cevherî
8- **CAMİ'UL-BEYAN,** İbn Cerir et-Taberî
9- **ED-DURR'UL-MENSUR Fİ'T-TEFSİRİ Bİ'L-ME'SUR,** İmam Suyutî
10- **EL-ESAS F'İT-TEFSİR,** Said Havva
11- **ENVAR'UT-TENZİL,** Kadı Beyzavî
12- **FETH'UL-BEYAN,** Sıddık Hasan el-Buharî el-Kanucî
13- **FETAVA İBN-İS-SALAH Fİ'T-TEFSİR,** Ebu Amr Osman b-Abdurrahman eş-Şehrazarı
14- **FİZİLAL'İL-KUR'AN,** Seyyid Kutub
15- **FETHU'UL-KADİR,** Muhammed bin Ali eş-Şevkanî
16- **HAK DİNİ KUR'AN DİLİ,** Elmalılı Hamdi Yazır
17- **HULASAT'UL-BEYAN,** Konyalı Mehmet Vehbi Efendi
18- **EL-İTKAN Fİ ULUM'İL-KUR'AN,** İmam Suyutî
19- **İRŞAD'UL-AKL'İS-SELİM İLÂ MEZEYA'L-KUR'AN'İL-AZİM,** Ebusuud Efendi
20- **KEŞŞAF,** Zemahşeri
21- **İŞARET'ÜL-İCAZ,** Bediüzzaman Said Nursi
22- **MEHASİN'UT-TEVİL,** Cemaluddin Kasımî
23- **MENAHİL'UL-İRFAN,** Abdulazim Zerkanî
24- **MEALİM'UT-TENZİL,** Hüseyin bin Mesud el-Begavî
25- **MEFATİH'UL-GAYB,** Fahruddin Razî
26- **EL-MUNTEHAB Fİ TEFSİR'UL-KUR'AN,** Lecnet'ul-Kur'an Ves-Sünne
27- **RUH'UL-BEYAN,** İsmail Hakkı el-Bursevî
28- **RUH'UL-MEANÎ,** Alusî
29- **ES-SİRAC' UL-MUNİR,** Hatib Şirbinî
30- **SA'LİBİ TEFSİRİ,** İmam Nevevî
32- **TEFSİR'UL-KUR'AN'İL-AZİM,** İbn Kesir
33- **EL-TEFSİR'UL-KAYYIM,** İbn Kayyım el-Cevzî
34- **TEFSİR'UL-MENAR,** Reşid Rıza
35- **TEFSİR'UL-MERAĞİ,** Muhammed Mustafa el-Merağî
36- **TEFSİR'UL-AYAT'İL-AHKAM,** Muhammed Ali es-Sabunî
37- **TENVİR'UL-MİKBAS,** İbn Abbas'tan mervi
38- **UMDET'UL-KARİ,** Bedruddin Aynî
39- **ZAD'UL-MESİR Fİ İLM'İT-TEFSİR,** İbn'ul-Cevzi
40- **Ebu Kasım Hüseyin bin Muhammed er-Ragıb El-İsfehanî'nin Tefsiri**

Bu kaynaklardan başka sahih hadis kitaplarının tefsir bölümlerinden de büyük ölçüde istifade edilmiştir.

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ

(Hulâsatü't - Tefasir)

Cilt: 13

ALİ ARSLAN

(Tekirdağ Eski Müftüsü
İstanbul Eski Merkez Vaizi)

Arslan Yayınları'nın yayınladığı bu eser
Okusan KültürHizmetleri tarafından organize
edilmektedir.

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

© Copyright Arslan Yayınları

Arslan Yayınları Adına
Sahibi:
Mehmet Arslan
Dağıtım

OKUSAN

KÜLTÜR HİZMETLERİ

Redaksiyon:
Dücane Cündioğlu

Yazı İşleri:
Hikmet Kurtuluş

Dizgi:
Teknografik Matbaacılık

Montaj ve Baskı:
Kelebek Matbaası

Film:
Mustafa Dinsever

ARSLAN YAYINLARI UMUMİ NEŞRİYAT no. 25
Temel Eserler serisi: - 2/13

ARSLAN YAYINLARI
Binbirdirek, Su terazisi sok. No: 2/2 Kat: 3
Sultanahmet/İstanbul
Tlf: 512 73 30 – 526 30 52 – 511 32 65

Tefsirde kullanılan Kur'an-ı Kerim metninin Copyright Tenvir Neşriyata aittir. Kullanımda bize gösterdikleri anlayışa teşekkür ederiz.

RUM SÛRESİ

Sûre: 30

GİRİŞ

Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. 60 ayettir.

Bu sure İbn Abbas ve İbn Zübeyr'den gelen rivayete göre Mekkîdir, yani hicretten önce nazil olmuştur. Hatta İbn Atiyye, *«Mekki oluşunda hiçbir ihtilaf yoktur»* demiş ve hiçbir ayetini istisna etmemiştir.

Hasan Basri *«Bu surenin tamamı Mekkidir. Ancak 17. ayet Medine Dönemi'nde nazil olmuştur»* der. Fakat Hasan Basri'nin bu görüşü cumhurun mezhebine ve herkes tarafından benimsenen tefsire ters düşmektedir. Bu surenin ayetleri 60'dır. Bazı müfessirlere göre 59'dur. Bu surenin kelimeleri 819'dur. Harfleri 3534' tür.

SURENİN GENEL HATLARI

1 — Romalılar'la Farslar'ın savaşları 2 — İnsanların gafleti ve tefekküre davet edilmesi 3 — İbret dersi almak için seferlerin tertip edilmesi, zalimlerin akibeti 4 — Allah'ın kuvvet ve kudreti 5 — Kıyamet'te mücrimlerin ümitsizliği, şefaatçıların olmaması 6 — İman edip salih amel işleyenlerin güzel akibetleri 7 — Küfre kayıp Kur'an ve Kıyamet'i inkâr edenlerin korkunç durumları 8 — Allah'ın takdis, tenzih ve sıfatları 9 — Zalimler ilimsiz olarak heva ve heveslerine tâbi olurlar 10 — Rasûl-ü Ekrem'e doğru olan (Hanif) dine yönelmesinin emredilmesi 11 — Allah'a yönelmek,

namaz kılmak ve müşriklerden olmamak emirlerinin insanlara verilmesi ve müşriklerin çeşitleri 12 — İnsanların tutumu ve nankörlüğü 13 — Yakın akrabaya, miskine ve yolcuya haklarının verilmesinin emredilmesi 14 — Zekâtın neticeleri 15 — Allah'ın sıfatları 16 — İnsanların yaptıkları fitneden ötürü karada ve denizde fesadın ortaya çıkması ve felâketin çoğalması 17 — İbret almak için seyahat ve doğru dine tabi olma emri 18 — Kâfirin küfrünün ve müminin imanının kendilerini iltizam etmesi 19 — Allah ne yaparsa insanların yararı için yapar 20 — Hz. Peygamber'e teselli vermek için peygamberlere karşı gelenlerin kötü akibetlerinin gösterilmesi 21 — Allah'ın genel sıfatları, yağmurun rahmet olması ve haşrın genel delilleri 22 — Hz. Peygamber'in kimlere söz dinletebileceği ve Allah'ın genel kuvvet ve kudreti 23 — Kıyamet'in kopmasında müminlerin mücrimlere söyledikleri 24 — Kıyamet'te mazeretin kabul edilmemesi 25 — Peygamber ve insanlara her temsilin açıklanmış olması 26 — Kâfirlerin hakikate karşı tavırları ve sabrın emredilmesi.

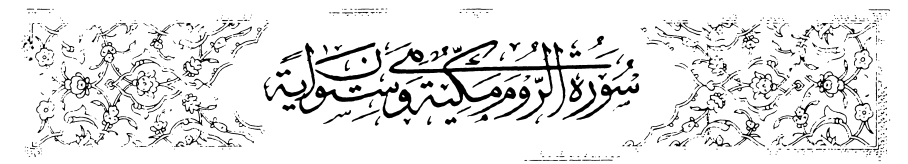

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ غُلِبَتِ الرُّومُ ﴿٢﴾ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُم مِّن بَعْدِ
غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ﴿٣﴾ فِي بِضْعِ سِنِينَ ۗ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِن قَبْلُ
وَمِن بَعْدُ ۚ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٤﴾ بِنَصْرِ اللَّهِ ۚ
يَنصُرُ مَن يَشَاءُ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٥﴾

MEÂL

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

1 — Elif, Lâm, Mîm.

2 — Rumlar (İranlılar'a karşı) mağlup oldular.

3 — (Arap Yarımadası'na) en yakın bir yerde. Ama onlar bu mağlubiyetlerinden sonra kesinlikle galip gelecekler.

4 — Birkaç yıl içinde. Emir (durum) bundan önce de bundan sonra da Allah'a aittir. İşte o gün müminler sevineceklerdir.

5 — Allah'ın yardımıyla. Allah dilediğine yardım eder. O'dur her şeye gâlib ve esirgeyici olan!

(1-5) *«Elif, Lâm, Mîm. Rumlar (İranlılar'a karşı)...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Rum» büyük bir kavmin adıdır. Rumi bin Yunan Aycan bin Yafes bin Nuh'tan gelmedirler. *«Arz»* kelimesinden maksat, Romalılar'ın diyarıdır. Çünkü Mekke ehline en yakın yer orasıydı. Veya arzdan maksat, Mekke arazisidir. Çünkü Mekkeliler'ce bilinen *«Arz»* orasıydı. Bu takdirde yakınlık, Rumlar'a nazaran olur. Veya arzdan maksat, Rum diyarıdır. Yakınlıktan maksat da düşmanları olan İranlılar'a yakın olmalarıdır. Çeşitli yollardan gelen rivayetlerden anlaşılıyor ki Romalılar'la İranlılar arasında miladi 613 tarihinde vaki olan harp, Şam diyarının Ezruaat ve Busra bölgeleri arasında olmuştur. İbn Abbas ve Süddi *«Ürdün ve Filistin'de olmuştur»* der. Mücahid *«Cezîre ve dolaylarında oldu»* der. Cenab-ı Hak bu ayetlerde 613'de mağlub olan Rumlar'ın kısa bir dönem sonra galip geleceklerini söylemektedir.

Dördüncü ayetteki *«Bid'»* kelimesi üçten ona kadar demektir. Bazıları *«Birden dokuza»*, bazıları *«Beşle on arası»* demişlerdir.

Surenin adını almış olduğu Romalılar'la İranlılar arasındaki savaş özetle şöyledir: Bu ayet indiği zaman İran II. Husrev'in, doğu Romada Herakliyus'un hükmü altında bulunuyordu. Bu iki devlet uzun zamanlardan beri savaşıp duruyorlardı. Rasûl-ü Ekrem'in risaletinin 5. yılında (613'de) bu iki devlet tekrar kanlı bir

savaşa giriştiler. Doğu Roma devleti hıristiyan ve kitap ehliydi. İranlılar ise ateşe tapıyorlardı ve Mekkeliler gibi müşrik idiler. Haliyle müslümanlar kitap ehli olan Romalılar'ı, Mekkeliler de ateşe tapan ve müşrik olan İranlılar'ı tutuyordu. Ve savaşın neticesi sabırsızlıkla bekleniyordu. İki devlet arasındaki sınır Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde birleşiyordu. Filistin, Suriye, Mısır, Irak'ın bir kısmı ve Anadolu, Doğu Romalılar'ın elindeydi. İranlılar Doğu Roma'ya iki taraftan hücum etti. Dicle ve Fırat üzerinde, Suriye, Azerbaycan ve Ermenistan tarafından taarruz ettiler. İran orduları Romalılar'ı her iki cephede de geri atarak denize dökünceye kadar takip etmişti. Suriye'deki bütün mukaddes şehirler zaptedilmişti. Miladî 614 senesinde Filistin zaptedilmiş, istilacı İranlılar kiliselerin tamamını yakıp yıkmış, yüzbinlerce günahsız insan kılıçtan geçirilmişti. İran Şehinşahı'nın sarayı 30 bin kafa ile adeta süslenmişti. 616'da Mısır, İskenderiye'ye kadar zaptedilmişti. Diğer taraftan Anadolu tamamen istilâ edilmiş, İran orduları İstanbul'a, boğaziçine kadar varmıştı. Doğu Roma İmparatorluğu'nun payitahtı olan İstanbul'un durumu böylece tehlikeye girmiş ve savaşın bu şekilde neticelenmesi müslümanları müteessir etmişti. Mekke müşrikleri ise sevinmişler ve Hz. Muhammed'e *«Sizinle harbedersek sizin akıbetiniz de böyle olur»* demişlerdi. İşte bu kanlı savaş esnasında Allah'ın Rasûlü'ne bu ayetler gelmiştir ve bu ayetlerde Romalılar'ın yakın bir dönemde galip gelecekleri ilâhî ihbarla bildirilmiştir.

BAHSE GİRMEK

Bu ayetler müşriklerin kafasına hiç girmeyen ve çok uzak bulunan bir şey vaadediyordu: Romalılar yeniden canlanacak, İranlılar'a karşı savaşacak ve galip gelecekler. Buna hiçbir müşrik inanmıyordu. Hz. Ebubekir sevinen kâfirlere, *«Sizin şirkte kardeşiniz olan İranlılar'ın Romalılar'a galip gelmesine seviniyor musunuz? Sakın sevinmeyin .Allah sizin gözlerinizi aydınlatmayacaktır.*

Allah'a yemin ederim, Romalılar kısa bir devre sonra İranlılar'a galip gelecektir. Peygamberimiz bize bunu haber vermiştir» deyince Mekke'nin azılılarından ve Rasûlullah'ın baş düşmanı olan Ubey bin Halef ayağa kalkarak Hz. Ebubekir'e *«Yalan söylüyorsun»* dedi. Hz. Ebubekir, *«Asıl sen yalan söyleyenlerdensin, Ey Allah'ın düşmanı! Ben on deve ile seninle bahse girebilirim. Eğer üç seneye kadar Romalılar galip gelirse on deveyi sen vereceksin. İranlılar galip gelirse ben sana on deve vereceğim»* dedi. Böylece Ubey bin Halef'le Hz. Ebubekir arasındaki bu iddia tahakkuk etti. Hz. Ebubekir Rasûl-ü Ekrem'e gelerek hadiseyi ona nakletti. Hz. Peygamber:

«Böyle söylemeyecektin. Çünkü bid' kelimesi üçten dokuza kadar mânâsını ifade eder. Git şart malını artır, müddeti uzat» dedi. Bunun üzerine Hz. Ebubekir, Ubey'le karşılaştı ve *«Sen galiba pişman olmuşsun»* dedi. O da *«Hayır»* deyince Hz. Ebubekir: *«O halde gel de şart koştuğumuzu artıralım, müddeti de uzatalım. Şart koştuklarımızı yüz deveye çıkaralım, müddet de dokuz sene olsun»* dedi. Ubey de bunu kabul etti. Hz. Ebubekir hicrete hazırlandığı dönemde Ubey, Hz. Ebubekir'e *«Farslar Rumlar'a galip geldiği takdirde bana vermen gereken yüz deveye karşılık bir kefil bırak»* diyerek onun yakasına yapıştı. Böylece Hz. Ebubekir henüz iman etmemiş olan oğlu Abdurrahman'ı kefil bıraktı. Ubey de Uhud Savaşı'na çıkmak istediği zaman Abdurrahman ondan bir kefil istedi. O da Abdurrahman'a bir kefil verdi. Ubey, Rasûlullah'tan almış olduğu yara ile Mekke'ye geldi ve orada öldü. İddianın yedinci senesinde Romalılar galip geldiler.

Bazı rivayetlere göre tam Hudeybiye Günü'nde Romalılar'ın galip geldiği teyid edilmektedir. Tirmizi'nin rivayetine göre Bedir Günü'nde müslümanlar müşriklere, Romalılar da İranlılar'a galip gelmiştir ve Hz. Ebubekir, Ubey'in varislerinden yüz deveyi alarak Rasûlullah'a getirmiş, Rasûlullah da bu develeri sadaka olarak dağıtmıştır.

Ebu Ya'la, İbn Ebi Hatim, İbn Merduveyh ve İbn Asakir'in Berra bin Azib'den rivayet ettiklerine göre Rasûl-ü Ekrem *«Bu haramdır. Onu tasadduk et»* demiştir.

Bu rivayetlerde şu şekilde bir itiraz vaki olmuştur: Eğer kumarın haram olmasından önce hadise olmuşsa —ki İbn Cerir, İbn Ebi Hatim ve Beyhaki Katade'den, Tirmizi de Neyyar bin Mut'imden böyle rivayet ediyorlar ve zahir de budur. Çünkü sure hicretten önce nazil olmuştur. İçkinin ve kumarın haram edilmesi ise Kur'an'ın en son inen ayetidir— Rasûl-ü Ekrem niçin *«Bu haramdır. Onu sadaka ver»* buyurmuştur? Eğer kumar haram edildikten sonra ayet nazil olmuşsa, helâlle karışık olmayan bir haramı tasadduk etmeyi nasıl emrediyor? Halbuki o malın sahibi bellidir ve Ubey'in varisleridir. Malın onlara geri verilmesinin emredilmesi gerekirdi. Eğer *«Bu harbi bir maldır, hadise Mekke'de olmuştur. Mekke de fetihten önce darulharp idi»* denirse Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre darulharpte fasid akidler de caizdir. O zaman bu mal haram olmaz. Ve dolayısıyla bu rivayet de sahih olamaz. Bu rivayetin sahih olmadığı sabit olunca da sadaka verme emri yerinde kalır. Bu takdirde Rasûlullah'ın görmüş olduğu bir maslahattan dolayı caiz olur ve helâli sadaka vermek anlamına gelir. Bu, kumarın haram olmasından önce ise —ki güvenilir olan da budur— bu zaten açıktır. Eğer kumarın haram edilmesinden sonra ise Ebu Hanife ve Muhammed *«Darulharpte müslümanlar ile kâfirler arasında fasid akidler caizdir»* demişler ve buna delil olarak da Hz. Ebubekir'in bu hadisesini göstermişlerdir. Rivayetler birbirlerini şu hususta desteklerler: Rasûl-ü Ekrem, Ebubekir'e bu şartı niçin yaptın diye karşı çıkmamış, ancak üç seneye bağlanmasına itiraz etmiş ve senelerin artırılması için onu irşad etmiştir.

Eğer *«Bu haramdır, onu sadaka ver»* şeklindeki hadis sahih ise o vakit hadisin metninde geçen ve haram şeklinde tefsir ettiğimiz *«Suhut»* kelimesi haram mânâsında değildir. Belki ar ve mü-

rüvvet eksikliğine sebep olan demektir. Sanki bu insanın mürüvvetini söker götürür ve insana bir ar olur. Nitekim Hz. Peygamber'in *«Haccamın kazancı suhuttur»* hadisinde de suhut bu mânâya alınmıştır. Ragıb *«Bunun suhut olması dini değil, mürüvveti götürmesinden dolayıdır»* der. Sanki Hz. Peygamber, bu develerin elde edilişi her ne kadar helâl ise de Ebubekir'in mürüvvetine halel getireceğinden buna suhut denilmiş ve sadaka olarak verilmesini emretmiştir. Bu, Rasûlullah'ın bu şekilde iddiaya girmeyi yasaklaması mânâsına gelmez. Üstelik bu, Rasûlullah'ın getirdiğinin doğruluğuna da kesinlikle inanmanın açıklanmasıdır ve Rasûlullah'ın Hz. Ebubekir'in salih olduğunda herhangi bir şüphesi yoktur. O, Hz. Ebubekir bu malı kazandığı zaman kendisine tasadduk emrini verirse onun muhalefet etmeyeceğini biliyordu.

Bazıları *«Suhut bazen mekruh bazen de haram mânâsında kullanılır. Burada mekruh mânâsında kullanılmıştır»* demişlerdir. Fakat bu görüşte nazar vardır. Suhut bu hadiste haram mânâsınadır. Bu hadisten *«Haramı sadaka vermek caizdir»* şeklindeki görüşe iltifat edilemeyeceği anlaşılmaktadır. (1)

DOĞU ROMALILAR'IN İRANLILAR'A GALİP GELMESİ

İkrime'den gelen rivayete göre İran orduları Roma'yı mağlup ettikten sonra ordu kumandanı Ferhan bir içki meclisinde arkadaşlarına *«Ben kendimi rüyamda Kisra'nın tahtı üzerinde oturmuş gördüm»* dedi. Bu haber Kisra'nın kulağına gitti. Kisra, onun ağabeyisi ve başkumandanı olan Şehriyar'a şöyle yazdı: *«Bu mektubum eline geçtiğinde Ferhan'ın başını bana gönder»*. Şehriyar, Kisra'ya şu cevabı yazdı: *«Ey Kral! Kesinlikle sen Ferhan gibi bir*

(1) Alûsî, Ruh'ul-Meâni, cilt: 21, sh: 19

kumandan, bir bahadır bulamazsın. Onun savaş taktikleri vardır. Düşmanda onun korkusu vardır. Bunu yapma.» Kisra ona tekrar yazdı: *«İran ordusunda onun yerine geçecek kimseler vardır. Derhal başını bana gönder.»* Şehriyar yine imparatora bir mektup yazdı. Bu sefer imparator öfkelendi. Ona herhangi bir cevap vermedi. Fakat İran ordusuna bir elçi gönderdi ve *«Ben Şehriyar'ı başkumandanlıktan azlettim, Ferhan'ı size başkumandan yaptım»* diye bildirdi. Sonra elçiye bir ince mektup verdi ve dedi ki *«Ferhan kumandanlığı devraldıktan ve kardeşi de onun emrine girdikten sonra ona bu pusulayı ver.»* Şehriyar, Şehinşah'tan gelen emri okuduktan sonra *«Başüstüne»* diyerek tahttan indi, Ferhan tahta çıktı. Ferhan tahta çıktıktan sonra elçi ona o küçük kâğıdı verdi. Kâğıdı okuduktan sonra «Bana Şehriyar'ı getirin» dedi ve onu, boynunu vurmak üzere, huzuruna aldı. Şehriyar *«Acele etme. Ben vasiyetimi yazayım. Ondan sonra boynumu vur»* dedi. Ferhan *«Yaz»* dedi. Şehriyar çantasını istedi. Kisra'dan Ferhan'ın öldürülmesi için gelen mektupları çıkardı, Ferhan'a verdi ve *«Bütün bunlar senin hakkında Kisra'nın bana yazdıklarıdır. Ve sen beni bir tek mektupla öldürmek istiyorsun»* dedi. Bunun üzerine Ferhan başkumandanlığı yeniden kardeşine verdi. Şehriyar bu sefer Doğu Roma İmparatoru Kayser'e şunları yazdı:

«Benim seninle görüşülecek bir meselem var. Ancak bu elçi vasıtasıyla gönderilmez. Sahifeler de bunu tahammül etmez. Benimle biraraya gel. Fakat gelirken 50 adamından başka kimseyi getirme. Ben de ancak elli adamımı getireceğim.»

Kayser, 500.000 kişi ile verilen noktaya doğru yola çıktı. Fakat casuslar daima kendisine haber getiriyordu. Kendisine bir hile yapılacağından korkuyordu. Casuslar Şehriyar'ın elli kişiyle geldiğini haber verince o da elli kişiyle geldi. Onlara çadır kuruldu ve ipekliden yapılmış bir çadırda biraraya geldiler. Her birinin beraberinde bir hançerden başka bir şeyi yoktu. Aralarında tercümanlık yapsın diye bir tercüman çağırdılar. Şehriyar, *«Senin*

memleketini darmadağın eden ben ve kardeşimdir. Biz askeri dehamız ve şecaatımızla bunu yaptık. Kisra bizden hased ediyor. Benden kardeşimi öldürmemi istedi, ben bunu yapmadım. Sonra kardeşimden beni öldürmesini istedi. Biz hepimiz Kisra'yı şehinşahlıktan azlettik. Seninle beraber şehinşaha karşı savaşacağız» dedi. Kayser *«Çok isabetli bir karar»* dedi. Sonra biri diğerine iki kişiyi geçen bir sır yayılır kaidesinin olduğunu işaretle anlattı ve ikisi birden hançerleriyle tercümanı öldürdüler. Böylece Cenab-ı Hak, Kisra'yı helâk etti. Ve Hudeybiye Günü'nde Kisra'nın helâk olduğu, İran'ın düştüğü haberi Rasûlullah'a geldi. Hem Hz. Peygamber hem de müslümanlar bu habere sevindiler.

İbn Kesir bu rivayeti zikrettikten sonra *«Bu, garip bir rivayettir»* demektedir.

Tanrı Buyruğu'nda şöyle yazılıdır: «Bu ihbarın bu şekilde tahakkuku Mekkeliler'in birçoklarının gözlerini açmış, onların birçoğu bu hakikat karşısında müslümanlığı kabul etmişlerdi. İngiliz tarihçisi Gibbon, *«Roma İmparatorluğu'nun Sukut ve İzmihlali,»* adlı eserinde bu hayret verici peygamber haberinin tahakkuku karşısında mebhut (dili kesilmiş, şaşmış) kalarak 1250 sene sonra şu satırları yazıyor:

«İki imparatorluğun hududu haricinde bulunan ve bunlardan her birinin diğerini imha için hazırladıkları tertibatı bilen Hz. Muhammed, İranlılar'ın adım başında zafer kazandıkları bir dakikada Bizanslılar'ın birkaç sene sonra yeniden galip geleceklerini söyledi. Dünyada hiçbir ihbar (haber) o zamanın vaziyeti karşısında bunun kadar inanılmayacak bir mahiyette sayılmazdı. Çünkü Kayser Herkil'in 610-612 arasında devam eden hakimiyeti, imparatorluğun zafere değil sukut ve izmihlale gittiğini gösteriyordu.» (1)

(1) Ömer Rıza Doğrul, Tanrı Buyruğu, cilt: 2, sh: 637

Bu ayetler peygamberliğin delillerindendir. Çünkü Rasûl-ü Ekrem burada Cenab-ı Hakkın kendisine bildirdiği gaybı haber vermektedir.

Bazı kıraatlarda *«Gulibet'ir-Rum»* ifadesi, *«Galebet'ir-rum»* şeklinde okunmuş, *«Seyaglibune»* yerine de *«Seyuglebune»* okunmuştur. Bu takdirde *«Rumlar Şam topraklarında galebe çaldılar. Müslümanlar yakında onları mağlub edecektir»* demek olur. Zaten hicretin 9. senesinde müslümanlar Şam diyarındaki Romalılar'la savaşa girdiler ve Şam'ın birçok beldelerini fethettiler. Bu takdire göre *«Galebihim»* kelimesindeki izafe, mastarın failine izafe edilmesidir.

MÜ'MİNLERİN SEVGİ GÜNÜ

«O gün müminler sevinirler» tabirindeki günden maksat, Romalılar'ın Farslar'a galebe çaldığı veya müslümanların Romalılar'a galebe çaldığı gündür. Birinci mânâya göre müslümanların sevinmesinin nedeni, kitap sahibi olan kimselerin kitapsızlara galip gelmesinden ve dolayısıyla kendileri de ehli kitap olduğundan müşriklere galip geleceklerinin başlangıcı olmasından ötürüdür. Veya Kur'an'ın bu hususta haberinin tasdik olmasından dolayı sevinirler. Ayrıca müşrikleri mağlup ettikleri ve bu hadisenin Kur'an'ın söylediği şekilde tahakkuk etmesiyle imanlarının ve dinlerindeki sebeplerin daha da artması nedeniyle ferahladılar.

Bazıları *«Allah'ın müminlere vermiş olduğu yardımdan ötürü sevindiler. Doğrulukları ortaya çıktı. Veya Allah'ın düşmanlarının bir kısmını (Romalılar'ı) diğer kısıma (Farslar'a) musallat kılmasından ve iki grubun da yok olmasından ötürü sevindiler»* derler.

وَعْدَ اللّٰهِ ؕ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهٗ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَعْلَمُوْنَ ۝٦ يَعْلَمُوْنَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۖ وَهُمْ عَنِ
الْاٰخِرَةِ هُمْ غٰفِلُوْنَ ۝٧ اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوْا ۗ فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ ۗ مَا
خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ
وَاِنَّ كَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَآئِ رَبِّهِمْ لَكٰفِرُوْنَ ۝٨ اَوَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي
الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ
كَانُوْٓا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَّاَثَارُوا الْاَرْضَ وَعَمَرُوْهَآ اَكْثَرَ مِمَّا
عَمَرُوْهَا وَجَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ ؕ فَمَا كَانَ اللّٰهُ
لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ۝٩ ثُمَّ
كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِيْنَ اَسَاۗءُوا السُّوْٓاٰى اَنْ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ
وَكَانُوْا بِهَا يَسْتَهْزِءُوْنَ ۝١٠ اَللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ ثُمَّ
اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ۝١١ وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُوْنَ ۝١٢ وَلَمْ
يَكُنْ لَّهُمْ مِّنْ شُرَكَآئِهِمْ شُفَعٰٓؤُا وَكَانُوْا بِشُرَكَآئِهِمْ
كٰفِرِيْنَ ۝١٣ وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَّتَفَرَّقُوْنَ ۝١٤ فَاَمَّا
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَهُمْ فِيْ رَوْضَةٍ يُّحْبَرُوْنَ ۝١٥

6 — (O vaad) Allah'ın vaadidir. Allah vaadinden asla cayмaz. Fakat insanların çoğu bilmezler.

7 — Onlar ancak bu dünya hayatının görülen taraflarını bilirler. Onlar Ahiret'ten gâfil olanların ta kendileridir.

8 — Acaba onlar nefisleri hususunda düşünmüyorlar mı? Allah gökleri, yeri ve onların arasında olanları ancak hak ile ve belli bir süre içinde yaratmıştır. Gerçekten insanlardan çoğu Rableri'ne kavuşacaklarını inkâr ederler.

9 — Acaba bunlar yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin akibetini görmediler mi? Öncekiler kuvvetçe daha güçlü idiler. Onlar yeryüzünü daha fazla ekip biçtiler. Daha fazla tamir ettiler. Onlara peygamberleri apaçık burhanlarla gelmişlerdi. Allah onlara zulmetmiyordu. Fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.

10 — Sonra kötülük yapanların akıbeti cehennem oldu. Çünkü onlar Allah'ın ayetlerini yalanlamışlar ve o ayetleri alaya almışlardı.

11 — Allah önce halkı yaratmaya başlar. (Ölümden sonra) onu tekrar diriltir. Sonra siz Allah'ın huzuruna döndürülürsünüz.

12 — Saat (Kıyamet) koptuğu gün, günahkârlar (ümitlerini kesip) susarlar.

13 — Onların (Allah'a) ortak koştuklarından kendilerine şefaat edecek bulunmaz. Onlar Allah'a ortak koştuklarını da inkâr edeceklerdir.

14 — Saat'in (Kıyamet'in) koptuğu gün, o gün onlar birbirlerinden ayrılırlar.

15 — İman edip salih ameller işleyenler bir bahçede (cennette) mesud olurlar.

(6-15) *«(O vaad) Allah'ın vaadidir. Allah vaadinden...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Allah vaadinden asla caymaz». Çünkü Allah hakkında yalan muhaldir.

«İnsanların çoğu bilmezler», yani Allah'ın vaadinden caymayacağını bilmezler. Bu da cehalet ve düşüncesizliklerinden ötürüdür.

*«Dünya hayatının zahiri»*nden maksat, insanların gözleriyle gördüğü ve süsleriyle süslendiği nesnelerdir. Dünyanın gayesi ve maksadı olan Ahiret'ten de gafildirler. O kalplerine bile girmez.

7. ayet onların cehaletini takrir ve tesbit etmektedir. Sadece dünya zahirinin bir kısmını idrakten başka bir şey bilmeyen hayvanlara benzetilmişlerdir. Hayvanlar bile bir kısmını bilirler. Çünkü dünyanın hakikatlerini, özelliklerini, fiillerini, sebeplerini bilmek, bu şeylerin Allah'tan nasıl sadır olduğunu, orada nasıl tasarruf yapılacağını, tüm bunlar dünya hayatını bilmektir. Cenab-ı Hak *«Zahiren»* kelimesini bunun için nekra getirmiştir. Dünyanın bâtını (içi) ise, Ahiret'in bir geçididir ve Ahiret hallerinin numuneleridir.

Bu ayet hiç bilmemekle, sadece dünyanın zahirini bilmek arasında fark olmadığını ortaya koymaktadır.

«İnsanların çoğu Rablerinin likasını inkâr edicidirler» cümlesindeki *«Lika»*dan maksat, ecelin son bulduğu noktadır. Kıyamet Günü olarak da anlaşılması mümkündür.

9. ayet ibret ve ders almak için yeryüzünde gezmenin gerekliliğini sergilemektedir. *«Öncekiler»*den maksat, Ad ve Semud gibi kavimlerdir. *«Yeryüzünü alt üst etmeleri»*nden maksat, suları çıkarmak için onu yarmaları; madenleri çıkarmak, tohumları ekmek ve fidanları dikmek için onun altını üstüne getirmeleri demektir. Kur'an'ın muhataplarından daha fazla yeryüzünü tamir ettiler. Yani onlar yeryüzünü Mekkeliler'in Mekke'yi imar etmelerinden daha fazla imar ettiler. Çünkü Mekkeliler ziraat imkânına sahip değillerdi. Başka yerlere yayılma imkânları yoktur. Bu ayet Mekkeliler'le adeta istihza etmektedir. Çünkü diğer dünya ehli memleketlere yayılıyor, kullara musallat oluyor, yeryüzünün her bölgesinde tasarruf ediyor ve imarın her çeşidini yapıyorlarken, Mekkeliler dünya bakımından faydası olmayan bir vâdiye sığınmış zayıf kimselerdir.

«Onlar nefislerine zulmederler», yani nefislerinin yok olmasına yol açacak amellerde bulunurlar.

10. ayetin metninde gelen *«Es-sua»* İbn Abbas'ın tefsirine göre Ahiret'teki ateş demektir. Beyzavi bunu kötü sonuç ve kötü hasletle tefsir etmektedir. Yani kötülük edenlerin sonu kötü bir sonuç veya kötü bir haslet oldu. *«Sua»* kelimesi *«Esu»* kelimesinin te'nisidir. Tıpkı *«Hüsna»* kelimesinin, *«Ahsen»* te'nisi olması gibi. Veya *«Buşra»* kelimesi gibi mastardır.

12. ayetin metnindeki *«Yublisu»* fiili susarlar, şaşkın bir hale gelirler, ümitsiz olurlar demektir. Bazılarına göre ise bu fiil *«On-*

ların sözleri kesilir, hüccetleri tükenir», bazılarına göre de *«Rezil olurlar»* mânâsındadır.

İbn Abbas *«Mücrim»*leri *«Müşrik»* mânâsına alarak ayeti *«Müşrikler o günde bütün hayırlardan ümitsiz olurlar»* şeklinde yorumlar.

«Onlar ortaklarını inkâr ederler» ifadesinin mânâsı, onlar ortak koştuklarından yakalarını kurtarmaya, ortak koşulanlar da onlardan yakalarını silkmeye kalkışıyorlar şeklindedir.

14. ayetin sonunda *«Ayrılırlar»* mânâsını ifade eden fiilden maksat, müslümanların kâfirlerden, cennetliklerin de cehennemliklerden ayrılması demektir.

15. ayetin son kelimesi olan *«Yuhberune»* fiili İbn Abbas'ın tefsirine göre *«Onlara ikram edilir»* demektir. Bazı müfessirler *«Onlar nimetlenirler»*, ve *«Sevinirler»* demişlerdir. Çünkü bu fiil sevgi mânâsına gelen *«Hibre»* kökünden alınmıştır.

وَاَمَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَلِقَآئِ الْاٰخِرَةِ
فَاُولٰٓئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُوْنَ ﴿١٦﴾ فَسُبْحٰنَ اللّٰهِ حِيْنَ
تُمْسُوْنَ وَحِيْنَ تُصْبِحُوْنَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ
وَعَشِيًّا وَّحِيْنَ تُظْهِرُوْنَ ﴿١٨﴾ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ
مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُوْنَ ﴿١٩﴾
وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَآ اَنْتُمْ
بَشَرٌ تَنْتَشِرُوْنَ ﴿٢٠﴾ وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ
مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوْٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ
مَّوَدَّةً وَّرَحْمَةً ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ
﴿٢١﴾ وَمِنْ اٰيٰتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ
وَاَلْوَانِكُمْ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّلْعٰلِمِيْنَ ﴿٢٢﴾ وَمِنْ اٰيٰتِهٖ
مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاۗؤُكُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ
لِّقَوْمٍ يَّسْمَعُوْنَ ﴿٢٣﴾ وَمِنْ اٰيٰتِهٖ يُرِيْكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا
وَّطَمَعًا وَّيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاۗءِ مَاۗءً فَيُحْيٖ بِهِ الْاَرْضَ
بَعْدَ مَوْتِهَا ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿٢٤﴾

16 — Küfre sapıp, ayetlerimizi ve Âhiret mülâkatını yalanlayanlara gelince, işte onlar azabın içerisinde hazır bulundurulurlar.

17 — O halde akşama girdiğinizde de, sabaha vardığınızda da Allah'ı tesbih ve tenzih edin (namaz kılın)!

18 — Göklerde ve yerde hamd Allah'a mahsustur. Gündüzün sonunda da, öğle vakti geldiğinde de (Allah'ı tesbih edin ve namaz kılın)!

19 — Allah diriyi ölüden, ölüyü de diriden çıkarır. Ölümünden sonra yeryüzünü diriltir. İşte sizler de böylece çıkartılacaksınız.

20 — Sizi topraktan yaratması onun ayetlerindendir. Sonra siz (yeryüzüne) yayılan bir beşer oldunuz.

21 — Sizler için nefislerinizden, kendileriyle sükûnet ve huzura kavuşmanız için eşler yaratması ve aranıza sevgi ve merhamet kılması onun (varlığının) ayetlerindendir. Kuşkusuz ki bunda düşünen bir kavim için birçok ayetler (dersler) vardır.

22 — Göklerin ve yerin yaradılışı, dillerinizin ve renklerinizin değişik olması O'nun ayetlerindendir. Kuşkusuz ki bunda alimler için ayetler (dersler) vardır.

23 — Gece ve gündüz uyumanız ve onun fazlından (rızık) aramanız da O'nun ayetlerindendir. Kuşkusuz ki bunda işiten bir kavim için ayetler vardır.

24 — Yine onun ayetlerindendir ki size hem korku, hem ümit için şimşeği gösterir. Gökten su indirip, onunla ölümünden sonra yeryüzüne hayat verir. Kuşkusuz ki bunda aklını kullanan bir kavim için ayetler (dersler) vardır.

(16-24) *«Küfre sapıp, ayetlerimizi ve Ahiret...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

İbn Abbas'ın rivayetine göre 17. ve 18. ayetler beş vakit namazı kapsamaktadırlar. Çünkü o ayetlerdeki *«Tumsune»* tabiri akşam ve yatsı namazları mânâsını ifade eder. *«Tusbihune»* tabiri ise sabah namazını ifade eder. *«Aşiyyen»* tabiri ikindi namazı demektir. *«Tuzhirune»* fiili de öğle namazını ifade eder. Bu noktadan ötürü Hasan Basri 17. ve 18. ayetlerin Medine Dönemi'nde nazil olduğunu söylemiştir. Hasan Basri şöyle der: *«Çünkü Mekke'de hangi vakte tesadüf ederse iki rekât namaz vardı. Beş vakit namaz ise Medine'de farz olmuştur.»* Fakat müfessirlerin çoğu beş vakit namazın Mekke'de farz olduğuna kanidir. Zira Rasûl-ü Ekrem' den şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: *«Kim en büyük ölçekle kendisine verilsin isterse o, Rum Suresi'nin 17. ve 18. ayetlerini okusun. Yine bir kimse sabahladığında Rum Suresi'nin 17, 18 ve 19. ayetlerini okursa, o gece elden kaçırdığı faziletleri elde etmiş olur. Kim akşamladığı zaman bunları okursa gündüz kaçırdığı fırsatları elde etmiş olur.»*

Bu ayetler zahirde ihbarî cümlelerdir. Hakikatte ise inşaidirler, yani emirdirler. Yani bu vakitlerde Allah'ı tenzih edin, hamdedin.

«Diriyi ölüden çıkarır», yani insanı nutfeden, kuşu yumurtadan çıkarır.

«Ölüyü diriden çıkarır», yani meni ve yumurtayı insan ve kuşlardan çıkardığı gibi. Veya hayatın arkasında ölüm, ölümün arkasında da hayat vardır. Veya kâfiri müslümandan, müslümanı da kâfirden çıkarır.

*«Yerin ölümü»*nden maksat, kurumasıdır. *«Diriltilmesi»*nden maksat ise bitkileri bitirmesidir. İşte bu çıkışlar gibi siz de kabirlerinizden çıkarılacaksınız. Çünkü bu da ölümden sonra bir hayattır.

*«Topraktan yaratmak»*tan maksat, insanın atası olan Adem'in topraktan yaratılmasıdır.

«Nefislerinizden size eşler yaratmıştır», yani kadınları erkeklerin nutfesinden yaratmıştır. Veya kadınlar da erkekler gibi beşer cinsindendirler. Veya Havva'yı Hz. Adem'in kaburgasından yaratmıştır.

«Aranızda sevgi ve merhamet kılmıştır», yani erkekler ve kadınlar arasında veya beşer cinsinin fertleri arasında.

Bu, diğer canlılar arasında sadece insanlara tahsis edilmiş bir özelliktir. Bunu da maişet ve yaşama için Cenab-ı Hak vermiştir. Veya insanların yaşaması, tanışma, yardımlaşma gibi faktörlere bağlıdır. Onlar da sevgi ve merhamete muhtaçtırlar.

Bazı müfessirler *«Buradaki sevgi, cinsî ilişkiden, rahmet de çocuktan ibarettir»* demişlerdir. Cenab-ı Hak başka bir ayette çocuk için *«Bizden bir rahmettir»* buyurmuştur.

Dillerin ihtilafından maksat, lûgatların değişikliğidir. Cenab-ı

Hak her insan sınıfına kendi lûgatını öğretmiş veya ilham etmiştir. Onu vaaz etmeye veya o lûgatı icat etmeye onları muktedir kılmıştır. Veya konuşmalarının cinslerini, şekillerini değişik yapmıştır. Çünkü keyfiyet bakımından eşit olan iki konuşmayı duymak hiçbir zaman mümkün değildir.

«*Renklerin değişmesi*»nden maksat, kimisini siyah, kimisini beyaz, kumral veya esmer yapmıştır. Halbuki hepsi de bir kişinin evlâdıdır. Bir kökten (yani Adem'den) gelmektedirler. Şekiller ve seslerin değişik olmasının hikmeti, tanınmalarıdır. Yani herkes kendisine verilen simasıyla, suretiyle, şekliyle tanınsın diye Cenab-ı Hak böyle yapmıştır. Eğer sesler aynı olsaydı, suretler bir olsaydı ve aynı şekilleri ve aynı cinsleri ihtiva etseydi o vakit tecahul (tanınmama) ve iltibas (birbirine karıştırma) meselesi ortaya çıkardı ve böylece birçok maslahat muattal kalırdı. Ahlâk sahibi başkasından ayırt edilsin, düşman dosttan, yakın da uzak olandan kolayca ayrılsın diye Cenab-ı Hak böyle yapmıştır.

22. ayet Cenab-ı Hakk'ın kudretinin genişliğini, azamet ve kemâlini belirten delillerden biridir. Bu ayetin sonundaki «*Alimin*» kelimesi «*Alemin*» şeklinde de okunmuştur. Yani bu ya alem veya alim kelimesinin çoğuludur. Bu durumlarda bilginler veya akıl sahibi olan melekler, insanlar ve cinler için birçok mucizeler vardır demek olur.

23. ayetten maksat, gece ve gündüzde sizin uykunuzu yaratması, nefsani kuvvetlerin istirahati ve tabii kuvvetlerin kuvvet bulması içindir. Bu iki vakitte de maişetinizi arayıp elde etmeniz sağlanmış oluyor. Veya ayetin mânâsı, geceleyin size uykuyu vermiş, gündüzleyin arayıp çalışmayı, onun lütfundan birşeyler elde etmek için çabalama imkânı tanımıştır demektir. Fakat iki zamanı birarada bir atıf harfiyle zikretmesi iki fiili de bir atıf harfiyle biraraya getirmesi bu iki zamanın her ne kadar birisi uyku, diğeri çalışma zamanı ise de uyku zamanı çalışmaya, çalışma za-

manı da uykuya elverişlidir mânâsını ifade eder. Bu mânâyı bu hususta gelen diğer ayetler de takviye etmektedir.

«*Dinleyen kavim*» den maksat, anlayış ve ibret dersi almak için dinleyen kavim demektir.

«*Onun ayetlerinden biri de size korku ve ümit vermek için şimşeği göstermesidir*». Zira şimşeği göstermek, misafirin ıslanmamak için tedbir almasını ve mukim bir kimsenin de ziraatlarını sulamak için hazırlanmasını gerektirir.

وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ تَقُوْمَ السَّمَآءُ وَالْاَرْضُ بِاَمْرِهٖ ۭ ثُمَّ اِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً
مِّنَ الْاَرْضِ ۡ اِذَآ اَنْتُمْ تَخْرُجُوْنَ ﴿٢٥﴾ وَلَهٗ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ ۭ كُلٌّ لَّهٗ قٰنِتُوْنَ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ الَّذِيْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ
يُعِيْدُهٗ وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِ ۭ وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى فِي السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٢٧﴾ ضَرَبَ لَكُمْ مَّثَلًا مِّنْ
اَنْفُسِكُمْ ۭ هَلْ لَّكُمْ مِّنْ مَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِّنْ شُرَكَاۗءَ
فِيْ مَا رَزَقْنٰكُمْ فَاَنْتُمْ فِيْهِ سَوَاۗءٌ تَخَافُوْنَهُمْ كَخِيْفَتِكُمْ
اَنْفُسَكُمْ ۭ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿٢٨﴾ بَلِ اتَّبَعَ
الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَهْوَاۗءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ فَمَنْ يَّهْدِيْ مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ۭ
وَمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿٢٩﴾ فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّيْنِ حَنِيْفًا ۭ فِطْرَتَ اللّٰهِ
الَّتِيْ فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۭ لَا تَبْدِيْلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ۭ
ذٰلِكَ الدِّيْنُ الْقَيِّمُ ۙ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَعْلَمُوْنَ ۙ ﴿٣٠﴾ مُنِيْبِيْنَ اِلَيْهِ وَاتَّقُوْهُ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ
وَلَا تَكُوْنُوْا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۙ ﴿٣١﴾ مِنَ الَّذِيْنَ فَرَّقُوْا دِيْنَهُمْ
وَكَانُوْا شِيَعًا ۭ كُلُّ حِزْبٍۢ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُوْنَ ﴿٣٢﴾

25 — Gök ve yerin O'nun emriyle kaim olması O'nun ayetlerindendir. Sonra sizi bir tek çağrı ile çağırdığı zaman, hemen kabirlerden çıkarsınız.

26 — Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi O'nundur ve hepsi de O'na itaat ederler.

27 — O yaratmayı başlatan, (ölümden) sonra onu tekrar iade edecek olandır. İkinci kez yaratmak O'na daha kolaydır. Göklerde ve yerde bulunan en yüce misal O'nundur. O'dur her şeye gâlip gelen, O'dur hikmetle hükmeden!

28 — O size nefislerinizden bir misal getirdi: Acaba size rızık olarak verdiğimiz şeylerde; mülkiyetiniz altında bulunan köleler içinde sizinle eşit olup birbirinizden korktuğunuz gibi kendilerinden de korkmakta olduğunuz ortaklarınız var mı? İşte biz aklını kullanıp düşünen bir kavim için ayetleri böylece tek tek açıklarız.

29 — Hayır, zulmedenler bilgisiz olarak kötü arzularına uydular. Allah'ın saptırdığına kim hidayet edebilir? Onlar için yardımcılar da yoktur!

30 — (Ey Rasûlüm!) O halde sen yüzünü bir muvahhid olarak dine, (yani) Allah'ın insanları üzerinde yaratmış olduğu fıtrata çevir. (Çünkü) Allah'ın yaratışı için değişme bahis konusu değildir. İşte dimdik ayakta duran din budur. Ancak insanların çoğu bilmezler.

31 — Hepiniz O'na yöneldiğiniz halde (yüzünüzü O'na çevirin). O'ndan korkun, namazı dosdoğru kılın ve asla müşriklerden olmayın!

32 — (O müşrikler ki) onlardan dinlerini parçalayanlar ve kendileri de bölük bölük olanlar vardır. Her grup kendi yanındakiyle böbürlenmektedir.

(25-32) *«Gök ve yerin O'nun emriyle kaim olması...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Gök ve yerin onun emriyle kaim olması», O'nun onları kaim kılmasıdır. Onların belli yerlerde durmalarını irade etmiştir. Orada gözle görülen herhangi bir direk, herhangi bir dayanak da yoktur. Emir tabiri burada kudret ve zenginliğinin kemâlinden mübalâğadır.

«Göklerde ve yerde bulunan her şey O'nundur ve hepsi O'na itaat etmektedir» ayetinin yorumunda İbn Abbas şunları söylüyor: *«Hayatta, baki kalmak ta, ölüm de, haşredilmek te O'na mecburen itaat etmektedirler. Fakat kâfirler ibadette O'na itaat etmezler.»*

«En yüce misâl» den maksat, tam olan kudret, eksiksiz olan hikmet gibi O'nun hayret verici ve şaşırtıcı vasıflarıdır ki bu vasıflar başkası için bahis konusu değildir.

Bazıları *«En yüce misal kelimesi tevhidin işaret ettiği vahdaniyyet vasfıdır»* demişlerdir. Çünkü bu vasıfta hiç kimse O'na eşit olamaz, O'na yaklaşamaz.

Katade *«Bu bir darb-ı meseldir, bir temsildir. Cenab-ı Hak müşrikler için bunu açıklıyor»* der. Ayetin mânâsı şudur: *«Herhangi biriniz razı olur mu ki kölesi kendi malında, nefsinde onun gibi*

olsun? Elbette razı olmazsınız. Nefisleriniz için böyle bir şeye razı olmadığınıza göre nasıl oluyor da Allah'a ortak koşuyorsunuz?»

Bazı alimler *«Bu ayet mahlûklar arasındaki ortaklıkta bir asıldır. Çünkü mahlûkatın bir kısmı diğerine muhtaçtır ve bu ortaklığı da Allah'tan uzaklaştırır»* demişlerdir. Çünkü Cenab-ı Hak onlardan bunu istediğinde *«Onlar bizim kölelerimiz, bize rızık olarak verdiğin malda bizim ortaklarımız değildirler»* demeleri gerekir. O zaman onlara şöyle denir: Siz kölelerinizin nefislerinize ortak olmasını uzaklaştırıyorsunuz. Fakat Allah'ın köleleri olan kimseleri nasıl oluyor da ona ortak koşuyorsunuz? Bu hükmünüz fasiddir. Görüşünüzün azlığına, kalbinizin körlüğüne delâlet eder. Bütün bedeni ibadetlerin doğruluğu bu inancın doğruluğuna bağlıdır. Kalbinde bu inancı doğrulamayan bir kimsenin ibadetleri kabul olunmaz.

*«Allah'ın fıtratı»*ndan maksat, Allah'ın dinidir. Dine *«fıtrat»* denilmesinin nedeni insanların din için yaratılmış olmasıdır. Zira Cenab-ı Hak *«Cin ve insanı ancak bana kulluk yapsınlar diye yarattım»* buyuruyor. Bu kelimeyi içeren 30. ayetin başındaki hitap, Rasûlullah'adır. Yani dosdoğru dine, İslâm dinine yönel! Yüzün yönelmesi, maksadın doğrulanması dinî amellere ciddi bir şekilde yönelmesi demektir. Yüz zikredilmiştir, çünkü o insanın duyularını kapsayan bir merkezdir ve insanların en şerefli uzvu sayılır.

Ayetin metnindeki *«Hanif»* kelimesi neshedilmiş ve tahrif edilmiş bütün dinlerden yüz çevirerek mutedil bir şekilde Allah'a yönelmek demektir. Ebu Hureyre'den gelen sahih bir hadiste Rasûlullah şöyle buyurur: *«Hiçbir çocuk yoktur ki fıtrat üzerine doğmasın (İslâm dini üzerinde doğmasın. (Doğduktan) sonra anne ve babası onu ya yahudi, ya hıristiyan veya mecusi yaparlar. Tıpkı dört bacaklı hayvanın azası tam ve bütün, eksikliklerden uzak bir dört bacaklıyı doğurması gibi. Acaba bu yavruda siz*

kulağının veya burnunun kesik olduğunu görür müsünüz? (Yani bu yoktur; fakat siz sonra bunları yaparsınız!)»

Sahabiler: «*Ey Allah'ın Rasûlü! Acaba küçükken ölenden haber verir misin?*» diye sormalarına karşılık Hz. Peygamber de «*Onların ne amel edeceklerini Allah biliyordu*» diye cevap verdi.

30. ayetteki «*Kayyım din*»den maksat, içinde eğrilik olmayan, haktan inhiraf etme bulunmayan din demektir.

«*En büyük taat olan namazı kılın. Müşriklerden olmayın. Ehli tevhidden, ibadeti sadece O'na has kılanlardan olun. İbadette ondan başkasını irade etmeyenlerden olun.*»

İbn Cerir, Yahya bin Vazıh'tan, o Yunus bin İshak'tan, o da Yezid bin Meryem'den şöyle rivayet ediyor:

ÜMMETİN KURTARICILARI

«Hz. Ömer, Muaz bin Cebel'in yanından geçti. Muaz'a, «*Bu ümmetin kıyamı nedir?*» diye sordu. Muaz, «*Üç şeydir ve onlar kurtarıcıdırlar: 1 — İhlastır. İhlas, Cenab-ı Hakk'ın insanlar üzerinde yarattığı fıtrattır, 2 — Namazdır. Namaz, dindir. 3 — Taattir. Taat, ismettir (korunmaktır)*» dedi. Hz. Ömer, «*Doğru söyledin*» diyerek onu tasdik etti.

«*Dinlerini tebdil ve tağyir etmiş müşriklerden olma!*» Dinin bir kısmına iman etmiş, bir kısmını inkâr etmiş müşriklerden olma. Bazı kıraat alimleri «*Ferraku*» kelimesini «*Faraku*» şeklinde okumuşlardır. Yani dinlerini terkeden, kulak ardı edenlerden olma. Bunlar yahudi, ateşperest, putperest ve diğer bâtıl dinlere mensup olanlardır. Çünkü Cenab-ı Hak başka bir ayette «*Kesinlikle dinlerini parçalayan ve gruplara ayrılanlarla senin bir alâkan*

bulunmamaktadır. Onların emri ancak Allah'a racidir» buyurmuştur. Binaenaleyh bizden önceki dinlere tâbi olanlar aralarında çeşitli rey ve fikirlere ayrıldılar. Her grup diğer grubun hiçbir şey üzerinde olmadığını iddia etti. Bu ümmet de (Hz. Muhammed'in ümmeti de) aralarında ihtilafa düştü. Birçok görüş ileri sürdüler. Hepsi dalâlettir. Ancak bir tek grup kurtulur. O da sünnet ve cemaat ehlidir. Onlar Allah'ın Kitabı'na, Peygamber'inin sünnetine yapışmışlardır. Selefin (sahabe ve tabiin ve ilk zamanlardaki müslüman imamların) üzerinde bulunduklarıyla amel ederler. Nitekim Hakim, Mustedrek'inde şöyle rivayet ediyor:

«Rasûlullah'a: *«Bu gruplardan kurtulan grup hangisidir?»* diye soruldu. Rasûlullah cevap olarak: *«Benim ve ashabımın bugün üzerinde bulunduğumuz yol üzerinde bulunan kimseler»* dedi.»

وَاِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُّنِيْبِيْنَ اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَآ اَذَاقَهُمْ
مِّنْهُ رَحْمَةً اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُوْنَ ۝٣٣ لِيَكْفُرُوْا
بِمَآ اٰتَيْنٰهُمْ ۭ فَتَمَتَّعُوْا ۣ فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۝٣٤ اَمْ اَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ
سُلْطٰنًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوْا بِهٖ يُشْرِكُوْنَ ۝٣٥ وَاِذَآ اَذَقْنَا
النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوْا بِهَا ۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ اِذَا هُمْ
يَقْنَطُوْنَ ۝٣٦ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَاۗءُ
وَيَقْدِرُ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ۝٣٧ فَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى
حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ ۭ ذٰلِكَ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَ اللّٰهِ ۡ
وَاُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ۝٣٨ وَمَآ اٰتَيْتُمْ مِّنْ رِّبًا لِّيَرْبُوَا۟ فِيْٓ
اَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوْا عِنْدَ اللّٰهِ ۚ وَمَآ اٰتَيْتُمْ مِّنْ زَكٰوةٍ تُرِيْدُوْنَ وَجْهَ اللّٰهِ
فَاُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْمُضْعِفُوْنَ ۝٣٩ اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ
ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ ۭ هَلْ مِنْ شُرَكَاۗىِٕكُمْ مَّنْ
يَّفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِّنْ شَيْءٍ ۭ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ۝٤٠
ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِي
النَّاسِ لِيُذِيْقَهُمْ بَعْضَ الَّذِيْ عَمِلُوْا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ۝٤١

33 — İnsanlara bir zarar dokunduğu zaman Rablerine yönelerek O'nu çağırırlar. Sonra (Allah) katından onlara bir rahmet tattırdığı zaman onlardan bir grup hemen Rableri'ne ortak koşarlar.

34 — Kendilerine verdiğimiz nimetlere nankörlük etsinler. (Ey nankörler!) Şimdi eğlenmeye çalışın. Fakat yakında bileceksiniz.

35 — Yoksa onlara bir delil indirdik de o delil (kendilerine) müşrik olmalarını mı söylüyor?

36 — Biz insanlara bir rahmet tattırdığımızda onunla sevinirler. Ellerinin kazandığından ötürü onlara bir kötülük çattı mı hemen ümidi keserler.

37 — Onlar görmüyorlar mı ki Allah dilediği kimsenin rızkını genişletiyor ve dilediğinin rızkını da daraltıyor? Kuşkusuz ki bunda iman eden bir kavim için ayetler (deliller) vardır.

38 — (Ey Rasûlüm!) Öyle ise akrabaya, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver. Allah'ın rızasını isteyenler için böyle yapmak hayırlıdır. İşte onlar felâha erenlerin ta kendileridir.

39 — İnsanların mallarında, artması için verdiğiniz rib'a (faiz) Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, böyle değildir. İşte onlar (sevab ve malları) kat kat artıranların ta kendileridir.

40 — Allah sizi yaratmıştır. (Yarattıktan sonra) rızkınızı vermiştir. Ondan sonra sizi öldürecektir. Ondan sonra (tekrar) diriltecektir. Ortak koştuklarınız içinde bunlardan herhangi bir şey yapabilecek biri var mı? Allah onların ortak koştuklarından yüce ve münezzehtir.

41 — İnsanların elleri ile kazandıklarından ötürü karada ve denizde fesad belirdi. İşlediklerinden bir kısmını onlara tattırıyor ki belki dönerler.

(33-41)*«İnsanlara bir zarar dokunduğu zaman...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

33. ayetin metnindeki *«Durr»* kelimesi şiddet mânâsını ifade eder. *«Munîbîne»* kelimesi ise dönüş yapanlar demektir. Yani insanlara bir şiddet isabet ettiği zaman Allah'tan başka taptıklarından vazgeçip Allah'a dönüş yaparlar. Ayetin metnindeki *«Durr»* ve *«Rahmet»* kelimelerinin nekra getirilmesi, onların sabırlarının olmadığını gösterir. Az bir musibete karşı feryat, az bir nimeti gördüklerinde de tuğyan ederler.

«Haydi eğlenin bakalım. Yakın bir zamanda bileceksiniz» ayeti tehdid ifade eder. Yani ayetin metnindeki *«Fetemetteu»* fiili ya emirdir, tehdit için getirilmiştir. Veya mazidir. Onlar eğlendiler mânâsını ifade eder. Zira lezzetlenmek mânâsını taşıyan *«Temettu»* kökünden gelmektedir.

«Bileceksiniz», yani eğlenmenizin vebalini bileceksiniz.

Ayetin metnindeki *«Sultan»* kelimesi, hüccet demektir. Hüccet indirilmesi, onlara bir hüccet öğrettiğimiz veya haber verdiğimizde mânâsını ifade eder. Hüccetin konuşması delâlet etmesi demektir. Veya sultan kelimesinden maksat, saltanat sahibidir. Yani beraberinde hüccet ve burhan olan bir melek indirdiğimizde o melek konuşur. *«İnsanlara bir rahmeti tattırdığımızda»*, yani sıhhat-

ten ve geniş rızıktan ibaret olan bir nimet verdiğimizde, aşırı gitmek yönünde bununla sevinirler. Yani sevinçleri aşırı gitme imkânını elde etmelerinden ileri gelir. Yoksa nimete karşı hamd ve şükürden ileri gelmemektedir.

Fahreddin Razi «Rahmet'in kendisiyle meydana geldiği sevinç şer'an yerilmiş, Allah'ın rahmetine karşı gösterilen sevinç ise övülmüş sevinçtir» diyor.

FELÂKETLERİN SEBEBİ GÜNAHLARDIR

Ayetin metnindeki *«Seyyietun»* kelimesi şiddet demektir. Yani ellerinin yapmış olduğu günahlardan dolayı Allah'ın rahmetinden ümitsiz olmakla ansızın karşı karşıya gelirler.

Bu ayette dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır: Cenab-ı Hak burada rahmeti Allah'a nisbet etmiş, seyyieyi ise etmemiştir. Bununla kullarını eğitmiş oluyor ki şerri Allah'a nisbet etmesinler. Meselâ Fatiha Suresi'nde Cenab-ı Hak *«En'amte»* fiilini Allah'a nisbet ediyor, fakat *«El-mağdub»* lafzını etmiyor. Bu, o hususu beyan etmek içindir. Rahmetin tattırılmasının sebebi açıklanmamıştır. Fakat seyyienin isabet etmesinin sebebinin açıklanması, rahmetin Allah'tan gelen bir lütuf olduğuna işaret eder. İkincisi ise bir adalettir, yani isyana karşı verilen bir cezadır ki bu da adalet olur.

FAKİRLİK VE ZENGİNLİĞİN SEBEPLERİ

37. ayetin metnindeki *«Yebsutu»* genişletir, bol verir mânâsını ifade eder. *«Yekdiru»* daraltır, az verir demektir. Bunlar iman eden bir kavim için ayetler, mucizelerdir. Onlar bu mucizelerle Allah'ın kudretinin ve hikmetinin tam olduğuna delil olurlar. Bu

ayet zenginliğinin Allah'ın katıksız bir meşiyeti olduğunu, kulun fiili ve amansız çalışmasının zaruri bir neticesi olmadığını ve yokluğun da kişinin acizliğinden, çalışmamasından değil de Cenab-ı Hak'kın hükmünden geldiğini ifade ediyor. Bu durum ancak Allah'ın takdirine iman eden bir kimse için olumlu olur.

Şair ne güzel söylemiş: *«Akıllı insanın sıkıntısı ile cahil insanın genişliği seni kâmil bir hâkimin hükmüne irşad etmektedir. Nice akıllı ve bilgin insanlar vardır ki akıl yönleri tam olduğu halde elleri dardır. Nice cahiller vardır ki malları çoktur ve zengindirler. Bu Aziz ve Alim olan Allah'ın takdiridir!»*

«Yakın akrabaya, yoksula, yolcuya, hakkını ver» ayeti Hz. Muhammed'e hitaptır. Yakın akrabanın hakkı sıla-i rahimdir, sadaka ve ona karşı yapılan diğer hayırlardır. Yoksul ve yolcuya da o anda müstehak oldukları şeyleri vermek onların hakkıdır. Bu hitap, Cenab-ı Hakk'ın hitabında Hz. Muhammed'in asıl, diğer müminlerin de onun tâbii olduklarına işaret eder. Hasan Basri «Bu hitap her dinleyenedir» demiştir.

37. ve 38. ayetlerin hulâsası şudur: Allah'ın emirlerini yerine getirmek onun rızasını celbeder. Güzel hayat da Allah'ın rızasının tâbiidir. Nitekim Allah'a isyan etmek, O'nun gazabını celbeder. Kıtlık ve sıkıntı da gazabın ayrılmaz sonuçlarındandır. Bu ortaya konulduktan sonra ayet şöyle anlaşılır: *«Ey Muhammed ve ona tâbi olanlar»* veya *«Ey kendilerine geniş rızık verilenler, yakın akrabalarınızın, yoksulların ve yolcuların hakkını verin!»* İmam'ın söylediğine göre ayetin zahirinden anlaşılıyor ki bu haktan maksat mâli haktır. Bazıları bu ayeti farz olan zekâta hamletmişlerdir. Fakat bu surenin Mekki ve zekâtın da Medine'de farz oluşu bu tevili gayri sahih göstermektedir. *«Sure Mekkidir ama bu ayet Medine'de nazil olmuştur»* şeklindeki iddia ise sahih bir nakle dayanmalıdır. Böyle bir nakil de ortada yoktur.

*«Allah'ın vechi»*nden maksat, onun zatıdır. Yani Allah için halisen iyilik yapanlar kastedilmektedir. Veya Allah'ın zatı Allah'ın ciheti demektir. Yani Allah'a yaklaşmak cihetiyle kastedenler için bu ancak hayırdır.

39. ayetin metnindeki *«Riba»* kelimesi zahire göre şer'an haram olan faizdir. Cübbai böyle demiş, Hasan Basri'den de böyle rivayet edilmiştir. Nitekim bu ayet Beni Sakif ribası hakkında nazil olmuştur. Onlar riba ile para verirlerdi. Süddi'den *«Kureyşliler de böyle yaparlardı»* şeklinde gelen rivayet de bunu desteklemektedir.

İbn Abbas, Mücahid, Said bin Cübeyr, Dahhak, Muhammed bin Kâb ve Tavus *«Bu ribadan maksat faiz mânâsındaki riba değildir. Bir kimsenin fazla bir mükâfat almak için herhangi bir kimseye parasını vermesidir. Bu fazlalığa riba demek mecazdır. Çünkü bu, ziyadeliğin sebebidir»* demişlerdir.

İbn Abbas, Hasan ve Katade *«Li yerbuve»* fiilini *«Literbuve»* şeklinde okumuşlardır. Yani onu halkın malını artırmanız için veriyorsunuz demektir.

«O, Allah katında artmaz», yani Allah'ın takdirinde, hikmetinde bereketli olmaz.

Allah'ın rızasını irade ettiğiniz halde verdiğiniz zekâta gelince; işte onu verenler kat kat verenlerdir. Veya kendilerine verilen kimselerdir.

Eğer ayetteki riba bildiğimiz haram riba ise bu ayet tıpkı *«Allah ribayı yakar, sadakaları artırır»* ayeti gibi olur. Birçok kimsenin kelamından anlaşılıyor ki bu ayet bu mânâdaki ribayı yasaklıyor. Fakat malûmdur ki, eğer bu ayet böyle bir şeyi yasaklarsa atiyye mânâsındaki fazlalığı da yasaklaması lâzımdır. Yani *«Alan*

bana fazlasıyla malımı geri verecektir» niyetiyle verilen borç mal da böyle olur. Halbuki fakihler açıkça belirtmişlerdir ki Rasûlullah'tan başkasına bu fazlalık haram değildir. Yine açıkça belirtmişlerdir ki alacaklının borçlu tarafından fazla verilen miktarı şart koşmaksızın alması haram değildir. Veren de günahkâr olmaz. Ancak veren o fazlalığı vermekle sevap sahibi de olmaz. Çünkü o başlıbaşına bir sadaka değil, kendisine verilen borçla beraber verilen bir fazlalıktır. İvaz olarak verilen bir şeyde sevap yoktur. O fazlalığı borç zamanı gelmezden önce vermekte de sevap yoktur.

«İnsanların elleriyle kazandıkları günahlardan ötürü karada ve denizde fesad ortaya çıktı» ayetinin yorumunda İbn Abbas *«Yer bitirmez oldu. Denizden çıkan maddeler azaldı, kesildi»* demiştir. Bazı müfessirler *«Yağmur kesildiği zaman deniz hayvanları körelir»* derler.

Ayetin mânâsı ne olursa olsun *«Berr»* den maksat kara, *«Bahr»* dan maksat denizdir. Katade, *«Berr'den maksat, çöller, kabilelerin bulunduğu yerler, göçebelerin yerleşim bölgeleridir. Bahr'dan maksat da şehirlerdir. Çünkü Araplar şehirlerin genişliğinden ötürü onlara deniz mânâsına gelen bahr derler»* diyor.

Sa'd bin Ubbade, Abdullah bin Ubey bin Selül hakkında *«Şu bahrcığın (Medine) ahalisi peygamber gelmezden evvel ona taç giydirme niyetindeydiler»* diyor.

Mücahid *«Berr, denizden uzak olan memleketler, Bahr ise sahiller ve denizin bitişiğindeki nehirlerin kıyısındaki köy ve kasabalardır»* der.

Bu ayetin hükmü âmm'dır. Yani herhangi bir döneme mahsus değildir. Kıyamet'e kadar insanların günahlarından ötürü hem denizde hem karada fesad baş gösterecektir.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ
كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ ﴿٤٢﴾ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ
أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٣﴾ مَنْ كَفَرَ
فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِأَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ ﴿٤٤﴾ لِيَجْزِيَ
الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ
﴿٤٥﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُمْ
مِنْ رَحْمَتِهِ وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ
فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا
عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا
فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ
مِنْ خِلَالِهِ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ
﴿٤٨﴾ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمُبْلِسِينَ
﴿٤٩﴾ فَانْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾

42 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Şu yeryüzünde gezin de çoğu müşrik olan öncekilerin akibetinin ne olduğunu bir görün!»

43 — (Ey Rasûlüm) Allah'ın katında dönüşü olmayan bir gün gelmezden önce yönünü dosdoğru dine çevir. O gün (insanlar) bölük bölük olacaklardır.

44 — Kim küfre kayarsa onun küfrü kendi aleyhine olur. Salih amel işleyenlere gelince, onlar da yerlerini kendileri için hazırlarlar.

45 — Allah iman eden ve salih ameller işleyenleri fazlından mükâfatlandırsın. Şüphesiz ki Allah kâfirleri sevmez.

46 — Size rahmetinden tattırsın, emriyle gemiler yüzsün, fazlından (nasibinizi) arayasınız ve şükredesiniz diye rüzgârları müjdeciler olarak göndermesi O'nun ayetlerinden (delillerinden) dir.

47 — (Ey Rasûlüm!) Yemin olsun ki senden önce birçok peygamberi kavimlerine gönderdik. Onlara mucizeler de getirdiler. Onları (dinlemeyip) günah işleyenlerin ise cezalarını hakkıyla vermişizdir. Müminlere yardım etmek de bize hak olmuştur.

48 — Allah o zattır ki rüzgârları gönderir. Rüzgârlar da bir bulut kütlesini kaldırır ve Allah o bulutları gökyüzünde istediği gibi yayar. Onu parçalara ayırır. Bir de görürsün ki yağmur onların arasından çıkmakta. Artık onu kullarından dilediğine isabet ettirir. İşte o zaman onlar da sevinirler.

49 — Oysa onlar üzerlerine (yağmur) indirilmezden önce kesinlikle ümitsiz idiler.

50 — (Ey Rasûlüm) Allah'ın rahmetinin eserlerine bak! Allah yeryüzünü ölümünden (kupkuru kesildikten) sonra nasıl diriltiyor! (Bu diriltmeyi yapan Allah) ölüleri de dirilticidir. O her şeye kâdirdir.

(42-50) *«(Ey Rasûlüm!) De ki: Şu yeryüzünde...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

42. ayet günahların Allah'ın gazabına sebep olduklarını tekid eden bir ayettir. Allah bu ayette *«Seyredin, günahlarından ötürü helâk edilen ümmetlerin hallerini görün»* diyor. Ve böylece 41. ayetteki hükmü tekid etmiş oluyor.

43. ayetin metnindeki *«Meradde»* kelimesi, *«red»* kökünden gelen bir mastardır. Ayetin mânâsı *«Onu Allah getirdikten sonra geri götürmez»* şeklindedir. Yani Allah tarafından onu reddetmek bahis konusu değildir. Öyleyse başkası haydi haydi bunu reddedemez.

Ayetin sonundaki *«Yessaddeune»* fiili parçalanırlar demektir. Yani bir grup cennette, bir grup da cehennemdedir. Veya şahısların birbirinden ayrılması gibi ayrılırlar. Nitekim Cenab-ı Hak *«Hatırlat o günü ki insanlar yayılmış, ayrılmış çekirgeler gibi olurlar»* diyor. İki grubun ayrılmaması kastedilmemektedir. Zira fiilden istifade edilen mübalâğa ancak birinci mânâya uygun düşmektedir. İkinci mânâ da siyak ve sibaka uygun olduğundan dolayı tercih edilmiştir. Zira kelâm müminler ve kâfirler hakkındadır.

«Salih amel işleyen kimseler kendileri için yer hazırlamakta-

dırlar» cümlesinden maksat, onlar nefislerine şefkat göstermiş oluyorlar demektir.

Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki bu çaba, ölümden sonraki âlem içindir. Cemaa, Mücahid'den, *«Onlar kabirdeki yerlerini hazırlar demektir»* şeklinde bir rivayette bulunmaktadır.

RÜZGÂRLARIN FAYDASI

«Onun ayetlerinden biri de rüzgârları müjdeciler olarak göndermesidir ..». Bu ayetteki rüzgârlardan maksat, el-Cenub, es-Seba, eş-Şimal ve ed-Debur'dur.

Rüzgârların *«müjdeci»* olmaları yağmuru müjdelemeleridir. *«Allah rahmetinden size tattırsın»* tabirinden maksat, rüzgârların ve yağmurun arkasından gelen menfaatlerdir. Meselâ rüzgârlar estiği zaman huşunet kalkar, ağaçlar sulanmış olur ve meyve verirler. Bolluk meydana gelir vs.

Rüzgârların yararlarından biri de geminin denizde yürümesidir. Çünkü Kur'an'ın nazil olduğu dönemde gemiler buharlı değildi. Rüzgârla akıp giderlerdi.

Başka bir faydası da denizde ticaret yapmak suretiyle Allah'ın lütfunun aranmasıdır.

47. ayet, Hz. Peygamber'e bir tesellidir. Ve bu teselli aynı zamanda Rasûl-ü Ekrem'e ilâhi vaad, ona isyan edenler için de bir tehdidi ilâhidir.

*«Kavim»*den maksat kavimlerdir. Yani senden önce peygamberleri kavimlere gönderdik. Nitekim seni de Kureyş'e gönderdiğimiz gibi.

*«Beyyinatlar»*dan maksat, mucizelerdir. *«Suç işleyenlerden intikam alırız»*. Yani onların bir grubu iman etmiş, bir grubu da peygamberleri tekzip etmişlerdir. Aynen sana yaptıkları gibi. Biz onlardan intikam aldık.

«Müslümanlara yardım etmek bizim üzerimize bir haktır» cümlesi müslümanların şerefini artıran bir cümledir. Çünkü onlar Cenab-ı Hakk'ın yardımına müstehak olmuşlardır. Müslümanlardan maksat, hem peygambere iman edenler hem de peygamberdir. Veya müslümanlardan maksat, peygamberlerdir. O zaman *«el-müminun»* üzerindeki eliflâm ahd için olur. Bilinen müslümanlar ki peygamberlerdir. Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre Cenab-ı Hak bu yardımı dünyada yapacaktır. Bazı rivayetlerde bu yardımın sadece dünyada değil hem dünyada hem de Ahiret'te yapılacağı bildirilmiştir. Yani bu vaad bütün müminler içindir. Böylece peygamberlerden ümmetlerine kadar herkes bu vaade dahil olmuş olmaktadır.

48. ayette geçen *«Allah rüzgârları gönderir»* cümlesinden maksat, daha önce bahsi geçen rüzgârların mübhem kalan durumlarını açıklamaktadır. Yani Cenab-ı Hak rüzgârları harekete geçirir, dağıtır. Onlar da tam mânâsıyla havada Allah'ın dilediği şekilde yayılırlar.

Bu ayetteki *«sema»* kelimesinden maksat havadır, yüksek buluttur. Yoksa bizim bildiğimiz gök değildir.

Ayetin metnindeki *«Kisefen»* kelimesi *«parçalar»*, *«El-Vedk»* kelimesi de *«yağmur»* demektir. Bu yağmur o parçaların arasından gelir. Yani bulut parçaları arasından. Bu yağmur, Allah'ın dilediği kullarının memleketlerine ve arazilerine isabet ettiğinde onlar hemen sevinirler. Halbuki onlar yağmur gelmezden önce mutehayyir ve şaşkın bir vaziyette idiler.

Tefsir alimlerinden bazıları *«49. ayetteki «min kabli» kelimesindeki zamir ziraate racidir»* demiştir. Yani ziraat etmelerinden önce. Bazıları *«buluta racidir»* demiştir. Yani bulutu görmezden önce onlar ümitsiz idiler.

*«Allah rahmetinin eserleri»*nden maksat, yağmurun inişinden sonra meydana çıkan bitkiler, ağaçlar ve çeşitli meyvelerdir.

*«Yerin ölümü»*nden maksat, kuruması, bitkilerinin solması ve parçalanmasıdır. Cenab-ı Hak bu ölümden sonra yeri garip bir şekilde tekrar diriltir, rengârenk çiçekler çıkarır. *«Buna bak»*, yani Allah'ın kudretinin büyüklüğüne, rahmetinin genişliğine dikkat et.

«Şüphesiz ki şanı yüce olan Allah ölüleri diriltmeye kâdirdir». Ölülerin dirilmesi de ölen yerin dirilmesi gibidir.

«O her şeye kâdirdir» cümlesi daha önceki cümlenin bir yorumudur. Yani Cenab-ı Hakk'ın herşeye kâdir olmasının bir parçası da ölenleri yağmurla diriltmesidir.

وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَّظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ ﴿٥١﴾ فَإِنَّكَ
لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَا أَنتَ
بِهَادِ الْعُمْيِ عَن ضَلَالَتِهِمْ ۖ إِن تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾
اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِن بَعْدِ ضَعْفٍ
قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِن بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۖ
وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴿٥٤﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ
الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ ۚ كَذَٰلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾ وَقَالَ
الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ
اللَّهِ إِلَىٰ يَوْمِ الْبَعْثِ ۖ فَهَٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلَٰكِنَّكُمْ
كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يَنفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا
مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا
الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ ۚ وَلَئِن جِئْتَهُم بِآيَةٍ لَّيَقُولَنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾ كَذَٰلِكَ
يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ
وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

51 — Yemin olsun ki biz bir rüzgâr göndersek ve onu (eserini) sararmış görseler, bunun ardından hemen nankörlük yaparlar.

52 — (Ey Rasûlüm) kesinlikle sen ölülere duyuramazsın. Arkalarını çevirip giden sağırlara da çağrıyı işittiremezsin.

53 — Ve sen körleri sapıklıklarından (kurtarıp) yola getirecek de değilsin. Sen ancak ayetlerimize iman edenlere duyurursun. Onlar teslim olanlardır.

54 — Allah o zattır ki sizi bir zaaftan yaratmıştır. Sonra zaafın ardından bir kuvvet meydana getirmiştir. Daha sonra kuvvetin ardından bir zayıflık ve ihtiyarlık vermiştir. Dilediğini yaratır. Hakkıyla bilen ve yüce kudrete sahip olan ancak O'dur.

55 — Kıyamet'in kopacağı gün suçlular (dünyada) bir saatten başka kalmadıklarına dair yemin edecekler. İşte onlar (dünyada da haktan) böyle döndürülüyorlardı.

56 — Kendilerine ilim ve iman verilmiş olanlar «Andolsun siz Allah'ın Kitabı'nda (belirttiği) o tekrar dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bu o tekrar dirilme günüdür. Fakat siz bilmemezlikten geliyordunuz» dediler.

57 — Artık o gün zulmedenlerin mazeretleri fayda vermeyecektir. Onlardan Allah'ı razı etmeye çalışmaları da istenmez.

58 — Andolsun ki biz bu Kur'an'da insanlara her misâlden verdik. (Ey Rasûlüm) andolsun ki onlara bir ayet (mucize) getirdiğinde o kâfir olanlar, «Siz ancak batıl şeyleri ortaya atmaktasınız» derler.

59 — İşte böylece Allah, bilmeyenlerin kalpleri üzerine mühür basar.

60 — (Ey Rasûlüm!) Artık sabret. Allah'ın vaadi şüphesiz ki gerçektir. Sakın inanmayanlar seni gevşekliğe sevketmesinler.

(51-60) «*Yemin olsun ki biz bir rüzgâr göndersek...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

51. ayetteki «*Onu sararmış gördüler*»den maksat, bitkiyi solmuş gördüler demektir. Veya o eserin solmuş olduğunu gördüler. Zira «*bitki*» mânâsına gelen «*nebat*» kelimesi aslında mastardır. Aza da çoğa da denilmektedir. Sonra yerden çıkan bitkilere isim olarak verilmiştir.

İbn İshak «*Zamir buluta racidir*» diyor. Yani bulutu sararmış, yağmur yağdırmaz görürlerse demektir. Bazı müfessirler ise rüzgâra racidir demişlerdir. Fakat bu iki yorum da zayıftır.

52. ayet Rasûl-ü Ekrem'e hitap ediyor. Aynı zamanda daha önce anlaşılan mânânın da nedenini teşkil eder. Sanki Rasûlullah'a «*Onlar hidayete gelmedikleri için sakın üzülme. Çünkü sen ölülere dinletemezsin*» denilmektedir.

ÖLÜLER DİNLEYEBİLİRLER Mİ?

Allame İbn'ul-Hemmam der ki «*Meşayihimizin çoğu ölünün duymadığında karar kılmışlardır. Delil «Kesinlikle sen ölülere dinletemezsin» ayetiyle «Sen kabirde olanlara dinletemezsin» ayetleridir. Bunun için Hanefiler kabir telkini yoktur demişlerdir. Ha-*

nefiler'e göre bir kişi ben falan adamla konuşmam diye yemin eder ve öldükten sonra konuşursa kendisine keffaret düşmez.»

Seferani, «*El-Buhur'uz-Zahir*» adlı kitabında Aişe validemizin «*Ölülerin dinlemesi yoktur*» dediğini nakleder. Alimlerden bir grup da Aişe validemize tâbi olmuşlardır.

Kadı Ebu Ya'la el-Hanbeli, «*El-Cami'ul-Kebir*» adlı kitabında Aişe validemizin görüşünü destekler ve şu ayetle delil getirir: «*Sen de ölülere söz dinletemezsin.*»

Ehli ilimden bazı gruplar ölüler diriler gibi olmasa da onların söz dinlediklerini savunmuşlardır. İbn Abdilberr, «Alimlerin çoğu bu kanaattadır. Ve bu aynı zamanda İbn Cerir et-Taberi ile İbn Kuteybe'nin görüşüdür. Onlar Müslim ve Buhari'de Enes'in Ebu Talha'dan rivayet ettiği şu hadise dayanmaktadır:

«Bedir Günü'nde müslümanlar müşrikleri mağlup ettiklerinde, Rasûl-ü Ekrem 24 müşrik leşinin —ki Kureyşin ileri gelenlerindendiler— Bedir kuyularından birisine atılmasını emretti. Hz. Peygamber onlara:

«Ey Eba Cehil bin Hişam!

Ey Umeyye bin Halef!

Ey Utbe bin Rebia!

Rabbinizin size vaadettiğini hak olarak buldunuz mu? Kesinlikle ben, Rabbimin bana vaadettiğini hak olarak buldum» dedi. Hz. Ömer «*Ey Allah'ın Rasûlü! Sen ruhsuz cesedlerle mi konuşuyorsun?*» diye sorar. Hz. Peygamber, «*Muhammed'in nefsini elinde tutana yemin ederim, onlar benim sözlerimi sizden daha iyi duyarlar*» diye cevap verdi.»

Müslim'in rivayeti Enes'ten gelmiştir: «*Onlar icabet etmeye kâdir değildirler*». Yani cevap veremezler.

Bir de Buhari'nin Sahih'inde yer alan şu hadisi delil getirirler: «*Kul kabrine konulduktan sonra arkadaşları dönüp evlerine giderken onların papuçlarının takırtısını dinler.*»

«*Ölü duyamaz*» diyenler bu hadislere ve bu ayete şöyle cevap vermişlerdir:

«Süheyli'ye göre bu ayet, tıpkı «*Sen sağırlara dinletebilir misin? Sen köre hidayet edebilir misin?*» ayeti gibidir. Yani Cenab-ı Hak dinletir, ancak O hidayet eder.

Büyük alimlerden bazıları da «*Sen, Allah dinletmedikten sonra onlara dinletemezsin veya onlara yarar sağlayacak bir şekilde onlara dinletemezsin*» mânâsını vermişlerdir. «*Onlar dinlemezler*» diyenler derler ki «*En doğru olanı, ayeti tevil etmemektir. Ayetin zahirine yapışmaktır. Ancak zahirin hilafını gerektiren bir şey tahakkuk ederse zahirden vazgeçilir.*»

Ayrıntı için Alusî'nin tefsiri incelenebilir. (1)

54. ayette sözü edilen insanların yaradılışının temelini teşkil eden zaaf, menidir. Zira Cenab-ı Hak başka bir ayette «*Sizi kıymetsiz bir sudan yarattı*» demektedir. Veya «*Sizi başlangıçta zayıf olarak yarattı*» demektir. Nitekim başka bir ayette «*İnsan zayıf olarak yaratılmıştır*» buyurulmaktadır. Zayıflıktan sonra gelen kuvvetten maksat, erginlik çağına ermekteki kuvvettir veya ruhun bedenlere yapışması demektir. Kuvvetten sonra tekrar meydana gelen zayıflıktan maksat ise yaşlılıktır. Beyazlıktan maksat

(1) Alusî, Ruh'ul-Meani, cilt: 21, sh: 55-56, vd.

da kuvvetlerinin ve zahirlerinin bozulması, renklerinin sararmasıdır.

55. ayetteki «*Saat*»ten maksat Kıyamet'tir. Mücrimler kabirlerde ancak bir saat kadar durduklarına dair yemin ederler. Yani «*Biz ölümden sonra az bir zaman kabirde kaldık*» derler. Katade' nin rivayetine göre ifade dünyada bir saatten fazla durmadık anlamına gelir. Fakat birinci tefsir daha çok tercih edilmiştir. Çünkü o daha açıktır. Zira onların kabirde kalmaları, haşre gönderilmeleriyle sonuçlanmaktadır. Fakat dünyadaki hayatları böyle değildir.

Mücrimlerin dünyadaki durak müddetlerini bir saat saymış olmaları da mümkündür. Çünkü onlar dünyadan yararlanmadılar. Yararlanması olmayan çok az demektir. Yararlılıkla beraber olan azın çok olması gibi. Bu yalanlar gibi onlar dünyada da yalan söylerler, doğruluktan yüzçevirirler. Bu ayetin sevkinden maksat, mücrimlerin bu vasıflarında ne kadar battıklarını, yalanda dalıp gittiklerini ve bâtıl üzerinde ısrar ettiklerini belirtmektir.

56. ayetteki «*İlim ve imanı elde edenler*»den maksat, melekler veya insanlardır. Yahut da hem insanlar hem de insanlardan bu vasfı derleyenlerdir. İşte o müslümanlar, o ilim sahipleri onlara «*Siz Allah'ın Kitabı'nda*», demekle yani Allah'ın ilminde, kazasında veyahut yazdığında, tayin ettiğinde veya Levh'il-Mahfuz'da veya Kur'an'da demiş olmayı kastetmektedirler.

«*İşte bu dünyada size vaadedilen haşr günüdür*». Sanki onlara «*Siz dünyada haşrı inkâr edici iseniz işte bu onun günüdür. Size inkârınızın bâtıl olduğunu haber veriyoruz*» denmektedir.

«*Andolsun biz bu Kur'an'da insanlara her çeşit misali anlattık*» *cümlesinden* maksat, her sıfatı insanlar için vasıflandırdık demektir. Onlar garabetlerinde bir temsil idiler. Kıyamet Gü-

nü'nde gönderilenlerin sıfatı, onların dedikleri ve onlara denilen onların mazeretlerinin fayda vermediğini, onların özür dilemelerinin dinlenilmediğini ispatlar. *«Mesel»den* maksat garip sıfattır. *«Bu Kur'an»*dan maksat ya bu suredir veya bütün Kur'an'dır. Bütün Kur'an olması daha zahirdir.

Bazıları *«Ayetin mânâsı, andolsun biz insanlara her temsilden, tevhidi, haşrı haber veren, peygamberin doğruluğunu sergileyen temsiller getirdik demektir»* demişlerdir. Yani ayetin başındaki *«Darebna»* fiili açıklama mânâsına gelen *«Beyyenna»* mânâsını ifade eder.

Bazıları *«Meselden maksat delildir. Acaib, garip delildir. Kur'an'dan maksat da bütün Kur'an'dır»* demişlerdir.

«Andolsun eğer onlara bir ayet getirsen, kâfir olanlar kesinlikle «Siz tezvir yapanlardan başkası değilsiniz» diyeceklerdir.»

Bu cümlenin içinde geçen *«ayet»* kelimesinden maksat, Kur'an ayetlerinden birisidir. Veya onların Rasûl-ü Ekrem'den istedikleri mucizelerden bir mucize demektir. Yani istedikleri mucizelerden bir mucize de getirsen yine böyle diyeceklerdir demektir.

Fahreddin Razi'ye göre *«Onlara bir ayet getirsen»* fiilindeki hitap ve *«Sizler»* mânâsını ifade eden *«Entum»*daki çoğul tabirinde bir latife vardır. Yani, *«Ey Muhammed! Eğer sen onlara bütün mucizeleri veya bütün ayetleri getirsen, peygamberlerin getirdiği bütün mucizeleri getirsen, onlar «Peygamberlik iddiasında bulunan siz peygamberler, hepiniz, iptalciler, tezvircilersiniz» diyeceklerdir.»*

BİD'ATÇILARIN KALBİ MÜHÜRLENİR

Ayetin metnindeki «*Yetbau*» mühürlemek mânâsına gelir. «*Bilmeyenler*», yani ilim talep etmeyenlerin kalplerine bu mühür vurulur. Hakkı aramayanların, hurafelere bid'atlara tâbi olanların, onlarda ısrar edenlerin kalplerine Cenab-ı Hak mühür vurur. Ve cehaletleri mürekkeb bir cehalet olur. Onların hakkı iddia etmelerinin önünde bir sur olur.

60. ayet Hz. Peygamber'e hitap ediyor. Yani Allah'ın onların kalplerine mühür vurduğunu bildikten sonra onlardan gelen şiddetlere karşı sabır göster. Bâtıl söz ve fiillerine, kötülüklerine karşı sabırlı ol. Kesinlikle Allah'ın vaadi haktır. Allah sana yardımı vaadetmiştir. Senin dinini galip getireceğini vaadetmiştir. Hak kelimeyi yücelteceğini vaadetmiştir. Bu vaad mutlaka yerine getirilecektir. Bundan şüphen olmasın!

«*Yakîn*» sahibi olmayanlar, okuduğun ayetleri yalanlamak suretiyle sana eziyyet verenler seni hiffet ve sarsıntı üzerine hamletmesinler. Onların «*Siz peygamberlik iddiasında bulunanlar ancak iptalcilersiniz*» şeklindeki sözleri seni üzmesin. Çünkü onlar şüphecidirler, sapıktırlar. Böyle sözlerin onlardan çıkması hiç de garip değildir.

Bazıları «*Yakîn sahibi olmayanlardan maksat, Allah'ın vaadinin hak olduğuna kesinlikle inanmayanlardır*» demişlerdir.

RUM SURESİ'NİN SONU

LOKMAN SURESİ

Sure : 31

Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. 34 ayettir.

İbn-Dureys, İbn Merduveyh (Delail'inde) Beyhaki İbn Abbas-tan şöyle rivayet ederler: «*Lokman Suresi Mekke'de nazil olmuş-tur.*» Bu rivayette istisna edilmiş herhangi bir ayet yoktur ve hep-sinin Mekke'de nazil olduğu bildirilmektedir.

Muhasim'in Tarih'indeki rivayetinde üç ayet (27-28-29) istis-na edilmiştir. Bunlar Medine'de nazil olmuşlardır. Nitekim Rasûl-ü Ekrem, Medine'ye hicret ettiğinde yahudi alimleri ona «*Kulağımı-za geldiğine göre sen «Size ilimden ancak az bir şey verilmiştir» diyormuşsun. Bizi mi yoksa kavmini mi kastediyorsun?*» diye so-rarlar. Rasûl-ü Ekrem bu soru üzerine «*İkisini de kastediyorum*» buyurdular. Yahudiler «*Biliyorsun ki bize Tevrat verildi. Ve Tev-rat'ta her şeyin açıklaması vardır*» dediler. Bunun üzerine Hz. Pey-ber: «*Tevrat'taki ilim, Allah'ın ilmine nisbet edilirse azdır*» dedi ve bu üç ayet o zaman nazil oldu.

Ed-Dâni Ata'dan ve Ebu Hayyan da Katade'den şöyle rivayet etmektedirler: «*Bu sure tamamen Mekkî'dir (hicretten önce nazil olmuştur). Ancak 27 ve 28. ayetler müstesna.*»

Bazı müfessirler «*Bu sure tamamen Mekki'dir, ancak 4. ayet müstesnadır. Çünkü dördüncü ayette namaz ve zekâtın vücubu ba-his konusu edilmektedir. Namaz ve zekât ise Medine'de vacip ol-muşlardır*» derler. Fakat bilinmektedir ki namaz Mekke'de İsra

Gece'sinde farz olmuştur. Nitekim bu durum başta Buhari olmak üzere sahih hadis kitaplarında yer almaktadır. Dolayısıyla namazın Medine'de farz olduğu görüşü kabul edilemez. Meşhur olanı, zekâtın Medine'de farz olmasıdır. Bu surenin ayetleri Mekki ve Medeni sayımda 33'tür. Diğer sayımlara göre 34'tür. Bu surenin kelimeleri 548, harfleri 2110'dur. İsmini 12. ayetten almaktadır. Bu surenin nüzul sebebi El-Bahr'da da bildirildiğine göre şöyledir: Kureyşliler Hz. Peygamber'e Lokman kıssasını sordular. Bunun üzerine bu sure indi.

Bu sure ile Rum Suresi arasındaki münasebet hususunda birçok şeyler söylenilmiştir. Ancak en makul olanı şudur: Rum Suresi'nde Rumlar'ın mağlubiyet ve galibiyetleri belirtilmektedir. Bu da iki büyük kral arasında yapılan savaş neticesinde olmuştur. Böylece bu durum hikmetten çıkmış olur. Oysa hikmet sahibi bir kimse Allah katında bir sivrisineğin kanadına dahi değmeyen bir dünya için savaşmaz. Lokman Suresi'nde de başkasının mülkü olan bir kölenin kıssasından bahsediliyor ki bu hikmet sahibidir, dünya hususunda zahiddir, dünyaya perva etmez, ona iltifatta bulunmaz. Oğluna savaşı meneden durumları, sabrı tavsiye etmektedir. Bu iki durum arasında gizli olmayan ters bir mukabele vardır.

Bu sure şu konuları kapsamaktadır:

1 — Ayetlerin muhsinler için hidayet ve rahmet olması

2 — Muhsinlerin kimliği

3 — Allah'ın yolundan bilgisizce saptırmak

4 — İman edenlerin mükâfatı

5 — Allah'ın sıfatları

6 — Lokman'a yapılan lütuflar

7 — Lokman'ın oğluna nasihatları

8 — İnsanoğluna, annesine itaat tavsiyesi

9 — Allah'ın nimetlerine dikkat çekilmesi

10 — Allah konusunda ümitsizce mücadele edilmemesi

11 — Nazil olan ayetlere tâbi olmaya insanların davet edilmesi

12 — Allah'a teslim olmanın kazandırdıkları

13 — Kâfirlerin, küfürlerinden kendilerinin sorumlu oldukları

14 — Müşriklerin Allah'ı tanımaları

15 — Her şey Allah'ındır

16 — Allah'ın kelimeleri sonsuzdur

17 — Dinde zorluk yoktur

18 — Kâfirlerin sıkıntı anındaki dönüşleri ve Allah'a yalvarışları

19 — İnsanları Allah'tan korkmaya çağırma konusu

20 — Beş gayb meselesi

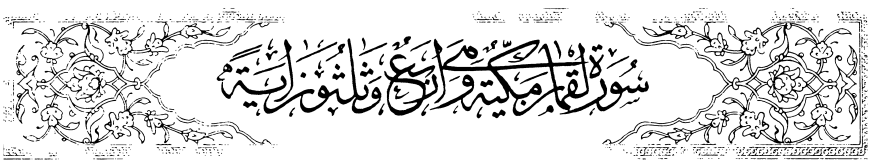

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الٓمّٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْحَكِيْمِ ﴿٢﴾ هُدًى وَّرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِيْنَ ﴿٣﴾
الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ ﴿٤﴾
اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِّنْ رَّبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٥﴾ وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يَّشْتَرِيْ لَهْوَ الْحَدِيْثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّيَتَّخِذَهَا هُزُوًا
اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿٦﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيٰتُنَا وَلّٰى
مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَّمْ يَسْمَعْهَا كَاَنَّ فِيْٓ اُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبَشِّرْهُ
بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ﴿٧﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ جَنّٰتُ
النَّعِيْمِ ﴿٨﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٩﴾
خَلَقَ السَّمٰوٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَاَلْقٰى فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ
اَنْ تَمِيْدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيْهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ
مَآءً فَاَنْۢبَتْنَا فِيْهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيْمٍ ﴿١٠﴾ هٰذَا خَلْقُ اللّٰهِ فَاَرُوْنِيْ مَاذَا خَلَقَ
الَّذِيْنَ مِنْ دُوْنِهٖ بَلِ الظّٰلِمُوْنَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿١١﴾

MEÂL

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 — Elif, Lâm, Mîm.

2 — Bunlar Hakîm Kitab'ın ayetleridir.

3 — Güzel davrananlar için her biri bir hidayet ve bir rahmettir.

4 — O güzel davrananlar ki namazı kılarlar, zekâtı verirler. Ve onlar Ahiret Günü'ne kesin bir şekilde inananların ta kendileridir.

5 — Onlar Rablerinin katından gelen bir hidayet üzerindedirler. İşte onlar felâha erenlerin ta kendileridir.

6 — İnsanlardan öyleleri vardır ki hiçbir ilme sahip olmaksızın Allah yolundan saptırmak ve onu alay konusu edinmek için sözün boşunu satın alırlar. Onlar yok mu! İşte onlar için rezil edici bir azap vardır.

7 — Ayetlerimiz ona okunduğu zaman sanki ayetlerimizi işitmemiş gibi, sanki iki kulağında ağırlık varmış gibi böbürlenerek yüz çevirir. (Ey Rasûlüm!) İşte ona elem verici bir azabı müjdele.

8 — Şüphesiz ki iman eden ve salih amellerde bulunanlar, evet onlar için nimet cennetleri vardır.

9 — (Onlar) o cennetlerde ebedi olarak kalıcıdırlar. (Bu mükâfat) hak olarak Allah'ın vaadidir. Yegâne gâlip ve hikmet sahibi O'dur.

10 — (Allah), görebileceğiniz direk olmaksızın gökleri yarattı. Yeryüzüne sizi sarsar diye ağır baskılar (dağlar) çaktı. Orada her canlıdan yaydı. Biz gökten (buluttan) bir su indirdik. Ve orada her güzel çiftten (bitkiler) yetiştirdik.

11 — İşte bu, Allah'ın yarattığıdır. O'nun dışındakilerin neyi yarattığını haydi bana gösterin! Hayır, zalimler apaçık bir dalâlette (bocalayıp durmakta) dırlar.

(1-11) *«Elif, Lâm, Mîm. Bunlar Hakîm Kitab'ın...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Kitab'ın hakîm olmasından maksat hikmet sahibi olmasıdır. Yani hikmeti kapsar ve içerir. Bundan dolayı Kitab'a hikmet sahibi denilmiştir.

El-Hakîm kelimesinin, Allah'ın sıfatı olması da mümkündür. Yani bu ayetler, indireninin hakîm olduğu bir kitabın ayetleridir.

*«Muhsinin»*den maksat, hasenat yapan kişilerdir. *«O kimseler ki namazı kılar, zekâtı verir ve Ahiret'e kesinlikle inanırlar»* cümlesi *«Muhsinin»* kelimesinin mânâsını açıklayan bir sıfat, bir bedel veya atfı beyandır.

6. ayetin metninde geçmekte olan *«Lehvel-Hadis»* terimi hakkında tefsirlerde çeşitli görüşler belirtilmiştir.

LEHVEL-HADİS

Elmalılı Hamdi Yazır, bu tabiri *«Laf eğlencesi, eğlenceli söz, insanı oyalayan, işinden alıkoyan sözler, asılsız hikâyeler, masallar, romanlar, tarihî efsaneler, güldürücü lâkırdılar, gevezelikler teganniler gibi eğleyici sesler»* şeklinde tefsir etmiştir.

Kurtubi, *«Bu tabir müzik, şarkı, türkü söylemek demektir»* der. Nitekim İbn Mesud ve İbn Abbas'la diğer sahabî müfessirlerinden böyle rivayet edilmiştir.

Lehvel-Hadis hem kitapla hem de sünnetle yasaklanmıştır. Bu ayet teganninin bir kısmını yasaklayan üç ayetten biridir. İkinci ayet Necm Suresi'nin 61. ayetidir. Zira bu ayetteki *«Samidun»* kelimesi, İbn Abbas'ın açıklamasına göre Himyer lûgatında teganni etmek demektir. Üçüncü ayet İsra Suresi'nin 64. ayetidir: *«Onlardan gücünün yettiklerini vesvesenle bana karşı tahrik edip yoldan çıkar. Atlı ve yayalarını toplayarak tüm oyunlarını ortaya koy. Onlara mal ve çocuklarında ortak ol. Asılsız vaadlerde bulun. Aslında şeytan kendisine uyanlara aldatıcı vaadlerde bulunmaktan başka bir şey yapmaz.»*

Buhari, *«İnsanı Allah'ın taatinden meşgul eden her lehv, bâtıldır»* diyor. Sanki Buhari bu tefsirini *«Ta ki Allah'ın yolundan sapılsın»* ayetinden almıştır.

Yine Hasan'dan şöyle rivayet ediliyor: *«Lehvel-Hadis küfür ve şirk demektir».*

Bazı müfessirlere göre bu ayet Nadr bin Haris hakkında nazil olmuştur. Bu kâfir, İranlılar'dan Rüstem ve İsfendiyar'ın kitaplarını (hikâyelerini) satın alıyordu. Mekke'de oturup Kureyşliler *«Muhammed şöyle dedi»* dediklerinde güler, onlara Fars krallarının hadiselerini anlatarak: *«Benim bu konuşmam Muhammed'inkinden daha güzeldir»* derdi. (Bu rivayeti Ferra ve Kelbi naklet-mektedir).

Bazı müfessirlere göre bu kâfir (Nadr bin Haris) şarkıcı cariyeler satın alırdı. İslâm'a girmek isteyen herhangi bir kimseyi gördüğünde onu evine getirir ve cariyesine: *«Bu adamı yedir, içir ve şarkı söyle»* derdi. Cariyesi de istenileni yapardı. Sonra Nadr bu

adama *«İşte bu, Muhammed'in seni çağırdığı namazdan, oruçtan ve Muhammed için savaşmaktan daha hayırlıdır»* derdi.

Mutarrif *«Lehvel-Hadis'i satın almanın mânâsı onu sevmek demektir»* diyor.

Ben derdim ki birinci görüş bu hususta söylenenlerin en güzelidir. Çünkü bu hususta merfu hadis ve sahabe ile tabiinin sözleri vardır.

Bu kelime (Lehvel-Hadis) üzerinde en uzun şekilde Alusi durmuştur. Bu kelime hakkında Alusi'nin söylediklerinin bir kısmını aşağıya özet olarak alıyoruz:

«Lehvel-Hadis'ten maksat, Hasan Basri'den rivayet edildiğine göre, *«Allah'ın ibadetinden meşgul eden, Allah'ın zikrinden alıkoyan, gece sohbetleri, güldürücüler, hurafeler, teganni ve benzeri şeylerdir»*. Dahhak *«Lehvel-Hadis'ten maksat şirktir»*, bazıları ise *«Sihirdir»* demişlerdir.

İbn Adem, İbn Cerir ve Beyhaki, Mücahid'den şöyle rivayet ederler: *«Lehvel-Hadis'ten maksat şarkıcı erkek köle ve şarkıcı cariyeyi satın almak, onlara ve benzeri olan bâtıllara kulak vermek demektir»*. Beyhaki'nin Sünen'inde, İbn Mesud'dan gelen bir tefsire göre *«Lehvel-Hadis, öyle bir kişidir ki şarkıcı bir cariye satın alarak gece-gündüz onu dinler»* şeklinde bir ifade yer almaktadır.

Meşhur bir rivayete göre bu ayet Nadr bin Hars hakkında nazil olmuştur.

Bazı müfessirlere göre bu ayet İbn Hatel denilen kişi hakkında nazil olmuştur. Bu zat küfreden bir cariyeyi satın almıştır.

Ayet ister Nadr bin Hars isterse İbn Hatel hakkında nazil olmuş olsun, ayetteki çoğul mânâsını ifade eden *«Ulaike»* kelimesi bu ayetin bunların hakkında nazil olmasına engel değildir.

Çoğu alime göre yüksek sesle teganni etmek bu ayette yerilmiştir. Rivayetler ve alimlerin pekçoğundan gelen sözler, teganninin birçok şekilde mezmum olduğunu gösterirler.

«Bu ayetteki Lehvel-Hadis Nadr bin Hars tarafından satın alınan kitaplardır» diyenlerin sözüyle bazı müfessirler eski Fars tarih kitaplarını okumanın, onları dinlemenin ve oradaki haberlere kulak vermenin haram olduğuna delil getirmişlerdir. Fakat bu, kesin bir delil değildir. Bu kitaplarda yalan ifadelerin bulunduğu da açıktır. Binaenaleyh dinî bir hedef olmaksızın onları okumak, bâtıla dalmaktır. İbn Nuceym, *«Küçük günahların açıklaması»* hakkında yazdığı risalede *«Kralların yemeklerini zikretmek, zenginlerin sofrasından bahsetmek»* gibi hususları da saymıştır. (1)

Altıncı ayetteki *«Allah yolu»*ndan maksat Allah'ın dinidir. Veya O'nun kitabını okumaktır veya hem Allah'ın dinini hem de kitabını okumayı kapsayan geniş bir mânâdır.

«Liyudille» kelimesindeki *«Lâm»*, talil (neden) mânâsını ifade eder. Bazı kıraatlara göre *«Yudille»* yerine *«Yedille»* okunmuştur. O zaman tesbit mânâsını ifade eder. Yani delâletinin üzerinde sabit kalsın ve onu artırsın. Çünkü ondan haber veren sapıktır demektir.

Yedinci ayetteki *«Vekran»* kelimesi sağırlık, dinlemeye mani olan bir hastalık demektir. Esasında bu kelime ağır yük mânâsını

(1) Alusî, Ruh'ul-Meani, cilt: 21, sh: 67-79

ifade eder. Burada önce ağırlık için istiare yolu kullanılmış, sonra da ağırlıkta alem bilgalebe olmuştur.

Sekizinci ayetteki *«Naim Cennetleri»* ile kastedilen, bol nimet lerdir. Cennetlerin Naim'e izafe edilmesi onların nimetleri kapsaması itibariyledir. Bu tabirde onların nimetlerinin olduğu delil yoluyla tesbit edilmektedir. Bu nedenle *«Cennat'un-Naim»* tabiri *«Naim'ul-Cenne»* tabirinden daha mübalâğalı bir mânâ ifade eder. Tevil hangisi olursa olsun nimet cennetleri bizim bildiğimiz cennetlerdir. İbn Ebi Hatim, Malik bin Dinar'dan şunları rivayet etmektedir:

GÖKLERİN DİREĞİ

«10. ayette yer alan ve *«Görürsünüz»* mânâsını ifade eden *«Teravneha»* fiilindeki zamir, *«Direkler»* mânâsını ifade eden *«Amed»* kelimesine racidir. Yani Cenab-ı Hak gökleri direksiz yaratmıştır. Bazılarına göre bu cümle *«Amed»* kelimesinin sıfatıdır. O vakit zamir yine amele racidir. Yani Cenab-ı Hak gözle görülür direkler olmaksızın o gökleri yaratmıştır. Fakat gözle görülmeyen direkler vardır. Onlar da kudretin direkleridir. Bu yorum Mücahiden rivayet edilmiştir.

«Göklerin direği her asırda kâmil insanlardır ve bunun için insanların kemâli kesildiği zaman gökler tıpkı defterlerin, dosyaların kapatılması, dürülmesi gibi dürülecektir» şeklindeki tevil ise direksiz (!) bir tevildir. Ne Sünnet'te ne de Kitabullah'ta bunun delili yoktur. Tabii bu bizim bildiğimize göre böyledir. Ama her ilim sahibi üzerinde daha alim birisi vardır.

Aynı ayetteki *«Revasi»* kelimesi, yüksek dağlar veya sarsılmaz dağlar anlamına gelir. Bu dağların yeryüzüne atılmasının nedeni, yeryüzünün sallanmaması içindir. Eğer Cenab-ı Hak yeryüzünde

sabit dağları kılmasaydı yeryüzü sallanacaktı. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın hikmeti, onları yeryüzünde öyle bir hâl üzerinde yaratmıştır ki, dağlar olmasaydı yeryüzünü ve yeryüzünün birçok yerini kaplayan sularla ve şiddetli esen rüzgârlarla yeryüzü sallanırdı.

«Gökten indirilen su» ile kastedilen, yağmurdur. Gökten indirilmesi yücelik cihetiyledir. Yani o cihette olan bulutlar demektir.

«Zevc» kelimesinden ise çift, sınıf kastedilmektedir. Kerim kelimesi de şerefli, çok yararlı mânâsını ifade eder.

11. ayetin başındaki *«Hâzâ»* kelimesi, bahsi geçen gökler, yer ve sayılan o sair emirlere racidir.

Ayetin metnindeki *«Erûnî»* kelimesi, bana bildirin, bana haber verin mânâsını ifade eder. Yani bunu bildiğiniz takdirde Allah'tan başka ortak koşmakta olduğunuz nesnelerin ne yaptıklarını bana gösterin demektir.

«Hayır, o zalimler apaçık bir dalâlet içerisindedirler» cümlesi onların susturulmasından vazgeçip bu apaçık dalâleti onların üzerine tescil etmek için kullanılmıştır.

«Mâzâ» kelimesinin tek kelime olması ve istifham mânâsını taşıması mümkün olabilir. Baştaki *«Ma»*nın tek başına istifham harfi, *«Za»*nın da ism-i mevsul olup, onun haberi olması ihtimal dahilindedir.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ اَنِ اشْكُرْ لِلّٰهِ ؕ وَمَنْ يَّشْكُرْ
فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيْدٌ
﴿١٢﴾ وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهٖ وَهُوَ يَعِظُهٗ يٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ
بِاللّٰهِ ؕ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيْمٌ ﴿١٣﴾ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ ۚ
حَمَلَتْهُ اُمُّهٗ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ وَّفِصٰلُهٗ فِيْ عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِيْ وَلِوَالِدَيْكَ ؕ
اِلَيَّ الْمَصِيْرُ ﴿١٤﴾ وَاِنْ جَاهَدٰكَ عَلٰٓى اَنْ تُشْرِكَ بِيْ مَا لَيْسَ لَكَ
بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوْفًا ۖ وَّاتَّبِعْ سَبِيْلَ
مَنْ اَنَابَ اِلَيَّ ۚ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿١٥﴾
يٰبُنَيَّ اِنَّهَآ اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِيْ صَخْرَةٍ
اَوْ فِي السَّمٰوٰتِ اَوْ فِي الْاَرْضِ يَاْتِ بِهَا اللّٰهُ ؕ اِنَّ
اللّٰهَ لَطِيْفٌ خَبِيْرٌ ﴿١٦﴾ يٰبُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوْفِ وَانْهَ عَنِ
الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَآ اَصَابَكَ ؕ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ ﴿١٧﴾
وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحًا ؕ اِنَّ
اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُوْرٍ ﴿١٨﴾ وَاقْصِدْ فِيْ مَشْيِكَ وَاغْضُضْ
مِنْ صَوْتِكَ ؕ اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيْرِ ﴿١٩﴾

12 — Andolsun biz Lokman'a hikmeti verdik: «Allah'a şükret» (dedik). Kim şükrederse ancak kendi için şükreder. Kim nankörlük ederse (o bilsin ki) Allah her şeyden müstağnidir, her türlü övgüye lâyıktır.

13 — (Hatırlat o zamanı) ki Lokman oğluna vaaz ederek «Ey oğul! Sakın Allah'a şirk koşma. Kesinlikle şirk büyük bir zulümdür» demişti.

14 — Biz insanoğluna anasını-babasını tavsiye ettik. Çünkü annesi zaaf üstüne zaafa düşerek onu (karnında) taşımıştır. Sütten kesilmesi de iki senede olmuştur. İşte bunun için, «Bana ve anne-babana teşekkür et. Dönüş ancak banadır» (diye öğütte bulunduk).

15 — Eğer anne ve baban, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa, onlara (bu hususta) itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz ancak banadır. O zaman size yapmış olduklarınızı (teker teker) haber veririm.

16 — (Lokman): «Ey oğulcağızım! Kesinlikle o (yaptığın) bir hardal tanesi ağırlığında olsun, ister bir kaya parçasında veya göklerde veya yerde bulunsun, Allah onu getirir. Kesinlikle Allah (ilmi herşeyi kuşatan) lâtiftir ve hakkıyla haberdardır.»

17 — «Ey oğulcağızım! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten vazgeçirmeye çalış. Başına gelen musibetlere karşı sabır ve metanet göster. Doğrusu bunlar azmedilmesi gereken işlerdendir.»

18 — «(Gururdan ötürü) insanlara surat asma. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Kuşkusuz ki Allah kendini beğenmiş, övünen hiç kimseyi sevmez.»

19 — «Yürüyüşünde normalin dışına çıkma. Sesini alçalt. Şüphesiz ki seslerin en iğrenci elbette merkep sesidir.»

(12-19) *«Andolsun biz Lokman'a hikmeti...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Lokman» Arapça olmayan bir kelimedir. Lokman'ın babası Baura'dır. Vehb'in rivayetine göre Hz. Eyyub'un kızkardeşinin oğludur. Mukatil'den gelen rivayete göre ise Hz. Eyyub'un teyzesinin oğludur.

Bazı rivayetlere göre İsrailoğulları arasında hakimdi. Bu rivayet Vakidi'den de gelmiştir. Ancak Vakidi, *«Onun zamanı Hz. Muhammed ile Hz. İsa arasındadır»* demiştir.

İkrime ve Şâbi *«Lokman, bir peygamberdir»* demişlerse de, ekser ulemaya göre o Hz. Davud zamanında dünyada yaşamıştı ve peygamber değildi. Lokman'ın hür mü köle mi olduğunda ihtilaf edilmiştir. Ekseriyete göre Lokman bir köleydi. Hangi milletten bir köle olduğu hususunda da ihtilaf edilmiştir. Bazılarına göre Habeş'ti. (Bu, İbn Abbas ve Mücahid'den de rivayet edilmiştir). İbn Merduveyh de Ebu Hureyre'den aynı görüşü merfu olarak rivayet etmektedir. Mücahid, Lokman'ı şöyle tanıtıyor: *«Dudakları kalın, ayakları düzdü.»*

Bazıları *«Lokman, Nevbe denilen kabiledendi. Ayakları yarıklıydı, kalın dudaklara sahipti»*. (Bu, İbn Abbas, İbn Museyyeb ve Mücahid'den de rivayet edilmiştir).

Yine Abdullah bin Zübeyr, İbn Cerir ve İbn'ul-Munzir, İbn'ul-Museyyib'ten şunları rivayet ediyorlar:

«Lokman'ın sanatı hususunda ihtilaf edilmiştir. Malik bin Rebi'ye göre *«Lokman marangozdu»*. Zeccac'ın Meani'sinde Lokman yorgancıydı, onları dikerdi. İbn Ebi Şeybe, Ahmed ve İbn'ul-Munzir'in İbn Museyyeb'ten rivayet ettiklerine göre terziydi.»

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre Lokman çobandı. Efendisi için her gün bir kucak odun getirirdi.

Alusi bunları naklettikten sonra *«Bu rivayetlerin hiçbirisine güvenim yoktur. Fakat daha önce bu haberleri nakleden müfessirlerin hatırı için ben de naklettim. Ancak ben Lokman'ın salih, hakim ve peygamber olmayan bir kul olduğuna meyletmekte ve bu görüşü sahih görmekteyim»* demektedir.

Ayetin metnindeki *«Hikmet»* kelimesinden maksat, İbn Merduveyh ve İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre anlayış ve zekâ demektir. Feryadî, Ahmed, İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim, Mücahidden şöyle rivayet ederler: *«Hikmet, akıl, fıkıh ve sözdeki isabettir.»*

Ragıb, *«Hikmet mevcudatın varlığını bilmek ve hayırları işlemektir»* diyor.

Fahreddin Razi *«Hikmet ilimle amelin muvaffak olmasından ibarettir»* dedikten sonra şöyle devam eder: *«Eğer biz hikmet için herhangi bir tarif (tanım) bildirir ve Allah'ın hikmetini de ona dahil edersek şöyle deriz: «Hikmet, malûmun tarzı üzerine amelin husule gelmesidir.»*

Ebu Hayyan *«Hikmet insanların uyarıldığı söz demektir. Bu sözü insanlar bunun için nakletmektedir»* diyor.

Bazıları *«İlmen ve amelen herhangi bir şeyi güzel yapmak hikmettir»*, bazıları da *«Hikmet, insani nefsin kemale erip nazarî ilimler ve tam bir melekevi fazıl fiiller üzerinde takatı nisbetinde elde etmek ile meydana gelen kemaldir»* demişlerdir.

Hakimlerden çoğu hikmeti şu şekilde tarif etmiştir: *«Beşerî takat nisbetinde eşyayı olduğu gibi bilmek demektir.»*

LOKMAN'IN HİKMETLİ SÖZLERİ

Ey oğul! Dünya derin bir denizdir. Orada birçok insan boğulmuştur O dünyada, o denizde senin gemin Allah'ın takvası olsun. O geminin yelkeni iman, o gemiyi sahile çekmek için kullanılan ip Allah'a tevekkül etmek olsun. Umulur ki böyle yaparsan kurtulursun. Fakat seni kurtulmuş olarak görmüyorum!

Ey oğul! Kimin nefsinde kendisi için bir vaiz varsa, aynı insana Allah'tan bir koruyucu da vardır. Kim insanların hakkını kendisinden alırsa Allah onu bu davranışından ötürü aziz kılar. Allah'ın taatindeki zillet, günahlarındaki izzetten Allah'a daha yakındır.

Ey oğul! Babanın oğlunu dövmesi tıpkı ziraate atılan gübre gibidir.

Ey oğul! Sakın borçlanma. Çünkü borç günün zilleti, gecenin de üzüntüsüdür.

Ey oğul! Allah'tan dile ki seni masiyeti üzerinde bırakmasın. Allah'tan kork. Allah'tan öyle bir tarzda kork ki Allah seni rahmetinden ümitsiz etmesin.

Ey oğul! Yalan söyleyen bir kimsenin yüzünün suyu dökülür. Ahlâkı kötü olan bir kimsenin üzüntüsü çok olur. Kocaman taş-

ları yerlerinden söküp getirmek, anlamayan bir kimseye anlatmaya çalışmaktan daha kolaydır.

Ey oğul! Ben koca taşları, demiri yüklendim ve ağır olan her şeyi omuzuma koyup götürdüm. Fakat kötü komşudan daha ağır bir şeyi yüklenmedim. Ben acıyı tattım. Fakirlikten daha acı olan bir şey tatmadım.

Ey oğul! Elçini cahil bir kimse olarak gönderme. Eğer hakim bir kimseyi bulamazsan sen kendine elçi ol.

Ey oğul! Yalandan kaçın. Çünkü yalan kuş etleri gibi iştah çekicidir. Fakat yakın bir devrede sahibini kaynatacaktır.

Ey oğul! Cenazelere katıl, fakat düğünlerde hazır bulunma. Çünkü cenazeler Ahiret'e, düğünler de dünyaya karşı iştahını celbeder.

Ey oğul! Tok iken ikinci bir tokluk için yeme. Çünkü o ikinci yediğin yemeği köpeğe atmak onu yemekten daha hayırlıdır. Sakın tatlı olma ki yıkılasın. Acı olma ki atılasın.

Ey oğul! Senin yemeğini ancak ehli takva yesin. Emrinde alimlerle istişare et.

Ey oğul! Amel etmedikçe senin için öğrenmekte hiçbir fayda yoktur.

Ey oğul! Bildiğinle amel etmenin temsili şudur: O bir kucak odun toplamış, onu bir kucak haline getirmiş, sırtına yüklemekte iken bundan aciz kalmış ve buna rağmen başka bir yükü de getirerek ona katmış bir kimse gibidir.

Ey oğul! Bir kişi ile arkadaş olmak istediğinde önce onu öf-

kelendir. Eğer öfkeli iken senin hakkını ketmetmezse onunla arkadaş ol. Aksi takdirde ondan sakın.

Ey oğul! Ağzından çıkan konuşma hoş, yüzün güler olsun. Böylece insanlara para-pul verenden daha sevimli olursun.

Ey oğul! Senin arkadaşına karşı durumun sana ihtiyacı olmayan ve senin ona ihtiyacın olan bir kimseye karşı olan durumun gibi olsun.

Ey oğul! İnsanların ilgisini aramayan, insanların yerilmesini kesbetmeyen insan gibi ol. Böyle bir insanın nefsi kendisinden bir meşakkat içerisindedir. Fakat insanlar ondan bir rahatlık içerisindedirler.

Ey oğul! Ağzından çıkandan imtina et. Çünkü sen sükut ettikçe sağlam kalırsın. Ancak sana, yararlı olan sözün fayda verir.

«*Allah müstağnidir*», yani her şeyden zengindir. Hiçbir şükre muhtaç değildir. Küfre sapanların küfrü Allah'a hiçbir zarar vermez.

«*Hamiddir*», yani hamde lâyıktır. Hiç kimse O'na hamdetmese dahi hamd O'nun hakkıdır. Veya bütün mahlûkat hal dilleriyle, onun fiilinden dolayı O'na hamdetmektedir. Öyleyse onikinci ayetin son kelimesi olan Hamid, faildir, fakat mef'ul mânâsını ifade eder, yani mahmud demektir.

Bu ayetin hulâsası şudur: Küfre sapan bir kimsenin küfür zararı ona aittir. Çünkü Cenab-ı Hak küfürden münezzehtir. Küfürden ötürü O'na herhangi bir zarar dokunmaz. Müstehak olmak hasebiyle hamdi edinmektedir. Veya hal dilleri onu hamd etmektedir.

Lokman'ın oğlunun ismi, Taberi'nin rivayetine göre, Tarandır. Kuteybe'ye göre ise Maşan'dır. Bazıları En'am, bazıları Eşken, bazıları Muşten'dir demişlerdir.

«Ey oğulcağız» daki tasğir şefkat ve muhabbet tasğiridir.

«Allah'a şirk koşma» sözünden bazı müfessirler oğlunun kâfir olduğunu çıkarmışlardır. Ve bundan dolayı Lokman ona *«Şirk koşma»* diye vaaz etmektedir. Hz. Lokman, oğlu müslüman oluncaya kadar ona nasihatta bulundu. Hanımı hakkında da böyle denilmektedir.

Bazıları *«Oğlu müslümandı. Sakın Allah'a şirk koşma ifadesinin mânâsı böyle bir durumun istikbalde kendisinden sadır olmaması içindi»* demişlerdir.

«Kesinlikle şirk büyük bir zulümdür» cümlesi zahire göre Lokman'ın sözüdür. Müslim'in Sahih'indeki kelâmı da bu sözün Lokman'a ait olduğunu ifade etmektedir.

«Biz insana annesini ve babasını tavsiye ettik» cümlesi, muste'nife bir kelâmdır. Hz. Lokman'ın vaaz ve nasihati arasında zikredilmiştir. Onun *«Şirk büyük bir zulümdür»* sözünü tekid için Cenab-ı Hak bu kelâmı buraya sokmuştur.

Sanki Allah tarafından şöyle denilmektedir: *«Biz Lokman'a şükret dedik. Anne ve babaya itaati insana tavsiye ettik.»*

El-Bahr'da *«Lokman oğluna şirkin zulüm olduğunu söylediktен ve «Sakın şirke kayma» şeklinde tenbihte bulunduktan sonra bu, oğlunu Allah'ın taatine teşvik etmektir»* denilmiştir.

«Annesi onu zaaf üzerine zaaf halinde yüklendi» yani önce onu

gebe olarak taşıdı, sonra onu doğurdu. Sonra nifas halini çekti ki bunların hepsi peşpeşe gelen zafiyetlerdir.

İbn Cerir'in Mücahid'den rivayet ettiğine göre *«Vehnen»* kelimesi çocuk demektir. *«Alâ vehn»* ifadesinden maksat anne ve zafiyetidir.

«Fisal» kelimesinden maksat, çocuğun sütten kesilmesi, süt emmeyi terketmesi demektir. Yani iki sene bittikten sonra onun süt emme zamanı bitmiş olur. Ayetin zahirinden, süt müddetinin iki sene olduğu anlaşılmaktadır.

İmam Şafii, İmam Ahmed, Ebu Yusuf ve Muhammed bu görüştedirler. Tehavi de bu görüşü tercih etmiştir. İmam Malik'ten de bu görüş rivayet edilmiştir. Ebu Hanife *«Süt müddeti 30 aydır. Yani bu otuz ay zarfında biri süt içerse, süt ile meydana gelen mahremiyet bahis konusu olur. Çünkü Cenab-ı Hak başka bir ayette «Onu yüklenmesi ve sütten kesilmesi otuz aydır» buyurur»* diyor. Ebu Hanife'nin bu ayetle istidlâli şöyledir: Cenab-ı Hak iki şey zikretmiştir: 1 — Haml, 2 — Sütten kesilmek. Bu iki şey için bir müddet açıklamıştır ki otuz aydır. Öyleyse hamlin müddeti 30 aydır, sütten kesilmenin müddeti de yine en fazla 30 aydır. Ancak haml müddetinde eksiklik vardır. Nitekim Hz. Aişe'den şöyle rivayet ediliyor: *«Çocuk annesinin karnında iki seneden fazla kalmaz.»* Hz. Aişe bu sözü kendiliğinden söylememiştir. Elbette ki Peygamber'den işitmesi gerekmektedir.

«Dönüş banadır», yani başkasına dönmeyeceksiniz. Ben sizi sizden sadır olana göre cezaya tabi tutacağım.

ANA VE BABA HAKKI

15. ayetteki birinci cümle: *«Eğer anne ve baban hakkım ol-*

mayan bir küfürle beni inkâr etmeni veya sıhhati, hakikati hakkında bilgin olmayan bir küfürle beni inkâra meylederlerse, sakın onlara bu hususta itaat etme» şeklinde anlaşılmalıdır.

Dünyada bilinen bir sohbetle onlarla sohbet et. Yani şeriatın razı olduğu bir arkadaşlıkla onlara arkadaş ol. Onlara kerem ve mürüvvetin iktiza ettiği şekilde davran. Onlara yedir, giydir. Eziyet etme. Onları öfke ile sıkıştırma. Onları daima ziyaret et. Hallerini, hastalıklarını sor. Öldüklerinde götür, göm!

Ayet metnindeki «Fi'd-dünya» tabiri sohbet emrini kolaylaştırmak içindir. Bu işaret eder ki bu sohbet emri az günlerdedir. Bu günler neredeyse bitecektir. Bu az günlerdeki sohbetin meşakkatini yüklenmek, göğüslenmek pek fazla zarar vermez.

Bazı müfessirler *«Bu tabir işaret eder ki anne ve babaya gösterilen şefkat dünya işlerindendir, din işlerinden değil»* demişlerdir.

«Bana yönelenlerin yoluna tâbi ol», yani tevhidle, ihlasla, taatle bana yönelenin yoluna tâbi ol. İhlas sahiplerinin yoluna tâbi ol, kâfir olan anne ve babanın yoluna tâbi olma.

Ayet metnindeki Merci' kelimesi mimli mastardır ve dönüş mânâsına gelmektedir. Sizin de, anne ve babanızın da dönüşü banadır. *«Bana dönüş yaptığınızda işlediğinizi size haber vereceğim»*, yani her grubu ameline göre mükâfatlandıracak veya cezalandıracağım.

Bu ayet Sa'd bin Ebi Vakkas hakkında nazil olmuştur. Ebu Ya'la, Tabarani, İbn Merduveyh ve İbn Asakir, Osman en Nehdi'den şöyle rivayet ederler: «Sa'd bin Ebi Vakkas, «Bu ayet benim hak-

kımda nazil olmuştur. Ben annem hakkında çok itaatkâr bir kişiydim. Müslüman olduğumda annem *«Ey Sa'd! Senden gördüğüm bu iş nedir? Niçin müslüman oldun? Ya bu dinini terkedersin veya ben ölünceye kadar yemem, içmem. Böylece senin için bir leke olurum ve sana «Ey anne katili» derler»* dedi. *Ben: «Ey anne! Bunu yapma. Kesinlikle ben dinimi bırakmam»* dedim. Annem bir gün bir gece yemedi, sabahladığında çok yorgundu. Yine bir gün bir gece yemedi. Sabahladığında durumu daha da şiddetlenmişti. Bunun üzerine: *«Ey anne! Biliyorsun, Allah'a yemin ederim, eğer senin yüz nefsin olsa ve bu nefisler peşpeşe çıksalar dahi dinimi hiçbir şey için terketmeyeceğim. İster ye, ister yeme»* dedim. Annem bu sözleri benden duyunca uyumaya başladı ve bu ayet nazil oldu.»

Bazı müfessirler *«Bana yönelenin yoluna tâbi ol»* sözüyle Hz. Ebubekir'in kastedildiğini söylemişlerdir. Çünkü Hz. Sa'd'ın müslüman olması Hz. Ebubekir'in müslüman olmasından ötürüdür. Vahidi, Ata'dan, o da İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor:

«Dönüş yapandan maksat Hz. Ebubekir'dir. Çünkü Hz. Ebubekir müslüman olduğunda Abdurrahman bin Avf, Said bin Zeyd, Osman, Talha ve Zübeyr onu gördüler ve: *«Sen iman edip, Muhammed'i tasdik mi ettin?»* dediler. Hz. Ebubekir *«Evet»* deyince onlar da Rasûlullah'a gelerek iman ettiler ve onu doğruladılar. Bunun üzerine Cenab-ı Hak, Sa'd için *«Bana yönelenin yoluna tâbi ol»* buyurdu. Yani Ebubekir'in yoluna.»

İbn Cüreyc, İbn'ul-Munzir'in rivayet ettiği gibi şöyle diyor: *«Dönüş yapandan maksat Hz. Muhammed'dir.»* Birçok müfessir de Hz. Muhammed olduğunu söylemiştir. Fakat zahire göre *«Dönüş yapan»* tabiri genel bir anlam ifade eder.

16. ayetin metninde yer alan *«İnneha»* kelimesindeki zamir, iyilik ve kötülükten gelen haslete veya Lokman'ın oğlunun sor-

muş olduğu nesneye racidir. Zira rivayete göre Lokman'ın oğlu babasına: *«Acaba benim elimdeki bir dane denizin derinliklerine düşse Allah onu da bilir mi?»* dedi. O da *«Ey oğulcağız! Kesinlikle Allah o daneyi de bilir»* dedi.

Ayetin metnindeki *«Miskal»* kelimesi küçüklükten kinayedir. Hardal danesinin bir miskali (yani en küçük bir dane) dahi bir taşın içinde, göklerde veya yerde olsa, o en küçük bir nesne olmasına, en gizli bir yerde bulunmasına, en kapalı bir yerde saklanmasına rağmen Cenab-ı Hak bunu bilir. Buradaki taştan maksat herhangi bir taştır. Yani burada muayyen bir taş kastedilmemiştir. Nekra getirilmesi de buna delâlet eder. Fakat bazı zayıf rivayetlerde İbn Abbas ve Süddi'den *«Bu taş yeryüzünün üzerinde bulunduğu taştır»* şeklinde rivayetler gelmiştir.

Bazı müfessirler taşı bu taşla tefsir etmiş, bazıları da rüzgârda bulunan bir taş olduğunu söylemişlerdir. Fakat İbn Atiyye *«Bütün bunlar zayıftır ve senetleri sabit olmamıştır» diyor.* Bu ayetin mânâsı, anlayıştaki mübalağayı ifade etmektedir. Yani Allah'ın kudreti taşların kıvrımlarında, göklerin ve yerin en derin noktalarında bulunan nesneyi dahi bilmektedir.

Alusi *«Benim nezdimde en kuvvetli yorum, bu ve benzeri rivayetlerin uydurma olduğudur»* demektedir.

Lokman önce mükellefin boynuna farz olan tevhidi oğluna emrettikten sonra onun dikkatini Allah'ın ilminin kemaline, kudretinin sonsuzluğuna çekti ve ondan sonra da namazı emretti. Çünkü namaz ibadetlerin en mükemmelidir. Yani oğlu itikad yönünden kemale erdiği gibi, amel yönünden de kemâle ersin diye böyle yaptı.

Bu ayete göre Lokman oğluna, *«Namaz vakti gelince sakın herhangi bir şey için onu geciktirme. Onu kıl ve ondan müsterih*

ol ki o bir borçtur. Başında mızrak olsa da cemaatle namaz kıl. Marufu (Allah'ın tevhidini) insanlara emret. Münkeri (şirki) yasakla, bu hususta nefsine isabet edecek şiddet ve meşakkatlere karşı sabırlı ol. Zira namaz hususunda Cenab-ı Hak «Kesinlikle namaz, Allah'tan korkanlar müstesna, insanlara çok ağırdır» buyuruyor. Emri bilmaruf ve nehyi anilmunker yapanlar da dünyada birtakım sıkıntılarla karşı karşıya gelmişlerdir. Bu hususta başına gelenlere sabır göstermen Allah'ın kesinlikle vacip kıldığı işlerdendir» diye tavsiyelerde bulunmaktadır.

Ayetin sonunda gelen *«Azm'il-Umur»* ile kastedilen, Cenab-ı Hakk'ın kesinlikle vacip kıldığı şeylerdir. Nitekim bu görüşü İbn Cüreyc rivayet etmektedir. O halde burada *«Azim»* kelimesi Allah'a nisbet edilen nesnelerdendir. Maksat azmedilmiş demektir. Yani Allah tarafından azmedilmiş, yapılması kesinleştirilmiş emirlerdendir.

Bazı müfessirler *«Azm'il-Umur'dan maksat, mekârimi ahlâktır»* demişlerdir. Ebu Hayyan *«Bu tabirden maksat, vacip olan emirlerin lâzımlarıdır»* diyor.

Bu cümle daha önce bahsi geçen emirlerin yerine getirilmesinin vacip olmasına neden teşkil etmektedir.

«Halktan yüzünü çevirme», mağrur insanların halktan yüz çevirdikleri gibi yapma.

İbn Huveyzi bunun *«İhtiyaç olmaksızın nefsini zelil edip boynunu bükme»* mânâsında olduğunu söylemiştir. Birinci tefsir tercih edilmiştir. Çünkü o, daha sonraki ibarelere daha uygundur.

Ayet metnindeki *«Merah»* kelimesi şiddetli sevinmek, aşırılıklar göstermektir. *«Muhtal»* kelimesi yürürken, gururla, sallana sallana gitmek mânâsını ifade eden Huyela'dan gelmektedir. Ra-

gıb el-İsfehani *«Muhtal kelimesi kişinin kendisinde bir fazilet tahayyül ederek kibre kapılması demektir»* der.

Ayet metnindeki *«Fehur»* kelimesine gelince o da insanın haricinde olan mal, mertebe gibi nesnelerle insanın gurura kapılıp iftihar etmesi demektir.

Mücahid bu kelimeyi *«Verdiklerini sayıp durmakla Allah'a şükretmeyen bir kimse»* ile tefsir etmiştir.

«Fehur» kelimesi mübalâğa ifade ettiğine göre, burada kibrin azının affedilmesine işaret edilmektedir. Zira harp meydanında kâfirlere karşı mütekebbir bir şekilde yürümek hoş görülmüştür.

19. ayetin başında gelen *«Ve'ksıd»* fiili, yavaş yürümekle süratli yürümek arasında mutedil (orta) yürüyüş mânâsını ifade eden *«Kasd»* mastarından gelir. Mutedil yürümenin istenildiği, birçok rivayetlerde varid olmuştur. Ancak o rivayetlerle ilgili dedikodular onları hüccet, delil olmaktan çıkarmıştır. Nitekim Cami'us Sağir'in şerhi el-Münavi'ye müracaat eden bir kimse bu durumu müşahade edebilir. Orada *«Süratli yürümek müminin cemalini, heybetini götürür» denilmektedir.* Yani onu insanların gözünde hakir düşürür. Bunun nedeni şu olsa gerektir: Süratli yürüyüş aklın hiffetine delâlet eder. İbn Mesud, *«Sahabeler yahudilerin süratli yürüyüşünden de, hıristiyanların karınca gibi yürüyüşlerinden de nehyedilmişlerdir. Bu iki yürüyüş arasına mutedil bir şekilde yürümeleri istenmiştir»* demektedir.

Bazı rivayetlerde ifade *«Ve eksıd»* şeklinde okunmuştur. Yani hemze kat' harfidir, if'al babındandır. Bu rivayet İbn Haleviye tarafından Hicazlılar'a nisbet edilmiştir. O zaman ayetin mânâsı *«Yürürken ayaklarını güzelce yerleştir, düşmeyeceğin şekilde (gü-*

zel bir şekilde) yürü» demektir. Yani yürüyüşün ifrat ile tefrit arasında olsun.

«Sesini alçalt», yani konuştuğun zaman bağırma. Zira Araplar bağırmayı bir medar-ı iftihar vesilesi kılıyordu. Cahiliye döneminde sesi gür olan bir kimse bununla övünüyordu. Sesin kısılmasındaki hikmet şudur: Konuşan insan için daha bol olur. Dinleyen insanın hoşuna gider, anlayışı daha kolaylaşır.

«Şüphesiz ki seslerin en çirkini merkeplerin sesidir» cümlesindeki *«Enkera»* kelimesi en zor, en vahşet verici mânâsına da alınabilir. Seslerden maksat hayvanların sesidir. Yani hayvan sesleri arasında en çirkini, en vahşet vericisi, en zoru merkeplerin sesidir.

«Hamîr» kelimesi merkep mânâsına gelen himar kelimesinin çoğuludur. Ve bu cümle sesin alçaltılmasının nedenidir. Yani seslerini fuzuli yere yükseltenlerin sesleri merkeplerin seslerine benzetilmiştir.

Bu ayetin zahirine bakılırsa bu cümle de Lokman'ın oğluna yapmış olduğu vasiyetin bir parçasıdır. Ve bununla oğlunu, sesini yükseltmekten uzaklaştırmak istemiştir.

Bazı müfessirlere göre Lokman'ın tavsiyesi *«Sesini kısalt»* cümlesiyle bitmiştir. Bu son cümle Cenab-ı Hakk'ın kelâmıdır ve bununla seslerinin gürlüğüyle iftihar eden müşriklerin reddi kastedilmektedir. Zira sesi yükseltmek, dinleyenlere eziyyet verir. Kulak zarlarına tesir eder. Hatta çoğu kez kulak zarlarının patlamasına sebep olur.

İşte teşbihin nedeni budur. Yoksa *«Merkebin sesinde Allah'ın zikri yoktur»* şeklindeki neden. bir vehimden ibarettir. Bu vehmin sebebi de İbn Ebi Hatim'in Süfyan-ı Sevri'den rivayet ettiği

şu haberdir: «*Her şeyin bağırması tesbihtir. Ancak merkebinki müstesnadır.*»

Evet, bu bir vehimdir. Çünkü teşbihin nedeni zahir bir sıfat olmalıdır. Merkebin sesinin Allah'ın zikrinden hâli olması ise caiz değildir. Bununla beraber bu haberin sahih olduğunu kabul etmiyoruz.

«*Sesin kısaltılması*»ndan maksat, konuşma anında (müzakerelerde) hafif konuşmaktır.

Bazıları «*Her an sesin kısaltılması bahis konusudur*» demişlerdir. Hatta aksırırken bile sesi alçaltmak, mümkün olduğu kadar hafifletmek lâzımdır.

Sesin alçaltılması eğer ilâhi emrin onun tam aksine insanı davet etmediği bir yerde olursa övülür. Fakat ilâhi emir sesin yükseltilmesini gerektirirse, o zaman sesin yükseltilmesi övülmektedir. Çünkü insanoğlu çoğu kez yürümekle yetişemediği bir şeye sesle yetişir.

اَلَمْ تَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهٗ ظَاهِرَةً وَّبَاطِنَةً ؕ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ
فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّلَا هُدًى وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيْرٍ ﴿٢٠﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ
اتَّبِعُوْا مَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ؕ
اَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطٰنُ يَدْعُوْهُمْ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيْرِ ﴿٢١﴾ وَمَنْ يُّسْلِمْ
وَجْهَهٗۤ اِلَى اللّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى ؕ
وَاِلَى اللّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُوْرِ ﴿٢٢﴾ وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنْكَ كُفْرُهٗ ؕ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ
فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿٢٣﴾ نُمَتِّعُهُمْ قَلِيْلًا
ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ اِلٰى عَذَابٍ غَلِيْظٍ ﴿٢٤﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ
لَيَقُوْلُنَّ اللّٰهُ ؕ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ ؕ بَلْ اَكْثَرُهُمْ
لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٢٥﴾ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ
اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ اَنَّ مَا فِي الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ
اَقْلَامٌ وَّالْبَحْرُ يَمُدُّهٗ مِنْۢ بَعْدِهٖ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ
كَلِمٰتُ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٢٧﴾ مَا خَلْقُكُمْ
وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَّاحِدَةٍ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌۢ بَصِيْرٌ ﴿٢٨﴾

20 — Görmüyor musunuz ki Allah göklerde ve yerde olanların tamamını size müsahhar kılmıştır. Nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan etmiştir. Hal böyle iken insanlardan bir kısmı vardır ki hiçbir bilgisi olmadan, hiçbir ışık bulunmadan ve bir aydınlatıcı kitap olmadan Allah hakkında cedelleşir durur.

21 — Onlara «Allah'ın indirdiğine uyun» denildiğinde «Hayır, biz atalarımızın bulunduğu yola uyarız» derler. Acaba şeytan atalarını çılgınca yanmakta olan ateşin azabına çağırsa da mı (onlara uyacaklardır)?

22 — Kim ihsan edici olduğu halde yüzünü (özünü) Allah'a teslim ederse kesinlikle o en sağlam ve kopmaz kulpa yapışmıştır. Bütün işlerin neticesi ancak Allah'a aittir.

23 — Kim küfrederse (Ey Rasûlüm), sakın onun küfrü seni üzmesin. Onların dönüşleri bizedir. Biz onların yaptıklarını kendilerine anlatacağız. Şüphesiz ki Allah göğüslerde bulunanları bilendir.

24 — Onlara biraz geçim sağlar, sonra kendilerini ağır bir azaba sürükleriz.

25 — Andolsun eğer onlara «Gökleri ve yeri kim yarattı?» diye sorsan mutlaka «Allah» diyeceklerdir. (Ey Rasûlüm) De ki: «O halde övgü de yalnız Allah'a mahsustur». Fakat onların çoğu (bunu) bilmezler.

26 — Göklerde ve yerde olanların tamamı ancak Allah'ındır. Şüphesiz ki Allah, müstağnidir ve her hamde lâyıktır.

27 — Eğer yeryüzündeki ağaçların tamamı kalem olsa, deniz de arkasında yedi deniz daha kendisine yardım ederek (mürekkeb) olsa, yine de Allah'ın kelimeleri (yazmakla) tükenmez. Şüphesiz ki Allah yegâne gâliptir ve hikmet sahibidir.

28 — Sizin yaratılmanız da, tekrar diriltilmeniz de bir tek nefsin (yaratılması ve diriltilmesi) gibidir. Gerçekten Allah her şeyi işiten ve görendir.

(20-28) *«Görmüyor musunuz ki Allah göklerde...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu sahifedeki dokuz ayet Lokman'ın kıssasından önce müşriklere yapılan hitabın cinsindendir. Allah onları, tevhidin delillerini müşahade etmelerine rağmen, putlara tapmakta ısrar etmelerinden dolayı kınıyor.

20. ayetin metnindeki *«Sehhara»* fiili bir şeyi zorla, cebren kendisine özel olan hedefe doğru sevketmektedir. Ebussuud Efendi tefsirinde *«Bu Teshir'den maksat kendisi için teshir edilene fayda vermesidir, ona itaat etsin, onda tasarruf etsin. Yeryüzündeki insanlar için teshir edilen eşya gibi. İnsanlar onlar üzerinde tasarruf eder. Ancak onu kullanmakta insanın kendisine teshir edilen herhangi bir müdahalesi yoktur. Fakat onun maksadının oluşmasına sebebtir. Meselâ gökteki şeyler gibi»* demiştir.

Veya ayetin mânâsı onu emre itaat edici kılmıştır demektir. *«Lekum»* kelimesindeki *«lâm»*, ecliyet mânâsını ifade eder. Çünkü göklerde ve yerde bulunan bütün kâinat Allah'a teshir edilmiştir. İnsanın dilediği şekilde kullandığı şeyler her ne kadar insana müsahhar kılınmışsa da gerçekte Allah'a musahhar kılınmıştır.

Ayetin metnindeki *«Niame»* kelimesi nimetin çoğuludur. Nimet, lezzet veren hâl demektir. Zahiri nimet gözle görülen, bâtınî

nimet aklen idrak edilen nimetlerdir. Mücahid, *«Zahiri nimetten maksat, İslâm'ın zuhuru, düşmanlara galip gelmesi; bâtınî nimetten maksat da meleklerin yardıma gelmesidir»* demiştir.

Dahhak *«Zahirî nimet güzel suret, kâmetin uzunluğu, azaların eşit kılınmasıdır. Bâtînî nimet de Allah'ın marifetidir»* diyor.

Bazıları *«Zahiri nimetten maksat, göz, kulak, dil ve diğer azalardır, bâtînî nimetten maksat da kalp, akıl ve anlayıştır»* demişlerdir. Bazıları da şöyle demişlerdir: *«Zahiri nimetler dünya nimetleri, bâtınî nimet de Ahiret nimetleridir.»*

ALLAH'IN ZAT VE SIFATLARI HAKKINDA MÜCADELE

«Allah hakkında ilimsiz, hidayetsiz ve nurlu kitapsız mücadele edenler vardır.» Onlara *«Allah'ın indirdiğine tâbi olun»* denildiğinde onlar, *«Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuza tâbi oluruz derler»* ifadeleri dinin esas meselelerinde taklidin yasak olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Allah hakkında, yani Allah'ın tevhid ve sıfatları hakkında. Meselâ müşriklerden bazıları Allah'ın birliğini, kudretinin genel olduğunu inkâr ederlerdi. *«İlimsiz»* tabirinden *«Aklî delilden istifade eden ilimden mahrum»* mânâsı kastedilmiştir. Hidayetsiz, yani daha önce bir peygamberin getirdiğine dayanmak da yoktur. *«Nurlu Kitap»*tan maksat, Cenab-ı Hakk'ın indirdiği kitaptır. Hedefi açıkça gösteren, cehalet karanlığından kurtaran kitap.

Böyle bir şeye dayanmıyorlar, ancak sadece taklide dayanarak mücadele ediyorlar.

Onlar *«Atalarımız Allah'tan başka neye tapmış iseler biz ona taparız»* dediler. Dinin esas meselelerinde taklidin caiz olup olma-

dığı hususu ihtilaflı bir meseledir esasında. Ekser ulemanın görüşü (bu görüş Razi ve Amidi tarafından da tercih edilmiştir) dinin esaslarında taklidin caiz olmadığı şeklindedir. Onlar *«Araştırmak, aklı kullanmak vaciptir»* demişlerdir.

Ubeydullah bin Hasan el-Anberi ve bir cemaatin görüşüne göre dinin esaslarında taklit caizdir. Hatta onlardan bazıları *«Mükellef bir insanın boynuna vacip olan, dinin esaslarında taklit etmektir. Bu hususta aklı kullanmak, içtihat etmek haramdır»* demişlerdir. Bu iki görüşe göre de kesinlikle hak üzerinde olduğunu bilen bir mukallidin akidesinin sahih olması durumu ortaya çıkıyor. Her ne kadar bu mukallid, birinci görüşe göre, aklı kullanmayı terkettiğinden dolayı günahkâr olmuşsa da akidesi yine de sahihtir. İmam Eş'ari'den gelen rivayete göre böyle bir kimsenin imanı sahih değildir. Ebu Kasım el Kuşeyrî'nin söylediğine göre Eş'ari'nin bu görüşü yalanlanmıştır. Çünkü bu görüşe göre bütün avamın tekfiri gerekir ki müslümanların yüzde doksanı avam tabakasındandır. Tahkik ve tetkik şudur ki eğer cahil bir insan hüccetsiz ve şüphe ihtimaliyle beraber başkasının sözüne yapışmış ise ve söylediğinin kesin olmadığı şeklinde bir vehim içindeyse onun imanı kâfi gelmez. Çünkü imanda en ufak bir tereddüd onu yok eder ve kesinlikle buna inanmış ise Eş'ari'ye göre de başkasına göre de imanı kâfi gelir. Fakat Ebu Haşim bu meselede muhalefet etmiş, *«İmanın sıhhati için aklı kullanmak gerekir»* demiştir.

Ayetin zahirinde ilimsiz, hidayetsiz ve sıfatsız mücahede edenlerin zemminden, aklı kullanmakta hak olan nakli delilin kâfi olduğu anlaşılmaktadır. Tıpkı aklî delilin kâfi olması gibi.

«Kim yüzünü Allah'a teslim ederse» cümlesinden maksat bütün emirlerini Allah'a tevfiz etmek, kalbi ile Allah'a yönelmek demektir. Öyleyse İslâm tamamıyla teslim olmaktır. Bu kelâm bü-

tün emirleri Allah'a teslim etmek ve tam mânâsıyla O'na yönelmekten kinayedir.

HER ŞEYİN DÖNÜŞÜ ALLAH'ADIR

«Emirlerin sonu Allah'a döner» cümlesinden maksat, her şeyin neticesinin Cenab-ı Hak olduğudur. Allah'tan başka hiç kimse eşyada tasarruf edemez. Emretmek, yasaklamak, sevap vermek, ceza tatbik etmek gibi. Böylece Allah kendisine tevekkül edeni en güzel bir şekilde sevabtâr eder.

«Şüphesiz ki Allah müstağnidir ve övülenin tâ kendisidir» cümlesi mukadder bir suale cevaptır. Bazı hasta zihinlere *«Acaba yerler ve gökler Allah'ın'dır demekten maksat, Allah onlara muhtaç mı demektir?»* şeklinde bir vehim gelebilir. Cenab-ı Hak ona cevap olarak *«Allah müstağnidir. Övülenin ta kendisidir»* demektedir. Yani övülmeye müstehaktır. Velev ki hiçbir şey onu övmese de. Veya bilfiil övülmektedir. Yani her mahlûk, her yaratık hâl diliyle onu övmektedir.

ALLAH'IN KELİMELERİ YAZMAKLA BİTMEZ

«Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa...» ayetindeki *«Şecere»* kelimesinden maksat, bütün ağaçlar demektir. Zira nekra gelen kelime bazen olumlu cümlede dahi makam iktiza ederse genellik ifade eder. Nitekim Şamlılar'dan bazıları İbn Abbas'a şunu sordular: *«İhramda iken bir çekirge öldüren bir insan fidye olarak bir hurma verse kâfi gelir mi?»* O da: *«Bir hurma bir çekirgeden daha hayırlıdır»* dedi. Yani genel olarak bir hurma bir çekirgeden daha hayırlıdır.

Sanki Cenab-ı Hak *«Yeryüzündeki her ağaç kalem olsa»* diyor. Yani her ağaç dalları, kökleri ve parçaları itibarıyla kalem olsa!

El-Bahr'da *«Bu ayette müfred cemin, nekra da marifenin yerine düşmüştür»* deniliyor. Tıpkı Bakara Suresi'nin 106. ayetinde *«ayet»* kelimesinin *«Ayat»* yerine getirilmiş olması gibi. Burada da *«Şecere»* yerine şecere veya eşcar kelimesi takdim ediliyor. Bahrdan (denizden) okyanus kastedilmektedir. Çünkü denizin en kâmil ferdi odur. Bazen okyanusun dallarına da bu isim verilir.

«Yedi deniz» den maksat çokluktur. Yedi, yetmiş, yediyüz kelimeleri çokluk mânâsında kullanılır. Buna göre ayetin mânâsı şöyle olur:

«Eğer yeryüzünde bulunan her ağaç kalem olsa, okyanusa onun gibi diğer yedi deniz de ilave edilse, o kalem ve o mürekkeple Allah'ın kelimeleri yazılsa, Allah'ın kelimeleri bitmez. Çünkü onlar nihayetsizdir. Fakat o kalem ve mürekkep biter, çünkü nihayetlidirler.»

*«Allah'ın kelimeleri»*nden maksat ilminin, hikmetinin kelimeleridir. Sebebi nuzül de, kelimelerden maksadın bu olduğunu ifade eder. Zira İbn Cerir, İkrime'den şöyle rivayet etmektedir: «Ehl-i kitap Rasûl-ü Ekrem'e ruhu sordu. Cenab-ı Hak *«Senden ruhu soracaklar. De ki: Ruh Rabbimin emrindendir. Size ilimden ancak az bir şey verilmiştir»* buyurdu. Onlar: *«Ey Muhammed! Sen bize ilimden az bir şey verilmiştir diye iddia ediyorsun. Oysa bize Tevrat verilmiştir. Tevrat ise hikmettir. Kime hikmet verilmişse ona çok hayr verilmiştir»* dediler ve o zaman bu ayet nazil oldu.»

Bu rivayetin zahirinden, yahudilerin bunu şifahen Rasûl-ü Ekrem'e söyledikleri anlaşılmaktadır. Bu ayetin Medine'de nazil olduğunun da açık bir delilidir.

Bazıları *«Yahudiler, Kureyş'in gelen heyetine «Bunu sorun»* dediler. Bu görüşü öne sürenler ayetin Mekkî olduğunu söylemişlerdir. Cevabın hulâsası şudur: *«Ey yahudiler! Size verilen Tevrat hikmet olduğu için hayrı kesir olsa da, Allah'ın hikmetine nisbet edilirse azdır.»*

Ebu Müslim *«Kelimelerden maksat, Allah'ın ehli taatine vaadettiği taat ve masiyet ehline vaadettiği cezadır»* dedi.

Bazıları *«Kelimelerden, insanın zihnine ilk gelen mânâ kastedilmektedir»* demiştir.

Abdurrezzak, İbn Cerir, İbn'ul-Munzir ve başkaları Katate'den *«Müşrikler 'bu bir kelâmdır, yakında bitecektir' dediklerinde bu ayet nazil olmuştur»* şeklinde bir rivayette bulunurlar.

«Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz bir tek nefsin yaratılması ve diriltilmesi gibidir...»

Mukatil *«Bu ayet Kureyş kâfirleri hakkında nazil olmuştur. Bunlar «Cenab-ı Hak bizi çeşitli devrelerde yarattı. Evvelâ meni, sonra kan pıhtısı, sonra bir çiğnem et. Bizi bir saatte nasıl diriltip de aynı şekilde gönderecektir?» dediklerinde bu ayet nazil oldu»* diyor.

Nakkaş diyor ki: *«Bu ayet Ubey bin Halef ve El-Haccaç'ın oğlu Nebin ile Münebbih hakkında nazil olmuştur. Onlar bu sözü söylediler ve ayet nazil oldu.»*

Ayetin Sebeb-i Nüzulü bu ise o vakit *«Allah dinler»* ifadesinin mânâsı onların bu sözlerini dinler, *«Görür»* ifadesinin mânâsı da, onların gizlediklerini de görür demektir.

Veya ayetin mânâsı, Allah aynı durumda her dinlenen sözü dinler, her görülen nesneyi görür demektir. Bir ses onu diğer sesi dinlemekten, bir nesne de O'nu diğer bir nesneyi görmekten meşgul etmez.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُوْلِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُوْلِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَسَخَّرَ
الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَّجْرِيْٓ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى وَّاَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿٢٩﴾
ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهِ الْبَاطِلُ ۙ وَاَنَّ
اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيْرُ ﴿٣٠﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِيْ فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ
اللّٰهِ لِيُرِيَكُمْ مِّنْ اٰيٰتِهٖ ۗ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ﴿٣١﴾
وَاِذَا غَشِيَهُمْ مَّوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ ۚ
فَلَمَّا نَجّٰىهُمْ اِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ ۗ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيٰتِنَآ اِلَّا كُلُّ
خَتَّارٍ كَفُوْرٍ ﴿٣٢﴾ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا لَّا
يَجْزِيْ وَالِدٌ عَنْ وَّلَدِهٖ ۡ وَلَا مَوْلُوْدٌ هُوَ جَازٍ عَنْ وَّالِدِهٖ شَيْـًٔا ۗ
اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا ۪ وَلَا
يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُوْرُ ﴿٣٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗ عِلْمُ السَّاعَةِ ۚ
وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ ۚ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْاَرْحَامِ ۗ وَمَا تَدْرِيْ نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ
غَدًا ۗ وَمَا تَدْرِيْ نَفْسٌ بِاَيِّ اَرْضٍ تَمُوْتُ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ خَبِيْرٌ ﴿٣٤﴾

29 — (Ey Rasûlüm!) Görmez misin ki Allah gerçekten geceyi gündüze ve gündüzü geceye katmaktadır. Güneş ile ayı da emrine âmade kılmıştır. Her biri belli bir süreye kadar akıp gitmektedir. Allah yapmakta olduklarınızdan haberdardır.

30 — Bu (Allah'ın yüce vasıflara sahib olması) şundandır: Allah hakkın ta kendisidir. Ondan sonra taptıkları ise hiç şüphesiz ki bâtıldır. Muhakkak ki Allah, çok yüce ve çok büyüktür.

31 — Acaba gemilerin denizde Allah'ın nimetiyle akıp gitmesini görmedin mi? Bu, ayetlerinden (kudretinin delillerinden) bir kısmını size göstermek içindir. Hiç şüphe yoktur ki bunda çok sabreden ve çokça şükredenler için ibret vardır.

32 — Dağlar gibi dalgalar onları kuşattığında onlar dini tamamen Allah'a has kılarak O'na yalvarır ve yakarırlar. Allah onları karaya çıkararak kurtardığı zaman içlerinden bir grup orta yolu tutar. Zaten bizim ayetlerimizi gaddar ve nankörlerden başkası inkâr etmez.

33 — Ey insanlar! Rabbinize isyan etmekten sakının. Hiçbir babanın evlâdı ve hiçbir evlâdın babası için bir şey dileyemeyeceği bir günden çekinin. Bilin ki Allah'ın sözü (vaadi) gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve şeytan Allah'ın affına güvendirerek sizi kandırmasın.

34 — Şüphesiz ki Kıyamet'in (ne zaman kopacağına dair) ilim ancak Allah katındadır. Yağmuru indirir, rahimlerde olanı bilir. Hiç kimse yarın neyi kazanacağını bilemez ve hiç kimse nerede öleceğini bilemez. (Fakat O bilir). Şüphesiz ki Allah her şeyi bilendir ve her şeyden haberdardır.

(29-34) *«(Ey Rasûlüm!) Görmez misin ki Allah...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayetlerin başındaki hitap Hz. Muhammed'e veya hitaba uygun olan herkesedir. İkinci yorum daha uygundur. Bu ayetlerde surenin sonuna kadar Cenab-ı Hakk'ın kuvvet ve kudretinin sonsuzluğu sergilenmektedir.

«Allah geceyi gündüze, gündüzü de geceye katar. Böylece gece uzar, gündüz kısalır.»

Cenab-ı Hak geceyi gündüzden önce zikretmiştir. Çünkü gece, haddi zatında karanlık olduğundan dolayı karanlık olan âleme daha uygundur.

«Güneşi ve ayı müsahhar kıldı» ayetinde de güneşi aydan önce zikretmiştir. Çünkü güneş ayın başlangıcı gibidir ve güneşi müsahhar kılmak, çok büyük olduğundan dolayı ayı müsahhar kılmaktan daha acaip görünür. Ayrıca güneşin teshirinin eserleri ayın teshir edilmesinin eserlerinden daha büyüktür.

Güneş ve ayın her biri isimlendirilmiş ve Allah katında takdir edilmiş bir noktaya doğru giderler. Hasan Basri'ye göre bu noktadan maksat Kıyamet Günü'dür. Çünkü Kıyamet kopmadan önce güneş ile ayın akıp gitmeleri durmaz, hareketleri iptal edil-

mez. Zahire bakılırsa bu akış, yer küresinde bulunan her göz sahibinin gördüğü harekettir. Bazı müfessir *«Bunların akmaları özel hareketlerinden kinayedir»* demişlerdir. Güneşin akışına tayin edilen zaman güneş senesi diye isimlendirilen senenin son zamanıdır. Bu zaman güneş hangi noktadan ayrılmışsa, tekrar özel hareketiyle o noktaya gelmesiyle tamamlanır. Güneşin oğlak burcunun başına girmesi, senenin başı sayılmıştır.

*«Geminin denizde yürütülmesine sebep olan Allah'ın nimeti»*nden maksat, O'nun yürümeye sebep olan rüzgâr ve rüzgârı müsahhar kılmak gibi sebepleri halketmesidir. Yani gemi Allah'ın nimetinin eşliğinde veya onunla beraber olarak akıp gider.

Bazı kıraatlarda *«Nimet»* kelimesi çoğul olarak *«Niamat»* şeklinde okunmuştur.

«Bunu ayetlerinden size göstersin diye yapıyor», yani uluhiyetinin, vahdetinin, kudretinin bazı delillerini size göstermek için yapıyor. *«Kesinlikle bu durumda çokça şükreden ve çokça sabredenler için ayetler, yani mucizeler, deliller vardır.»*

Ayetin sonundaki *«Sabbârun Şekûrun»* kelimeleri, müminden kinayedir. Tıpkı *«Diridir, tırnakları yassıdır»* lâfızlarının insandan kinaye oluşu gibi. Çünkü sabır ve şükür imanın iki direğidir. İman ve imana bağlı olanlar ise ya insanın mefulü olan bir şeyi terketmekle olur ki bu sabırdır veya insanı mabuduna yaklaştıracak bir fiil işlemekle olur ki bu da kalbi de, azaları da, dili de kapsamaktadır. Bunun için şöyle varid olmuştur: *«İman iki parçadır. Biri sabır, ikincisi şükürdür.»*

32. ayetin metnindeki *«Zulel»* kelimesi gölge mânâsına gelen zullet kelimesinin çoğuludur. *«Gölgeler»*den maksat bulut, dağ veya gölgelik yapan diğer şeylerdir.

Katade burada «Gölgeler»i bulutlarla tefsir etmiştir. Bazıları ise dağlarla tefsir etmiştir.

«Onlardan bir kısmı muktesiddir», yani yolu dosdoğru yürür, o yoldan ayrılıp başka yola girmez. İktisadın esası yolun düzeltilmesidir. Sonra yola isim olarak verilmiştir. *«Dosdoğru yol»*dan maksat, mecazen tevhid demektir. Sanki Cenab-ı Hak *«O kurtulanlardan bir kısmı tevhid üzerinde ikame eder, bir kısmı da sapıtır»* buyurmaktadır.

Bazılarına göre *«Muktesid»* kelimesi orta ve itidal mânâsındadır. Yani sözlerinde ve fiillerinde korku ile ümit arasındadırlar. Denizde iken Allah'a vermiş oldukları sözü yerine getirirler (bu tefsir İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir).

Ayetten *«Muktesid»* kısmın karşıtının da var olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim *«Bizim ayetlerimizi ancak nankör ve gaddar kimseler inkâr eder»* cümlesi ona delâlet eder. Yani onlar denizin fırtınasından Allah tarafından kurtarılıp karaya çıktıktan sonra iki kısma ayrıldılar. Bir kısmı vaadinde sebat gösterdi, bir kısmı da tekrar Allah'ı inkâr etmeye kalkışarak nankörlük yaptı.

Ayet metnindeki *«Hattâr»* kelimesi şiddetli hile yapan mânâsına gelen *«Hatr»* kökünden gelir. Ragıb Müfredat'ında *«Hatır, öyle bir hiledir ki insan orada zayıf kalır»* diyor. Yani o hileyi yapmak için var kuvvetiyle çalışır ve yorulur. *«Bizim ayetlerimizi ancak çok gaddar olan bir kimse inkâr eder»*. Çünkü böyle bir kimsenin inkârı fıtri olan ahdi nakzetmektir.

Bazı müfessirler *«Çünkü o denizde iken Allah'a vermiş olduğu ihlas ahdini nakzetmiştir»* demiştir.

Ayetin son kelimesi olan *«Kefûr»* Allah'ın nimetlerini çokça

inkâr etmektir. «*Hattar*» kelimesi «*Sabbâr*» kelimesinin, «*Kefur*» kelimesi de «*Şekur*» kelimesinin karşıtlarıdır.

KIYAMET'TE BABA EVLADINA HİÇBİR FAYDA SAĞLAMAZ

«*Babanın çocuğuna sahip çıkmadığı ve onun yerine hiçbir şey vermediği gün*»den maksat, Kıyamet Günü'dür. Bazı kıraat alimleri «*La yeczi*» kelimesini «*Laa yucezziu*» şeklinde okumuşlardır. O zaman ayetin mânâsı şöyle olur: «*Hiçbir baba çocuğunu müstağni kılamaz, ona hiçbir faydası dokunamaz.*»

Bazı kıraatlarda da «*La yucza*» şeklinde meçhul okunmuştur. Yani hiçbir baba evlâdının yerine ceza görmez anlamına gelmektedir. Ve hiçbir çocuk da babasının yerine bir şey vermez. Veya babası yerine bir şey verebilen bir çocuk o gün veremez olur. Yani dünyada babası için bir şeyler veren evlât, o gün veremez olur.

Şöyle de denilebilir: Araplar kendilerinden zararları defetmek ve nafakalarını temin etmek için çocuk edinirlerdi. Bugün insanların çoğu da böyledir. Cenab-ı Hak Kıyamet Günü'nde çocukların babalarına böyle bir yararları dokunmayacağını ifade etti ve bu sebeple de cümleyi tekidli getirdi. Bu cümleyi tekid eden unsurlardan biri de «*Mevlut*» tabirinin kullanılmasıdır. Çünkü mevlut, insanın öz evlâdı demektir.

Bazıları «*Veled ile mevlud arasında ehli lûgat nezdinde tefrik sabit olmamıştır*» demişlerse de Zemahşeri ve Muterrizi gibi alimlerin böyle demeleri delil olarak kâfidir.

Bu tabirin tekid ifade etmesinin nedeni şudur: Küçük çocuk nefsiyle meşgul olmadığı halde babasına bir fayda veremiyorsa nefsiyle meşgul olan çocuk hiç veremez.

Bazıları *«Buradaki umum müslümanların çocuklarından başka çocuklardır»* demişlerdir. Çünkü hadislerde müslüman çocukların baba ve annelerine şefaat edecekleri sabit olmuştur. Fakat *«Şefaat bir hüküm değildir»* diye buna itiraz edilmiştir. Eğer şefaat hükümdür diye kabul edersek bu hükmün kabul olması Allah'ın kabul etmesine bağlı olduğuna göre hakikaten bu Allah'tan gelen bir hükümdür.

«Allah'ın vaadi haktır», yani sevap ve ikab vaadi haktır, sabittir.

GÂRÛRDAN MAKSAT NEDİR?

Ayetin sonundaki *«El-Garûr»* kelimesi şeytan demektir. Bu yorum İbn Abbas, İkrime, Katade, Mücahid ve Dahhak'tan rivayet edilmiştir. Yani şeytan günahları size süslü göstermek suretiyle, *«Haydi işle, sonra tevbe edersin»* demek şekliyle, veyahut da *«Allah'ın ezeli ilminde iman üzerinde ölmeniz takdir edilmişse zaten iman üzerinde gideceksiniz, günah işleseniz dahi. Eğer küfür üzerinde gitmeniz sebkat etmiş ise günah işlemeseniz de küfür üzerinde gideceksiniz»* şeklindeki aldatmacalar sizi aldatmasın.

Ebu Ubeyde'den gelen bir rivayete göre Allah'a isyan edecek şekilde seni aldatan her şey Garur'dur. İster şeytan olsun, isterse başka bir şey. Ragıb da bu yorumu kabul etmiştir. *«Çünkü Garûr insanı aldatan her şeydir. İster mal, ister mertebe, isterse şeytan olsun»*. Garûr esasen başkasının gafletinden istifade etmek mânâsına gelen garre fiilinden gelmektedir. Burada aldatmak kastedilmektedir.

KIYAMET'İN İLMİ ANCAK ALLAH'A AİTTİR

«Kuşkusuz ki saatin ilmi Allah'ın katındadır...» ayetinin sebebi nüzulünde şunlar söylenilmektedir:

«Varis bin Amr Rasûlullah'a geldi ve şöyle dedi: *«Ey Muhammed! Kıyamet ne zaman kopacaktır? Memleketimiz kıtlığa bürünmüştür, ne zaman yeşillik olacaktır? Ben evden çıkarken hanımım gebe idi. Ne doğuracak? Ben bugün ne kazandığımı biliyorum, acaba yarın ne kazanacağım? Hangi yerde doğduğumu biliyorum, hangi yerde öleceğim?»* Bunun üzerine bu ayet nazil oldu. (Begavi, Vahidi, Sa'lebi de böyle demişlerdir).

Sebebi nüzule bakılırsa bu ayet muhakkak bir sualin cevabıdır. Daha önceki ayetlere bakılırsa mukadder bir sualin cevabıdır. Sanki biri şöyle diyor: *«Bu kendisinden bahsedilen Kıyamet ne zamandır?»* Cevap olarak: *«Kuşkusuz ki Kıyamet'in vaktinin bilgisi Allah'ın katındadır.»*

Cenab-ı Hak ayeti *«Kuşkusuz ki Kıyamet ilmi Allah'ın katındadır»* şeklinde indirmedi de *«Kuşkusuz ki Allah katındadır Kıyamet'in ilmi»* dedi. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın isminin takdim edilmesi her şeyden daha evlâdır. Üstelik O'nu takdim etmek, O'nun üzerine haberi bina etmek hasrı ifade eder. Yani sadece bu ilim Allah'ın katındadır! Hem de terkipte isnadın tekrarı da bahis konusu olur, zarfın takdimi de. Bu da ihtisası ifade eder. Yani bu ilim sadece Allah'ın katındadır.

Hatta *«İnde»* edatından da anlaşılan budur. Çünkü bu kelime bu ilmin Allah'ın koruması altında olduğunu gösteriyor. Hiç kimse bu bilgiye varamaz. Böylece terkib birçok yönden bu ilmin (Kıyamet kopma zamanının ilminin) Allah'ın özelliğinden olduğunu ifade etmiş olur.

«O yağmuru indirir», yani başlangıcında, takdim ve tehir olmaksızın... Zahire bakılırsa bu cümle zarf cümlesinin üzerine atıftır ve ayetin başındaki *«İnne»* harfinin haberi olur. Böylece kelâm, tahsisi ifade etmiş olur. Maksat şudur: Yağmur indirilmesinin kayıtları ilme racidir. Yoksa burada sadece yağmur indirmeye kudreti vardır, mânâsı kastedilmemektedir. Çünkü bunda hiç kimsenin şüphesi yoktur. Öyleyse tahsis yağmurun zamanını, mekânını, miktarını bilmeye racidir. Nitekim Keşf'in kelâmı da buna delâlet eder. Tayyibi, Keşşaf şerhinde şunları söylüyor: *«Bu cümlenin gayb ilmine delâlet etmesi, kudret dahilinde, muhkemce, kuvvetlice yapılmış bir nesnenin kapsayıcı bir ilme delâlet etmesi bakımındandır.»*

"O rahimlerdekini bilir» cümlesine gelince; erkek midir, dişi midir? Tamam mıdır, eksik midir? Ve diğer özelliklerini, neyi vardır, neyi yoktur, onları bilir. Bu da zarf cümlesi üzerine atıftır. Tıpkı yağmuru indirir cümlesi gibi. Aynı tahsisler burada da bahis konusudur.

Bu cümle *«O'nun katındadır Kıyamet'in ilmi»* cümlesine muhalif getirilmiştir. Yani birinci cümle isim cümlesi, ikincisi ise fiil cümlesidir ki birinci cümle daha fazla ihtisasa delâlet etsin. Yani Kıyamet ilminin Allah'ın özelliği olması daha fazladır. Çünkü Kıyamet'in durumu daha ilgi ister. Ayrıca *«Çok gizlidir»* mânâsını ifade etmek için böyle gelmiştir.

Bazıları da *«Yağmurun indirilmesinin haşre gönderilmekte dahli vardır. Çünkü bir hadiste, «Birinci sûra üfürüldükten sonra gök, erkeklerin menisine benzer bir yağmur yağdırır» denilmiştir»* demişlerdir.

«Hiçbir nefis yarın ne kazanacağını bilmez» cümlesi ile *«Hiçbir nefis hangi yerde öleceğini bilmez»* cümlesi, *«İndehu ilm'us-*

saa» cümlesi üzerine atıftır. Yani nefsin yarın ne kazanacağının nerede öleceğinin ilmi kesinlikle Allah katındadır.

Bu atfı takviye eden Keşf sahibi işaret eder ki bu kelâm *«Allah'ın ilmi vardır»* mânâsını ispat için değil, onların ilminin Allah'a mahsus olduğunu ispat etmek için sevkedilmiştir. Çünkü bu hususlarda Allah'ın ilminin varlığını Allah'ı inkâr etmeyen hiç kimse inkâr etmez. Böylece istiğrak yoluyla en baliğ vecih üzerine, kinaye yoluyla bunların Allah'a mahsus olduğu lâzım gelmiş oluyor.

Cenab-ı Hak son cümlede *«Ta'lemu»* (biliyor) yerine *«Tedrî»* fiilini kullanmıştır. Çünkü tedrî kelimesinde birtakım tedbirler almak suretiyle hedefe varmak mânâsı vardır. Böyle bir mânâ ancak mutlak ilim mânâsına alınırsa Allah'a ıtlak olunur. Yani *«Beş şey vardır ki Allah'tan başka mutlak şekilde onları hiç kimse bilemez.»*

BEŞ GAYB MESELESİ

Hadisler, ayette geçen beş hususun ancak Allah tarafından bilinebileceğine delâlet ederler. Buhari, Müslim ve bazı muhaddisler Ebu Hureyre'den uzun bir hadis rivayet ederler. Hadisin bir kısmı şöyledir:

«Allah'ın Rasûlü'ne Kıyamet'in ne zaman kopacağı soruldu. Hz. Peygamber, soran kişiye *«Kendisinden sorulan, bu meseleyi sorandan daha fazla bilmez»* buyurmuştur. Yani ne soran bilir ne de sorulan.

«Ancak sana Kıyamet'in şartlarından haber vereyim» diyerek *«Cariyenin efendisini doğurduğu, bilgisiz deve çobanlarının yüksek mevkilere geldiği...»* diye başlar ve *«Onların içinde beş şey*

vardır ki Allah'tan başkası onları bilmez» dedikten sonra bu ayeti surenin sonuna kadar okur. Bazı rivayetlerde böyledir. Fakat Buhari'deki *«Erham»* kelimesine kadar okudu, şeklindeki ifade bazı ravilerden sadır olan bir hatadır.

Yine Müslim, Buhari ve başka muhaddisler İbn Ömer'den şöyle rivayet ederler: *«Gaybın anahtarları beştir. Bunları Allah' tan başkası bilmez. Hiç kimse yarın ne olacağını bilmez. Hiç kimse rahimlerde ne olacağını bilmez. Hiçbir nefis yarın ne kazanacağını bilmez. Hiçbir nefis hangi yerde öleceğini bilmez. Hiçbir kimse yağmurun ne zaman geleceğini bilmez.»*

Bu haberlerin zahirinden anlaşılıyor ki bu beş şeyden başka diğer gaybi emirleri Allah'tan başkaları bazen bilebilir.

Humeyd bin Zenceveyh *«Sahabilerden bazıları ortaya çıkmazdan önce güneşin tutulma vaktinin ilmi de Allah'a mahsustur»* dediğinde sahabeler ona karşı çıktılar ve *«Gayb ancak beş şeydir»* dediler ve bu ayeti okudular. Bu beş şeyin dışındaki gaybları bir kavim bilebilir, bir kavim de bilmeyebilir.

Bazı haberlerde bu beş gayb ilminin Rasûlullah'a da verilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Madem ki Rasûlullah'a verilmemiştir, o halde hiç kimseye verilmez!

Ahmed ve Tabarani, İbn Ömer'den şöyle rivayet ediyorlar:

«Rasûl-ü Ekrem: *«Bana her şeyin anahtarları verildi, ancak beş şeyin anahtarları verilmedi»* dedikten sonra bu ayeti sonuna kadar okudu.»

Bilinmesi uygun olan şudur: Her gaybı Allah'tan başkası bilemez. Gaybi meseleler bu beş şeyden ibaret değildir. Ancak bu beş şeyi çok soranlar olduğundan veya nefislerin bunları bilmeye faz-

lasıyla müştak olmasından dolayı bunlar betahsis zikredilmişlerdir.

Kastalani, *«Allah'ın Rasûlü bu beş şey diyor. Halbuki gaybî meseleler nihayetsizdir. Çünkü adet üstündekini yoketmez. Ayrıca peygamberin veya ayetin muhatapları bu beş şeyin ilmini bildiklerini iddia ederlerdi»* diyor.

Alusî bu kelâma şunları ekler: *«İkinci talilde gizli olmayan bir nazar vardır. Allah'ın saf kullarından bazılarını bu beş şeyin birisine muttali kılması ve onun ilminden bir nebzecik ona vermesi mümkündür. Fakat onun bütün halini kapsayıcı tafsilatını en mükemmel şekilde bilmeye elverişli olan mutlak ilim ise Allah'a mahsustur.»*

Bazı havas ehlinin (veya ilim sebebiyle bazı kimselerin gaybi meselelerin bir kısmına muttali olması buna ters düşmez. Hatta bu beş şeyden bir ikisine muttali olmaları da buna ters düşmez. Çünkü bunlar sayılı bilgilerdir. Ve kapsayıcı ilim ise Allah' tan başkasında değildir. Mutezile'nin bunu inkâr etmesi hakkı bildikten sonra inkâr etmektir. (Münavi, Cami'us-Sagir şerhi)

Bizim bu söylediklerimizden, bu beş şeyin bilgisinin Allah'a mahsus olduğunu ortaya koyan hadislerle ve tam tersine delâlet eden gaybi haberlerle ilgili olan hadislerin arası böylece bağdaşmış olmaktadır.

Rasûl-ü Ekrem'in bazı hadislerinin gaybî emirlerden haber verdiğini gündeme getiriyorlar. Eş-Şifa ve El-Mevahib'ul-Ledunniye gibi peygamberin mucizeleri ve gaybi meseleleri hakkındaki haberleri bildiren eserlere müracaat eden bir kimse bunları kolayca görür. Rasûl-ü Ekrem bunları cüzi olarak bilmiştir. Mutlak ve kapsayıcı şekilde olan bilgileri ise Allah'a mahsustur.

Kastalani *«Cenab-ı Hak yağmuru emrettiğinde ve onu istediği mekanlara göndermek istediğinde yağmuru idare eden meleklere ve halkından istediği diğer kimselere bunu bildirir. Cenab-ı Hak bir şahsı ana rahminde yaratmak istediğinde rahmin vekili olan meleğe bunu bildirir. İradesini ona tebliğ eder. Nitekim Buhari'nin Enes bin Malik'ten, onun da Rasûlullah'tan rivayet ettiği şu hadis buna delâlet etmektedir: «Allah rahme bir melek vekil kıldı. O melek: «Ya Rabbi! Meni olarak ana rahmine çocuk düştü. Ya Rabbi! Kan pıhtısı oldu. Ya Rabbi! Et çiğnemi oldu» der. Cenab-ı Hak yaratılmasını irade ettiğinde, «Yarabbi! Erkek mi olsun kadın mı? Şaki mi olsun said mi?» der. İşte böylece o, annesinin karnında yazılır ve böylece o melek ve Allah'ın mahlûkatından dilediği kimseler bunu bilmiş olur.»*

Bu hadis *«Rahimde olanların bilgisi Allah'a mahsustur»* hükmüne ters düşmez. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın bilgisi, küllü ve cüzî olanı kapsayıcı şekildedir. Bu meleğin veyahut Allah'ın mahlûkatından dilediğinin bilgisi ise cüz'îdir.

Askalani, Fethu'l-Bari'de Kurtubi'den şöyle naklediyor:

«Kim Allah Rasûlü'ne isnad etmeksizin bu beş şeyin ilminden bir şey iddia ederse o, davasında yalancıdır». Gaybı zannetmek bazen bir müneccimden veya müneccim olmayandan da caiz olabilir, eğer normal bir durumdan istihraç ediyorsa. Fakat bunun adı ilim değildir. Binaenaleyh Kastalani'nin *«Kim bunların ilminden bir şey bildiğini iddia ederse Kur'an'ı inkâr etmiştir ve kâfir olur»* şeklindeki sözünü *«Allah'a mahsus olan ilim gibi bir ilmi iddia ederse —bu mutlak ilimdir— veya kapsayıcı ilmi iddia ederse kâfir olur»* mânâsına hamletmek gerekir.

Bütün bunları zikrettikten sonra bilmiş ol ki Kıyamet meselesi zikri geçen meselelerin en gizli olanıdır. Allah'ın peygamberine onun vakti hakkında haber verdiği ihtimali de gayet mücmel

dir. Her ne kadar onun ilmi diğer beşer ilminden daha tamam, daha kâmil ise de...

«*Herhangi bir kimse hangi yerde öleceğini bilmez*» cümlesinde yer tahsis edilmiştir. Çünkü ondan, zamanın anlaşılması daha kolay çıkar. Zira birincisi az da olsa insanın kudreti dahilindedir, fakat ikincisi değildir.

İmam Ahmed ve cemaa, Ebu Gurre el-Huzeli'den şöyle rivayet ediyorlar: «Allah bir kulun bir yerde canını almak istediğinde orada onun bir ihtiyacını kılar, o oraya varmadan ruhunu almaz.

Bunu söyledikten sonra Hz. Peygamber ayeti okudu: «*Hiç bir nefis nerede öleceğini bilemez.*»

LOKMAN SURESİ'NİN SONU

SECDE SURESİ

Sure : 32

Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. 30 ayettir.

Bu sureye aynı zamanda «*el-Medaci*» adı da verilmektedir. Şii müfessir Tabersi, «*Bu sureye aynı zamanda Lokman secdesi de denilir ki Hamim secdesiyle karıştırılmasın*» diyor. Bu surenin Mekkî olduğunda ittifak vardır. Bunu İbn Dureys, İbn Merduveyh ve Beyhaki, İbn Abbas'tan rivayet etmektedir. İbn Merduveyh, Abdullah bin Zübeyr'den bunun benzerini rivayet etmiştir. Nuhas'ın İbn Abbas'tan getirdiği ikinci bir rivayete göre Secde Suresi Mekke'de nazil olmuştur. Ancak 19, 20 ve 21. ayetleri müstesnadır. (Bunun benzeri Mücahid ve Kelbi'den de rivayet edilmiştir). Bazıları iki ayeti (16 ve 17.) daha istisna etmişlerdir. Ancak bu iki ayetin de Mekkî olmadığına dair deliller getirilmiştir. Bu sure «*Secde*» ismini 15. ayetten alır. El-Medaci' adını ise, 16. ayetten almaktadır. Bu sure Basralılar'ın sayımına göre 29 ayettir. Diğer görüşlere göre ise 30 ayettir. Kelimeleri 380, harfleri 1518'dir.

Surenin genel olarak kapsadığı konular şunlardır:

1 — Kur'an kendilerine herhangi bir peygamberin gelmediği bir kavmi korkutup hidayete getirmek için yer ve gökleri altı günde yaratan, arşa istiva eden, emrini gökten yere indiren, kendisinden başka insanların yardımcısı ve şefaatçısı bulunmayan, gaybı ve hazırı bilen, her şeyi güzel yaratan, insanı çamurdan meydana getirdikten sonra ona ruh veren Allah tarafından indirilmiştir.

2 — Haşrı inkâr edenleri tehdid eden ayetler.

3 — Dileseydi herkese hidayet ederdi. Fakat cenneti de cehennemi de doldurmayı vaadettiği için herkesi serbest bıraktığını belirten ayetler.

4 — Ayetlerine iman edenlerin kimlikleri ve fasıklarla müminlerin karşılaştırıldığı ayetler.

5 — Mücrimlerin akıbetini belirten ayetler.

6 — Hz. Musa'nın mülâkatında şüphe etmemesi için Kur'an muhatabına fermanı, onu İsrailoğulları'na hidayet kılması. Onların arasından bazı önderleri çıkarması ve aralarındaki ihtilafları Kıyamet Günü'nde mufassalca halletmesi. Onların dikkatlerini genel kudretinin delillerine çekmesi.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الٓمّٓ ﴿١﴾ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ لَا رَيْبَ فِيْهِ مِنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٢﴾ اَمْ
يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰىهُ ۚ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّآ اَتٰىهُمْ
مِّنْ نَّذِيْرٍ مِّنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُوْنَ ﴿٣﴾ اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ؕ
مَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا شَفِيْعٍ ؕ اَفَلَا تَتَذَكَّرُوْنَ
﴿٤﴾ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَآءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ
فِيْ يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهٗٓ اَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّوْنَ ﴿٥﴾
ذٰلِكَ عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿٦﴾
الَّذِيْٓ اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهٗ وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طِيْنٍ ۚ
﴿٧﴾ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهٗ مِنْ سُلٰلَةٍ مِّنْ مَّآءٍ مَّهِيْنٍ ۚ ﴿٨﴾ ثُمَّ سَوّٰىهُ
وَنَفَخَ فِيْهِ مِنْ رُّوْحِهٖ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٕدَةَ ؕ
قَلِيْلًا مَّا تَشْكُرُوْنَ ﴿٩﴾ وَقَالُوْٓا ءَاِذَا ضَلَلْنَا فِي الْاَرْضِ ءَاِنَّا
لَفِيْ خَلْقٍ جَدِيْدٍ ؕ بَلْ هُمْ بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ كٰفِرُوْنَ ﴿١٠﴾ قُلْ يَتَوَفّٰىكُمْ
مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِيْ وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُوْنَ ﴿١١﴾

MEÂL

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 — Elif, Lâm, Mîm.

2 — Kitab'ın (Kur'an'ın) âlemlerin Rabbi tarafından indirilmesinde hiçbir şüphe yoktur.

3 — Kâfirler «O'nu (Kur'an'ı) O (Muhammed) uydurdu» mu diyorlar? Hayır! O, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı (peygamber) gelmemiş bir kavmi uyarman için Rabbinden sana gönderilen haktır. Umulur ki doğru yolu bulurlar.

4 — Allah o zattır ki gökleri ve yeri ve bu ikisinin arasındakileri altı günde yaratmıştır. Sonra arşa istiva etmiştir. Sizin ondan başka hiçbir dostunuz ve şefaatçınız yoktur. Acaba hâlâ öğüt almayacak mısınız?

5 — O, gökten yere kadar her işi tedbir eder (yönetir). Sonra sizin saydığınız hesap ile bin yıl tutan bir günde o iş O'nun nezdine çıkar.

6 — İşte O görülmeyeni de, görüleni de bilen ve yegâne galip ve affedici olandır.

7 — (Allah) o zattır ki yarattığı her şeyi güzel yapmıştır. İnsanı yaratmaya çamurdan başlamıştır.

8 — Sonra onun neslini bir özden, hakir bir sudan meydana getirmiştir.

9 — Sonra onu düzeltmiştir. Ruhundan ona üflemiştir. Sizin için kulaklar, gözler, kalpler yaratmıştır. Pek az şükrediyorsunuz!

10 — Kâfirler dediler ki «Acaba biz toprağa karışıp yok olduktan sonra mı? Acaba biz mi yeni bir yaradılış içine gireceğiz?» Hayır! Onlar Rablerine kavuşmayı inkâr edenlerdir.

11 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Size vekil edilen ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize gönderileceksiniz!»

(1-11) *«Elif, Lâm, Mim. Kitâb'ın (Kur'an'ın). .»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Elif, Lâm, Mim, mukattaa harfleridir. Mânâsını Allah bilir. Tefsir alimlerinin çoğu *«Bundan Allah'ın maksadı nedir, bunu Allah herkesten daha iyi bilir»* deyip geçmektedirler. Bazıları yorum yaparlar. Bu yorumlar daha önce geçtiği için tekrara gerek yoktur.

«Hayır! O senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmemiş bir kavmi uyarman için Rabbinden sana gelen bir gerçektir» cümlesi daha önceki *«Yoksa onu uydurdu mu diyorlar»* cümlesinin tekididir. Binaenaleyh şehadet konusunda Cenab-ı Hak önce Kitab'ın alemlerin Rabbinden indirilmiş olduğunu ve Rabbulalemin' den geldiğinde şüphe olmadığını tesbit etmiş, sonra *«Yoksa onu uydurdu mu diyorlar»* cümlesini onların durumundan hayret ve durumlarını inkâr etmek için buyurmuştur. Çünkü onların en beliğ şairleri bile, Kur'an'ın en kısa bir suresinin benzerini getirmekten aciz kalmışlardır. *«Bu Muhammed tarafından uydurulmuştur»* diyen bir kimse hakkı bildikten sonra mücadele eden bir inatçıdır veya kör bir cahildir. Sonra Cenab-ı Hak onların inkârını yüzlerine vurarak Kur'an'ın Allah'tan gelen hak olduğunu ispata yönelmiştir.

3. ayetteki *«Nezir»* kelimesi daha önce geçtiği gibi peygam-

berin sıfatı yerine kullanılır ve meşhuru da budur. Peygamber ile peygamber olmayan diğer uyarıcılar için de kullanılabilir. Hatta bazı müfessirler *«Burada Cenab-ı Hakk'ın kanunu ilâhisini müdafaa eden her alim kastedilmektedir»* demişlerdir. Nitekim *«Hiçbir ümmet yoktur ki o ümmette bir nezir bulunmasın»* ayetinde yer alan *«Nezir»* kelimesi Allah'ın dinini müdafaa eden alim anlamındadır.

Nezir kelimesinin mastar olması ve inzar (korkutma) mânâsını ifade etmesi mümkündür. Yani senin korkutmandan ve senin zamanından önce bu kavme herhangi bir uyarıcı gelmemiştir. Bu kavimden, Kureyş kastedilmektedir. El-Keşif'te, *«Rasûlullah'tan önce Kureyş'e bir peygamber gelmemiştir»* denilir. Ancak onlar daha önceki peygamberlerin şeriatlarına bağlı idiler. Tahkikte kusurlu idiler. Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in dinine bağlılıkları barizdi. Eğer biz Hz. Musa ve Hz. İsa'nın davetleri umumi değildir (ki en açık olanı da budur) dersek, İbrahim'in ve İsmail'in bağlılıkları daha da belirginlik kazanmış olur. Hz. Muhammed müstesna diğer peygamberlerden ölen bir kimsenin peygamberlik hükmü sona ermiş olur. Ondan sonra gelen bir kimse ona tâbi olmakla mükellef değildir. Zahire bakılırsa Kureyşliler Hz. İbrahim ve İsmail'in dinine bağlı idiler ve bu bağlılık Amr'ul-Huzai denilen melunun putperestliği Arap Yarımadası'na getirmesine kadar da devam etmiştir. Putperestlik geldikten az bir zaman içinde çok azı Hz. İbrahim'in dinine bağlı kalmıştır. O vakit *«Hiçbir ümmet yoktur ki onlara bir nezir gelmemiş olsun»* ayetine dahil olmuş olurlar. Çünkü nezir (dediğimiz gibi) peygamber hakkında da, insanları uyaran alimler hakkında da kullanılabilir.

Bu yorum ve bu ayetin bağdaşmaz olduğunu görene cevap olarak şöyle deriz: Senden önce kendilerinden olan bir peygamber onlara gelmemiştir veya nezir kelimesi bizim tefsir ettiğimiz bu ayette sadece peygamber mânâsınadır, diğer ayette ise umumidir.

ALLAH'IN BİRLİĞİNE ÇAĞIRMAK HER ÜMMETTE DEVAM ETMİŞTİR

Ebu Hayyan *«El-Melaike»* Suresi'nin tefsirinde *«Allah'a davet hiçbir ümmetten, ümmet içerisinde kesilmemiştir. Ya bilfiil peygamberler bu vazifeyi icra etmişler yahut da onlardan nakil yapılmıştır. Ta ki Rasûlullah'ın zamanına kadar. Kureyşliler'e daha önce nezir gelmediğini belirten ayetlerin mânâsı, bilfiil onlara peygamber gelmediğini veya yakın atalarına peygamber gelmediğini gösterir. Yoksa onlarda uyarının hiç olmadığı mânâsında değildir»* diyor.

Alusi'ye göre bu görüşten ötürü kalpte bir şüphe oluşur. Bu görüş iki noktayı iktiza eder:

1 — Rasûlullah'ın döneminden önce Kureyşliler'e bir peygamber gelmemiştir.

2 — Onların içinde peygamberden naklederek insanları *Allah'a ibadete davet edenler olmuştu.*

Birincisi hiç kimsenin ihtilâf etmediği bir noktadır. İkinci noktanın ise Zeyd bin Amr bin Nufeyl el-Adevi (Cennetle müjdelenen on kişiden birisi olan Said'in babası) hakkında tahakkuk edip etmediği zan götürebilir bir meseledir. Çünkü bu zat Rasûl-ü Ekrem'in asrında yaşıyordu. Hz. Peygamber'le biraraya gelmiş ve Hz. Peygamber'e, peygamber olmazdan önce de iman etmiştir. O'nun peygamber olduğu devreye ise yetişmemiştir. Zira Kureyşliler'in Kâbe'yi bina ettikleri bir devrede o vefat etmiştir. Zeyd, Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'in dinî üzerindeydi. Nitekim Hişam bin Urve babasından, o da Ebubekir'in kızı Hz. Esma'dan şunları rivayet ediyor: «Ben Zeyd bin Amr bin Nufeyl'i gördüm. Sırtını Kâbe'ye dayayarak şöyle diyordu: *«Ey Kureyş cemaati! Nefsimi elin-*

de tutan Allah'a yemin ederim. Ben müstesna sizden herhangi bir kimse artık İbrahim'in dini üzerinde değildir.»

Hadisin bazı rivayetlerinde şu ziyade vardır: *«Ya Rabbi! Eğer senin katında en sevimli ibadetin ne olduğunu bilseydim onunla sana ibadet ederdim, fakat onu bilmiyorum»* dedikten sonra devesinin eğerine secde etti.

Sahih bir rivayetle sabit olduğuna göre Zeyd Allah'tan başka putlar adına kesilmiş olan müşrik kurbanlarından yemiyordu.

Tayalisi Müsned'inde Zeyd'in oğlu Hz. Said'den rivayetle şöyle diyor: «Ben Allah'ın Rasûlü'ne: *«Babam senin gördüğün gibiydi. Sana gelen haberler gibiydi. Ben babam için af talebinde bulunayım mı?» diye sordu.* Hz. Peygamber, *«Evet. Kesinlikle senin baban Kıyamet Günü'nde bir tek ümmet olarak haşredilecektir»* dedi.

Durumu böyle olan bir zatın insanları uyarması, Allah'ın ibadetine davet etmesi hiç de uzak bir ihtimal değildir. Hatta insaflı bir kimse Hz. Esma'nın rivayet ettiği söze bakar ve Zeyd'in Kureyş'e karşı aldığı tavra dikkat ederse (Allah'tan başkasına kurban kesmelerini inkâr etmesine dikkat ederse) onun insanları İbrahim'in dinine ve sadece Allah'a kulluk yapılmasına davet ettiğini görür. Ve yine görür ki bu davet, daha önceki bir peygamberden nakildir. İşte bizim naklettiğimizden anlaşılır ki Zeyd (Allah'ın rızası onun üzerine olsun) peygamber değildir, peygamber olması da zahirdir. Bazıları Zeyd'in peygamber olduğunu iddia etmişler ve buna dair şu delili getirmişlerdir:

Sırtını Kâbe'ye vererek *«Bana gelin»* diyor ve şöyle devam ediyordu: *«İbrahim Halil'in dini üzerinde benden başkası kalmamıştır.»*

Fakat bu delilin sahih olduğu hususu doğru değildir. Biz bunun doğruluğunu bir an için teslim etsek de, yine bu onun peygamber olduğuna delâlet etmez. Zeyd gibi biri daha vardır. O da Kus bin Said'dir. Bu zat (Allah'ın rızası onun üzerine olsun), Allah'a iman eder. O'nun ibadetine insanları çağırırdı. Peygamber asrında yaşamıştı. Hz. Peygamber, peygamber olmazdan önce de bu zat Haniflik (İslâm dini) üzerine vefat etti ve çok yaşamış insanlardandı. Sicistani'ye göre bu zat 380 sene yaşamıştır. El Mevzubani *«İlim ehlinden birçok kimse altıyüz sene yaşadığını söylemişlerdir»* diyor. Kus hakkında birçok haberler zikredilmiştir. Fakat İbn Hacer, El-İsabe'de bunların Tabarani'nin eserlerinde ve başka kaynaklarda yer aldıklarını ve senetlerinin zayıf olduğunu söylemektedir.

ALLAH'A «ŞEFAATÇİ» DENİR Mİ?

«Sizin ondan başka bir dostunuz, bir şefaatçınız yoktur» yani sizin dostunuz ve şefaatçınız olan mahlûklar Allah katında (eğer Allah'ın rızası yoksa) size hiçbir fayda veremezler.

«Şefaatçı» kelimesi hakiki mânâsında Allah'a sıfat olarak verilemez. Fakat yardımcı mânâsında mecazen sıfat olarak verilebilir. Nitekim burada öyledir. Ayetin mânâsı, sizin herhangi bir dostunuz ve Allah'tan başka herhangi bir yardımcınız yoktur. Veya siz onun dostluğundan ve yardımından geçtikten sonra, sizin herhangi bir dostunuz ve yardımcınız yoktur şeklindedir.

Zahire göre *«Şefi'»* kelimesinin burada zikredilmesi müşakelet kabilindendir. Çünkü putperestler *«Bu putlarımız bizim şefaatçılarımız olacaktır»* diyorlardı. Cenab-ı Hak da bu tabiri buna karşılık olarak kullanmıştır.

«Emri tedbir eder», yani dünya emrini tedbir eder. Tedbirin

esas mânâsı emirlerin sonuçlarına bakmak, bu hususta düşünmek, güzel sonuçlu olmalarını istemektir. Böyle bir mânâ Cenab-ı Hak hakkında mecazidir. Çünkü Cenab-ı Hak en muhkem şekilde onu yapar, hikmeti gözetir. «*Ve onu gökten yere indirir*», yani onun sebeplerini gökten indirir. Zira onun sebepleri melekler ve diğer semavi nesnelerdir.

BİN SENELİK BİR GÜN

5. ayet birçok şekilde yorumlanmıştır:

1 — «*Fi yevmin*» kelimesi hem «*Yudebbiru*» hem de «*Ya'ricu*» fiillerine bağlıdır. Fakat onda ikincisi amel etmiştir. O zaman ayet, Allah'ın iradesinin, hadiselerin vakitlerinde, kuvvetli ve kendilerinde hikmet gözetilmiş bir şekilde vaki olmasına bağlanması ile hadiselerin bu şekilde tahakkuk etmesi arasındaki zamanın uzunluğundan kinayedir.

2 — «*Fi yevmin*» kelimesi «*Ya'ricu*» fiiline bağlıdır. Emrin Allah'a uruc etmesi Cenab-ı Hak onu tedbir ettikten sonra onun bilfiil varlığının haberini Allah'ın tebliğ ettiği şekilde melek vasıtasıyla Allah'a arzedilmesi demektir. Tabii bu da Allah'ın azametini izhar etmek, saltanatının büyüklüğünü belirtmek içindir. Bu tıpkı meleklerin kulların amellerini Allah'a arzetmesini ifade eden hadisler gibidir. O zaman «*Bin sene*» tabiri hakiki mânâsında kullanılmamıştır. Bu yer küresi ile göklerin, yani yere en yakın olan göğün en derin noktası arasındaki insanların bilinen yürüyüşüyle gidilebilecek bir zamandır. Çünkü yer küresi ile yere en yakın olan gök arasında insan yürüyüşüyle beşyüz senelik bir mesafe vardır. Hadislerde varid olduğuna göre göğün kutru da insan yürüyüşüyle beşyüz senelik bir mesafedir. Böylece bin olur Melek bu mesafeyi yani insanlara göre olan bu uzaklığı az bir zamanda kateder. O zaman ayette teşbih vardır. Sanki şöyle denilmiştir: Cenab-ı

Hak, emri güzel, hikmetli bir şekilde semavi sebeplerle irade ediyor. Çünkü onların eserleri ve ahkâmı yeryüzüne iniyor, Allah'ın irade ettiği şekilde oluyor. Sonra melekle beraber onun haberi Allah'ın huzuruna sizin saydığınız bir sene kadar bir zamanda, kısa bir devrede yükseliyor.

3 — İbn Abbas, Katade, Mücahid, İkrime ve Dahhak'tan rivayet edildiğine göre emrin Allah'a yükselip gitmesi, emrin haberinin melekle Allah'ın huzuruna suud etmesi demektir. O zaman iki fiil, *«Fi yevmin»* kelimesinde yine mütenazidirler. Bu günden gaye, eğer beşer tarafından takdir edilseydi, beşer tarafından götürülseydi bin senelik bir mesafe olacaktı şeklinde, zamandan kinayedir. Yoksa Cenab-ı Hakk'ın tedbir ve uruç zamanı meleklere göre gayet azdır. Ve Allah'a göre zaman mefhumu ortadan kalkar.

4 — Bu emirden maksat dünya emridir. Onu tedbir etmekten maksat Levh'il-Mahfuz'dan onu göstermek, izhar etmektir. Bu emri yürütmekle görevli melek onu gökten yere indiriyor, sonra emir melekle beraber Allah'ın huzuruna bir zamanda yükseliyor. İşte bu zaman, iniş ve çıkış noktalarına bakıldığında sizin bin senelik zamanınız kadardır. Yani yer küresi arasında veya yer küresine en yakın olan semanın en derin noktası arası, gidiş geliş olarak bin senedir.

Bu yoruma göre *«Yudebbiru»* fiili *«İndirdi»* mânâsını ifade eden *«Yunezzilu»* mânâsını içermiş olur.

Bazıları *«İleyhi (Ona) zamiri Allah'a değil göğe racidir»* demişlerdir. Gök kelimesi bazen müzekker, bazen de müennes gelir.

5 — Bizim günlerimizle bin senelik bir zaman kadar uzun olan Allah'ın günlerinde her gün Cenab-ı Hak dünyanın bütün emrini gökten yere indirir. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Rabbinin katında bir gün sizin saydığınızdan bin sene gibidir»* buyur-

maktadır. Sonra o emir Allah'a varır, O'nun katında tesbit edilir ve meleklerin sahifelerine yazılır. Bu müddetin her vaktinde ve emirden ne gelirse böyle olur. Ve müddet sonuna varıncaya kadar varlık altına girmiş olur. Sonra Cenab-ı Hak ikinci bir gün için böyle bir tedbirde bulnur. Ve bu durum Kıyamet'in kopmasına kadar devam eder. Bu yoruma Mücahid'den gelen şu rivayet işaret ediyor:

«Bizim senelerimizden bin senenin emirlerini Cenab-ı Hak tedbir eder ve ilgili meleğe ilka eder ki, bu bin senelik zaman Allah *katında bir gündür. O bittikten sonra ikinci bin senenin durumlarını ona ilka eder.»*

Bu yoruma göre, burada emir, şan mânâsını ifade eder. Ve Allah'ın huzuruna çıkış da o şanın subutundan ve meleğin defterlerine yazılmasından kinayedir. Bin sene tabiri de zahiri mânâsına hamledilir. *«Fi yevmin»* tabiri iki fiile de bağlıdır. Ancak ikinci fiil onda amel etmiştir. Sanki şöyle denilmiştir: Cenab-ı Hak miktarı sizin senelerinizden bin sene kadar olan bir günün emrini tedbir ediyor, sonra o emir aynı gün Allah'ın huzuruna uruc ediyor ve bu Kıyamet'e kadar tekrar edilip duruyor. Kıyamet'e kadar tekrar edilmesi de muzari tabirinin kullanılmasından anlaşılıyor.

6 — Dünya emrini gökten yere Kıyamet kopuncaya kadar tedbir eder, sonra o emrin tamamı Allah'ın huzuruna uruc eder, yani O'nun huzuruna varır ki miktarı bin sene olan Kıyamet Günü'nde onun hakkında hükmetsin. Bu yoruma göre emir yine şan mânâsını ifade eder. Allah'ın huzuruna yükseltilip götürülmesi (Allah'a varması), onu meleğin sahifelerinde tesbit etmesi için değil hakkında hüküm vermesi içindir. O zaman miktarı bin sene olan bir günden maksat Kıyamet Günü olur. Ve bu ayet *«Onun miktarı ellibin senedir»* ayetine ters düşmemektedir. Çünkü bu hususlaki iki vecihten birisi üzerine bina edilmiştir. Nitekim şiddetin durumuna göre uzunluk değişir. Meselâ müreffeh bir uzun-

luk yüz sene ise şiddetli bir on senenin uzunluğundan daha uzundur. Veyahut da orada elli tane nokta vardır, her noktadan diğerine kadar bin senelik bir mesafe vardır.

7 — Vahy, Cebrail'le beraber gökten yere iner, sonra Cebrail'le beraber kabul edilen veya reddedilen vahy Allah'ın huzuruna gelir. Bu da beşer yürüyüşle bin senelik bir zaman tutan bir günde olur. Bu mesafe gök ile yer arasında iniş ve çıkıştır. Bu yoruma binaen emirden maksat vahydır.

BİN SENEDEN MAKSAT

«*Bin sene*»den maksat, uzun müddettir. Ayet, halis ibadetin az olduğu ve yapılsın diye yeryüzüne gönderilen ibadet ile gerçekten yapılmış halis ibadet arasındaki müddetin uzun olduğu mânâsını taşımaktadır. Yani «*Sümme*» (sonra) kelimesi burada uzunluk ifade eder. Bu mânâ, dokuzuncu ayetin sonunda gelen «*Ne kadar az şükrediyorsunuz*» cümlesiyle desteklenmiştir. Çünkü Kur'an'ın bir kısmı diğerine bağlıdır. Bu nimetlerin varlığıyla beraber şükrün azlığı halis ibadetlerin az olmasına delâlet eder.

8 — Bazıları «*Emrin tedbirinden maksat, güneşin doğuş ve batışının emri demektir*» dediler. Onun batış ve çıkışı arasındaki ve çıktığı noktaya dönüş yapma miktarı burada kastedilmektedir. Yani bu miktar normal yürüyüşle bin senelik bir mesafedir. Fakat bir gün bir gecede katediliyor.

Ayet hakkında bu ve daha başka yorumlar da ileri sürülmüştür. En kuvvetlisi gökten maksadın uluv tarafı oluşudur. Emrın oraya urucundan maksat, haberinin oraya yükselmesidir. Ve «*Fî yevmin*» (bir günde tabiri de uruca bağlıdır. Hulâsa bu ayet muteşabihattandır. Cenab-ı Hak dünyanın emirlerini tedbir eder. Onu kuvvetli, yerli yerinde irade buyurur. Bunları yaparken Arş'ı üze

rine istiva etmiştir. İşte *«Yüksek yerden tedbir»*in mânâsı da budur. Sonra azametini belirtmek için bu haber melekle onun huzuruna yükselir. Halbuki O onu melekten daha iyi bilir. Bütün bunlar elbette Cenab-ı Hakk'a lâyık olan bir şekilde olur. Selefin dediği gibi teşbihe mübayin ve tenzihi derleyici ve Allah'ın şanına lâyık olan bir şekildedir.

*«Yaradılışı çamurdan başlanan insan»*dan maksat Hz. Adem veya cinsidir. Zira Adem, insan cinsinin bütün fertlerinin fıtratını icmali bir şekilde kapsayan bir hilkat üzerine halkedilmiştir. Hz. Adem'den gelen insanlara *«Adem'in nesli»* denilmesi, onların Adem'den ayrılıp gelmiş olmaları nedeniyledir.

«Sülale» kelimesi halis, katıksız demektir. Yani Allah, önemsenmeyen, hakir görülen bir sudan Adem'in neslini yaratmıştır. Bu da menidir. Meninin rahme dökülmesinden sonra azaları kâmilleştirmek, uygun şekilde suret vermek tarzında insanı biçimlendirmiştir.

Ruhun Allah zamirine izafe edilmesi tıpkı Beytullah (Allah'ın evi), Nakatullah (Allah'ın devesi) lâfızlarında olduğu gibi tazim içindir. Ayrıca ruhun çok acaip bir mahlûk olduğunu, çok garip bir tarzda yaratıldığını belirtmek için kullanılmıştır.

Bazıları *«Ruhun Allah'a ait olan zamire izafe edilmesi, ruhun öyle bir durumu vardır ki onun rububiyet huzuruna bir ilgisinin mevcut olduğuna işaret eder. İşte bu noktadan hareket ederek Ebubekir Razi «Kim nefsini (ruhunu) tanırsa kesinlikle o rabbini tanımıştır»* demiştir.

Ruh'un üfürülmesi, bazı müfessirlere göre bedenle bağlanmasından kinayedir. Bu yorum *«Ruh, bedene dahil değildir»* diyen felsefeciler ve Gazali gibi kelâmcıların mezhebine uygun düşmektedir. Bazıları da *«Burada hakikati üzerindedir. Onu insana üfür-*

me işini onu tedbir etmekle görevlendirilen melek yapar» demektedir. Bu yorum *«Ruh hava gibi katı bir cisimdir. Suyun gülde sereyan ettiği gibi bedende sereyan eder. Ateşin odunda sereyan ettiği gibi bedende sereyan eder»* diyenlerin mezhebine uygun düşmektedir

Haberlerin zahirlerinden en kuvvetli görülen bu ikinci görüştür. İbn Kayyım bu ikinci yorumu tesbit için yüze yakın delil ileri sürmüştür.

Cenab-ı Hak 9. ayette kulak tabirini, gözler ve kalpler tabirinden önce zikretmiştir. Çünkü dini emirlerin çoğu ancak kulakla anlaşılır. Müfred getirilmiştir, çünkü aslında mastardır, çoğul mânâsını da ifade eder. Bazıları *«Müfred getirilmesi onun idrak ettiğinin etk bir nevi (sesi idrak etmesinden) oluşundan ileri geliyor»* demişlerdir. Ama göz çeşitli nevileri idrak eder. Ziyayı, levni, şekli hareket ve sükûnu, hepsini idrak eder. Kalp de kendi vasıtasıyla duyuların idrak ettiklerini idrak eder ve kalbin idrak ettiği daha birçok şeyler de vardır.

DUYULARIN KILINMASI

«Kulak, göz ve kalpleri sizin için kılmıştır», yani sizin yararınız için kılmıştır. Onları, dini ve dünyevi diğer nimetlerden lezzet almanız için size müsahhar kılmıştır. Onlarla Allah'a şükredesiniz, yani herbirini hangi vazife için yaratmışsa orada kullanasınız diye yaratmıştır. Meselâ kulaklarınızla Allah'ın vahdaniyetini, haşrı haykıran ayetleri dinlemeniz için, gözlerinizi de haşr ve Cenab-ı Hakk'ın vahdaniyetini sergileyen kevni ayetleri görmeniz için, kalplerinizde onların hakiki olduğuna delil getirmeniz için Cenab-ı Hak bunları kılmıştır. O zaman *«Ne kadar az şükrediyorsunuz»* cümlesi bu nimetleri inkâr etmelerinin açıklamasıdır. O zaman azlık da yokluk mânâsını ifade eder. Bu yoruma göre bu, ihtirazi bir

cümle olur. Fakat Haffaci bunun hâli bir cümle olduğu fikrini desteklemektedir.

10. ayet onların bâtıl fikirlerini açıklamak için sevkedilmiş bir kelâmdır. Bu, o nimetlere şükretmedikleri gibi onlardan yüzçevirmeyi yaymak suretiyle başkalarına suçlarını kabul ettirmeyi gerektirmiş olduğunu ifade ediyor. Bu sözü söyleyen her ne kadar Ubey bin Halef ise de diğer müşrikler buna razı olduklarından dolayı Cenab-ı Hak zamiri hepsine nisbet etmiştir. Yani hepsi söylemiş olmaktadır.

«Dalelna» kelimesi *«Zahir oldu»* mânâsını ifade eden *«Dalle»* kelimesinden geliyorsa, *«Biz toprağa konulduktan ve toprak olup ona karıştıktan sonra»* veya *«Toprağa gömüldükten veya kaybolduktan sonra»* demektir.

Hasan, Ameş ve Eban bin Said bin As *«Dalelna»* yerine *«Salelna»* şeklinde, noktasız okumuşlardır. Bu takdirde mânâsı *«Biz kuru toprak içine gömüldükten sonra»* veya *«Biz battıktan sonra»* demektir.

ALLAH RUHU BİZZAT MI KABZEDER?

«Yeteveffakum», yani nefislerinizin hepsini alacak, nefislerinizin parçalarından hiçbirini bırakmayacaktır. Bu fiil *«Teveffi»* kökünden gelmektedir ki bu da bir şeyi tamamen almak demektir. Bu alma, ölüm meleğine nisbet edilmiştir, çünkü ölüm meleği bilfiil Allah'ın emriyle nefisleri (ruhları) almaktadır. Nitekim *«Size vekil kılınan»* tabiri de bunu ifade eder. Yani nefislerinizi, ruhlarınızı almak, ecellerinizin son noktaya geldiğini bilmekle vekil kılınan demektir.

Ruh'un alınması Zümer Suresi'nin 42. ayetine, *«Allah ölecek-*

lerin ölümleri halinde... ruhlarını alır» nisbet edilmiştir. Çünkü kulların fiilinin yaratıcısı Allah'tır. Azrail'in ruhları kabzetmesini o yaratmış, sanki o yapmıştır. Veya Azrail ruhu onun izniyle almış, sanki o yapmıştır.

En'am Suresi'nin 61. ayetinde ruhun alınması meleklere izafe edilmiştir. Çünkü ölüm meleği tek başına ruhları almaz. Onun yardımcıları da vardır. Nitekim rivayetlerde de böyle varid olmuştur. Onlar ruhu alırlar, çıkışa (boğaza) getirdiklerinde melekul mevt onların elinden onu alır.

Bazıları da *«Ölüm meleğinden maksat meleklerdir»* demiştir. Bazıları *«İnsanların bir kısmının ruhunu melekul mevt alır, bazıları da melekler tarafından alınır»* demişlerdir.

وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الْمُجْرِمُوْنَ نَاكِسُوْا رُءُوْسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ
رَبَّنَآ اَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا اِنَّا مُوْقِنُوْنَ ﴿١٢﴾
وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰىهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ
مِنِّيْ لَاَمْلَـَٔنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ ﴿١٣﴾ فَذُوْقُوْا
بِمَا نَسِيْتُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ۖ اِنَّا نَسِيْنٰكُمْ وَذُوْقُوْا
عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿١٤﴾ اِنَّمَا يُؤْمِنُ
بِاٰيٰتِنَا الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِّرُوْا بِهَا خَرُّوْا سُجَّدًا وَّسَبَّحُوْا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ
وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿١٥﴾ تَتَجَافٰى جُنُوْبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُوْنَ
رَبَّهُمْ خَوْفًا وَّطَمَعًا ۖ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ﴿١٦﴾ فَلَا
تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ اُخْفِيَ لَهُمْ مِّنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ ۚ جَزَآءً بِمَا كَانُوْا
يَعْمَلُوْنَ ﴿١٧﴾ اَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا ۗ لَا يَسْتَوٗنَ
﴿١٨﴾ اَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَلَهُمْ جَنّٰتُ
الْمَاْوٰى ۖ نُزُلًا بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٩﴾ وَاَمَّا الَّذِيْنَ فَسَقُوْا
فَمَاْوٰىهُمُ النَّارُ ۖ كُلَّمَآ اَرَادُوْٓا اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنْهَآ اُعِيْدُوْا فِيْهَا وَقِيْلَ
لَهُمْ ذُوْقُوْا عَذَابَ النَّارِ الَّذِيْ كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُوْنَ ﴿٢٠﴾

12 — (Ey Rasûlüm!) O mücrimlerin Rableri huzurunda başları öne eğik olduğu halde «Ey Rabbimiz! Gördük, duyduk. Bizi geri döndür de salih amel işleyelim. Artık kesinlikle inandık» diyecekleri zamanı bir görsen!

13 — Eğer dileseydik her nefse kendi hidayetini verirdik. Fakat benden, «Andolsun ki cehennemi (küfre kayan) cinlerden ve insanlardan tamamen dolduracağım» sözü hak olmuştur.

14 — Öyle ise, bu gününüze kavuşmayı unuttuğunuzdan dolayı (azabı) tadın. Şüphesiz ki biz de sizi unutmuşuzdur. Yapmış olduğunuz amellerden dolayı şu ebedî azabı tadın!

15 — Bizim ayetlerimize, ancak ayetlerimiz hatırlatıldığı zaman büyüklük taslamadan secde etmek üzere yere kapananlar ve hamd ile Rablerini tesbih edenler iman ederler.

16 — Onların yanları yataklarından uzaklaşır. Korku ve ümit ile Rablerine yakarırlar. Ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden harcarlar.

17 — Hiçbir nefis, işlediklerinin karşılığı olarak kendileri için gözler aydınlığı olarak nelerin saklandığını bilemez.

18 — Öyle ise mümin olan kimse, fasık olan kimse gibi midir? Elbette bunlar eşit olamazlar.

19 — İman edip salih amellerde bulunanlara gelince, onlar için, yaptıklarına karşılık olarak bir ağırlama konağı bulunan barınma cennetleri vardır.

20 — Fasıklık yapan (yoldan çıkan)lara gelince, onların sığınakları ateştir. Onlar ateşten her çıkmak istediklerinde ateşe geri gönderilirler. Ve onlara «Yalanlamakta olduğunuz ateşin azabını tadın» denir.

(12-20) *«(Ey Rasûlüm!) O mücrimlerin Rableri huzurunda...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Ey Rabbimiz! Gördük, işittik...», yani biz görenlerden, işitenlerden olduk. Görülen ayetleri idrak etmeye uygun kılındık. Işıtılen ayetleri işitilecek dereceye geldik. Biz daha önce kör ve sağırdık, hiçbir şeyi idrak etmiyorduk. O halde bizi dünyaya geri gönder ki o ayetlerin iktiza ettiği şekilde salih amelde bulunalım. Zira biz kesinlikle inandık. Veya biz haşrı gördük. Bize vaadettiklerinizi müşahade ettik. Peygamberlerin sözünü itaat edecek şekilde dinledik. Veya biz dünyada güzel olduğunu sandığımız amellerimizin çirkinliklerini gördük. Meleklerin bize *«Sizin dönüşünüz ateşedir»* dediklerini işittik. Veya biz dünyada iken senin peygamberlerini gördük, onların konuşmalarını dinledik. Veya senin kendi ayetlerini gördük. Tenzihi ayetlerini dünyada işittik. Sen haklısın. Bizim herhangi bir hak iddia etmeye yetkimiz yoktur. Bizi dünyaya döndür!

12. ayetin başındaki *«Lev»* edatı imtinaiye diye isimlendirilen *«Lev»*dir. Cevabı mahzuftur. Ayetin takdiri, eğer onları görseydin korkunç bir emri müşahade etmiş olurdun ki bu emri Allah'tan başkası takdir etmeye kâdir değildir. Buradaki hitap başta Hz. Peygamber'e, sonra da görebilen herkesedir. Zira bu ayette onların kötü hallerinin açıklanması istenmekte, korkunçlukta hangi noktaya geldiklerini belirtmek kastedilmektedir. Ki bunu gören

herkes daha önce görmüştür ve garipseyecek değildir. Herkes korkunç bir şekilde bunu müşahade edebilir. Ayetin başındaki *«Lev»* edatının temenni mânâsını ifade etmesi de mümkündür. Keşke suçluları bir görseydin! Rablerinin huzurunda başlarını öne eğmiş, *«Rabbimiz! Gördük, işittik, bizi geri döndür. İyi işi yapalım. Artık kesin olarak inandık»* dediklerini bir görseydin! İşte o zaman sevinirdin.

«Dileseydik herkese hidayetini verirdik» cümlesi bu insanların dünyaya gönderildiklerinde kötü seçeneklerinden dolayı yine de yasakları işleyeceklerine işaret etmektedir. Allah onlara hidayet vermeyi irade etmemiştir. Eğer bizim meşiyetimiz bilfiil doğru ve facir her nefse hidayet vermeye taalluk etseydi, (iman ve salih amele götürecek hidayete taalluk etseydi) o nefse kazanç yurdu olan dünyada bu hidayeti verir, mükâfat yurdu olan Ahiret'e tehir etmezdik.

CEHENNEM KİMLERLE DOLDURULUR?

Bazıları *«Huda, iman ve salih amel demektir»* demişlerdir.

«Lâkin benden söz sabit olmuştur. Ki mutlaka cehennemi cinlerden ve insanlardan tamamen dolduracağım.»

Bu söz Cenab-ı Hakk'ın, İblis'e *«Doğrudur. İşte ben hakikati söylüyorum. Sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım»* (Sad: 84-85) dediğidir ki İblis de şöyle demişti: *«Senin kudretine yemin olsun ki onlardan sana içtenlikle bağlı olan kulların bir yana, hepsini azdıracağım.»* (Sad: 83)

Gerek Sad Suresi'ndeki 84 ve 85. ayetlerde ve gerekse buradaki 13. ayette cinler insanlardan önce zikredilmiştir. Çünkü cehennem ehlinin çoğunu cinler teşkil etmektedir.

Ayet metnindeki *«Ecmain»* kelimesi bütün cin ve insanların cehenneme girmesini gerektirmez. Cenab-ı Hakk'ın Nahl Suresi' nin 28. ayetinde *«Sizden hiç kimse yoktur ki cehenneme varid olmasın»* ayetine gelince, *«Varid olmak»* burada cehenneme bilfiil girmekten ayrı bir şeydir. (Nahl Suresi'nin tefsirine bakın).

«Le Emleenne» tabiri fertlerin değil emirlerin umumunu gerektirir. Ayetin mânâsı *«Andolsun cehennemi bu iki neviden dolduracağım»* demektir. Yani sadece bir neviden değil. Tıpkı şu söz gibi: *«Kesemi dinar ve dirhemle doldurdum»*, yani iki neviden doldurdum. Bu iki nevin bütün fertlerini keseme koydum demek değildir.

El-Cinn ve el-ins lâfızlarındaki eliflâm, ahd içindir. Yani asi cinler ve insanlar demektir. Bu ayet İblis'e hitabı içermektedir. Hulâsa Cenab-ı Hak şunu söylüyor: Eğer isteseydik her nefse hidayet verirdik. Fakat söz bizden şöyle tahakkuk etmiştir: Kesinlikle cehennemi cin ve insanların hepsinden (bu iki neviden) dolduracağım. İşte bu sözümüzden ötürü genel olarak bütün cin ve insanlara hidayet vermedik. İblis'in etbaından hidayeti esirgedik ki Kur'an'ın ilk muhatabı olan müşrikler de onlar cümlesindendirler. Onlar da kendi seçeneklerini küfre doğru kullandılar ve hidayeti kullarımıza kendi ihtiyarlarıyla verdik. Müşrikler hidayeti ihtiyar etmeyip, sapıklığı tercih ettiklerinden o hidayeti onlara vermek istemedik. Ancak halis imana sahip olan kimselere verdik.

SECDEYE KAPANMAK

«Secdeye kapanırlar» cümlesi, Allah'a tevazu göstermek, huşu göstermek, Allah'ın azabından korkarak başları yere koymak demektir. Ebu Hayyan *«Bu secde Kur'an secdelerinin azimetlerindendir»* demiştir. İbn Abbas *«Secde burada rükû mânâsını ifade*

ediyor» demiştir. İbn Cüreyc ve Mücahid'den şöyle rivayet ediliyor: *«Münafıklardan bir grup vardı. Namaz vakti gelince camiden çıkıyorlardı, bu ayet onlar hakkında nazil oldu.»* O halde burada rükû kastedilmektedir. Ve münafıklardan ötürü bu ayetin Medenî olmasını gerektirir.

İbn Abbas *«Secde ayetini okuyan bir insan secdeye değil rükûa varacaktır»* demiş ve Sad Suresi'nin 34. ayetini delil göstermiştir.

«Yanları yataklardan uzaklaşır...» ayetindeki *«Tetecafa»* fiili uzaklık ve yükselmek mânâsına gelen *«Tecafi»* kökünden gelmektedir.

«Cunub» kelimesi yarıklar mânâsına gelen Cenb kelimesinin çoğuludur. *«Medaci'»* kelimesi ise uyku için yaslanılan yer mânâsına gelen *«Mecca'»* kelimesinin çoğuludur. Onların yanları uyku yerlerinden kalkar. Yani onlar uyanır ve Allah'a ibadet ederler. Meşhur tefsîr şudur ki burada kastedilen şey, geceleyin kılınan nafile namazlar için kalkmaktır. Bu, Hasan Basri, Mücahid, Malik ve Evzai'nin görüşüdür. Sahih haberlerde buna delil olacak birçok şeyler vardır.

İbn Cerir, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor:

«Bu ayet ister namazda, ister kıyamda, ister kuudda, isterse yatarak olsun, uyanıp da Allah'ı zikreden kimseler hakkında nazil olmuştur.»

Bunun benzeri yine İbn Cerir ile Muhammed bin Nasr tarafından Dahhak'tan rivayet edilmiştir. Fakat cumhur meşhura güvenmiş, *«Bu ayet teheccüd namazı hakkındadır»* demiştir. Ve teheccüdün fazileti hakkında da birçok haberler gelmiştir. Birçok nassla sabit olan en üstün teheccüd seher vaktinde kılınandır.

«Onlar için gözler aydınlığı olarak ne gizlendiğini hiç kimse bilmez» cümlesi hakkında bazı hadisler rivayet edilmiştir. Bu hadisler şunlardır: «Müslim ve Buhari, Ebu Hureyre'den şöyle rivayet ediyor:

Allah şöyle buyurdu: *«Salih kullarım için hiçbir gözün görmediği hiçbir kulağın işitmediği ve hiç beşer kalbine hutur etmeyen, sizi üzerine muttali kılmadığım şeyler hazırladım. İsterseniz şu ayeti okuyunuz: «Onlar için gözler aydınlığı olarak ne gizlendiğini hiç kimse bilmez.»*

MÜSLÜMANLARIN AHİRET'TEKİ HALLERİ

«İman eden ve salih amel işleyenlere gelince...»

Bu ayetler, müslümanlarla kâfirlerin halleri zikredildikten sonra onların Ahiret'teki hallerinin tefsiridir. Cennetler *«Me'va»* kelimesine izafe edilmiştir. Çünkü cennetler esasen me'va ve hakiki meskendirler. Dünya ise geçici bir meskendir.

Bazıları *«Me'va, Adn gibi özel bir cennetin ismidir»* demiştir. Bazıları da *«Dönüş yeri mânâsını ifade eden me'va tabiri burada şehitlerin ruhları oraya dönüş yaptıkları için kullanılmıştır»* dediler ve İbn Abbas'tan gelen bir rivayeti delil gösterdiler. Cennet'ul-Me'va'nın Arş'ın sağında olduğu da rivayet edilmiştir.

«Nuzul» kelimesi sevap demektir. Veya misafire hazırlanan ikram anlamındadır. Taatten çıkıp küfre girenlere, masiyetleri irtikâb edenlere gelince, onların meskenleri ateştir. Onlar ateşten çıkmak istemedikçe oraya geri gönderilirler. Yani ateşten çıkmak için çaba sarfederek çıkışa yakın bir noktaya kadar gelenler tekrar ateşe gönderilirler ve ateşin derinliklerine itilirler. Rivayete göre ateşin dalgaları onları yükseltmektedir. Onlar kapıya yaklaştıklarında ve çıkmak istediklerinde dalga yeniden onlara vurur ve ateşin derinliklerine tekrar götürür. Durum daimi bir şekilde böyledir.

وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا ۚ
إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ
فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَائِهِ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي إِسْرَائِيلَ ۖ ﴿٢٣﴾
وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا ۖ
وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ
أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَآيَاتٍ ۖ أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ
الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ ۖ أَفَلَا
يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
﴿٢٨﴾ قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ
يُنْظَرُونَ ﴿٢٩﴾ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

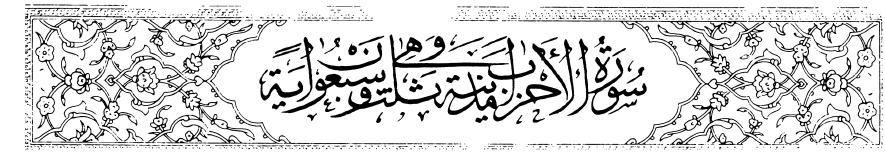

21 — Andolsun ki biz en büyük azabı vermezden önce onlara en küçük azabı tattıracağız. Umulur ki dönerler.

22 — Kendisine Rabbinin ayetleri hatırlatıldıktan sonra onlardan yüzçeviren kimseden daha zalim kim olabilir? Şüphesiz ki biz günahkârlara yaptıklarının karşılığı olarak ceza vereceğiz.

23 — Andolsun biz Musa'ya Kitab'ı verdik. Öyleyse ona kavuşmaktan şüphe etme. Biz onu İsrailoğulları için bir hidayet kıldık.

24 — İsrailoğulları sabrettiği müddetçe onlardan, emrimizle hidayet eden önderler kıldık. O önderler ayetlerimize kesinlikle inanırlardı.

25 — (Ey Rasûlüm!) Şüphesiz Rabbin, onların ihtilaf etmekte oldukları şeyler hakkında Kıyamet Günü aralarında hükmedecektir.

26 — Acaba kendilerinden önce nice nesiller helak etmiş olmamız müşriklere zahir olmadı mı? Oysa müşrikler onların (harabe kalan) meskenlerinde dolaşıp duruyorlar. Hiç şüphesiz bunda ayetler (dersler) vardır. Hâlâ işitmeyecekler mi?

27 — Acaba görmüyorlar mı ki biz yağmuru kurumuş bir araziye sevkediyor ve onunla ekin yetiştiriyoruz ki o ekinden davarları da kendileri de yer. Hâlâ görmeyecekler mi?

28 — Müşrikler alay ederek «Eğer doğru söyleyenler iseniz acaba bu fetih ne zaman?» derler.

29 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Fetih günü küfre kayanların imanları kendilerine hiçbir yarar sağlamaz ve onlara mühlet de verilmez.»

30 — (Ey Rasûlüm!) Onlardan yüzçevir ve bekle. Şüphesiz ki onlar da beklemektedirler.

(21-30) *«Andolsun ki biz en büyük azabı...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«El-Edna» en yakın veya en az mânâsındadır. En yakın veya en az azaptan maksat, dünya azabıdır. Çünkü o Ahiret azabına en yakındır, onun en az şeklidir. Bu en yakın azaptan maksat, Nesei ve cemaatten gelen bir rivayete göre (bu rivayet İbn Mesud' dan geliyor) onlara dokunan kıtlık seneleridir. Aynı rivayeti Nehai ile Mukatil de nakletmiştir.

Taberani ve Hakim, İbn Mesud'dan şöyle rivayet ediyorlar: *«Burada, Bedir Günü'nde onlara isabet eden azap kastedilmiştir.»*

Mücahid, *«Mutlak ölüm ve açlıktır»* demiştir. Müslim ve Ebu Avane Ubey bin Kâb'dan şöyle rivayet ederler: *«Bu en yakın azaptan maksat dünya musibetleridir. Bunlardan gelen musibetler, diğer dehşetler ve duhan dehşetidir.»* Müslim'in lâfzında *«Veya duhan dehşetidir»* tabiri vardır.

İbn'ul-Munzir ve İbn Cerir, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ederler: *«En yakın azaptan maksat, dünya musibetleri, hastalık ve belâlarıdır.»*

«En büyük azap,» Kıyamet Günü'nün azabıdır. Nitekim İbn Mesud ve bazı alimler böyle tefsir etmişlerdir.

İbn Atiyye *«En büyük azabın Ahiret azabı olduğunda ihtilaf yoktur»* demiştir.

Tahrir adlı eserde *«Alimlerin ekserisine göre en büyük azap, Kıyamet Günü'ndeki ateşte olan azaptır»* denilmiştir.

Bazıları *«En büyük azaptan maksat, dünyadaki öldürülme, esir edilme, yağma edilmedir»* demiştir.

Ehl-i Beyt'ten bazıları *«En büyük azab»*ı Dabbet'ul-Arz ve Deccal ile tefsir etmişlerdir. Fakat güvenilir tefsir ekserin fikridir ve şu şekildedir: En yakın azap dünya azabı, en büyük azap da Ahiret azabıdır.

«Umulur ki dönerler», yani onlardan kalanlar tevbe ederek dönerler demektir.

«Mümin bir kimse fasık bir kimse gibi olur mu?» ayetinden buraya kadar gelen bütün ayetler Hz. Ali ile Velid bin Ukbe bin Ebi Muayt hakkında nazil olmuştur. Velid, Hz. Osman'ın süt kardeşidir. Bu ayet de Hz. Ali ile Kureyş'ten ismi verilmemiş bir kişi hakkında nazil olmuştur.

Keşşaf'ta Zemahşeri *«Bu ayet Hz. Ali ve Velid bin Utbe hakkında nazil olmuştur. İkisi arasında Bedir'de bir konuşma vaki oldu. Velid, Hz. Ali'ye: «Sükût et. Sen bir çocuksun. Ben senden daha büyüğüm. Senden daha kuvvetliyim. Dilim senden daha güzel konuşur. Mızrağım seninkinden daha keskindir ve ben senden daha yürekliyim» dedi. Bunun üzerine, Hz. Ali, ona, «Sus! Sen bir fasıksın» dedi ve bunun üzerine Cenab-ı Hak bu ayetleri nazil etti»*

demektedir. Fakat Alusi *«Bu lâfızları senetli olarak görmedim»* demiştir. (1)

Şahab, Beyzavi haşiyesinde *«İbn Hacer bu görüşün fahiş bir yanlışlık olduğunu söylüyor. Çünkü Velid Bedir Günü'nde daha çocuktu. Bedir'e gelmesi tasavvur edilemez. Bu konuşmayı onun yapması hiç düşünülemez»* demiştir. Ancak bazı rivayetlerde de Velid'in Bedir'de delikanlılık çağında olduğu bildirilmektedir.

HZ. MUSA'YA VERİLEN KİTAP

«Andolsun biz Musa'ya Kitab'ı vermiştik». Bu *«Kitap»*tan maksat kitabın cinsidir.

«Likaihi» ifadesindeki zamir kitaba racidir. Kitaptan da cins kastedilmektedir. O vakit mastarın faili Rasûl-ü Ekrem'dir. Yani sen bu kitap cinsinden bir kitabın sana verilmesinden şüphe etme demektir. Çünkü başka bir ayette *«Kesinlikle sen Kur'an'ı hakîm ve alim olanın katında telâkki ediyorsun»* denilmektedir.

Bazıları *«Ayet metninde geçen el-Kitab'daki elifiâm, ahd içindir»* der. Yani *«Biz malûm kitabı (Tevrat'ı) Musa'ya verdik»*. O zaman zamir kitaba raci değildir. Çünkü Hz. Peygamber'e verilen kitap, Tevrat'ın aynı değildir. Onun cinsindendir. Yani o Tevrat'ın mislinin mülâkatından şüphe etme! Yani sana verdiğimizin benzerini Musa'ya verdik. Sana telkin ettiğimiz vahyin benzerini ona da telkin ettik. Bu Tevrat'ın benzerini, Allah katından telkin ettiğinde de şüphe etme.

(1) İbn Hacer Askalani, Keşşaf hadislerinin tahricini yaptığı **«El-Kâfi»** adlı eserinde, bu rivayeti (senetleri ile birlikte) İbn Merduveyh ile Vahidî'nin naklettiğini bildirmektedir. Her iki rivayet te İbn Abbas'tan gelmektedir. Bkz. el-Kâfi, Hadis no: 194, sh: 131. (Keşşaf'ın sonunda 4. cilt).

Rasûlullah'a yapılan nehy, aslında ümmetine aittir. Yani siz Peygamber'in, Tevrat'ın benzeri bir kitabı Allah katından telkin ile aldığında şüphe etmeyin!

Hasan Basri *«Bu kelimedeki zamir, şiddet ve mihnetten şüphe etme demektir. Yani Musa'nın çektiklerini sen de çekeceksin. Bu yükü biz Musa'ya da verdik, onun çektiği şiddet ve mihneti sen de göreceksin demektir»* demiştir. Fakat bu yorum biraz uzaktır.

«O kitabı (veya Katade'nin dediğine göre, Musa'yı) Beni İsrail'e sapıklıktan hidayet edici kıldık». Beni İsrail herkesten daha fazla Tevrat'tan istifade ettiği için zikredilmiştir. Veya Tevrat'ın sadece İsrailoğulları'na geldiğini ifade etmek için onlar zikredilmiştir.

«Onlardan kılınan imamlar» hakkında Katade, *«Hayırda, peygamberlerin dışında önder olan kimselerdir»* dedi. Bazıları *«İsrailoğulları'ndaki peygamberler kastedilmiştir»* demiştir.

Onların dışlarında kalan İsrailoğulları'nı kitabın içindeki ahkâmla hak yola hidayet ederler. Eğer bunlar peygamber değilse *«Allah'ın onlara emri» demek,* peygamberlerden aldıkları emir demektir. Cenab-ı Hak bu ümmet hakkında *«Sizden bir ümmet hayra da çağırsın, marufu emretsin»* diyor. Yani peygamberden aldıkları marufu emretsin.

«Sabrettikleri zaman» hakkında Katade şöyle diyor: *«Dünyanın terki üzerinde sabrettikleri veya taatın zorluklarına göğüs gerdikleri, din hususundaki şiddetlere karşı sabır gösterdikleri zaman ona hidayet ettik demektir»*. Yani sabrettiklerinden ötürü biz onları imam kıldık. Ve sabrettikleri zaman onları imam kıldık.

«El-Curuz» kuraklık ve susuzluk sebebiyle bitkisi yok olmuş

arazi veya hayvanlar tarafından otları telef edildiğinden dolayı kurumuş arazi demektir. Tabersi, Mecma'ul-Beyan'da *«Curuz araziden maksat, kuru, bitkisiz, yağmurlar olmadığı için kupkuru kesilmiş arazi demektir»* diyor. Ragıb, *«El-Curuz, bitkileri dipten kesilmiş arazi demektir»* der. Ragıb'ın kelâmından anlaşıldığına göre burada bitki yönünden çorak arazi kastedilmektedir. Fakat bu yorum *«Ve onunla ziraatı çıkarıyoruz»* ayetine münasip değildir. Curuz araziden maksat, ister çorak olsun ister olmasın, yağmursuzluk sebebiyle bitkisiz kalmış arazi demektir.

İbn Ebi Hatim, İbn Cerir, İbn'ul-Munzir ve İbn Ebi Şeybe, İbn Abbas'tan *«Bu, Yemen'de bir arazinin ismidir»* diye rivayet ederler.

BURADAKİ FETİHTEN MAKSAT

«Doğru iseniz bu fetih ne zamandır? diyorlar», yani bizimle sizin aranızdaki husumeti açacak zaman ne zamandır? Veyahut sizin bize galip geleceğiniz zaman ne zamandır?

İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim, Katade'den şunları rivayet ediyorlar:

«Sahabiler müşriklere: *«Bizim bir günümüz vardır. O günde biz istirahat edeceğiz ve sizden intikam alacağız»* dediler. Müşrikler de, *«Bu fetih günü hangi gündür?»* dediler ve bu ayet nazil oldu.

Eğer hak ehli ile bâtıl ehli arasında hükmedecek bir gün var ise bugün hangi gündür? Veya sizi galip bizi mağlup edecek bir gün varsa bu hangi gündür?

«Sen onları susturmak ve hakkı tesbit etmek için de ki: Fe-

tih gününde kâfir olanlara artık imanları fayda vermez ve onlara mühlet de verilmeyecektir.»

El-Feryabi, İbn Ebi Şeybe, İbn Cerir, İbn'ul-Munzir ve İbn Ebi Hatim, Mücahid'den şöyle rivayet ederler: *«Fetih günü Kıyamet Günü'dür. Ve kâfirlerden maksat istihza ederek böyle söyleyenlerdir. Cenab-ı Hak onlara küfürlerini tescil etmek ve helâk olma nedenlerini ortaya koymak için kâfir demiştir.»*

«Onlara mühlet de verilmez», yani acele etmeyin, istihza etmeyin. Sanki o günün içinde sizi görüyorum ve o günde siz iman edeceksiniz, fakat imanınız size fayda vermeyecektir. Mühlet isteyeceksiniz, fakat size mühlet de verilmeyecektir.

Fetih gününü Kıyamet Günü'yle tefsir etmek açıktır. Çünkü buradaki fetihten maksat, husumetlerin arasını ayırmaktır. Zira Cenab-ı Hak *«Muhakkak senin Rabbin Kıyamet Günü'nde onlar arasında fasl yapacaktır»* buyurmuştur.

Bazıları *«Fetih gününden maksat Bedir günüdür»* demişlerdir. Hakim ve Beyhaki bunu İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Bazıları da *«Mekke fethi günüdür»* demişlerdir ki bu da Hasan ve Mücahid'den rivayet edilmiştir. Fakat bu iki tefsiri *«Fetih gününde kâfir olanlara imanları fayda vermez»* cümlesi nakzetmektedir. Çünkü bu cümlenin zahirinden anlaşılıyor ki o gün kâfirin iman etmesi kabul edilmez. Halbuki Bedir gününde birçok kimseler iman etmiş ve onların imanları kabul edilmiştir. Mekke fethinde de birçok kimseler iman etmiş ve yine imanları kabul edilmiştir.

Fakat bu itiraza şu cevap da verilmiştir:

Mevsul (elleziyne) kelimesi Bedir ve Fetih gününde küfür üze-

rinde ölenler demektir. Yani onlara imanları fayda vermez, çünkü daha önce iman etmemişlerdi ve kâfir olarak öldürülmüşlerdi.

KILIÇ AYETİ İLE NESHEDİLEN AYET

«Onlardan yüz çevir. Onların yalanlamalarına önem verme, istihzalarına kulak asma.» İbn Abbas, *«Bu ayet kılıç ayetiyle neshedilmiştir»* diyor. Çünkü bu ayetten anlaşılan, Rasûl-ü Ekrem'in onlarla savaşmaması, onları kendi hallerine bırakmasıdır. Fakat kılıç ayetiyle onlarla savaşılması emredilmiştir. Fakat *«Onlarla münazara etmekten yüz çevir, olmazsa onlarla kılıçla savaş, çünkü münazaranın faydası yoktur»* anlamı da muhtemeldir.

«Sen onların aleyhinde tecelli eden harbi, günü, zamanı, onların helâkini bekle. Kesinlikle onlar da sizin mağlup olacağınızı beklemektedirler», yani beklemek onların hükmüdür. Çünkü azabı hemen istemeleri ve küfürdeki ısrarları bekleme hükmündedir.

SECDE SURESİNİN SONU

AHZAB SURESİ

Sure : 33

Medine Dönemi'nde nazil olmuştur. 73 ayettir.

Beyhaki Delail'de İbn Abbas'tan şöyle rivayet eder: *«Bu sure Medenîdir, hicretten sonra nazil olmuştur.»* (İbn Merduveyh, İbn Zübeyr'den bunun benzerini rivayet etmiştir).

Bu sure 73 ayettir. Tabersi *«73 ayet olduğunda ittifak vardır»* diyor. Aynı şekilde Ed-Dani de *«Yetmişüç ayet olduğunda ittifak edilmiştir»* der.

Bu surenin kelime sayısı 1280, harf sayısı 1790'dır. Bu surenin Secde Suresi'yle bitişik gelmesinin nedeni, bu surenin başlangıcı ile Secde Suresi'nin son ayetlerinin birbirine benzemesidir. Çünkü Secde Suresi'nin sonuncu ayetinde Peygamber'e kâfirlerden yüz çevirmesi, onlara gelecek azabı beklemesi emredilmiştir. Bu surenin başında da Peygamber'e, takva, kâfir ve münafıklara itaat etmemeşi, kendisine vahyedilene tâbi olması ve Allah'a tevekkülde bulunması emredilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللّٰهَ وَلَا تُطِعِ الْكٰفِرِيْنَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ۙ﴿۱﴾ وَّاتَّبِعْ مَا يُوْحٰٓى اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ۙ﴿۲﴾ وَّتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا
﴿۳﴾ مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِّنْ قَلْبَيْنِ فِيْ جَوْفِهٖ ۚ وَمَا جَعَلَ
اَزْوَاجَكُمُ الّٰٓـِٔيْ تُظٰهِرُوْنَ مِنْهُنَّ اُمَّهٰتِكُمْ ۚ وَمَا جَعَلَ
اَدْعِيَآءَكُمْ اَبْنَآءَكُمْ ؕ ذٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِاَفْوَاهِكُمْ ۚ وَاللّٰهُ
يَقُوْلُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِى السَّبِيْلَ ﴿۴﴾ اُدْعُوْهُمْ لِاٰبَآئِهِمْ
هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ ۚ فَاِنْ لَّمْ تَعْلَمُوْٓا اٰبَآءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ
فِى الدِّيْنِ وَمَوَالِيْكُمْ ؕ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيْمَآ اَخْطَاْتُمْ بِهٖ
وَلٰكِنْ مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوْبُكُمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا
﴿۵﴾ اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِيْنَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهٗٓ اُمَّهٰتُهُمْ ؕ
وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِىْ كِتٰبِ اللّٰهِ
مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُهٰجِرِيْنَ اِلَّآ اَنْ تَفْعَلُوْٓا اِلٰٓى اَوْلِيٰٓئِكُمْ
مَّعْرُوْفًا ؕ كَانَ ذٰلِكَ فِى الْكِتٰبِ مَسْطُوْرًا ﴿۶﴾

MEÂL

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 — Ey Peygamber! Allah'tan kork, kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Kuşkusuz Allah bilendir ve hikmet sahibidir.

2 — Rabbinden sana vahyedilene tâbi ol. Hiç şüphesiz Allah sizin yaptıklarınızı bilendir.

3 — (Ey Rasûl!) Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah kâfidir.

4 — Allah bir adamın içinde iki kalp kılmadı. Kendilerinde zihar yaptığınız hanımlarınızı da analarınız kılmamıştır. Evlâtlıklarınızı da oğullarınız yapmamıştır. Bunlar ancak sizin ağızlarınızda (söylediğiniz) sözlerinizdir. Allah hakkı söyler ve O (Allah) doğru yola hidayet eder.

5 — Onları babalarının adlarıyla çağırın. Bu Allah'ın nezdinde daha makbuldur. Eğer babalarını bilmiyorsanız zaten onlar din kardeşleriniz ve yardımcılarınızdır. Eğer bir yanlışlık yaparsanız üzerinize bir vebal yoktur. Fakat kalpleriniz kasıtla hareket ederse (vebal altına girersiniz). Allah bağışlayan ve acıyandır.

6 — O peygamber müminlere kendi nefislerinden daha dosttur. Onun hanımları müminlerin anneleridir. Allah'ın Kitabı'nda (miras bakımından) akrabalar birbirine, diğer müminlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar. Ancak dostlarınıza uygun bir vasiyyet yapmanız müstesnadır. Bunlar Kitap'ta yazılı bulunmaktadır.

(1-6) *«Ey Peygamber! Allah'tan kork, kâfirlere...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Ey Nebi! Allah'tan ittika et». Dikkat edilirse Cenab-ı Hak bu ayette Hz. Muhammed'e *«Ey Nebi!»* şeklinde hitap etmektedir.

Bu onun şeref ve faziletini iş'ar içindir. Haber olarak gelen cümlelerde *«Muhammed Allah'ın Rasûlüdür»*, *«Muhammed ancak bir Rasûldür»* tarzında Rasûl-ü Ekrem'den bahsedilmektedir. Bu, insanlara onun Rasûl olduğunu öğretmek, ona peygamber demelerini telkin etmek içindir. O zaman nida ile ihbar arasında herhangi bir tefavut yoktur.

Fakat Keşşaf'ın bu görüşüne şu şekilde itiraz edilmiştir: *«Muhammed'in üzerine inene iman edin»* ayetinde böyle bir şey bahis konusu olamaz. Diğer peygamberlere de kitaplarında *«Ey Rasûl!»*, *«Ey Nebi!»* diye nida edilmiştir. Peygamberin özel isminin az gelmesi sadece onun şanının yüceliğine delâlet eder.

Fakat bu itiraza da itiraz edilmiştir. Et-Tayyibi, *«Rasûlullah'ın burada bu tarzda zikredilmesi, «Allah seni affetsin, niçin onlara izin verdin» şeklindeki hitaplardan, emir ve nehiylerden doğan vehmin ortadan kaldırılması (ihtiras) içindir»* diyor. Gelecek siyaktan anlaşılıyor ki takva emriyle kastedilen, Rasûl-ü Ekrem'in ümmeti değildir. Çünkü burada takvanın devamı ve daimi olarak

takva üzerinde durmak kastedilmiştir. Veya takvanın daha fazlası kendisinden istenmiştir. Çünkü takvanın geniş ve ariz bir sınırı vardır ki insan onun son noktasına kolay kolay varamaz.

«Kafirlere», yani açıkça küfürlerini belirtenlere, *«Münafıklara»*, yani küfrü kalbinde gizleyenlere itaat etme.

Sa'lebî ile Vahidî'nin senetsiz olarak rivayet ettiklerine göre, Ebu Süfyan bin Harb, İkrime bin Ebi Cehil, Ebu'l-Avar'us-Selmi, Rasûlullah'a onunla kavmi arasında sulh aktedildiği bir zamanda, Medine'ye geldiler. Beraberlerinde Abdullah bin Ubey, Muhted bin Kuşeyr, Cid bin Kays da vardı. Allah'ın Rasûlü'ne: *«Bizim mabudlarımıza kötü söz söyleme. «Onlar şefaat ederler, şefaatları da yarar sağlar» de, bizde seni ve Rabbini serbest bırakalım. Aksi takdirde yakanızı bırakmayız» dediler.* Bu teklif Rasûlullah'a ve müminlere ağır geldi. Onları öldürmek istediler. Bu ayet o zaman nazil oldu.

Takvadan sonra itaatın zikredilmesi takva üzerinde sebat kılınması içindir. Veyahut tekid kabilindendir. Veya takva ayrı bir hususta, itaat ayrı bir hususdadır.

«Kesinlikle Allah sizin yaptıklarınızı bilendir». Buradaki hitap Allah'ın Rasûlü'nedir. Fakat *«Ta'melune»* fiilinin çoğul getirilmesi tazim içindir. Sanki peygamber bir cemaattir. Onun kadrini tazim etmek kastedilmiştir.

Ebu'l-Veka *«Peygamber ve sahabeler kastedilmiştir»* diyor. *«Gaib olan kâfir ve münafıklara iltifat yoluyla hitaptır»* diyen tefsir pek mergub değildir.

Tağlib kabilinden olarak hepsine de hitap olabilir. Durum ne olursa olsun, bu cümle daha önceki emrin nedenini teşkil etmekte ve onun gereğini tekid etmektedir. Sanki birinci yoruma bi-

naen şöyle denilmiştir: *«Allah senin yaptığını bilir. Seni salahın olduğu şeye irşad edecektir. Muhakkak vahye tâbi ol ve vahye göre kesinlikle, ayrılmaksızın amel et!»*

İkinci yoruma göre, muhakkak ki Allah kâfir ve münafıkların yapmakta oldukları hile ve mekirleri biliyor. Allah sana onu defetmeni emrediyor. Mutlaka o emrin gereği sana gelen vahye tâbi ol!

Üçüncü yoruma binaen mânâ şöyledir: Kesinlikle Allah senin, kâfirlerin ve münafıkların yaptıklarını biliyor. Senin halini ıslah edici ve seni münafıkların hilelerine muttali edici yola irşad ediyor ve onu defetmeni sana emrediyor. Muhakkak O'na, O'nun vahyine tâbi ol ve mucibiyle amel et.

BİR İSKELETTE İKİ KALBİN YARATILMASI

«Allah bir erkeğin boşluğunda iki kalp yaratmadı» cümlesine ait olarak İmam Ahmed, Tirmizi, İbn Cerir, İbn'ul-Munzir, İbn Ebi Hatim, Hakim, İbn Merduveyh ve Ziya, El-Muhtare'sinde İbn Abbas'tan şöyle rivayet ederler: *Rasûl-ü Ekrem bir gün namaz kılmaya kalkmıştı. Rasûlullah'ın istemeyerek ağzından bir lâf çıktı. Peygamberle beraber namaz kılmakta olan münafıklar: «Görmez misiniz ,onun iki kalbi var. Biri sizinle biri de onlarla beraberdir» dediler ve bu ayet bunun üzerine nazil oldu.»*

Yine İbn Abbas'tan gelen bir rivayette şöyle denilmektedir: *«Rasûl-ü Ekrem namaz kılıyordu. Namaz içinde sehvetti. Rasûlullah'tan bir kelime çıktı. Münafıklar onu işittiler ve bunu çoğaltarak «Kesinlikle onun iki kalbi vardır, onun sözüne bakmaz mısınız? Namaz içindeki sözüne dikkat etmez misiniz? Kesinlikle onun sizinle bir kalbi, ashabıyla beraber olan ikinci bir kalbi vardır» dediler, işte bu ayet o zaman nazil oldu.»*

Mukatil ayetin tefsirinde İsmail bin Ebi Ziyad eş-Şami'den şöyle rivayet ediyor: *«Bu ayet Ebu Ma'mer el-Fehri hakkında nazil oldu. Zira hıfzının kuvvetinden ötürü Mekke'liler kendisine «iki kalpli» diyorlardı.»*

Araplar *«Her edibin gerçek olarak iki kalbi vardır»* kanaatinde idiler. Böyle bir iddiaları vardı. Ebu Ma'mer Mekke ehli arasında *«İki kalpli Ebu Ma'mer»* diye şöhret bulmuştu.

Hasan Basri *«Bu ayet bir cemaat hakkında nazil olmuştur. Onlardan kimi «Benim nefsim bana şunu emrediyor», kimi de «Benim nefsim bana şunu yasaklıyor» derdi»* der.

ZİHAR MESELESİ

«Ve zihar yaptığınız eşlerinizi sizin anneleriniz yapmadı.»

Zihar, kişinin, hanımına «Sen bana annemin sırtı gibisin» demesidir. Cahiliye döneminde bu lâf hangi kadına söylenirse o kadın artık söyleyenin annesi mesabesinde olurdu. Zihar kelimesi mastardır ve zehr kökünden gelir. Değişik mânâlarda kullanılmıştır.

Zihar, şer'an hanımını ebediyyen ve ittifakla kendisine nikâhı haram kılınan annesinin bedenine veya beden yerine şayi bir şekilde kullanılan herhangi bir parçasına benzetmektir. İsterse bu mahremiyet sütle veya dünürlükle sabit olsun. Ziharın kadın hakkında şartı, onun evli olmasıdır. Kişi hakkındaki şartı, keffaret ehlinden olmasıdır. Rüknü, bu teşbihi kapsayan lâfızdır. Hükmü ise, o hanımla cinsi ilişki ve cinsi ilişkiye yol açan şeyler haram olur. Tâ ki kefaret verilinceye kadar. Ziharın tafsilatı fıkıh kitaplarında yer almaktadır. *«Evlâtlıklarınızı da sizin oğullarınız kılmadı»* cümlesi cahiliyetteki bir hükmü iptal ediyor. Hatta bu

hüküm İslâm'ın başlangıcında da vardı. Yani insanın evlâtlık edindiği kimse onun öz evlâdı muamelesi görüyordu. Allah'ın Rasûlü peygamberlikten önce Zeyd bin Haris'i evlâtlık edinmişti. Ebu Huzeyfe de azadlısı Salim'i evlât edinmişti. Bunun gibi birçok evlât edinmeler mevcuttu.

İbn Ebi Şeybe ve İbn'ul-Munzir, Mücahid'den şöyle rivayet ediyorlar: *«Bu ayet Zeyd bin Harise hakkında nazil olmuştur.»*

HERKESİ BABASININ İSMİYLE ÇAĞIRMAK GEREKİR

«Onları babalarına nisbet edin ve onları babalarının ismiyle çağırın.»

Müslim, Buhari, Tirmizi ve Nesei, İbn Ömer'den şunları rivayet ediyorlar: *«Rasûlullah'ın azatlısı Zeyd'i Muhammed'in oğlu Zeyd diye çağırıyorduk. Ta ki Kur'an ininciye kadar. O zaman Rasûl-ü Ekrem «Sen artık Haris bin Şurahbil'in oğlu Zeyd'sin» dedi.»*

Ayet metnindeki *«Mevali»* kelimesi yardımcılar demektir. *«Dinde sizin kardeşleriniz ve yardımcılarınızdırlar»* mânâsını kazandırır.

Bu mânâdan ötürü Salim'e *«Huzeyfe'nin oğlu»* denilmemiş *«mevlâsı»* denilmiştir.

Bazılarına göre mevali, amcaoğulları demektir. Bazıları da *«Azad edilmiş köleler»* demiştir. Onlara *«Kardeşlerimiz ve mevlâlarımız»* şeklinde çağırmak, kalplerinin hoş edilmesi içindir. Bunun için Cenab-ı Hak *«Onları sadece isimleriyle çağırın»* buyurmuştur.

YANILMAK SORUMLULUĞU GEREKTİRMEZ

«Yanılarak yaptığınızda size bir günah yok. Fakat kalplerinizin bile bile yaptığında günah vardır.»

Bu cümle, müslümanların yanlışlıkla yaptıklarından mesul olmadıklarını, ancak bile bile yaptıklarında sorumluluk bulunduğunu ifade eder. Allah Teâlâ bile bile yapmayı kalplere nisbet etmiştir. Tıpkı başka bir ayette (Kesinlikle günahkârdır onun kalbi) günahın kalbe nisbet edilmesi gibi. Yani hataen yaptıklarınızda, yasaktan önce işlediklerinizde günah yoktur. Ama nehy geldikten sonra yaptıklarınızda günah vardır. Bu yorum, El-Feryadi, İbn Ebi Şeybe, İbn'ul-Munzir, İbn Cerir, İbn Hatim ve Mücahid'den rivayet edilmiştir.

Bazıları ayeti *«Bu iki şeyde nehyden sonra kasten yaptıklarınızda günah vardır, yanılarak yaptıklarınızda yoktur»* şeklinde yorumlamışlardır. Yani başkasının çocuğuna yanlışlıkla *«Ey oğlum»* şeklinde hitap ederseniz sorumlu değilsiniz. Fakat bunu kasten yaparsanız sorumlu olursunuz. İbn Cerir, İbn'ul-Munzir ve İbn Ebi Hatim, Katade'den bu ayet hakkında şöyle rivayet ediyorlar: *«Eğer bir kişiyi babasına değil de başkasına nisbet ederek çağırırsan ve sen de bu zatın onun babası olduğu kanaatinde isen bunda bir beis yoktur. Fakat bunu kasten yaparsan haram işlemiş, kazfte bulunmuş olursun.»*

Başta da söylediğimiz gibi bazı müfessirlere göre, bu hüküm sadece buradaki mesele ile ilgili değildir, geneldir. Nitekim Hz. Aişe, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet ediyor: *«Ben yanlışlıkla yaptıklarınızdan korkmuyorum. Ben sizin için, kasten yaptıklarınızdan korkarım.»*

Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre bir insanı babasına değil de başka bir kimseye nisbet ederek çağırmak haramdır. Elbette bu

cahiliye dönemindeki çağırmalara benzer bir çağırma olduğunda böyledir. Eğer böyle bir çağırma kastedilmiyorsa o zaman haramlık bahis konusu olmaz. Nitekim yaşlı bir kimse küçük bir insana şefkat yoluyla *«Ey oğlum,»* der. Bu çoğu kez de varid olur ve haram değildir.

Müslim, Buhari ve Ebu Davud, Sa'd bin Ebi Vakkas'tan şöyle rivayet ederler:

«Kim babasını bırakıp kendisini başka bir kimseye nisbet ederse ve o şahsın babası olmadığını da biliyorsa cennet o kimseye haramdır.»

Müslim ve Buhari şöyle rivayet ediyorlar:

«Kim babasının değil de başkasının oğlu olduğunu iddia ederse veya mevlâlarından başkasına kendisini nisbet ederse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun. Allah ondan ne farz ve ne de nafile ibadeti kabul eder.»

HZ. PEYGAMBER MÜMİNLER İÇİN ÖZ NEFİSLERİNDEN DAHA EVLADIR

«Peygamber müminler için kendi nefislerinden daha evlâdır.» Yani daha yakındır, daha şefkatlidir veya daha fazla yardım eder. Çünkü Rasûl-ü Ekrem müminlere ancak yararlarına olan şeyleri emreder. Onlardan çıkan fiillerden ancak yararlarına olduğu takdirde razı olur. Kurtuluşlarına vesile olana razı olur. Ama nefisler öyle değildir. Çünkü nefis daima kötülüğü emreder.

Veya nefis bazı maslahatları bilmez. Bazı yararlar nefis için kapalı olur. Yani peygamber, bütün emirlerde mümin insan için müminin nefsinden daha evlâdır. Madem ki müminler için kendi

nefislerinden daha evlâdır, öyleyse bütün insanlardan daha evlâdır.

Buhari, Ebu Hureyre'den şöyle rivayet ediyor:

«Hiçbir mümin yoktur ki ben onun için dünya ve Ahiret'te insanların hepsinden daha yakın olmayayım.»

Ayetin sebebi nüzulü olarak rivayet edildiğine göre Rasûlullah, Tebûk Savaşı'na gitme hazırlıklarında bulundu ve halka savaşa çıkmalarını emretti. Bazı kimseler *«Biz babalarımızdan ve annelerimizden izin isteyeceğiz»* dediler. Bu ayet bunun üzerine nazil oldu. Madem ki Rasûlullah onlara nefislerinden daha yakındır, o halde babalarından da annelerinden de daha yakındır.

PEYGAMBER'İN HANIMLARI ANNELERİMİZDİR

«Peygamber'in hanımları müminlerin anneleridirler.»

Yani müminlerin anneleri mertebesindedirler. Annelerini nikâh edemedikleri gibi, onları da nikâh edemezler. Annelerine hürmet göstermek mecburiyetinde oldukları gibi onlara da hürmet göstermelidirler. Fakat peygamber zevcelerine bakamazlar, onlarla tek başlarına bir yerde duramazlar. Onlara mirasçı olamazlar. Çünkü onlar bu noktada diğer kadınlar gibidir.

El-Mevahib'de *«Acaba Rasûlullah'ın hanımlarına bakılabilir mi? Bunun helâl olup olmadığı hususunda ihtilaf vardır. En meşhuru haram olduğudur»* denilmektedir. Hz. Aişe, kendisine *«Ey anne»* diye hitap eden bir kadına: *«Ben erkeklerinizin annesiyim, kadınlarınızın değil»* demiştir. Hadisi İbn Sa'd rivayet etmiştir. İbn'ul-Munzir ve Beyhaki de sünenlerinde aynı hadisi nakletmektedirler. Ama onların kadınlar tarafından tazimleri farzdır.

İbn Sa'd, Ümmü Seleme'den şunları rivayet ediyor: «*Ben hem erkeklerinizin hem de kadınlarınızın annesiyim. Erkeklerinizin annesiyim; çünkü beni nikâh edemezler, bana karşı hürmetsizlikte bulunamazlar. Kadınlarınızın da annesiyim; çünkü bana hürmetsizlik gösteremezler, hürmet göstermeleri farzdır*» demiştir.

Zahirden anlaşılıyor ki peygamberin zevcelerinden maksat, Peygamber zevcesi şeklinde isim alanlardır. Peygamber ister bilahare onu boşasın, isterse boşamasın. Bunu Ebi Hatim Mukatil' den rivayet etmektedir. Demek ki peygamberin boşadığı hanımlarına da bu hüküm şamildir. İmam Şafii de bunun böyle olduğunu tasrih etmiştir.

ÖLÜNÜN TEREKESİ HUSUSUNDA RAHİM SAHİPLERİ KİMLERDİR?

«*Rahim sahipleri*»yle, asabeleri kapsayan akrabalar kastedilmektedir. Mirasta ve diğer mali yararlanmalarda birbirlerine müminlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar.

«*Allah'ın Kitabı*»ndan maksat, ya Levh'il-Mahfuz veya Kur'an'da indirilen miras ayetidir. Yahut bu ayet veya Cenab-ı Hakk'ın yazdığı, farz kıldığı, hükmettiği demektir.

Rahim sahipleri akrabalık hakkından ötürü her menfaatta veya mirasta din hakkıyla müminlerden, hicret hakkıyla muhacirlerden daha evlâdırlar. Zemahşeri «*Min edatı beyanîdir*» diyor. Yani müminlerden ve muhacirlerden olan akrabalar birbirlerine mirasçı olmak hususunda yabancılardan daha evlâdırlar. Fakat birinci yorum daha açıktır.

Medine'de hicret sebebiyle veya dindeki yardımlaşmadan ötü-

rü miras alma vardır. Bu hüküm ya bu ayetle veya inen son ayetle neshedilmiştir.

«Ancak velilerinize bir iyilik yapmanız hariç...»

Bu cümledeki *«evliya»* kelimesi dostlar, yardımcılar demektir. Sanki ayette şöyle denilmektedir: Yakın olan, mümin ve muhacirlerden olan yabancıdan daha evladır. Her menfaat, ister miras, sadaka veya ister hediye olsun, kendi hususunda daha evlâdır. Ancak vasiyet müstesnadır. Çünkü maruftan maksat vasiyettir. Yabancı vasiyet hususunda mirasçı olan yakından daha evlâdır. Çünkü mirasçı olan yakınına vasiyet etmek sahih değildir.

Veya sanki şöyle denilmektedir: Rahim sahiplerinden başka kimseyi mirasçı kılmayın. Fakat soyca sizden uzak olan, müminler ve muhacirlerden olan dostlarınıza vasiyet etmeniz caizdir. Bu vasiyetle o mal kendilerine verilir mirasla değil.

«Evliya» kelimesini *«Müminlerden ve muhacirlerden olanlar»* la tefsir etmek siyakın iktiza ettiği bir durumdur. İbn Cerîr'in Mücahid'den rivayet ettiğine göre o, bu kelimeyi Rasûlullah tarafından birbirlerine dost ve kardeş kılınan muhacir ve ensara hamletmiştir.

İbn'ul-Munzir, İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim, Muhammed bin Hanefiyye'den şöyle rivayet ediyorlar: *«Bu ayet müslüman bir kişinin yahudiye veya hıristiyana vasiyet etmesinin caiz olduğu hususunda inmiştir.»*

İmamîlere göre vasiyet, bazı kâfir akrabalara yapılabilir. Bunlar anne, baba ve çocuklardır. Bunlardan başkasına yapılamaz.

«Kâfirleri dost edinmeyin» yasağı onlara vasiyet etmeyin, onlara ikramda bulunmayın anlamına gelmez.

وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيّٖنَ مِيْثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُّوْحٍ وَّاِبْرٰهِيْمَ
وَمُوْسٰى وَعِيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۠ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِّيْثَاقًا غَلِيْظًا ۙ ﴿٧﴾
لِّيَسْـَٔلَ الصّٰدِقِيْنَ عَنْ صِدْقِهِمْ ۚ وَاَعَدَّ لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿٨﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَآءَتْكُمْ جُنُوْدٌ
فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيْحًا وَّجُنُوْدًا لَّمْ تَرَوْهَا ۭ وَكَانَ اللّٰهُ
بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرًا ۚ ﴿٩﴾ اِذْ جَآءُوْكُمْ مِّنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ
وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوْبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّوْنَ بِاللّٰهِ
الظُّنُوْنَا ﴿١٠﴾ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُوْنَ وَزُلْزِلُوْا زِلْزَالًا شَدِيْدًا ﴿١١﴾
وَاِذْ يَقُوْلُ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا اللّٰهُ
وَرَسُوْلُهٗٓ اِلَّا غُرُوْرًا ﴿١٢﴾ وَاِذْ قَالَتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ يٰٓاَهْلَ يَثْرِبَ
لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوْا ۚ وَيَسْتَاْذِنُ فَرِيْقٌ مِّنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُوْلُوْنَ اِنَّ
بُيُوْتَنَا عَوْرَةٌ ۛ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ ۛ اِنْ يُّرِيْدُوْنَ اِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾ وَلَوْ
دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِّنْ اَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَاٰتَوْهَا
وَمَا تَلَبَّثُوْا بِهَآ اِلَّا يَسِيْرًا ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ كَانُوْا عَاهَدُوا اللّٰهَ
مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّوْنَ الْاَدْبَارَ ۭ وَكَانَ عَهْدُ اللّٰهِ مَسْـُٔوْلًا ﴿١٥﴾

7 — (Ey Peygamber! Hatırlat o zamanı) ki biz peygamberlerden söz almıştık. Senden, Nuh, İbrahim, Musa ve Meryem oğlu İsa'dan da. Biz onlardan pek sağlam bir söz almıştık.

8 — Allah bu misakı doğrulara doğruluklarından sormak için aldı. Kâfirler için de çok acıklı bir azap hazırladı.

9 — Ey iman edenler! Allah'ın size verdiği nimetini hatırlayın. Hatırlayın o zamanı ki size ordular gelmişti. Biz de onların üzerine kasırga ve sizin göremediğiniz ordular göndermiştik. Allah sizin ne yaptığınızı çok iyi görmektedir.

10 — Hatırlayın o zamanı ki onlar hem üstünüzden hem de altınızdan size saldırmışlardı. O zaman gözler yılmış, yürekler boğazlara dayanmıştı. Ve sizler Allah'ın hakkında türlü türlü zanlarda bulunuyordunuz.

11 — İşte orada müminler imtihan edilmişler ve şiddetli bir sarsıntıya uğratılmışlardı.

12 — Hatırlat o zamanı ki münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar «Allah ve Rasûlü bize aldatmacadan başka bir vaadde bulunmadı» diyorlardı.

13 — Onlardan bir grup, «Ey Yesrib (Medine) ahalisi! Sizin için artık burada durmak yok. Hemen (yurdunuza) dönün» demişti. Onlardan bir kısım da (Rasûlullah'a gelip) «Kesinlikle evlerimiz açık» diyorlar ve peygamberden izin istiyorlardı. Halbuki onlar(ın evleri) açık değildi. Onlar kaçmaktan başka bir şey arzu etmiyorlardı.

14 — Eğer (Medine'nin) her yanından üzerlerine girilseydi de kendilerinden fitne çıkarmaları istenseydi onu mutlaka yaparlardı. Ve orada ancak az bir zaman dururlardı.

15 — Andolsun ki onlar daha önce sırt çevirip kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen sözü (terkedenler) sorumludurlar.

(7-15) *«(Ey Peygamber! Hatırlat o zamanı) ki biz...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Yedinci ayetin başındaki *«İz»* edatı mukadder bir fiilin mefulüdür. Yani zikreyle, hatırlat o zamanı ki peygamberlerden misaklarını aldık.

Daha önceki ayet Allah'ın kanunlaştırdığı birtakım hükümleri içerdiğinden ve orada cahiliyetten bazı şeyler bulunduğundan, bazı şeyler de İslâm'da olanlardan olduğundan o iptal ve neshedildi. Cenab-ı Hak onun hemen arkasından tebliğe teşvik etti: *«Hatırlat o zamanı ki peygamberlerin tamamından peygamberliği, Allah'ın şeriatını, Allah'ın hak dinine çağırmayı ahd olarak almışızdır.»*

Zeccac'ın dediğine göre bu ahd beşerin Adem sulbünden darı danesi gibi çıkarıldığı zaman alınmıştır. İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim, Katade'den rivayet ederler ki Cenab-ı Hak, peygamberlerden birbirlerine tâbi olmaları, birbirlerini tasdik etmeleri suretiyle ahdlerini almıştır.

Bu ayette Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Hz. Muhammed zikredilmiştir. Halbuki onlar peygamberler kapsamına girmektedirler. Onların vaziyetlerini belirtmek, faziletlerini sergilemek için Cenab-ı Hak ikinci kez onların isimlerini zikretmiş, özelliklerinden

bahsetmiştir. Onların Ulu'l-Azm peygamberler oldukları da şöhret bulmuştur. Bezzar, Ebu Hureyre'den şöyle rivayet ediyor: *«Bu zatlar, Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Hz. Muhammed Adem evlâtlarının en hayırlılarıdır.»*

Ayet önce Rasûl-ü Ekrem'den bahsediyor. Halbuki peygamberlik yönünden onların hepsinden daha sonra gelmiştir. Bu işaret eder ki onun şanı daha yücedir veya o yaradılış bakımından daha öncedir.

İbn'ul Munzir, *«Rasûlullah'ın bu ayette takdiminin sırrı şudur: Rasûlullah ayetin muhatabıdır ve ayet ona inmiştir. O halde takdim onun hakkıdır»* demiştir. Fakat İbn'ul-Munzir'in bu görüşünde nazar vardır.

PEYGAMBERLERDEN ALINAN GİZLİ MİSAKTAN MAKSAT NEDİR?

Peygamberlerden alınan galiz misaktan maksat nedir? Ondan maksat, Allah ile yemin etmektir. Cenab-ı Hak onlardan peygamberliği tebliğ edeceklerine, insanları hakka davet edeceklerine dair söz aldıktan sonra Allah ile yemin etmek suretiyle bu sözü pekiştirdi. Binaenaleyh misak ile yemin zat bakımından ayrıdırlar.

«Doğrulardan doğruluklarını sorsun» cümlesi geçmiş hükmün nedenini açıklamaktadır. Yani Cenab-ı Hak bu işi yaptı ki doğrulardan doğrulukları sorulsun. *«Doğrular»*dan maksat peygamberlerdir. Cenab-ı Hak onlara *«doğru»* demiştir, çünkü onlara sorulanların cevabında doğru olduklarını ilk adımda belirtmek istemiştir.

Sual bir hikmet içindir. Yani Cenab-ı Hak Kıyamet Günü'nde vaadlerini yerine getiren, doğruluk gösteren peygamberlerden, on

ların kavimlerine söylemiş oldukları doğru sözleri soracaktır. Veya kavimlerinin onları tasdik edip etmediğini onlara sormaları için böyle yapmıştır. İster şu ister bu olsun, onların bu suali onları yalanlayan kâfirleri susturmak içindir. Veya, doğrulardan maksat, peygamberleri tasdik eden kimselerdir. O vakit ayetin mânâsı şöyle olur: Bunu yaptı ki peygamberi tasdik edenlerden peygamberleri tasdik edişlerini *«Siz peygamberleri tasdik ettiniz mi?»* diye sorsun.

«Kâfirler için ise elem verici bir azap hazırlamıştır.»

Bu cümle mukadder bir fiil üzerine atıftır. Sanki şöyle denilmiştir: Müminlere sevap, kâfirlere ise elem verici bir azap hazırlamıştır. Bazıları *«Bu cümle «ahazna» üzerine atıftır. Manevi bir atıf sayılır. Sanki şöyle denilmiştir: Allah peygamberlere dinine davet etmeyi pekiştirdi. Çünkü müminler sevaba, kâfirler de elem verici bir azaba düçar olsunlar»* demişlerdir.

«Ey iman edenler...»

Bu ayet Ahzab kıssasına başlangıçtır. Ahzab *«Hizb»*in çoğuludur. Hizb ise topluluk anlamına gelir. Bazen de insanların vird yaptığı dua demetleri anlamında kullanılır. Kur'an'da bir cüzün dörtte biri mânâsındadır.

Bu surede müslümanlara karşı savaşmak üzere birleşen kabileler savaşına değinilmektedir. Bu savaş Hendek Savaşı'dır. İbn İshak'ın rivayetine göre hicretin 5. senesinin Şevval ayında, Malik'in rivayetinde ise 4. senede meydana gelmiştir. Ayetteki nimetten maksat, Allah'ın, kâfirlerin şerrini müslümanlardan defetmesidir.

MEDİNE'Yİ SARAN MÜŞRİK ORDULARI

«*Cunud*» kelimesi «*Cund*» kelimesinin çoğuludur ve asker demektir. Hiziblerin askerlerinden maksat şu kabilelerdir: Kureyş, kumandanları Ebu Süfyan; Benu Esed, kumandanları Tuleyha; Gatefan, kumandanları Uyeyne; Beni Amr, kumandanları Amr bin Tufeyl; Beni Selim, kumandanları Ebu'l Aver'is-Selemi; Beni Nadr (yahudi kabilesidir) önderleri Huyey bin Ahtab ve Ebu'l-Hakik'in iki oğlu; Beni Kureyza (yahudi kabilesidir), önderleri Kâb bin Esed idi. Beni Kureyza ile Peygamber arasında sözleşme vardı. Onlar Huyey bin Ahtab'ın tahrikiyle bu sözleşmeyi nakzettiler.

Bir rivayete göre Ahzab askerlerinin yekûnu onbin kişi, başka bir rivayete göre ise 15 bin kişiydi. Bazıları da bunların onikibin kişiye yakın bir grup olduğunu söylemiştir. Allah Rasûlü onların gelişini haber alınca Hendek'i Medine'ye yakın ve Medine'yi kapsayıcı bir şekilde kazmaya başlamıştır. Bunu Selmani Farisi'nin işareti neticesinde yapmıştı. Her kırk kişiye on ziralık bir yer vermişti. Sonra Rasûl-ü Ekrem müslümanlardan üçbin kişiyle savaş merkezine çıktı, ordugâhını kurdu. Hendek onunla düşmanları arasındaydı. Çoluk çocuk ve kadınların da kalelere sığınmasını ve tepelere yerleştirilmesini emretti. Korku son derece şiddetlenmişti. Müslümanlar her zanna kapılmışlardı. Münafıklığın yıldızı doğmuştu. Bir aya yakın bir zaman geçmesine rağmen iki grup arasında herhangi bir savaş olmamıştı. Ancak birbirlerine hendek arkasından ok ve taş atıyorlardı. Fakat Kureyş'ten bazı süvariler, (ki aralarında Amr bin Abd'i-Ved vardı ve bu zat bin kişiye bedel bir kahraman olarak tanınıyordu; ayrıca İkrime bin Ebi Cehil, Derar bin Hattab, Hubeyre bin Ebi Veheb, Nevfel bin Abdullah) atlarına binerek Hendek'e doğru geldi. Orada dar bir yer bularak oraya at sürdüler ve onu aştılar. Hendek ile Selh Dağı'nın arasındaki kumsalda at koşturmaya başladılar. Hz. Ali müslümanlardan birkaç kişiyle beraber onlara karşı çıktı. O derbendi ikinci kez geçemesinler diye tuttu. Hz. Ali meşhur bir kıssada

geçtiği gibi Amr bin Abd-i-Ved'i öldürdü. Onun atı koştu, Hendek'e vurdu. Amr'la beraber Münebbih bin Osman bin Abd'u-Dar, Nevfel bin Abdul-Uzza da öldürüldü. Bazı rivayetlere göre Nevfel Hendek'de bulundu. Müslümanlar ona taşlarla vuruyordu. Müslümanlara şöyle dedi: *«Beni daha güzel bir şekilde öldürün .Sizden biri aşağı insin de onunla savaşayım.»* Bunun üzerine Hz. Zübeyr hendeğe inerek onu öldürdü.

«Biz onların üzerine bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz bir ordu gönderdik.»

*«Müslümanların görmediği ordu»*dan maksat meleklerdir. Rivayete göre bin melek gelmişti. Yine rivayete göre Cenab-ı Hak soğuk bir gecede, soğuk bir sabah rüzgârı estirdi. Onları kasıp kavurdu, yüzlerini ve gözlerini toprakla doldurdu. Meleklerine emir verdi, onlar da onların çadır kazıklarını kaldırdılar, iplerini kestiler. Ateşleri söndürüldü. Ateş üzerindeki çanaklar tamamen döküldü. Atlar birbirine girdi. Cenab-ı Hak o müşriklerin kalbine korku attı. Melekler müşrik ordularının her tarafında tekbir getiriyorlardı. Tuleyha bin Huveylid şöyle dedi:

«Muhammed'e gelince, o size büyü yapmaya başladı. Tam seher zamanı. Kurtulunuz, kurtulunuz». Onlar, bunun üzerine kaçtılar.

Huzeyfe şöyle diyor:

«Onların haberini Rasûlullah'a götürmek üzere casus olarak gitmiştim. Onların ordugâhına yaklaştığımda bir ateşin ışığında onlara baktım. Ateş yanıyordu. Esmer, iri yarı bir kişi elini ateşin üzerine tutmuş, böğrünü ovalıyor ve şöyle bağırıyordu: «Göçedin, göçedin! Artık sizin burada duracak bir yeriniz yok.»

Baktım ki o kişi askerinin içinde onların askerinden bir karış

ancak ilerdeydi. Allah'a yemin ederim, onların göçlerinin arasında, *yataklarında taş sesleri işitiyordum. Rüzgâr onlara vuruyordu. Sonra çıktım, Rasûlullah'a doğru geldim. Yolun ortasında baktım yirmi kadar süvari sarıklarını bağlamış duruyorlardı. Bana dediler ki: «Arkadaşınıza (Rasûlullah'a) haber ver. Cenab-ı Hak onu bu kavmin şerrinden emin kıldı.»*

«Zikret o zamanı ki onlar üstünüzden ve alt tarafınızdan gelmişlerdi.»

Üstten gelenler şark tarafından gelmişlerdi. Onlar Beni Gatafan ve onlarla beraber gelen Necidliler'di. Beni Kureyza ve Beni Nadirdi. Alttan gelenler ise Kureyş ve onlarla beraber gelen Habeşliler'di. Beni Kinane, Tahame ehli idiler.

Bazıları *«Beni Kureyza da alttan gelmişti»* demiştir. Kureyş'in altında ise Esed, Gatafan ve Selim kabileleri bulunuyordu. Muhtemeldir ki alttan ve üstten tabirleri her taraftan geldiler anlamındadır. Sanki şöyle denilmektedir: *«Hatırla ki onlar sizi ihata edici bir şekilde her taraftan gelmişlerdi.»*

Nitekim *«Azap onları üstlerinden ve ayaklarının altından sarar»* ayetinde üst ve alt tabirleri her taraftan sarmak mânâsına kullanılmıştır.

Gözler yollarından kaymıştı. Hayret ve dehşetten dolayı şaşılaşmıştı. Kalpler boğazlara gelip dayanmıştı. Yani çok dehşetli bir şekilde korkuyordu halk. Yoksa kalpleri yerlerinden kopmuş değildi.

«Siz Allah hakkında her türlü zanlarda bulunuyordunuz» ayetindeki muhataplar mutlak şekilde *«İman ettim»* diyen kimselerdir. Ayet metnindeki *«Zunun»* kelimesi zannın çoğuludur, mastardır, aza da çoğa da denilir. Buna rağmen çoğullaştırılmış, cem

olarak getirilmiştir ki zannın bütün çeşitlerini kapsasın. Şiirlerde de böyle kullanılmıştır. Yani siz değişik zanlar ile Allah hakkında zanda bulunuyordunuz.

İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim, Hasan'dan şöyle rivayet ediyorlar:

«Ayetin yorumunda şunları söylüyorlardı: Onlar değişik zanlarda bulundular. Münafıklar; *«Rasûl-ü Ekrem ve ashabı tamamen öldürülecek, kılıçtan geçirilecek»* zannında idiler. Müminler ise *«Allah'ın ve Rasûl'ün vaadi haktır. Din galip gelecektir»* zannında bulunmuşlardı. Bu ayetteki hitap müminleri de içerir. Onların değişik zanları ise bazen Cenab-ı Hakk'ın kâfirlere karşı kendilerine yardım edeceği, onların kendilerini istilâ edemeyecekleri şeklindeydi. Bazen de kâfirler önce kendilerini istilâ edecekler, Medine'yi ele geçirecekler, sonra Allah kâfirlere karşı onlara yardım edecek zannederlerdi. Bazen de kâfirler müslümanlara galip gelecek ve cahiliyet geri gelecek zannederlerdi. Veya bazıları böyle bazıları da başka şekilde zan taşırlardı. Bazıları da değişik zanlarda bulunurlardı.»

«Orada müminler Allah tarafından denendiler.» Bu kelâm temsil kabilindendir. Çünkü Cenab-ı Hak zaten onları biliyordu. Yani denenen bir insanın muamelesine onları tabi tuttu. İhlas sahibi münafıktan, imanı sabit olanlar da sarsıntı geçirenden ayrıldılar. Allah onları açlığa veya muhasaranın şiddetine veya iman üzerindeki sabra müptelâ kıldı, denedi. Onlar korkunun şiddetinden ve düşmanın çokluğundan dolayı şiddetli bir şekilde sarsıldılar.

KALPLERİNDE HASTALIK OLANLAR

«Kalplerinde hastalık olanlar» münafıklardan olmayan bir ka-

vimdi. Bazı müfessirler «*Onlar öyle bir kavimdi ki münafıklar onların kalbine daima şüphe sokmaya çalışırlardı*» demişlerdir. Bazıları da «*Yeni müslüman olan, İslâm'la yeni tanışan bir grup idiler*» derler.

«*Gurur*»dan maksat bâtıl bir söz, aldatıcı bir vaad, insanı güç ve takat yetiremediği felâketlere sokan bir söz demektir.

Münafıklar peygamberin peygamberliğine, sözlerinin Allah katından geldiğine inanmadıkları halde, Allah ve Allah'ın Rasûlü tabirini kullanmışlardır. Bunlar ya istihza kabilindendir veya bu tabir zahiri idare etmek için kullanılmıştır. Eğer münafıklardan başkası da bu tabiri kullanmış ise o da münafıklara tabi olmak sebebiyle bu tabiri kullanmıştır.

YESRİB MEDİNE'NİN ADI MIDIR?

«*Yesrib*», Medine'nin ismidir Ebu Ubeyde «*Medine'de bir yerin ismiydi, fakat bütün Medine'ye ıtlak olunmuştur*» diyor. Bazıları «*Bir arazinin ismidir ki Medine o arazi üzerinde kurulmuştur*» demektedir. Medine'ye Yesrib ismini vermek uygun değildir.

Ahmed, İbn Ebi Hatim ve İbn Merduveyh, Berra bin Azib'ten şunları rivayet ediyorlar: Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdular: «*Kim Medine'ye Yesrib derse o, Allah'tan af talebinde bulunsun. (Çünkü Yesrib zarar vermek, hastalık vermek mânâsını taşır). O tayyibtir (güzeldir, hoştur), o tayyibtir, o tayyibtir.*»

İbn Merduveyh'in İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber: «*Sakın Medine'ye Yesrib demeyin. O tayyibedir (güzeldir). Kim Yesrib derse o üç defa Allah'tan af talebinde bulunsun*» dedi ve şöyle tekrarladı: «*O tayyibedir, o tayyibedir, o tayyibedir*»

(Zira Yesrib tayyibenin ifade ettiği güzelliğin tam karşıtı anlamındadır).»

«*Sizin için makam yoktur*», yani ikamet yeri yoktur. Veya bundan böyle Medine'de durmamalısınız.

«*Medine'deki evlerinize dönün ki siz ölümden kurtulmuş olasınız*» veya «*Bu gelenler, bunlar harp sahasını terkettiler diye size dokunmasınlar*» veya «*Sizin Muhammed'in dininde artık yeriniz yoktur. Daha önceki şirke dönün*» veya «*Muhammed'e yapmış olduğunuz biattan cayın, onu düşmana teslim edin*». Veya «*Düşman galip geleceği için bugünden itibaren ne Yesrib'de ne de etrafında sizin yeriniz yoktur. Artık kâfir olun ki siz Medine'ye girebilesiniz. Çünkü kâfir olursanız düşmanlık ortadan kalkar.*»

Veya dünyada sizin ikamet edecek yeriniz yoktur, elbette İslâm'dan dönmezseniz. Çünkü Muhammed ve arkadaşları kılıçtan geçirilecektir. Siz de onlarla beraber öleceksiniz.

Tüm bu yorumlar içerisinde birincisi en açık olanı ve ayetin siyak ve sibakına en uygunudur. Bu yorumların bir kısmı ise çok uzaktır.

Allah Rasûlü'nden izin isteyen grup, İbn Abbas ve Cabir bin Abdullah'tan gelen rivayete göre Beni Haris idi. Onlar kendilerinden olan Evs bin Kayza'yı izin için gönderdiler. Süddi, «*Evs bin Kayza ile Ebu Arabe bin Evs adlı iki kişi izin için geldiler*» diyor.

Bazı müfessirler «*İzin isteyen Beni Harise ve Beni Selime kabileleri idi*» demişlerdir. Bunlar münafıkların daha önceki sözlerini yerine getirmek için izin istiyorlardı. Fakat «*Bizim evlerimiz avrettir*» dediler. Yani duvarları kıymetsizdir, oralara hırsız girebilir. Kelbi, «*Başıboştu, erkekler evde yoktu demektir*» diyor.

«Aktar» kelimesi *«Taraf»* mânâsına gelen *«Katr»* kelimesinin çoğuludur. Yani bütün taraflardan demektir. Faraza Medine tamamen istila edilirse.

Ayetten maksat, eğer senden (hitap Hz. Peygamber'edir) başkası onlardan savaşa katılmalarını istese, onlar da en perişan bir durumda, en sıkıntılı bir halde olsalar yine de kesinlikle bu emri yerine getirmek için acele edeceklerdi. *«Evlerimiz tenha yerdedir, civarımız iyi değildir, çoluk-çocuğumuz yalnızdır»* şeklinde herhangi bir mazeret ileri sürmeyeceklerdir. Hulâsa onların izin istemeleri, evlerinin perişan olacağı endişesi değildir. Onlar münafık olmuşlardı, sana yardım etmeyi hoş görmediklerinden dolayı bu izni istiyorlardı.

İbn Atiyye, *«Eğer düşman her taraftan Medine'ye girerse ve hakiki savaş da en şiddetli şekilde devam ederse, sonra onlardan Hz. Muhammed'e karşı savaşmaları istenilirse derhal o savaşa katılacaklardır. Evlerini korumak için hiç de geri kalmayacaklardır. Ancak silahlarını alabilecek kadar evlerinde durabileceklerdir»* diyor.

Hasan Basri, Mücahid ve Katade *«Fitneden maksat şirktir»* demişlerdir. Bazıları *«Fitneden maksat, irtidad ve küfrün izharına dönüş yapmaktır»* demişlerdir. Yani eğer düşman onları istila ettikten sonra şirke dönmelerini isterse kesinlikle şirke kayacaklar, ancak çok az bir zaman gecikme gösterebileceklerdir. Oysa arkalarına dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi.

Burada *«Söz verenler»*, müfessirlerin çoğunun nezdinde Beni Harise kabilesidir. Bazı müfessirler *«Beni Selâme kabilesidir»* demişlerdir. Bunlar Uhud günü korktular, sonra tevbe ettiler. Hendek gününden evvel kaçmayacaklarına dair Allah'a söz verdiler.

قُلْ لَّنْ يَّنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِّنَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ وَاِذًا
لَّا تُمَتَّعُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿١٦﴾ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِيْ يَعْصِمُكُمْ مِّنَ اللّٰهِ
اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُوْٓءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً ؕ وَلَا يَجِدُوْنَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ
اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿١٧﴾ قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُعَوِّقِيْنَ مِنْكُمْ
وَالْقَآئِلِيْنَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَا ۚ وَلَا يَاْتُوْنَ الْبَاْسَ اِلَّا قَلِيْلًا ۖ
﴿١٨﴾ اَشِحَّةً عَلَيْكُمْ ۚ فَاِذَا جَآءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُوْنَ اِلَيْكَ تَدُوْرُ
اَعْيُنُهُمْ كَالَّذِيْ يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۚ فَاِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ
سَلَقُوْكُمْ بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ اَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ ؕ اُولٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوْا فَاَحْبَطَ اللّٰهُ
اَعْمَالَهُمْ ؕ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿١٩﴾ يَحْسَبُوْنَ
الْاَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوْا ۚ وَاِنْ يَّاْتِ الْاَحْزَابُ يَوَدُّوْا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُوْنَ
فِي الْاَعْرَابِ يَسْـَٔلُوْنَ عَنْ اَنْۢبَآئِكُمْ ؕ وَلَوْ كَانُوْا فِيْكُمْ مَّا قٰتَلُوْٓا اِلَّا قَلِيْلًا ۚ
﴿٢٠﴾ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيْ رَسُوْلِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَنْ كَانَ يَرْجُوا
اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيْرًا ؕ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا رَاَ
الْمُؤْمِنُوْنَ الْاَحْزَابَ ۙ قَالُوْا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ وَصَدَقَ اللّٰهُ
وَرَسُوْلُهٗ ۫ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّآ اِيْمَانًا وَّتَسْلِيْمًا ؕ ﴿٢٢﴾

16 — (Ey Rasûlüm! Onlara) de ki: «Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsanız hiç kaçmayın. Size bu kaçışın asla bir faydası olmaz. Aksi takdirde bile yaşatılacağınız zaman çok azdır.»

17 — (Ey Rasûlüm! Onlara) de ki: «Eğer Allah hakkınızda bir kötülük irade etmişse veya rahmet etmeyi dilemişse sizi ondan koruyacak kim vardır? Onlar Allah'tan başka kendileri için ne bir dost ve ne de bir yardımcı bulurlar.»

18 — Allah sizden (savaşta) alıkoyanları ve arkadaşlarına «Haydi, bize katılın» diyenleri kesinlikle biliyor. Onlardan pek azı savaşa gelir.

19 — (Savaşa katıldıkları takdirde) size karşı pek cimri davranırlar. Fakat korku kendilerine gelince üzerine ölüm baygınlığı çökmüş kişi gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince mala karşı olan düşkünlüklerinden ötürü sizi keskin dilleriyle incitirler. Onlar iman etmemişlerdir. Allah onların amellerini yakmıştır. Bu işi yapmak Allah'a pek kolaydır.

20 — (Münafıklar) düşman birliklerinin gitmediğini sanıyorlardı. Eğer düşman birlikleri (tekrar) gelseler isterler ki çölde göçebeler arasında bulunsunlar da sizin haberlerinizi uzaktan sorsunlar. Onlar sizin içinizde olsalar dahi çok azı müstesna savaşamazlar.

21 — Andolsun ki Allah'ın Rasûlü'nde sizin için, Allah'a ve Ahiret Günü'ne kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çokça ananlar için güzel bir örnek vardır.

22 — Müminler (düşman) birlikleri(ni) gördüklerinde «İşte bu, Allah'ın ve Rasûlü'nün bize vaadettiğidir. Allah da, Rasûlü de doğru söyledi» dediler. Bu durum onların iman ve teslimiyetlerini artırmıştır.

(16-22) *«(Ey Rasûlüm! Onlara) de ki: Eğer...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Ey Rasûlüm! Onlara de ki: Kaçmak size hiçbir yarar sağlamaz...», yani kaçmak, ölümü veya öldürülmeyi sizden uzaklaştırmaz. Ezelde sizin için yazılan neyse ona mâni olamazsınız. Çünkü takdir edilen kesinlikle yerine gelecektir. Eğer kaçmak size yarar sağlasaydı ezelde yazılanı sizden uzaklaştırsaydı dahi sizin kaçmaktan sonra alacağınız hayat lezzeti yine az bir lezzet olacak ve bu az bir zamana tekabül edecekti.

Bu cümle farzı muhal kabilindendir. *«Farzedelim böyle olsaydı»* demektir. Yani Cenab-ı Hak burada *«Kaçmak size ille bir fayda verecektir»* demek istemiyor. Ancak kaçtığınız takdirde dahi takdir edileni, farz-ı muhal geri döndürse bile sizin hayatınızın günleri uzun da olsa kısa sayılır. Çünkü sayılı şeyler az sayılır. Dakikaların yediği hayat ne kadar çok olursa olsun azdır.

«De ki: Size bir kötülük veya rahmet dilerse sizi Allah'tan kim korur...»

Bu istifhama *«İstifham-ı inkârî»* denilmektedir. Olumsuzluk mânâsı ifade eder. Yani sizi hiç kimse ister hayr, ister şer olsun Cenab-ı Hakk'ın takdirinden koruyamaz. Dikkat edilecek bir nokta vardır: Cenab-ı Hak burada rahmeti korumakta kötülüğe eşit

kılmıştır. Halbuki koruma ancak kötülükte olur. Çünkü korumakta men mânâsı vardır. Kelâmda bir takdirin olması da mümkündür. Yani «*De ki: Eğer Allah size bir kötülük irade ederse sizi Allah'tan koruyacak kim vardır? Eğer Allah size bir rahmet irade ederse onu sizden uzaklaştıracak kim vardır?*»

İbn Said «*On sekizinci ayet Abdullah bin Ubey, Muhtad bin Kuşeyr ve Hendek Savaşı'ndan Dönüp Medine'ye giden münafıklar hakkında nazil olmuştur*» diyor. Bunların yanına diğer bir münafık geldiğinde ona «*Azab olasıca, yanımızda otur ve çıkma*» derlerdi. Böylece Islâm ordusunda bulunan diğer münafıklar arkadaşlarına da «*Gelin, sizi bekliyoruz*» şeklinde yazılar yazarlardı.

Katade «*Bu ayet münafıklar hakkında nazil olmuştur. Onlar Medine'de oturan ve ensardan olan münafık arkadaşlarına «Muhammed ile arkadaşları kolay yutulabilir bir lokmadır ve kesinlikle Ebu Süfyan ve adamları onları yutacaklardır. Onları terkedin» şeklinde haber gönderiyorlardı*» demektedir.

Bazı müfessirlere göre «*Bize gelin bizimle beraber olun*» sözünü yahudiler Medineliler'e söylemişlerdir. Bu takdirde Medine ehlinden olan münafıklar, yani nifakları yahudiler nezdinde kesin olan kimseler kastedilmiş olur.

«*El-Ba's*» ile kastedilen savaştır. Ama esas mânâsı şiddet demektir. Onlar savaşa ancak az bir zaman geldiler. Zira münafıklar ordugâha gelmiyorlardı. Ancak mecbur kaldıkça geliyor, halka kendilerini gösteriyorlar, halk meşgul olduğu zamanda da gizlice sıvışıp gidiyorlardı.

19. ayetin başındaki «*Eşihhaten*» kelimesi «*Şahih*» kelimesinin çoğuludur ve «*Cimri idiler*» demektir. Yani sizin için cimrilik

gösterirler, nafaka vermezler, yardım etmezler. Veya kendilerini sizden esirgerler. Veya taksim anında ganimeti sizden esirgemek isterler. Bu kelime terkibinde «*Gelirler*» mânâsını ifade eden «*Ya'tune*» fiilinin faili hâl düşer. Yani cimri oldukları halde size gelmeyi terkettiler.

Ayet metnindeki «*Selekukum*» fiili, konuşmalarıyla size eziyet verirler, keskin dilleriyle sizinle mücadele ederler anlamına gelir. Bu yorum Ferra'dan gelmiştir. Katade'nin yorumuna göre, ganimet taksim olduğu zaman dillerini sizin hakkınızda yaydıkça yayarlar ve «*Bize verin, bize verin. Siz onu almakta bizden daha müstehak değilsiniz*» derler.

Yezid bin Ruman «*Size eziyet vermek, size küfretmek hususunda dillerini yaydıkça yaydılar demektir*» der. Sizin üzerinizde bulunduğunuz dini meseleler hakkında sizi eksik gösterdikçe gösterdiler.

«*Hayr üzerinde cimridirler*» tabirinden maksat, ganimet mallarını toplamakta çok cimri davranıyorlar anlamıdır. Veya infak ettikleri mallarda çok cimri davranıyorlar.

Cübbai, «*Hayırlı bir konuşma yapmak hususunda cimri davranıyorlar demektir* diyor. Ebu Hayyan, «*Bütün hayr konularında cimridirler demektir*» der. İşte bu kötü sıfatlara sahip olanlar ihlas ile iman etmemişlerdir. Çünkü onlar münafıktırlar. İmanlarını açığa vururlar, fakat kalplerinde küfür vardır. Allah da onların bâtıl olduğunu ortaya koydu. Çünkü amelin sahih olması imana, iman da ihlasa bağlıdır. Onlar ise içlerinde küfrü gizlemektedirler.

El-Bahr'da «*Allah onların amellerini yaktı*» ifadesinden maksadın, amellerini kabul etmediği olduğu belirtilmiştir. Kabul edilmeyince yakılmış amel gibi olur. İki yorumda da amellerden mak-

sat, emredilen ibadetlerdir. Onların riya ve nifak ile işlemiş oldukları bütün amelleri de kastedilmiş olabilir. Allah onların nifakını iptal etmiştir. Onlar bu riyakârlıklarıyla dünya menfaatlerini elde edemediler.

«Onlar ahzabın (birliklerin orduların) gitmediğini sanıyorlardı», yani kapıldıkları dehşet ve korkularından dolayı Allah'ın ahzabı kaçırtmasına rağmen, onların gitmediklerini sanıyorlardı. Yani bu kimseler korkularından dolayı ahzabın kaçmadığını sanıyorlardı. Halbuki Ahzab Hendek'i bırakıp gitmiş ve askerler Medine'ye dönmüşlerdi.

Eğer ahzab ikinci kez gelirse onlar çöle çıkarak bedevilerle beraber olmayı temenni ediyorlardı. Onlar Medine tarafından gelen herkesten sizin haberlerinizi soruyorlardı: *«Ahzab sizin başınıza ne getirdi?»*

Sizin haberlerinizi, sormak suretiyle elde etmeye çalışırlar müşahede suretiyle değil. Çünkü korkuyorlardı. Ve göçebeler içinde yaşamayı korkuları sebebiyle istiyorlardı.

Eğer onlar farzedilen ikinci gelişte sizinle beraber olsaydılar kesinlikle çok az savaşacaklardı. Bunu da riya ve gösteriş için, ayıplanırlar korkusu nedeniyle yapacaklardı.

RASÛLULLAH'TAKİ GÜZEL ÖRNEK

«Andolsun ki Rasûlullah'ta sizin için güzel bir örnek vardır...»

Bu hitap halis müminleredir. İsve (veya usve)) kelimesi güzel bir haslet demektir. Ragıb, *«Bu kelime insanın üzerinde bulunduğu*

hâl demektir» der. Yani kendi nefsinde Rasûlullah sizin için güzel bir muktedabihtir. Ona iktida edin, ona tâbi olun!

Bu ayet her ne kadar savaşta sebat göstermek hususunda Rasûlullah'a uyulması için gelmişse de umumu ifade eder. Yani bütün fiillerinde Hz. Peygamber'e ona has olmadığını bildiğiniz takdirde uyun. Meselâ dört kadından fazlasını nikâh etmek onun özelliğidir, bu hususta kendisine uyamazsınız. Ona has olmayan genel fiillerinde uymak isteyenler için o en güzel örnektir.

Müslim ve Buhari şöyle rivayet ederler: «İbn Abbas; *«Kişi hanımını kendisine haram ederse bu yemindir, kefaret vermelidir»* dedikten sonra *«Andolsun, sizin için Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır»* ayetini okudu.»

«Allah'ı çokça zikreden», yani çok zikirle zikreden. Çünkü zikrin çokluğuna sabır göstermek, insanı taate yapışmaya götürür. Böylece Rasûlullah'a uyma tahakkuk eder. Burada bilinmesi gereken bir nokta vardır: İmam Nevevi gibi bazı büyük alimler açıkça *«Allah'ın şer'an muteber zikri, ifade veren bir cümle zımnında olan bir zikirdir»* demişlerdir. Meselâ *«Subhanallah»* gibi. Bu şöyle bir mânâ ifade eder: Allah ortaktan münezzehtir. *«Elhamdulillah»* da böyledir. Bu da şöyle bir mânâ ifade eder. Hamd Allah'a mahsustur. Mânâ ifade etmeyen bir şey ise şer'an zikir sayılmaz. Meselâ kişinin sadece Allah veya kâdir demesi böyledir. Eğer kişi burada lâfzın kelâm olması için bir şey takdir etmezse bunlarla zikrolunmaz. Meselâ Allah dediği zaman *«Ekber»* kelimesini takdir etmelidir. Yani öyle bir şey takdir etmelidir ki bu bir kelâm olmalı ve lâfızdan çıkmalıdır. Fakat maalesef insanlar bundan gafildirler. Bir de şu noktaya dikkat edilmelidir: Mânâsıyla kulluk yapmak istenilen zikri yapan kişi, o mânâyı kalbinde hazır etmezse sevap alamaz. Meselâ *«Subhanallah»* diyen bir insan bunu

sadece diliyle söyler ve kalbinde Allah'ın ortaktan münezzeh olduğu şeklinde bir mânâ olmazsa, sevap alamaz. (1)

«Müminler ahzabı gördükleri zaman «Bu, Allah'ın ve Rasûlü'nün bize vaadettiği şeydir» derler...»

Bu ayet durumların karmakarışık olduğu, zanların birbirine karıştığı bir anda halis müslümanlardan sadır olan mânâları ortaya koymaktadır. *«Hâzâ»* (bu) kelimesiyle onların gördükleri kastedilmektedir. İşte bu gördükleriniz Allah ile Rasûlünün vaadettikleridir.

İbn Abbas'ın rivayetine göre Hz. Peygamber, ashabına *«Ahzab size dokuz veya on gün sonra veya ayın dokuz veya on gecesinin sonunda veya aybaşından bu kadar sonra geleceklerdir»* demiştir. Onlar da ahzabı görünce *«İşte bu, Allah ve Rasûlü'nün bize vaadettiğidir»* demişlerdir.

İbn Hacer, *«Böyle bir hadisin hadis kitaplarında mevcut olmadığını»* söylemiştir.

İMÂN ARTAR MI?

«Onların gördükleri, iman ve teslimiyetlerini artırdı.» Allah'a ve onun vaadlerine imanlarını, Allah'ın emirlerine teslimiyetlerini artırdı. Allah'ın herşeye kâdir olduğu hususundaki imanlarını artırdı. Bu ayetle imanın fazlalık ve eksikliği hususunda delil getirilmiştir. *«İman fazlalık ve eksiklik kabul etmez»* diyenler, *«Buradaki artıştan maksat, kendisine iman edilendeki artıştır. Yoksa imanın kendisinde değildir»* demişlerdir. Bu mesele kelâm kitaplarında uzun uzadıya tartışma konusu olmuştur.

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 21, sh: 168-169

مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ رِجَالٌ صَدَقُوْا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ ۚ فَمِنْهُمْ
مَّنْ قَضٰى نَحْبَهٗ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّنْتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوْا تَبْدِيْلًا ۙ
﴿٢٣﴾ لِيَجْزِيَ اللّٰهُ الصّٰدِقِيْنَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنٰفِقِيْنَ اِنْ شَآءَ اَوْ يَتُوْبَ
عَلَيْهِمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۚ ﴿٢٤﴾ وَرَدَّ اللّٰهُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوْا خَيْرًا ۗ وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ الْقِتَالَ ۗ
وَكَانَ اللّٰهُ قَوِيًّا عَزِيْزًا ۚ ﴿٢٥﴾ وَاَنْزَلَ الَّذِيْنَ ظَاهَرُوْهُمْ
مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ مِنْ صَيَاصِيْهِمْ وَقَذَفَ فِيْ قُلُوْبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيْقًا
تَقْتُلُوْنَ وَتَاْسِرُوْنَ فَرِيْقًا ۚ ﴿٢٦﴾ وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ
وَاَمْوَالَهُمْ وَاَرْضًا لَّمْ تَطَئُوْهَا ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيْرًا ۚ ﴿٢٧﴾ يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ
الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِيْنَتَهَا فَتَعَالَيْنَ اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ
سَرَاحًا جَمِيْلًا ۚ ﴿٢٨﴾ وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ
وَالدَّارَ الْاٰخِرَةَ فَاِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْمُحْسِنٰتِ مِنْكُنَّ اَجْرًا عَظِيْمًا
﴿٢٩﴾ يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ مَنْ يَّاْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ يُّضٰعَفْ لَهَا
الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ ۗ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿٣٠﴾

23 — O müminler içinde Allah'a verdikleri sözünde sadakat gösteren nice erkekler vardır. İşte onlardan bazıları adadığını yerine getirdi. Bazıları da bekliyor. Onlar sözlerini hiç mi hiç değiştirmediler.

24 — Ki Allah doğruluk gösterenleri sadakatlarından ötürü mükâfatlandırsın. Münafıklara gelince (Allah dilerse) onlara azap eder, dilerse tevbelerini kabul eder. Kuşkusuz ki Allah çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.

25 — Allah küfre kayanları kin ve öfkeleriyle geri çevirdi. Onlar hiçbir hayra eremediler. Allah savaş hususunda müminlere yetti. Allah kavî ve her şeye galip olandır.

26 — (Allah) kitap ehlinden, onlara (müşriklere) arka çıkanları kalelerinden indirdi ve kalplerine korku attı. Onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir alıyordunuz.

27 — (Allah) onların arazisine, yurduna, mallarına ve halen ayak basmadığınız bir araziye sizi mirasçı kıldı. Allah her şeye kâdirdir.

28 — Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: Eğer dünya hayatını ve süsünü istiyorsanız, gelin size boşanma karşılığını vereyim ve sizi güzellikle salayım.

29 — Eğer siz Allah'ı, O'nun peygamberini ve Ahiret yurdunu istiyorsanız (bilmiş olun ki) Allah içinizde güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

30 — Ey peygamberin hanımları! Sizden kim açık bir hayasızlık yaparsa onun azabı iki katına çıkarılır. Bu, Allah'a göre kolaydır.

(23-30) *«O müminler içinde Allah'a...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

*«Allah'a verdikleri sözlerinde duran müminler»*den maksat Rasûlullah ile beraber sebat eden ve düşmanla çarpışan sahabilerdir. Veya Allah'a verdikleri taat sözünde sebat gösterenlerdir. Bu ayetin sebebi nüzulü hususunda İmam Ahmed, Tirmizi, Nesei ve Cemaa Enes'ten şöyle rivayet ediyorlar:

«Amcam Enes bin Nadr, Bedir Savaşı'nda bulunmadı ve bu durum kendisine çok ağır geldi. *»Nasıl olur da Rasûlullah ile beraber ilk yapılan savaşta bulunmam? Allah'a yemin ederim, eğer Cenab-ı Hak, Rasûlullah ile beraber savaşmayı bana nasip ederse Allah benim ne yaptığımı görecektir»* dedi. Ve Uhud gününde hazır bulundu. Sa'd bin Muaz'la karşılaştı. Sa'd: *«Ey Eba Amr! Nereye gidiyorsun?»* dedi. Enes: *«Cennet kokusuna bak. Ben onu Uhud tarafından duyuyorum»* dedi. Böylece şehit düşünceye kadar savaştı. Şehit düştükten sonra bedeninde seksen küsür kılıç, mızrak ve ok yarası sayılmıştır. İşte bu ayet o zaman nazil olmuştur.

Sahabiler, bu ayetin Enes bin Nadr ve arkadaşları hakkında nazil olduğunu söylerlerdi.

Keşşaf'ta ayetin sebebi nüzulü şöyle izah ediliyor: Sahabiler-

den bazı kimseler şöyle adamışlardı: *«Eğer Rasûlullah ile bir savaşta hazır bulunursak sebat göstereceğiz, şehit oluncaya kadar savaşacağız.»*

Bunlar Hz. Osman, Hz. Talha, Said bin Zeyd bin Amr ve başkaları idi.

Kelbi ve Mukatil'den gelen rivayete göre bunlar Akabe (biat) ehli olan yetmiş kişilik bir gruptu.

Ayetin metnindeki *«Nehab»* kelimesi nezretmek demektir. Ebu Hayyan *«Nehab, insana yapılması gereken bir şeyi nezretmektir»* demiştir. Fakat Arapça'da *«Falan nehabını yerine getirdi, yani vefat etti»* şeklinde kullanılması da yaygındır. Ayetten, nezr mânâsı da ölüm mânâsı da kastedilebilir. Fakat bazı haberlerin zahirinden anlaşıldığına göre *«Nehab»* kelimesi burada nezir demektir.

Mücahid, *«Nehab burada hakiki mânâsında (nezr mânâsında) kullanılmıştır»* demiştir. Bunlardan bazıları nezrini yerine getirmişler, bazıları da bir gün bekliyorlar ki o günde cihad olacak, onlar da nezirlerini yerine getireceklerdir.

Cemaaya göre İbn Abbas bu lâfzı ölümle tefsir etmiştir. Benzeri İbn Ömer'den de rivayet edilmiştir. Bu takdirde ecelini yerine getirenler Enes İbn Nadr, Musab bin Umeyr gibi zatlardır.

Şeyhulislâm Ebussuud Efendi Hz. Aişe'den şu hadisi rivayet ediyor: *«Kim yeryüzünde yürüyen bir şehide bakmak istiyorsa —ki o şehit ecelini yerine getirmiştir— Talha'ya baksın.»*

Bunlar Allah'a verdikleri sözü hiçbir şekilde değiştirmediler. Ne aslını ne vasfını. Bu cümle münafıklara tariz etmektedir. Çünkü onlar sırtlarını çevirip kaçtılar. Oysa daha önce Allah'a ve Ra-

sûlü'ne kaçmayacaklarına dair söz vermişlerdi. Yani onlar münafıklar gibi sözlerini hiçbir şekilde değiştirmediler.

ALLAH (c.c.) MÜNAFIĞI AFFEDER Mİ?

24. ayette *«Allah dilerse münafıklara azap eder, dilerse tevbelerini kabul eder (veya tevbeyi kendilerine nasip eder)»* buyurulmuştur. Cümlenin zahirinden anlaşılıyor ki Kıyamet Günü'nde münafıklar için rahmet de azap da muhtemeldir. Velev ki nifak üzere ölsünler. Bu, Allah'ın meşiyetine bağlıdır. Fakat *«Nifak küfürden daha çirkindir»* diyen Bakara Suresi'ndeki ayete göre bu mesele müşkül sayılır. Zira Cenab-ı Hak kâfirleri kesinlikle ve mutlaka azaba düçar edecektir. Talik burada nasıl olur? Cevap olarak deriz ki: Allah'ın üzerine hiçbir şey vacip değildir. Talik ise bunun içindir. Cenab-ı Hak isterse münafığa azap eder isterse onu affeder. Lâkin kesin olarak tahakkuk eden şudur: Cenab-ı Hak münafığın azabını istemiş, rahmetini istememiştir. Sanki şöyle denilmektedir: Allah isterse münafığa Ahiret'te azap eder. Fakat Cenab-ı Hak onun azaba düçar olmasını istemiştir. İsterse onun tevbesini kabul eder. Fakat tevbesini istememiştir.

Allah'ın kulları üzerine tevbe etmesinin mânâsı, onların tevbelerini kabul etmesidir. Veya onları tevbe etmeye muvaffak kılması demektir.

Cenab-ı Hak hiziplere yardımcı olan kitap ehlini kalelerinden indirdi. Cumhura göre kitap ehli, Beni Kurayza yahudileridir. Hasan Basri'ye göre Beni Nadr yahudileridir. Fakat birinci görüş itimad edilen bir görüştür.

Ayet metnindeki *«Seyasi»* kelimesi *«Sisiye»*nin çoğuludur ve kale demektir. İnsanın korunmak için sığındığı yer bu kelime ile adlandırılır.

BENİ-KUREYZA YAHUDİLERİNİN İMHASI

«Onların kalbine Allah korku atmıştır». Kendilerini ölüme terkettiler. Çoluk çocuklarını, aile fertlerini de esarete. Nitekim Cenab-ı Hak *«Bir grubu öldürüyor, bir grubu da esir ediyordunuz»* buyurmuştur. Yani kendilerinden bir hareket dahi sadır olmadı. Esasen onları kalelerinden indirten şey kalplerindeki korkuydu. Kıssanın tafsilatı kısaca şöyle idi:

Düşman ordularının kaçıp gittiği günün sabahında ve aynı günün öğlesinde Rasûl-ü Ekrem, Hendek'teki ordugâhından Medine'ye döndü. Müslümanlar da Medine'ye geldiler. Cebrail, İstebrak'tan yapılmış bir sarık sarmış ve bir katıra binmişti. Sırtında Rasûlullah'ın dibacından olan bir kadife vardı. Hz. Peygamber de aynı anda Zeyneb Binti Cahş'ın yanındaydı ve mübarek başını yıkıyordu. Hatta başının yarısını Zeyneb yıkamıştı. Cebrail Rasûl-ü Ekrem'e *«Sen silahı bıraktın, ey Allah'ın Rasûlü!»* dedi. Hz. Peygamber *«Evet, bıraktım»* diye cevap verdi.

Cebrail *«Allah seni affetsin. Melekler daha silahı bırakmamıştır Ben düşman ordularının arkasından şimdi döndüm. Allah sana Beni Kureyza kabilesine gitmeni emretti. İşte ben onlara gidiyorum. Kalelerini başlarına yıkacağım»* dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber bir tellâla emretti. Tellâl da şöyle bağırdı: *«Kim dinliyor ve peygambere itaat ediyorsa ikindi namazını ancak Beni Kureyza kabilesinde kılsın.»*

Rasûl-ü Ekrem, Medine'ye İbn Ümmi Mektum'u vali tayin etti. Hz. Ali, Rasûlullah'ın bayrağını alarak öne geçti: Ve halk sancağın arkasına düştü. Hz. Ali kalelere yaklaşıncaya kadar ilerledi. Rasûl-ü Ekrem'e onların çirkin sözler söylediklerini duydu. Hz. Ali dönüp Rasûlullah'a mülâki olunca, *«Ey Allah'ın Rasûlü: Bu pis heriflerin hedeflerine yakın olmasan daha iyi, dedi. Rasûl-ü Ekrem, «Niçin? Zannedersem sen onlardan benim hakkımda kötü sözler*

duymuşsun» dedi. Hz. Ali de *«Evet, ya Rasûlullah»* dedi. Rasûlullah: *«Onlar beni gördüklerinde artık hiçbir şey söyleyemeyecekler»* buyurdu. Hz. Peygamber onların kalelerine yaklaşınca, *«Ey maymunun kardeşleri! Allah sizi rezil etti mi, size azabını indirdi mi?»* dedi. Onlar da *«Ey Eba'l-Kasım! Sen cahil bir kimse değilsin. Fahiş kelimeler konuşmazsın»* dediler. Rasûl-ü Ekrem onlara varmazdan evvel, bazı arkadaşlarının yanından geçti. Onlara: *«Benden önce hiç kimse geçti mi?»* diye sordu. Dediler ki: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Senden önce Dihye bin Halife el-Kelbi beyaz bir katırın sırtında, üstünde dibaceden bir kadife olduğu halde, geçti.»*

Rasûl-ü Ekrem, *«İşte o Cebrail'dir. Allah'ın emriyle Beni Kureyza kabilesine gönderilmiştir. Onların kalelerini sarsacak, kendilerine ok atacaktır»* buyurdu.

Hz. Peygamber onlara geldiğinde onların mallarının tarafında bulunan kuyulardan birisinin yanında konakladı. Ordu böylece Rasûlullah'a yetişti. Bazı kimseler son yatsı namazında geldiler, hâlâ ikindiyi kılmamışlardı. Çünkü Rasûlullah *«Herkes ikindi namazını Beni Kureyza'da kılsın»* buyurmuştu. Savaş için hazırlayacakları tedarik onları Kureyza kabilesine varmaktan alıkoymuştu. Böylece onlar yatsı namazından sonra ikindiyi kıldılar. Allah, kitabında bu hususta onları ayıplamadı. Rasûlullah da onlara buğzetmedi. Hz. Peygamber yirmibeş gün (veya yirmibir gün veya onbeş gün) onları muhasara etti. Muhasara onlara çok ağır geldi. Çok korktular. Huyey bin Ahtab onlarla beraber kalelerine girmişti. Onlar Hz. Peygamber'in kesinlikle kendilerini serbest bırakıp gitmeyeceğini anlayınca, Kâb onlara, *«Ey yahudiler! Başınıza gəleni görüyorsunuz. Size üç şey teklif edeceğim. Hangisini tercih ederseniz siz bilirsiniz»* dedi. Onlar da bunların ne olduğunu sordular. Kâb, *«Biz bu kişiye tâbi olalım. Onu tasdik edelim. Allah'a yemin ederim, size de açıkça belirmiştir ki kendisi bir peygamberdir. Ve kitabınızda gördüğünüz de budur. Böylece hem kanlarınızdan, mallarınızdan, hem de çocuk ve kadınlarınızdan emin*

olmuş olursunuz» dedi. Onlar, *«Biz Tevrat'ın hükmünden ebediyyen ayrılmayız, Tevrat'ı bırakarak başka bir kitap edinemeyiz»* dediler. Kâb, *«O halde madem bunu yapmıyorsunuz, gelin, çocukları ve kadınları öldürelim. Sonra Muhammed'e çıkalım. Kılıçlarını kınlarından çekmiş erkekler gibi. Artık arkamızda herhangi bir ağırlık kalmamış olur. Allah bizimle onun arasında hükmedinceye kadar çarpışalım.Eğer ölürsek arkamızda bir nesil olmadığı halde ölelim ki onlar hakkında korkumuz olmasın. Eğer biz muzaffer olursak hayatımla yemin ederim, kesinlikle kadın da buluruz, çocuk da ediniriz»* dedi. Yahudiler, *«Biz bu garibanları niçin öldürelim? Onları öldürdükten sonra yaşamanın ne mânâsı var?»* dediler. Kâb, *«Madem bunu da yapmıyorsunuz bu gece cumartesi gecesidir. Muhammed ve arkadaşları bu gece bizden emindirler. Gelin, kalelerimizden inelim. Mümkündür ki bir fırsat bularak onlara vururuz»* dedi. Yahudiler, *«Biz bunu da yapmayız. Çünkü bizden öncekiler ancak senin bildiklerinin haricinde kimse için cumartesi gecelerini ifsad etmemişlerdir İşte onlara da, senin de malûmun olduğu halde, Cenab-ı Hak mesir cezası vermiştir»* dediler. Kâb, onlara hitaben, *«Annesinden doğduğu günden bugüne kadar sizden herhangi bir kişi zamanının bir tek gecesinde böyle gecelememiştir»* dedi. Sonra Rasûlullah'a, *«Beni Amr bin Avf'ın kabilesinden olan Ebu Lubabe'yi bize gönder, onunla konuşalım»*, diye haber gönderdiler.

Beni Kureyza kabilesi Evs'in müttefikiydi. Bu yüzden onunla istişare etmeye karar verdiler. Rasûlullah, Ebu Lubabe'yi gönderdi. Onlar Ebu Lubabe'yi gördüklerinde erkekler onu karşılamaya kalktılar. Kadınlar ve çocuklar da kendisini ağlayarak karşıladılar. Ebu Lubabe de onlara acıdı. Onlar Ebu Lubabe'ye *«Ya Ebu Lubabe! Biz Muhammed'in hükmü üzerine inelim mi?»* diye sorunca Ebu Lubabe eliyle boğazına işaret ederek bu sizin için intihardır demek istedi. Ve derhal anladı ki böyle yapmakla Allah'a ve Rasûlü'ne de ihanet etmiş oldu. Artık Rasûlullah'ın yanına dönmedi. Oradan ayrılarak doğru Medine'ye gitti. Kendisini peygam-

ber Mescidi'ndeki bir direğe bağladı. Ta ki Cenab-ı Hak onun tevbesini kabul ederek hükmünü indirinceye kadar. Sonra Hz. Peygamber onları kalelerinden indirdi. Evs kabilesi ayağa kalkarak *«Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlar bizim mevalilerimiz (dostlarımız, müttefiklerimiz)dir. Hazrec'in müttefikleri değildirler. Sen daha önce Hazrec'in müttefikleri olan yahudiler hakkında ne yaptığını biliyorsun»* dediler. Hz. Peygamber daha önce Beni Kureyza'yı muhasara etmezden önce Hazrec'in taraftarı olan Beni Kaynuka Kabilesini Abdullah bin Ubey bin Selul'un şefaat etmesi yüzünden affetmiş ve onlar geçip gitmişlerdi. Evs de Rasûl-ü Ekrem'le bu konuyu konuştuklarında onlara şöyle dedi: *«Ey Evs kabilesi! Sizden olan bir kişinin bunlar hakkında vereceği hükme razı olur musunuz?»* Evsliler, *«Evet, razı oluruz»* dediler. Hz. Peygamber *«İşte onların hükmünü sizden olan Sa'd bin Muaz'a havale ediyorum»* dedi. Rasûl-ü Ekrem, Sa'd bin Muaz'ı Eslem Kabilesinden Refide isimli bir kadının çadırında yatırmıştı. Kadın, Peygamber Mescidi'nde duruyor ve yaralıları tedavi ediyordu. Hizmetle müslümanlara iyilik yapmayı kastediyordu. Sa'd bin Muaz'a da Hendek gününde Kureyş'ten olan İbn Arefe'den gelen bir ok isabet etmişti. Damarını kesmişti. Cenab-ı Hakk'a şöyle dua etmişti: *«Yarab! Gözüm Beni Kureyza kabilesinden ötürü aydınlanıncaya kadar beni öldürme.»*

Bazı rivayetlere göre Sa'd'ın hükmüne razı olan, Beni Kureyza'nın kendisidir. Rasûlullah da böylece razı oldu. Evs kabilesi Sa'd'a geldi. O, Peygamber Mescidi'ndeydi. Kendisini merkebe bindirdiler. Merkep üzerinde deriden yapılmış yastıklara dayadılar. Kendisi cüsseli bir kişiydi. Insan güzeliydi. Sonra onu Rasûlullah'a getirdiler. Yolda kendisine; *«Ey Eba Amr! Dostların hakkında iyi davran. Çünkü Hz. Peygamber sen onlar hakkında iyi davranasın diye sana bu vazifeyi vermiştir»* diyorlardı. Onlar yolculuk esnasında bu sözü çokça tekrarladıklarından Sa'd; *«Sa'd için Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasına kulak vermeme zamanı gelmiştir»* dedi. Böylece Sa'd'la beraber olan kabilesinin bir kısmı

Beni Eş'el kabilesinin yurduna döndüler ve Beni Kureyza erkeklerinin matemini tuttular. Sa'd Allah'ın Rasûlü'ne vardığında Hz. Peygamber *«Efendinizin yanına gidin»* dedi. Muhacirler *«Peygamber bu sözüyle ensarı kastediyor»* dediler. Ensar da *«Rasûl-ü Ekrem bu sözü genel olarak söyledi»* dediler. Böylece Sa'd'ı karşıladılar ve kendisine; *«Ey Eba Amr! Allah'ın Rasûlü sana bu görevi verdi ki onlar hakkında hükmedesin»* dediler. *Sa'd; «Allah'ın ahdi ve misakı sizin üzerinize olsun. Eğer onlar hakkında ben hükmedersem bu hükmüme itirazınız olmamalıdır»* dedi. Onlar *«Evet,»* dediler. Sonra yüzünü öbür tarafa çevirdi. O tarafta Rasûlullah vardı ve Rasûlullah'ı kastederek yine bu sözü tekrar etti. Hz. Peygamber *«Evet,»* dedi. Bunun üzerine Sa'd *«Ben bunlar hakkında erkeklerinin öldürülmesine, mallarının taksim edilmesine, çocuk ve kadınlarının esir edilmesine hükmediyorum»* dedi. Bunu işiten Hz. Peygamber tekbir getirerek şöyle buyurdu: *«Sen onlar hakkında, Allah'ın yedi kat göğün üstündeki hükmüyle hükmettin.»*

Böylece Hz. Peygamber onları Beni Neccar'dan olan Bint'ul-Hars isimli bir kadının evine hapsetti, ardından Medine çarşısına çıktı. Orada hendekler açtırdı. Sonra onları getirterek o hendeklerde boyunlarını vurdurdu. Onlar grup grup getiriliyorlardı. Huyey bin Ahtab onların liderleriydi. Onlar altıyüz yediyüz kişiydiler. Daha fazladır diyenler sekizyüz ile dokuzyüz arasında olduklarını söylemişlerdir. Onları Rasûlullah'a getirdiklerinde Kâb'a şöyle dediler: *«Ey Kâb! Acaba peygamber bizim hakkımızda ne yapacaktır?»*. Kâb; *«Siz akıl erdiremeyecek misiniz? Görmez misiniz çağıran bırakmaz, sizden giden geri gelmez. O Allah'a yemin edenleridir. Böylece hepsi öldürülünceye kadar getirildiler. Sonunda Allah düşmanı Huyey bin Ahtab getirildi. Sırtında tuhaf bir hulle bulunuyordu. Onu kimseye bırakmasın diye her taraftan bir parmak kadar ince ince yırtmıştı. Elleri ensesine bağlanmıştı.»* Allah'ın Rasûlü'ne baktığında şöyle dedi: *«Dikkat et! Allah'a yemin ederim, senin düşmanlığın hususunda nefsimi kınamadım. Fakat*

Allah kimi perişan ederse o perişan olur.» Sonra sahabilere dönerek, *«Ey insanlar! Allah'ın emrinde herhangi bir beis yoktur. Bu bir savaştır. İsrailoğulları üzerine bu yazılmıştır»* dedikten sonra oturdu ve boynu vuruldu.

Rivayete göre Sabit bin Kays bin Şemmas, Rasûlullah'tan *Zubeyr bin Bata el-Kurayzî'yi bana bağışla»* diye istekte bulundu. Çünkü Zübeyr, Buas Savaşı'nda Sabit'e yardım etmişti. Hz. Peygamber; *«Onu sana bağışladım»* dedi. Sabit, Zübeyr'in yanına geldi ve, *«Senin kanın bana bağışlandı, ben de onu sana veriyorum»* dedi. Zübeyr; *«Yaşlı bir ihtiyar hayatı ne yapacaktır? Ne çoluk çocuğu, ne evlâdı var»* dedi. Bunun üzerine Sabit, Rasûlullah'a gelerek; *«Babam ve anam sana kurban olsun, ey Allah'ın Rasûlü! Onun çocuğunu da hanımını da hibe et»* dedi. *«Onlar da senin olsun»* deyince Zübeyr'in yanına gelerek; *«Rasûlullah çoluk çocuğunu ve hanımını da bana hibe etti, ben de sana veriyorum»* dedi. Zübeyr; *«Bir aile efradı ki Hicaz bölgesinde bulunuyorlar ve malları yok. Onların böyle durmasında ne fayda var»* dedi. Bunun üzerine Sabit, Rasûlullah'a gelerek onların mallarını da istedi. Hz. Peygamber malını da verdi. Sabit; *«Ey Zübeyr! Rasûlullah senin malını da verdi. O da senindir»* dedi. Zübeyr; *«Ey Sabit! Acaba yüzü sini bir ayna gibi olan, yüzünde kabilenin bekâr kızlarının şekillerini gören Kâb'a ne oldu?»* diye sordu. Sabit, *«Öldürüldü»* diye cevap verdi. Zübeyr, *«Biz hücum ettiğimizde önümüzde bulunan, kaçtığımızda arkamızı koruyan Azzal bin Şemval ne oldu?»* dedi. Sabit, *«Öldürüldü!»* dedi. Zübeyr, *«İki meclis (Beni Kâb bin Kureyz ve Beni Amr bin Kureyz) ne oldu?»* diye sordu. Sabit, *«Öldürüldüler.»* dedi. Zübeyr, *«Ey Sabit! Senin katındaki iyiliğimin hakkı için senden dilekte bulunuyorum. Beni kavmime ilhak eyle. Allah'a yemin ederim, bundan sonra yaşamakta artık bir hayır yoktur. Ben sabredemem. Allah rızası için nasihatçı bir kişinin ölümü şeklinde beni öldür ki dostlarıma yetişeyim»* dedi. Böylece Sabit onu getirdi ve boynu vuruldu. Hz. Ebubekir'e *«Ki dostlarıma yetişe-*

yim» sözünü ilettiklerinde o, *«Allah'a yemin ederim, cehennemde ebedî kaldıkları halde onlara yetişecektir»* dedi.

Selma binti Kays, Munzir'in annesi, Selik bin Hays'ın kızkardeşi ve Rasûlullah'ın da süt halalarından birisiydi. Rasûlullah ile beraber iki kıbleye namaz kılmıştı. Kadınların biat ettiği şekilde Rasûlullah'a biat etmişti. O da Rifaa bin Şemval el-Kurayzî'yi Rasûlullah'tan istedi ve şöyle dedi *«Babam ve anam sana feda olsun ya Rasûlellah! Bana Rifaa'yı hibe et. O «Ben namaz kılacağım ve deve eti yiyeceğim» diyor.»* Bunun üzerine Hz. Peygamber Rifaa'yı hibe etti ve o da Rifaa'yı ölümden kurtardı.

Beni Kureyza'dan olan ve kaslarında tüyler biten erkeklerin tamamı öldürüldü. Kadınlara gelince bir kadından başkası öldürülmedi. Onun da ismi Lebabe idi ve El-Hatem'ul-Karezi'nin hanımıydı. O, Hallak bin Suveyd'i, üzerine bir el değirmeni taşını atarak öldürmüştü. Bundan dolayı öldürüldü.

Sonra Allah'ın Rasûlü Beni Kureyza'nın mallarını, kadınlarını ve çocuklarını müslümanlara taksim etti. O günde atlılara iki, yayalara iki pay verildi ve o ganimetten humus da çıkarıldı. Ata iki pay, süvariye de bir pay veriliyordu. O savaşta altı adet at vardı. İlk defa ata iki pay verilen ganimet malı budur. İbn İshak'ın dediğine göre bundan humus (beşte bir) de çıkarılmıştı. Sonra Allah'ın Rasûlü, Sa'd bin Zeyd'il-Ensari'yi —ki Beni Abdul-Eşel'di— onların esirlerinden bir kısmıyla beraber gönderdi. Onların esirleri de yediyüzelli taneydi. Onları Necd'e gönderdi. Sonra onları at ve silahla değiştirdiler.

Rasûl-ü Ekrem kendisi için onların kadınlarından Reyhane binti Amr'ı ayırmıştı. Ve ölünceye kadar bu cariye onun mülkünde idi. Hz. Peygamber onunla evlenmeyi ve perde arkasına alma-

yı arzetti. Fakat o kabul etmedi. O da: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Beni mülkünde cariye olarak bırakman, benim için de senin için de daha hayırlıdır»* dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber onu cariye olarak aldı. Esir edildiğinde yahudi dininden dönmek istemedi.

Hz. Peygamber, Beni Kureyza'nın işini bitirdikten sonra Sa'd bin Muaz'ın yarası deşildi. O da şehit olarak vefat etti. Melekler onun ruhuyla müjdelendiler. Allah'ın arşı onun için sallandı. Ensar'dan biri onun hakkında; *«Allah'ın arşı ancak Ebu Amr Sa'd bin Muaz için sallanmıştır»* dedi.

PEYGAMBER HANIMLARINA MUHAYYERLİK VERİLMESİ

«Ey Peygamber! Eşlerine söyle...»

Bu ayetteki *«Dünya hayatı»*ndan maksat, zenginliğe ve çeşitli nimetlere varmakdır. *«Dünya hayatının süsü»*nden maksat da onun aldatıcı parlaklıklarıdır.

Metindeki *«Tealeyn»* fiili ise *«Kendi iradenizle yönelip gelin, Allah ve Ahiret yurduna razı olun»* anlamında kullanılmıştır.

«Boşanma mut'ası» boşanma bedeli demektir. Bu bedel kendisiyle cinsi ilişki kurulmayan ve akidde de kendisine herhangi bir mehr belirtilmeyen kadınlar için, Ebu Hanife ve arkadaşlarına göre vaciptir. Diğer boşanan kadınlar için ise müstehabtır. Zühri *«İki muta vardır. Birincisi, sultan onunla hükmeder. Onu vermek mecburiyeti vardır. Tabii bu da kadına herhangi bir şey takdir edilmezden ve kadınla cinsi ilişki kurulmazdan önce boşanırsa böyledir İkincisi muttakilen üzerine haktır. Kim mehri belirttikten ve kadınla cinsi ilişki kurduktan sonra onu boşarsa ona muta vermek kendisine hak olur»* demektedir. Bir kadın meşhur Kadı

Şureyh'e muta hususunda müracaat etti. Kadı Şureyh de onu boşayan kişiye «*Eğer muttakilerdensen ona muta ver*» dedi. Onu zorlamadı (yani zorla vereceksin demedi).

Bu ayetin sebebi nüzulü şu idi: Allah Rasûlü'nün hanımları peygamberden ziynet ve fazla nafaka istediler. Nitekim İmam Ahmed, Müslim, Nesei, İbn Merduveyh ve Ebu Zubeyr tarıkıyla, Cabir'den meselenin böyle olduğuna dair rivayette bulunmuşlardır.

İbn Cerir ve Ukbe İbn Ebi Hatim'in Katade ve Hasan'dan rivayet ettikleri habere göre tahyir ayeti indiği zaman Rasûlullah'ın nikâhı altında dokuz hanım vardı. Evvelâ Aişe'den başladılar. Hz. Aişe Allah ve Rasûlü'nü, Ahiret Günü'nü seçtiğinde Rasûlullah'ın yüzünde sevinç belirdi. Bütün kadınlar bu hususta Hz. Aişe'ye uydular. Rasûlullah onları muhayyer bıraktığında, onlar da Allah ve Rasûlü'nü Ahiret yurdunu seçtiklerinde, Allah bu hususta onlara takdir kabilinden şu ayeti indirdi: «*Bundan sonra artık sana başka kadınlarla evlenmek veya bunları başka eşlerle değiştirmek helâl değildir .İsterse güzellikleri çok hoşuna gitsin. Artık başka kadınlar alamazsın. Yalnız elinin altında bulunan cariyeler hariç. Allah her şeyi gözetleyicidir.*» (Ahzab 52)

PEYGAMBER'DEN AYRILMAYI TERCİH EDEN HANIMI

İbn Sa'd, Amr bin Said'den, o babasından o da dedesinden şöyle rivayet ediyor: «*Rasûl-ü Ekrem kadınlarını muhayyer kıldı. Onlar da Allah ve Rasûlü'nü seçtiler. Ancak el-Amiriyye kabilesinden olan hanım, boşanmayı ve kavmini tercih etti. Bu hanım Rasûlullah'ın vefatından sonra «Ben şaki bir kadınım» derdi. Koyun fışkılarını toplar, satardı. Rasûlullah'ın hücrelerine girmek istediği zaman «Ben o şaki kadınım» derdi.*»

İbn Cennah'tan da rivayet edildiğine göre, Amiriyye hariç diğer kadınların hepsi Allah Rasûlü'nü ve Ahiret yurdunu tercih ettiler. O ise bu hadiseden sonra aklını kaybetti ve ölünceye kadar deli kaldı.

Bazı rivayetlerde, İbn Cübeyr'den *«Himyeriye'den başkası Peygamber'i seçtiler»* denilmiştir ki Himyeriye'den maksat da yine Beni Amr'dan olan o kadındır. Hz. Aişe ve Ebu Cafer'den gelen rivayete göre bu tahyir, Rasûlullah hanımlarını yirmidokuz gün (yani bir aylık bir zaman) için terkettikten sonra meydana gelmiştir.

İmam Fahreddin Razi bu ayet üzerine birçok mesele saymaktadır:

1 — Rasûlullah'tan sadır olan tahyir, Rasûlullah'a vaciptir. Çünkü bu, peygamberliği tebliğ etmekdir. Manen de *«Emir vücubu gerektirir»* dediğimiz takdirde yine vaciptir. Bu vacibi yerine getirmesi lâzımdır.

2 — Eğer Rasûlullah'ın bütün hanımları veya onlardan biri dünyayı seçerse, zahire göre Hz. Peygamber'in onu boşaması vacip olur. Çünkü Hz. Peygamber'in sözünde hulfetmesi caiz değildir.

3 — Zahire göre dünyayı seçen kadın peygamberden boşandıktan sonra peygamberden başkasına haram olmaz. Başkasıyla evlenebilir.

4 — Zahire göre bu hanımlardan Allah'ı ve Allah'ın Rasûlü'nü seçeni ve Ahiret yurdunu tercih edeni, Hz. Peygamber'in boşaması haramdır. Çünkü bu, peygamberliğin yüksek mertebesine uygun düşmez.

«Ey Peygamber'in kadınları!..»

Bu hitap zevcatı tahiratadır. Onların şanının yüceliğini belirtmek, onlara yapılan nasihata önem vermek içindir. Burada ve daha sonra gelen ayetlerde Rasûlullah'a izafe edilmelerinin nedeni, ahkâmın bu nokta üzerinde cereyan etmesinden ileri gelmektedir.

Ebu Hayyan'a göre *«Açık fahişe»*den zina kastedilemez. Çünkü Hz. Peygamber'in hanımlarının zina etmesinden, Peygamber masumdur. *«Fahişe»* kelimesi burada açıklıkla vasıflandırılmıştır. Oysa zina gizlidir.

Mukatil'e göre Kıyamet'te azabı katmerli olacaktır. Katade'ye göre ise hem dünyada hem de Ahiret'te. Meselâ o günahı başka bir kadın işler ve bir gün ateşte kalırsa, Peygamber zevcelerinden birisi işlediği takdirde iki gün kalacaktır. Başka bir kadın işler ve ona bir had düşerse, peygamber kadınlarından birisi işlediği takdirde iki had düşer.

Azabın katmerleşmesinin sebebi, onlardan sadır olan günahın daha fazla çirkin olmasından ileri gelmektedir. Çünkü günah işleyenin fazileti ve ona verilen nimet ne kadar fazla ise, günah da o nisbette artar. Peygamber zevcelerinin faziletleri ve onlara peygamberin hanedanında durma nimeti herkesin malûmudur. Bundan dolayı hür bir insanın haddi, köle bir insanın haddinin iki mislidir. Peygamberlerin, diğer insanların işledikleri takdirde kınanamayacakları bir işi işlemeleri halinde kınanmaları da bundan ileri gelir. Alimin işlediği bir şeyden aldığı cezayı, aynı şeyi işleyen cahil almaz. Çünkü bilen, bilmeyen gibi değildir.

وَمَنْ يَّقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُّؤْتِهَآ
اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ ۙ وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيْمًا ﴿٣١﴾ يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ
لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِّنَ النِّسَآءِ اِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ
فَيَطْمَعَ الَّذِيْ فِيْ قَلْبِهٖ مَرَضٌ وَّقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ﴿٣٢﴾
وَقَرْنَ فِيْ بُيُوْتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ
الْاُوْلٰى وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ وَاٰتِيْنَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ
وَرَسُوْلَهٗ ۭ اِنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ
الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيْرًا ﴿٣٣﴾ وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فِيْ
بُيُوْتِكُنَّ مِنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ لَطِيْفًا خَبِيْرًا ﴿٣٤﴾ اِنَّ الْمُسْلِمِيْنَ وَالْمُسْلِمٰتِ وَالْمُؤْمِنِيْنَ
وَالْمُؤْمِنٰتِ وَالْقٰنِتِيْنَ وَالْقٰنِتٰتِ وَالصّٰدِقِيْنَ وَالصّٰدِقٰتِ
وَالصّٰبِرِيْنَ وَالصّٰبِرٰتِ وَالْخٰشِعِيْنَ وَالْخٰشِعٰتِ
وَالْمُتَصَدِّقِيْنَ وَالْمُتَصَدِّقٰتِ وَالصَّاۗىِٕمِيْنَ وَالصّٰۗىِٕمٰتِ
وَالْحٰفِظِيْنَ فُرُوْجَهُمْ وَالْحٰفِظٰتِ وَالذّٰكِرِيْنَ اللّٰهَ
كَثِيْرًا وَّالذّٰكِرٰتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَّغْفِرَةً وَّاَجْرًا عَظِيْمًا ﴿٣٥﴾

31 — Sizden kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat eder ve yararlı iş yaparsa, ona da mükâfatını iki kat veririz. Ayrıca biz ona bol bir rızık hazırlamışızdır.

32 — Ey Peygamber'in hanımları! Siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer Allah'tan korkuyorsanız sözü yumuşak söylemeyin. Ki kalbinde hastalık bulunan kimse yanlış bir umuda kapılmasın. Güzel ve münasip sözler söyleyin.

33 — (Ey Peygamber hanımları!) Evlerinizde (vakar ile) oturun! Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp-saçılıp, ziynet yerlerini göstererek yürüdükleri gibi yürümeyin! Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin. Ey ehli beyt! Allah sizden şek ve şüpheyi gidermek ve sizi tertemiz kılmak istiyor.

34 — (Ey Peygamber'in hanımları!) Evlerinizde okunan Allah'ın ayetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz ki Allah (her şeyin iç yüzünü) bilendir ve (her şeyden) haberdar olandır.

35 — Şüphesiz ki müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, taatte bulunan erkekler ve taatte bulunan kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, Allah'tan korkan erkekler ve Allah'tan korkan kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler ve iffetlerini koruyan kadınlar, Allah'ı çokça zikreden erkekler ve Allah'ı çokça zikreden kadınlar; İşte Allah bunlara büyük bir mağfiret ve mükâfat hazırlamıştır.

(31-35) *«Sizden kim Allah'a ve Rasûlü'ne...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Yeknut» fiili korkmak demektir. *«Salihen»* kelimesi de namaz, oruç, hac, zekât gibi salih ameller demektir. Bazıları *«Yeknut»* fiilini taat ile tefsir etmişlerdir. O zaman mânâ *«Kim Allah'ın Rasûlü'ne itaat eder ve Allah için salih amelde bulunursa, ona ecrini iki defa veririz»* şeklinde olur.

Allah'ın burada zikredilmesi, peygamberi tazim içindir. Yani peygambere yapılan taat Allah'ın taatinden ayrılmaz.

Onlara ecirlerinin katmerli olarak verilmesinin nedeni, Allah katındaki şereflerinin yüksek oluşundan ileri gelir. Bu şeref insanların en hayırlısı olan Hz. Muhammed'e nisbet edildiklerinden neşet etmiştir.

Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki sadece Rasûlullah'ın hayatındaki salih amellerinden dolayı değil de peygamberden sonra işledikleri amellerden dolayı da katmerli mükâfat alacaklardır. Bazı müdekkikler, *«Bu iki ecrin biri taatten dolayı, diğeri de kanaat etmek, güzel muaşeret yapmak suretiyle peygamberin rızasını kabul ettiklerinden veya taleplerinden dolayıdır»* demiştir. El-Bahr'da *«Ecrin katmerleşmesinin sebebi budur»* deniliyor. Bu yoruma

bakılırsa onların Rasûlullah'ın vefatından sonra işledikleri amellerden dolayı iki ecir almayacakları anlaşılmaktadır.

PEYGAMBER HANIMLARI DİĞER HANIMLAR GİBİ DEĞİLLER

«Ey Nebinin hanımları! Siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz», yani sizin herhangi biriniz kadınlardan herhangi bir şahıs gibi değildir. Yani sizden herhangi biriniz kadınların herhangi bir ferdinden daha üstündür. Çünkü siz Peygamber'e zevce olmak şerefini elde etmişsiniz. Müminlere anne olmak şerefine nail olmuşsunuz. Veya siz kadın cemaatlerinden herhangi bir cemaat gibi değilsiniz. Yani kadınlar cemaat cemaat sayılsa onların içinde fazilette size eşit olan bir cemaat bulunmaz. Mânâ böyledir. Zira *«Ehad»* kelimesi bazen *«Müteaddit»* mânâsında da kullanılır. Mânâ Rasûlullah'ın hanımlarının başkasının hanımlarından üstün olmasıdır. Yoksa her hanımı diğer kadınların her ferdinden üstündür demek değildir. Çünkü siyaktan bu kastedilmediği gibi lâfzın zâhiri de buna imkân vermemektedir.

Bazıları da birinci yoruma şu şekilde itiraz etmişlerdir: Eğer Rasûlullah'ın her hanımı diğer hanımların her ferdinden üstün olursa onların Hz. Fatma'dan da üstün olmaları gerekir. Halbuki durum böyle değildir.

Bu itiraza şu şekilde cevap verilmiştir: Rasûlullah'ın hanımlarının müminlerin anneleri ve Rasûlullah'ın zevceleri olmak haysiyetiyle Hz. Fatma'dan üstün olmaları, Hz. Fatma'nın diğer özelliklerinde onlardan üstün olmasına ters düşmemektedir Meselâ Rasûlullah'tan bir parça olmak haysiyetiyle Hz. Fatma hem zevcatu tahirattan hem de dört halifeden üstündür.

«Eğer sakınırsanız» cümlesi onların diğer hanımlardan üstün

olmalarının şartıdır. Eğer Allah'ın hükmüne muhalefet etmekten, Rasûlullah'ın rızasına ters düşmekten sakınırsanız o zaman âlemdeki kadınlardan üstünsünüz. Yani bu şekilde sakınmak suretiyle ancak bu mertebeyi elde etmiş olursunuz.

Bu ayet, zevcatı tahiratı diğer kadınların meylettiklerine meyletmeyi bırakmaya tehyic etmek içindir. Veya bu cümle şarttır, cevabı da *«Sakın sözü yumuşak söylemeyin»* cümlesidir. O zaman ittika şer'i mânâ ifade eder. El-Bahr'da *«Bu takdirde ittika, istikbal mânâsını ifade eder»* denilmektedir. Yani siz herhangi bir kimse ile karşı karşıya geldiğinizde sakın sözü yumuşak söylemeyin! Ayeti bu şekilde tefsir etmek daha beliğ bir mânâ ifade eder. Çünkü Cenab-ı Hak bu takdirde onların faziletli olmalarını takvaya ve onların yumuşak konuşmalarına bağlamıyor. Yani onlar haddi zatında takva sahibidirler. Eğer Allah onların faziletini, üstünlüklerini takvaya bağlasaydı, insanın zihnine ayetin zahirinden *«Onlar esasen takva sahibi değildirler»* gibi bir vehm gelebilir. Fakat takvayı istikbal etmek mânâsına kullanmak her ne kadar lûgat bakımından doğru ve Kur'an'da da birçok ayette varid olmuş ise de bu ayete uygun değildir. Çünkü takvanın bu mânâda kullanılması ancak korunmada kullanılan bağlaçla beraber kullanılır. Meselâ yüzüyle, eliyle korudu gibi. Burada böyle bir şey yoktur. Zemahşeri, *«Eğer sakınırsanız cümlesi şarttır Sakın yumuşak söz söylemeyin cümlesi de onun cezasıdır»* demiştir. Yani siz takvayı murad ediyorsanız veya muttaki kimseler iseniz, size sual soranlara şüpheli ve namus dairesinden çıkmış kadınlar tarzında kadınımsı ve yumuşak sözünüzle cevap vermeyin. Yabancı kimselerle konuşmanız yumuşak ve ince olmasın. Hz. Peygamber'in zevcelerinin Peygamber'den sonra ümmete nikâh edilmeleri haram olmasına rağmen bu onlardan istenmektedir.

Peygamber'in zevcelerinden rivayet ettiklerine göre onlar, erkeklerle konuştukları zaman ellerini ağızlarına koyar, seslerini de-

ğiştirirlerdi. Sesin yumuşak ve gönül alıcı bir şekilde çıkmasından korkarlardı.

Kocası hariç, kadının yabancılarla kalın bir sesle konuşması İslâmiyet'te de cahiliyette de kadınların güzel davranışlarından biri olarak kabul edilmiştir. *Nitekim onların mal hususundaki cimrilikleri de korkaklıkları da özelliklerinden sayılmıştır.*

*«Kalpteki hastalık»*tan maksat, fücur ve zinadır. İbn Abbas ayeti bu şekilde tefsir etmiş ve ona dair A'şa'nın şiirini delil getirmiştir. Yani kalbinde şehvet, zina şehveti veya zina niyeti olan bir kimseyle yumuşak konuşursanız, o tamah sahibi olabilir, fikrini bozabilir.

Katade *«Hastalık»* kelimesini münafıklıkla tefsir etmiştir. Yani siz yumuşak konuşursanız kalbinde nifak olan kimse ümitlenebilir.

İbn'ul-Munzir ve İbn Ebi Hatim, Zeyd ibn Ali'den şöyle rivayet ederler: *«Buradaki hastalık iki kısımdır. Biri zina hastalığı, diğeri nifak hastalığı.»*

«Maruf bir söz söyleyin», yani güzel, şekten-şüpheden uzak, hiç kimseye ümit vermeyen bir söz söyleyin.

PEYGAMBER ZEVCELERİNİ EVDE OTURMAYA DAVET EDEN AYET

«Evlerinizde oturun» ayetinde Cenab-ı Hak, Peygamber hanımlarına evlerine kapanmalarını, zaruret olmaksızın ayrılmamalarını emretmektedir. Bu, bütün kadınlardan istenen ilâhi bir emirdir. Tirmizi, Bezzar, İbn Mesud'dan şöyle rivayet ederler. Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdu: *«Kadın avrettir. Evinden çıktığı zaman şeytan-*

lar onu gözetir. Rabbinin rahmetine en yakın olduğu zamanı evinin içinde bulunduğu zamandır.»

Bazı kadınların evlerinden çıkmaları haram olur. Fitne büyüdüğü zaman kadınların kabir ziyareti için çıkışları da böyledir. Koku sürdükleri, süslendikleri zamanki çıkışları gibi çıkışlar büyük günahtır. Tabii fitne mutlak ise durum böyledir. Ama fitne zannedilirse çıkış haramdır, fakat büyük günah değildir. Hacca gitmek, anne ve babasını, hastayı ziyaret etmek, akraba ve velilerin taziyesine gitmek caiz olan çıkışlar bazı şartlara bağlıdır. Bu şartlar fıkıh kitaplarında zikredilmiştir.

Cenab-ı Hak bu ayette *«Evler»* mânâsına gelen *«Buyut»* kelimesini Rasûlullah'ın hanımlarının zamiri olan *«Kunne»* zamirine izafe etmektedir. Çünkü o evler onların mülküdür. Bu durumu hafız Muhammed el-Eslemi, Et-Tuhfe el-İsna Aşeriyye adlı kitabında açıkça belirtmiştir.

«İlk cahiliyye çağının kadınları gibi açılıp saçılmayınız». Bu ayetteki *«Teberruc»* Mücahid ve Katade'nin rivayetlerine göre gururlu, kırıta kırıta, sallana sallana yürümek demektir.

Mukatil *«Teberruc'un mânâsı şudur: Kadın başörtüsünü bağlamaksızın başına atar, böylece gerdanlığı, kulaklarındaki küpeler ve boynu görünür Bütün bunlar ortaya çıkar»* diyor.

Müberrid *«Örtünmesi gereken güzelliklerini ortaya dökmek demektir»* demektedir. Leys ise, *«Kadın, yüzündeki, vücudundaki güzel yerlerini ortaya çıkarırsa bu teberruc olur»* demiştir.

Bazıları *«Büyükçe ve güzel göz»*, bazıları da *«Köşk ve kasr mânâsına gelir»* demiştir. Kadının teberruc etmesi, köşkünden, kasrından dışarı çıkması demektir.

Cahiliye çağındaki kadınlar gibi açılıp saçılmayın demektir. İlk cahiliyetten maksat, İbn Cerir, İbn Ebi Hatim, Hakim, İbn Merduveyh ve Beyhaki'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre Hz. Nuh ile Hz. İdris arasıdır. Bin senelik bir zamandır.

«*Önce*» demek olan «*Ulâ*» kelimesi burada kullanılmıştır. Çünkü tekaddüm vardır. Rasûl-ü Ekrem'in ümmetinden öncedirler.

Zemahşeri «*İlk cahiliyyetten, İslâm'dan önceki küfür cahiliyeti de kastedilmiş olabilir*» *diyor.* Diğer cahiliyet ise İslâm'daki fısku fücur cahiliyetidir. İbn Atiyye «*Bana görünen şudur: Önceki cahiliyetten maksat, peygamber zevcelerinin özelliği olan cahiliyetleriydi. Allah onlara bu cahiliyet dönemlerindeki ahlâklarından vazgeçmelerini istiyor*» *demektedir.*

Müslim, Buhari, Ebu Davud ve Tirmizi şöyle rivayet ediyorlar:

«Allah'in Rasûlü bir sahabiyi Arap olmayan annesinden ötürü kınayan Ebuzer'e «*Ey Eba Zer! Sen kendisinde cahiliyet olan bir kimsesin*» demiştir.»

İbn'ul-Esir «*Bu cahiliyetten maksat İslâm'dan önceki Arapların hasletleridir*» diyor.

RASÛLULLAH'IN EHLİ-BEYTİ KİMLERDİR?

«*Rasûlullah'ın Ehli*»nden kimin kastedildiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Sa'lebi «*Rasûlullah'ın ehli ile, Beni Haşim'in bütün erkek ve kadınları kastedilmektedir*» demiştir. Fakat zahire göre burada Beni Haşim'in müminleri kastedilmektedir. Hanefiler nezdinde «*âl*» kelimesinden kasıt mümin yakınlardır.

Şafii'lerden bazıları *«Ehli beytten maksat, Rasûlullah'ın mümin olan Beni Haşim ve Beni Mustalik'teki akrabalarıdır»* demişlerdir. Ragıb'a göre ehli beyt mutlak olarak peygamberin ailesi hakkında şöhret bulmuştur. Kişinin ailesi, Kamus'ta geçtiği gibi kavmi, en yakın kabilesidir. Ragıb başka bir yerde *«Ehl-i beyt peygamberin âlinde şöhret bulmuştur»* der. Zeyd bin Erkam'ın Müslim tarafından rivayet edilen sözünde bildirildiğine göre kendisine *«Acaba Peygamber'in hanımları ehli beytinden midir?»*. O da *«Hayır! Allah'a yemin ederim, değildirler. Çünkü kadın, kişiyle bir zaman durur. Sonra kişi kadını boşar, kadın babasının veya kavminin hanesine gider. Peygamber'in ehli beyti onun aslı ve yakın akrabalarıdır. O akrabalar ki onlara sadaka (zekât) Peygamber'den sonra haram kılınmıştır»* diye cevap verir.

Şiilerden bazıları *«Ehli beyt ile istek taş ve topraktan yapılmış hane kastedilsin, ister akrabalık hanesi kastedilsin, âmm'dır»* derler. Eğer soy evi kastedilirse umum olması zaten açıktır. Eğer taş, toprak ve odundan yapılmış ev kastedilirse cariyeler ve hizmetkârlar da ehli beyte dahil olurlar, zira böyle bir evde onlar da otururlar.

Tirmizi, Hakim, İbn Cerir, İbn'ul-Munzir, İbn Merduveyh ve Beyhaki Sünen'inde birçok tarîkla Ümmü Seleme'den şöyle rivayet ediyorlar. Ümmü Seleme diyor ki: *«Bu ayet benim evimde nazil oldu. Benim evimde o zaman Hz. Fatma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin vardı. Rasûl-ü Ekrem onların üzerlerini bir aba ile kapatmıştı. Sonra: Bunlar benim ehli beytimdir, onlardan ricsi gider onları tertemiz kıl» diye dua etti.»*

Rasûlullah'ın Hz. Ali, Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i abası altına soktuğuna ve Hz. Peygamber'in *«Yarab! Bunlar benim ehli beytimdir»* demesi, onlara dua etmesi ve Ümmü Seleme'yi abanın altına sokmamasına dair gelen haberler sayılamayacak kadar çoktur. Bu haberler ehli beytin umumunu tahsis etmekte-

dir. Beyt, ister çamur ve ağaçlardan yapılmış ev, isterse soy evi olsun. «*Ehli beyt*»ten maksat abanın altına girenlerdir. Onlara Peygamber zevceleri girmez. Şiilerden Abdullah el-Meşhedi de onların girmediğini söylüyor. «*O Beyt*»ten maksat peygamber beytidir. Şüphe yok ki ehli beyt lûgatta kadınları ve hizmetçileri de kapsamaktadır. Fakat bu lûgavi mânâ, bu genişlik kastedilmemektedir. Binaenaleyh ehli beytten maksat âl-i abadır. Onlar aba hadisi kendilerini tahsis etmiş kimselerdir.

«*Buyut*» kelimesinin «*Buyutikunne*» lâfzında çoğul, ehli beytteki «*Buyut*» kelimesinin ise tekil getirilmesi, evlerin o evin gayrisi olduğuna delâlet eder.

Bazıları «*Beytten maksat hem mesken olan beyttir, hem de soy beytidir. Bunun ehli ise hem soy hanesinden olanlar hem de çamur ve odundan yapılan haneden olanlardır. Bu yorumda hakikat ve mecaz biraraya getirilmiştir. Binaenaleyh zayıftır*» demektedirler.

İbn Hacer, «*Değişik rivayetlerin bir kısmı sahih olduğu takdirde bu ayetin iki defa nazil olmasına hamledilmesi gerekir*» diyor. Bazen Rasûl-ü Ekrem kendisi ile arasında nesebi akrabalık olmayan kimseleri de ehli beyte dahil etmiştir. Meselâ Selman-i Farisi gibi. Rasûl-ü Ekrem, «*Selman bizdendir, ehli beyttendir*» buyurmuştur.

Sahih bir rivayete göre Vasile; «*Ey Allah'ın Rasûlü! Ben de senin ehlinden miyim?*» dediğinde Hz. Peygamber: «*Sen de benim ehlimdensin!*» dedi. Vasile bunun üzerine; «*Rasûlullah'ın bu sözü benim kuvvetli ümidimdir*» demiştir.

İbn Cerir, İbn Ebi Hatim ve Tabarani, Said el-Hudri'den şöyle rivayet etmektedirler: «Rasûl-ü Ekrem, «*Bu ayet beş kişi hakkında nazil olmuştur. Benim, Ali'nin, Fatma'nın. Hasan'ın ve Hü-*

seyin'in» buyurdu.» Bu hadiste ehli beytin bu beş kişi olduğu hususunda mutlak bir hasr yoktur. Sayıya gelince, onun mefhumu muhalifi yoktur. Yani beş kişiye bir altıncı kişinin girmeyeceğine dair bir şey yoktur. Umulur ki Rasûl-ü Ekrem'in sadece bu beş kişiyi sayması, onların bu genel mânâya girenlerin en üstünleri oluşlarındandır. Eğer hadis sahih ise durum böyledir. Zannıma göre hadis sahih değildir. Çünkü esbabı nüzul hakkında tetkik ettiğim sahih hadislerde bu ayetler hakkında Rasûlullah'ın böyle bir şey söylediğini görmedim. Ehl-i beyt tefsirini daha fazla bilenler bu şekilde yorumlamışlarsa El-Meşhedi'nin daha önce *«Hizmetçiler, köleler ve cariyeler de ehli beyte giriyorlar»* demesi bertaraf edilmiş olur. Çünkü onlar daima tebeddul ve tahavvul mahrecindedirler. Birisinin mülkünden başkasına, hibe etmek, satmak suretiyle geçebilirler. Evin mesalihlerini yerine getirmek, emirlerine itmam vermek onlar için vazife değildir. Ancak onlara emredilirse bunu yaparlar. Onları Peygamber zevcelerinin safına sokmak, hepsinin beyte nisbetinin eşit olduğunu söylemek herhangi bir insaf sahibi tarafından kabul edilebilecek bir durum değildir. Ancak bir insan zoraki olarak bunu kabullenebilir.

Ehli sünnetten bazıları *«İrade burada muhabbet mânâsında»* dır. Çünkü eğer iradeden hakiki irade —ki onun tahakkuku yanında fiil tahakkuk eder— kastedilirse, ehli beytten olan herkesin Kıyamet'e kadar her günahtan mahfuz olması gerekir. Halbuki görünen bunun hilafıdır.*«Ehli beyt sadece abanın altına girenlerdir»* veya *«On iki imamdır»* şeklinde sözler herhangi bir delile istinad etmemekte, dayanmamaktadır.

Bazı alimler, ehli abanın bu ayetin nüzulüne girmediğini, ancak Hz. Peygamber'in onları şerefli duasıyla bu gruba dahil ettiğini iddia etmişlerdir. Fakat bu iddia da zayıftır.

Alusî şöyle der: *«Bana göre ehli beytten maksat, Rasûlullah ile fazla ilgisi olan kimselerdir. Kuvvetli ve yakın bir ilgi ile Pey-*

gamber'e bağlı olanlardır. Öyle ki Peygamber'le biraraya gelmeleri, Peygamberle birlikte aynı evde oturmaları örfen çirkin sayılmayan kimselerdir. Öyleyse Rasûlullah'ın hanımları da, Hz. Fatma, Hz. Ali ve iki oğlu da buraya girerler. Bir de Hz. Ali, Rasûl-ü Ekrem'in akrabasıydı, evinde ve himayesi altında yetişmişti. Hiçbir zaman Hz. Peygamber'den ayrılmamıştı. Hz. Peygamber ona küçükken evlâdı gibi, büyüdükten sonra da damadı ve kardeşi gibi muamele etmiştir. Bu takdirde irade hakiki mânâsında kullanılmıştır. Onun peşinde hemen irade edilen fiil meydana gelir. Ayet ehli beytin masum olduğuna delâlet etmez. İster ayet indiği zamandakiler, isterse onlardan sonrakiler olsun. Onların günahlardan mahfuz olduklarına da delâlet etmez. Çünkü emir, nehy ve benzerleri, ricsi silmek ve tertemiz yapmak için tevcih edilebilir. Yalnız bu ayet onların amellerinin makbul olmasına, o amellerin arkasında büyük eserlerin oluştuğuna kesinlikle delâlet eder. Bu ehli beytin özelliğidir ve diğerlerinde olmayan üstünlükleridir. Çünkü ehli beytten olmayan zatlar, hesaplardan çekildikleri, emirleri yerine getirdikleri zaman amelleri makbuldur, bir kesinlik elde edemezler. İşte bunun için biz ehli beytten olan abidlerin fiilen abidlerden hâl bakımından daha üstün olduğunu, ahlâk bakımından daha güzel, nefis bakımından daha tertemiz olduğunu görüyoruz!»

BURADA HİKMET HADİSİ ŞERİF DEMEKTİR

«Allah'ın ayetlerinden ve hikmetlerinden sizin evlerinizde okunanı hatırlayın»; yani mev'ize yoluyla insanlara zikredin. Veya onu daima tekrar edin ve evlerinizde okunanı unutmayın! Allah'ın ayetlerinden maksat, Kur'an, hikmetten maksat ise sünneti seniyyedir. Nitekim İbn Cerir ve başka müfessirler Katade'nin hikmeti *«Peygamber nasihatı»* şeklinde tefsir ettiğini rivayet ediyorlar. Ata.

İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor: «*Mushafta hikmet yerine sünnet kelimesi vardı. Allah'ın ayetlerinden ve sünnetten evinizde okunanı hatırlayın veya hatırlatın. (Bunu Muhammed bin Abdulkerim Şehristani, Mefatih'ul-Esrar isimli tefsirinin bağlangıcında zikretmektedir).*» Bir grup «*Ayetlerden maksat, Kur'an olduğu gibi, hikmetten de maksat Kur'an'dır*» demiştir. Hikmetten maksadın Kur'an olması «*Yutla (okunan)*» tabirine daha uygun düşmektedir. Yani Allah'ın, peygamberlerin doğruluğuna delâlet eden açık ayetleri ile bütün ilimler ve sistemlerin fenlerini kapsayan Kur'an'ı, Kur'an'dan okunanı hatırlayın veya hatırlatın. Cenab-ı Hak burada onu okuyanın kim olduğunu belirtmiyor ki Cebrail' in, Hz. Peygamber'in, hanımlarının ve başkalarının da öğretmek ve öğrenmek bakımından okumasını da kapsasın.

Müslüman erkeklerle müslüman kadınlar (yani Allah'ın hükmüne boyun eğenler veya emirlerini Allah'a tevfiz eden erkek ve kadınlar) iman eden erkekler ve iman eden kadınlar (yani tasdik edilmesi gerekeni tasdik eden erkek ve kadınlar, taatlere devam eden erkekler ve doğru olan kadınlar, (veya söz ve amellerinde doğru olan erkeklerle doğru olan kadınlar veya İbn Ebi Hatim'in İbn Cübeyr'den rivayet ettiği gibi imanlarında doğru olan erkekler ve doğru olan kadınlar) şiddetli emirleri ve ibadetleri yerine getirmekte, isyanlardan kaçmakta sabır gösteren erkekler ve kadınlar, Allah'a kalpleri ve azalarıyla tevazu gösteren erkeklerle tevazu gösteren kadınlar (veya namazda iken sağlarında ve sollarında kimin olduğunu bilmeyen, kendilerini tamamen namaza kaptıran erkekler ve kadınlar). Farz veya nafile sadakayı veren erkekler ve kadınlar. Farz veya nafile oruç tutan erkekler ve kadınlar. Allah'ın razı olmadığı şeylerden iffetlerini koruyan erkekler ve kadınlar. Allah'ı dil ve kalpleriyle çokça zikreden erkekler ve kadınlar... Allah onlara bahsi geçen sıfatları kazanıp elde ettiklerinden dolayı küçük günahlarını affetmek şeklinde mağfiret hazırlamıştır. Çünkü salih amellerle küçük günahlar affolunur. Ve bü-

yük bir ecir; taatlerin üzerinde oldukları, amel ettikleri için onlara büyük bir ecir hazırlamıştır.

Bu ayet hem Rasûlullah'ın pak zevcelerine, hem de bu sıfatlara sahip olan diğer hanımlara bir müjdedir.

Abdurrezzak, Said bin Mensur, Abd bin Humeyd, İbn'ul-Munzir ve İbn Ebi Hatim, Mücahid'den şöyle rivayet ediyorlar:

«Kişi Allah'ı ayakta iken, otururken, yatarken zikretmedikçe Allah'ı çokça zikredenlerden olmaz.»

Ebu Davud, Nesei ve İbn Mace, Ebu Said el-Hudri'den şöyle rivayet ederler: *«Rasûl-ü Ekrem şöyle buyurdular: «Kişi hanımını geceleyin uyandırır ve ikisi kalkıp iki rekât namaz kılarlarsa, o gece onlar Allah'ı çokça zikreden erkekler ve çokça zikreden kadınlardan olurlar.»*

Bazıları *«Allah'ı zikretmekten maksat, onun nimetlerini hatırlamak ve hatırlatmaktır»* der. Bu, İkrime'den rivayet edilmiştir.

İmam Ahmed ve Nesei, Ümmü Seleme'den şunları rivayet ediyorlar: «Ümmü Seleme validemiz şöyle buyurdular: Rasûl-ü Ekrem'e *«Biz kadınlara ne oluyor ki bahsimiz hiç Kur'an'da geçmiyor? Erkeklerin bahsi geçtiği gibi hiç bizden bahsedilmiyor?» diye sordum. Fakat Rasûl-ü Ekrem'den herhangi bir cevap almadım. Ancak bir gün minber üzerinde bu ayeti okuduğunu işittim.»*

Bazı rivayetlere göre bu suali soran Ümmü Seleme değil Ümmü Ammare el-Ensariye'dir. Bu hanım Rasûlullah'a vardı ve *«Ne oluyor ki her şeyi erkekler için görüyorum? Hiçbir sıfatla, hiçbir şeyle kadınların Kur'an'da zikredildiğini görmüyorum?»* dedi ve bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

İbn Cerir, Katade'den şöyle rivayet ediyor: «Bazı kadınlar Rasûlullah'ın pak zevcelerinin odalarına geldiler ve *«Cenab-ı Hak, Kur'an'da sizin zikrinizi yaptı. Bizi hiçbir şeyle zikretmedi. Acaba bizim hakkımızda inen bir ayet yok mu?»* dediler. Bunun üzerine ayet nazil oldu.»

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَّلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗٓ اَمْرًا اَنْ
يَّكُوْنَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ ۗ وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَقَدْ ضَلَّ
ضَلٰلًا مُّبِيْنًا ﴿٣٦﴾ وَاِذْ تَقُوْلُ لِلَّذِيْٓ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَاَنْعَمْتَ عَلَيْهِ اَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللّٰهَ وَتُخْفِيْ فِيْ نَفْسِكَ
مَا اللّٰهُ مُبْدِيْهِ وَتَخْشَى النَّاسَ ۚ وَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰىهُ ۗ فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِّنْهَا
وَطَرًا زَوَّجْنٰكَهَا لِكَيْ لَا يَكُوْنَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ حَرَجٌ فِيْٓ اَزْوَاجِ
اَدْعِيَآئِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا ۗ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُوْلًا ﴿٣٧﴾
مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيْمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهٗ ۗ سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِيْنَ
خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ۗ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا مَّقْدُوْرًا ﴿٣٨﴾ الَّذِيْنَ
يُبَلِّغُوْنَ رِسٰلٰتِ اللّٰهِ وَيَخْشَوْنَهٗ وَلَا يَخْشَوْنَ اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ ۗ وَكَفٰى
بِاللّٰهِ حَسِيْبًا ﴿٣٩﴾ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَآ اَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ
وَلٰكِنْ رَّسُوْلَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمًا ﴿٤٠﴾
يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا كَثِيْرًا ﴿٤١﴾ وَّسَبِّحُوْهُ
بُكْرَةً وَّاَصِيْلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ الَّذِيْ يُصَلِّيْ عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهٗ لِيُخْرِجَكُمْ
مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۗ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ رَحِيْمًا ﴿٤٣﴾

36 — Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdikleri zaman mümin erkekle mümin kadın için kendi işlerinden dolayı Allah'ın ve peygamberin hükmüne aykırı olanı seçme hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne isyan ederse şüphesiz o apaçık bir sapıklıkla yolunu sapıtmıştır.

37 — (Ey Rasûlüm!) Hatırla o zamanı ki sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de kendisine ihsanda bulunduğun kimseye «Eşini (Zeyneb'i) nikâhında tut ve Allah'tan kork» diyordun. Nefsinde ise Allah'ın açığa vuracağı şeyi saklıyordun. İnsanların (dedikodusundan) korkuyordun. Oysa Allah kendisinden korkmana daha lâyıktır. Şimdi madem ki Zeyd o kadından (Zeyneb'ten) ilişkisini kesti, ve biz de onu sana eş olarak verdik ki oğullarının kendilerinden ilişkilerini kestikleri eşler, müminler üzerine günah olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir.

38 — Allah'ın kendisine takdir ettiği bir şeyde peygambere bir günah yoktur. Bundan önce de geçen peygamberler hakkında Allah'ın sünneti (adeti) böyledir. Allah'ın emri her halükârda yerini bulan bir kaderdir.

39 — O peygamberler ki Allah'ın indirdiklerini tebliğ ederler. O'ndan korkarlar. Ve Allah'tan başka hiç kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah kâfidir.

40 — (Ey müslümanlar) Muhammed erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. O, Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilendir.

41 — Ey iman edenler! Allah'ı çokça anın!

42 — Sabah ve akşam O'nu tesbih edip yüceltin!

43 — O sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size rahmet etmekte, melekleri de (size dua etmektedirler). O müminler için çok esirgeyicidir.

(36-43) *«Allah ve Rasûlü bir işe hüküm...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

*«Allah ve Rasûlullah'ın hüküm vermesi»*nden maksat, Rasûlullah'ın hüküm vermesidir Allah kelimesi tazim için zikredilmiştir. Bu işaret eder ki Hz. Peygamber, Allah yerine kaimdir. Zira onun emirleri Allah'ın emirleri sayılır. Veya bu işaret eder ki Rasûlullah'ın her yaptığı ancak Allah'ın emriyle olur. Zira Rasûlullah hevasından konuşmaz.

«El-Hiyeretu» kelimesi seçmek mânâsını ifade eder. Yani Allah'ın Rasûlü bir meselede hükmettikten sonra artık mümin erkeklerle mümin kadınlar dilediklerini ihtiyar edemezler. Onlara vacip olan Allah Rasûlü'nün emrini yerine getirmektir.

«Hiyeretu» kelimesi mastardır, tahyir kökünden gelir. Yani müminler için herhangi bir durumda Allah ve Rasûlü hüküm verdikten sonra onun hilafını seçmek imkânı ortadan kalkar. Aksine Allah ve Rasûlü'nün seçtiğini kabul etmek mecburiyeti vardır. Herhangi bir işte Allah'a ve Rasûlü'ne isyan edip, kendi görüşüyle hareket eden bir kimse, hak yolu kaybetmiştir. Tabii bu, hakkında hüküm verilen işler hususundadır. Ayet, İbn Abbas, Katade ve Mücahid'den gelen rivayete göre Rasûlullah'ın halası ve Abdulmuttalib'in kızı Emine'nin Cahş'tan olan kızı Zeyneb ve kardeşi Abdullah hakkında nazil olmuştur. Allah'ın Rasûlü, Zeyneb'i,

azadlısı Zeyd bin Harise için istemiş ve şöyle demiştir: *«Seni Zeyd bin Harise ile evlendirmek istiyorum. Ben onu senin için seçmiş bulunuyorum.»*

ZEYNEB'İN ZEYDLE EVLENDİRİLMESİNE KARŞI ÇIKIŞI

Zeyneb buna karşı çıkarak; *«Ey Allah'ın Rasûlü! Ben onu kendime uygun görmüyorum. Ben kavmimin hür kadınıyım. Senin halanın kızıyım. Bunu yapamam»* dedi. Bir rivayette *«Ben ondan soy bakımından daha hayırlıyım»* dedi ve kardeşi Abdullah da Zeyneb'e katıldı. Bu ayet nazil olduğu zaman hem Zeyneb hem de Abdullah, Zeyneb'in Zeyd'le evlenmesine razı oldular. Rasûlullah böylece Zeyneb'i Zeyd'e nikâhladı. Zeyneb vekâletini Rasûlullah'a vermiş olduğu için Rasûl-ü Ekrem ona mehir olarak on dinar, altmış dirhem, bir kısrak, bir başörtüsü, bir yorgan, bir fistan, bir izar ve elli müdd yenilecek, otuz tane de sade hurma verdi.

İbn Ebi Hatim, İbn Zeyd'den şöyle rivayet eder:

«Bu ayet Ümmü Külsüm binti Ukbe b. Ebi Muayt hakkında nazil olmuştur. Bu kadın ilk hicret eden kadındı. Kendisini Hz. Peygamber'e hibe etti. Rasûl-ü Ekrem de onu Zeyd bin Harise ile evlendirdi. Hem o, hem de kardeşi hata ederek şöyle dediler: *«Rasûlullah benimle evlenecek diye ben kendimi ona hibe ettim. O ise bizi kölesiyle evlendirdi.»*

Fakat birinci rivayet daha kuvvetli ve daha sıhhatlidir. Zeyd bin Harise Hz. Peygamber'e varıp; *«Ey Allah'ın Rasûlü! Zeyneb, bana diliyle çok şiddetli saldırıyor. Ben onu boşamak istiyorum»* dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona; *«Hanımından ayrılma, Allah'tan kork. Onun işi hakkında Allah'ı gözet. Onun sana karşı böbürlenmesini, şiddetli dil kullanmasını ve hücum etmesini ba-*

hane edip de onu boşamak suretiyle Zeyneb'i zarara uğratma» dedi. Rasûlullah bunu söylediği zaman Zeyd'in Zeyneb'i boşayacağını ve bundan sonra da Allah tarafından Zeyneb'in kendisine zevce olarak verileceğini biliyordu. Fakat buna rağmen halkın itirazından korkarak ve *«Muhammed oğlunun hanımıyla evlendi»* demelerinden utanarak ona *«Hanımını boşama»* dedi.

«Nas» kelimesinden maksat, bütün insanlar ve münafıklardır. Fakat Allah kendisinden korkmana daha lâyıktır. Yani doğru olan, senin Allah'tan korkmandır. Her hususta Allah'ın sana mübah kıldığını işlemeli, sana izin verdiği hususlarda yürümelisin.

Bu kınama, *«Hanımını boşama»* dediği için Hz. Peygamber'e tevcih edilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber Zeyd'in onu boşayacağını ve kendisinin de Allah tarafından onunla evlendirileceğini biliyordu. Yani evlâyı terkettiğinden dolayı Cenab-ı Hak burada peygamberi kınamaktadır. Çünkü evlâ olanı bu meselede Rasûlullah'ın sükut etmesi veya durumu Zeyd'in reyine bırakmasıydı.

Cemaa, Katade'den şöyle rivayet ediyor:

«Zeyd'in Zeyneb'i bırakmasını irade ediyordu. Fakat *«Oğluna hanımını bırak diye emretti»* denilerek kınanmasından korkuyordu. Onun için *«Hanımını boşama, Allah'tan kork»* dedi. Halbuki onu boşamasını istiyordu. İşte Cenab-ı Hak, kalbindekinin tam aksini açığa vurmasından dolayı onu kınamıştır.»

Kadı İyad, Katade'nin bu rivayetini *«Eş-Şifa»* isimli eserinde reddetmiş ve devamla şöyle demiştir: *«Sakın, Rasûlullah Zeyd'e hanımını boşama dediği zaman aslında onu boşamasını istiyordu şeklindeki görüşe katılma. Rasûlullah böyle bir şeyden münezzehtir. Bunu söyleyen müfessirlerin çok olmasına da aldırma.»*

Bazıları *«Hz. Peygamber Zeyd'i Zeyneb'ten ayırmak istediği-*

ni bildikten sonra onun kalbine Zeyd'in Zeyneb'i boşama sevgisi hutur etmiştir» diyorlar. Yoksa Rasûl-ü Ekrem'in Zeyneb'ten ötürü Hz. Zeyd'e herhangi bir hasedi bahis konusu değildir ve böyle bir huturda da herhangi bir mahzur yoktur. Fakat en sağlam görüş Hekim-i Tirmizi'nin Ali bin Hüseyin Zeynelabidin'den rivayet ettiği şu haberdir: *«Cenab-ı Hak, Hz. Peygamber'e Hz. Zeyd'in Zeyneb'i boşayacağını veya Zeyneb'i kendisiyle evlendireceğini vahyetmiştir. Fakat Rasûl-ü Ekrem bu durumu gizledi. İşte kınama bu durumdan ötürüdür.»*

Zühri, Bekir bin Âla, Kuşeyri, Kadı Ebu Bekir bin Arabi ve diğer ehli tahkik olan müfessirler bu görüştedirler. Kınanmanın hulâsası şudur: *«Sen Zeyneb'in senin hanımlarından olacağını bildiğin halde niçin Zeyd'e hanımını boşama dedin?»*

ZEYNEB VALİDEMİZİN EVLİLİĞİ HUSUSUNDA GELEN UYDURMA RİVAYETLER

Kıssacıların bu kıssa hakkında iltifat edilmeyecek, kabul gözüyle bakılmayacak derecede çirkin, düşük, peygamberlik yoluna yakışmayan ve uydurma rivayetlerle dolu kıssaları vardır ki bunlara iltifat edilmez. Bunlardan iki tanesini berayi malûmat olmak kabilinden zikredelim:

1 — İbn Sa'd, Hakim ve Muhammed bin Yahya bin Hibban şöyle rivayet ediyorlar:

«Allah'ın Rasûlü, Zeyd'in evine geldi. Zeyd'i bulamadı. Zeyneb, Rasûlullah'a eve girmesini teklif etti. Hz. Peygamber eve girmedi ve dönüp giderken Zeyneb'in anlamadığı bir konuşma mırıldandı. Ancak Zeyneb, *«Subhanallahilazim ,Subhanallahi musarrif' ul- Kulub»* (Yüce olan Allah ortaktan münezzehtir. Kalpleri evirip-çeviren Allah ortaktan münezzehtir) cümlesini duymuştu. Zeyd

eve döndüğünde Zeyneb kocasına olayı anlattı. Zeyd, Allah'ın Rasûlü'ne gelerek: «*Ey Allah'ın Rasûlü! Kulağıma geldiğine göre sen evime gelmişsin. Niçin içeri girmedin?' Acaba Zeyneb hoşuna mı gitti? Ondan ayrılayım mı?*» dedi. Hz. Peygamber: «*Hanımını boşama. Allah'tan kork*» dedi. Artık bu hadiseden sonra Zeyd, Zeyneb ile cinsi ilişkiye muktedir olamadı ve ondan ayrıldı.»

Bu tamamen uydurma bir rivayettir. Allah risalet mertebesine aykırı bu tür rivayetlerden imanımızı muhafaza eylesin.

2 — Bunlardan birisi de Ali bin İbrahim'in tefsirindeki şu rivayettedir:

«Rasûlullah, Zeyd'in evine geldi. Zeyneb'in hücre ortasında oturduğunu gördü. Zeyneb kendi değirmeniyle güzel bir koku hazırlıyordu. Rasûlullah, Zeyneb'e baktığında, «*Subhane Halık'un-Nur ve Barekallahu Ahsen'ul-Halikin (Nuru yaratan Allah ortaktan münezzehtir, yaratanların en güzeli olan Cenab-ı Hak yücedir)*» dedi ve dönüp gitti. Zeyd geldiğinde Zeyneb ona bu haberi iletti. Zeyd, Zeyneb'e: «*Galiba sen Rasûlullah'ın kalbine girmiş oldun. Seni boşamamı ve Rasûlullah'ın seninle evlenmesini ister misin?*» dedi. Zeyneb: «*Korkarım ki beni boşadıktan sonra Rasûlullah benimle evlenmez*» dedi. Bunun üzerine Zeyd, Rasûlullah'a varıp, «*Zeyneb'i boşamak istiyorum*» dedi. Rasûlullah Zeyd'e Cenab-ı Hak'kın bize Kura'n'da bildirdiği şu sözleri söyledi: «*Hanımını boşama. Allah'tan kork!*»

Bu da uydurma rivayetlerden biridir. Bu konuda gerekli tahkiki yapanlar, bunların aslı astarı olmadığını anlayacaktır.

Şerh'ul-Mevakıf'ta şöyle denilir: «*Bu kıssa Rasûlullah'ın kendisinden uzak tutulması, korunması gereken kıssalardan biridir. Şayet bu kıssa sıhhatli ve doğru ise kalbin meyletmesi insanın kudreti dahilinde değildir. Bununla beraber Cenab-ı Hak hem Zey-*

neb'i hem de Zeyd'i veya hem Zeyd'i hem Rasûlullah'ı bu kıssalarla deniyordu. Zahir şudur: Cenab-ı Hak, o dönem meriyette olan evlât edinenlerin, evlâtlıklarının hanımlarıyla evlenmelerinin haram olması geleneğini ortadan kaldırmak istediğinde Rasûlü'ne, Zeyd Zeyneb'i boşadıktan sonra onunla evlenmesini emretti. Fakat Hz. Peygamber düşmanın kınamasından korkarak Cenab-ı Hak'kın bu emrini süratle yerine getirmedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Rabbimiz tarafından kınandı.»

Beyzavi haşiyesinde Şihab *«Bu güzel bir yorumdur»* dedikten sonra şöyle devam eder: *«Bu kıssa Hz. Davud'un (Hititli) Urya'nın hanımıyla evlenmesi kıssasına benziyor. Kadından ayrılmak, kadını boşamak, hicretin başlangıcında Rasûlullah'ın içinde bulunduğu toplumda normal karşılanan bir durumdu. Bunda herhangi bir sakınca yoktu.»*

37. ayetin metnindeki *«Vetaran»* kelimesi Ragıb'a göre *«Mühim ihtiyaç»* demektir. Ebu Ubeyde *«Edeb gibidir. Edeb de şiddetli ve ancak planlı şekilde elde edilen ihtiyaç demektir»* diyor. Bu kelime bazen ihtiyaç mânâsında, bazen de ihtiyaç olması dahi planlı bir şekilde işi elde etme mânâsında kullanılır.

Müberrid, *«Şehvet, sevgi demektir»* diyor. Yani Zeyd, Zeyneb'den şehvet ve sevgisini elde ettikten sonra onu boşadı. İbn Abbas ise *«Cima mânâsındadır»* demiştir. Yani Zeyd Zeyneb ile cinsi ilişki ihtiyacı kalmadıktan sonra onu boşadı. Nitekim El-Bahr adlı tefsirde bazı müfessirler *«Zeyd, Hz. Zeyneb'le cinsi ilişki kurmaktan alıkonulmuş bir haldeydi»* demişlerdir. Ebu İsmet Nuh bin Ebi Meryem, Hz. Zeyneb'e refedilen bir senedle şöyle rivayet ediyor: *«Ben Zeyd'den kendimi esirgemiyordum. Ancak Cenab-ı Hak, Zeyd'i benimle cinsi ilişki kurmaktan menetmişti.»*

Burada *«Veter»* lâfzının boşanmaktan kinaye olması daha güzel bir yorumdur. Yani Zeyd onu boşadıktan, iddeti bittikten, Zeyd'

in kalbinde ona karşı herhangi bir meyl kalmadıktan ve ondan ayrılmak kendisini üzmedikten sonra onu seninle evlendirdik. Yani aslî veya vekâlet yoluyla akid olmaksızın onu sana zevce kıldık. Zira Buhari ve Tirmizi hadisinden anlaşılıyor ki Hz. Zeyneb, Rasûlullah'ın diğer hanımlarına karşı iftiharla şunu söylüyordu: «*Sizi Rasûlullah ile aileniz evlendirmiştir. Beni ise yedi kat göğün üzerinde onunla Allah evlendirmiştir.*»

Taberani, Beyhaki ve İbn Asakir'in İbn Zeyd'ul-Esedi tarîkıyla Zeyneb'in velisinden rivayet ettiklerine göre, Zeyneb; «*Zeyd beni üç talâkla boşadı. İddetim bittikten sonra ansızın Hz. Peygamber'in odama girdiğini gördüm. Saçlarım dışarıdaydı: «Ey Allah'ın Rasûlü! Sen gökten emir mi aldın ki benim yanıma giriyorsun» deyince Hz. Peygamber; «Allah seni benimle evlendirdi. Cebrail de şahittir» dedi» demektedir.* Fakat bu rivayet diğerlerine muhaliftir. Güvenilir olanı ise diğerleridir.

Bazı müfessirlere göre «*Onu seninle evlendirdik*» ifadesinden maksat, sana onunla evlenme emri verdik demektir.

«*Harac*» kelimesi «*Darlık*» demektir. Bazılarına göre ise «*Günah*» anlamındadır.

«*Ed'iyau*», insanların oğul edindikleri kimselerdir. Meselâ Rasûl-ü Ekrem'in ed'iyası Zeyd'dir. «*Hüküm*»den maksat, burada evlâtlıkların boşanmış veya dul kalmış kadınlarıyla babalıkların evlenebileceğidir. Allah'ın emri, Allah'ın yapılmasını irade ettiği veya «*Kum*» *kelimesiyle* meydana gelen emirlerdir.

38. ayetin metnindeki «*Sünnetellahi*» kelimesi mukadder bir fiilin mefulüdür. Yani Allah'ın sünnetine sarıl! Allah'ın peygamberine farz kıldığından maksat, ona helâl ettiği şeylerdir. (Katade böyle rivayet etmiştir). Hasan Basri'nin rivayetine göre Cenab-ı

Hak mehirsiz evlenmeyi peygamberine mahsus kılmıştır. Dahhak «*Dört kadından fazlasıyla evlenmek demektir*» demiştir.

«*Daha önce geçenler*»den maksat, peygamberimizden önce geçen peygamberlerdir. Çünkü Cenab-ı Hak onlara helâl kıldığı hususlarda kendilerine bir darlık getirmemiştir. Gerek evlenmek hususunda gerekse başka helâl meselelerde onlara genişlik verdi. Onların elinin altında mehir sahibi hür kadınlar da, cariyeler de vardı.

Bu ayetin sebebi nüzulü olarak şunlar rivayet ediliyor:

Yahudiler Hz. Peygamber'i dokuz kadınla evlendiği için ayıpladılar. Cenab-ı Hak onlara bir reddiye olmak üzere Rasûlullah'tan önceki peygamberlere de bu hususta genişlik verildiğini beyan etmiştir.

Bazıları «*Daha önce geçenlerden maksat, Hz. Davud'un Urya'nın karısıyla evlenmesine işarettir*» demişlerdir. Fakat bu kıssa muhakkik ve mudekkik alimler nezdinde asılsız görülmüştür.

«*Allah'ın emri takdir edilmiş bir kaderdir*» cümlesindeki kaderden maksat, ezeli iradedir ki eşyaya, eşyanın üzerinde bulunduğu keyfiyet üzerinde taalluk etmiştir. Bu mânâ aynı zamanda kazanın da mânâsıdır. Kaderin, meşhur mânâsında kullanılmış olması da mümkündür. O da nasihat vecihlerinden muayyen bir kemiyyet, eşyayı özel bir kader üzerinde icad etmektir. Fakat birinci mânâ daha açıktır.

KAZA VE KADER

«*Kaza*» ve «*Kader*» bazen aynı mânâda kullanılırlar. «*Allah'ın emri*». emirlerinden biridir. Bundan maksat, peygamberlere nazil

olan Allah'ın emrine tâbi olmak, onun mucibince amel etmektir. Haddi zatında buna hükmedilmiştir.

Fahreddin Razi, kaza ile kader arasında fark görerek şöyle demiştir: *«Kaza, asılda Cenab-ı Hak'kın maksadı ve hedefi olan şey, kader ise tâbi olan nesnedir. Hayrın tamamı kaza iledir. Âlemde bulunan zarar, zina, katl gibi nesneler de kaderdir.»*

Cenab-ı Hak daha önce geçen peygamberleri Allah'ın emirlerini tebliğ etmekle, sadece Allah'tan korkmakla ve Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmamakla vasıflandırmaktadır.

Bazı müfessirler *«Bu ayet, hâl ve durumlar ne olursa olsun, peygamber için takiyye kullanmanın caiz olmadığının delilidir»* diyorlar.

Şiilerden bazıları *«Bu sadece peygamberlik tebliğinde böyledir. Zeyneb hadisesinde Rasûlullah'tan sadır olan, caiz olan takiyyedendir. Çünkü burada peygamberlik tebliği bahis konusu değildir»* demişlerdir.

Şiilerin daha önce de bahsettiğimiz gibi *«Takiyye»* hususunda uzun sözleri vardır. Onların kitaplarını tetkik eden insan, ifrat ve tefrite girdiklerini, doğru ile yanlışlıklar irtikab ettiklerini görür. Ehli sünnet burada orta yolu seçmiştir ve en emin yol da orta yoldur. İfrada gelince, Şiiler az bir korku veya az bir tamaha karşılık takiyye olarak küfrün izharını bile caiz görmüşler, hatta vacip kılmışlardır. Tefrit'e gelince, Hariciler ve Zeydiler *«Din karşılığında namus ve nefis asla gözetilmemelidir»* diyerek tefrit ederler. Hariciler için bu hususta garip tesbitler vardır. Allah Rasûlü'nün sahabelerinden birisi olan Bureydetu'l-Eslemi'yi hem soydular, hem de öldürdüler. Çünkü atının kaçmasından korktuğu için namazda atın yularını elinde tutuyordu.

Cenab-ı Hak görüldüğü gibi geçmiş peygamberleri *«Allah'tan başka hiç kimseden korkmazlar»* şeklinde vasıflandırıyor. Halbuki Cenab-ı Hak, Hz. Musa'dan haber verirken onun korktuğunu sözkonusu etmiştir. Firavun'un saldırmasından korkmak, Allah'tan başkasından korkmaktır. Acaba bu iki ayet nasıl telif edilebilir? Cevap olarak deriz ki: Haşyet havftan daha özeldir ve aralarında fark vardır.

Ragıb, *«Haşyet, tazimle karışık bir korkudur ve çoğu kez kişinin korktuğu şeyi bilmesinden ileri gelir»* diyor. Bu ayet de bu kabildendir. Özeli nefyetmek genelin nefyini gerektirmez. Çünkü genelin nefyi bazen özelin ispatıyla beraber biraraya gelebilir.

Bazıları *«Haşyet havftan daha özeldir. Çünkü haşyet şiddetli korkudur. Ayette nefyedilen şiddetli korkudur. Yoksa Hz. Musa için mevcut olan mutlak havf değildir»* demektedirler.

«Muhammed sizin erkeklerinizden herhangi bir kimsenin babası değildir» cümlesi, Rasûlullah'ın insanlardan korkusunun menşeini —ki o korkudan dolayı Rasûlullah kınanmıştır— açıklamaktadır. Bu korku *«Muhammed, oğlu Zeyd'in hanımıyla evlendi»* de*melerinden* kaynaklanmaktadır. Yani bu korkunun çıkış noktası *«Hanımıyla evlenmek Hz. Muhammed'e haramdır diye iddia edilen Zeyd, Hz. Muhammed'in oğlu değildir»* şeklindeki tespitle açıkça reddedilmiştir.

«Rical» kelimesi *«Erkek»* mânâsına gelen *«Racul»* kelimesinin çoğuludur. Racul, ergenlik, gençlik çağına yetişmiş kişi demektir. Erkek bir insana anasından doğduğu gün racul denilir. Ayetlerin ve hadislerin bazı zahiri mânâlarında bu iki mânâ da teyid edilmektedir. Meselâ Cenab-ı Hak *«Anne ile babanın ve akrabaların miras bıraktıklarında erkekler için pay vardır»* buyurmuştur. Buradaki rical tabiri küçük çocuktan yüz yaşına gelmiş insana kadar her erkeği kapsar.

Birinci mânâyı *«Rical, nisa ve vildandan zayıf olanlar»* şeklindeki ayet desteklemektedir. Çünkü bu ayette *«Rical»* kelimesi baliğ erkekler için kullanılmıştır. Zira küçük erkek çocuklar için *«Vildan»* kelimesi kullanılmıştır. Lûgatta derin bir bilgiye, ulum'u-Arabi'de yed'i tûla sahip olan Zemahşeri *«Keşşaf»*ta, *«Racul, baliğ olan erkek demektir»* diyor. Hangi mânâ kastedilirse edilsin, ricalin muhataplar zamirine izafesi, doğurmak itibarıyladır. Eğer ricalden baliğ erkekler kastedilirse, ayetin mânâsı; *«Ey baliğ erkekler! Muhammed sizin doğurup dünyaya getirdiğiniz çocuklarınızdan hiçbirinin babası değildir»* şeklindedir. Eğer rical kelimesi ile mutlak erkek kastedilirse o zaman ayetin mânâsı şöyle olur: *«Muhammed, sizin doğurup dünyaya getirdiğiniz erkek çocuklarınızdan —ister büyük ister küçük olsun— hiçbirinin babası değildir.»*

RASÛLULLAH ÜMMETİN MANEVİ BABASIDIR

Rasulullah hakiki baba olarak ümmetin erkeklerinden hiçbirisinin babası olmadığına göre, Zeyd'in babası da değildir. Çünkü Zeyd bu ümmetin erkeklerinden biridir. Zeyd'in dünyaya gelmesi yönünden Rasûlullah'ın oğlu olmadığı apaçıktır. Onun ricale baba olması da bunun gibidir. Onun oğul edinmek suretiyle de babası değildir. Halbuki bu tahakkuk da etmişti. Çünkü burada yok sayılan babalık şer'i ve hakiki babalıktır. Yani Muhammed şer'an ve hakiki olarak erkeklerinizden herhangi birinin babası değildir. Oğul edinmek suretiyle olan babalık ise buna tâbi olamaz. Çünkü o şer'an şu türden bazı şartlara bağlıdır: Oğul edinilen kimsenin nesebi meçhul olacaktır. Bu işe Zeyd'de yoktu. Zira Zeyd'in nesebi belliydi. Babası Haris'in Zeyd'i götürmek için Rasûlullah'a geldiği de bilinmektedir.

Cenab-ı Hak *«Rical»* kelimesini doğurmak itibarıyla muhatap zamirine izafe etmiş olmakla bu olumsuzluktan meydana gelen

müşkülü defediyor. Şöyle ki: Rasûlü Ekrem'in birkaç tane erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. O halde nasıl olur da *«Rasûlullah sizin erkeklerinizden birinin babası değildir?»* denilebilir. Çünkü bu doğan çocuklar muhataplara dahil değil, Rasûlullah'a muzaftırlar. Çünkü doğmaları itibarıyla Rasûlullah'ın evlâtlarıdırlar. Ondan doğup dünyaya geldikleri için kendisine izafe edilmişlerdir.

«Rical, baliğ erkeklerdir» diyenlerin görüşüne göre zaten bu umum nakzedilemez. Zira Peygamber'in dünyaya gelen çocukları küçükken vefat etmişlerdir.

Ayrıca ayetin nazil olduğu devrede Rasûlullah'ın oğlu yoktu. Çünkü sure Medenî'dir. Hicretten sonra, beşinci senede (Tarih-i Kamil'de İbn Esir'ın belirttiği gibi) nazil olmuştur. Rasûl-ü Ekrem o senede Zeyneb'le evlenmiştir. Oğlu İbrahim hariç, Peygamber'den dünyaya gelen çocuklar hicretten önce doğmuş ve vefat etmişlerdir. İbrahim her ne kadar Medine'de dünyaya gelmişse de onun doğumu hicretin sekizinci senesindedir. Ayet nazil olduğunda o henuz doğmamıştı. Daha sonra dünyaya gelmiştir.

«Lâkin o Allah'ın Rasûlüdür» cümlesi istidraki (daha önce kaçırılan bir mânâyı yakalamak için getirilen) bir cümledir. Daha önce *«Rasûlullah sizin erkeklerinizden herhangi birinin babası değildir»* denildiğinde insan onun hiçbir yönden baba olmadığını sanabilir. Cenab-ı Hak *«Lâkin o Allah'ın Rasûlüdür»* demek suretiyle *«Şer'i ve hakiki babalık yok, fakat mecazi babalık vardır»* demek istemektedir. Yani tazim hususunda ümmetin her ferdinin babası gibidir. Şefkatin ve nasihatin gerekliliği hususunda onların babası gibidir. Çünkü her peygamber bu hususlarda ümmetinin babasıdır. Yani burada hakiki babalık nefyediliyor, mecazi ve lûgavi babalık ispat ediliyor ki bu da Peygamber'in şanına yakışan bir mânâdır. Bu, müslümanlar tarafından Peygamber'i tazim ve tevkir etmeyi, Peygamber tarafından da müslümanlara şefkat ve nasihatta bulunmayı gerektirir.

HZ. MUHAMMED ENBİYA VE RASÛLLERİN SONUNCUSUDUR

«Ve peygamberlerin sonuncusudur.»

Bu tabir, Rasûlullah'ın nasihatinin kemâline, şefkatinin zirvede olduğuna işaret etsin diye getirilmiştir. Bu Rasûlullah'ın ümmet için babalığının diğer peygamberlerin ümmetlerine olan babalıklarından üstün olduğunu gösterir. Zira kendisinden sonra peygamber olan bir peygamber, şefkatin ve nasihatın son noktasına varamaz. Çünkü ondan sonra gelen bunu ikmal edecektir. Hakiki baba gibi çocuğunu kendisinden sonra eğitecek birisinin olduğunu bildiğinde buna pek hassasiyet göstermez olur.

«Hatem» kelimesi mühür demektir. *«Peygamberlerin hatemi»* dir, yani peygamberler defteri onunla mühürlenmiş, sonuçlanmıştır. O peygamberlerin sonudur.

Müberrid, kelimeyi *«Hateme»* şeklinde fiil olarak okumuştur. Yani peygamberlerin sonuncusu oldu.

İbn Mesud'un Sahife'sinde bu kelime Hateme şeklinde okunmuştur. Yani peygamberleri mühürleyen (sonuçlandıran) bir peygamberdir. Ondan sonra peygamber yoktur.

*«Nebi»*den *«Rasûl»* lâfzını da kapsayan bir mânâ kastedilmektedir. Rasûlullah'ın, nebilerin hatemi olması rasûllerin de hatemi olmasını gerektirir. Hz. Peygamber'in onların hatemi olmasından maksat, Peygamber'in nübüvvet vasfıyla vasıflandırılmasından sonra artık bu vasfın insan ve cinlerin hiçbirisinde meydana gelmeyecek olmasıdır. Ümmetin icmaıyla ve manevi tevatür halini alan haberlerle ahir zamanda inecek olan Hz. İsa ile bu mesele nakzedilmemektedir. Çünkü Hz. İsa peygamberlik vasfıyla bu dünyada vasıflanmazdan önce gelmiş ve vasıflandırılmıştır.

Bu cevap, eğer Hızır peygamber ise ve hayatta ise onun hakkında da geçerli olur. Hz. İsa eski peygamberliği üzerinde olduğu halde inecektir. Peygamberlik ondan alınmayacaktır. Fakat neshedildiğinden dolayı artık İsa'nın diniyle değil de Hz. Muhammed' in şeriatıyla, ahkâmıyla mükellef kılınacaktır. Ona herhangi bir vahy gelmeyecektir, ahkâm da inmeyecektir. Allah Rasûlü Hz. Muhammed'in halifesi ve onun ümmetinden olan hakîmlerden bir hakîm olacaktır. Cenab-ı Hak önce göklerde ona Hz. Muhammed'in şeriatını öğretmiştir. Veya Kur'an ve sünnete bakarak içtihadını yapacaktır.

Haçı kırması, domuzu öldürmesi, haracı kaldırması gibi hareketlerinin doğruluğu daha önce Rasûlullahın şu hadisinde belirtilmiştir: *«İsa, kesinlikle adil bir hâkîm olduğu halde inecektir. Haçı kıracak, domuzu öldürecek ve haracı kaldıracaktır.»*

Binaenaleyh Hz. İsa'nın inişi, kâfirlerin haç üzerinde durmaları, domuzu yemeleri için haraç verip yaşamalarına son vermesi ve onlardan İslâmı veya ölümü kabul etmesi demektir. Yoksa bu hükümleri neshetmek demek değildir.

Ahmed, Buhari, Müslim, Nesei ve İbn Merduveyh, Ebu Hureyre'den şunları rivayet ediyorlar; «Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdu: *«Benim misalimle benden önceki peygamberlerin misali güzel bir ev inşa edip de, bir köşesinde bir kerpiçin yerini boş bırakan bir kişinin misaline benzer Halk o evi ziyaret eder, hoşlanır. Fakat «Bu kerpiç niçin konulmamıştır?» diye sorarlar. İşte ben o kerpiçim ve peygamberlerin sonuncusuyum.»*

ÇOK ZİKİRDEN MAKSAT NEDİR?

*«Çok zikir»*den maksat, vakitlerin çoğunda yapılan zikirdir. İbn Abbas *«Çok zikirden maksat, Allah'ın unutulmamasıdır»* de-

miştir. Mücahid de bu yoruma katılmıştır. Bazıları *«Çok zikirden maksat, Allah'ın yüce sıfat ve isimleriyle Allah'ın şanını uygun olmayan şeylerden tenzih etmektir»* demişlerdir.

«Günün evvelinde ve ahirinde Allah'ı tesbih etmenin» özellikle belirtilmesi, tesbihin sadece bu zamanlarda yapılması gerektiği, diğer zamanda yapılmayacağı anlamına gelmez. Bunların diğer vakitlerden üstün olması için Cenab-ı Hak bunları betahsis zikrediyor. Çünkü gece ve gündüz melekleri sabah ve akşam da mülâkat ederler, adeta birbirlerine nöbet teslim ederler.

İbn Abbas *«Bu vakitlerde tesbih etmekten maksat, namaz kılmaktır»* demiş ve *«Sabah tesbihinden maksat, sabah namazı, akşam tesbihinden maksat ta yatsı namazıdır»* diye ilâve etmiştir.

Katade, İbn Abbas'ın rivayetine benzer bir rivayeti naklettikten sonra *«Bu iki vakitte sabah ve yatsı namazına işaret vardır»* demiştir. Katade'den gelen bu rivayet İbn Abbas'tan gelen rivayetten daha meşhurdur.

43. ayetin sebebi nüzulü Abd bin Humeyd ve İbn ul Munzir'e göre şöyledir: *«Kesinlikle Allah ve Allah'ın melekleri peygambere salat ederler»* ayeti indiğinde Hz. Ebubekir, Rasûl-ü Ekrem'e: *«Allah senin üzerine herhangi bir hayrı indirdiğinde bizi de ortak kılıyordu. Burada bize herhangi bir ortaklık yok»* dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *«Allah O zat-ı kibriyadır ki sizin üzerinize salâtı getirdi, O'nun melekleri de size salâtı getirir ki sizi karanlıklardan nura çıkarsın (yani günahların karanlıklarından taatın nuruna çıkarsın)»* buyurdu.

Tabersi, *«Sizi, Allah'ı bilmemekten Allah'ın marifetine (bilgisine) çıkarsınlar demektir»* diyor. Zira karanlığa en fazla benzeyen şey cehalettir. Nura en fazla benzeyen şey de ilimdir.

Mukatil «*Sizi küfürden imana çıkarsın*» mânâsını vermiştir. Bazıları «*Cehennemden cennete çıkarır*» *demişlerdir.* Bu yorum Maverdi'ye aittir. Bazıları «*Kabirlerden haşre çıkarır*» demişlerdir. Bu görüşü Ebu Hayyan rivayet etmiştir.

تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ ۚ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾
وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا ﴿٤٦﴾ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ
بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ
وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ أَذَاهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ
وَكِيلًا ﴿٤٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ
طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ
تَعْتَدُّونَهَا ۖ فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ
إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ
يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ
وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ ۖ
وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ
أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۖ قَدْ عَلِمْنَا
مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا
يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٠﴾

44 — O'na (Allah'a) kavuşacakları gün (Allah tarafından) müminlere yapılacak iltifat «selâm»dır. (Allah) onlar için çok iyi bir ecir hazırlamıştır.

45 — Ey Peygamber! Şüphesiz ki biz seni şahid, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.

46 — Ve izniyle insanları Allah'a davet eden ve nur saçan bir kandil olarak (gönderdik).

47 — (Ey Rasûlüm!) Müminlere (şu) müjde(yi) ver: «Gerçekten onlar için Allah katından gelen büyük bir lütuf vardır.»

48 — Sakın kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Onların eziyetlerine aldırma. Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah kâfidir.

49 — Ey müminler! Mümin kadınları nikâhlayıp da onlara dokunmadan boşadığınız zaman sizin için onlar üzerine sayacağınız bir iddet yoktur. Artık bu takdirde onlara hemen nikâh haklarını verip kendilerini güzel bir şekilde boşayın.

50 — Ey Peygamber! Biz, mehirlerini vermiş olduğun eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden sahip bulunduğun cariyelerini, amcanın ve halalarının, dayının ve teyzelerinin seninle beraber hicret eden kızlarını sana helâl kıldık. Bir de kendini peygambere hibe eden ve peygamberin de kendisini (nikâh suretiyl) almak istediği mümin kadını (sana helâl kıldık). Bu hüküm diğer müminlere değil ancak sana mahsustur. Biz kendi eşleri ve cariyeleri hususunda onlar (müminler) üzerine neyi farz kıldığımızı bildirmiştik ki senin için hiçbir güçlük olmasın. Allah çokça bağışlayıcıdır. Çok merhametlidir.

(44-50) *«O'na (Allah'a) kavuşacakları gün...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Onların Allah'a mülâki oldukları gün, tahiyyeleri selâmdır.»

«Tahiyye», bir kişiye *«Cenab-ı Hak sana hayat versin»* demektir. Bu, esasında bir duadır. Tahiyye, hayat kökünden gelir, sonra hayat duasında kullanılmıştır.

Ayetten maksat, Cenab-ı Hak'kın onlara vermiş olduğu tahiyyedir, selâmdır. Allah ile mülâki oldukları ve cennete gönderildikleri günde Cenab-ı Hak onlara selâm verir. Bu ayete göre Cenab-ı Hak; *«Ey kullarım! Selâm sizin üzerinize olsun. Ben sizden razıyım. Acaba siz de benden razı mısınız?»* diye sorar. Onların hepsi birden *«Ey Rabbimiz! Biz senden tamamen razıyız»* derler.

Cenab-ı Hak'kın, *«Selâm üzerinize olsun. Ey mümin kullarım! Merhaba. O kullarım ki benim emrime tâbi olmak suretiyle dünyada beni memnun ettiler»* dediği varid olmuştur.

Bazıları *«Bu tahiyye melekler tarafından ehli cennete verilir»* demişlerdir. Yani onlar cennete girdiklerinde melekler kendilerine selâm verirler. Nitekim başka bir ayette *«Melekler her kapıdan onların üzerlerine girerler ve «Selâm sizin üzerinize olsun» derler»* denilmiştir.

Bazıları da *«Bu tahiyye onlar kabirlerinden çıktıkları zaman onlara verilir. Melekler onlara selâm verirler ve cennetle müjdelerler»*, bazıları da *«Bu ölüm anında olur»* demişlerdir.

İbn Mesud'dan gelen bir rivayete göre Melek'ul-Mevt, müminin ruhunu kabzetmek için geldiğinde ona *«Rabbim sana selâm okuyordu»* der.

Fahreddin Razi *«Allah'ın mülâkatından maksat, Cenab-ı Hak'kın kullara tamamen yönelmesidir»* demiştir. Ragıb, *«Allah'ın mülâkatı Kıyamet'ten ve Allah'ın huzurunda toplanmaktan ibarettir»* derken, Tabersi *«Allah'ın mülâkatından maksat, onun sevabıyla mülâki olmaktır»* demiştir.

«Ey Nebi! (Rasûl) Seni (ümmetine) şahit olarak gönderdik», yani onların ahvalini murakabe eder, amellerini görürsün. Yalanlama veya doğrulamadan hangisi onlardan sadır olursa onun hakkındaki şehadeti yüklenir, onların hidayet ve dalâletlerine şahit olursun. Bu şehadeti Kıyamet Günü'nde aleyhlerinde ve lehlerinde olmak üzere eda edeceksin.

Rasûl-ü Ekrem'in, asrındaki insanların amellerine muttali olup şahitlik yapması asil bir durumdur. Fakat kendisinden sonra gelen hainler hakkında şahitlik etmesine gelince, bu husus müşkildir. Çünkü rivayetlerden anlaşıldığına göre Rasûl-ü Ekrem kendisinden sonra gelenlerin amellerini aynen bilemez. Bu hususta Ebubekir Sıddık, Enes, Huzeyfe, Semur ve Ebu'd-Derda, Rasûlullah'tan şu hadisi rivayet etmişlerdir: *«Ashabımdan bazı kimseler havz üzerinde benim yanıma geleceklerdir Onları görüp tanıyabilmem için yaklaşacaklardır Orada durdurulacaklardır. Ben, «Ey Rabbim! Bunlar benim ashabımdır, benim ashabımdır» diyeceğim. O zaman bana; «Sen, senden sonra onların ne yaptıklarını bilmiyorsun» denilir.»*

Bazılarına göre ayetten, Rasûl-ü Ekrem'in Kıyamet Günü'nde bütün ümmetler hakkında şahit olması kastedilmektedir ki peygamberleri onlara peygamberlik vazifelerini tebliğ etmek suretiyle onları Allah'a davet etmişlerdir. Hz. Peygamber'in bu şekilde şahit olduğu hususu Kur'an'dan anlaşılmaktadır.

Korkutmanın umumi, müjde vermenin de özel olması için, müjdeyi ifade eden siga mübalağa sigası olarak kullanılmıştır. Korkutmayı ifade eden *«Naziren»* kelimesi de mübalağasız olarak kullanılmıştır. Halbuki *«Naziren»* kelimesinin *«Mübeşşiren»* lâfzının üzerine atfedilmesi onun da mübalağalı kullanılmasını gerektirir.

Müjdelenenlerin şerefleri için müjde meselesi öne alınmıştır. Ayrıca burada müjde kastedilmektedir. Zira Rasûl-ü Ekrem *«Âlemlere rahmet olarak»* gönderilmiştir.

«Allah'a çağırır», yani Allah'ın varlığını, birliğini ikrar etmeye, iman edilmesi gereken sıfat ve fiillerinin delillerine inanmaya çağırır.

«Bi iznihi» lâfzı, *«Daiyen»* kelimesinin bağlaçlarındandır. Yani davet ancak O'nun kolaylaştırması ile mümkün olabilir. Bu davet gayet zor bir iştir. Ancak Cenab-ı Hak'kın yardımı olursa insan bu daveti yapabilir. Zira davet demek, bazı insanları alışkanlıklarından çevirmek, boyunlarına taktıkları gerdanlığı çıkarıp yeni gerdanlık takmaktır. Bu ise, dünyanın en zor işidir.

«Ve onu nur saçan bir kandil kılmıştır», yani cehaletin ve dalâletin karanlıklarında bulunan sapıklar onun nurundan iktibas ederek hidayeti bulurlar.

MÜMİNLERE VERİLEN MÜJDE

«Müminlere müjde ver» cümlesi mukadder bir cümle üzerine atıftır. Sanki şöyle denilmektedir: Halkın ahvalini murakabe et ve müminlere müjde ver. O müjde *«Allah tarafından onlar için çok büyük bir lütuf vardır»* şeklindedir. Hasan Basri ve Katade'den gelen rivayetlere göre bu lütufdan maksat cennettir. Cennet de müminlere verilen nimetlerdir.

Cenab-ı Hak'kın *«İman edip salih amellerde bulunanlar cennetlerin bahçelerindedirler. Onlar için Rablerinin katında dilediklerı vardır. İşte bu büyük lütufdur»* ayeti de bunu teyid etmektedir.

Bazılarına göre *«Fazl»* ile rütbe ve şerefte diğer ümmetlerden üstün olmak veya amellerine karşılık kazandıklarından daha fazla ecir verilmesi kastedilmektedir.

İbn Cerir ve İkrime, Hasan Basri'den şöyle rivayet ediyorlar:

«Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetsin» ayeti nazil olduğu zaman sahabeler Rasûlullah'a *«Ey Allah'ın Rasûlü! İşte bu ayet sayesinde Cenab-ı Hak'kın sana ne gibi bir muamele yapacağını anladık. Acaba bizim hakkımızdaki muamelesi nasıl olacaktır?»* diye sordular. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

«Sakın kâfirlere ve münafıklara itaat etme» yani tebliğ meselesinde, davet işinde onlara yumuşaklık gösterme. Bazıları *«Bu nehy, teyid mânâsındadır»* demişlerdir. Zira Rasûl-ü Ekrem onlara hiçbir zaman itaat etmemiştir ki nehy vaki olsun. Fakat Cenab-ı Hak sanki vaki olmuş gibi peygamberi teşvik etmiştir.

Bazıları da *«Seni kastediyorum ama ey komşum sen dinle ka-*

bilindendir» demişlerdir. Yani Peygamber'e hitap ediyor, ama ümmet kastedilmektedir.

«Onların eziyetlerine aldırma» yani eziyetlerine perva etme. Peygamberlikten ve inzardan ötürü sana eziyet etmelerine karşı sabır göster.

Yaptığında ve bıraktığında Allah'a tevekkül et. Allah vekil olarak kâfidir. Yani başka bir vekile ihtiyaç yoktur. Cenab-ı Hak Hz. Peygamber'in beş vasfını zikrettikten sonra ona uygun düşsün diye herbirine karşılık olarak bir hitap getirmiştir. Meselâ *«Nezir»* karşılığında kâfir ve münafıklarla mudara etme yasağını, onları korkutmakta müsamaha göstermemeyi getirdi. Allah'ın izniyle çağırıcı olmak karşılığında Allah'a tevekkülü getirdi. Bu tevekkül Allah'tan imdat beklemek ve yardım dilemek demektir. Nur saçıcı lâmba olması karşılığında Cenab-ı Hak'la iktifa etmesini getirdi. Çünkü Cenab-ı Hak kimi teyid ederse, aksi kuvvetle onu peygamberlik için aday gösterirse onu apaçık burhan kılar, halkı onunla fesat zulmetinin karanlıklarından reşadet nuruna getirir. Böyle bir kimseye, herkesi bırakarak sadece Allah ile iktifa etmek uygun gelir.

49. ayette kadınlarla ilgili hükümlere yeniden dönülmüştür. Bu ayetteki nikâh kelimesi bütün müfessirlerin ittifakıyla karı-koca arasında yapılan akiddir. Fakat lûgatta nikâh kelimesinin hangi mânâda kullanıldığı konusunda ihtilaf edlimiştir. Bazılarına göre cinsî ilişki için de, akid için de kullanılır. Bazıları *«Akidde hakiki olarak, cinsi ilişkide de mecazi olarak kullanılır»* demişlerdir. Bazıları da bunun tam tersini söylemiştir. Bazıları *«Bu kelime, akid ile cinsi ilişki arasında manevi bir iştirakla müşterek olarak kullanılır. Onun hakiki mânâsı ise yapıştırmak, biraraya getirmek demektir»* demişlerdir. Zemahşeri *«Nikâh aslında cinsi ilişki demektir Akde nikâh denilmesi ise ilişkileri ve birbirleriyle bağlantıları olmasından dolayıdır. Çünkü akid cinsi ilişkinin yoludur.*

Cinsi ilişkiye o yoldan gidilir. Allah'ın Kitabı'nda nikâh lâfzı sadece akid mânâsına gelmiştir. Çünkü akdi, cinsi ilişki hususunda kullanmak, açıkça onu ifade etmek olur. Oysa Kur'an'ın adabı cinsi ilişkiyi mülamese, mümasese, kurban, tağaşi, ityan şeklinde kinaye ile ifade etmektir» diyor. Zemahşeri lûgavi mânâyı tamamen nikâh kelimesine has kılmıştır. Sonra da şer'i ve hakiki atf ondan irade edilmiştir. Fakat Zemahşeri'nin *«Nikâh lâfzı Allah'ın Kitabı'nda sadece akd mânâsında kullanılmıştır»* şeklindeki sözü şu ayetle nakzedilmiştir: *«Esas kocasından başka bir koca ile nikâhlaşıncaya kadar.»* Burada *«Tenkihu»* kelimesi, cinsi ilişki mânâsını ifade eder. Bu kelimenin bu mânâya geldiği hususu, cumhurun görüşüdür. İbn Müseyyib burada cumhura muhalefet etmiştir.

«Mess» kelimesi, esasında malûm bir kelimedir ve elle dokunmak anlamındadır. Fakat burada cinsi ilişkiden kinayedir. İddet, sayılan şey demektir. Kadının iddetinden maksat, geçişiyle kadının başka bir kocaya helâl olduğu günlerdir. Yani evlenmesi ve başka çocuklar yapması helâl olur. Yani, Ey iman edenler! Mümin kadınlarla akd yaptığınız (evlendiğiniz), sonra cinsi ilişki kurmadan onları boşadığınız takdirde sizin onlar üzerinde çekilmesi gereken bir iddetiniz yoktur. Onlar o iddet zamanında kendilerini evlenmekten alıkoymak mecburiyetinde değildirler.

Cenab-ı Hak bu ayette mümin kadınları zikrediyor. Oysa ehli kitap olan kadınlar hakkındaki hüküm de böyledir. Mümin bir kişinin, tohumu için mümin bir kadını seçmesinin (mümin bir kadınla evlenmesinin) yerinde olacağına işaret etmektedir. Yani en uygunu, mümin bir erkek için, mümin bir kadınla evlenmektir.

KADIN İDDETİ HANGİ HALDE ÇEKER?

Ayetin hükmü, sadece kadınla halvete girmekle iddetin vacib olmamasını iktiza etmektedir. Çünkü Cenab-ı Hak bu ayette *«Böy-*

le bir durumda iddet yoktur» diyor. Yani cinsi ilişki kurmazdan evvel kadın boşanırsa iddet yoktur. Halvete girmek, Hanefiler'e göre cinsi ilişki sayılmamıştır. Cinsi ilişkinin vacib kıldığı iddet, halvette yoktur. Ancak iddet halvette de ihtiyaten çekilirse daha iyi olur. Çünkü kadın tam olarak kendini kocasına teslim etmiştir. Onun rahmini meşgul edecek bir iş olmuş olabilir. Hatta bütün hükümlerde *«Halvet, cinsi ilişki gibidir»* demişlerdir. Onların sözünden anlaşılıyor ki halvette iddetin vacip olması dinen böyledir. Hüküm bakımından değildir. Bu meselenin tafsilatı fıkıh kitaplarında mevcuttur.

«Onlara mut'a veriniz.» Mut'a, meşhur görüşe göre iç gömlektir, başörtüsüdür, tepeden tırnağa kadar kadını örten çarşafımsı izardır. El-Bedayi'de *«Bunlar kadının evden çıktığı zamanki asgari giyimidir»* denilmektedir. Bazı alimlerin sözünden anlaşıldığına göre her memleketin örfüne göre giyimlik tayin edilir. Temas ve halvetten önce veya temastan önce kadın için mut'a vaciptir. Mut'a, mehrin yarısından fazla, beş dirhemden de az olmaz. Eğer kadına mut'anın kıymeti para olarak verilirse, kadın bu parayı kabul etmek mecburiyetindedir. Temastan önce kadın boşandığında kadına farz olan, mehrin yarısıdır. Mut'a, el-Mebsut ve el-Muhit'te belirtildiğine göre müstehaptır. İmam Şafii'nin kavli kadiminde mut'a vaciptir. Said bin Müseyyeb ve Abd bin Humeyd'in rivayetine göre, bu ayetin Bakara ayetiyle neshedildiği iddia edilmiştir. Bakara Suresi'ndeki ayet şöyledir: *«Eğer kadınları, onlarla temas etmezden önce boşarsanız ve onlar için farz olan bir mal da tayin etmişseniz farz olanın yarısını onlara verin».»*

Said bin Müseyyeb diyor ki: *«Mehrin yarısı verilir. Mut'a yoktur»*. Fakat Hasan Basri ile Ebu'l-Aliye *«Nesh yoktur»* demişlerdir.

«Onları serbest bırakın», çünkü onların çekeceği bir iddet yoktur. Onları çıkarıp temas etmezden önce boşarsanız velisinin

evine gönderirsiniz. Fakat bu çıkarma güzel olmalıdır. Yani güzel bir konuşma ile olmalıdır. Eziyyet olmamalı, vacip olan hakkını menetmemek suretiyle gerçekleşmelidir.

Bazıları *«Güzel çıkarmadan maksat, onlara verdiklerinizi geri istememenizdir»* demişlerdir. Cübbai buna *«Sünni talâk»* demiştir.

EŞLERE VERİLEN ÜCRETTEN MAKSAT MEHİRDİR

«Ey peygamber! Biz ücretlerini verdiğin eşlerini... sana helâl kıldık». Buradaki ücretten maksat, mehirdir. (Bu yorum Mücahid' den gelmiştir). Mehirlere ücret denilmesi, Kadının tenasul uzvundan ve diğer helâl olan bedeninden istifade etmek karşılığında verilen bir para olması nedeniyledir.

«Verdiğin» mânâsını ifade eden *«Ateyte»* fiili, Rasûlullah'ın hanımlarının ancak mehirlerini muaccilen verdiği takdirde kendisine helâl olacağı mânâsını ifade ediyorsa da gerçekte böyle değildir. Çünkü o kadınlarla cinsi ilişki kurmanın helâl olması buna bağlı değildir. Böyle yapması en üstün şekli seçmesi demektir. Çünkü böyle yapması Rasûlullah'ın zimmetini bir an evvel mehirden beraet etmesi ve kadının da nefsinin hoş olması demektir. Onun için bu, selef-i salihinin sünnetidir. Yani selef mehri vermezden önce hanımlarıyla biraraya gelmezlerdi. Nikâh aktedildiğinde mehrin belirtilmesi bazı müçtehidlere göre esastır. Onsuz nikâh olmaz. *Ebu Hanife'ye göre mehir olmaksızın nikâh olur. Nikâh olduktan sonra ise mihri misl gerekir»* şeklinde bir rivayet gelmiştir. Fakat bu rivayet zahirin hilâfıdır.

«Bir de sahip olduğun cariyelerin helâldir». Zira pazarlardan satın alınan cariyelerin ilk durumları kesin olarak bilinmemekte-

dir. Zira mümkündür ki o cariyenin cariye edinilmesi, hakkıyla değil zulümle olmuştur. Onun için bazı muttaki müslümanlar cariyeleri satın aldıktan sonra ancak akidle onları nikâh altına alırlardı. Halbuki cariyeler üzerinde akdin sıhhatli olmayışı da varid-dir. Bu mesele Rasûlullah'ın Kıpti olan Mariye binti Şem'un adlı cariyesiyle müşkülleşir. Çünkü Rasûl-ü Ekrem bu kadını savaşta elde etmemiştir. İskenderiye ve Mısır Kralı Cüreyc bin Nina onu Rasûlullah'a hediye göndermiştir.

Cevap olarak şöyle denilmiştir: *«Bu varid değildir. Çünkü harp ehlinin imama gönderdiği hediyeler de ganimet hükmündedirler.»*

Ayrıca denilir ki bu mesele Hz. Peygamber'e hanımı Zeyneb binti Cahş tarafından hediye edilmiş bir cariye meselesiyle de müşkülleşir. Hz. Peygamber, Zeyneb'i Safiye binti Huyey meselesinden dolayı Zilhicce, Muharrem ve Safer aylarında terketmiştir. Rebiulevvel ayı geldiğinde —ki Rasûl-ü Ekrem bu ayda vefat etmiştir— Zeyneb'ten razı oldu ve onunla biraraya geldi. Zeyneb; *«Ey Allah'ın Rasûlü! Bu iyiliğine karşı sana ne mükâfat vereceğimi bilemiyorum»* dedikten sonra cariyeyi Rasûlullah'a hibe etti. Siyer ehli bu kadını, Rasûlullah'ın cariyeleri arasında saymışlardır. Burada harp ehlinin Peygamber'e imama gönderdiği hediyenin ganimet hükmünde olduğunu söylemek geçerli değildir. Umulur ki cevap şu olsun: Hz. Peygamber onu cariye edinmiştir. Çünkü böyle bir cariye edinmenin helâl olduğunu beyan etmek istemiştir. Rasûl-ü Ekrem'in bu cariyenin bidayetini bilmesi ve onun başından geçenlere vakıf olması uzak bir ihtimal değildir. Sanki Hz. Peygamber onu savaş alanından bilfiil esir alınırken görmüştür.

RASÛLULLAH'IN YAKINLARIYLA EVLENMESİ HİCRET ETMELERİNE BAĞLIDIR

Rasûlullah'ın yakınlarıyla evlenmeleri hicret etmelerine bağlıdır: «*Amcanın, halalarının, dayının ve teyzelerinin seninle beraber göç eden kızlarını sana helâl kıldık. Hicret edenlerle veya bu akrabalarının kızlarıyla evlenmen, hicret etmeyen veya yabancı olanlarla evlenmenden daha iyidir.*»

Ayetin metnindeki «*Mea*» kelimesi hicrette ortak olmalarını iktiza eder. El- Maverdi «*Hicret, Rasûlullah'ın diğer hanımlarının da helâl olmasının şartıdır*» demiştir. Fakat bu görüş zayıftır.

El-Maverdi başka bir görüşü naklediyor. Bu görüş Rasûlullah'ın ancak akrabalarından hicret edenlerle evlenebileceği şeklindedir. Yani hicret etmeleri şarttır. Bu görüşün delili olarak şu hadis rivayet edilmiştir: *İbn Sa'd, Abd bin Humeyd, Tirmizi, İbn Cerir, İbn Ebı Hatim, Hakim, İbn Merduveyh ve Beyhaki, Ummu Hani'den şöyle rivayet ediyorlar: «Rasûl-ü Ekrem beni daha önce istedi. Kendisine özür beyan ettim. O da beni mazur gördü. Cenab ı Hak o zaman bu ayeti indirdi.*»

Ümmühani «*Ben Rasûlullah'a helâl olmam. Çünkü onunla beraber hicret etmedim ve azad edilen Mekkeliler'denim*» dedi.

Cevap olarak şöyle deriz: Hicret etmediği için Ümmühani'nin helâl olmaması ancak Ümmühani'nin sözünden anlaşılmıştır. Bu sözü Ümmühani'nin kendi anlayışına göre söylemiş olması mümkündür. Yani ayetten bunu anlamıştır kavli bizim için delil olmaz. Ancak bu hususta Rasûlullah'tan bir rivayet gelirse delil olur.

Bazıları «*Hicret etmeyen yakınlarıyla Rasûl-ü Ekrem'in evlenmesi haramdı. Fakat sonra bu hüküm neshedildi*» demişlerdir.

Katade *«Seninle beraber hicret eden kadınlar ibaresinden maksat, seninle beraber müslüman olan kadınlardır»* der. Bu yoruma göre Rasûl-ü Ekrem'e ancak kâfir olan akrabaları haram olur. Fakat bu yorum uzak bir yorumdur.

Zahir şudur ki Rasûlullah'ın mehir verdiği kadınlardan maksat, onun nikâhı altındaki hanımlarıdır. Hafsa, Aişe, Sevde gibi.

«Sahip olduğun» ibaresinden maksat da Cenab-ı Hak'ın ona vermiş olduğu Reyhane ve benzeri cariyelerdir.

Rasûlullah'ın amca ve hala kızlarından maksat, erkek-kadın Kureyşliler'in çocuklarıdır. Zira, Peygamber'e ister yakın isterse uzak olsun, Peygamber'in soyundan olan Kureyşliler'e *«Peygamber amcaları»*, kadınlara da *«Peygamber halaları»* denir.

*«...Ve teyzelerinin kızları»*ndan maksat, Beni Zühre Kabilesi'ndeki erkek ve kadınlardır. Tabersi, Mecma'ul-Beyan'da bu yorumu seçmiştir.

İnsanın baba tarafından gelen akrabalarına *«Amca» ve «Hala»*, anne tarafından gelenlere de *«Dayı»* ve *«Teyze»* denilmesi yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Rasûlullah'ın nikâh edip de cinsi ilişkide bulunduğu Kureyşli hanımlar altı tanedir. Bir kısmını bu ayet inmezden önce nikâh etmiştir. Bir kısmının nikâhı da belki bu ayetten evvel, belki de sonradır. Rasûl-ü Ekrem'in annesi tarafından akrabası olan Beni Zühre'den herhangi bir kadını nikâh ettiğine vakıf olunamamıştır. Demek ki onların Rasûlullah'a helâl edilmesi, sadece onlarla evlenmesinin caiz olduğunu ilân içindir. Mutlaka onlarla evlendiği anlamına gelmez.

Bu ayette *«Amca»* mânâsına gelen *«Ammi»* ve *«Dayı»* mânâsına gelen *«Hal»* kelimeleri tekil getirilirken *«Hâlâ* ve *Teyze* mânâsına gelen *«Ammât»* ve *«Halât»* kelimeleri çoğul getirilmiştir. Bu-

nun sebebi ile ilgili olarak Beyzavi haşiyesinde Şihab, *«Bu hususta çok zayıf yorumlar gördüm»* diyor. Zayıf yorumlardan biri de Razi'nin şu görüşüdür: Amca ile dayı mânâsına gelen kelimeler mastar veznindedirler ve bu vezinden olduklarından dolayı da çoğul getirilmişlerdir. Çünkü mastarda müfred, tesniye ve cem'i eşittir. Ama hala ve teyze mânâsına gelen kelimeler mastar vezninde değildirler.

Şihab şöyle devam ediyor: Bu hususta söylenilenlerin en güzeli şudur: *«Rasûlullah'ın amcaları Abbas ve Hamza, O'nun aynı zamanda Peygamber'in süt kardeşleridir. Onların kızları Hz. Peygamber'e helâl değildir. Ebu Talib'in kızı Ümmühani ise hicret etmediğinden dolayı Rasûl-ü Ekrem'e helâl değildir.»*

Ayetin metnindeki *«İmraeten mümineten»* lâfzı daha önce geçen *«Ehlelna»* fiilinin mefulune atfedilir. Yani *«Ey Peygamber! Biz sana ücretlerini verdiğin hanımlarını ve cariyelerini. helâl kıldık ve İmanlı bir kadın da eğer nefsini peygambere hibe ederse onu da helâl kıldık.»* Peygamber de onu nikâh etmek talebinde bulunursa böyledir.

«Nefsini peygambere hibe etmesi», nefsinden peygamberin istifade etmesine izin vermesi demektir. Peygamber onu hangi ibare ile alırsa alsın mehirsiz alabilir. Eğer Peygamber onun nefsinden hangi ibare ile olursa olsun istifade etmek istiyorsa istifade edebilir. İkinci şart birinci şartın şartıdır. Bu kadının helâl olması Peygamber'in iradesine bağlıdır. Sadece nefsini Peygamber'e hibe etmesi onu Peygamber'e helâl kılmaz, ancak Peygamber'in de onun nikâhını irade etmesi gerekir. Bu irade, hibeyi kabul etmek yerine geçmiş olur.

İbn Kemal *«Bu iradeden maksat, kabuldur»* der. Bazı alimler *«Nikâh talebini irade etmek onu kabul etmekten kinayedir»* demişlerdir.

Alimlerin çoğu *«Nefsini Rasûlullah'a hibe eden kadınların»* mevcut olduğunu savunmuşlardır. Fakat hangi kadınların nefsini Peygamber'e hibe ettiği konusunda ihtilâf vardır. İbn Abbas, Katade ve İkrime *«Nefsini Rasûlullah'a hibe eden, Hilâliye kabilesinden Hars'ın kızı Meymune'dir»* der. El-Mevahibul-Ledunniye'de deniliyor ki *«Meymune nefsini Peygamber'e hibe etti ve bu şöyle oldu: Onun kulağına Rasûlullah'ın kendisine talip olduğu haberi geldi. Bu haberi işittiği zaman devenin sırtındaydı ve şöyle dedi: «Deve ve devenin üstünde bulunan (kendisini kastediyor) Allah ve Rasûlü'nündür». Yani nefsini Hz. Peygamber'e hibe etmiş oldu.»*

Bu hadise Hayber Gazve'sinden sonra hicretin 7. senesinde meydana geldi. Rasûlullah, Mekke'ye 10 mil uzakta bulunan Seraf'ta onunla gerdeğe girdi. Böylece nikâhın iradesi hibeden önce olmuştur.

Dahhak ve Mukatil'den gelen bir rivayete göre nefsini Peygamber'e hibe eden Ümmü Şerik'tir.

Es-Safra adlı kitapta şöyle denilmiştir: *«Alimlerin çoğu, nefsini Peygamber'e hibe eden kadının Ümmü Şerik olduğunu söyler. Fakat Hz. Peygamber onu kabul etmedi. O da Peygamber'den sonra ölünceye kadar artık evlenmedi.»*

Bazıları *«Nefsini Rasûlullah'a hibe eden kadınların sayısı çok olabilir»* der. Nitekim Müslim ve Buhari, Urve bin Zübeyr'den şöyle rivayet etmektedirler: *«Hakim'in kızı Havle, nefsini Rasûlullah'a hibe eden kadınlardan biridir»*. İşte bu rivayetten anlaşılıyor ki nefsini hibe eden kadınlar birkaç tanedir.

Bunun üzerine Hz. Aişe *«Acaba o kadın utanmaz mı ki nefsini bir erkeğe hibe ediyor?»* dedi ve bunun üzerine 51. ayet indi. Sonra Hz. Aişe: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Rabbini senin isteğine süratle icabet eder görüyorum»* demiştir.

Bazıları *«Nefsini Peygamber'e hibe etmek hadisesi vâki olmamıştır»* demiş ve delil olarak *«Eğer hibe ederse»* mânâsını ifade eden şart lâfzını göstermişlerdir. Çünkü bu lâfız hibenin vaki olmadığına işaret eder. Bu farazi bir emirdir. Herhangi bir kadın mânâsına gelen *«İmraeten»* kelimesi de buna işaret eder. Yani böyle bir durum olursa Rasûlullah'a bu teklifte bulunan kadın mehirsiz helâl olur. Fakat olmamıştır. Bazıları *«Hibe olmuş, fakat Peygamber kabul etmemiştir»* derler.

İbn Cerir, İbn Ebi Hatim, Taberani, İbn Merduveyh ve Beyhaki'nin Süneni'nde İbn Abbas'tan *«Rasûlullah'ın katında nefsini Rasûlullah'a hibe eden hiçbir kadın yoktur»* rivayetine gelince, bu rivayet, Rasûlullah nefsini kendisine hibe edenlerin hibesini kabul etmemiştir mânâsını ifade ettiği gibi, böyle bir hibe vuku bulmamıştır mânâsını da ifade edebilir.

Hz. Peygamber'in iki ayette de peygamberlik unvanıyla zikredilmesi şeref içindir. Ve nefsini hibe eden kadınların peygamberlik makamı için hibe ettiklerine işaret eder. Bu sadece Rasûl-ü Ekrem'e mahsustur. Çünkü Cenab-ı Hak *«Haliseten leke»* diyor Yani müminler için böyle bir şey yok, bu sadece senin içindir. Bu cümlenin zımnında işaret vardır ki nefsini hibe eden kadınlar erkeklere ihtiyaçları sebebiyle veya şehvetlerini teskin gayesine yönelik olarak bunu yapmamışlardır. Peygamber hizmetinde bulunmak şerefini elde etmek, fazilet madeninde bulunmak isteğidir. Hz. Aişe'nin *Nefsini bir erkeğe hibe eden kadında hayır yoktur»* sözü de, onun daha önceki itirazı da şiddetli kıskançlığından ileri gelmiştir. Bunda ayıplanacak herhangi bir durum da yoktur. Çünkü seven sevilene karşı daima kıskançtır.

«Haliseten» kelimesi meftuh (üstün) okunur ve mastardır. Daha önceki cümleyi tekid içindir. Yani dünya ve Ahiret'te senden başka bir kimse için helâl olmayan bu durum, nefsini bir kadının

hibe etmesi ve senin de istersen onu kabul etmen, yalnız sana helâl edilmiştir.

«Biz eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri hakkında müminlere neyi farz kıldığımızı biliyoruz», yani Cenab-ı Hak hikmet yönünden kadınlar ve cariyeler hakkında mümin erkeklere neyi farz kılmasının uygun olacağını, hangi hudut ve hangi sıfat üzerinde olmalarının uygun olduğunu bilmiştir. Ve böylece de farz kılmıştır.

İbn Atiye, *«Likeyla» kelimesindeki «lâm» bir mahzufa taalluk eder»* diyor. Yani üzerinde bir sıkıntı ve darlık olmasın ve yaptığının Rabbinin katında günah olduğuna dair bir zanda bulunmayasın diye bir açıklamada bulunduk. Binaenaleyh buna herhangi bir itiraz yoktur.

تُرْجِي مَنْ تَشَآءُ مِنْهُنَّ وَتُـْٔوِيٓ اِلَيْكَ مَنْ تَشَآءُ ؕ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ
عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ؕ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ
وَيَرْضَيْنَ بِمَآ اٰتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِيْ قُلُوْبِكُمْ ؕ
وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَلِيْمًا ﴿٥١﴾ لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَآءُ مِنْۢ بَعْدُ وَلَآ اَنْ
تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ وَّلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِيْنُكَ ؕ
وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ رَّقِيْبًا ﴿٥٢﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَدْخُلُوْا بُيُوْتَ
النَّبِيِّ اِلَّآ اَنْ يُّؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ نٰظِرِيْنَ
اِنٰىهُ وَلٰكِنْ اِذَا دُعِيْتُمْ فَادْخُلُوْا فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوْا
وَلَا مُسْتَاْنِسِيْنَ لِحَدِيْثٍ ؕ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي
النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيٖ مِنْكُمْ ۫ وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيٖ مِنَ الْحَقِّ ؕ وَاِذَا
سَاَلْتُمُوْهُنَّ مَتَاعًا فَسْـَٔلُوْهُنَّ مِنْ وَّرَآءِ حِجَابٍ ؕ ذٰلِكُمْ
اَطْهَرُ لِقُلُوْبِكُمْ وَقُلُوْبِهِنَّ ؕ وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوْا
رَسُوْلَ اللّٰهِ وَلَآ اَنْ تَنْكِحُوْٓا اَزْوَاجَهٗ مِنْۢ بَعْدِهٖٓ اَبَدًا ؕ
اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيْمًا ﴿٥٣﴾ اِنْ
تُبْدُوْا شَيْـًٔا اَوْ تُخْفُوْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمًا ﴿٥٤﴾

51 — (Ey Rasûlüm) onlardan (eşlerinden) dilediğini geri bırakır, dilediğini de yanına alabilirsin. Ayrıldıklarından istediğini geri alman hususunda senin için bir sakınca yoktur. Onların gözlerinin aydınlanıp üzülmemelerine ve hepsinin senin verdiklerine razı olmalarına en uygun olan da budur. Allah sizin kalbinizde olanı bilir. Allah bilen ve halim (hemen ceza vermeyen)dir.

52 — Bundan sonra artık sana başka kadınlar ve bu eşlerini başka eşlerle değiştirmek helâl değildir. İsterse güzellikleri çok hoşuna gitsin. Yalnız elinin altında bulunan cariyeler hariç. Allah her şeyi gözetleyicidir.

53 — Ey iman edenler! (Bundan böyle) yemeğe davet olunmaksızın ve vaktine de bakmaksızın Peygamber'in evlerine girmeyin. Fakat davet olunduğunuz zaman girin. Yemeği yedikten sonra hemen dağılın. Herhangi bir sohbet için de (evlerine) girmeyin. Çünkü böyle yapmanız Peygamber'e eziyet veriyor. O sizden sıkılıyor. Allah ise hakkı açıklamaktan çekinmez. Onlardan (Peygamber'in eşlerinden) bir şey istediğinizde perde arkasından isteyin. Böyle yapmanız hem sizin kalpleriniz için, hem de onların kalpleri için daha temizdir. Allah'ın Peygamberi'ne eziyet etmeniz doğru olmaz. Arkasından (ölümünden) sonra onun eşlerini nikâh etmeniz de hiçbir zaman caiz olmaz. Kuşkusuz ki böyle yapmanız Allah katında büyük bir günahtır.

54 — Bir şeyi açığa vursanız da gizli tutsanız da (birdir); çünkü Allah her şeyi bilendir.

(51-54) *«(Ey Rasûlüm!) Onlardan (eşlerinden) dilediğini...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Onlardan dilediğini geri bırakır, dilediğini geri alırsın.»

Bu cümlenin yorumunda Katade, *«Hanımlarından dilediğini geri bırakır, onunla cinsi ilişkiyi terkedebilirsin. Dilediğini de yanına alarak kendisiyle cinsi ilişki kurabilirsin»* demiştir.

İbn Abbas ve Hasan Basri ayeti, *«Onlardan dilediğini boşayabilir, dilediğini tutabilirsin»* şeklinde yorumlamışlardır.

Bazı alimlere göre, geri bırakmak ve yanına almak kelimeleri mutlak zikredildiklerinden dolayı, iki temsili birden kapsamaktadırlar. Çünkü bu temsil kabilindendir. Bu yorum güzellikten uzak değildir.

Hasan Basri'den gelen diğer bir yoruma göre *«Onlardan»* mânâsını ifade eden *«Min hunne»* zamiri ümmetin hanımlarına racidir. Yani ayetin mânâsı, ümmetinin hanımlarından dilediğinin nikâhını terkeder, dilediğini de nikâh edebilirsin demektir. Zira Hz. Peygamber bir hanıma talip olduğunda, Hz Peygamber onu terketmedikçe başkası o hanımı isteyemez.

Zeyd bin Eslem ve Taberi; *«Bu zamir, nefsini Peygamber'e*

hibe eden kadınlara racidir» derler. Yani o hibe edenlerden dilediğini bırakırsın, dilediğini kabul eder, yanına alırsın. Şabi de bu yoruma katılmıştır. Nitekim İbn Sa'd ve Beyhaki Şabi'den şöyle rivayet ediyorlar:

«Bu zamirin raci olduğu bazı kadınlar nefislerini Rasûlullah'a hibe etmişlerdi. Rasûlullah onların bir kısmıyla evlenmiş, bir kısmıyla da evlenmemişti. Hz. Peygamber vefat edinceye kadar bunlar Hz. Peygamber'e yaklaşmamışlar ve Peygamber'den sonra da herhangi bir kimse ile evlenmemişlerdir. Onlardan biri Ümmü Şerik'tir.»

Zamirin Hz. Peygamber'in kendi hanımlarına raci olduğuna dair delil, İbn Cerir, İbn'ul-Munzir ve İbn Ebi Hatim'in İbn Vezin'den rivayet ettikleri şu rivayettir: *«Tahyir ayeti nazil olduğu zaman hanımları Rasûlullah'ın kendilerini bırakacağından korktular. Ve «Malından ve nefsinden bize dilediğini kıl ve bizi boşama.» dediler.»*

Böylece Rasûl-ü Ekrem onlardan bir kısmını boşamadan taksimattan çıkardı ve bir kısmını da yanına aldı. Yanına aldıkları Aişe, Hafsa, Ümmü Seleme ve Zeyneb'ti. Onların aralarında eşit bir şekilde taksimat yapardı. Onlardan beş tanesini geri plâna aldı. Yani onlar taksimat dışında kaldılar. Bunlar Ümmü Habibe, Meymune, Sevde, Cuveyriye ve Safiyye validelerimizdir. Dilediği kadar bunlara vakit ayırıyordu.

İbn Abbas, ayetin mânâsının, onlardan dilediğini boşar dilediğini de nikâhının altına tutarsın demek olduğunu ifade ediyor. Hasan Basri, *«Onlardan dilediğinin nikâhını terkeder, dilediğinin nikâhını tutarsın»* demiştir.

Beyzavi ayeti *«Boşadığın kadınlardan dilediğini yatağına ala-*

bilirsin. Burada senin için herhangi bir günah bahis konusu değildir» şeklinde yorumlar.

Kurtubi, *«Alimler bu ayetin tevilinde ihtilafa düşmüşlerdir. Bu ayet hakkında söylenen en sıhhatli görüş şudur: Bu, kadınlar arasındaki taksimat konusunda Hz. Peygamber'e bir genişliktir. Hz. Peygamber için kadınlar arasında taksimat vacip değildir. İşte daha önceki ahkâma en uygunu bu mânâdır. Ve Sahih'de Hz. Aişe validemizden gelen şu hadis de bunu tasdik etmektedir: «Nefsini Peygamber'e hibe eden kadınları kıskanıyordum. Diyordum ki acaba kadın nefsini nasıl olur da bir erkeğe hibe edebilir? Cenab-ı Hak bu ayeti indirdikten sonra dedim ki: Allah'a yemin ederim, Rabbinin senin isteğini sürratle yerine getirdiğini görüyorum»* demektedir.

İbn Arabi *«Sahih'te sabit olan budur ve buna güvenmek gerekir. Burada irade edilen mânâ şudur: Rasûl-ü Ekrem hanımları hususunda muhayyerdir. İsterse onlara taksimat yapar (yani bir gün bir gece ayırır) isterse taksimatı terkeder, dilediği hanımının odasında yatar. Bu husus Rasûlullah'a mahsustur»* demektedir.

Bazıları *«Evvelâ taksimat Peygamber için vacipti. Sonra bu ayetle vücubu kalktı»* diyorlar. Ebu Rezin, *«Hz. Peygamber bazı hanımlarını boşamak istedi. Hanımlar ona «Dilediğin şekilde bize taksimat yap» dedikten sonra Aişe, Hafsa, Ümmü Seleme ve Zeyneb'i yanına aldı. Onların taksimatı eşitti. Sevde, Cüveyriye, Ümmü Habibe, Meymune ve Safiyye'yi de taksimat dışı bıraktı. Dilediği zaman onlara taksimat yapardı»* demiştir.

«Onların gözlerinin aydınlanıp üzülmemelerine ve razı olmalarına en yakını budur». «Budur» şeklinde tefsir ettiğimiz *«Zalike»* kelimesi Katade'ye göre Rasûl-ü Ekrem'i onların sohbetlerinde muhayyer kılmasıdır. Yani böyle olması onların rızalarına daha

yakındır. Çünkü bu Allah katından gelmiştir. Gözleri aydınlanır, ona razı olurlar.

RASÛLULLAH'A HANGİ NOKTADAN SONRA EVLENMEK YASAKLANDI?

«Bundan sonra artık başka kadınlar ile evlenmek, bunları başka eşlerle değiştirmek helâl değildir.»

Bu ayetin tevilinde alimler ihtilaf etmişlerdir. Bu ayetin sünnetle neshedildiğini söyleyenler de vardır. Bu ayeti neshettiği söylenen hadis, Hz. Aişe'nin *«Rasûl-ü Ekrem, kadınlar kendisine helâl olmadıktan önce ölmedi»* sözüdür. İkincisi bu ayet başka bir ayetle mensuhtur. Tahavi, Ümmü Seleme'den şöyle rivayet eder: *«Rasûlullah, Allah tarafından dilediği kadar kadınla evlenmenin helâl olduğu hükmünü almadıkça vefat etmedi. Ancak mahremleriyle evlenmezdi. Bu, şu ayetin mânâsıdır: «Onlardan dilediğini geri bırakırsın, dilediğini kendine (yanına) alırsın».* Yani bu ayetle 52. ayet neshedilmiştir.

Muaz, *«Bu ayet hakkında söylenenlerin en güzeli budur»* der.

Bununla beraber bu sözü Hz. Ali, İbn Abbas, Ali bin Hüseyin ve Dahhak da söylemişlerdir. Kûfeli bazı fakihler buna karşı çıkmışlardır. *«Onlardan dilediğini geri bırakır, dilediğini yanına alırsın»* ayetinin *«Bundan sonra artık sana başka kadınlar helâl değildir»* ayetini neshetmesi muhaldir. Çünkü nasih olan ayet mushafta daha önce, mensuh ise daha sonra yazılmıştır.

«Sünnetle neshedilmiştir» diyenin sözü ise tevil edilmiştir.

Üçüncü görüş, Hz. Peygamber'in bu hanımlar üzerine evlenmekten sakındırılmış olmasıdır. Çünkü bu kadınlar Allah ve Ra-

sûlü'nü, Ahiret yurdunu tercih etmişlerdir. Bu, Hasan Basri, İbn Sirin ve Ebubekir bin Abdurrahman'ın görüşüdür.

İbn Abbas, «*Bu sözün böyle olması mümkündür. Fakat sonradan neshedilmiştir*» der.

Dördüncü görüş, madem ki Rasûl-ü Ekrem'e, bu kadınların kendisinden sonra başka erkeklerle evlenmeleri haram kılınmıştır, Rasûlullah'a da bunlardan başka bir kadınla evlenmesi haram kılınmıştır fikridir. Bu görüş Ebu Umame'nin görüşüdür.

Beşinci görüş, belirtilen gruptaki kadınlardan başka kadınlar sana helâl değildir şeklindedir. Bunu Ubey bin Kâb, İkrime ve Ebu Rezin söylemişlerdir. Muhammed bin Cerir'in de görüşü budur.

Mücahid, «*Kâfir kadın Rasûlullah'a helâl değildir. Çünkü kâfir bir kadın müminlere helâl olmaz*» der. Bu söz de uzaktır. Çünkü Mücahid, «*Min ba'di müslimat*» *(müslüman kadınlardan sonra)*» tabirini takdir ediyor. Halbuki «*Müslimat*»ın bahsi geçmemiştir.

«*Onların yerine tebdil de edemezsin.*» Yani bir müslüman kadını bırakarak, onun yerine ehli kitap bir kadın getiremezsin!

«*İsterse güzellikleri çok hoşuna gitsin*» ayeti, İbn Abbas'a göre Esma binti Umeys hakkında nazil olmuştur. Cafer bin Ebi Talib vefat ettikten sonra Esma'nın güzelliği Rasûlullah'ın çok hoşuna gitti. Onunla evlenmek istedi ve bu ayet indi. Fakat İbn Arabi bu hadisin zayıf olduğunu ifade etmektedir. Bu ayet kişinin evlenmek istediği kadına bakmasının caiz olduğuna delildir. Zira Rasûl-ü Ekrem evlenmek istediği bu hanıma bakmıştır.

«*Ancak elinin altındaki müstesnadır*» cümlesine gelince, alimler «*Rasûlullah kâfir bir cariye ile evlenebilir mi?*» konusunda ih-

tilaf etmişlerdir. Bazıları *«Helâldir, çünkü bu ayet geneldir»* demişlerdir. Bazıları da *«Bundan sonra sana kadınlar helâl değildir»*, yani müslüman olan kadınlar helâl değildir demişlerdir. Yahudi, hıristiyan ve müşrik kadınların hepsi senin için haramdır. Yani tüm kâfirlerle evlenmek senin için helâl değildir. Ancak cariye olarak edinebilirsin.

İkinci görüş, kâfir bir cariye Rasûl-ü Ekrem'e helâl değildir. Çünkü kâfir bir kadınla mübaşereti uygun değildir şeklindedir.

«Ey iman edenler!» diye başlayan 53. ayet şu iki kıssayı kapsamaktadır:

1 — Yemek ve oturmak adabı

2 — Hicab ve örtünme emri.

Ammad bin Zeyd şöyle diyor: *«Bu ayet Rasûlullah'a ağırlık verenler hakkında nazil olmuştur»*. Birinci kıssa şöyledir: Bu ayetin iniş sebebi, Allah'ın Peygamberi Zeyneb binti Cahş'ı nikâhı altına aldıktan sonra halkı yemeğe davet etti. Halk yemek yedikten sonra bir grup oturup peygamberin hanımının hanesinde —ki hanımının da yüzü duvara dönüktü— sohbete daldılar. Onlar peygambere ağırlık çöktürdüler.

Enes diyor ki: *«Bilmem ben mi Rasûlullah'a bu kavim elden çıktı diye haber verdim veyahut Peygamber mi bana sordu?» Bunun üzerine Rasûl-ü Ekrem gidip evine girdi. Ben de onunla beraber girdim. Onunla kendisi arasında perdeyi sarkıttı. Kavme nasihatlarını yaptı ve Cenab-ı Hak da bu ayeti o zaman indirdi.»* (Buhari) Katade ve Mukatil derler ki: *«Bu ayetin sebebi nuzulü Ümmü Seleme'nin hanesinde cereyan eden hadisedir.»* Fakat birincisi daha sahihtir. Çünkü Buhari tarafından rivayet edilmiştir.

İbn Abbas: *«Bu ayet Rasûlullah'ın yemeğini gözeten, yemek pişmeden önce Peygamber'in huzuruna giren bazı müminler hakkında nazil olmuştur. Onlar yemek pişinceye kadar otururlardı, Sonra yer ve çıkarlardı»* diyor.

İsmail bin Ebi'l-Hakim *«Bu bir edeptir. Cenab-ı Hak peygambere ağırlık verenleri bununla edeplendirmiştir»* der.

«Yemek yedikten sonra dağılın» cümlesi peygamber hanelerine izinsiz girmenin haram olduğunu, bunun ancak yemek için evlere girmenin helâl buyurulduğunu, yemek bittikten sonra helal edici sebebin ortadan kalktığını, haramlığın tekrar geri geldiğini ifade etmektedir. Ayrıca bu ayet *«Misafir ancak ev sahibinin mülkü üzerinde yer, kendi nefsinin mülkü üzerinde değil»* demektir. Yani gelen yemekte ancak yiyeceği kadar tasarruf edebilir. Kendisinden başkasına götüremez.

Konuşmaya dalmak suretiyle Hz. Zeyneb'in velimesi anında sahabilerin yaptığı gibi yapmayın. Çünkü sizin böyle yapmanız Peygamber'e eziyet verir. Hz. Peygamber bunu size açıklamaktan çekiniyor. Fakat Allah bunu açıklamaktan, izah etmekten çekinmez.

DİNDE ÇEKİNMEK YOKTUR

«Allah haktan haya etmez», yani onu beyan etmekten, açığa vurmaktan, imtina etmez!

«Eğer peygamber hanımlarından bir meta isterseniz perde arkasında durarak isteyiniz». Meta'dan maksat, çıplakların giydiği nesnedir. Bazıları*«fetva»* bazıları da *«Kur'an sahifeleridir»* demişlerdir. Fakat doğrusu onlardan istenen din ve dünya ihtiyaçlarının hepsini kapsamasıdır. Bu ayetten anlaşılır ki perde arkasından Hz.

Peygamber hanımlarından bir şey istemek veya bir fetva sormak caizdir. Mânâ bakımından veya şeriatın esaslarını içerdiğinden ötürü bütün kadınlar bu hükme dahildir. Zira esaslara göre kadının, tamamı, bedeni de sesi de avrettir. Bedenini ancak şahit olacağı bir hadisede olduğu gibi ihtiyaçtan dolayı gösterebilir veya tedavi maksadıyla ihtiyaç hissedildiği kadarıyla gösterebilir. Veya onun malumu olan bir hadiseyi ondan sormak maksadıyla bedenini açabilir. Böyle yapmak, yani onlarla perde arkasından konuşmak sizin kalpleriniz için de onların kalpleri için de daha temizdir. Yani erkeklerin kadınlar hakkında, kadınların da erkekler hakkında kalplerine gelen hatıratlar hususunda daha temizdir. Yani şüpheyi daha fazla giderici, töhmeti uzaklaştırıcı ve korunmak hususunda daha kuvvetli bir durumdur.

Bu ayet delâlet eder ki bir kimse için nefsine güvenerek halvette kendisine helâl olmayan mahremleriyle tek başına kalması uygun değildir. Çünkü bundan kaçınmak, kişinin nefsinin ve namusunun korunması için daha yerindedir.

RASÛLDAN SONRA HANIMLARIYLA EVLENMEK EBEDİYEN HARAMDIR

«Rasûlullah'ın hanımlarını onun vefatından sonra nikâh etmeniz size ebediyyen caiz değildir». Bu cümle hakkında İsmail bin İshak, Muhammed bin Ubeyd'den, o da Muhammed bin Sevr'den, o da Mamer'den, O da Katade'den şöyle rivayet ediyor:

«Bir kişi «Eğer Rasûl-ü Ekrem vefat ederse ben Aişe ile evleneceğim» demişti. Cenab-ı Hak o zaman bu ayeti indirdi.»

Kuşeyri Ebu Nasr Abdurrahman der ki:

İbn Abbas'ın naklettiğine göre Kureyş'in ileri gelenlerinden ve Rasûlullah ile beraber Hira Dağı'nda bulunan on kişiden biri kendi içinden *«Eğer Rasûlullah vefat ederse Aişe ile evlenirim. O benim amcamın kızıdır»* demiştir.

Mukatil diyor ki: *«Bu zat Talha bin Ubeydullah idi»*. İbn Abbas *«Bu kişi nefsinde meydana gelen bu fikrinden pişman oldu ve bunun keffareti olarak Medine'den Mekke'ye yayan gitti. Gazilere Allah yolunda on at verdi. Bir köle azad etti. Cenab-ı Hak da onun günahını affetti»* demiştir.

İbn Atiyye der ki: *«Bu ayet sahabilerden bazılarının «Eğer Rasûl-ü Ekrem vefat ederse Aişe ile evleneceğim» demesine binaen nazil oldu. Bu söz Rasûlullah'ın kulağına geldiğinde Rasûlullah çok rahatsız oldu»*.

İbn Abbas da *«Bu sözü sahabilerden bazıları söyledi»* diyor!

Mekki'nin Mamer'den rivayetle *«O, Talha bin Ubeydullah'tır»* demesi, Nuhas'ın yine Ma'mer'den rivayetle *«O Talha'dır»* demesi sahih değildir.

İbn Atiyye *«Allah İbn Abbas'tan razı olsun. Bu rivayet benim nezdimde de Talha bin Ubeydullah hakkında sahih değildir»* demiştir.

İmam Ebu'l Abbas der ki: *«Bu kavil bazı sahabe büyüklerinden hikâye edilmiş, fakat sahabiler böyle şeyden uzaktırlar.»* Yalan o rivayetin metnindedir. Böyle bir düşünce veya söz ancak cahil münafıkların işidir. Nitekim rivayete göre münafıklardan biri, Rasûl-ü Ekrem Ebu Seleme'nin vefatından sonra Ümmu Seleme

ile, Huneyz bin Huzafe'den sonra da Hafsa ile evlendiğinde şöyle dedi: «*Muhammed'e ne oluyor ki bizim dul kadınlarımızla evleniyor? Allah'a yemin ederim, eğer Muhammed ölürse onun hanımları üzerinde ok atmak suretiyle paylaşma yaparız*» dedi. Bunun üzerine bu ayet indi ve Cenab-ı Hak Rasûl-ü Ekrem'in ölümünden sonra hanımlarını müslümanlara haram kıldı. Ve onları müslümanların annelerinin hükmüne sahip kıldı. Bu, Rasûl-ü Ekrem'in özelliklerindendir. Onun şerefinin ayırd edilmesine ve mertebesinin yükselmesine dikkati çekmek içindir.

Bazıları, «*Rasûlullah'ın vefatından sonra hanımlarıyla evlenmenin yasak kılınmasının hikmeti şudur: O'nun hanımları cennette yine onun hanımlarıdır. Ve kadın da cennette en son kocası kimse onun hanımı olur*» demişlerdir.

Huzeyfe, hanımına: «*Cenab-ı Hak bizi cennette biraraya getirdiğinde cennette benimle beraber olman hoşuna giderse sakın benden sonra evlenme. Çünkü kadın, en son kocası kimse cennette ona verilir*» demiştir.

«*Muhakkak ki O Allah katında büyüktür*» cümlesindeki «*o*» zamiri ya Rasûlullah'a verilen eziyettir veya onun hanımlarını kendisine nikâh etmektir. Bu kebairler cümlesindendir ve dünyada bundan daha büyük günah yoktur.

Hicab'ın nüzul sebebinde Enes hadisine göre Hz. Ömer'in sözü vardır. Hz. Ömer evden çıktığında uzun boylu bir kadın olduğundan dolayı «*Ey Sevde! Biz seni gördük*» diyordu. Bunu da hicab ayeti insin diye yapıyordu. Nitekim Cenab-ı Hak bunun üzerine hicab ayetini indirdi. Yani bütün bunların hicab ayetinin inişine sebep olmaları muhtemeldir.

«Bir şeyi açığa vursanız da gizleseniz de muhakkak ki Allah her şeyi gayet iyi bilmektedir» cümlesi tamamen Cenab-ı Hak'kın medhu senâsıdır. Burada maksat kınama ve tehdiddir. Yani daha önceki ayetlerde Rasûlullah'ın mübarek hanımlarına karşı kötü niyet besleyenleri kınamak ve tehdit etmek sözkonusudur. Yani sizin bu hususstaki inançlarınızı, kalbinize gelen kötü vesveseleri Cenab-ı Hak bilir. Eğer bunlardan tam manasıyla tevbe ederek vazgeçmezseniz sizi buna göre cezalandıracaktır.

لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِيٓ اٰبَآئِهِنَّ وَلَآ اَبْنَآئِهِنَّ وَلَآ اِخْوَانِهِنَّ
وَلَآ اَبْنَآءِ اِخْوَانِهِنَّ وَلَآ اَبْنَآءِ اَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَآئِهِنَّ
وَلَا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ ۚ وَاتَّقِيْنَ اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ
عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدًا ۝ اِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰۗىِٕكَتَهٗ يُصَلُّوْنَ عَلَي
النَّبِيِّ ۭ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا صَلُّوْا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوْا تَسْلِيْمًا
۝ اِنَّ الَّذِيْنَ يُؤْذُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا
وَالْاٰخِرَةِ وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِيْنًا ۝ وَالَّذِيْنَ يُؤْذُوْنَ
الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوْا فَقَدِ احْتَمَلُوْا بُهْتَانًا
وَّاِثْمًا مُّبِيْنًا ۝ يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّاَزْوَاجِكَ وَبَنٰتِكَ وَنِسَاۗءِ
الْمُؤْمِنِيْنَ يُدْنِيْنَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيْبِهِنَّ ۭ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ
يُّعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝ لَىِٕنْ لَّمْ
يَنْتَهِ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ وَّالْمُرْجِفُوْنَ فِي الْمَدِيْنَةِ
لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُوْنَكَ فِيْهَآ اِلَّا قَلِيْلًا ۝ مَّلْعُوْنِيْنَ ۚ
اَيْنَمَا ثُقِفُوْٓا اُخِذُوْا وَقُتِّلُوْا تَقْتِيْلًا ۝ سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِيْنَ
خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيْلًا ۝

55 — Onlar için babalarına, oğullarına, kardeşlerine, kardeş-oğullarına, kızkardeşoğullarına ve kendilerinden olan (mümin) kadınlara, köle ve cariyelerine görünmelerinde herhangi bir günah yoktur. (Ey müslüman kadınlar) Allah'tan sakının! Şüphe yok ki Allah her şeye şahittir.

56 — Allah ve melekleri peygambere salât ederler (Allah rahmet yağdırır, melekler af talebinde bulunurlar). Ey iman edenler! (Siz de O'na salât edin ve O'na (peygambere) tam bir teslimiyetle selam verin.

57 — Allah'a ve Rasûlü'ne eziyyet verenlere, Allah dünyada ve ahirette lânet etmiş ve onlar için rezil edici bir azap hazırlamıştır.

58 — Mümin erkeklere ve mümin kadınlara birşey yapmadıkları halde eziyyet verenler gerçekten bir iftira ve apaçık bir günah işlemişlerdir.

59 — Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin eşlerine söyle ki (tepeden tırnağa örten) cilbablarını üzerlerine salsınlar. Böyle yapmaları tanınıp da eziyyet edilmemelerine daha uygundur. Allah gafur (çok bağışlayıcı) ve rahim (çok merhametli) dir.

60 — Andolsun eğer münafıklar, kalplerinde hastalık olanlar, şehirde (Medine'de) fena haber yayanlar (bu yaptıklarından) vazgeçmezlerse kesinlikle seni onlara musallat kılarız. Bundan sonra o şehirde seninle birlikte fazla kalamazlar.

61 — Lanetlenmiş oldukları halde nerede bulunurlarsa yakalanır ve öldürülürler.

62 — İşte bundan önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti (âdeti) böyledir. Allah'ın sünnetini değiştirmeye asla imkân bulamazsın.

(55-62) *«Onlar için babalarına, oğullarına...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Hicab ayeti indiği zaman Rasûlullah'ın hanımlarının babaları, çocukları ve akrabaları *«Biz de mi onlarla perdeler arkasında konuşacağız?»* diye sordular. Bunun üzerine Cenab-ı Hak 55. ayeti indirdi. Bu ayet bir kadının hangi erkeklere görünebileceğini beyan etmektedir. Bu ayette amca ile dayı zikredilmemiştir. Çünkü onlar anne ile baba yerine geçerler. Bazen amcaya *«Baba»* denilmiştir. Nitekim Cenab-ı Hak Kur'an'da Yakub oğullarının *«Biz senin mabuduna, ataların olan İbrahim, İsmail ve İshak'ın mabuduna ibadet edeceğiz»* dediklerini hikâye etmektedir. Halbuki İsmail atalarından değil amcalarındandı.

AMCA VE DAYILARA GÖRÜNME MESELESİ

Zeccac; *«Amca ile dayıya da görünmemek gerekir. Çünkü onlar kadını gördükten sonra gidip çocuklarına onun açıklarını söyleyebilir ve bundan fitne doğabilir. Zira kadın amcasının ve dayısının oğluna helâldir. Bundan dolayı onlara görünmek kadın için mekruh olmuştur»* der. Nitekim Şâbi ve İkrime, kadının amcasının veya dayısının yanına başörtüsüz çıkmasını mekruh görmüşlerdir. Bu ayette mahremlerin bazıları zikredilmiştir. Mahremlerin

tamamı Nur Suresi'nde zikredilmiştir. Bu, o ayetin bir parçasıdır.

ALLAH VE MELEKLERİN SALAVAT GETİRMELERİ

«Allah ve melekleri Peygamber'e salât etmektedirler.»
Bu ayetle Cenab-ı Hak, Rasûlü'nü hayatında da ölümünde de şereflendirmektedir. Onun kendi katındaki mertebesini göstermektedir.

Allah'ın salât etmesi, rahmet göndermesi ve razı olması demektir. Meleklerin salât etmesi, dua etmeleri, hak talebinde bulunmalarıdır. Ümmetin salât etmesi ise dua etmesi ve onun emrini tazim etmesi demektir.

Alimler *«Salât ettiler»* mânâsını ifade eden *«Yusallûne»* fiilindeki zamirin Allah ile meleklere raci olduğunu söylemişlerdir. Bu, Cenab-ı Hak'kın meleklerini şereflendirmek içindir.

Bir grup da *«Ayette hazf vardır. Yani Allah salât etmekte ve Allah'ın melekleri de salât etmektedirler, şeklindedir»* demiştir. Zamirde Allah ile melekler biraraya getirilmemiştir.

Bu ayetten, hayatta bir defa Rasûl-ü Ekrem'e salât ve selâm getirmenin farz olduğu anlaşılmaktadır. Müekked sünnetlerin gerekliliği, salât'ın getirilmesi de gerekli olanlardandır. Öyle vacıplerdendir ki onu ancak kendisinde hayr olmayan bir kimse unutur veya bırakır. Zemahşeri, *«Eğer Rasûlullah'a salât ve selâm getirmek vacip midir yoksa mendub mudur? diye sorarsan cevap olarak vaciptir derim. Fakat ne zaman vacip olur? İşte bunda ihtilaf vardır»* diyor. Bazıları *«Peygamber'in bahsi geçtikçe salât-u selâm getirmek vaciptir»* demiştir. Hadiste *«Ben kimin yanında*

anılırsam, ismim geçerse ve o kimse benim üzerime salât getirmezse o ateşe dahil olur. Allah onu uzaklaştırır» denilmektedir.

Bazı alimler *«Her mecliste, birkaç defa tekrarlansa dahi» bir defa salât getirmek vaciptir.»* demişlerdir. Nitekim secde ayeti ve aksıran bir insana verilen cevap da böyledir.

Bazıları da *«Hayatta bir defa vaciptir»* demişlerdir. İki kelimeyi (şehadeti) açıkça getirmek de hayatta bir defa vaciptir. Fakat ihtiyatın iktiza ettiği şudur: Peygamber'i her andıkça ona salât getirmek gerekir. Çünkü bu hususta çok hadis varid olmuştur. Salâtın nasıl getirileceği hususunda da ihtilâf edilmiştir.

Salât'ın fazileti hakkında birçok hadis vardır. Bunlardan biri şudur:

«Kim benim üzerime bir salât getirirse Allah o salâttan ötürü ona on defa salât getirir.»

«İçtenlikle ona selâm verin» cümlesi hakkında Kadı Ebubekir bin Bufeyre şöyle demiştir: *«Bu ayet Rasûlullah hakkında nazil oldu. Allah, peygamberin ashabına, onun kabrinin yanında hazır bulunduklarında veya ismi geçtiğinde selâm vermelerini emretti .Onlardan sonra gelenlere de selâm vermelerini emretti.»*

Muhammed bin Abdurrahman şöyle rivayet ediyor: *«Sizden herhangi bir kimse ölümümden sonra bana selâm verirse onun selâmı Cebrail'le beraber bana gelir. Cebrail, «Ey Muhammed! Bu, filân oğlu filânın sana selâmıdır» der. Ben de «Onun benzerinde selâm ve Allah'ın rahmeti ona getirilsin derim».*

Nesei, Abdullah'tan şöyle rivayet ediyor. Allah'ın Rasûlü buyurdular: *«Allah'ın yeryüzünde seyahat eden melekleri vardır. Onlar ümmetimin selâmını bana tebliğ ederler.»*

ALLAH VE RASÛLÜNE EZİYET ETMEK

«Allah'a ve Rasûlü'ne eziyet edenler .»

Alimler Allah'a eziyet vermenin keyfiyetinde ihtilaf etmişlerdir. Cumhur ulema *«Bunun mânâsı: Kâfirlikle, O'na zevce nisbet etmekle (meselâ Meryem O'nun hanımıdır demekle), İsa O'nun oğludur, demekle, O'na ortak koşmakla veya O'nun şanına yakışmayan sıfatları O'na yakıştırmakla O'na eziyet verirler. Meselâ yahudiler (Allah'ın lâneti onların üzerine olsun), «Allah'ın eli bağlıdır», hıristiyanlar «Mesih, Allah'ın oğludur» derler. Müşrikler «Melekler Allah'ın kızlarıdır, putlar da onun ortaklarıdır»* derler.

Sahih-i Buhari'de rivayet edilen bir hadisi kudside Allah şöyle buyuruyor: *«Ademoğlu beni yalanladı. Halbuki böyle bir yetkisi yoktur. Bana küfretti. Halbuki böyle bir yetkisi yoktur...»*

İkrime, *«Allah'a eziyet etmek, Allah'ı resimle suretlendirmektir»* demiştir.

Bir grup da *«Ayette muzaf takdir edilmiştir. Allah'a eziyet verenler, yani Allah'ın dostlarına eziyet verenler»* demişlerdir.

Rasûlullah'a eziyet vermek ise, Peygamber'e eziyet veren sözler ve fiillerdir. Meselâ onlar Peygamber'e sahir, kâhin, şair, mecnun derlerdi. Fiille eziyetleri ise şöyleydi: Meselâ Uhud'da vurarak Peygamber'in dişlerini kırmaları, yüzünü yaralamalarıdır. Mekke'de Rasûl-ü Ekrem namaz kılarken içi dolu işkembe getirip sırtına koymaları ve bunlara benzer hareketleridir.

İbn Abbas şöyle der: *«Bu ayet Hz. Peygamber Huyey kızı Safiyye'yi nikâhına aldığında kendisine hücum edenler hakkında nazil olmuştur.»*

Cenab-ı Hak bu ayette Allah ve Rasûlü'ne eziyeti mutlak olarak zikretmiştir. Mümin erkek ve mümin kadınlara yapılan eziyeti de kayıtlı olarak zikretmiştir. Çünkü Allah ve Rasûlü'ne yapılan eziyet mutlaka daimi bir şekilde haksızlıktır. Müminlere eziyet ise bazen haklı bazen haksız olabilir.

«Allah onlara lânet etti» cümlesinin mânâsı her hayırdan uzaklaştırıldılar demektir. Çünkü lânet lûgatta uzaklaştırmak demektir.

MÜSLÜMANLARA EZİYET ETMEK

«Mümin erkeklere ve mümın kadınlara bir şey yapmadıkları halde eziyet edenler...»

Bu ayetin nüzul sebebi hakkında şunlar söyleniyor:

Hz. Ömer ensardan bir cariyeyi gördü ve suçu olmadığı halde onu dövdü. Çünkü üstündeki süsleri hoşuna gitmemişti. Sahipleri (aile efradı) çıkarak dilleriyle Hz. Ömer'e eziyet verdiler. Cenab-ı Hak o zaman bu ayeti indirdi.

Bazıları *«Bu ayet Hz. Ali hakkında nazil olmuştur. Çünkü münafıklar ona eziyet verirler, aleyhinde yalanlar uydururlardı»* der.

Rivayet ediliyor ki Hz. Ömer, Ubey bin Kâb'a; *«Dün akşam bu ayeti okudum. Bundan korktum. Allah'a yemin ederim, ben müslümanlara vuruyor, onları korkutuyorum»* der. Ubey; *«Ey müminlerin emiri! Sen bunlardan değilsin. Çünkü sen muallimsin ve işi düzelticisin»* diye cevap verir.

HİCAB VE CİLBAB MESELESİ

«Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına...»

Rasûlullah'ın eşlerinin fazileti daha önce sözkonusu edilmişti. Katade *«Rasûlullah vefat ettiğinde dokuz eşi hayattaydı. Şu beş tanesi Kureyştendi: Aişe, Hafsa, Ümmü Habibe, Sevde, Ümmü Seleme; şu üçü de diğer Araplardandı: Meymune, Zeyneb binti Cahş ve Cüveyriye. Birisi de Beni Harun'dandı ve o da Safiyye'ydi. Evlât olarak erkek ve kızları vardı. Erkeklerden biri Kasım'dı. Annesi Hz. Hatice'dir. Rasûl-ü Ekrem onunla «Ebu'l-Kasım» diye künyelenir. İlk ölen evlâdı Kasım'dır. İki sene yaşamıştır»* diyor.

Ebu Bekir Berki *«Tahir ile Tayyib aynı kişidirler ve adları Abdullah'tır»* der. İbrahim'in annesi Mariye el- Kıptıye'dir. İbrahim hicretin sekizinci senesinin zilhiccesinde dünyaya gelmiştir. Ve onaltı ay yaşadıktan sonra vefat etmiştir. Bazıları *«Onsekiz ay sonra vefat etti»* demişlerdir. Baki'a'da defnedilmiştir. Rasûl-ü Ekrem, *«İbrahim'in bir sütannesi vardı. Onun süt emmesini cennette tamamlayacaktır»* demiştir.

Hz. Peygamber'in, İbrahim müstesna, bütün evlâtları Hz. Hatice validemizden doğmuşlardı. Ve hepsi de peygamberin hayatında ölmüşler, ancak kızı Hz. Fatma babasından altı ay sonra vefat etmiştir. Peygamber'in kızlarına gelince, Fatımatüz-Zehra peygamberlikten beş sene önce, Kureyşliler Kâbe'yi inşa ettikleri günlerde dünyaya gelmiştir. Peygamber'in en küçük kızıdır. Hicretin ikinci senesi Ramazan ayında Hz. Ali ile evlenmiş ve zilhicce ayında onunla gerdeğe girmiştir. Bazıları *«Receb'de onunla gerdeğe girdi»* diyorlar. Rasûlullah'tan az bir zaman sonra vefat etmiştir. Kızlarından biri de Zeyneb'tir. Zeyneb, teyzesinin oğlu Ebu'l-As bin Rebia ile evlenmiştir. Ebu'l-As'ın asıl ismi Vakit'tir. Bazıları Haşim veya Hüseyin olduğunu söylemişlerdir.

Zeyneb, Hz. Peygamber'in en büyük kızıydı. Hicret'in 8. senesinde vefat etti ve onu kabrine bizzat Rasûl-ü Ekrem koydu.

Diğer kızı da Rukiyye'dir. Annesi Hz. Hatice'dir. Rukiyye ile evvelâ risaletten önce Utbe bin Ebi Leheb evlendi. Rasûl-ü Ekrem peygamber olunca ve *«Tebbet» Suresi inince Ebu Leheb oğluna: «Eğer Muhammed'in kızını boşamazsan benim başım da senin başına haram olur»* dedi. O da Rukiyye'den ayrıldı. Zaten gerdeğe de girmemişlerdi. Rukiyye, annesi Hatice müslüman olduğu zaman müslüman oldu. Rukiyye diğer kızkardeşleriyle beraber kadınlar Peygamber'e biat ettiklerinde biatta bulundu. Onunla Hz. Osman evlendi. Kureyş kadınları o zaman insanların gördüğü *«En güzel iki kişi»* olarak Rukiye ve kocası Hz. Osman'ı kastederlerdi. Hz. Osman'la beraber Habeşistan'a hicret etti. Hz. Osman'dan bir düşük yapmıştı. Ondan sonra Hz. Osman'ın oğlu Abdullah'ı dünyaya getirdi. İslâm'da Hz. Osman'ın künyesi Ebu Abdullah'dır. Abdullah altı yaşına geldikten sonra horoz yüzünü-gözünü gagaladığı için öldü. Hz. Rukiyye bundan sonra çocuk doğurmadı. Medine'ye hicret etti, orada hastalandı. Hz. Peygamber Bedir'e gitmek üzere iken Hz. Osman'ı ona bakması için Medine'de bıraktı. Rasûlullah daha Bedir'deyken hicretin 17. ayında kızı vefat etti. Zeyd bin Harise Bedir müjdesini Medine'ye getirdiği zaman bir cemaatin Hz. Rukiyye'nin mezarının toprağını düzelttiklerini gördü. Peygamber onun defninde bulunamadı.

Kızlarından biri de Ümmü Gülsüm'dür. Annesi Hatice'dir. Şeybe bin Ebi Leheb'le evlenmişti. Peygamberlikten önce Ebu Leheb bu oğlunun da Ümmü Gülsüm'den ayrılmasını istedi. Ebu Leheb'in bu oğlu da daha henüz zifafa girmemişti. Rasûlullah ile beraber Mekke'deydi. Annesi müslüman olduğunda müslüman olmuştu. Rasûlullah'a kadınlarla beraber biatta bulundu. Peygamber'le birlikte Medine'ye hicret etti. Rukiyye vefat ettikten sonra onu da Hz. Osman ile evlendirdi. Bundan dolayı Hz. Osman'a *«İki nur sahibi»* mânâsına gelen *«Zinnureyn»* lâkabı verilmiştir.

Rasûlullah'ın hayatında hicretin dokuzuncu senesinin Şaban ayında vefat etti. Hz. Peygamber onun kabri üzerinde durdu. Mezara indi. Onunla birlikte Hz. Ali, Fadl ve Usame de indiler.

Zübeyr bin Bekar şöyle der: *«Rasûlullah'ın en büyük çocuğu Kasım'dı. Sonra Zeyneb, sonra Abdullah'tır. Abdullah'a Tayyib ve Tahir de deniliyordu. Peygamberlikten sonra doğup küçükken vefat etmiştir. Sonra Ümmü Gülsüm, sonra Fatma sonra da Rukiyye' dir. Kasım Mekke'de öldükten sonra onun ardından da Abdullah öldü.»*

Arap kadınları açılıp saçılmaktaydılar. Cariyeler gibi yüzleri açıktı. Bu da erkeklerin onlara bakmasına sebep oluyordu. Allah, Rasûlü'ne onlara örtülerini üstlerine salmalarını emretmesini söyledi. Tabii bu da ihtiyaçları için dışarı çıktıkları zaman böyleydi. O zaman kadınlar tuvalet teşkilatı olmadığından dolayı tabii ihtiyaçları için çöle çıkarlardı. Böylece örtünme, kadınlar ile cariyeler arasında tefrik unsuruydu. Azad olan veya genç olan kişiler de örtünmelerinden ötürü onlara herhangi bir tarizde bulunmazlardı. Fakat bu ayet inmezden önce bazı facirler cariye zannederek hür kadınlara da taarruzda bulunurlardı. Kadınlar mecbur kalarak bağırır ve böylece uzaklaşırlardı. Bu durum Allah Rasûlü'ne şikayet edildi ve bu şikayet üzerine de bu ayet indi.

Ayetin metnindeki *«Celabib»* kelimesi cilbab kelimesinin çoğuludur. Cilbab, himar denilen baş örtüsünden daha büyük bir elbisedir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre kadının abası, yani elbiseleri üzerine giydiği abadır. Bu rivayet aynı zamanda İbn Mesud'dan da gelmiştir. Bazıları *«Cilbab'dan maksat başörtüsüdür»* demişlerdir. Fakat doğru olanı şudur ki cilbab, çarşaf ve izar gibi bütün bedeni örten bir elbisedir.

Cilbab'ın beden üzerinde salınması konusunda ihtilaf vardır. İbn Abbas ve Ubeyde es-Selmani; *«Kadın onu kendi bedenine öyle*

saracak ki kadının sadece bir tek gözü dışarıda kalsın ve onunla yolunu bulsun» demişlerdir.

Cenab-ı Hak bu ayette bütün kadınların örtünmesini emretti. Bu ancak kadının tenini dışarıya göstermeyecek bir elbise ile olur. Ancak kocasıyla beraber oturduğunda istediği elbiseyi giyebilir. Çünkü kocası istediği şekilde ondan lezzetlenebilir. Tabii bu da meşru yollarla olacaktır.

Hz. Ömer *«Müslüman bir kadının ihtiyacı varsa kendi eski elbiseleriyle veya komşusunun eski elbisesine bürünerek çıkmasında onu meneden ne vardır? Öyle çıksın ki evine dönünce hiç kimse onu bilmesin.»* demiştir.

«İşte bu onların tanınması ve incitilmemesi için en uygun olanıdır»

Hür kadınların gezmeleri, cariyelerle karıştırılmasınlar diye, bu şekilde olmalıdır. Onlar tanındıktan sonra herhangi bir tarizle karşı karşıya gelmezler ve hürriyet rütbesi gözetilir. Böylece halkın onlardan tamâları kesilir. Yoksa ayetin mânâsı kadın tanınsın da kim olduğu bilinsin demek değildir. Hz. Ömer bir cariyenin hür kadınlar gibi başını örttüğünü görünce hür kadınların kisvesini muhafaza etmek için onu kamçılıyordu.

Bazıları *«Şu zamanda ister hür, ister cariye olsun, bütün kadınlar için kapanmak, başörtmek vaciptir»* demişlerdir. Bu tıpkı Hz. Peygamber'in *«Allah'ın kadın kullarını camilerden menetmeyin»* demesine rağmen Hz. Peygamber'den sonra ashabın kadınları camilerden menetmeleri gibidir. Hatta Aişe validemiz *«Eğer Rasûl-ü Ekrem bu vakte kadar yaşasaydı kesinlikle kadınları camilere gitmek üzere evlerinden çıkartmazdı. Tıpkı İsrailoğulları'nın kadınlarının menedilişi gibi»* demiştir.

MÜNAFIKLARIN SIFATLARI

İkiyüzlüler, kalplerinde hastalık bulunanlar ve şehirde kötü haberleri yayanlar»ın hepsi bir tek kişinin, yani münafıkların vasfıdır. Nitekim Süfyan bin Said Mansur'dan, o da Ebu Rezin'den şöyle rivayet ediyor: «*Bu üç vasıf aynı şeydir ve münafıklar bu üç vasfı kendilerinde bulundurmuşlardır. Hem ikiyüzlülük yaparlar, hem kalplerinde küfür hastalığı vardır, hem de şehirde yani Medine-i Münevvere'de kötü haberler yayıyorlardı.*»

Bazı müfessirler; «*Onlardan bir grup vardı ki kötü haber yayarlardı. Bir grup vardı ki şüpheler saçmak için kadınların peşine düşerlerdi. Bir grup da müslümanları daima şüpheye sokmaya çalışırlardı*» demiştir.

İkrime ve Şehr bin Havşab, «*Kalplerinde hastalık olanlardan maksat, kalplerinde zina hevesi olanlardır*» demektedirler.

Tavus, «*Bu ayet kadınlar hakkında nazil oldu*» demiştir. Seleme bin *Fuheyl*, «*Bu ayet fahiş hareket edenler hakkında nazil oldu*» diyor. Fakat bütün bu mânâlar birbirine yakın yorumlardır.

Bazıları da «*Münâfıklar ve kalplerinde hastalık olanlar aynı şeydir. Cenab-ı Hak iki lâfızla onları tavsif kılmıştır. Şehirde kötü haber yayanlar da müslümanlara düşmanlarından hoşlarına gitmeyen haberleri nakledenlerdir*» demişlerdir. Onlar Rasûlullah'ın akıncıları çıkıp gittikten sonra, «*Akıncılar hezimete uğradılar, düşman size yaklaşmaktadır*» şeklinde kötü haberler yayarlardı. (Bu yorumu Katade rivayet etmiştir.)

Bazıları «*Müslümanlardan bir grup fitne için durmadan yalan haberleri konuşurlardı*» diyor. İfk hadisesinde müslüman bir

grup vardı. Bunlar fitne sevgisi için bu hadiseye daldıkça daldılar.

İbn Abbas *«İrcaf fitneyi aramak demektir»* der. Yalan ve bâtılı iş'ar etmektir. Bundan maksat ise üzüntü meydana getirmektir. Bazıları *«İrcaf, kalpleri sarsmak demektir»* derler. Bu ayet yalan haberleri yaymak suretiyle müslümanlara eziyet edilmesinin haram olduğuna delâlet etmektedir

«Eğer onlar bundan vazgeçmezlerse seni onlara musallat kılacağız. Onları öldürmek suretiyle köklerini keseceksin.»

İbn Abbas ayeti *«Onlar kadınlara eziyet vermekten vazgeçmediler ve Cenab-ı Hak da peygamberi onlara musallat kıldı»* şeklinde tefsir etmiştir.

Bazıları *«Rasûl-ü Ekrem'in onlara lânet etmesi bu ayetle emrediliyor»* demiştir. Musallat kılma meselesi budur.

Muhammed bin Yezid şöyle der: *«61. ayette Cenab-ı Hak Rasûlü'nü onlara musallat kılmıştır. Onlar nerede rastlanırlarsa yakalanır, öldürülür ve lânetlenirlerdi. İşte bu ayet onları öldürmek ve yakalamak emrini getirir»* diyor. Yani nifak ve kötü haberleri yaymakta ısrar ettikleri zaman onların hükmü budur.

«Sonra orada senin yanında ancak az bir zaman kalabilirler», Yani Medine'de az bir zaman kalabilirler. Veya az bir zaman seninle komşuluk yapabilirler. Sonra helâk olacaklardır.

Bazılarına göre ayetin mânâsı şöyledir: Eğer onlar nifak üzere ısrar ederlerse onların Medine'de duracak yerleri artık yoktur. Ancak kovularak, lânetlenerek durabilirler. Onların başına ay-

nı şeyler gelecektir. Çünkü Beraet Sûresi nazil olduğunda hepsi toplattırıldı ve Hz. Peygamber; *«Ey filan adam! Kalk. Kesinlikle sen münafıksın. Ey filan! Kalk»* dedi. Böylece müslümanlardan olan arkadaşları veya kardeşleri kalkıp onları mescidden çıkarmaya çalıştılar.

62. ayetin başındaki *«Sünnete»* kelimesi mukadder bir fiilin mefulü mutlağıdır. Yani peygamberler hakkında kötü haber yayanlar, nifakını izhar edenler yakalanır ve öldürülürler. Bu, Allah'ın eskiden beri devam eden bir âdet-i ilâhîsidir.

ALLAH'IN SÜNNETİ DEĞİŞMEZ

«Allah'ın sünnetinde tebdil göremezsin», yani Allah'ın sünneti bozulmaz, nasılsa aynı şekilde devam eder. Bunu Nakkaş rivayet etmektedir. Süddi ise, *«Hakettiği zaman öldürülen bir kimsenin katiline diyet düşmez»* demektedir.

يَسْـَٔلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ
وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴿٦٣﴾ إِنَّ اللَّهَ
لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا ﴿٦٤﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ لَّا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا
نَصِيرًا ﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ
وَأَطَعْنَا الرَّسُولَا ﴿٦٦﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا
فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا ﴿٦٧﴾ رَبَّنَا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ
الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا ۚ وَكَانَ عِندَ
اللَّهِ وَجِيهًا ﴿٦٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ۖ
﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ
اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾ إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ
مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنسَانُ ۖ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ۖ ﴿٧٢﴾ لِّيُعَذِّبَ
اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ
اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٧٣﴾

63 — (Ey Rasûlüm!) Sana Kıyamet'in ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: «Onun ilmi ancak Allah katındadır». Sen ne bilirsin? Belki de Kıyamet pek yakındır.

64 — Şüphesiz ki Allah kâfirlere lânet etmiş ve onlar için şiddetli bir ateş hazırlamıştır.

65 — Orada sonsuz kalıcılar olarak, hiçbir dost ve hiçbir yardımcı bulamayacaklardır.

66 — (Hatırlat o günü) ki yüzleri ateşte o yana bu yana çevirilirken «Eyvah bize! Keşke Allah'a itaat etseydik. Keşke Peygamber'e itaat etseydik» diyeceklerdir.

67 — Derler ki: «Ey Rabbimiz! Doğrusu biz reislerimize, büyüklerimize itaatta bulunduk. Böylece onlar da bizi yoldan saptırdılar.»

68 — «Ey Rabbimiz! Onlara azaptan iki kat ver ve onlara büyük bir lânet ile lânet et.»

69 — Ey iman edenler! Sakın Musa'ya eziyet verenler gibi olmayın. Nihayet Allah onu, onların söylediklerinden beri tutmuştur. O, Allah'ın katında değerli bir kişiydi.

70 — Ey iman edenler! Allah'tan (azabından) sakının ve doğru söz söyleyin.

71 — (Bunu dediğinizde) Allah sizin işlerinizi düzeltir (sizi muvaffak kılar) ve günahlarınızı da bağışlar. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse kesinlikle o büyük bir zafer elde etmiştir.

72 — Biz emaneti göklere, yere ve dağlara arzettik. Onlar o emaneti yüklenmekten çekindiler ve ondan korktular. O emaneti insanoğlu yüklendi. Kuşkusuz ki insan çok zalim ve çok cahildir.

73 — Bunun neticesi olarak Allah münafık erkeklere ve münafık kadınlara, müşrik erkeklere ve müşrik kadınlara azap verecek, mümin erkekler ve mümin kadınların da tevbesini kabul edecektir. Allah çok bağışlayıcı ve merhamet sahibidir.

(63-73) *«(Ey Rasûlüm!) Sana Kıyamet'in ne zaman...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Allah Rasûlü'nden Kıyamet'in kopma tarihini soranlar üç gruptur. Müşrikler Rasûlullah ile istihza ve alay ederler, Peygamber'den acele olarak Kıyamet'in kopmasını sorarlardı. Münafıklar taannud ederek, yahudiler ise imtihan kastıyla sorarlardı. Çünkü onlar Kıyamet'in kopuş zamanının hiç kimseye bildirilmemiş olduğunu Tevrat'tan öğrenmişlerdi. Rasûl-ü Ekrem'in vahy alıp almadığını imtihan etmek maksadıyla bu suali sorarlardı.

Kurtubi; *«Rasûlullah'a eziyet verenler tehdid edildikleri için, Peygamber'den bu tehdidin uzak ve yalan oluşu bakımından Kıyamet'in kopma zamanını sordular»* demiştir.

«(Ey habibim!) *De ki: Onun ilmi Allah'ın katındadır. Allah ne mukarreb bir meleği ne de herhangi bir peygamberi ona muttali kılmaz. Hangi şeydir Kıyamet'in kopma vaktini sana bildiren?»*, yani sen onu hiçbir şekilde öğrenemezsin. Belki de Kıyamet'in kopması yakın bir zamandadır.

Allah'ın Rasûlü şehadet parmağıyla ortanca parmağını işaret ederek *«Ben ve Kıyamet bunların ikisi gibi gönderildik»* demiştir. (Hadisi sahih hadis ehli rivayet etmiştir).

Allah'ın lânet ettiği kâfirlerden bütün kâfirler kastedilmektedir. Yani onları rahmetinden uzaklaştırmış olur. Onlar için ateşi hazırlamıştır. Onlar ateşte ebedidirler. Onları Allah'ın azabından (ateşte ebedî kalmaktan) kurtaracak ne bir yardımcıları vardır ne de bir dostları!.

Onların ateşte yüzlerinin çevrilmesinden maksat, ateş üzerinde pişirilen et gibi yüzlerinin evrilip çevrilmesidir. Veya yüzleri bir renkten başka bir renge girer. Yüzlerinde çeşitli çirkinlikler peydah olur. Cenab-ı Hak burada sadece yüzü zikrediyor. Yüz, insanoğlunun en şerefli azasıdır ve o ateşe girdikten sonra diğer azaları zaten girer. Yüzdeki acı tüm azalardaki acıdan daha kuvvetlidir. Yüzün, bütün bedenden kinaye olması mümkündür. Yani cüzün zikri ile küll kastedilmiştir.

«Sadadlar» dan maksat, kral ve idarecilerdir. *«Kübera»* ile maksat ise şerde onlara önder olanlardır. Kötü idarecilere ve kötü önderlere siyadet ve büyüklük unvanını vermelerinin nedeni, özürlerinin kuvvet bulması içindir. Aksi takdirde makam tazim makamı değil de tahkir ve ihanet makamıdır. İdarecilerin itaatını diğer önderlerin itaatından önce zikretmişlerdir. Çünkü idareciler itaat edilmediği takdirde ceza verebilirler.

Bazı müfessirler *«İki kelime de aynı mânâyı ifade eder ve maksat da kâfirlere küfrü telkin eden ve süslü gösteren alimlerdir»* demişlerdir.

Katade, *«Şer ve şirk koşmak meselesinde onlara önderlik yapanlar kastedilmektedir»* demiştir.

Alusi, *«Kebiren kelimesi şiddetli ve büyük mânâsını ifade eder»* diyor. Yani onlara şiddetli ve korkunç bir lânetle lânet eyledi.

HZ. MUSA'YA VERİLEN EZİYET

«Ey iman edenler! Musa'ya eziyet verenler gibi olmayın» ayeti bir görüşe göre Zeyneb binti Cahş hadisesinde konuşanlar hakkında nazil olmuştur. Onların konuşmaları Allah Rasûlü'ne eziyet veriyordu. Cenab-ı Hak, Musa'yı onların sözünden veya onların dediklerinden tebrie etti. Onları, Hz. Musa'ya isnad ettiklerinde yalancı çıkardı. Hz. Zeyneb hususunda Rasûlullah'a nisbet edilen durumlarda o nisbeti yapanları yalancı çıkardı.

Kurtubi şöyle der: *«Cenab-ı Hak münafıklar ve Rasûlullah ile müminlere eziyet veren kâfirlerden bahsettikten sonra Rasûlullah'a eziyet vermekten bizleri sakındırdı. Peygamberleri Hz. Musa'ya eziyet verdikleri hususlarda Beni İsrail'e benzememelerini emretti.»*

Allah Rasûlü'ne ve Musa'ya yapılan eziyetler hususunda ihtilaf vardır. Nakkaş, *«Hz. Muhammed'e yapılan eziyet, Zeyd Muhammed'in oğludur demeleriydi»* der. Ebu Vail *«Rasûlullah'a yaptıkları eziyetten maksat Peygamber'in bir ganimet malını taksim esnasında ensardan birisinin, bu taksimatta Allah'ın rızası kastedilmedi demesidir. Bu durum Hz. Peygamber'e söylenildi. Hz. Peygamber «Allah Musa'ya merhamet etsin. O'na bundan daha fazla eziyet edildiği halde o sabretti»* demiştir.

Hz. Musa'ya yapılan eziyete gelince, bu Ebu Hureyre'nin Rasûlullah'tan rivayet ettiği şu hadiste belirtilmiştir: *«İsrailoğulları çıplak olarak yıkanıyorlardı. Hz. Musa da çok utangaç olduğundan dolayı bedenini örter, gizlerdi. Bir grup «Hz. Musa'nın yumurtalıklarında şiş vardır» dedi. Bir grup «Bedeninde alacalık vardır», bir grup «Başka bir hastalık var ki kendisini bu kadar koruyor» dediler. Bir gün Hz. Musa, Şam arazisinde bulunan bir çeşmede yıkanmak üzere gitti. Elbisesini bir taş üzerine koydu. Taş onun elbisesini kaçırdı. Musa çıplak olarak taşın arkasına düşerek «Ey*

taş, benim elbisemi var, ey taş, benim elbisemi ver!» diye bağırdı. Taş, İsrailoğulları'ndan bir cemaatin huzuruna kadar gelip durdu. Onlar Hz. Musa'nın bedenine baktılar ki o, yaradılış bakımından insanların en güzellerinden ve suret bakımından da insanların en mutedilidir. Onda söylenen hastalıklardan hiçbiri yoktur. İşte Cenab-ı Hak «Allah onu dediklerinden tebrie etti» buyuruyor».»

Hadisi Buhari ve Müslim bilmânâ rivayet etmişlerdir.

Ayet metnindeki *«Vecih»* kelimesi büyük demektir. Araplar bu lâfzı büyük ve derecesi yüksek olan kimseler için kullanırlar. Rivayete göre Hz. Musa, Cenab-ı Hak'tan bir şey istediğinde Allah onu verirdi.

SEDİD SÖZDEN MAKSAT

«Sedid olan söz» cümlesinden maksat, gerçek ve hak olan söz demektir. İbn Abbas *«Doğru söz»*, Katade ve Mukatil, *«Hz. Zeyneb ile Hz. Zeyd hususundaki sözleriniz gerçek ve hak olsun. Rasûl-ü Ekrem'e helâl olmayan şeyleri nisbet etmeyin demektir»* dediler. İkrime ve İbn Abbas ise, *«Kavli-Sedid* ifadesinden maksat, *Lâilâheillallahtır»* demişlerdir.

EMANET NE DEMEKTİR?

72. ayetteki *«Emanet»* kelimesinin tefsiri konusunda şu görüşler belirtilmiştir:

1 — Emanet, taattır. Emanetin sahibine iadesi lâzım geldiği gibi Allah'a taat da lâzımdır.

2 — Emanet, farz ibadetler ve vazifelerdir. (Bunu İbn Abbas ve Said bin Cübeyr rivayet etmişlerdir).

3 — Emanet, namazdır. Çünkü Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre namaz vakti gelince yüzü sapsarı kesilirdi. Niçin böyle olduğu sorulunca da cevap olarak *«Bu, göklere, yere ve dağlara arzedilip de onların kabul etmediği emanetin (namazın) zamanıdır»*, dedi.

4 — Emanet, cünüplükten arınmak için yıkanmaktır.

5 — Emanet, namaz, oruç ve gusül'dür. Zira Abdurrezzak, Abd bin Humeyd ve Zeyd b. Eslem, Allah'ın Rasûlü'nden şu hadisi rivayet etmişlerdir: *«Emanet üç şeydir: Namaz, oruç ve cünüplükten arınmak için yıkanmak.»*

6 — Emanet, insanlar arasında bilinen ve yerine getirilmesi gereken şeylerdir.

7 — Emanet, hiçbir mümine hile yapmamaktır.

8 — Emanet, tevhid kelimesidir. Çünkü şer'i tekliflerin temelini o teşkil etmektedir.

9 — Ebu Hayyan *«Emanet insanoğlunun kendisi için emin bulunduğu emir ve yasaklardır. Dünya meselelerinden hangisi olursa olsun»* demiştir.

10 — Emanet, bizim bildiğimiz emanettir. Onu göklere, yerlere dağlara arzetmekten ve onların da kabul etmemesinden maksat, o da ancak bizim bildiğimiz şekildedir. Şöyle ki: Cenab-ı Hak göklere, yere ve dağlara ayırd edici bir anlayış verdi. Onları yüklenip yüklenmeyecekleri konusunda muhayyer kıldı. Onlar da yük-

lenmesinden kaçındılar. (Bu yorum İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir).

11 — Emanetten maksat, ister ihtiyari ister tabii olsun, inkıyad ve itaat etmektir.

12 — Emanetten maksat, tekliftir. Emaneti yerler, gökler ve dağlara arzetmekten maksat, onlarda bu arzı anlayacak istidadı yaratmasıdır. Onların çekinmesinden maksat da liyakatlarının bu işte yokluğudur. İnsanoğlunun bunu kabul etmesinden maksat, ona müstaid olmasıdır. «*Çokça zalim ve çokça cahil olması*»ndan maksat, onu zulme iteleyen gazabî kuvvet cehalete iteleyenin de şehvetî kuvvetin onda galip olması demektir.

Emanetin en makbul tefsiri bütün dini vazifeleri ister sözlü ister fiilî) kapsayan vazife demektir. Cumhur bu görüştedir.

Kelâmcılardan bazıları «*Emaneti arzetmekten maksat izhar etmek, belirtmek ve ortaya koymaktır*» demişlerdir. Ne zaman biz emaneti ve emanetin zayi edilmesini göklerin ve yerin ehline, meleklere, cinlere ve insanlara arzettiysek, onlar onun günahını hamletmekten kaçındılar. Onların arasında insan onu hamletti. Hasan Basri «*Bu insandan maksat, münafık ve kâfirdir*» diyor. İnsan kesinlikle nefsine çok zulmedici ve Rabbi hakkında da çok cahildir.

Battal, «*Emaneti arzetmekten maksat bir darb-ı meseldir. Yani gökler ve yer, cürümlerinin büyüklüğüne rağmen eğer bu emanet onlara teklif edilseydi onlara mutlaka ağır gelecekti. Çünkü bu emanetin içinde sevap ve ikab vardır. Bu teklif öyle bir emirdir ki gökler, yer ve dağların dahi onu tahammül etmeye güçleri yetmez. Ama buna rağmen insanoğlu, o teklifle karşı karşıya gelmemiştir. Eğer insanoğlu düşünürse çok zalim ve çok cahil*» diyor.

Bu ayet tıpkı *«Şu Kur'an'ı bir dağın üzerine indirseydik»* ayeti gibidir. Bu ayetin sonunda Cenab-ı Hak *«İşte bu misalleri biz insanlar için izah ediyoruz. Umulur ki insanlar bunların sayesinde tefekkür ederler»* buyuruyor.

Bir grup tefsirci *«Ayet mecazdandır»* demiştir. Yani biz emanetin ağırlığını gökler, yer ve dağların kuvvetiyle mukayese ettik. Baktık ki onlar onu yüklenecek takatta değildir. Eğer bu gökler, yer ve dağlar konuşabilseydi *«Biz kabul etmeyiz, almayız, bundan korkarız»* diyeceklerdi.

Bu hususta gelen rivayetlerin bir kısmından, insanın kendiliğinden emaneti kaldırmış, ona tahammül etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Onun için Cenab-ı Hak *«Nefsine çokça zalim, emanetin içinde olan hakkında da çokça cahildir»* demiştir.

Bazıları da *«Cenab-ı Hak onu insanlara yüklemiştir»* demektedirler.

Zeccac; *«Ayet kâfir, münafık ve asiler hakkında inmiştir»* derken, İbn Abbas ve talebeleri ile Vehhab ve başkası *«İnsandan maksat Hz. Adem'dir. Emaneti yüklendi ve bir gün geçmeden cennette işlediği zelleyi işledi. Cenab-ı Hak onu cennetten çıkardı»* diyor.

«Allah münafık erkeklerle münafık kadınlara azap versin» diye başlayan cümle *«Hamele»* fiiline taalluk eder. Yani insanoğlu bunu hamletti ki asi azap görsün, itaat eden de sevap elde etsin. Buradaki lâm, talil lâmıdır. Çünkü azap emaneti yüklenmenin neticesidir.

Bazıları *«Bu lâm, «arzettik» mânâsını ifade eden «aredna» fiiline taalluk eder»* demiştir. Yani biz emaneti hepsi üzerine hamlettik, sonra bir gerdanlık gibi onu insanın boynuna taktık ki müşrikin şirki, münafıkın nifakı ortaya çıksın ve Allah da onlara azap

etsin. Müminin imanı da meydana çıksın ve Allah onlara sevap versin.

«*Allah müminler üzerinde her halükârda tevbeyi yapar*», yani onların tevbelerini kabul eder.

AHZAB SURESİ'NİN SONU

SEBE SURESİ

Sure : 34

Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. 54 ayettir.

İbn Abbas ve Katade'den gelen rivayete göre bu sure Mekkî' dir, hicretten önce nazil olmuştur. Bu surenin icma ile Mekki olduğu söylenmektedir. İbn Atiyye *«Bu sure Mekkî'dir, ancak altıncı ayet değildir»* demiştir. Şamlılar'ın sayımına göre ayetleri 55, diğer sayımlara göre 54'tür. Kelimeleri 833, harfleri 1512'dir.

Bu surenin kapsadığı konular genel olarak şunlardır:

1 — Allah'ın sıfatları.

2 — Haşrı inkâr edenlerin hali.

3 — Ayetlere karşı çıkanların hali.

4 — Ehli ilmin Kur'an hakkındaki görüşleri.

5 — Haşrın muhal olduğunu iddia edenlerin Peygamber'e saldıranların ve sapıkların halleri.

6 — Hz. Davud ve Hz. Süleyman'a verilen nimetler ve salih amellerin neticesi.

7 — Sebeoğulları'na verilen nimetlerden sonraki nankörlükleri ve bunun neticesinde olanlar ve basan sel felaketi.

8 — İblis'in onlar hakkındaki zan ve etkisinin derecesi ve şirk koştuklarının hiç faydası olmaması.

9 — Allah katında şefaatin ancak izin verilen kimseden kabul edileceği.

10 — Peygamber'e onlardan sormasını emretmesi ve bütün beşere gönderilmiş olması.

11 — Müşriklerin ısrarla Kıyamet'in kopacağı vakti sormaları ve Kur'an'a inanmadıklarını belirtmeleri, sonunda düşecekleri felâket ve birbirlerine hücum etmeleri.

12 — Kâfirlerin boynuna takılan bukağılar.

13 — Her peygambere karşı çıkılmış olması.

14 — Mallar ve evlâtlar değil, salih amel insanı Allah'a yaklaştırır. Aksini iddia edenlerin sonu kötüdür.

15 — Rızık Allah tarafından taksim edilir.

16 — Melekler müşriklerin cinlere taptıklarını söylemektedirler.

17 — Kıyamet'te kimsenin kimseye ne yararı ne de zararı dokunmayacaktır.

18 — Zalimlerin Kıyamet'teki halleri.

19 — Zalimler ve kâfirler hak için ne söylediler?

20 — Kureyş'e Peygamber'den önce herhangi bir kitap memiş, herhangi bir peygamber de gelmemiştir.

21 — Peygamberlerin tebliğ ettikleri tek dâvâdır. İkişer ikişer veya teker teker Allah'a kulluk yapmaları ve Hz. Peygamber'de de herhangi bir deliliğin bulunmadığını düşünüp kanaat etmeleridir.

22 — Peygamber'in ecrini Allah verir. Peygamberlik vehbidir, kesbî değildir.

23— Hak geldikten sonra bâtıl bir daha kök salamaz ve geri gelemez.

24 — Kâfirlerin başından geçecek korkunç manzaralar.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي
الْآخِرَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١﴾ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ
مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۚ وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ
﴿٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ ۖ قُلْ
بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ ۖ عَالِمِ الْغَيْبِ ۖ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي
السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي
كِتَابٍ مُبِينٍ ۙ ﴿٣﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۚ أُولَٰئِكَ
لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْ فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ
لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٌ ﴿٥﴾ وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ
مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقَّ وَيَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٦﴾
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ إِذَا مُزِّقْتُمْ
كُلَّ مُمَزَّقٍ ۙ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿٧﴾

MEÂL

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 — Hamd O Allah'a mahsustur ki göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Ahiret'te de hamd O'na mahsustur. O hikmet sahibidir ve her şeyden haberdardır.

2 — O yeryüzünün içine gireni de ondan çıkanı da; gökten ineni de, ona yükseleni de bilir. O rahim (çok merhametli) dir. Gafur (çok bağışlayıcı) dır.

3 — Kâfirler «Bize Kıyamet gelmez» dediler. (Ey Rasûlüm onlara) de ki: Doğrusu gaybı bilen Rabbim hakkı için Kıyamet size mutlaka ve muhakkak gelecektir. O'ndan (ilminden) göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçmaz. Zerreden daha küçük ve daha büyük ne varsa hepsi apaçık bir Kitab'ta (Levh-i Mahfuz'da) yazılıdır.

4 — Ki (Allah) iman edip salih amel işleyenleri mükâfatlandırsın. İşte bunlar için bir mağfiret ve güzel bir rızık vardır.

5 — Ayetlerimizi iptal etmek için (yarışırcasına) koşanlara gelince, (onlara da) azabın en kötüsünden elem verici bir azap vardır.

6 — (Ey Rasûlüm!) Kendilerine ilim verilmiş olanlar Rabbinden sana indirilen Kur'an'ın hakkın ta kendisi olduğunu ve onun hamde lâyık, her şeye galip olan Allah'ın yoluna ilettiğini bilirler.

7 — Küfre sapanlar şöyle dediler: «Siz paramparça dağıldığınız zaman mutlaka yeni bir yaradılış içinde bulunacağınızı size haber vermekte olan bir adamı size gösterelim mi?»

(1-7) *«Hamd O Allah'a mahsustur ki...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Göklerde ve yerde olanların Allah'a ait olmasının mânâsı şudur: Allah onları yaratmıştır ve nimet olarak onları insanlara Allah vermiştir. Kudretinin kemâlinden ve nimetlerinin tamamını vermesinden dolayı hamd Allah'a mahsustur. Ahiret'teki hamd da ancak O'nundur. Çünkü Ahiret'te olanlar da Cenab-ı Hak'kın yaratmış olduklarıdır ve nimetleridirler. Yani her nimet Allah'tan geldiğinden dolayı hamde lâyık olan Allah'tır ve bundan dolayı da Allah'a hamd edilir.

Nasıl dünya nimetlerinden dolayı hamd yapılıyorsa, aynı şekilde Ahiret nimetlerinden dolayı da hamd yapılır. Bazılarına göre Ahiret'teki hamd, cennet ehlinin hamdidir. Nitekim hadiste *«Onlara tesbih ve hamd, nefes alıp-vermek ilham edildiği gibi ilham edilir»* denilmektedir.

Hakim, dünya ve Ahiret işlerini hikmetlice yaratandir. Habir ise olan ve olacak her şeyi bilendir. Yerin içine giren ile maksat yağmurlar, hazineler ve ölülerdir. *«Yelicu»* fiili girmek, dalmak mânâsına gelen *«Yedhulu»* mânâsındadır. Yerden çıkandan maksat da bitkiler, ağaçlar, kaynaklar, madenler ve haşredilecek olan ölülerdir. Gökten inen yağmur, kar, dolu ve bereketlerin her çe-

şidi ile meleklerdir. Göklere yükselenler de melekler ve kulların amelleridir.

HAŞRIN İNKARI

«Kıyamet bize gelmez», yani yeniden dirilme vukû bulmayacaktır. Veya istihza şeklinde *«Haşrın kopması amma da gecikti»* demektir. *«Gaybın alimidir»*, yani O'nun ilminden hiçbir şey kaçmaz. Çünkü Allah gaybın alimidir. Hamza'nın kıraatinde *«Alim»* kelimesi *«Allame»* şeklinde mübalâğa sigasıyla okunmuştur.

Tenvir'ul-Mikbas'da, *«Zerre, kızıl ve küçük karınca demektir»* denilmektedir. Bu ayet *«Bu Kitab'a ne oldu? Küçük-büyük demeksizin hepsini içine almış»* anlamındadır.

«Esgaru» ve *«Ekberu»* kelimeleri merfu müpteda olurlar. Haberleri, *«Ancak açık bir kitaptadır»* cümlesidir. Kitaptan maksat Levh-i Mahfuz'dur ve ikinci cümle birincisinin tekididir.

Bazıları *«Ya'zübü»* fiilinin *«Yezheru»* ve *«Yezhebu»* mânâsına geldiğini söylemişlerdir. Bu takdirde mânâ şöyle olur: Allah Teâlâ' dan mahlûkatı yarattıktan sonra hiçbir şey zail olmamıştır. Yarattığı her şeyin kaydı Levh-i Mahfuz'da saklıdır.

Ebu Hayyan'a göre *«Kitab»* lâfzı Levh-i mahfuz anlamında değildir. Burada bu lâfız kinaye kabilindendir. Yani bir şeyi zaptetmek, korumak, derlemekten kinayedir.

*«Kerim rızık»*tan maksat, güzel, kendisinde bir zahmet veya bir başa kakma olmayan rızık demektir.

«Ayetlerimiz hakkında koşuşanlar» ifadesiyle kâfirler kastedilmektedir. Onlar ayetleri tenkid ederler, insanları onları tesbit

etmekten alıkoyarlar ve buna rağmen onlar Cenab-ı Hak'kın kabzai kudretinden kurtulacaklarını sanırlar.

İbn Zeyd, «*Muâcizîne*» lâfzı münasebetiyle ayete şöyle bir mânâ vermektedir: «*Ayetlerimizi iptal etmek hususunda cihad ederler (ellerinden geleni yaparlar).*» Bazı kıraatlarda «*Muacizine*» yerine «*Mu'cizine*» veya «*Muaccizine*» okunmuştur. Yani iman etmeye kasteden bir kimseyi geciktirirler. Onun say-u gayretine acizlik sokarlar Kendi iddialarınca Cenab-ı Hak'kın kudretini aciz bırakmak isterler.

«*Ricz*» kelimesinden maksat, kötü ve şiddetli sözdür. Katade «*Ricz'den maksat mutlak azaptır*» diyor. «*İlim sahipleri*»nden maksat sahabilerden alim olanlar ve onları takip eden tâbiindir. Veya ehli kitaptan iman eden Abdullah İbn Selâm ve benzerleridir. (Bu ikinci yorumu Katade rivayet etmiştir).

O (sana inen) kahreden ve fakat kahrolunmayan, bütün şanında övülen Zat-ı Kibriya'nın yoluna hidayet eder. Yani insanları Allah'ın tevhidine, takvasına hidayet eder. Böylece «*Yehdi*» fiilinin faili «*Ellezî*» kelimesine raci olan zamirdir. Veya Allah hidayet eder demektir. Bu takdirde fiilin zamiri Cenab-ı Hak'ka raci olan zamirdir.

«*Kâfirler dediler ki...*». Kâfirlerden maksat Kureyş kâfirleridir. Birbirlerine taaccub ve istihza yoluyla böyle diyorlardı. Göstermek istedikleri kişi de Rasûl-ü Ekrem'dir. Ona herhangi bir kişi (racul) şeklinde hitap etmeleri, onu tanımamazlıktan gelmek istediklerindendir. Sanki onlar onun bir kişi olmaktan başka bir meziyeti olmadığını söylemek istemişlerdi. Halbuki güneşten daha

bariz bir şekilde Rasûl-ü Ekrem'in nelere sahip olduğunu biliyorlardı.

«*Muzziktum*» fiili bir şeyin delik deşik olmasını anlatan «*Mezik*» kökünden gelir. Yani siz paramparça olduktan, delik deşik olduktan sonra yeni bir yaradılışla haşre gönderileceksiniz demektir.

اَفْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَمْ بِهٖ جِنَّةٌ ؕ بَلِ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ
بِالْاٰخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلٰلِ الْبَعِيْدِ ﴿٨﴾ اَفَلَمْ يَرَوْا
اِلٰى مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ؕ اِنْ نَّشَاْ
نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ ؕ
اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيْبٍ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ
مِنَّا فَضْلًا ؕ يٰجِبَالُ اَوِّبِيْ مَعَهٗ وَالطَّيْرَ ۚ وَاَلَنَّا لَهُ الْحَدِيْدَ ۚ
﴿١٠﴾ اَنِ اعْمَلْ سٰبِغٰتٍ وَّقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوْا صَالِحًا ؕ
اِنِّيْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿١١﴾ وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيْحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ
وَّرَوَاحُهَا شَهْرٌ ۚ وَاَسَلْنَا لَهٗ عَيْنَ الْقِطْرِ ؕ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَّعْمَلُ بَيْنَ
يَدَيْهِ بِاِذْنِ رَبِّهٖ ؕ وَمَنْ يَّزِغْ مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيْرِ
﴿١٢﴾ يَعْمَلُوْنَ لَهٗ مَا يَشَآءُ مِنْ مَّحَارِيْبَ وَتَمَاثِيْلَ وَجِفَانٍ
كَالْجَوَابِ وَقُدُوْرٍ رّٰسِيٰتٍ ؕ اِعْمَلُوْٓا اٰلَ دَاوٗدَ شُكْرًا ؕ وَقَلِيْلٌ مِّنْ
عِبَادِيَ الشَّكُوْرُ ﴿١٣﴾ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلٰى
مَوْتِهٖٓ اِلَّا دَآبَّةُ الْاَرْضِ تَاْكُلُ مِنْسَاَتَهٗ ۚ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ
اَنْ لَّوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوْا فِي الْعَذَابِ الْمُهِيْنِ ﴿١٤﴾

8 — «Allah'a yalan mı uyduruyor yoksa, kendisinde bir delilik mi vardır?» Hayır! Ahiret'e inanmayanlar azap ve uzak bir sapıklık içindedirler.

9 — Onlar, gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında bulunanları görmezler mi? Dilesek onları yere geçiririz veya üzerlerine gökten bir parça düşürürüz. Kuşkusuz ki bunda (Allah'a) yönelen her kul için bir ayet (ibret) vardır.

10 — And olsun ki biz Davud'a tarafımızdan bir fazl (lütuf) verdik. Ve «Ey dağlar! Onunla birlikte tesbih edin» dedik. Kuşlara da (böyle yapmalarını emrettik). Ona demiri de yumuşattık.

11 — (Ey Davud!) Uzun etekli zırhlar yap ve dokuma hususunda ölçüyü kullan (diye vahyettik). (Ey Davud ailesi!) yararlı işler yapın. Kuşkusuz ki ben sizin yaptıklarınızı görmekteyim.

12 — Süleyman'ın emrine de rüzgârı verdik. O rüzgârın sabahı bir aylık yol, akşamı bir aylık yoldu. Ona bakır pınarını da akıttık. Cinlerden bazıları Rabbinin izniyle onun önünde çalışırdı. Onlardan kim buyruğumuzdan ayrılırsa ona çılgın cehennem azabından tattırırız.

13 — Onlar Süleyman için kalelerden, heykellerden, büyük havuzlar gibi leğenlerden ve taşınmaz kazanlardan dilediği (kadarı)nı yaparlardı. (Ey Davud ailesi!) Şükredici olarak çalışın. Kullarımdan şükreden pek azdır.

14 — Ölümüne hükmettiğimiz Süleyman, ölünce asasını kemiren yer kurdundan başkası (cinlere) Süleyman'ın öldüğünü haber vermedi. (Süleyman'ın cesedi) yere düşünce anlaşıldı ki eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı o zillet verici azap içinde bekleyip durmazlardı.

(8-14) *«Allah'a yalan mı uyduruyorlar yoksa kendisinde...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Eftera» fiilinin başındaki *«Hemze»*, istifham harfidir. Fakat orada elif hazfedilmiştir. Yani bu kişi Allah'a yalan mı uyduruyor veya bu kişi deli midir demektir? Zira *«İftira»* kelimesi uydurmak, kendiliğinden bir şey icad etmek mânâsına gelir. Cinnet kelimesi de delirmek, tecennum etmek, ne konuştuğunu bilmemek demektir.

Cenab-ı Hak onların bu sözlerini reddetmek üzere şöyle buyurmuştur: *«Hayır! Ahiret'e iman etmeyenler azap ve uzak bir sapıklık içerisindedirler»*, yani durum onların söyledikleri gibi değildir. Bilakis Muhammed, doğruların doğrusudur. Haşrı inkâr eden kimse yarın azabın içinde olacaktır. Zira Allah'ın aciz olduğuna ve mucizelerle teyid edilen bir zata iftiraya teşebbüs etmektedirler.

Sekizinci ayet onların gözleriyle gördüklerini kendilerine hatırlatmak için inmiş bir ayet-i celiledir. O gördükleri Allah'ın kemâli kudretine delâlet eden delillerdendir ve güç yetmez diye inkâra kalkıştıkları, ölüleri diriltmek gibi inkâr ettikleri noktalarda onları uyarmak için sevkedilmişlerdir. Yani onlar kör müdürler? Her taraftan onları kapsayan gökleri ve yeri görmüyorlar mı? Onlar düşünmezler mi ki göklerin yaradılışı onların yaradılışından

çok daha zordur? Onlar bilmezler mi ki biz istersek tıpkı Karun'u yere batırdığımız gibi onları da yere batırırız. Veya onların üzerine tıpkı Eyke ashabının üzerine düşürdüğümüz gibi gökten bir parça düşürürüz. Çünkü onlar da kendilerine açık açık deliller geldikten sonra ayetleri yalanlamaya kalkmışlardı.

Bu ayet, insanı kainattaki tabii olayları delil getirmeye teşvik etmektedir. Bu ayet aynı zamanda kâfirlerin Cenab-ı Hak'tan yüz çevirdiklerini, Ona itaat etmediklerini ortaya koymaktadır.

Hz. Davud Allah'a yönelip, samimi bir tevbede bulunduğunda Cenab-ı Hak ona nimetler ihsan etti. Yani onu diğer peygamberlerden daha fazla nimete mazhar kıldı.

HZ. DAVUD'A VERİLEN BAKIR MU'CİZESİ

12. ayetteki *«El-Kıtr» kelimesi* erimiş bakır demektir. Bazılarına göre ifade, *«Bakır, demir ve benzeri madenleri onun için akıttık»* anlamındadır. Bakır kaynağından maksat, onun madenidir. Cenab-ı Hak, Hz. Davud'a demiri yumuşattığı gibi oğlu Süleyman'a da tıpkı çeşmeden suyun akması gibi erimiş bakır akıtmıştır.

Şihab, haşiyesinde *«Eğer ayn kelimesi burada akan su mânâsında ise ifade mecaz kabilinden olur»* der. Bazılarına göre de *«El-Kıtr» kelimesi* bakır demektir. *«Ayn»* kelimesi de zat anlamındadır. Yani *«Biz onun için bakırı erittik. Tıpkı Davud'a demiri yumuşattığımız gibi»*. İşçiler bakır madenini çıkarırlar. Çıkardıkları zaman soğuktur. Ateş yoktur. Hz. Süleyman'dan önce hiç kimse için bu maden yumuşamamış ve akmamıştır. Fakat ayetin zahirine bakılırsa Cenab-ı Hak Hz. Süleyman için bakır madeninden su kaynakları gibi akan bir kaynak kılmıştır. Bu görüş rivayetlerle de takviye edilmiştir.

12. ayetin sonunda sözü edilen Azab-ı Saîr Ahiret'teki ateştir. Bu, İbn Abbas'tan rivayet edlidiği gibi ayrıca ekseri müfessir de bu görüştedir.

Bazıları, «*Azab-ı Saîr*» den maksadın Hz. Süleyman'ın onları dünyada azaba düçar etmesi olduğunu söylemişlerdir. Süddi'den rivayet edildiğine göre, Hz. Süleyman'la beraber bir melek vardı. Elinde ateşten yapılmış bir kamçı bulunuyordu. Hz. Süleyman'a karşı gelen bir cinne o melek cinnin görmediği bir yerden kamçıyı yapıştırıyordu.

Bazı rivayetlerde, Hz. Süleyman'a muhalefet eden cinni o meleğin yaktığı belirtilmiştir. Cin'in ateşten yaratılmış olmasıyla beraber yakılması garip değildir. Çünkü ondaki elementlerin çoğunu ateş teşkil eder. Onda toprak, su, hava gibi elementler de vardır.

«*Meharib*» kelimesi «*Mihrab*» kelimesinin çoğuludur. Mihrab kasr, köşk demektir. Esasında mihrab köşkün sahibinin vasfıdır. Çünkü o köşkü korumak hususunda başkasıyla savaşır. Fakat mecazen köşke isim olarak verilmiştir. Mihrab aynı zamanda camide imamın karşısında bulunduğu yere de denir.

Mihrab Rasûl-ü Ekrem döneminde yoktu. Sonradan icad edilmiş bir bid'attır. Bunu İmam Suyuti söylemektedir. O bu hususta bir risale de yazmıştır. Bundan dolayı fakihler imamın camideki mihrabın içinde durmasının mekruh olduğunu söylemişlerdir.

İbn Zeyd, «*Meharib meskenler demektir. «Ona meskenler yaparlardı» demektir*» diyor. Bazıları «*Merdivenle çıkılan ve yüksekte yapılmış odalar demektir*» demişlerdir.

Temasil, yapılmış hayvan şekilleri ve suretleridir. Zemahşeri

«Melekler, peygamberler ve salih kimselerin heykelleri idi» diyor. O heykeller, o dönemde bakırdan, camdan, mermerden, mescidler içerisinde yapılırdı ki halk onlara baksın, onlar Allah'a ibadet ettikleri gibi halk da ibadet etsin. Yani bu heykeller teşvik için yapılırdı. Hz. Süleyman'ın şeriatında mescidler içinde bu tür heykellerin yapılması caizdi. (Bunu Dahhak ve Ebu'l-Aliye söylemiştir).

TILISIMLAR

Bazıları *«Temasil'den maksat tılsımlardır. Meselâ timsah heykeli yapılırdı. Sivrisineğin, sineğin heykeli yapılırdı ve heykeli yapılan hayvan heykelini aşıp içeri giremezdi. Yani bu hayvanlar içeri girip, insanları rahatsız etmesinler diye heykelleri yapılırdı»* demişlerdir.

Alusi; Bağdad'ın, *«Tılsım Kapısı»* diye meşhur olan kapısı üzerinde bir yılan heykeli yapıldığını söyler. Halkın iddiasına göre bu heykelin yapılmasından maksat, yılanları Bağdad içinde yaşayan insanlara eziyet vermekten menetmektir.

Bazıları *«Temasil ağaçların veya hayvanların şekilleri idi. Başları kesilmişti. Şeriatımızda da böyle bir şekilde yapılması caizdir»* demişlerdir. Fakat sahih bir rivayet olmadığı takdirde bu görüşe katılmak mümkün değildir.

«Cifan» kelimesi cefne kelimesinin çoğuludur. *«Cefne»*, içine yemek konulup yenen büyük kap demektir.

«El-Cevab» kelimesi cabiye kelimesinin çoğuludur ve derleme mânâsına gelen cibaye kökünden gelir. Büyük havuzlar demektir. Fakat burada içinde yemek yenen özel bir kabın ismidir.

«Kudur» kelimesi «Çanak» mânâsına gelen kıdır kelimesinin çoğuludur. Kıdır, ister çamurdan ister başka maddelerden yapılmış olsun, yemek kaynatılan kap demektir. *«Râsiyat»*, taşlar üzerinde sabit demektir. Yani bu çanaklar, büyüklüklerinden ötürü taşların üzerinde sabit kalırlar ve altlarında ateş yakılıp yemek pişirilirdi.

Ayette önce mihrablardan, sonra temsillerden bahsedilmiştir. Çünkü mihrab binadır, temsil ise onun içinde yapılır. Cifan kelimesi kudur kelimesinden önce getirilmiştir. Halbuki kudur, içinde yemek pişirilen kaplar, cifan ise içinde yemek yenen kaptır. Bu bakımdan kudur lâfzının takdimi gerekiyordu. Fakat ayet krallara ait binalardan bahsederken o binalardaki sofraların azametine işaret etmek için önce cifanı getirdi, sonra o azametli sofranın yemeğini pişiren kaplardan bahsetmenin sırası geldi ve kudurdan bahsedildi.

«Ey Davud'un âli! Şükredici olarak çalışın.»

İbn Ebi Dünya ve Beyhaki, İbn Mesud'dan şöyle rivayet ederler: «Onlara bu hitap yapıldıktan sonra hiçbir saati ibadetsiz geçirmediler. Onlardan biri her saat Allah'a ibadet etmek için kaim idi. Başka bir rivayete göre Hz. Davud'un ibadet yeri, gece ve gündüz ibadet eden kimselerden boş değildi. Nöbet ile orada Allah'a secde yapılır, ibadet edilirdi. Hz. Süleyman Allah'ın vermiş olduğu saltanata rağmen kendisi arpa yemeği yer, aile efradına onun kabasını, fakirlere de buğday yemeği yedirirdi. *«Niçin böyle yapıyorsun?»* denildiğinde *«Doyduğum zaman açlığı unutabilirim diye korkuyorum»* derdi.

Bazı alimlere göre, Hz. Davud'un kendisi de *«Âl»* kapsamına girmektedir. Yani o da şükretmeye davet edilmektedir. Kişinin âli bazan kişiyi de kapsar.

ALLAH'A ŞÜKRETMEK

«Kullarımdan şükreden pek azdır» ifadesi dolayısıyla İbn Abbas, *«Şekür bütün hallerinde Allah'a şükreden kişi demektir»* demiştir. Zemahşeri *«Şükrü eda etmek bakımından çok çabalayan, bu hususta var kuvvetiyle çalışan kişi demektir. Bu kişinin kalbi, dili ve azaları itikad etmek ve yorulmakla meşguldür. Vakitlerinin çoğu bu maksatla geçmektedir»* der.

Süddi, «Şükre karşı da şükreden kişidir» demiştir. Bazıları *«Şükürden kendisinin aciz olduğunu gören bir kimseye şekür denilir»* demiştir. Çünkü kişinin şükre muvaffak olması da bir nimettir ve bu da ikinci bir şükr ister ve bu nihayetsiz bir zamana kadar gider.

Zühti bu ayeti *«Elhamdullillah deyin»* şeklinde yorumlamıştır. Yani şükr gerektiren bir ameli işleyin. Namaz, oruç ve bütün ibadetler haddi zatında şükürdürler. Yani şükür yerine geçerler. Bunun delili *«Ancak iman eden ve salih ameller işleyenler müstesnadır ve onlar da azdır»* ayetidir. Bu ayetin mânâsı *«Kullarım içinde şekür azdır»* ayetinde de aynen kastedilmektedir.

14. ayetin başındaki *«Kadayna»* fiili hüküm mânâsındadır. Yani biz Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman onları (cinleri) Süleyman'ın ölümüne muttali kılan, sadece bir ağaç kurduydu. Yani onun ölümünün açığa çıkmasına sebep bu kurtçuk oldu.

Hz. Süleyman, Cenab-ı Hak'tan bir sene geçinceye kadar onların öldüğünü bilmemeleri için yalvarmış idi. Bunun sebebi ile ilgili olarak iki şey gösterilmiştir: 1 — Cinler gayb ilmini bildiklerini iddia ederlerdi ki böylece onların yalancı oldukları ortaya çıkacaktı. 2 Hz. Davuḍ, Beyt'ul-Makdis'i yakmıştı. Vefat ettiği zaman Hz. Süleyman'a mescidi tamamlamasını vasiyet etmişti. Süleyman da inşaatta cinleri çalıştırıyordu. Vefatı yaklaşınca aile ef-

radına *«Sakın benim ölümümü onlara haber vermeyin ki Beyt-i Makdis'i tamamlasınlar»* demişti. Onun tamamlanması için de bir sene kalmıştı. Böylece onlar bir seneye kadar Hz. Süleyman'ın öldüğünü bilemediler.

Burada bir noktaya dikkati çekmek gerekir. *«El-Arz»* kelimesi burada *«Gök»* kelimesinin karşıtı olan yeryüzü değildir. Bu bir ağaç kurdunun ismidir. Hz. Süleyman'ın ölümüne bir sene sonra vakıf olduklarında cinler gaybı bilmediklerini öğrenmiş oldular.

İbn Mesud, *«Hz. Süleyman bir sene bastona dayalı olarak durdu. Cinler de onun önünde çalışıyorlardı. Sonunda ağaç kurdu bastonu yedi, baston kırılınca Hz. Süleyman'ın cesedi yere düştü»* demiştir.

*«Azab-ı muhin»*den maksat, yük yüklenme, binayı yapma, taş taşıma demektir. Hz. Süleyman 53 sene yaşadı. Kırk sene krallık yaptı. 13 yaşındayken kral oldu. 17 yaşındayken Beyt'ul-Makdis'i inşa etmeye başladı. Süddi ve bazı muhaddislere göre Hz. Süleyman 67 sene yaşamıştır. 17 yaşındayken kral olmuştur. Beyt'ul-Makdis'in binasına 20 yaşındayken başlamıştır. Krallık zamanı elli senedir.

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ ءَايَةٌ ۖ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ ۖ كُلُوا
مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ ۚ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾
فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُم بِجَنَّتَيْهِمْ
جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾
ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُم بِمَا كَفَرُوا ۖ وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ ﴿١٧﴾
وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً
وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ ۖ سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَأَيَّامًا ءَامِنِينَ
﴿١٨﴾ فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ
أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ
لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ
فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِم
مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُو مِنْهَا
فِي شَكٍّ ۗ وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٢١﴾ قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُم
مِّن دُونِ اللَّهِ ۖ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي
الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِن شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُم مِّن ظَهِيرٍ ﴿٢٢﴾

15 — Andolsun Sebe (halkı)nın meskenlerinde bir ayet (ibret) vardır. (Onların evleri) sağdan ve soldan iki bahçeli idi. (Ey Sebeliler!) Rabbinizin rızkından yeyin ve O'na şükredin. (Beldeniz) hoş bir belde ve (Rabbiniz) çok affedici bir Rab!

16 — Sebeliler şükretmekten yüz çevirdiler. Biz de Arim selini gönderdik. Onların (o meşhur) iki bahçesini buruk yemişli, ılgınlı ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan (harabe) iki bahçeye çevirdik.

17 — İşte böylece nankörlük etmelerinden ötürü onları cezalandırdık. Biz, hiç nankörlük yapandan başkasını cezalandırır mıyız?

18 — Onların şehirleriyle bereketli kıldığımız (Şam gibi) şehirler arasında birbirine bitişik (yakın) nice şehirler yaratmıştık. Oralarda gidip gelmeyi kolaylaştırdık ve «Gece gündüz oralarda emin olarak dolaşın» (demiştik).

19 — Fakat onlar «Ey Rabbimiz! Seferlerimizin arasını uzaklaştır» dediler ve kendilerine yazık ettiler. Biz de onları efsaneler haline getirdik ve onları darmadağın ettik. Kuşkusuz ki bunda, çok sabreden ve çok şükreden herkes için ayetler (ibretler) vardır.

20 — Andolsun İblis onların hakkındaki zannını doğru çıkardı. Çünkü iman etmiş bir gruptan başka hepsi ona uymuşlardı.

21 — Oysa ki İblis'in insanlar üzerinde hiçbir sultanı (kudreti) yoktur. Ancak Ahiret'e imanı olan kimseyle Ahiret'ten şüphe edeni ayırd etmek için (ona bu imkânı verdik). (Ey Rasûlüm!) Rabbin her şeyi gözetleyendir.

22 — (Ey Rasûlüm!) Müşriklere de ki: Allah'tan gayri (mabud) saydıklarınızı çağırın. Onlar ne göklerde ne de yerde zerre kadar bir şeye sahip değildirler. Bu ikisinde ne Allah'a ortaklıkları ne de O'nun onlardan bir yardımcısı vardır.

(15-22) *«Andolsun Sebe (halkı)nın meskenlerinde...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Sebe» kelimesi eğer bir kabilenin ismi ise *«Sebein»* şeklinde, tenvinli olarak okunur. Aslında bu kelime bir kişinin ismidir ve bu husus Rasûl-ü Ekrem'den nakledilmiştir.

İbn Kesir ve Ebu Amr, kelimeyi *«Sebee»* şeklinde gayri munsarıf olarak okumuş ve onu kabile ismi kılmışlardır. Ebu Ubeyde de bunu tercih etmiştir. Ebu Ubeyde onun arkasından gelen *«Meskenihim»* kelimesini Sebe lâfzının kabile ismi olduğuna delil göstermiştir. Fakat durum onun dediği gibi olsaydı *«Mesakinihim»* yerine *«Mesakiniha»* kelimesi gelmeliydi. Bu hususta tafsilat isteyen Kurtubi'nin *«Ahkam'ul-Kur'an»* adlı tefsirine başvurulabilir (cilt: 13, sh: 18).

«Ayet» kelimesinden maksat, alâmettir. Allah'ın kudretine delâlet eden, bunların bir yaradanı vardır kaidesine delâlet eden bir delil vardır. Bütün mahlûkat biraraya gelse ve bir ağaçtan bir elma veya bir armut çıkarmaya çalışsa buna imkân bulamaz. Çeşit çeşit meyveleri, onların çeşitli renklerini, tatlarını ve kokularını görüyorsunuz. Bunlar Allah'ın varlığına delâlet etmez mi? Evet, bunlar kudret ve bilgi sahibi bir zatın bunlarda eli olduğuna delâlet eder.

«İki bahçe» mânâsına gelen *«Cennetani»* kelimesi aynı ayet metnindeki *«Ayetin»* kelimesine haberdir.

Kuşeyri; «Burada iki bahçe kastedilmemiştir. Vâdinin sağ ve solunun çeşitli meyve ağaçlarıyla mamur olması kastedilmiştir» demektedir. Yani onların memleketleri bahçelerle, ağaçlarla, meyvelerle doluydu. Halk ağaçların gölgesinde yürüyordu. Onlara, *«Rabbinizin rızkından yeyin»* denildi. Böyle bir emir aslında yoktur. Bu ifade onlar bu rızıklanma imkânına sahip oldular, kavuştular anlamında kullanılmıştır.

Veya, onlara gelen peygamberler *«Bu nimetlerden yeyin ve taat etmek suretiyle Allah'a şükredin»* demiş olabilirler.

«Beldetun Tayyibetun» ifadesi şu şekilde müste'nife (yani başlı başına) bir cümledir: *«Şu memleket, meyveleri çok, havası hoş bir memlekettir»*. Veya çorak bir memleket değildir. Veya havasının güzelliğinden dolayı haşeratı yoktur.

Mücahid *«Bu memleketten maksat Yemen'in San'a şehridir»* demektedir.

«Onlar Allah'ı zikretmekten yüz çevirdiklerinde», yani imandan kaçtıklarında, gelen 13 peygamberi tekzib ettiklerinde biz onların üzerinde Arim selini gönderdik. *«Arim»* lâfzı şiddetli demektir. (Bu rivayet İbn Abbas'tan gelmiştir). Bazılarına göre Arim çok şiddetli yağan yağmur demektir. Yani yağmurla meydana gelen seli gönderdik anlamını taşır.

İbn Cübeyr, *«Habeş lisanında Arim, tuz taşlarla yapılan baraj duvarı demektir»* der. Ahfeş ise, *«Bu keilme aynı mânâyı ifade eder ve Arapça'dır»* der.

İbn Abbas, Katade, Dahhak ve Mukatil *«Arim, selin meydana geldiği vâdinin ismidir. Baraj o vâdide bina edilmişti»* derler.

«Hamt» kelimesi ekşimsi, buruk, acı meyve demektir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre hamt erik ağacıdır ve aynı zamanda bu ağacın meyvesine de hamt denilmektedir.

«Esl» kelimesi *«Urefa»* denilen ılfın ağacının iri kısmına denir. Lügat alimlerinden Ebu Hanife'nin (İmam Ebu Hanife değildir) Kitab'un-Nebat adlı eserinde *«Esl»* kelimesinin İbn Abbas tarafından *«Urefa»* denilen ağaçla tefsir edildiği görülmektedir. Tabersi'ye göre *«Esl»* kelimesi *«Sümer»* denilen ağaç demektir. Zemahşeri *«Bu ağacın meyvesi yoktur»* diyor. Fakat doğru olanı eslin meyvesi olmasıdır. *«Meyvesi yoktur»* diyenlerin maksadı, yenilecek meyvesi olmadığını kastettikleri şeklinde yorumlanabilir.

Sidr ağacı iki çeşittir. Kara sidr hiçbir yararlı tarafı olmayan bir ağaçtır. Yaprakları sabun yerine yıkanmak için dahî kullanılmaz. Buruk bir meyvesi vardır, yenilmez. Bu ağaca aynı zamanda *«Eddal»* denilir. İkinci sidr ise su kenarlarında biter. Meyvesine nebk (veya nebuk) denilir. Yaprakları sabun yerine kullanılır. El-Innab adlı ağaca benzer.

Kuşeyri şöyle der: *«Çölde biten ağaçlara bahçe ve bostan denilmez. Ancak burada helâk edilen bahçe ve bostanların karşılığına düştüğü için bunlara da bostan ve bahçe denilmiştir. Tıpkı «Bir günahın karşılığı onun benzeri bir günahtır» ayetinde olduğu gibi.»*

«Azlık» mânâsını ifade eden *«Kalil»* kelimesi muhtemelen hamt, esl ve sidr kelimelerinin hepsine racidir. Yani hamt, esl ve sidr denilen ağaçlardan az olarak mevcut iki bahçeye çevirdik.

Bu değiştirme, onların nankörlüklerinden dolayı vukû bul-

muştur. «*Keferu*» fiili nimete karşı nankörlük etmek mânâsındadır. Yani o nimeti onlardan aldık, tam tersini onun yerine koyduk demektir.

Bazı müfessirlere göre kendilerine gönderilen 13 peygamberi inkâr ettiklerinden (yani dinsizliklerinden) dolayı bu felâket başlarına gelmiştir.

«*El-Kefur*» kelimesi nankörlükte veya küfürde çok ileri giden kimse demektir. Yani şiddetli ve temelden yokedici bu cezayı ancak nankörlükte ve küfürde çok ileri gidenlere veririz demektir. Dünyada bazen cezaya çarptırılan müminin meselesi bu haşra tekid olamaz. Çünkü onunki geçici bir cezadır.

«*Onlarla içinde bereketler yarattığımız memleketler arasında...*»

Cenab-ı Hak bir kıssayı ikinci bir kıssanın üzerine atfediyor. Zira bu ayette onların ticaretlerinde, gidiş gelişlerinde kendilerine verilen nimetler ve onların da bu nimetlere karşı yapmış oldukları nankörlük ve bu sebeple başlarından geçenlerden bahsedilmektedir. Daha önceki ayette de meskenlerinde onlara verilen nimetler ve onların o nimetlere karşı gösterdikleri nankörlükler ve o nankörlükten ötürü başlarına gelen hadiselerden bahsedilmişti.

BEREKETLİ KÖYLER

«*Bereketli köyler*» den maksat, Şam köyleridir. Çünkü o köylerde ağaç çoktu, meyve boldu ve halk müreffeh bir şekilde yaşıyordu.

İbn Abbas, «*Bu köyler Filistin köyleridir*» der. Mücahid «*Sa-*

raviye köyleridir», Vehb ise *«San'a'nın köyleridir»* derler. Fakat en güvenilir tefsir, birincisidir. Çünkü İbn Atiyye'ye göre müfessirler birinci yorum üzerinde ittifak etmişlerdir.

Ayet metnindeki *«Zahireten»* kelimesinden maksat nedir?

Katade'den gelen rivayete göre o köyler sırt sırta vermişlerdi ve birbirlerine de yakındılar. Yani o köylerin birisine duran bir insan karşısındaki köyün bir kısmını görürdü. Bu da köylerin birbirlerine çok yakın olması nedeniyledir.

Müberred, *«Bu keilmeden maksat, yüksek oluşlarıdır»* diyor. Yani tepeler üzerinde yapılmışlardı. Kıyılarda kurulmuşlardı. Böyle köyler, köylerin en şereflisidir.

Bazıları *«Biliniyorlardı demektir»* diyor. Yani çok güzel olduklarından,ehli de uysal insanlardan oluştuğundan dolayı oradan gelip geçenler o köyleri tanıyorlardı.

Bazıları *«Kelimenin mânâsı yol kıyılarında kurulmuşlardı demektir»* diyorlar. Böylece o yolda giden yolcuların yolculukları kolaylaşırdı.

«Onların arasında yürümeyi takdir ettik», yani birbirlerinden belli bir miktar uzaktaydılar. Yani sabahleyin bir köyden çıkan biri, diğer köye öğle vakti varabilirdi. İstirahatını yapar, öğleden sonra çıkar, akşam vakti öbür köye varır, orada gecelerdi. Böylece çölde kalma, düşmandan korkma endişesi de ordatan kalkmış oluyordu.

Bazıları *«Her iki köy arasında bir millik mesafe vardı»* demişlerdir. *Dahhak «Her köy bir konaklama uzaklığındaydı»* diyor. Dahhak'ın bu yorumu *«Zahireten»* kelimesinin mânâsına ve *«Oroda gezin»* ifadesine de uygun düşmektedir. Çünkü bu ayet onla-

rın çok yakın olduklarını iş'âr etmektedir. Bu, bir peygamberin diliyle Cenab-ı Hak tarafından verilmiş bir emirdir. Yani *«Biz onlara o köylerde gezin dedik»*. Gece-gündüz, emin olduğunuz halde o köylerde gezin. Yani gece-gündüz emniyet sağlanmıştır. Asayiş berkemaldir. Veya, *«Biz onlara emin olduğunuz halde, sefer müddetiniz uzasa (birkaç gün-birkaç gece devam etse) dahi gezin ve endişe etmeyin dedik.»*

Katade, *«Onlar dört ay müddetle emniyet içerisinde yolculuk yaparlardı. Kişi o diyarda babasının katilini görse dahi bu, onu heyecanlandırmazdı»* diyor. Veya geceleriniz ve gündüzleriniz (yani ömrünüz) boyunca orada gezebilirsiniz. Orada emniyetten başka bir şey yoktur demektir.

Bazı müfessirler *«Esasında burada böyle bir emir yoktur. Ancak onların böyle bir yürüyüş imkânına sahip olmaları ve bu yürüyüş için gereken bütün ihtiyaçların yerine getirilmesi bakımından sanki onlara bu emir verilmiştir. Emir ibaha içindir. Yani mutlaka gezmek zorunda değildirler. Fakat gezebilirler»* demektedirler.

Bu işaretlerden anlaşılıyor ki Yemen ile Şam arası, o kumsal sahralar, yeşillikler ve meyvelerle doluydu. Fakat nankörlükleri veya küfre kaydıkları için Cenab-ı Hak oraları zamanımızdaki haline getirmiştir.

Onlar: *«Ey Rabbimiz! Seferlerimizin arasını uzaklaştır»* dediler, yani uzun zaman nimetin içinde kaldıklarından şaşkınlık içerisine girdiler, usandılar ve İsrailoğulları'nın yaptıkları gibi geçici bir şeyi daha hayırlı bir şeye tercih ettiler ve dediler ki: *«Bizim ticaretimiz daha uzak olursa oradan getirdiğimiz daha pahalı olacaktır.»* Böylece bu mamur yerlerin birbirine bitişik olmasını, harap olmasını, çöllerle kumsalların biraraya gelmesini istedi-

ler. Sonra da *«Biz buralara develerin sırtında varabiliriz»* gururuna kapıldılar. Aciz ve fakirlere karşı büyüklük tasladılar.

Ayetin zahirine bakılırsa bunlar dilleriyle böyle bir istekte bulunmuşlardır. Fakat Fahreddin Razi *«Onlar hal diliyle de böyle bir istekte bulunmuş olabilirler»* diyor. Yani onlar küfre kaydıklarında, nankörlük yaptıklarında Allah'tan seferlerinin birbirlerinden uzak olmasını ve memleketlerinin harap olmasını istemiş oldular. Bu istekleriyle nefislerine zulmettiler. Çünkü nefislerini Allah'ın azabına arzettiler, nimeti inkâr ettiler. *«Biz de onları efsanelere çevirdik.»*

Ayetin metnindeki *«Ehadis»* kelimesi *«Efsane»* mânâsına gelen *«Uhdus»* kelimesinin çoğuludur. Halkın zevk almak maksadıyla naklettiği olaylar demektir.

Yani dünyada onlardan ancak bahsetmek kaldı. Hiçbir şeyleri kalmadı. Eğer onlardan bir grup bile kalmış olsaydı kendileri efsane olmazdı.

ONLARIN PARÇALAMALARI

«Onları darmadağın ettik», veya her yere parçaladık, attık. *«Temzik»* tabiri bitişik olan nesneleri parçalamak, delmek demektir. Cenab-ı Hak, onların durumlarının korkunçluğunu ve elemlerinin şiddetini belirtmek için bu tabiri kullanmıştır. Yani onları öyle bir şekilde parçaladık ki parçalanmadan sonra artık bitiştirilmesi mümkün olmayan her grup bir darbımesel olarak gösterilebilir.

İbn Selâm, *«Biz onları rüzgârların savurduğu toprağa çevirdik demektir»* diyor. Bu *«Temzik»* tabirine uygun bir yorumdur. Fakat tefsir alimlerinin çoğu bunun hilafına ittifak etmişlerdir. Ve,

«Bu parçalamaktan maksat onların her birini uzak memleketlere göndermek suretiyle ayırmaktır» demişlerdir.

Zemahşeri Keşşaf'ta, *«Gassan Kabilesi Şam'a, Enmar Kabilesi Medine'ye, Cüzam Kabilesi Tuhame'ye, Ezd Kabilesi de Umman'a gitti»* diyor. Yani böyle parçalandılar. Tahrir, *«Hudaa Kabilesi Mekke»ye, Esad Kabilesi Bahreyn'e Huzaa Kabilesi de Tuhame'ye gitti»* demiştir.

Ayetin zahirinden, bu parçalanmanın, Arim selinden sonra olduğu anlaşılmaktadır. El- Bahr adlı tefsirde *«Sebe'nin on kabilenin atası olduğu hadisle sabit olmuştur»* denilmektedir. Sel geldiğinde altı kabile Yemen'de yerleşti, dört kabile Şam'a göçetti. Bazıları *«Parçalanmaları selden önceydi»* demişlerdir.

Gerçek şudur ki onların parçalanmaları (memleketlere yayılmaları) Arim selinden sonradır. Bazılarının seddin yıkılacağını hissedip biraz evvel memleketi terketmiş olmaları uzak bir ihtimal değildir.

«Andolsun, İblis onlar hakkındaki zannını doğru çıkardı» cümlesindeki *«Onlar»* zamiri Sebe'ye racidir. Bu takdirde İblis'in bu zannının menşei onların şehvetlere dalışlarıdır. Yani İblis onların şehvetlere daldıklarını görünce helâk olacaklarını zannetti ve bu zan da gerçekleşti.

Bazı müfessirler *«Bu zamir Ademoğulları'nın tamamına racidir»* demişlerdir. Bu takdirde İblis'in bunlar hakkındaki zannının menşei, İblis'in, Hz. Adem'in vesvesesine kulak verdiğini görünce evladlarının da kendisine kulak vereceğini anlamasıdır. Böylece onlar hakkında bu zanna sahip oldu.

«Sebeliler ve Adem'in oğulları İblis'e tâbi oldular. Ancak müminlerden bir grup müstesna.» Bu istisna yapılan grubun azlığı

haddi zatında az olmalarından veya kâfirlere izafe edildiklerinde az görülmelerinden ileri gelmektedir.

Buradaki tebaiyyet, küfürden daha geneldir. Genel olarak günahlardan tebaiyet bahis konusudur.

İblis için vesvese yapmak suretiyle onların üzerinde bir tasallut bahis konusu değildir. Ancak biz Ahiret'e iman edeni, Ahiret hakkında şüphede olandan ayırd etmek için bu yetkiyi ona verdik.

Buradaki neden bildiren ve müstakbel olan ilim Cenab-ı Hak'kın ezeli ve zatı ile kaim olan ilmi değildir. Şehadet âleminde ilmin malûma bağlanmasıdır ki ceza ve ikab onun üzerine terettüb eder.

Bazılarına göre, İblis'in musallat kılınması emirlerden herhangi bir emir için değil, ancak imanı takdir edilenin iman etmesi, sapıklığı takdir dilenin de sapıklığa gitmesi içindir.

«Allah'ın ezelde şüphe edenleri bilmesi» şeytanı onlara musallat kılmayı istemesidir.

22. ayetin başındaki emir Hz. Muhammed'edir. Yani *«Ey Muhammed! Sebe'nin nakil yoluyla, şiirler yoluyla onlar için malum olan kıssasını temsil olarak getirdiğimiz müşriklere de ki: Allah'tan başka ilâh edindiklerinizi çağırın. Sizi ilgilendiren zarar hususunda veya bir yararı size celbetmek hususunda size yardımcı olsunlar. Eğer o bâtıl mabudlar hakkındaki iddianız doğru ise sizin davetinize icabet etmeleri gerekir.»*

Rivayete göre bu ayet Kureyş'e kıtlık seneleri isabet ettiği zaman inmiştir.

«Onlar zerre kadar bir şeye sahip değildirler» cümlesi, cevabın yerine kaim olan bir kelâmdır. Cenab-ı Hak onlara cevap verme imkânını vermeden onların yerine bu şekilde cevap veriyor. Bu, cevaplarının bundan başka bir şey olmadığına iş'ar eder. Bundan başka bir cevap vermeye kalkışırlarsa bu, hakkı inkâr etmek olur ki mukabere de Allah tarafından kabul edilmez.

O mabudların yerlerde ve göklerde mal, yaradılış, mülk ve tasarruf yönünden hiçbir ortaklığı yoktur. Cenab-ı Hak'kın onlardan bir yardımcı edinmesi de sözkonusu değildir.

وَلَا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ عِندَهُۥٓ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُۥ ۚ حَتَّىٰٓ إِذَا فُزِّعَ عَن
قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا ۙ قَالَ رَبُّكُمْ ۖ قَالُوا الْحَقَّ ۖ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ
﴿٢٣﴾ قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ قُلِ
اللَّهُ ۙ وَإِنَّآ أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ
﴿٢٤﴾ قُل لَّا تُسْـَٔلُونَ عَمَّآ أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ
﴿٢٥﴾ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ ۚ وَهُوَ الْفَتَّاحُ
الْعَلِيمُ ﴿٢٦﴾ قُلْ أَرُونِيَ الَّذِينَ أَلْحَقْتُم بِهِۦ شُرَكَآءَ كَلَّا ۚ بَلْ هُوَ
اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةً
لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ
﴿٢٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ
﴿٢٩﴾ قُل لَّكُم مِّيعَادُ يَوْمٍ لَّا تَسْتَـْٔخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا
تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن نُّؤْمِنَ بِهَٰذَا الْقُرْءَانِ
وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ الظَّٰلِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ۖ
يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ ۖ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا
لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَآ أَنتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾

23 — Allah katında O'nun izin vermediği kimselerin şefaati bir yarar sağlamaz. Fakat yüreklerindeki korku giderilince birbirlerine «Rabbiniz ne dedi?» derler. Onlar da derler ki «Doğruyu söyledi. O yücedir ve büyüktür.»

24 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Göklerden ve yerden size rızık veren kimdir?» De ki: «Allah (size rızık veriyor). O halde ya siz veya biz muhakkak bir hidayet üzerinde veya açık bir dalâlet içindeyiz.»

25 — De ki: «Bizim işlediğimiz suçlardan siz sorumlu olmayacaksınız. Sizin yaptıklarınızdan da biz sorumlu olmayacağız.»

26 — De ki: «Rabbimiz bizi (Kıyamet'te) toplar ve sonra aramızda gerçekle hükmeder. Adaletle hükmeden ve bilen O'dur.

27 — De ki: O'na ortaklar kılarak taptıklarınızı bana gösterin. Hayır! (Öyle bir şey olamaz). Doğrusu Allah her şeye gâliptir. Hükmünde hikmet sahibidir.

28 — (Ey Rasûlüm!) Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu (bunu) bilmezler.

29 — Onlar derler ki: «Eğer doğru söyleyenlerseniz o gelmesi vaadedilen Kıyamet ne zamandır?»

30 — (Ey Rasûlüm!) Onlara de ki: Size vaadolunan öyle bir gündür ki ondan bir saat geri kalamazsınız, ileri de gidemezsiniz.

31 — Küfre sapanlar «Kur'an'a da, ondan önceki kitaplara da inanmayız» derler. (Ey Rasûlüm!) O zalimler Rableri nezdinde durduruldukları zaman birbirlerine söz atarken (birbirlerini suçlarken) ve zayıf olanlar büyüklük taslayanlara «Siz olmasaydınız biz muhakkak ki iman edenlerden olacaktık» derken onların halini bir görsen.

(23-31) *«Allah katında, O'nun izin vermediği...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

ŞEFAAT

«O'nun katında şefaat yarar sağlamaz», yani re'sen şefaat yok. Hiç kimse kendiliğinden şefaat edemez. Ancak Allah kime izin verirse şefaat ona yarar sağlar. Bir şefaatçı kendiliğinden şefaat edemez. Çünkü Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Onun izni olmadan onun katında kim şefaat edebilir»* buyurmaktadır Şefaatın gayesini açıkça nefyetmek için *«Şefaatin yararı yoktur»* buyurmuştur. Zira yararı olmadıktan sonra şefaat vaki olsa da fayda vermez. Tabii vaki olması da farazidir.

Ayetten maksat, onların mabudlarının şefaatinin olmamasıdır. Fakat genel bir şekilde bunun delilli bir yol olduğu ifade edilmiştir. Yani şefaatçı kim olursa olsun ve şefaat kim için yapılırsa yapılsın, her hal-ü kârda O'nun izni olmadan ne peygamberler, ne melekler, ne de şefaat makamına ehil olanlar şefaat edemezler. Şefaatları yarar sağlamaz. Kâfirler için şefaate izin verilmemesi açıktır. Çünkü başka bir ayette *«Rahman'ın kendisine izin verip de doğruyu söylemiş olandan başkaları bir kelime söyleyemeyecekleridir»* (Nebe: 38) buyurulmaktadır. Kâfirler için yapılacak şefaatın doğru olmadığı da apaçıktır. Putlara şefaat etme izninin ve-

rilmemesi ise her şeyden daha belirgin ve ortadadır. Böylece bu kâfirlerin şefaatten tamamen mahrum oldukları ortaya çıkmış olmaktadır.

Şefaat etmeye ehil olan kimselerden şefaatin sadır olması, ancak kendisi için şefaat yapılsın diye izin alan bir kimseye fayda verir. Onun dışındakilere şefaatin hiçbir yararı yoktur. Çünkü onlara şefaat edilsin diye izin verilmemiştir. Bundan açıkça anlaşılıyor ki kâfirler şefaat etmeye ehil olan kimselerin şefaatinden kesinlikle mahrumdurlar. Putların şefaatinden de mahrumdurlar. Çünkü onlar şefaat etmekten acizdirler. Şefaat iznini veren Allah'tır. Kendisine izin verilen şefaat eden de olabilir kendisi için şefaat edilen de...

İbn Abbas, «Fuzzia» fiilini *«Kalplerinden korku tahliye edilince»* şeklinde, Mücahid ise *«Kıyamet Günü kalplerinden perdeler kalkınca»* şeklinde tefsir etmiştir. Yani şefaat, Allah'tan başka ibadet edilen meleklerden, peygamberlerden ve putlardan hiçbirine verilmez. Ancak Allah, peygamber ve meleklere şefaat izni verir. Fakat bunlar her ne kadar suçları yoksa da başkaları tarafından suça alet edildiklerinden dolayı, daima korku içerisindedirler. Nitekim başka bir ayette *«Onlar O'nun haşyetinden korku içerisindedirler»* buyurulmuştur. Yani onlara şefaat etmek hususunda izin verildiğinde onlar ürkerler, korkarlar. Çünkü bu hâl ile birlikte korkunç bir emir ve korku vardı. Ayıca onlar izin verilen emrin yerine getirilmesinde herhangi bir kusur yapabilirler. Onlardan bu korku giderilince onlar kendilerine izin vahyini getiren meleklere *«Rabbiniz ne emretti?»* diye sorarlar. İzin getiren melekler de onlara, *«Rabbimiz hakkı emretti. Hak da size müminler için şefaat etme iznini vermesidir»* derler.

«O'dur yüce, O'dur büyük», yani yücelikte tektir, kibriyada onun hiçbir ortağı yoktur. İstediği şekilde kulları hakkında hükmetme yetkisi vardır. Zahire bakılırsa bu cümle şefaatçıların söz-

lerinin mütemmimidir. Cenab-ı Hak'kın azametini itiraf ve Allah'tan başka herkesin şanının kusurlu olduğunu ikrar etmek için bu cümleyi getirmişlerdir.

Beyzavi, «*Kulub kelimesindeki zamir, şefaat edenler ile şefaat etmeyi isteyenlere racidir. Hatta kelâmdan anlaşılan, mefhumun gayesidir*» diyor. Çünkü kelâmdan burada bir tevakkuf (bekleme) olduğu anlaşılmaktadır. Yani şefaat etmek isteyenlerle kendileri için şefaat edilmek istenen kimseler korku içerisinde beklemektedirler. Onların kalplerinden izin vermek suretiyle korku giderildiği zaman, birbirlerine «*Şefaat hususunda Rabbimiz ne dedi?*» diye sorarlar Yani onlar birbirlerine «*Rabbimiz hak olan sözü söyledi. Şefaat ancak O'nun razı olduğu kimseler için sözkonusudur ki onlar da müminlerdir*» derler.

Rızkın kaynağı olan göklerden maksat yağmur, güneş, ay, yıldızlar ve yukarıda sayılan diğer yararlardır. Yerden maksat da yerden çıkan su ve bitkilerdir.

«Onlara bunu sorduğun zaman, «*Bu bizim putlarımızın yaptığıdır*» diyemezler. «*Biz bilmeyiz*» derler. Sen onlara de ki: Onları yapan Allah'tır ki sizin nefsinizde olanları bilir. Eğer «*Allah bize rızık vermiştir*» derseler, hücceti kabul etmiş olurlar. İşte ibadet edilmesi uygun olan ancak O'dur.»

«*Eğer onlar ilzam edileceğiniz korkusundan cevap vermekte* tereddüt ederlerse sen onlara; «*Allah size rızık vermiştir*» de. Zira bundan başka cevap yoktur.

«*Ya biz veya siz doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içerisindeyiz*». Bu öyle insaflı bir kelâmdır ki ister dost ister düşman, kim bunu işitirse bu kelâma muhatap olan kimseye «*Senin muarızın sana çok insaflı davranmış*» der.

Hasan bin Sabit'in müslüman olmazdan evvel Rasûl-ü Ekrem'i hicvedip Ebu Süfyan bin Harb'e vermiş olduğu şu şiir de bu kabildendir: *«Sen onu hiciv mi ediyorsun? Halbuki sen onun dengi değilsin. İkinizden hangisi şerli ise hayırlınıza feda olsun.»*

Bazı müfessirler, *«25. ayet mütareke kabilindendir ve kılıç ayetiyle neshedilmiştir»* iddiasında bulunmuşlardır.

HAŞİRDE BİR ARAYA GELMEK

«De ki: Rabbimiz aramızı cemeyleyecektir», yani haşr ve hesap gününde bizi biraraya getirecektir. Sonra aramızda hak ile hükmedecektir. Yani bizim halimiz beyan olduktan, sizin haliniz de açıklandıktan sonra Rabbimiz adaletle bizi ayırd edecektir. Hak sahiperini cennete, bâtıl sahiplerini de ateşe gönderecektir.

«O'dur Fettah», yani hükmeden, muğlak meseleleri çözen. Şirkin iptali, tevhidin hak ilân edilmesi gibi vazıh meseleler zaten çözülebilir. Yani ister vazıh, isterse kapalı olsun, her meselede hükmedici O'dur. Uygun olanı o bilir. Hangisiyle hükmedileceğini, hangisinin uygun olduğunu bilir. Her şeyi bilir.

«De ki: O'na kattığınız ortakları bana gösterin», yani bana gösterin ki ben bakayım, hangi sıfatla onları Allah'a katmışsınız? O Allah ki ibadete müstehak olmak sıfatında hiçbir şey O'nun benzeri değildir.

Bazı müfessirlere göre *«Bana gösterin»* ifadesinden maksat, hakikat değildir. Çünkü Rasûl-ü Ekrem onların şirk koştuklarını zaten biliyor ve görüyordu. Binaenaleyh bu söz mecaz ve temsildir. Mânâsı *«Sizin Allah'a ortak olarak iddia ettikleriniz, ağaç ve taş oldukları için, sizin rezaletiniz tamamen ortaya çıkar»* demektir. Bu ayet tıpkı aslı kötü olan bir insana *«Falan şerefli insanla*

mukayese ettiğim babanı bana hatırlat» demen gibidir. Aslında sen böyle demekle gerçekte sana hatırlatmasını istemezsin. Senin gayen onu susturmaktır. Çünkü o babasını zikrederse rezil olacaktır.

«Kella» yani hayır, sizin şirk koşmanız doğru olamaz. Zira Cenab-ı Hak her şeyi kahredicidir, her şeye galip gelicidir, her şeyi hikmetle yapar. Bu da ilminin bütün eşyayı ihata edici olmasını iktiza eder. Sizin Allah'a ilhak etmek istediğiniz putlar ise bundan çok uzaktırlar.

Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik» ayetinin tefsirinde Abd bin Humeyd, İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim, Katade'den şöyle rivayet ederler: *«Allah, Hz .Muhammed'i Araplar'ın ve Acemler'in hepsine göndermiştir. Arap ve Acem'in Allah katında en şereflisi Allah'a en fazla itaat edenidir».* Yani Arab'ın Acem'e, Acem'in de Arab'a bir üstünlüğü yoktur. Hepsi Rasûl-ü Ekrem'in davet ümmetidirler. Bir kısmı icabet ümmeti olmuşlardır ki onların en şereflisi Allah katında en itaatkâr olanıdır.

İbn Abbas da; *«Hz. Muhammed Arab'a, Acem'e ve diğer ümmetlere gönderilmiştir»* der.

Bu ayet Rasul-ü Ekrem'in peygamberliğinin genel olmasının en açık delillerinden biridir. Tıpkı şu ayet gibi: *«Ey Rasûlüm! De ki; Ey insanlar! Kesinlikle ben Allah'ın hepinize göndermiş olduğu elçisiyim.»*

Rasûl-ü Ekrem'in risaletinin genel olduğu kendi asrındaki yahudilere karşı takındığı tavırdan da anlaşılıyor. Çünkü onları dine davet etmiştir. Eğer sadece Araplar için gelmiş olsaydı onları davet etmezdi.

«Lâkin insanların çoğu bilmezler». Çünkü, üzerinde bulundukları bâtıl dinlerdeki cahilane ısrarları onları Rasûl-ü Ekrem'in risaletini kabul etmemeye itmiştir. Cehaletlerinden ötürü (hükmî ve hakikî cehaletleri sebebiyle) *«Bu vaad (Kıyamet) ne zamandır?»* diyorlardı. Tabii bunu istihza yoluyla soruyorlardı. Bu da taannudlarının, cehaletlerinin ifrat derecesinde olmasından ileri geliyordu.

30. ayetteki *«Miad»* kelimesi mimli mastardır. Vaad mânâsındadır. Size bir saat tehir olunmayacak ve bir saat ileriye alınmayacak bir gün vaadedilir. O zaman azap tahakkuk eder. Onlar *«Bu vaad ne zamandır?»* sualini inad ederek sorduklarından dolayı tehdidle cevaplandırıldılar.

Bu günün Kıyamet Günü mü, onların ecellerinin geldiği gün mü, yoksa Bedir günü mü olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bu üç görüşü savunanlar da çıkmıştır.

Kâfirler: *«Biz bu Kur'an'a da Kur'andan önceki kitaplara; Tevrat, İncil, Zebur'a da iman etmeyiz»* dediler. Kur'an'dan öncekiler sözüyle eski kitapların kastedildiği hususu Katade, Süddi ve İbn Cüreyc'ten rivayet edilmiştir. Yani, *«Bütün bu kitapların delâlet ettiği haşra iman etmiyoruz»* demek istemişlerdir.

Rivayete göre Mekke kâfirleri Hz. Peygamber'in durumunu Ehli Kitab'a sorarlar. Ehli Kitab da onlara *«Biz onun sıfatını kitaplarımızda görüyoruz»* dediklerinde, onlar öfkelenirler ve *«Biz ne bu Kur'an'a ne de bundan önce gelen kitaplara iman etmeyiz»* derler. Fakat bu rivayet, ayetin siyak ve sibakına göre zayıftır. Çünkü buna delâlet eden herhangi bir delil yoktur.

«Sen, o zalimleri, Rablerinin huzurunda durdurulmuş, birbirlerine söz atarken bir görseydin...»

Bu cümlenin başındaki «*Lev*» edatı temenni içindir. Temenni bildiren Lev'in cevabı yoktur. Veya «*Korkunç bir durum müşahede ederdin*» şeklinde bir cevap takdir edilir.

«*Mustaz'aflar, müstekbirlere (dünyada kibir ve gurura sahip olanlara): «Eğer siz bizi hidayetten menetmeseydiniz kesinlikle biz Rasûlullah'ın getirdiğine iman ederdik*» derler.

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا أَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ
عَنِ الْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ بَلْ كُنتُم مُّجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ
اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَا
أَن نَّكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَندَادًا ۚ وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا
الْعَذَابَ ۚ وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ هَلْ
يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ
مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٤﴾
وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾
قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُم بِالَّتِي
تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ۖ فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ
جَزَاءُ الضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ آمِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ
يَسْعَوْنَ فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾
قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ ۚ وَمَا
أَنفَقْتُم مِّن شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ ۖ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٣٩﴾

32 — Ululuk taslayanlar zayıf sayılanlara derler ki: «Size doğru yol bildirildikten sonra sizi o yoldan biz mi çıkardık? Hayır! Siz zaten mücrimler idiniz.»

33 — Zayıf sayılanlar da ululuk taslayanlara derler ki: «Hayır, gece-gündüz hile kurup durur ve bize Allah'ı inkâr etmemizi, O'na şirk koşmamızı emrederdiniz.» Azabı görünce pişmanlıklarını gizlerler ve biz de kâfirlerin boyunlarına bukağılar vururuz. Onlar yaptıklarından başka bir şeyle mi cezalandırılıyorlar?

34 — Biz hangi beldeye bir uyarıcı göndermişsek, orada mal -mülk sahibi olanlar «Biz gönderildiğiniz şeyi inkâr ediyoruz» demişlerdir.

35 — Ve yine demişlerdir ki; «Biz mallar ve çocuklar bakımından (sizden) daha fazlayız. Biz azaba uğratılmayız.»

36 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Rabbim dilediğine rızkı genişletir, (dilediğine) kısar. Ama insanların çoğu (bu gerçeği) bilmezler.»

37 — Sizi huzurumuza yaklaştıracak olan şey mallarınız ve çocuklarınız değildir. İman eden ve salih amel yapan kimseler var ya, (İşte onlardır)! Biz (onların) yaptıklarına karşılık olarak mükâfatlarını iki kat veririz ve onlar en yüksek makamlarda güven içindedirler.

38 — Ayetlerimiz konusunda (bizi) aciz bırakmaya uğraşanlar yok mu? İşte onlar o azaba hazır edilmişlerdir.

39 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Doğrusu Rabbim kullarından dilediğine rızkını genişletir ve ona daraltır. Siz (Allah'ın yolunda) bir şey harcarsanız O da onun yerine size (ya hemen ya sonra) mutlaka mükâfat verir. O rızık verenlerin en üstünüdür.

(32-39) *«Ululuk taslayanlar, zayıf sayılanlara...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Müstekbirler mustaz'afların bu sözünü inkâr ederke ve onları kınayarak şöyle dediler: «Size gelen hidayetten biz mi sizi menettik? Siz zaten mücrimdiniz», yani onları imandan menedenlerin kendileri olmadığını belirtir ve onların kendiliğinden iman etmediklerini ileri sürerler, *«İmanla sizin aranıza giren biz değiliz. Bu sizin mücrim oluşunuzdan ve küfrü imana tercih etmenizden ileri geliyor»* derlerdi.

Mustaz'aflar da onlara, *«Gece ve gündüz bize yapmış olduğunuz hileniz bizi iman etmekten menetti»* derler. Bu ayetteki *«Mekru'l-Leyli ve'n-Nehari»* ibaresi *«Mekru'l-Leyle ve'n-Nehare»* şeklinde okunmuştur. Yani, *«Bizim küfre girmemizin sebebi sizin gece-gündüz yapmış olduğunuz o büyük hile idi.»* Yahya bin Me'mun böyle okumuştur.

Said bin Cübeyr ve Ebu Rezin, *«Mekeru'l-Leyli ve'n-Nehari»* şeklinde okumuşlar. Yani gece ve gündüzün tekrarlanması bizi bu fikre soktu demektir. Biz uzun bir emele sahiptik. Dünyanın böyle gideceğini zannederek aldandık. Bu önderlerimizle beraber Allah'ı inkâra kalkıştık.

İbn Cübeyr ile Eşte'l-Kari *«Mekre'l-Leyli ve'n-Nehari»* şeklin-

de de okumuşlardır. Yani sizin daimi bir şekildeki hileniz bizi aldattı demektir.

MÜTEKEBBİRLERİN DURUMU

«Düşmanlığı gizlediler», yani müstekbirler de mustaz'aflar da (zalimlerin iki grubu da) dünyada kendilerinden sadır olan sapıklık ve küfürlerinden ötürü olan pişmanlıklarını gizlediler. Çünkü azabı gördüklerinde dehşete kapıldılar ve konuşamaz oldular. Pişmanlıklarını da artık açığa vurmak fırsatını bulamadılar.

Bazılarına göre pişmanlığı gizlemelerinin sebebi, biri diğerini kınamasın diyedir. akat bu zayıf bir görüştür. Çünkü mustaz'aflar, önderlerine *«Eğer siz olmasaydınız biz mümin olurduk»* diye hitap etmektedirler. Bundan daha şiddetli bir pişmanlık olur mu? Ayrıca orada kınanacağım ve ayıplanacağım diye bir şey de bahis konusu değildir.

Bazıları da *«Eserru fiili zıd mânâlı olduğundan hem gizlemek hem de açığa vurmak mânâsına gelir»* demişlerdir. Yani pişmanlıklarını açığa vurdular demektir.

İbn Atiye, *«Hiçbir lûgatta serru kelimesinin zıt mânâlı olduğu sabit olmamıştır»* diyor. Fakat tesbit edenin, yoktur diyenden daha doğru olduğu kaidesini de unutmamak gerekir.

«Biz kâfirlerin boynuna bukağılar vururuz», yani müstekbirlerin de, mustaz'afların da boyunlarına kayıtlar geçiririz. Burada esasen zamir getirilmesi gerekirdi. Fakat ism-i zamirin yerine getirilmiş, bu onların çok görünmesine, bukağıların boyunlarına geçirilmesinin nedenini belirtmesine dikkati çekmeye delâlet etmek için olmuştur. Fakat Ebu Hayyan'ın yorumuna göre *«O kimseler ki kâfir oldular»* tabiri geneldir. İster müstekbir, ister mustazaf

ve isterse böyle bir durumu olmayan kâfirler olsun (meselâ Hz. Hızır'ın öldürdüğü çocuk gibi), hepsi bu tabirin altına girer.

PEYGAMBERLERİN HEPSİNE KARŞI GELEN KİMLERDİR?

34. ayet genel bir kaide getirmektedir. Dünyanın neresinde olursa olsun bir peygamber gönderildiği zaman o memleketin zenginleri ona karşı çıkmışlar ve kendisini yalanlamışlardır. Ayetin metnindeki «*Mutref*» kelimesi, nimet içerisinde yüzenler, zenginler demektir. Ayetin zahirinden, her memleketin zenginlerinin, o memlekete gönderilen peygamberi yalanlamış oldukları anlaşılmaktadır. *Sizin getirdiğinizi inkâr ediyoruz*» tabiri, peygamberlerle alay etmek için kullanılmıştır. Yoksa, «*Sen ve senden önce gelen bütün peygamberlerin getirdiklerini inkâr ediyoruz*» demek değildir. Bazıları «*Tağlib (bu mânâyı ifade etmek) için kullanılmıştır*» demiştir. Veya sen veya sana iman edenlerin getirdiğini inkâr ediyoruz demektir. Bu kelâm Hz. Peygamber'i teselli için sarfedilmiştir. Zira Kureyş zenginleri Rasûl-ü Ekrem'e karşı çıkıyor ve onu yalanlıyorlardı. Zenginlerin yalanlaması betahsis zikredilmiştir. Çünkü peygamberleri ilk yalanlayanlar onlardır. Birinci safta yer aldıkları için betahsis zikredilmişlerdir. Zira dünya muzahrafatıyla meşguldürler. Dünya onların kalplerini tamamen hakimiyeti altına almıştır. Onlar şehvetlere dalmışlar ve onlar gibi zengin olmayan, dünyadan nasibini alamayan fakirlerle istihza etmektedirler. Fakirlerin kalpleri böyle bir şeyden boş olduğundan dolayı, hayrı kabul etmeye daha yatkındır. Bunun için peygamberlere tâbi olanların çoğunun fakir olduğu görülür.

«*Biz mal ve evlât yönünden daha zenginiz*» ifadesinden ya mutlaka çok zenginiz veya sizden daha zenginiz şeklinde bir mânâ kastedilmektedir.

«Biz azaba düçar olacak değiliz», yani eğer Allah katında şerefli ve kerem sahibi insanlar olmasaydık, Allah bizden razı olmasaydı, *«Terkedin»* dediğiniz şirk Allah'ın rızasına muhalif olsaydı, biz böyle bir nimetin içinde yüzmezdik. Allah bize bu fırsatı vermezdi. Madem bu fırsatı vermiştir, o halde biz hak üzerindeyiz.

Onlar kendilerince farazi veya mevhum olan Ahiret işlerini dünya işlerine kıyas etmişler ve dünyada kendilerine nimet veren Allah'ın Ahiret'te de nimet vereceği kanaatini taşımışlardır.

ÖLÜMSÜZ AZAP

Ebu Hayyan *«Ölümsüz azaptan maksat genel azap, yani dünya ve Ahiret azabıdır»* diyor. Çünkü peygamberler, iman etmeyenlere hem dünya hem de Ahiret azabını vaadederlerdi.

Sen onların, *«Mal ve çocukların çokluğu Allah'ın rızasına delildir»* demelerini reddetmek kabilinden olarak şöyle de: *«Rabbim dilediğine rızkı verir, dilediğine rızkı daraltır.»* Çoğu zaman Cenab-ı Hak asi bir kimseye geniş bir rızık verir, itaat edene de fakirlik verir. Çoğu kez de bunun tam tersini yapar. Çoğu kez hem asiye, hem de itaat edene rızık verir. Bazen de her ikisini birden fakir kılar. Bazen itaat eden, bazen de isyan eden bir kimseye bazen zenginlik, bazen de fakirlik verir. Bu, meşiyetinin iktiza ettiği şekilde olur. Zira onun meşiyeti büyük hikmetler üzerine bina edilmiştir. Eğer zenginlik ikram ve rızanın delili olsaydı, kesinlikle onu itaat edene verirdi. Eğer fakirlik de ihanet ve gazabın delili olsaydı kesinlikle onu asilere verirdi. Fakat insanların çoğu bunu bilmez. Kimi *«Zenginlik şerefin, fakirlik de hakaretin sebebidir»* der. Kimi şaşkın bir şekildedir, kimi de bazı insanlara zenginlik verdiği, bazılarını da fakir kıldığı için Allah'a itiraz eder.

İman ve salih amelle muttasıf bulunanlar için katmerli mükâfat vardır. Yani Cenab-ı Hak onların mükâfatlarını en azından on kat yaparak öder. Veya yediyüz kat yaparak verir. Bu da salih amellerden ötürüdür. *«Onlar cennetin konaklarında, yüce saraylarında tüm dünyevî ve uhrevî sıkıntılardan emin oldukları halde otururlar.»*

«Ayetlerimiz hususunda (bizi) aciz bırakmaya uğraşırlar»; yani ayetlerimizi reddederek, onlara tanederek, kendi bâtıl iddialarına göre Cenab-ı Hak'kı veya peygamberleri aciz bırakmak isteyerek, yani kendilerinin önde olduğunu, Cenab-ı Hak'kın veya peygamberlerinin kudretinin onlara yetmeyeceğini sanarak çaba sarfedenlere gelince; onlar azapta hazır bulundurulurlar. Onların güvendikleri kendilerine hiçbir yarar sağlamaz.

RIZKI VEREN ALLAH'DIR

«De ki: Rabbim, dilediği bir kuluna rızkı genişletir, dilediğine daraltır», öyleyse fakirlikten korkmayın. Allah yolunda infak edin. Mallarınızla Allah'a yaklaşmak çabasında bulunun. Cenab-ı Hak'kın rahmetine mazhar olmaya çaba sarfedin.

«Siz Allah için ne sarfederseniz Allah onun yerine başkasını verir. O rızık verenlerin en hayırlısıdır» cümlesi hakkında şu yorumlar getirilmiştir:

Bu cümlenin başındaki *«Ma»*, şart edatı olabilir. O vakit *«Allah onun yerine başkasını verir»* cümlesi onun cevabı olur. *«Ma»* edatının *«Ellezî»* mânâsında olması da muhtemeldir. O zaman mübteda olur ve yine bu cümle onun haberi olur. *«Onun yerine başkasını verir»* cümlesinin mânâsı, *«Onun yerine geçecek miktarı ikram eder»* şeklindedir. Bu ikram dünyada mal vermek suretiyle olur. Nitekim ayetin zahiri de bunu ifade eder. Veya bazıları-

nın da söylediği gibi, bitmez tükenmez bir kanaat vermek suretiyle veya Ahiret'te sevapla olur ki bu sevap her ivazdan daha üstündür. Bazıları *«Bu ikram ancak Ahiret'te olur»* demişlerdir.

Ayetin metnindeki *«Rızık verenler»* ifadesinden maksat, rızkı insanlara ulaştıranlardır. Binaenaleyh *«Rızık veren»* mânâsına gelen *«Er-Razık»*, Cenab-ı Hak'ka hakikaten başkasına mecazen itlak olur. Nitekim *«Onlara ondan rızık verin»* ayeti de bunu iş'âr eder.

Cenab-ı Hak'tan başkasına mutlak mânâda râzık denilmez. Bu bakımdan Cenab-ı Hak'kın *«O, rızık verenlerin en hayırlısıdır»* ayetinde herhangi bir işkal yoktur. Çünkü Allah'ın rızık verenlerin en hayırlısı olduğu açıktır.

Bazıları *«Allah'tan başkasına, rızık veren mânâsına gelen «razık» demek, Allah ile kul arasında rızkın varmasına vasıta olduğu için mecazen kullanılır»* derler. Binaenaleyh o sureten rızık vericidir, mânen değildir. Bu sefer ismi tafdilin kullanılmasında müşkülat vardır. Çünkü bundan, üstün olanın da kendisinden üstün olunanın da fiilin kökünde ortak olduğu anlaşılmaktadır. El-Amidi buna cevap olarak şöyle demiştir: *«Ayetin mânâsı, Allah bu ismi alanların en hayırlısıdır demektir. Bu isim Allah'a hakîkaten, başkasına da mecazen kullanılmıştır.»*

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ أَهَٰٓؤُلَآءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا
يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِم ۖ بَلْ كَانُوا
يَعْبُدُونَ ٱلْجِنَّ ۖ أَكْثَرُهُم بِهِم مُّؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ فَٱلْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ
لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا ۚ وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلنَّارِ
ٱلَّتِى كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَاتُنَا بَيِّنَٰتٍ قَالُوا۟
مَا هَٰذَآ إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَن يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُكُمْ ۚ وَقَالُوا۟
مَا هَٰذَآ إِلَّآ إِفْكٌ مُّفْتَرًى ۚ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ ۙ إِنْ
هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٣﴾ وَمَآ ءَاتَيْنَٰهُم مِّن كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا ۖ وَمَآ
أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِن نَّذِيرٍ ﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ
وَمَا بَلَغُوا۟ مِعْشَارَ مَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ فَكَذَّبُوا۟ رُسُلِى ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ
﴿٤٥﴾ قُلْ إِنَّمَآ أَعِظُكُم بِوَٰحِدَةٍ ۖ أَن تَقُومُوا۟ لِلَّهِ مَثْنَىٰ
وَفُرَٰدَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا۟ ۚ مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ
لَّكُم بَيْنَ يَدَىْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾ قُلْ مَا سَأَلْتُكُم
مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ
شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّى يَقْذِفُ بِٱلْحَقِّ ۚ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾

40 — (Ey Rasûlüm! Hatırlat o günü) ki (Allah) onların hepsini toplar ve sonra meleklere «Size ibadet edenler şunlar mıydı?» der.

41 — (Melekler): «(Ey Rabbimiz!) Seni tenzih ederiz. Bizim dostumuz sensin, onlar değil. Hayır! Onlar cinlere ibadet ediyorlardı. Çoğu onlara inanıyorlardı» derler.

42 — İşte o gün birbirinize ne fayda ne de bir zarar vermeye muktedir değilsiniz. O zalimlere «Yalanlayıp geldiğiniz ateş azabını tadın» deriz.

43 — O zalimlere açık açık ayetlerimiz okunduğunda «Bu, atalarınızın taptıkları şeylerden sizi alıkoymak isteyen bir kimseden başka bir şey değildir» dediler. Ve yine «Bu, uydurulmuş iftiradan başka bir şey değildir» dediler. Hak (Kur'an) kendilerine gelince, kâfirler: «Bu, apaçık bir sihirdir» dediler.

44 — Halbuki biz onlara ders alacakları kitaplar vermemiş ve senden önce onlara (azap ile) korkutucu bir peygamber de göndermemiştik.

45 — Daha önce geçenler de (peygamberlerini) yalanlamışlardı. Bunlar ise onlara verdiklerimizin onda birine bile ulaşmış değildirler. Buna rağmen peygamberlerimi yalanladılar. Fakat benim de inkârım (azabım) nasıl oldu?

46 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Size bir tek öğütte bulunayım: Allah için ikişer ikişer ve birer birer kalkın ve durun. Sonra düşünün. Arkadaşınızda delilikten eser yoktur. O ancak şiddetli bir azabın önünde sizi uyaran bir kimsedir.»

47 — De ki: «Sizden bir ücret de istemiyorum. O sizin olsun. Benim ecrimi ancak Allah verir. O her şeye şahiddir.»

48 — De ki: «Şüphesiz ki Rabbim (kullarından dilediğinin kalbine) hakkı yerleştirir. O gaybları tamamıyla bilendir.

(40-48) *«(Ey Rasûlüm! Hatırlat o günü) ki (Allah) onların...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

40. ayetin başındaki *«Yevme»* kelimesi mukadder bir fiilin mefulüdür. Yani, hatırlat, zikret o günü ki Allah onların hepsini haşrediyor .Müstekbirleri de, mustaz'afları da ve Allah'tan başka taptıkları nesneleri de haşra gönderiyor. Cenab-ı Hak, meleklere, *«Bunlar size mi ibadet ediyorlardı?»* diye soruyor.

Ayette Cenab-ı Hak atfı *«Sonra»* mânâsına gelen *«Summe»* kelimesi ile yapmıştır. Bu iktiza eder ki, önce haşr oluyor, sonra meleklerden bu sual soruluyor.

Bu sual esasen müşriklerin kulaklarını çınlatmak, onları susturmak ve bel bağladıkları nesnelerden onları ümitsiz kılmak içindir. Çünkü Cenab-ı Hak meleklerin ne cevap vereceklerini bilir. Tıpkı Hz. İsa'ya *«Sen mi insanlara beni ve annemi iki mabud edinin dedin»* sualinde olduğu gibi. Cenab-ı Hak burada melekleri tahsis ediyor. Halbuki onlar meleklerden başka şeylere de tapıyorlardı. Çünkü müşriklerin taptıklarının en şereflisi meleklerdir. Melekler hitaba elverişlidirler ve ayrıca meleklere ibadet etmek şirkin başlangıcıdır.

Meleklerin *«Seni tenzih ederiz, onlar değil sen bizim dostu-*

muzsun» demeleri onların ibadetine razı olmamak şeklindeki tavırlarını açıklıyor.

«Sonra onlar cinlere tapıyorlardı» demek suretiyle tamamen onların ibadetlerinden kendilerini uzaklaştırmışlardır. Cinlerden maksat şeytanlardır. Bu durum Mücahid'den rivayet edilmiştir. Çünkü Mücahid; *«Onlar şeytanlara, Allah'ın gayrisine ibadet etmek hususunda itaat ederlerdi»* demektedir.

Bazı müfessirler *«Şeytanlar onlar için cinlerden bir kavmin heykellerini yaptılar ve «İşte bunlar meleklerin heykelleridir. Bu heykellere tapın» dediler. Onlar da o heykellere taptılar»* der.

Bazıları *«Onlar hayali bir şeye tapıyorlardı ki o olsa olsa cin olabilir, melekler olamaz. Öyleyse hakikatte onlar meleklere değil cinlere ibadet ediyorlardı»* demiştir.

İbn Atiyye, *«Kâfir ümmetler içerisinde cinlere ibadet edenler de olabilir»* demiştir.

«Müşriklerin çoğu cinlere iman edicidirler» cümlesinden anlaşılıyor ki müşrikler içerisinde Ebu Talib gibi putlara iman etmeyip, sadece kavmine tâbi olarak secde edenler de vardı. Öyleyse *«Çoğu»* tabiri, *«Hepsi»* mânâsında değildir. Çünkü çoğunun hepsi mânâsında olması hakiki bir mânâ değildir.

«Bugün bir kısmımız diğerine ne fayda ne de zarar verebilir» cümlesi Cenab-ı Hak'kın meleklere söylediği bir cümledir. Böylece şahitler huzurunda meleklerin acizliğini, kendilerine tapanlara hiçbir yarar ve zarar dokundurmadıklarını ifade etmiştir.

«Biz zalimlere deriz ki...» cümlesi, *«Biz meleklere deriz ki»*

cümlesi üzerine atıftır. Cenab-ı Hak burada mevsulu (elleti) müennes getirmiş, ateşe sıfat yapmıştır. Secde Suresi'nde ise mevsulu (ellezi) müzekker getirip azaba sıfat yapmıştır. Çünkü burada onlar ilk olarak ateşi görmektedirler. Secde Suresi'nde ise bilfiil azabın içerisindedirler. Nitekim *«Onlar ateşten her çıkmak istedikleri̇nde tekrar ateşe iade edilirler»* ayeti de buna delâlet etmektedir. Cenab-ı Hak Secde Suresi'nde onların içinde bulundukları azabı, burada ise ilk görmekte olduklarını vasıflandırmıştır.

43. ayet onların içinde bulundukları başka bir küfür çeşidini sergilemektedir. Yani peygamberin diliyle onlara tevhidi hak olarak ilân eden, şirk ile bâtılı ilan eden ayetler okunduğunda, Rasûl-ü Ekrem'i tahkir ederek, *«Şu adam sizi ecdadınızın taptıklarından menedip kendine tâbi kılmak istiyor. Yoksa onun ilâhi bir dini yoktur. Onun söylediği hakikati olmayan bir lâftır Allah'a istinad etmek suretiyle Allah'a yalan uyduruyor»* dediler.

Ayetin metnindeki *«Hak»* kelimesinden maksat, peygamberliktir. Veya İslâm'dır veya Kur'an'dır. O hak onlara geldiğinde düşünmeksizin, *«Bu ancak apaçık bir sihirdir»* dediler. Yani sihir olduğu açıktır demek istediler. Onlar; *«Bu, babayı oğuldan, kadını kocasından, evlâdı babasından ayırıyor. Sihir olmasaydı bu kadar tesiri olmazdı»* diyorlardı.

«Biz onlara okuyacakları birtakım kitaplar da vermedik ki o kitaplar onların şirk koşmalarını sıhhatli kılsın ve onlar da bu hususta mazur sayılsınlar.»

Bu, tıpkı şu ayetler gibidir: *«Yoksa biz onların üzerine bir hüccet mi indirdik?»*

«Yoksa biz onlara daha önce bir kitap mı verdik ki onlar o kitaba yapışmışlardır?»

İbn Zeyd, ayeti bu şekilde yorumlamıştır. Süddi, «*Ayetin mânâsı ,biz onlara okuyacakları birtakım kitaplar vermedik ki o kitapları okumak suretiyle Hz. Muhammed'in getirdiğinin bâtıl olduğunu bilmiş olsunlar?*» şeklinde yorumlamıştır. Fakat doğrusu birinci mânâdır. Ayetten maksat onların üzerinde bulundukları şirkin sıhhatine delâlet eden bir delillerinin olmadığıdır. Onların iddia ettiklerinin ne sem'i ne de akli bir delille ispatı mümkün olmadığı için Cenab-ı Hak «*Kitaplar vermedik*» diyor. Onların iddia ettikleri, delillerin tekrarına muhtaç olna bir konudur. Halbuki ellerinde bir tek delil dahi yoktur.

Rasûl-ü Ekrem'den önce Cenab-ı Hak onlara herhangi bir peygamber de göndermemiştir ki onları şirke davet etsin, «*Şirki terkederseniz size azap gelecektir*» demiş olsun. Acaba onlar bu sapık yolu nereden edinmişlerdir? Bu cümle onlarla alay etmeyi ve onları cehaletle itham etmeyi içerir. Bu cümleden şu mânânın kastedilmiş olması da mümkündür: Onlar ümmidirler. Onlar öyle bir zamandadırlar ki şirk hususunda onların bir mazeretleri yoktur. Peygambere icabet etmemekte de bir mazeretleri yoktur. Meselâ kitap ehli kitapları, dinleri olduğundan o dini terketmiyorlar ve peygamberlerinin kendi dinini terketmekten kendilerini sakındırdığını söylüyorlardı. Bu zahirde bir mazerettir. Çünkü bunun da bâtıl olduğu ortadadır. Rasûl-ü Ekrem'den önceki peygamberlerin kendisini müjdeledikleri ve ona tâbi olmayı emrettikleri bir vakıadır.

DÜNYA HİÇBİR ZAMAN ALLAH'A ÇAĞIRANLARDAN BOŞ DEĞİLDİR

İbn Atiye, «*Yeryüzü hiçbir zaman Allah'ın birliğine çağıran kimselerden boş olmamıştır. Onlara bir peygamberin gönderilmemesinden maksat, sadece onlara özel olarak, kendileriyle fiilen konuşacak bir peygamber gönderilmemiştir demektir*» diyor.» Yoksa

Araplar arasında Hz. İsmail'in dinini tebliğ eden çok kimseler vardı. Çenab-ı Hak *«İsmail vaadinde sadık bir rasûl ve nebi idi»* buyuruyor. Fakat bu kimseler sadece bu uyarı vazifesine kendilerini verip savaşamadılar, bu vazifeyi sadece Rasûl-ü Ekrem yerine getirdi.

45. ayetin metnindeki *«Mi'şar»* kelimesi bir kavme göre onda birin onda biridir. Fakat bu yorum İbn Atiye tarafından benimsenmemiştir. Maverdi *«Bu kelimeden maksat, gayet az demektir»* der. Yani Hz. Muhammed'e karşı çıkanlar daha önceki peygamberlere karşı çıkan ümmetlerin zenginliğinin gayet azına sahiptiler. Veya ömürleri onların ömürlerinden gayet azdır. Kuvvetleri de onların kuvvetlerinden daha azdır. Onlar kendilerine gönderdiğimiz peygamberleri yalanladılar. Onları mahvedişim nasıl oldu? İşte Hz. Muhammed'e karşı çıkanlar da böyle yok olmaktan sakınsınlar.

«De ki: Size bir tek öğütte bulunayım...», yani sizi irşad etmem, size nasihat yapmam. Ancak bir tek hasletle irşad eder, nesihat ederim. O da, sizin Allah için var kuvvetinizle çalışmanız ve gayret göstermenizdir. Sonra peygamberin durumu hakkında düşüneceksiniz. Böylece onun hak olduğunu anlayacaksınız.

Cenab-ı Hak'kın Hz. Muhammed için *«Arkadaşınız»* tabirini kullanması, peygamberin durumunun onların arasında meşhur olduğunu gösterir. Çünkü peygamber onların arasında büyümüştü ve onlar peygamberin zikredilen vasıflara sahip olduğunu biliyorlardı.

PEYGAMBERİN VAZİFESİ

«O sizin için ancak bir uyarıcıdır ve onun önünde şiddetli bir azap vardır.» O da Ahiret azabıdır. Çünkü Rasûl-ü Ekrem Ahiret'in

fecrinde gönderilmiştir. Nitekim bir hadiste Hz. Peygamber *«Ben ve Kıyamet bu iki parmak gibiyiz»* diyerek ortanca ve şehadet parmaklarını göstermiştir.

«De ki: Sizden peygamberliği tebliğ etmekliğimin karşılığı olarak herhangi bir menfaat istemiyorum. O sizin olsun.»

Bu cümleden maksat, Rasûl-ü Ekrem'in peygamberliğe karşı onlardan herhangi bir ücret veya menfaat istememiş ve sağlamamış olmasıdır. Bu yoruma göre *«Ma»* kelimesi şart edatıdır. *«O sizindir»* mânâsına gelen *«Fehuve lekum»* cümlesi onun cevabıdır. (Katade'den bu şekilde rivayet edilmiştir).

Bazıları *«Ma edatı mevsul (ellezi) mânâsındadır. «Min» harfi ceri de beyan içindir. Cümlenin başında «Fa» getirilmiştir. Çünkü mübtedada şart mânâsı vardır»* demişlerdir. Yani onun sizden istediği ücret sizindir, onun meyvesi size döner.

İbn Abbas, *«Bu ayet, «Sizden herhangi bir ücret istemiyorum, ancak akrabalarıma sevgi istiyorum» ayetine işarettir»* diyor. Eğer *«Akrabalar»* kelimesinden maksat onları da kapsayacak bir akraba ise, onların bu işten yararlanmaları açıktır. Eğer bu kelimeden Hz. Peygamber'in soyca en yakınları kastedilirse, Rasûlullah'ın akrabaları onların da akrabaları sayılır. Veya bu ayet hem bahsi geçen ayete hem de *«Onun için sizden herhangi bir ecir istemem, ancak dileyen Rabbine doğru bir yol edinsin»* ayetine işarettir. *«Allah'a yol edinmenin»* onlar için en büyük yarar olduğu açıktır.

Ayetin son kelimesi olan *«Şehidun»*, muttalidir demektir. Yani Cenab-ı Hak her şeye muttalidir. Benim doğruluğumu ve niyetimin halis olduğunu biliyor. Ben sizden bir ücret istemiyorum, benim ücretim sadece Allah'a aittir.

48. ayetin metnindeki *«Yekzifu»* fiilinin esas mânâsı şiddetle

atmak demektir. Fakat burada koymaktan kinayedir. Haktan maksat, Katade'ye göre vahiydir. Katade'nin diğer bir rivayetine göre Kur'an'dır. Fakat ikisi de aynı mânâya gelir. Haktan, bâtılın karşıtının kastedilmiş olması da mümkündür. Yani muhakkak ki Rabbin vahyi, peygamberlerin kalbine bâtılla değil, hakla koyar.

قُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَإِنَّمَآ
أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِي ۖ وَإِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِيٓ إِلَيَّ رَبِّيٓ ۚ إِنَّهُۥ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾
وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ فَزِعُوا۟ فَلَا فَوْتَ وَأُخِذُوا۟ مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥١﴾ وَقَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِهِۦ ۖ
وَأَنَّىٰ لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ وَقَدْ كَفَرُوا۟ بِهِۦ مِن قَبْلُ ۖ
وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ
كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِم مِّن قَبْلُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ فِى شَكٍّ مُّرِيبٍ ﴿٥٤﴾

49 — (Ey Rasûlüm! Onlara) de ki: «Hak geldi. Bâtıl başlayamaz da, geri gelemez de.»

50 — De ki: Eğer ben saparsam, sadece kendi aleyhime saparım. Fakat hidayete ermişsem bu da Rabbimin bana vahyetmekte olduğu (Kur'an) iledir. Doğrusu Rabbim işiten ve yakın olandır.

51 — (Ey Rasûlüm!) Telaşa düştüklerinde (onları) bir görsen. Artık kaçacak yerleri yoktur. Yakın bir yerden yakalanmışlardır.

52 — Onlar «Biz O'na iman ettik» derler. Fakat onlara uzak bir yerden el uzatmak ne mümkün!

53 — Halbuki daha önce onu inkâr etmişlerdi. Uzak bir yerden gayba atıp tutmuşlardı.

54 — Daha önce benzerlerine yapıldığı gibi kendileriyle arzu ettikleri şeylerin arasına artık bir sed çekilmiştir. Kuşkusuz ki onlar derin bir şüphe içinde idiler.

(49-54) *«(Ey Rasûlüm! Onlara) de ki...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«De ki: Hak geldi...» Yani İslâm geldi, tevhid geldi veya Kur'an geldi. Veya kılıç (hak için mücadele) geldi. Çünkü hakkın zuhuru ancak kılıçla olur. Fakat bu son yorum zayıftır. Bâtıldan maksat, küfür ve şirktir. O artık ortaya çıkamaz ve bir daha da gelmez. Yani bâtıl gitti ve yok oldu. Bir daha gelmemek üzere gidip ortadan silindi.

Bir cemaat *«Bâtıldan maksat İblis'tir»* der. Oysa İblis'e bâtıl denilmez. Çünkü O, bâtılın başlangıcı ve çıkış noktasıdır.

«De ki: Eğer ben haktan saparsam, benim bu sapmamın vebali (zararı) bana aittir. Çünkü nefis şerleri kesbedici, kötülüğü emredicidir. Yok eğer hakkı bulmuşsam bu da Rabbimin bana vahyettiğiyledir. Çünkü ihtida, Allah'ın hidayet ve tevfikiyle olur.»

Zemahşeri'nin ifade ettiğine göre burada hüküm amm'dır. Fakat Cenab-ı Hak, Rasûlü'ne bu işi nefsine isnad etmesini emrediyor. Çünkü Rasûlullah makamının yüceliğine, yolunun dosdoğru olmasına rağmen bu hükmün altına girdikten sonra başkaları zaten girer.

İmam Fahreddin Razi şöyle demiştir: *«Benim nefsimin sapık-*

lığı, aynen sizin sapıklığınız gibidir. Çünkü nefsimden sadır oluyor. Bunun vebali de nefsime aittir. Hidayet bulmanız gibi düşünce ile, istidlalle değildir. O ancak nurlandırıcı bir vahy ile oldu.» Öyleyse bu iki hükmün mecmuu Zemahreşi'ye göre Hz. Peygamber'in özelliğidir. Zemahşeri'nin söylediği, Tayyibi'nin *«Nakli delil akli delilden daha üstün ve daha yücedir»* demesine delâlet eder. Fakat bu istidlalde şüphe vardır.

51. ayetteki hitap Hz. Muhammed'edir. Veya hitaba elverişli herkesedir. *«Görseydin»* mânâsını ifade eden *«Tera»* fiilinin mefulü mahzuftur. Yani eğer kâfirleri görseydin ve kâfirlerin dehşete kapıldıklarını görseydin demektir.

İbn Ebi Hatim'in Mücahid'den rivayet ettiğine göre bu korkuları yani haşre gönderilme korkusu Kıyamet Günü'nde olur. (Bu aynı zamanda Hasan Basri'den de rivayet edilmiştir). İbn'ul-Münzir ve bazı müfessirler Katade'den, bunun dünyada ve ölüm anında olduğunu rivayet etmektedirler. Onlar ölüm meleklerini gördüklerinde bu dehşete kapılırlar.

Abd bin Humeyd, Dahhak'tan şöyle rivayet ediyor: *«Bu korku Bedir gününde olmuştur.»* Bazıları *«Bu, savaş korkusudur»* demiştir.

«Mekânın yakınlığı» ndan maksat, azabın süratle üzerlerine inmesidir. Ve onlarla istihza etmektir. Aksi takdirde Allah'a nisbetle uzaklık ve yakınlık diye bir şey yoktur.

«O'na inandık...», yani Allah'a inandık. Bir grup, Mücahid'den zamirin Allah'a raci olduğunu rivayet etmişlerdir. Başka bir grup ise *«Hz. Muhammed'e inandık»* şeklinde mânâ vermişlerdir. Başka bir grup ise *«Azaba inandık demektir»* diyorlar. Fakat zamirin Hz. Muhammed'e raci olması daha kuvvetlidir. Çünkü Hz. Muhammed'e iman etmek, Allah'a haşre ve azaba iman etmek demektir.

«Onlar için tenavuş nerede?». Tenavuş, Rağıb'ın rivayetine göre, elde etmek demektir. Mücahid'den de bu mânâ rivayet edilmiştir. Zemahşeri *«Yakın bir şeyi kolayca elde etmektir»* der. Bahr'da İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre *«Tenavuş dönüş demektir»*. Yani onlar dünyaya nereden dönecekler? Yahut onlar nereden iman ederler? Uzak bir mekândan ne elde edeceklerdir?

«Uzak mekân» dan maksat, sorumluluk alanıdır ve o da onlardan uzaktır. Halbuki onlar daha önce onu inkâr etmişlerdi.

«Onlar gayba atıp tutarlar»; yani zanlarıyla hakkı taşlarlardı. Kendilerine belirmeyen bir şey hakkında konuşuyorlardı. Allah'ın hakkında tahkikten gelen bir konuşma ile değil, uluorta konuşuyorlardı. Cenab-ı Hak'ka ortak nisbet ediyorlar, *«Melekler Allah'ın kızlarıdır»* diyorlardı. Halbuki Allah melekleri kız edinmekten münezzehtir. Veya Rasûlullah'ın hakkında tahkik etmeksizin uluorta konuşuyorlardı. Onun için *«Şairdir, sihirbazdır, kâhindir»* diyorlardı. Veya azap hakkında uluorta konuşuyorlardı. Veya *«Haşr yoktur»* diyorlardı. Yani onu uzak bir mekândan, uzak bir cihetten yok sayıyorlardı.

Bazı müfessirler *«Bu kelâm onların halini temsil içindir»* demişlerdir. Yani onlar tahkik ile değil de uluorta konuşuyorlardı. Onların hali, uzak bir mekândan görmedikleri bir şeye taş atan bir kimsenin haline benzetilmiştir.

«Onlar ile arzuladıkları şeyler arasına bir sed çekilmiştir» cümlesinden maksat, İbn Abbas'a göre, *«Dünyaya dönmektir»* Yani onlarla dünyaya dönmek arasına bir perde gerilmiştir.

Hasan Basri bu perde hakkında *«Makbul olan imandır»* diyor. Yani makbul imanları olamaz. Katade *«Allah'ın taatidir»* der. Yani Allah'a taat edemezler. Sübki *«Tevbedir»*, Mücahid ise *«Ev, mal ve çoluk çocuktur»* diyor.

«Eşya» kelimesi *«Benzerleri»* mânâsını ifade eder. Eğer *«Min kablik»* ibaresi*«Eşya»* kelimesine bağlanırsa o vakit ayet, *«Onların sıfatlarını daha önce alanların başına gelen onların başına da gelecektir»* şeklinde anlaşılır. Eğer *«Min kablik»* ibaresi *«Fuile»* fiiline bağlanırsa, (Dahhak'tan gelen rivayete göre) onların benzerlerinden maksat, fil ordusudur.

Ayetin son kelimesi olan *«Murîb»*, insanı şüpheye sokan demektir. Yani onlar insanı şüpheye sokan bir şek içerisinde bulunuyorlardı. İnsanı şüpheye sokan şek, şekkin ve şüphenin en kuvvetli kısmıdır.

SEBE' SÛRESİ'NİN SONU

FATIR SURESİ

Sure : 35

Mekke'de nazil olmuştur. 45 ayettir.

Bu sureye «*El-Melaike*» Suresi de denilmiştir. İbn Abbas Katade'den gelen rivayete göre bu sure Mekkî'dir. Mecma'ul-Beyan' da «*Hasan, Mekkî olduğunu söylemiştir. Ancak 29, 30 ve 32. ayetleri istisna etmiştir*» denilmektedir. Bu sure gerek «*Fatır*» kelimesini, gerekse «*Melaike*» kelimesini birinci ayetten almıştır. Ayetleri, Medineliler'in sayımına göre 46, Şamlılar'a göre 46, diğer sayımlara göre ise 45'dir. Bu sure genel olarak şu konuları kapsamaktadır:

1 — Allah'ın sıfatlarına dikkatleri çekmek.

2 — Hz. Peygamber'i teselli etmek.

3 — Şeytanın kendilerine düşman olduğuna insanların dikkatini çekmek.

4 — Kısaca müminlerin ve kâfirlerin haline değinmek.

5 — Kâinattaki her şeyin tevafuk olduğuna dikkatleri çekmek.

6 — Büyüklük ancak Allah katındadır meselesine dikkati çekmek.

7 — İnsan yaradılışının tüm safhalarının ve ömrün uzayıp kısalmasının Allah'ın elinde olduğu.

8 — Her şeyin insanlar için müsahhar kılındığına dikkatleri çekmek.

9 — Mülk Allah'ındır, O'nun dışında insanların kendilerince edindikleri ve taptıkları ilâhlar hiçbir şeye sahip değildir.

10 — İnsan fakir, Allah zengindir. Dilerse onları siler, yeni bir halk yaratır.

11 — Hiç kimsenin başkasının günahından sorumlu olmadığı hususuna dikkati çekmek.

12 — Uyarmanın fayda sağladığı kimseler.

13 — Hz. Peygamber sadece bir uyarıcıdır.

14 — Her ümmete bir peygamber gönderildiği meselesine dikkati çekmek.

15 — Peygamberleri yalanlayanların sonu.

16 — Allah'tan gerçek mânâda ancak alimlerin korkacağı meselesine dikkati çekmek.

17 — Allah'ın Kitabı'nı okuyan, namaz kılan ve zekât verenlerin hallerine dikkati çekmek.

18 — Kur'an'ın hak olduğuna ve miras sahiplerine işaret etmek.

19 — Cennet ve cennettekilerin genel durumları.

20 — Cehennem ve cehennemliklerin genel durumları.

21 — Yer ve göklerin gaybını ancak Allah bilir.

22 — İnsanları yeryüzünde halife kılan Allah'tır. O halde kâfirlerin küfrünün kendilerine zarar vereceği muhakkaktır.

23 — Müşriklerin haline değinmek.

24 — Yer ve gökler Allah'ın tutmasıyla dururlar.

25 — Müşrikler sözlerinde durmazlar.

26 — Allah'ın sünneti değişmez.

27 — İbret almak için seyahat ve daha güçlü insanlardan ibret almak meselesine dikkati çekmek.

28 — Günahların gerektirdiği felâketler belli bir süreye kadar uzatılır.

Bu surenin, kelime sayısı 970, harf sayısı ise 3130'dur.

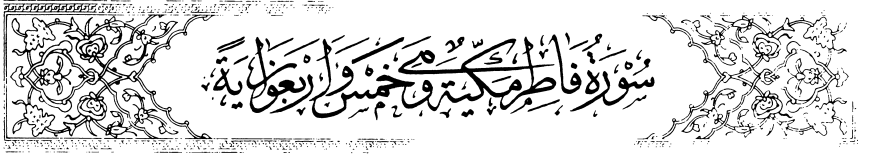

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا اُولِيْٓ اَجْنِحَةٍ
مَّثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ؕ يَزِيْدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَآءُ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١﴾
مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۚ وَمَا يُمْسِكْ ۙ فَلَا مُرْسِلَ لَهٗ مِنْ
بَعْدِهٖ ؕ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٢﴾ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوْا
نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ ؕ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ
السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ؕ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۫ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿٣﴾

MEÂL

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 — Hamd, göklerin ve yerin yaratıcısı olan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur. Allah yarattığı şeylerde dilediği kadar artırır. Kuşkusuz ki Allah her şeye kâdirdir.

2 — Allah'ın insanlar için bir rahmetten açtığını tutan (engel olan) olamaz. Onun tuttuğunu da ondan sonra salacak yoktur. O aziz (her şeye galip)dir, hakim (hükmünde hikmet sahibi)dir.

3 — Ey insanlar! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık veren başka bir yaratıcı var mı? Ondan başka mabud yoktur. Nasıl oluyor da aldatılıp döndürülüyorsunuz?

(1-3) *«Hamd, göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah'a...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Yani gökleri ve yeri hiçbir misâl olmaksızın, daha önce takip edilmesi gereken bir hazırlık olmaksızın yaratan Allah'a hamdolsun.*«Fatır»* kelimesi iddia mânâsını taşıyan *«Fetr»* kökünden gelmektedir. Ragıb, *«Fatır, Allah'ın bir şeyi idare ve iddia etmesi demektir»* diyor. Abd bin Humeyd ve Beyhaki, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ederler: *«Ben Fatır kelimesinin mânâsının ne olduğunu bilmiyordum. Ta ki bana iki bedevi gelip ihtilaflı bir kuyu hakkında sual sordular. Biri «Ben onu fetretmişim; yani ilk kazıyan, yücelten benim» dedi. O zaman Fatır'ın mânâsını anladım.»*

Fetr'in esas mânâsı yarmaktır. Ragıb, *«Uzunlamasına yarmaktır»* diyor. Sonra mecazen bu mânâlarda kullanılmıştır. Esas mânâ ile mecazi mânâ arasındaki uygunluk şudur: Gökler ve yer (bütün alem) mümkündür ve her mümkünde de asl ademdir. Nitekim Cenab-ı Hak'kın *«Her şey helâk olacaktır, ancak Allah müstesna»* buyurmuştur. Rasûl-ü Ekrem de *«Allah'ın dilediği olur, Allah'ın dilemedeği bir şey olmaz»* buyurmuştur. İslâm felsefecileri de bunu açıkça belirtmişlerdir. Mümkün haddi zatında yoktur ve onu varedecek illet de bahis konusu değildir. Sanki göklerde ve yerde adem (yokluk) gizli idi. Onları varetmek suretiyle yarıldılar ve adem (yok) olmaktan çıktılar.

Bazıları *«Sanki Cenab-ı Hak ademi (yokluğu) varmış da onları oradan çıkarmıştır»* demiştir. Bazıları da *«Fatır kelimesini burada esas mânâsı üzerine de hamledebiliriz»* demiştir. O zaman yağmurlar ve bitkilere işaret eder. *«Melekleri elçiler yaptı»*, yani melekleri, kendisiyle peygamberleri ve salih kulları arasında elçi yapmıştır. Melekler vahy ile Cenab-ı Hak'kın risaletini peygamberlere, ilham ve rüya-yı sadıka ile de salih kullarına tebliğci kılmıştır. Veya Cenab-ı Hak melekleri, kendisi ile mahlûkatı arasında elçi kılmıştır. Melekler Allah'ın kudretinin eserlerini (yağmurlar, rüzgârlar gibi) kullara gösterirler. O zaman meleklerden maksat, umuru alemi ellerinde bulunduranlardır, tanzimle meşgul olan meleklerdir. Fakat ikinci yorum pek kuvvetli değildir.

«Melekler kanatlar sahibidirler.»

Ayetin zahirine bakılırsa kanat burada esas mânâsında kullanılmıştır. Fakat kanadın hakikatini ve keyfiyetini bilmiyor ve *«Bu kanat kuşların kanadı gibi tüylerden meydana gelmiştir»* demiyoruz.

«İkişer, üçer, dörder». Ayetin zahirine bakılırsa bu kelimeler *«Kanat»* mânâsına gelen ecniha kelimesinin sıfatıdır. Fakat burada gayri munsarıftır. Yani tenvin almamışlardır. Çünkü hem kendilerinde sıfat, hem de ta'dil vardır. Mesna, isneyn isneynle ta'dil edilmiştir. Sülase selasetün selasetünle, rubaa da erbaatün erbaatünle ta'dil edilmişlerdir.

MELEKLERİN KANADI

İki, üç, dört kanatlı oluşlarından maksat, müteaddid kanatları olmasıdır. Hiçbirinin kanadı sayı bakımından diğerinin aynı değildir. Ya eksik ya fazladır. Mertebelerine göre kanatlar verilmiştir onlara. Onlarla inerler-çıkarlar. Veya emir aldıkları zaman on-

larla sürat yaparlar. Ziynet gibi, Allah'tan haya etmek gibi başka emirlerin parçaları veya tamamı olmaları da mümkündür.

Ayetin mânâsı; meleklerden bir grup vardır ki bunların her birinin iki kanadı, bir grup vardır ki herbirinin 3 kanadı, başka bir grup vardır ki onların herbirinin dört kanadı vardır şeklindedir. Ayet, *«Dörtten fazla veya ikiden az kanat sahibi melek yoktur»* demek istemiyor. Hatta bazı müdekkikler *«Zikredilen sayı, iki, üç, dört, tefavut ve teksir içindir, tayin için değildir»* demişlerdir. Yani ille ikiyle başlar dörtte biter demek değildir. Bu iki sayı arasındaki rakamlardan ne fazla ne de eksiktir şeklinde bir düşünce doğru değildir.

Müslim, Buhari ve Tirmizi, İbn Mesud'dan şöyle rivayet ederler: *«O Rabbinin en büyük ayetlerinden gördüğü ayet üzerinde Cebrail'i gördü. Cebrail'in 600 kanadı vardı.»* Tirmizi, İbn Mesud' dan, o da Aişe validemizden şöyle nakleder: *«Allah'ın Rasûlü Cebrail'i esas suretinde iki defa görmüştür Bir defa Sidret'ul-Münteha katında, bir defa da Ciyad'da görmüştür. Onun altıyüz kanadı vardı ve gökyüzünü kapatmıştı.»*

Kanatların tek mi çift mi olduğu şeklinde, onların keyfiyetini kurcalamakta herhangi bir fayda yoktur. Zaten bu hususta sahih bir haber de bahis konusu değildir.

«Cenab-ı Hak yaradılışta dilediğini artırır» cümlesi isti'nafi bir cümledir. Daha önceki meleklerin iki, üç, dört kanatlı oluşlarını takrir etmektedir. Meleklerin böyle yaratılmasının Allah'ın meşiyetinin ahkâmından olduğunu ilân etmektedir. Yoksa onların zatlarından böyle bir durum meydana gelmiş değildir. Bu ayet külli bir hükmü açıklamaktadır. Cenab-ı Hak herhangi bir yaradılışta dilediğini yapabilir. Yani onu fazla edebilir, eksik edebilir. Bu, meşiyetine, hikmetine bağlıdır. Hiçbir vasıf onu ihata etmez.

Ferra ve Zeccac *«Bu ayet meleklerin kanatları hakkında gelmiştir»* derler. Yani Cenab-ı Hak meleklerin kanatlarında artış yapabilir. Meselâ onları altı kanatlı, yedi kanatlı veya bir milyon kanatlı yapar.

Ferra ve Zeccac'ın bu görüşü Hasan Basri'den de rivayet edilmiştir. O zaman cümle bir vehmi defetmektedir. Yani insan dörtten fazla kanat olmadığını zanneder. Cenab-ı Hak bu hükümle bu vehmi bertaraf etmektedir.

İbn Abbas ayeti *«Meleklerin ve kanatlarının yaradılışında dilediğini ziyade eder, artırır»* şeklinde tefsir ediyor. Bazı müfessirlere göre yaradılıştan maksat, insanın yaradılışıdır. Dilediğinden maksat ta güzel ahlâktır.

Hakikat şudur ki ayet temsil kabilindendir, hasır kabilinden değildir. Ayet bütün bunları kapsamaktadır. Hatta zahiren güzel görünen ve görünmeyen her şeyi kapsar.

ALLAH'IN KUDRETİ

«Allah her şeye kâdirdir», yani her şeyin yaradılışında dilediğini (vacib gördüğünü) artırır. Allah'ın insanlar için açtığı merhameti kimse kapatamaz. Cenab-ı Hak burada *«Fetih»* mânâsına gelen *«Yeftahu»* tabirini kullanıyor. Bu işaret eder ki rahmet hazineleri elde edilen en aziz hazinedir. Rahmet kelimesi nekra getirilmiştir, yani Cenab-ı Hak rahmet hazinelerinden hangi rahmeti (nimet, sıhhat, emniyet, ilim, hikmet ve daha sayılmayacak kadar konulardan hangisini) verirse onu hiç kimse geri alamaz.

İbn'ul-Munzir, Muhammed bin Cafer bin Zübeyr'den şöyle rivayet ediyor: «Urve devenin sırtındaki hevdece bindiği zaman *«Bu*

bir rahmettir ve insanlar için açılmıştır» der ve sonra bu ayeti okur.

İbn Ebi Hatim, Süddi'den şunu naklediyor: *«Rahmetten maksat yağmurdur.»*

İbn Abbas *«Tevbedir»* diyor. Fakat burada temsil kastedilmiştir. Yani hiç kimsenin Cenab-ı Hak'kın açtığı rahmet hazinelerini kapatmaya gücü yetmez. Allah neyi tutarsa hiç kimse onu göndermeye güç yetiremez.

«O azizdir», yani her şeye gücü yeter ve galibtir. Açmaya da tutmaya da gücü yeter. Hakimdir. O her yaptığını hikmetinin, maslahatının iktizası olarak yapar ve boş bir şey yapmaz.

İbn Abbas'tan şunlar rivayet ediliyor: *«Allah'ın nimeti afiyettir.»*

Fakat en uygunu ayeti tahsis etmemektir. *«Sadece Mekkelilere hitaptır»* dememek, genel bir hitap olduğunu söylemek gerekir. Cenab-ı Hak'kın nimetleri çeşitli olduğundan, varlık, devamlılık nimetleri O'nun nimetlerine münhasır olduğundan Cenab-ı Hak, varlıkta kendisinden başka bir şeyin olduğunu ve bu iki nimetten birinin ondan çıktığını istifham yoluyla yok ederek şöyle buyurdu: *«Allah'tan başka halık var mıdır?»* Yani yoktur. Sizi yağmur göndermek, bitki bitirmek suretiyle rızıklandıran ancak O'dur. Binaenaleyh *«Halık»* sıfatı O'na ibadet etmeyi O'na kulluk yapmayı *iktiza* ettiği gibi sadece ibadeti O'na tahsis etmek için yeter bir nedendir.

Ayet, Mutezile'nin *«Kul, fiillerinin yaratıcısıdır»* sözlerini reddettiği gibi ehli sünnetin *«Allah'tan başka halık yoktur»* sözünü de takviye etmektedir.

«Ondan başka mabud yok» cümlesi isti'nafi bir cümledir. Daha önceki cümleden anlaşılan nefyin takriri için getirilmiştir.

Madem Cenab-ı Hak'kın uluhiyet, halıkiyet ve razıkiyet sıfatında tek olduğu ortaya çıkmıştır, o halde siz hangi sebebe dayanarak Allah'ın tevhidinden yüz çevirip şirk koşuyorsunuz?

وَاِنْ يُّكَذِّبُوْكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿٤﴾
يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا ۪ وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ
بِاللّٰهِ الْغَرُوْرُ ﴿٥﴾ اِنَّ الشَّيْطٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوْهُ عَدُوًّا ؕ اِنَّمَا
يَدْعُوْا حِزْبَهٗ لِيَكُوْنُوْا مِنْ اَصْحٰبِ السَّعِيْرِ ﴿٦﴾ اَلَّذِيْنَ كَفَرُوْا
لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ؕ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ
وَّاَجْرٌ كَبِيْرٌ ﴿٧﴾ اَفَمَنْ زُيِّنَ لَهٗ سُوْٓءُ عَمَلِهٖ فَرَاٰهُ حَسَنًا ؕ فَاِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَّشَآءُ
وَيَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ۫ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرٰتٍ ؕ اِنَّ
اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِمَا يَصْنَعُوْنَ ﴿٨﴾ وَاللّٰهُ الَّذِيْٓ اَرْسَلَ الرِّيٰحَ فَتُثِيْرُ سَحَابًا
فَسُقْنٰهُ اِلٰى بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَاَحْيَيْنَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ؕ كَذٰلِكَ
النُّشُوْرُ ﴿٩﴾ مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيْعًا ؕ
اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهٗ ؕ وَالَّذِيْنَ يَمْكُرُوْنَ
السَّيِّاٰتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ؕ وَمَكْرُ اُولٰٓئِكَ هُوَ يَبُوْرُ ﴿١٠﴾
وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ اَزْوَاجًا ؕ
وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهٖ ؕ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُّعَمَّرٍ وَّلَا
يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهٖٓ اِلَّا فِيْ كِتٰبٍ ؕ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ﴿١١﴾

4 — (Ey Rasûlüm!) Eğer seni yalanlıyorlarsa (üzülme). Zira senden önce de peygamberler yalanlanmıştı. Bütün işler ancak Allah'a döndürülür.

5 — Ey insanlar! Kuşkusuz ki Allah'ın vaadi haktır. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. Sakın çok aldatıcı şeytan sizi Allah'ın (affı) ile aldatmasın.

6 — Şeytan hiç kuşku yok ki size düşmandır. Siz de onu düşman edinin. O grubunu alevli ateşin arkadaşlarından olmaya çağırır.

7 — Kafir olanlar için şiddetli bir azap vardır. İman eden ve salih amellerde bulunanlar için ise mağfiret ve büyük bir ecir vardır.

8 — Kötü ameli kendisine süslendirilip onu güzel gören kimse (hakkı hak ve bâtılı bâtıl gören gibi) olur mu? Doğrusu Allah dilediğini sapıklık içinde bırakır, dilediğini hidayete iletir. O halde (Ey Rasûlüm!) Sakın nefsin onlara karşı hasretlerle (tükenip) gitmesin. Allah onların neler yapmakta olduklarını çok iyi bilir.

9 — Allah o zattır ki rüzgârları gönderir. O rüzgârlar bir bulutu kaldırırlar. Derken biz onu ölü bir ülkeye sevkederiz. Onunla ölümünden sonra yeri diriltiriz. İşte (ölülerin) dirilmesi de böyledir.

10 — Kim izzet (şeref) istiyorsa şerefin tamamı ancak Allah'ındır. Güzel söz O'nun huzuruna çıkar. Salih amel onu (güzel sözü) yükseltir. Kötülükleri tuzak olarak kuran kimselere şiddetli bir azap vardır ve onların tuzağı mutlaka boşa çıkacaktır.

11 — Allah sizi (önce) topraktan, sonra dökülen bir su (meni) den yaratmıştır. Sonra sizi çiftler kılmıştır. Bir dişinin gebe kalması ve doğurması, ancak O'nun ilmiyledir. Kendisine ömür verilenin ömrünün uzatılması da ömründen eksiltilmesi de mutlaka bir kitapta (yazılı)dır. Şüphe yok ki bu iş Allah'a çok kolaydır.

(4-11) *«(Ey Rasûlüm!) Eğer seni yalanlıyorlarsa...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Dördüncü ayet Hz. Peygamber için bir tesellidir. Cenab-ı Hak belânın genel olduğunu, peygambere ecri ve iyiliği vaadettiğini, düşmanlarına da tehditte bulunduğunu bu ayette belirtiyor. Yani onlar senin tebliğ ettiğin hak hususunda seni yalanlıyorlar ve onları delile boğmana rağmen yine buna devam ediyorlarsa, bil ki senden önceki peygamberler bu durumlar karşısında sabrettiler. Sen de onlara uyarak sabret.

Cenab-ı Hak ayetin metnindeki *«Rusul»* kelimesini tazim ve teksir için nekra getirmiştir. Rasûlullah'ı daha fazla teselli etmek, onu daha fazla onlara uymaya teşvik etmek için böyle yapılmıştır. Yani nice ulu peygamberler kavimleri tarafından böyle yalanlandılar, fakat sabır gösterdiler. Sen de sabır göster.

«Dünya hayatı sizi aldatmasın», yani dünyaya dalmak, onun süslü püslü eşyalarına gönül vermek suretiyle Kıyamet'te size yararlı olacak amellerde dünya size mani olmasın. Cenab-ı Hak burada dünya ile aldanmamalarını kastediyor. Her ne kadar dünya hayatıyla aldanmayın demişse de, esas dünya ile aldanmayın demek istemiştir. Tıpkı seni asla burada görmeyeyim dediğinde, seni hiçbir yerde görmeyeyim mânâsı kastedildiği gibi.

Ayetin sonundaki *«El-Ğarur»* kelimesinden maksat, çokça aldatan demektir. İbn Abbas, Hasan ve Mücahid'den gelen rivayete göre *«Garurdan maksat şeytandır»*. Marife getirilmesi ahd içindir. Yani bilinen şeytan, bilinen aldatıcıdır. Genel bir mânânın kastedilmesi mümkündür. Yani insanı çokça aldatan hiçbir şey, sizi aldatmasın! Meselâ günahta ısrar etmekle beraber *«Allah affeder»* temennisi sizi aldatmasın. *«Allah bütün günahları affedecektir»* diyerek günaha dalmayın. Zira böyle olması mümkün olmamakla beraber bu ümitle günah işlemek, nasıl olsa beden zehiri dışarı atar düşüncesiyle zehir içmek gibidir.

Altıncı ayetin başındaki *«Kesinlikle şeytan sizin için düşmandır»* cümlesi Garur kelimesinin*«Şeytan»* mânâsında olduğunu tekid etmektedir. Yani şeytanın size düşmanlığı eskidir. Hiçbir zaman zail olmaz. Ayetin bu mânâya gelmesine isim cümlesi delâlet ettiği gibi, *«Lekum»* tabirinin *«Aduvvuke»* tabirinden önce getirilmesi de delâlet eder.

KÂFİRLERİN AZABINI GEREKTİRENLER

«Kâfirlere, kâfir olduklarından, şeytanın davetine icabet ettiklerinden dolayı şiddetli azap vardır. Müminlere de iman ettiklerinden, salih ameller işlediklerinden dolayı büyük bir mağfiret ve büyük bir ecir vardır.» Binaenaleyh düşmanı olan şeytan tarafından inkârın kendisine süslü gösterildiği kimse, küfrün süslü olmasına iman etmiş ve küfre dalmıştır. O kimse küfrü çirkin görüp ondan sakınan, imanı seçip salih amelde bulunan kimse gibi olmaz. Yani kâfirlerle müminler eşit olamazlar.

Kâfiri, pis amelini güzel gören şeklinde tabir etmekle, onun son derece sapık olduğuna, sanki aklının tamamen kafasından alınmış olduğuna işaret edilmektedir.

«Kesinlikle Allah dilediğini dalâlete götürür, dilediğine hidayet eder» cümlesi çirkin amelin güzel görülmesinin sebebini teşkil etmektedir. Bir kimse düşmanın süslü göstermesiyle çirkini nasıl güzel görür?

Madem durum budur, ya Muhammed! Nefsin onlar için hasretler çekmesin, üzülmesin. Rasûl-ü Ekrem kavminin iman etmesini şiddetle arzuluyordu ve dalâlette olanlarının da hidayette olanlar zümresine girmesini istiyordu. Bunun üzerine sanki inkâr yoluyla Rasûlullah'a şu soruldu: *«Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilen bir kimse, amelini böyle görmeyen bir kimse gibi olur mu?»*

Rasûl-ü Ekrem de haliyle *«Hayır, olmaz»* dedi. Bunun üzerine Cenab-ı Hak, Rasûlullah'a şöyle dedi: *«Madem durum budur, sakın onlar için üzülme. Çünkü Allah dilediğini dalâlete götürür, dilediğine hidayet eder.»*

Ayet metnindeki *«Haserat»* terimi hasret kelimesinin çoğuludur. Hasret, elden kaçan bir şey için pişmanlık duymak, nedamet demektir. Hasret kelimesi mastar olmasına rağmen, az ve çok mânâsına geldiği halde, çoğul getirilmesi Rasûl-ü Ekrem'in Kureyş'in hali üzerinde çokça durduğuna veya Kureyş'in Rasûlullah'ın üzülmesini gerektiren çokça çirkin halleri olduğuna delâlet eder.

Bu ayetler, *«Kendisine kötü ameli süslü gösterilen kimse»* cümlesinden başlayarak buraya kadar, (İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre) Ebu Cehil ile Mekke müşrikleri hakkında nazil olmuştur.

YERİN DİRİLTİLMESİ

*«Bulutla yeryüzünü ihya etmek»*ten maksat, buluttan inen

yağmurla veya bulutun kendisiyle ihya etmektir... Çünkü bulut sebebin sebebidir. Yani yağmur bitkilerin çıkmasına sebeptir, bulut da yağmurun sebebidir.

«Yerin diriltilmesi» orada ağaçların ve bitkilerin yetişmesidir. *«Ölümü»* ise kuruması, bitkilerden hâli olmasıdır. *«İşte nüşur (haşre göndermek) böyledir»*. Nüşur kelimesi *«Dirildi»* mânâsına gelen *«Neşere»* fiilinin mastarıdır. İbn Esir'in Nihaye'sinde *«Neşere meyyitu»* (ölümden sonra dirildi) *«Enşereullah»* (Allah onu diriltti) şeklinde örnekler verilmiştir. Nüşur kelimesinden maksat, ölülerin Kıyamet'te diriltilmesi demektir.

«İzzet» kelimesi şeref veya başkasının zulmünden korunmak demektir. Bu ayet, putlarla kendilerini şerefli sayan kâfirler hakkında nazil olmuştur. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Allah'tan başka birtakım bâtıl mabudlar edindiler ki o mabudlar onlar için izzet olsun»* buyurmuştur. Bu ayet kalben değil dille mümin olan kimseler hakkında nazil olmuştur. Onlar da izzeti kâfirlerle beraber olmakta görürler. Nitekim Cenab-ı Hak *«O kimseler müminleri bırakıp kâfirleri dost edinirler. Acaba onlar kâfirler katında izzet mi arıyorlar?»* buyurmuştur. *«İzzetin tamamı Allah'ındır»* cümlesi şartın cevabıdır. Yani izzet irade eden bir kimse izzeti Allah'tan talep etsin, başkasından değil. El-İzzet kelimesindeki eliflâm cins içindir. Yani izzetin bütün fertleri, (dünyanın izzeti de Ahiret'in izzeti de) Allah'a aittir. Bu ayetle *«İzzet Allah'ındır, Allah'ın Rasûlü'nündür, müminlerindir»* ayeti arasında bir terslik yoktur. Çünkü sadece Allah'a ait olan izzet, mutlak izzettir. Rasûlullah'a ait olan izzet, Allah'a yakınlığı vasıtasıyla gelen izzettir. Müminlere ait izzet ise Rasûlullah vasıtasıyla olan izzettir.

ALLAH'IN HUZURUNA VARAN SÖZ

«Güzel söz sadece Allah'a çıkar». Bu cümle izzeti elde etme-

nin yolunu açıklayan bir cümledir. Yani izzeti elde etmek için söz ve fiille Allah'a itaat etmek gerekir. Bazılarına göre bu cümle, izzetin tamamının niçin Allah'a ait olduğunu beyan etmektedir. Çünkü izzet taatla olur. Taat kabul olunmadıkça herhangi bir fonksiyon belirtmez.

El-Kelim kelimesi bir grup alime göre ismi cinstir, çoğul mânâsı ifade eder. Tekili kelime gelir. *«Güzel sözler»* den maksat, Keşşaf ve Bahr'da İbn Abas'tan gelen rivayete göre Lâ ilâhe illallah'tır. Bunun güzel olması aklı selimin onu güzel görmesidir. Ondan lezzet almasıdır. Çünkü o tevhide delâlet eder. Tevhid de kurtuluşun vesilesidir. Kurtuluş da ebedi nimetin vesilesidir. Veya şeran güzeldir veya melekler onu güzel görürler. Veya akıl onu kabul eder, reddetmez!

Kelim'den maksat kelâmdır. Zira Arapça'da kelime kelâm mânâsında çokça kullanılmıştır.

İbn Cerir, İbn'ul-Munzir, İbn Ebi Hatim ve Beyhaki'nin (El-Esma ve Sıfat) rivayet ettiklerine göre, İbn Abbas Kelim'ut-Tayyib'i Allah'ın zikriyle tefsir etmiştir.

İbn Ebi Hatim, Şerh bin Havşat'tan şöyle rivayet ediyor: *«Kelimuttayib'ten maksat Kur'an'dır»*. Bazıları *«Müminlerin salihlerine hayr ve sena etmektir»*, bazıları da *«İçinde zulüm olmayan duadır»* demiştir. İmam Fahreddin Razi ve Alusi, *«Allah'ın zikri veya Allah için olan, nasihat ve ilim gibi her kelâm kelimuttayyibtir»* demişlerdir.

«Güzel kelimelerin Allah'a varması» mecazidir. Yani Allah kabul eder. Bazıları *«Hakiki mânâ da olabilir. Çünkü Cenab-ı Hak mânâları cesetlendirebilir»* demiştir. Fakat Allah'a yücelmesi muteşabihtendir. Zira Allah mekândan münezzehtir. Ondan sonraki

mânâ kabulden kinayedir. Sahibinin şanına Cenab-ı Hak önem veriyor demektir.

AMELİN YÜCELTMESİ

«Amcli salihe gelince, onu yükseltir.»

Bu cümlede *«Yükseltir»* mânâsına gelen *«Yerfeu»* fiilinin failinde ihtilâf vardır. Bazıları *«Bu fiilin faili ameli salihe raci olan bir zamirdir. Öbür zamir de kelimu tayyibe racidir»* demişlerdir. Yani salih amel güzel kelimeleri yükseltir. Bu, İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Said bin Mensur'un rivayetine göre Hasan Basri, İbn Cübeyr, Mücahid, Dahhak ve Şehr bin Havşat bu görüş üzerindedirler.

İbn Cerir, İbn'ul-Munzir, İbn Ebi Hatim ve Beyhaki, İb Abbas'tan şöyle rivayet ediyorlar: *«Salih amel, farzları eda etmektir.»* İbn Abbas bunu söyledikten sonra şöyle der: *«Kim Allah'ı zikrederse, farzları eda ederse onun ameli Allah'ın zikrini yüklenir ve Cenab-ı Hak'kın huzuruna getirir. Kim Allah'ı zikreder, farzları eda etmezse ameli reddedilir.»* Fakat İbn Atiyye bu görüşe şu şekilde itiraz etmiştir:

Bu görüş ehli sünnet vel cemaatin itikadını reddeden bir görüştür. İbn Abbas'tan sahih olarak varid olduğu kesin değildir. Hak şudur ki farzları terketmek suretiyle asi olan bir kimse, Allah'ı zikrettiği ve güzel bir konuşma yaptığı zaman o zikir onun için yazılır, ondan kabul edilir. Fakat farzları terketmesinin günahı da onun boynunadır. Allah şirkten sakınan her kulundan amelini kabul eder. Salih amelin hoş kelimeleri yüceltmesinden maksat onların kıymetini yüceltmesidir. Öyle bir hale getirir ki onun üzerine sevap terettüp eder. O halde *«Cenab-ı Hak herhangi bir kavli amelsiz kabul etmez, herhangi bir kavli ancak niyetle kabul eder.*

Herhangi bir kavli, ameli, niyeti ancak sünnete uymakla kabul eder» şeklindeki hadisin sahih olduğunu zannetmiyoruz. Bazıları *«Eğer bu hadis sahih ise, temelden kabul etmez demek değil de tam olarak kabul etmez demektir»* dediler.

Bazı tefsirciler *«Yerfeu fiilinin faili tayyib kelimelere raci olan bir zamirdir. Meful olan zamir de salih amele raci olur. Yani hoş kelimeler salih ameli yüceltir»* demişlerdir. Ebu Hayyan bu görüşü Ebu Salih ve Şehr bin Havşad'a nisbet etmiştir. Tayyib kelimelerin salih ameli yüceltmesinin mânâsı onun güzelliğini artırmasıdır.

Bu ayetin zahirinden, amelin kelâmdan daha üstün olduğu ve bu hususta herhangi bir ihtilaf olmadığı anlaşılmaktadır. Fahreddin Razi'nin tefsirinden zikirle tefsir edilen tayyib kelimenin amelden daha şerefli olduğu anlaşılıyor. Çünkü tayyib kelime, bizzat Allah'ın huzuruna gider. Bu da başkası tarafından Allah'ın huzuruna götürülen amelden daha hayırlı, daha üstün olduğunun delilidir.

KÖTÜ TUZAK KURANLAR

«Kötü şeyleri tuzak olarak kuranlar için şiddetli azap vardır», yani tuzak kurmalarından ötürü onlar için azabı şedid bahis konusudur. O azabın ne kadar şiddetli olduğunu ancak Cenab-ı Hak takdir eder. Bu ayet Ebu'l-Aliye'den rivayet edildiğine göre Dar'un-Nedve'de Rasûlullah'a tuzak kurmaya çalışan kâfirler hakkında nazil olmuştur. Nitekim başka bir ayette *«Hatırla o zamanı ki kâfir olanlar senin hakkında tuzak kurmuşlardı. Seni durdurmak veya öldürmek veya çıkarmak için...»* buyurulmuştur.

«Onların tuzak kurmaları boşa çıkacaktır».

Ayetin metnindeki *«Yeburu»* fiili *«Bevar»* kökünden gelir. Bu da fiatı ve kıymeti düşük nesne veya helâk olmak demektir. Burada fesad boşa çıkarmak mânâsında kullanılmıştır. Çünkü helâk olanın tesiri yoktur. Zira çokça mebzul (kıymetsiz) olan bir şey fesada sirayet eder.

Mücahid, Said bin Cübeyr ve Şehr bin Havşat, bu ayetin riyakârlar hakkında nazil olduğunu rivayet ederler. Çünkü Şehr, *«Yenkurune»* fiilini riya yaparlar mânâsına gelen *«Yuraune»* şeklinde tefsir etmiştir. Yani onlar riyakâr kimselerdir. Bu sebeble onların amelleri Allah'ın huzuruna yükselmez.

«Allah sizi topraktan yarattı», yani başlangıçta Adem'i topraktan yarattı ve siz de mücmel olarak onun içinde vardınız. Sonra sizi topraktan yaratılmış olan Adem'den gelen meniden mufassal bir şekilde yarattı.

«Sonra sizi çiftler kıldı», yani erkekle dişiden meydana gelen sınıflar kıldı. (Bu yorumu İbn Ebi Hatim, Süddi'den de rivayet etmiştir).

İbn Ebi Hatim, Katade'den şöyle rivayet ediyor: *«Sizin aranızda eş olmayı takdir buyurdu, bir kısmınızı diğeriyle evlendirdi.»*

ÖMRÜN UZANIP KISALMASI

Bir kadının gebe kalması ve doğurması mutlaka Allah'ın ilmiyledir. Yani rahimde olanın veya dünyaya gelmiş olanın hallerini mufassal olarak Cenab-ı Hak bilir.

«Bir canlıya ömür verilmesi de, diğer bir canlının ömründen azaltılması da mutlaka bir kitaptadır.»

Bazılarına göre, zamir birinci muammere racidir. Muammer, Cenab-ı Hak'kın kendisine ömür verdiği kimsedir. İster uzun, isterse kısa olsun. Yani ömrü uzatılmış veya kısaltılmış kimse aynı şahıs olabilir. Onun ömrünün kısaltılmasından maksat, ömürden geçen kısımdır. Meselâ bir kişiye yüz senelik ömür yazılır, sonra onun altına bir gün geçti, iki gün geçti diye yazılır. Ta ki son gününe kadar.

Bazıları *«Bir kişinin ömrünün fazlalaştırılması veya eksiltilmesi değişik sebeplere bağlıdır. Bu sebepler Levh-i Mahfuz'da tesbit edilmiştir»* demişlerdir. Nitekim rivayet olduğuna göre sadaka ömrü artırır. Filan ameli yapması halinde ömrünün artması, yapmaması halinde eksilmesi mümkündür. Bunda takdirin tağyir edildiği anlamı yoktur. Çünkü bu da Cenab-ı Hak'kın takdirinde taalluk eder. Her ne kadar Cenab-ı Hak'kın ezeli ilminde, silinme söz konusu değilse de... Bu durum selef arasında böyle anlaşılmıştır. Bunun için *«Falan insanın ömrünün uzaması için dua etmek»* caizdir. Kâb şöyle diyor: *«Eğer Hz. Ömer Allah'a yalvarsaydı Allah onun ecelini tehir ederdi.»* Kâb'ın bu sözünden, İbni Atiyye'nin bu görüşünün reddedilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Mutezile'nin dediği gibi iki eceli iktiza eder şeklindeki itirazı hiçbir kıymet taşımamaktadır.

Bazıları *«Min umurihi'deki zamir muammer kelimesine racidir. Eksiklik de başkası içindir»* demişlerdir. Yani muammerin ömründe başkası için eksiklik olmaz. Eksik ömürlü bir kimsenin ömründen ona ömür verilmez. Bazıları *«Zamir ömründe eksilme olana racidir. Her ne kadar ömründe eksilme olan ayetin metninde sarahaten açıklanmamışsa da zikredilmiş olanın hükmündedir»* demişlerdir. Zamir ayetin siyakından anlaşılana raci olmuştur. Ya-

ni ömrü eksik olan bir kimsenin ömründe eksilme olmaz. Yani ömür eksik kılınmaz.

Kitap kelimesinden maksat İbn Abbas'a göre Levh-i Mahfuz'dur.

«*Bu Allah için kolaydır*». Çünkü Cenab-ı Hak sebeplere muhtaç değildir. Ki sebepleri elde edinceye kadar zamanın uzaması bahis konusu olsun. Haşr da neşr de böyledir.

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرٰنِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَآئِغٌ شَرَابُهٗ وَهٰذَا
مِلْحٌ اُجَاجٌ ؕ وَمِنْ كُلٍّ تَاْكُلُوْنَ لَحْمًا طَرِيًّا وَّتَسْتَخْرِجُوْنَ حِلْيَةً
تَلْبَسُوْنَهَا ۚ وَتَرَى الْفُلْكَ فِيْهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿١٢﴾ يُوْلِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُوْلِجُ النَّهَارَ
فِي الَّيْلِ ۙ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۙ كُلٌّ يَّجْرِيْ لِاَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ
ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ؕ وَالَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ
مَا يَمْلِكُوْنَ مِنْ قِطْمِيْرٍ ﴿١٣﴾ اِنْ تَدْعُوْهُمْ لَا يَسْمَعُوْا دُعَآءَكُمْ ۚ
وَلَوْ سَمِعُوْا مَا اسْتَجَابُوْا لَكُمْ ؕ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُوْنَ
بِشِرْكِكُمْ ؕ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيْرٍ ﴿١٤﴾ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اَنْتُمُ
الْفُقَرَآءُ اِلَى اللّٰهِ ۚ وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ ﴿١٥﴾ اِنْ يَّشَاْ يُذْهِبْكُمْ
وَيَاْتِ بِخَلْقٍ جَدِيْدٍ ﴿١٦﴾ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيْزٍ ﴿١٧﴾
وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى ؕ وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلٰى حِمْلِهَا
لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَّلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى ؕ اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِيْنَ
يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ؕ وَمَنْ
تَزَكّٰى فَاِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِهٖ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿١٨﴾

12 — İki deniz bir değildirler. Şu(nun suyu) tatlı, serinletici ve içilmesi kolaydır. Şu(nunki de) tuzlu, acıdır. Böyle iken hepsinden taze et yiyor, giyeceğiniz bir süs çıkarıyorsunuz. (Ey Rasûlüm!) Denizde (Allah'ın) fazlından (rızık) aramanız ve şükretmeniz için gemilerin suyu yararak gittiğini görmektesin. Umulur ki şükredersiniz.

13 — O, geceyi gündüzün içine, gündüzü de gecenin içine sokar. Güneş ve ayı emrine müsahhar kılmıştır. Onların her biri belli bir süreye kadar akıp gider. İşte (bunları yapan) Rabbiniz olan Allah'tır. Mülk O'na mahsustur. Ondan başka çağırmakta olduklarınız bir hurma çekirdeğinin zarına bile sahip değildirler.

14 — Eğer onları çağırsanız çağırmanızı işitmezler. İşitseler bile size karşılık veremezler. Kıyamet Günü'nde ise sizin ortak koşmanızı inkâr edeceklerdir. (Ey Rasûlüm!) Her şeyden haberi olan Allah gibi (bunu) sana hiç kimse haber veremez.

15 — Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız. Allah ise Gâni olanın tâ kendisidir. O kendisine (sürekli) hamdedilendir.

16 — Eğer Allah dilerse sizi giderir, yerinize yeni bir halk getirir.

17 — Böyle yapmak Allah için zor değildir.

18 — Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü yüklenemez. Günah yükü ağır olan kimse (başkasını) onu taşımak için çağırsa ve bu çağrılan yakını dahi olsa kendisine ondan hiçbir şey yükletilmez. (Ey Rasûlüm!) Sen ancak görmediği halde Rablerinden korkan, namazı dosdoğru kılan kimseleri uyarabilirsin. Kim temizlenirse o ancak kendi için temizlenmiş olur. Neticede dönüş Allah'adır.

(12-18) *«İki deniz bir değildirler...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ragıb, *«Furat kelimesi tatlı su demektir. Hem tek hem de çoğul için kullanılır»* demektedir.

«Kolay yutulur», yani nefsin tiksindiği maddeler içinde olmadığından dolayı kolay yutulur demektir. *«Milh»* tuz demektir. Yani tuz şeklinde, tadı bozulmuş mânâsına gelir. *«Ücac»*, çok tuzlu demektir. Çok hararetli anlamındadır. Bu ayet müminle kâfir için açıklanan bir darbı meseldir, bir temsildir. Onların ikisinden, yani tatlı sudan da tuzlu sudan da taptaze et yersiniz. Taptaze etten maksat (Süddi'den gelen rivayete göre) balıktır. Bazıları *«Kuş ve balıktır»* demişlerdir. Fakat müfessirlerin çoğu balık olduğunda birleşmişlerdir. Bazılarına göre balığa et denilmesi, *«Sadece balık yemek te yararlıdır»* mânâsını belirtmek içindir. Tazelikle vasıflandırılması da onun çok latif olduğunu ifade etmek içindir. Yani süratle yenilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Yoksa kokar, bozulur ve zarar verir.

İmam Malik ve İmam Sevri, bu ayetle *«Et yemem»* diye yemin eden bir kimsenin balık yediği takdirde kendisine kefaret gerekeceği şeklinde istidlal etmişlerdir. Diğer müçtehitler *«Et yemem diye yemin eden bir kimseye balık yerse kefaret gerekmez. Çünkü*

yeminler örfe binaendir. Örfte ise balığa et denilmez demişlerdir.

«Siz iki sudan (hem tatlıdan hem de tuzludan) giydiğiniz süsler çıkarırsınız». Tatlı ve tuzlu sudan (denizden) çıkarılan süsler inci, mercan gibi takılardır. Erkekler de kadınlar da bunları takarlar. Fakat giyiş keyfiyetleri değişiktir.

Onikinci ayetin metnindeki *«Mevahire»* kelimesi giderken de gelirken de bir rüzgâr ile suları yarıp gidiyorlar (veya geliyorlar) demektir. Ragıb, *«Bu madde, burnuyla suyu parçalamak mânâsına gelir»* demiştir. Zemahşeri de *«Bu madde suyu yarmak mânâsındadır»* demiştir. Bazıları ise *«Mevahir, akan gemilerden çıkan seslerdir»* demişlerdir.

«Güneş ve aydan her biri hareketleri hasebiyle mukadder bir zamana kadar akar giderler.» Bu mukadder zamanı Cenab-ı Hak onların akmaları için takdir buyurmuştur. Bu da Kıyamet Günü' dür. (Hasan Basri bu görüştedir) Bazıları *«Onların akmalarından maksat, onlara mahsus olan hareketlerdir»* demişlerdir *«Belirtilmiş ecel»* den maksat da onların iki devrelerinin tamamıdır veya son noktasıdır. Son nokta güneş için bir sene, ay için bir aydır.

KITMIR KELİMESİ NE DEMEKTİR?

«Kıtmır» kelimesi İbn Cerir'in Mücahid'den rivayet ettiğine göre hurma çekirdeğini saran bir zardır. Hurmanın etiyle çekirdek arasında olur. Meşhur mânâ budur.

İbn'ul-Cerir ve İbn'ul-Munzir'in istihrac ettiklerine göre hurmanın başındaki tepeciktir. Yani hurma ile dal arasında bir siper vazifesini gören beyaz bir tepeciktir.

Hangi şekilde yorumlanırsa yorumlansın burada kıymetsiz bir şey kastedilmektedir. Yani Allah'ın dışında çağırılanlara kıymetsiz bir şeye dahi sahip değildirler. Onları çağırsanız, duanızı da, çağırmanızı da işitmezler. Yani onlar cansızdırlar. İşitmek onların şanından değildir. Bu yorum bu kelâmın muhatapları putperestler olursa böyledir. Putlara tapanlarla beraber meleklere, Hz. İsa'ya ve diğer mukarreblere (Allah'ın dergâhına yakın olan varlıklara) tapanların da kastedilmiş olması mümkündür. O zaman işitmezler, yani putlar işitmezler.

Eğer onlar (faraza) sizin çağırdıklarınızı işitseler dahi size cevap veremezler. Çünkü onlara konuşma kuvveti verilmemiştir. Dinlemek de buna dahildir. Veya onlar sizin çağırmalarınızı işitseler bile fiilden aciz olduklarından dolayı size hiçbir yararları dokunmaz. Kıyamet Günü'nde de sizin şirkinizi inkâr edeceklerdir. Yani duanıza cevap vermeyi bir tarafa bırakın, Kıyamet Günü'nde sizin onları Allah'a ortak koşmanızı reddedeceklerdir. Allah putları konuşma kuvvetine kavuşturacak, putlar onlara *«Siz bize ibadet etmiyordunuz»* diyeceklerdir. Zaten melekler, daha önce de geçtiği gibi, *«Yarab! Seni tenzih ediyoruz. Bunlar değil sen bizim dostumuzsun. Bunlar cinlere tapıyorlardı. Onların çoğu onlara iman ediyorlardı»* cevabını vereceklerdir.

«Haberi olan» şeklinde tefsir ettiğimiz habir kelimesinden maksat, Cenab-ı Hak'tır. Yani Rabbimiz burada kendisini kastetmektedir. (Nitekim bu, Katade'den de rivayet edilmiştir. Çünkü Cenab-ı Hak bütün emirlerin künhünü bilmektedir ve bu hitap Hz. Peygamber'edir. Veya hitap geneldir. Yani *«Ey dinleyen! Kim olursan ol, hiçbir haber verici (habir) yer ve gökte hiçbir şey kendisine gizli olmayan Allah gibi sana haber veremez.»* Bu cümleden maksat, onların mabudları hakkında verilen hükmün kesin olduğunu ifade etmektir.

«Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız...», yani muhtaç olduğu-

nuz bir durumda, başınızdan geçen bir felakette hep Allah'a muhtaçsınız.

«El-Fukara» kelimesinin eliflâmı, cins veya istiğrak içindir. Fakirliklerinin mübalâğasını belirtmek için marife getirilmiştir. Yani çok fakirsiniz! İnsanlar çok fakir olduklarında, şiddetli ihtiyaca sahip olduklarında sanki hep fakirlerdir. Diğer mahlûkların ihtiyaçları insanların ihtiyaçlarına nisbeten yok gibidir. Bunun için ayette *«İnsan zayıf olarak yaratılmıştır»* denilmektir. Burada *«Cinler de fakirdirler»* şeklinde bir itiraz vaki olamaz. Çünkü cinler yemekte, elbisede ve başka nesnelerde insanlar gibi muhtaç değildirler.

Allah el-Gânî'dir, yani herşeyden müstağnidir, başkaları bu vasfa sahip değildir. El-Hamid'dir, yani bütün mevcudata nimet verendir ve nimet verdiğinden dolayı da hamde müstehak olandır. Onun bu vasfının El-Gani'den sonra gelmesi, zenginin fakire yararlı olmayacağı; ancak cömert ise, nimet verici ise yararlı olacağına işaret eder. İşte böyle bir cömerdin övülmeye müstehak olduğu da kesindir. Bu cümle daha öncekinin tekmili gibidir. Burada muhataplar ve ibadetleri, Allah'ın kendisinden müstağni olduğu, muhtaç olmadığı nesnelere dahil olur. Yani Allah ne sizin ibadetinize, ne de sizin zatınıza muhtaç değildir.

Ayetin sebebi nüzulü şudur: Hz. Peygamber kâfirleri sürekli iman etmeye davet etmiş ve kâfirler de çokça ısrar göstererek şöyle demişlerdir: *«Herhalde Allah bizim ibadetimize muhtaç ki Muhammed bu kadar ısrar ediyor.»* Bunun üzerine ayet nazil olmuştur.

ALLAH DİLEDİĞİNİ YAPAR

«Dilerse sizi götürür...»

Buradaki hitap eğer amm (yani bütün insanlara) ise, ayetin mânâsı, eğer Allah dilerse sizi helâk etmeyi, yerinize yeni bir halkı getirmeyi kudretiyle yapar demektir. Ki o yeni halk, insanlardan başka bir halktır. Siz onları tanımazsınız.

Eğer hitap müşriklere ise o zaman ayet şöyle yorumlanabilir: *«Ey müşrikler, ey Araplar! Eğer Allah dilerse sizi siler - süpürür, atar, yerinize yeni bir halk getirir ki onlar sizin sıfatınız üzerinde değildirler. Daima Allah'a itaat ederler. Allah'ı birlerler.»*

«Yeni» mânâsına gelen cedid kelimesini bu şekilde tevil eden İbn Abbas'tır. Bu cümle Cenab-ı Hak'kın müstağni olduğunu takrir içindir. Sizi helâk edip, yeni bir halkın getirilmesi Allah için zor bir şey değildir. Çünkü Allah bir şeyi irade ettiği zaman *«Ol!»* der, o da oluverir. Bu ayet Cenab-ı Hak'kın getireceği alemin, bu âlemden daha bedii ve daha güzel olduğuna işaret eder.

«Hiçbir günâhkâr diğer bir nefsin günahını yüklenmez. Her nefis kendi günahını yüklenir» ayeti ile Ankebut Suresi'ndeki *«Kesinlikle onlar ağırlıklarını ve ağırlıklarıyla beraber diğer ağırlıkları taşıyacaklardır, bu onlara yüklenecektir»* ayeti arasında bir zıtlık yoktur. Çünkü Ankebut Suresi'nin ayeti hem sapık olan hem de saptıran kişiler hakkındadır. Onlar sapıklıklarının günahıyla beraber sapıttıklarının günahı kadar günahı da yüklenirler. Bu, başkasının günahıdır denilmez. Onların günahıdır. Çünkü onların ağırlıklarından maksat, fiilen kendilerinden sadır olan günahlardır. Bu ağırlıklarla beraber diğer ağırlıklardan maksat da onların sevkiyle, sebebiyle meydana gelen günahlardır. Bu günahın bir yönden saptıranların, bir yönden de sapıtanlarındır. Eğer yükü kendisine ağır olan bir nefis, başkasını kendisine ağırlık yapan

yükünü yüklenmeye çağırırsa, onun yerine hiçbir şey yüklenilmez. Yani hiç kimse o yükü yüklenmek hususunda ona icabet etmez.

Bu ayetin sebebi nüzulü, rivayet edildiğine göre şudur: Velid bin Muğire, Hz. Muhammed'e iman eden bir kısım müslümanlara *«Mukammed'i inkâr edin. Sizin günahınız benim boynuma olsun»* dediğinde bu ayet nazil olmuştur.

«Velev ki o çağırılan adamın en yakını olsa bile...», yani babası veya evlâdı olsa bile! Nitekim *«Kişi babasından, kardeşinden, yavrusundan, hanımından kaçar»* şeklindeki ayet bunu desteklemektedir.

«Sen ancak görmediği halde Rabinden korkanları uyarabilirsin.» Bu cümlenin mânâsı: Senin getirdiklerinden ancak bu vasıfta olan kimseler faydalanır. Yani Allah'ın azabından veya insanlardan gayb oldukları halde Allah'tan korkanlar veya kendilerinden gayb olduğu halde Allah'ın azabından korkanlar ancak nasihat alırlar. Namazı uygun olduğu şekilde eda edenler, onu yükselen bir bayrak yapanlar ancak senin nasihatlarından yararlanırlar. Temerrud eden, inad gösteren kavim bundan fayda görmez.

Ayetin metnindeki *«Tezekka»* fiili günahların necasetlerinden temizlenmiş, bu uyarılardan faydalanmış kişi demektir. Böyle temizlenen bir kişi ancak nefsi için temizlenir, yani kirlenen kişinin zararının kendisine ait olması gibi yararı da kendisine aittir.

Temizlenmek, hem Allah'tan korkmayı hem de namaz kılmayı içeren genel bir mânâya sahiptir.

«Dönüş ancak Allah'adır, başkasına değil...», yani ne müstakil ne de ortak olarak Allah'ın dışında hiç kimseye dönüş yapılmayacaktır. Bu bakımdan Allah onları temizlenmelerinden ötürü en güzel mükâfatla mükâfatlandıracaktır.

وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ۙ﴿١٩﴾ وَلَا الظُّلُمٰتُ وَلَا النُّوْرُ ۙ﴿٢٠﴾
وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُوْرُ ۚ﴿٢١﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْاَحْيَآءُ وَلَا الْاَمْوَاتُ ؕ اِنَّ
اللّٰهَ يُسْمِعُ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَمَآ اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَّنْ فِي الْقُبُوْرِ ﴿٢٢﴾ اِنْ
اَنْتَ اِلَّا نَذِيْرٌ ﴿٢٣﴾ اِنَّآ اَرْسَلْنٰكَ بِالْحَقِّ بَشِيْرًا وَّنَذِيْرًا ؕ وَاِنْ
مِّنْ اُمَّةٍ اِّلَّا خَلَا فِيْهَا نَذِيْرٌ ﴿٢٤﴾ وَاِنْ يُّكَذِّبُوْكَ فَقَدْ كَذَّبَ
الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالزُّبُرِ
وَبِالْكِتٰبِ الْمُنِيْرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ اَخَذْتُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۫ فَكَيْفَ
كَانَ نَكِيْرِ ﴿٢٦﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً ۚ
فَاَخْرَجْنَا بِهٖ ثَمَرٰتٍ مُّخْتَلِفًا اَلْوَانُهَا ؕ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيْضٌ
وَّحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيْبُ سُوْدٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ
وَالدَّوَآبِّ وَالْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهٗ كَذٰلِكَ ؕ اِنَّمَا يَخْشَى
اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ غَفُوْرٌ ﴿٢٨﴾ اِنَّ
الَّذِيْنَ يَتْلُوْنَ كِتٰبَ اللّٰهِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوْا
مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً يَّرْجُوْنَ تِجَارَةً لَّنْ تَبُوْرَ ۙ﴿٢٩﴾
لِيُوَفِّيَهُمْ اُجُوْرَهُمْ وَيَزِيْدَهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ؕ اِنَّهٗ غَفُوْرٌ شَكُوْرٌ ﴿٣٠﴾

19 — Kör ile gören bir olmaz.

20 — Karanlıklarla nur bir olmaz.

21 — Gölge ile kavurucu sıcak bir olmaz.

22 — Diriler ile ölüler de bir olmaz. Şüphesiz ki Allah dilediğine işittirir. (Ey Rasûlüm!) Sen kabirlerde olanlara işittiremezsin.

23 — Sen ancak bir uyarıcısın!

24 — (Ey Rasûlüm!) Biz seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak (Kur'an) ile gönderdik. Hiç bir ümmet yoktur ki içinden bir uyarıcı geçmiş olmasın.

25 — Eğer (onlar) seni yalanlıyorlarsa onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Onlara peygamberleri beyyineler (mucizeler), sahifeler ve aydınlatıcı kitab ile gelmişlerdi.

26 — Sonra küfre sapanları yakaladım. Benim inkârım (helâk edişim) nasıl imiş?

27 — (Ey Rasûlüm!) Görmedin mi Allah gökten su(yu nasıl) indirdi? İşte o su ile renkleri ve çeşitleri başka başka nice ürünler çıkarmışızdır. Dağlarda da renkleri farklı, beyaz, kırmızı ve kapkara yollar (meydana getirmişizdir).

28 — İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan yine böyle renkleri ve çeşitleri farklı (yaratılmış) olanlar vardır. Allah'tan kulları içinde ancak alimler korkar. Şüphesiz ki Allah yegâne galiptir ve çok affedicidir.

29 — Allah'ın Kitabı'nı okumaya devam edenler, namazı dosdoğru kılanlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda gizli ve açık harcayanlar hiç tükenmeyecek bir ticareti umarlar.

30 — Çünkü Allah onların mükâfatını eksiksiz öder ve lütfundan da onlara fazlasını verir. Kuşkusuz ki Allah çok bağışlayıcı, çok mükâfat vericidir.

(19-30) *«Kör ile gören bir olmaz...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

*«Kör ile gören»*den maksat, Cenab-ı Hak ile putlardır. Yani Allah ile sizin ibadet ettiğiniz kör putlar bir olamaz. Zulmetler ile nurlar, yani bâtıl ile hak bir olamaz. Gölge ile sıcak yani sevab ile ikab bir olamaz. Cennet ile ateş bir değildir. *«Harur»* kelimesı *«Harra»* kökünden gelmektedir. Ferra'dan rivayet edildiğine göre gece ve gündüzün şiddetli harareti demektir. Ebu'l-Beka *«Güneş hararetinin şiddeti demektir»* diyor. Zemahşeri *«Harur, zehirleyici hararet demektir»* der. Ancak zehirleyici hararet gündüz olur. Harur ise hem gece hem gündüz olur. Bazıları *«Sadece gece olur»* demişlerdir.

DİRİ VE ÖLÜDEN MAKSAT NEDİR?

«Dirilerle ölüler de bir olmaz.» Bu da müminler ve kâfirler için verilen bir misâldir. El-Ehya ve el-Emvat kelimelerinin başındaki eliflâm, ahd içindir. Yani bilinen diriler ki müminlerdir, bilinen ölüler ki kâfirlerdir. Veya *«Alimlerle cahiller bir olamazlar»* demektir. Sa'lebi *«Kör ile gören de alimler ile cahillere misaldir»* demişse de onun bu fikri yerinde bir görüş değildir.

«Allah dilediğine işittirir», dilediğini sesleri idrak edici kılar.

Şihab, *«Allah dilediğinde ayetleri kabul edecek ve düşünecek şekilde dinlemeyi yaratır demektir»* diyor.

*«Sen ise ey Muhammed! Kabirlerdekilere işittiremezsin». «Kabirlerdeki kimseler»*den maksat, küfürde ısrar eden kimselerdir. Bu ayet Rasûl-ü Ekrem'in onların imanlarından ümidini kesmesini ifade ediyor. *«İşittirmek»*ten maksat burada kabul edecek, düşünecek şekilde dinlemektir. Burada işittirmek ile bilinen işittirmek kastedilirse bu, Bedir kuyusuna atılan leşlere hitap hakkında gelen hadise ters düşmez. Çünkü burada âdet yoluyla işittirmek nefyedilmiştir. Yani adet yoluyla işittiremezsin. Fakat Bedir hadisi *«Sen atmadın, attığın zaman. Lâkin Allah attı»* ayeti kabilindedir. Bazı alimler bu yorumu tercih etmişlerdir.

«Sen ancak bir uyarıcısın»; yani senin tek vazifen tebliğdir, uyarmaktır. Veya uyarılan insan Allah'ın hidayetini irade ettiği bir kimse ise dinler, hidayet bulur. Eğer dalâleti irade ettiği, kalbine mühür vurduğu kimselerden ise senin üzerine herhangi bir mesuliyet yoktur.

«Ümmet» kelimesinden maksat, çok fertli bir cemaat veya bir asırda yaşayanlar demektir *«Nezir»* yani uyarıcı bir peygamber veya peygamberlerin getirdiği kanun ve şeriatleri yayan alim demektir.

El-Beyyinat ile maksat, açık ve peygamberlerin doğruluğuna delâlet eden mucizelerdir. Zubur ise Hz. İbrahim'e verilen sahifeler gibi ilâhî sahifelerdir. *«Nurlandırıcı Kitap»* Tevrat, İncil gibi büyük kitaplardır. Yani bazı peygamberler sahifeleri, bazıları da kitapları getirdiler demektir. Yoksa bir peygamber bütün bunları getirdi demek değildir.

25. ve 26. ayetler Hz. Peygamber için bir tesellidir. 26. ayetin son kelimesi olan *«Nekir»*, ceza vermek suretiyle inkâr etmek de-

mektir. Yani Cenab-ı Hak, *«Onlara ceza tatbik etmek suretiyle onlara karşı olan inkârım nasıldır?»* diye soruyor. Burada onların cezasının korkunç olduğuna işaret vardır.

27. ayetin metnindeki *«Elvan»* kelimesi, elma, nar, üzüm, incir, armut gibi çeşitler demektir. Her çeşidin de sınıfları vardır. Meselâ elmada çeşitli sınıflar vardır, lezzetleri ayrı, heyetleri ayrıdır.

Abd bin Humeyd ve İbn Cerir, Katade'den şunu rivayet ediyorlar: *«Elvan, esas mânâsı üzerine hamledilir. Yani renkler demektir.»*

Onların sarı, kırmızı, yeşil, beyaz şeklinde çeşitli renkleri vardır. (Bu yorum İbn Abbas'tan da gelmiştir).

«Cudedun» kelimesi cuddetin kelimesinin çoğuludur ve yol demektir. Yani dağlarda beyaz ve kırmızı yollar yarattık. Ebu'l-Fadl *«Cüded, yollar demektir ki birisinin rengi diğerine ters düşmektedir»* der. İbn'ul-Ezrak, İbn Abbas'tan cüded kelimesinin mânâsını sorar. O da *«Beyaz, yeşil yollar* demektir» der ve bir şairin buna dair bir şiirini okur. Yani beyaz ve kırmızı yollar sahibi dağlar kıldık. Veya bu dağlar bu yollardan ibarettir.

Bazıları *«Cuded»* yerine *«Cudud»* okuyarak bunun, cedid kelimesinin çoğulu olduğunu söylemişlerdir. Yani dağlarda beyaz ve kırmızı yeni yollar vardır.

Ayetin metnindeki *«Garabîb* kelimesi garbib kelimesinin çoğuludur Çok siyah olan demektir. Kargaya da çok siyah olduğundan dolayı *«Gurab»* ismi verilmiştir Arap lisanında bu tabir çok siyah mânâsını ifade eden el-esved kelimesinden sonra gelir. Ona ya sıfat veya tekid olur. Meselâ *«Esvedi garbibun»* (çok siyah) der-

ler. Burada «*Sûd* kelimesi Garabîb'den sonra gelmiştir, onun ya bedelidir veya atfı beyanıdır.

ALLAH'DAN HAKKİYLE KORKAN ALİMLERDİR

«*Kulları içinde ancak alimler Allah'tan korkarlar.*»

Bu cümle «*Ancak görmedikleri halde Rablerinden korkanları uyarırsın*» cümlesinin tamamlayıcısıdır. Yani Allah korkunun şerefini açıklamaya işaret ettikten sonra insanlardan kimin Allah'tan korktuğunu tayin etmiş olmaktadır. Burada mühim bir mesele vardır. Kıraat alimlerinin hepsi ayetin metnindeki «*Kezalike*» kelimesi üzerinde durmuşlar ve onu daha önceki cümleye bağlamışlardır. Yani insanlardan, hayvanlardan, koyunlardan da renkleri değişik olanlar (dağlarda, meyvelerde olduğu gibi) vardır, şeklinde kabul etmişler ve «*Ancak*» mânâsını ifade eden «*İnnema*» ile başlamışlardır. Yani innema ile kezalike lâfızlarının alâkası kalmamıştır.

Bazıları «*Kezalike kelimesi mukadder bir mübtedânın haberidir*» demişlerdir «*İnnema Yehşa*» cümlesi ise, Araplar vaadlerinde hainlik yapmaz kabilindendir. Yani kinaye yoluyla zikredilmiştir. Yani ilim korkuyu gerektirir veya korkuya münasip düşer. Bu cümle, Allah'ın düşmanları olan kâfirler zikredildikten sonra Allah'ın dostlarının zikrine geçilmek içindir. Onları da uyarmanın fayda sağladığını ifade etmekle beraber önce getirilmiştir.

«*Alimler*»den maksat, Allah'ı bilenlerdir. Allah'a lâyık olan sıfatları, fiilleri ve diğer şanlarını bilenlerdir. Yoksa nahv ve sarfı bilen kişiler değildir. Binaenaleyh korkunun üzerinde durduğu nokta sadece grameri bilmek değil, ilimdir de. Kim Allah'ı daha fazla biliyorsa Allah'tan daha fazla korkar.

İlim korkunun temelini teşkil ettiğinden, korku Allah'ın kudretinin kemâline delâlet eden tabirlerden sonra zikredilmiştir. Bu münasebetten dolayı İbnu'l-Munzir ve İbn Cerir'in İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, o alimleri bu ayette *«Cenab-ı Hak'kın her şeye kâdir olduğunu bilenler»* diye tefsir etmiştir. Mefulün failden önce getirilmesinden maksat burada korkanları açıklamak ve onların betahsis alimler olduğunu, alimlerden başkası olmadığını haber vermektir. Eğer meful sonra gelseydi, maksat kendisinden korkulanın Allah olduğunu, başkasının olmadığını haber vermek olurdu. Tıpkı *«Onlar hiç kimseden değil ancak Allah'tan korkarlar»* ayetinde olduğu gibi. Halbuki burada makam bunu iktiza etmez. Çünkü bu ayet korkutuldukları halde küfürde ısrar eden, inad gösterenlere tariz etmektedir. Ayet onların Allah hakkında, sıfatları konusunda cahil olduklarını sergilemek istiyor. Bunun için mânâ *«Bunlar Allah'tan korkmaz ve onun cezasından perva etmezler»* demek olur. Bazıları *«İnnema burada hasrı ifade etmez»* demişlerse de bu fikirleri bir anlam ifade etmez. Ömer bin Abdulaziz ve Ebu Hanife'den rivayet edildiğine göre ikisi de *«Allah»* kelimesini ötreli okumuşlar ve fail yapmışlardır. *«El-Ulema»* kelimesini de mensub okumuşlar ve meful yapmışlardır. Fakat İbn Cezerî bu kıraata tân ediyor.

Ebu Hayyan *«Ne Ömer bin Abdulaziz'den ne de Ebu Hanifeden sahih olarak böyle bir kıraat gelmemiştir»* diyor. Biz şaz kıraatları içeren bazı kitapları inceledik. Bu kıraatı göremedik. Bu kıraatı sadece Zemahşeri zikretmiştir. *«Haşyet»* burada korku mânâsına olmadığı takdirde tazim demek olur. Yani Cenab-ı Hak *«Ancak alim kullarını tazim eder»* demektir. Bazıları da *«Haşyet burada ihtiyar etmek, seçmek demektir. Cenab-ı Hak alim kullarını seçer demektir»* der.

«Kesinlikle Allah Aziz ve Gafur'dur»; yani her şeye gâliptir ve çok bağışlayıcıdır. Bu cümle Allah'tan korkmanın vacip olmasının nedenini teşkil etmektedir. Çünkü aziz olması kemali kudre-

tiyle intikam almak hususunda kudretinin kâmil olduğuna delâlet eder. Mağfiret ve rahmet vasfı ancak cezayı tatbik edebilecek kudret ve güçte olana sıfat olabilir.

Bu ayet bazı rivayetlerde varid olduğuna göre Ebubekir Sıddık hakkında nazil olmuştur. Allah korkusu onda o kadar belirgin hale gelmişti ki herkes onda onu görüyordu.

«Allah'ın Kitabı'nı okuyanlar...», yani kitabın okunması kendileri için bir ayırdedici nitelik olanlar. Kitaptan maksat Kur'an'dır. Abdulgani bin Said Sakafi, tefsirinde Ibn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor: Sözkonusu bu ayet Hüseyin bin Hars bin Abdulmuttalib hakkında nazil olmuştur. Her ne kadar sebebi nüzulü özel ise de bahsin umumuna itibar edilir. Bunun için Süddi *«Kur'an ı okuyanlar hakkında nazil olmuştur»* diyor. Onlar Rasûlullah'ın sahabileriydi. Ata *«Onlar bütün müminlerdir»* diyor. Ki Ata'nın görüşü daha kuvvetlidir. Çünkü bütün müminler sözkonusu olduğu zaman sahabeler birinci sırayı alırlar.

Bazıları ayeti *«Allah'ın Kitabı'nı okumaktan maksat, ona tabi olurlar, içindekilerle amel ederler demektir»* şeklinde yorumlamışlardır. Zira bu kimseler ifadeyi, okunan nesneye tâbi olma veya okumanın kendisini amel etmeye muttali kılması mânâsına almıştır. Çünkü okumak mücerred olunca pek fazla anlam taşımaz. Varid olmuştur ki nice Kur'an okuyan vardır ki Kur'an onlara lânet eder.

«Namazı ikame ederler. Kendilerine rızık olan verdiğimizden gizli ve açık olarak infak ederler»; yani gizli ve açıktan infak etmeye devam ederler. Yani nasıl tesadüf ederse o şekilde infak etmişlerdir. Mutlaka anlamda gizli veya açık bir hedefleri yoktur.

Bazıları *«Gizli infaktan maksat sünnet olan sadakadır. Açık infaktan maksat da farz olan zekâttır»* demişlerdir.

«Onlar kendilerine Allah tarafından verilenden infak ederler» tabirinde onların israf etmediklerine ve ellerini tamamen açmadıklarına işaret vardır. Övgü makamı da bunu iş'ar etmektedir. Yani onlar helâl malı araştırmış ve elde etmişlerdir. Mutezile'ye göre rızık sadece helâl mala denir. Azamet zamirine fiilin isnad edilmesi de buna en uygun olanıdır. *«Rızık, helâl ve haramın hepsini kapsar»* diyenler, azamet nununa fiilin isnad edilmesi tazim ve infakı teşvik etmek içindir diyorlar. Onlar yaptıkları taatler ile kesada uğramamış veya helâk olmamış bir ticareti umarlar. Cenab-ı Hak'kın onlardan bu şekilde haber vermesi onların hiçbir zaman ticaretlerinde fesada uğramayacaklarına işaret eder. Onlar daima taatleri işleyecekler, kalpleri de daima taatlerin kendilerinden kabul edilip edilmediği hususunda korku içerisinde olacaktır.

Bazıları *«Ticaret burada taat ve sevabı elde etmekten kinayedir»* demişlerdir.

وَالَّذِيٓ اَوۡحَيۡنَآ اِلَيۡكَ مِنَ الۡكِتٰبِ هُوَ الۡحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا
بَيۡنَ يَدَيۡهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِعِبَادِهٖ لَخَبِيۡرٌۢ بَصِيۡرٌ ۳۱ ثُمَّ اَوۡرَثۡنَا
الۡكِتٰبَ الَّذِيۡنَ اصۡطَفَيۡنَا مِنۡ عِبَادِنَا ۚ فَمِنۡهُمۡ ظَالِمٌ لِّنَفۡسِهٖ
وَمِنۡهُمۡ مُّقۡتَصِدٌ ۚ وَمِنۡهُمۡ سَابِقٌۢ بِالۡخَيۡرٰتِ بِاِذۡنِ اللّٰهِ ؕ
ذٰلِكَ هُوَ الۡفَضۡلُ الۡكَبِيۡرُ ۳۲ جَنّٰتُ عَدۡنٍ يَّدۡخُلُوۡنَهَا يُحَلَّوۡنَ
فِيۡهَا مِنۡ اَسَاوِرَ مِنۡ ذَهَبٍ وَّلُؤۡلُؤًا ۚ وَلِبَاسُهُمۡ فِيۡهَا حَرِيۡرٌ
۳۳ وَقَالُوا الۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِيۡۤ اَذۡهَبَ عَنَّا الۡحَزَنَ ؕ اِنَّ رَبَّنَا
لَغَفُوۡرٌ شَكُوۡرُ ۙ ۳۴ الَّذِيۡۤ اَحَلَّنَا دَارَ الۡمُقَامَةِ مِنۡ فَضۡلِهٖ ۚ
لَا يَمَسُّنَا فِيۡهَا نَصَبٌ وَّلَا يَمَسُّنَا فِيۡهَا لُغُوۡبٌ ۳۵ وَالَّذِيۡنَ
كَفَرُوۡا لَهُمۡ نَارُ جَهَنَّمَ ۚ لَا يُقۡضٰى عَلَيۡهِمۡ فَيَمُوۡتُوۡا وَلَا يُخَفَّفُ
عَنۡهُمۡ مِّنۡ عَذَابِهَا ؕ كَذٰلِكَ نَجۡزِىۡ كُلَّ كَفُوۡرٍ ۳۶ وَهُمۡ
يَصۡطَرِخُوۡنَ فِيۡهَا ۚ رَبَّنَاۤ اَخۡرِجۡنَا نَعۡمَلۡ صَالِحًا غَيۡرَ الَّذِىۡ كُنَّا نَعۡمَلُ ؕ
اَوَلَمۡ نُعَمِّرۡكُمۡ مَّا يَتَذَكَّرُ فِيۡهِ مَنۡ تَذَكَّرَ وَجَآءَكُمُ
النَّذِيۡرُ ؕ فَذُوۡقُوۡا فَمَا لِلظّٰلِمِيۡنَ مِنۡ نَّصِيۡرٍ ۳۷ اِنَّ اللّٰهَ
عٰلِمُ غَيۡبِ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ؕ اِنَّهٗ عَلِيۡمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوۡرِ ۳۸

31 — (Ey Peygamber!) Sana kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak vahyettiğimiz Kitab (Kur'an) hakkın ta kendisidir. Kuşkusuz ki Allah kullarının (her durumundan) haberdardır, (her işlerini) görendir.

32 — Sonra Kitab'ı kullarımızdan seçtiklerimize miras olarak verdik. İşte onlardan kimi nefislerine zulmedicidir, kimi kötülük ve iyiliği müsavi gidendir. Kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda ileri geçendir. İşte bu, büyük fazl-u keremin tâ kendisidir.

33 — (Onların mükâfatları) Adn cennetleridir. Orada altın bilezikler ve inci ile süslenirler. Orada elbiseleri de ipektir.

34 — Onlar derler ki: «Hamd bizden hüznü gideren Allah'a mahsustur. Hakikaten bizim Rabbimiz kesinlikle çok bağışlayıcı, çok mükâfat vericidir.»

35 — «O Rabbimiz ki fazl-u keremiyle bizi kalınacak yurda kavuşturdu. Orada bize hiçbir yorgunluk dokunmaz ve orada bize hiçbir bezginlik de değmez.»

36 — Küfre sapanlara gelince, onlar için cehennem ateşi vardır. Onlar üzerine hüküm verilmez ki (ölüp de kurtulsunlar). Cehennem azabı onlardan hafifletilmez. İşte biz her nankörü böyle cezalandırırız.

37 — O kâfirler cehennemde «Ey Rabbimiz! Bizleri (cehennemden) çıkar da yapmakta olduğumuz işlerin dışında yararlı bir iş yapalım» diye bağrışırlar. (Allah onlara cevap olarak): «Size dünyada düşünen kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Size bir uyarıcı da gelmişti. O halde (azabı) tadın. Şimdi zalimler için bir yardımcı yoktur!» der.

38 — Allah göklerin ve yerin gaybını bilendir. Hiç kuşkusuz Allah göğüslerde olanı da bilir.

(31-38) *«Ey Peygamber! Sana kendisinden... »*

Bu Ayetlerin Tefsiri

31. ayetteki *«El-Kitab»* tan maksat Kur'an'dır. *«Min»* edatı ise tebyin içindir. Veya *«El-Kitab»*tan maksat kitabın cinsidir ve *«Min»* edatı teb'iz içindir. Veya *«El-Kitab»*tan maksat Levh-i Mahfuz'dur ve *«Min»* edatı ibtida içindir.

«O kitap hakkın ta kendisidir». Kendisinden önce gelen semavi kitapları tasdik etmekte, doğrulamaktadır. Kesinlikle Cenab-ı Hak kullarının iç hallerini bilmekte, dış amellerini görmektedir.

Ey Muhammed! Eğer senin durumunda peygamberliğe aykırı bir şey olsaydı Cenab-ı Hak muciz ve hak olan Kur'an'ı sana vahy etmezdi. Ayetin metnindeki *«El-Habir»* kelimesinden maksat, bâtınları (gizlileri) bilendir. *«Basir»* kelimesinden maksat ise zahirleri gören demektir. Habir'i Basir'den önce getirmesi ruhanî emirlerin esas olduğuna işaret etmek içindir. Bunun için Hz. Peygamber *«Kesinlikle Allah sizin amellerinize değil kalplerinize bakar»* buyurmuştur.

ALLAH, KİTABINI KİME MİRAS BIRAKTI

Cenab-ı Hak'kın Kitab'ı miras olarak verdiği seçkin kulların-

dan maksat, İbn Abbas'ın söylediği gibi Ümmet'i Muhammed'dir. Çünkü Allah onları diğer ümmetlerden üstün kılmış, onları ortanca bir ümmet yapmıştır ki insanlar hakkında şahit olsunlar. Onları Rasûl-ü Ekrem'e nisbet etmek suretiyle tahsis etmiştir.

Bazılarına göre «*Seçilmişler*»den maksat, sahabe ve sahabelerden sonra gelen ve sahabelerin izini takip eden ümmet alimleridir. Kur'an'ı onlara miras vermekten maksat, onların Kur'an'ın mânâsını anlayan, Kur'an'ın hakikatlerine, yüceliklerine ve esrarına vakıf olan insanlar kılmak demektir.

Cübbai «*Bu seçilenlerden maksat peygamberlerdir. Allah onları seçmiş, peygamberlikle onları sevmiş, onlara kitaplar vermiş*» demektedir.

Ebu Müslim'e göre, seçilenler şu ayetteki seçilenlerdir: «*Kesinlikle Allah, Adem'i, Nuh'u, İbrahim âlini, İmran âlini âlemlerden üstün kılmıştır.*»

Onlardan bir kısmı nefsine zulmedendir. Yani kitapla amel etmekte kusur edip, nefsine zulmetmiştir. «*Nefsine zulmeden*» ifadesi aynı zamanda başka insanlara zulmedenleri de kapsamaktadır. Başka insanlara zulmeden bir insan dolayısıyla nefsine zulmetmiş olur.

«*Onların bir kısmı vardır ki kitapla amel etmek veya kitaba muhalefet etmek suretiyle müterediddirler*». Bazen amel ederler, bazen muhalefet ederler.

«*Muktesidûn*» kelimesi tereddüt demektir. Zira iktisat ömürdeki tavassut demektir.

«*Onlardan bazıları da Allah'ın sevabına sebkat etmiştir*», yani hayırlar sebebiyle Allah'ın sevabına sebkat etmişlerdir, salih amel-

lerde bulunmuşlardır. Veya nefsine zulmü yapan kişiyi geçmişlerdir. Hayırlar sebebiyle derecelerde yükselmişlerdir. Bu da Allah'ın izniyle, kolaylaştırmasıyla, tevfikiyle olmuştur.

Ayetteki «*Bi iznillah*» tabiri bu mertebeye varılmasının zor olduğuna, ancak Allah'ın tevfiki olursa insanın bu mertebeye varabileceği hususuna işaret etmektedir. Bu hayırlar sebebiyle yarışan, önde olan kişi, taati isyanından fazla olup, Allah'ın Kitabı'yla çokça amel eden kimse şeklinde tefsir edilmiştir. Bu üç kısmın tefsirinde söylenene Hasan Basri'nin şu sözü işaret etmektedir. O şöyle diyor: «*Zalim hasenatı hafif, günahları ağır; muktesid, hasenatı ve günahı eşit; sabık ise hasenatı günahına ağır gelen kimsedir*». Hasan Basri'nin bu yorumundan başka birçok yorum daha vardır. Meselâ Muaz bin Cebel'den gelen yorum şöyledir: «*Nefsine zulmedenden maksat, tevbe etmeden, büyük günah üzerinde ölen kimsedir. Büyük günah işlememiştir ve tevbe de etmemiştir. Yarışı kazanandan maksat ise, büyükten-küçükten tevbe edip veya ne büyük ne de küçük günah işlemeyen kimse demektir.*»

İmam Ahmed, Tayalisi, Abd bin Humeyd, İbn Cerir, İbn'ul-Munzir, İbn Merduveyh, İbn Ebi Hatim, Beyhaki ve Tirmizi, Ebu Said el-Hudri'den, o da Rasûlullah'tan şu hadisi rivayet ediyorlar: «*Bu ayet ve bahsi geçen bütün kimseler aynı mertebede sayılırlar ve hepsi cennettedirler.*»

33. ayetteki «*Cennet*» kelimesi büyük faziletin bedelidir. «*Onlar oraya girer*» cümlesindeki zamir de ya Allah'ın seçmiş oldukları na veya üç sınıfa racidir. Veya cennet kelimesi mübteda, «*Oraya dahil olurlar*» cümlesi de haberidir. «*Orada süslenirler*» cümlesi ikinci haberdir.

«*Esavir*» kelimesi «*Sıvar*» kelimesinin çoğuludur. Kamus'da «*Sıvar bilezik demektir. Arapça değildir. Sonradan Arapçalaştırılmıştır*» denilmektedir.

Ragıb, *«Sıvarın aslı destivaredir ve bilezik mânâsında kullanılmıştır»* der. Yani onlara süs olarak birtakım bilezikler takılır. Bu bilezikler de altındandır. Ayrıca onlara inciler de takılır.

«Onların oradaki elbiseleri ipektir»; ibrişimdir. Harir kelimesi ince elbiseler, ipekli elbiseler demektir.

«Onlar dediler», yani diyeceklerdir: *«Hamd o Allah'a ki bizden üzüntüyü giderdi»*. Kalpleri çevirme üzüntüsü, neticenin korkusunu bizden giderdi. (Bu husus Kasım bin Muhammed'den rivayet edilmiştir).

Ebu Derda *«Kıyamet dehşetinin üzüntüsü kastedilmektedir»* der ve *«Kıyamet'te nefsine zulmeden isabet edenin üzüntüsü kastedilmektedir»* diye ilave eder.

«Mukame yurdu» öyle bir yurttur ki ondan intikal artık ebediyyen bahis konusu olmaz. O cennettir. Cenab-ı Hak bizi lütfundan cennete yerleştirir. Yoksa mecbur değildir. Amel her ne kadar cennete girmenin sebebi ise de esas sebep Allah'ın fazlıdır. Çünkü zati bir istihkak bahis konusu değildir.

Ayet metnindeki Nesab'tan maksat yorgunluktur. *«Lugub»* bıkkınlık, bezginlik ve gevşeklik demektir. Bunlar yorgunluk neticesinde meydana gelir. Bazıları *«Nesab cismi yorgunluk, lugub ise nefsani yorgunluktur»* demişlerdir.

«Onlar üzerinde hükmedilmez», yani ikinci ölümle hükmedilmez. Ki ölsünler, istirahata kavuşsunlar, azaptan tamamen kurtulsunlar. Onlardan bilinen azap da tahfif edilmez. Onların ateşi sönmeye yüz tuttukça yeniden alevlendirilir. Azapları daimidir. Binaenaleyh bu zemherir ve benzeri şekilde azap görmelerine ters düşmemektedir.

Ayetin metnindeki *«Kefur»* kelimesi küfürde ve nankörlükte aşırı gitmek demektir.

Ayet metnindeki *«Yesterihun»* fiili şiddetle bağırmak, feryat etmek anlamındadır. Yani cehennemde *«Kurtaran yok mudur?»* diye bağırırlar ve Cenab-ı Hak'ka durmadan iltica ederek, *«Ey Rabbimiz! Bizi çıkar. Bizim işlediğimizin gayrisi olan salih ameli işleyelim»* derler. Yani bizi ateşten çıkar, dünyaya geri gönder. Orada tevhidi işleyelim veya peygamberin emrine uyalım.

«Size öğüt alacak olanın öğüt alacağı kadar bir süre vermedik mi?..»

Bu yaşantı Hz. Ali'den gelen rivayete göre —ki bir cemaate bunu nakletmiş ve Hakim, İbn Abbas'tan tashih etmiştir— altmış senelik bir süredir.

İmam Ahmed, Buhari ve Nesei, Sehl bin Sa'ddan şöyle rivayet ediyorlar: *«Bir kişi altmış yaş yaşadıktan sonra Cenab-ı Hak artık onun mazeretini kabul etmez.»* Bazıları elli sene olduğunu söylemiştir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayette ise bu kırkaltı sene olarak zikredilmiştir.

«Nazir» Süddi'den gelen rivayete göre Allah'ın Rasûlü'dür. Bazıları *«Peygamber'le beraber olan Kur'an'dır»* demiştir. Ebu Hayyan *«Nazirden maksat peygamberlerdir»* demiştir. Her peygamber ümmetinin naziridir.

«Öyleyse azabı tadın. Zalimler için bir yardımcı yoktur» cümlesindeki *«Zalimler»* den maksat kâfirlerdir.

«Allah göklerin ve yerin gaybını bilendir», yani yer ve göklerde olan bütün gaybları bilendir.

هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ ۗ وَلَا يَزِيدُ
الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ۖ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ
إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ
اللَّهِ ۖ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ ۚ أَمْ آتَيْنَاهُمْ
كِتَابًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِنْهُ ۚ بَلْ إِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا
إِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾ إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا ۚ
وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ ۚ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا
غَفُورًا ﴿٤١﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ
لَيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَا زَادَهُمْ
إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ ۚ وَلَا يَحِيقُ
الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ ۚ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ ۚ
فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا
﴿٤٣﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ
مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَابَّةٍ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا ﴿٤٥﴾

MEÂL

39 — O sizi yeryüzünde halifeler kılandır. Kim küfre saparsa onun küfrü kendi üzerinedir. O kâfirlerin inkârları Rableri katında öfkeden başka birşey artırmaz. Ve o kâfirlerin küfürleri zarardan başka bir şey artırmaz.

40 — (Ey Rasûlüm! Onlara) de ki: «Allah'ı terkedip tapmakta olduğunuz ortaklarınızı gördünüz mü? Bana gösterin, onlar yerden neyi yaratmışlardır? Veya onların göklerde bir ortaklığı mı var? Yoksa biz onlara bir kitap verdik de onlar da o kitaptan bir hüccet üzerinde midirler? Hayır! Zalimlerden bir kısmı bir kısmına aldatmadan başka bir şey vaadetmiyorlar.»

41 — Allah gökleri ve yeri zeval bulmaktan koruyup tutuyor. Andolsun ki eğer onların ikisi zeval bulacak olsalar, onları kendisinden başka kimse tutamaz. Gerçekten o halimdir, gafurdur.

42 — Onlar yeminlerinin var kuvvetiyle kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelmesi halinde ümmetlerin herhangi birinden daha doğru yolda olacaklarına dair Allah'a and içtiler. Ancak onlara uyarıcı (peygamber) gelince, sadece nefretleri arttı.

43 — Zira onlar (hakka ermenin değil) yeryüzünde böbürlenmenin ve kötü düzenler kurmanın (arkasında) koşuyorlardı. Oysa kötü düzen ancak ehlini kapsar. Onlar öncekilerin sünnetinden başkasını mı beklemektedirler. (Ey Rasûlüm!) Allah'ın sünnetinde asla bir döneklik de bulamazsın.

44 — Onlar yeryüzünde gezmediler mi ki kendilerinden öncekilerin akibetlerinin nasıl olduğunu görsünler? Halbuki onlar kuvvet yönünden (bunlardan) daha çetin idiler. Göklerde ve yerde Allah'ı aciz bırakacak hiçbir şey yoktur. O, muhakkak her şeyi bilen, her şeye güç yetirendir.

45 — Eğer Allah, insanları işledikleri (günahları) yüzünden yakalayıp hesaba çekseydi, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat Allah onları belli bir zamana kadar ertelemektedir. Ne zaman ecelleri gelirse (işlerini bitirir). Muhakkak ki Allah kullarını çok iyi görmektedir.

(39-45) *«O sizi yeryüzünde halifeler...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

*«Sizi yeryüzünün halifeleri yapması»*nın mânâsı, size yeryüzünde tasarruf etmenin anahtarlarını vermesidir. Orada bulunanlardan yararlanmanızı sağlamıştır. Veya sizi daha önce geçen ümmetlere halife kılmıştır. Elinizde bulunan malları size miras olarak vermiştir ki tevhid ve taat ile onlara şükredesiniz.

Bu hitap ya ammdır veya Mekkelileredir. Ayetin metnindeki *«Halaife»* kelimesi halife kelimesinin çoğuludur.

NANKÖRLÜĞÜN CEZASINI NANKÖR ÇEKER

«Kim bu nimetleri inkâr ederse veya küfür üzere devam eder, imanı terkederse onun küfrünün vebali ve cezası kendisine aittir. Başkasına değil.» Kâfirlerin küfürleri Rableri katında hakaret, buğz ve gazaptan başka bir şey artırmaz. Kâfirlerin küfrü Ahiret'te ancak zararlarını çoğaltır.

«Yoksa onlar için göklerde bir ortaklık mı var?» Yani onlar Cenab-ı Hak ile beraber göklerin yaradılışında ortak mıdırlar ki sizin iddia ettiğiniz ibadetlere müstehak olsunlar? Böyle bir şey olmadığına göre ibadete müstehak değildirler. *«Yoksa biz onlara*

bir kitap mı verdik ki o kitap onları ortak edindiğimizi ilân ediyor? Onlar da o kitaptan açık bir hüccet üzerindemidirler ki bizimle beraber ortak olduklarını iddia ediyorlar?»

Bu ayetin mânâsı: Onların ibadeti ya akılla olur ki hiç bir akıl yeryüzünde hiçbir şey yaratmayan, gökte hiçbir ortaklığı olmayan bir nesneye ibadet edilmesinin doğruluğuna hükmetmez. Veya bu ibadet nakille olur. Oysa biz müşriklere *«Putlara tapın»* diye emir getiren bir kitap vermemişizdir.

«Hayır! Zalimlerin bir kısmı diğerine ancak aldatma vaadediyor» cümlesi, putperestler hakkında nazil olmuşsa —ki ekserî müfessir bu kanaattedir— hükmü ammdır.

«Cenab-ı Hak gökleri ve yeri zail olmaktan tutmaktadır» cümlesi isti'nafi bir cümledir. Şirkin çirkinlik ve dehşetini takrir için getirilmiştir. Yani Cenab-ı Hak gökleri ve yeri düşmesinler, zail olmasınlar diye korumaktadır. Zira gök ile yer mümkinattandır. Bu mümkinatlar var edildikleri zaman Allah'a muhtaç oldukları gibi bekaları halinde de Allah'a muhtaçtırlar. Allah olmasa baki kalamazlar.

Bazıları *«Zeval»i,* makamdan intikal etmekle tefsir etmişlerdir. Yani Cenab-ı Hak gökleri, mekânından intikal edip, yükselmekten veya alçalmaktan meneder. Yeri de bu şekilde tutmaktadır.

Abd bin Humeyd ve cemaanın İbn Abbas'tan rivayet ettiği bir rivayet de bunu iktiza etmektedir.

Bazıları *«Onların zevallerinden maksat deveranlarıdır. Onların ikisi de sakindirler. Yıldızları kapsayan onların felekleri, yani atmosferleridir. O felek (atmosfer) ise göklerden başka bir şeydir»* demişlerdir.

«Allah'a yemin ederim, eğer onlar zail olurlarsa...»; yani farazi bir şekilde zevale yüz tutarlarsa, onları o zevalden (veya Allah'tan) sonra hiç kimse tutamaz.

«Kesinlikle Allah halimdir, gafurdur, affedicidir». Bundan dolayı müşriklere karşı hilm göstermiş, onlardan tevbe edenleri, suçları çok ağır olmasına rağmen kabul etmiştir. Ağır cürümleri, onların hemen cezalandırılmalarını gerektirir. Onların o ağır cürümleri gökler ve yerin tutulmasını, düşmekten menedilmesini iktiza eder. Âlemin onların başına yıkılmasını gerektirir. Bu yüzden, *«Bu makam kudret makamıdır, hilm ve mağfiret makamı değildir»* şeklindeki itham yersizdir.

«Yeminlerinin bütün gücüyle Allah'a yemin ettiler...» yani var kuvvetiyle yemin ettiler. Güçlerinin dahilinde olan bütün şiddetle, kendilerine bir nezir gelirse kesinlikle her ümmetten daha hidayette olacaklarına dair yemin ettiler.

Bu ayetteki zamirler Kureyş kabilesine racidir. Onlar Rasûl-ü Ekrem peygamber olmazdan önce ehli kitaptan bir grubun peygamberlerini yalanlamış olduklarını işitmişlerdi. Bunun üzerine; *«Allah yahudilere ve hıristiyanlara lânet etsin. Onlara peygamber geldi, onlar peygamberleri yalanladılar. Allah'a yemin olsun, eğer bize peygamber gelirse biz her ümmetten daha çok hidayette olacağız»* dediler.

İşte bunun üzerine Cenab-ı Hak bu ayeti aleyhlerine indirdi.

Ayet metnindeki *«İhda»* kelimesi *«Bir»* demektir, vahid mânâsınadır. El-Umem kelimesindeki eliflâm vaad içindir. Yani peygamberlerini yalanlayan ümmetlerin her birinden daha fazla hidayette olacağız. Bize bir peygamber gelirse, yahudi, hıristiyan ve başka peygamberleri yalanlayan ümmetlerin herbirinden daha faz-

la hidayette olacağız. Hepimiz iman edeceğiz, hiçbirimiz o peygamberi yalanlamayacağız.

«Onlara bir nezir geldiğinde» ki o nezir peygamberlerin en şereflisi Hz. Muhammed idi. Bu nezirden maksadın bu olduğu İbn Abbas ve Katade'den rivayet edilmiştir ve zahîr de budur. Mukatil *«Nezirden maksat ayın ikiye ayrılmasıdır»* der. Fakat makam bu yoruma pek müsait değildir.

Ayetin sonundaki *«Nufûr»* kelimesi haktan uzak olmak, haktan kaçmak demektir. Kötü hile mânâsına gelen Mekru's-Seyyi kelimesinden maksat Rasûlullah'a karşı içinde oldukları aldatmaca, peygambere yapmış oldukları hiledir. Katade bu lâfızdan maksadın şirk olduğunu söylemiştir. (Bunu aynı zamanda İbn Cerir, İbn Cüreyc'ten de rivayet etmiştir).

Bu ayetin metnindeki *«Yehiku»* fiili ihata etmek demektir. Yani kötülük ve hile ancak ehlini ihata eder. Ancak onlara isabet eder.

Ayet genel bir mânâ getirmektedir. İşler sonuçlarına göredir. Cenab-ı Hak mühlet verir, fakat ihmal etmez. Dünyanın arkasında Ahiret vardır. Zulmedenler (zalimler) gelecekte ne şekilde evirilip çevrileceklerini göreceklerdir. Hulâsa başkasına hile yapmaya çalışan bir insana hilesi zarar verir. Hakikatte hileye maruz bırakılan adam kurtulmuştur, hilebaz ise helâk olmuştur.

Allah'ın daha öncekiler hakkındaki sünneti yalanlamalarından dolayı onları azaba düçar etmesidir. Allah'ın sünneti; O'nun âdeti, kanunu ve sistemidir. *«Allah'ın sünnetinde ne tebdil ne de tahvil görmezsin»*. Azabın, peygamberleri yalanlayan kimselerden nakledilip başkasına gittiğini görmezsin.

ZALİMLERDEN İBRET ALMAK GEREKTİR

«Yeryüzünde hiç gezmediler mi ki kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler» cümlesi Allah'ın sünnetinin yalancılara azap etmek şeklinde olduğuna delâlet eder. Ve önceki cümlenin delilidir. Yani yeryüzünde gezen kimseler bunun böyle olduğunu görür. Mekke'den Şam'a, Yemen'e, Irak'a gidip gelirken peygamberleri yalanlayan ümmetlerin başından geçenleri helâk olduklarına dair alâmetleri görürler ve böylece ibret alırlar.

«Onlar kuvvet yönünden bu müşriklerden daha şedid idiler. Hiçbir şey Cenab-ı Hak'kı aciz bırakamaz» ayeti tıpkı *«Allah küçük büyük hiçbir günahı terketmez. Hepsinin hesabını görür»* ayeti gibidir. Şeyhulislâm Ebussuud Efendi'ye göre bu cümle itirazî bir cümledir. Daha önceki cümleden anlaşılan mânâyı takrir etmektedir. Yani Cenab-ı Hak daha önce peygamberleri yalanlayanların kökünü kesmiş, kazımıştır. Bundan sonra da böyle olacaktır. Cenab-ı Hak ilim ve kudrette doruk noktada bulunmaktadır ve bu da Allah'ın hiçbir şeyle aciz bırakılamayacağının delilidir.

Eğer Cenab-ı Hak bütün insanları işlemiş oldukları günahları sebebiyle muaheze etseydi —nitekim daha öncekileri muaheze etmiştir— yeryüzünde yürüyen hiçbir canlı bırakmazdı. Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Öyle bir fitneden korunun ki o sizden sadece zulmedenlere dokunmaz»* buyurmuştur.

Bazıları *«Dabbe'den maksat sadece insanlardır»* demişlerdir. Nitekim *«Allah onları belli bir zamana kadar tehir eder»* cümlesi de bunun delilidir. *«Bugün»*den, *«Bu zaman»*dan maksat Kıyamet Günü'dür. Çünkü buradaki zamir akıl sahiplerine raci olan bir zamirdir. Kıyamet Günü insan nevinin son zamanı olarak belirtilmiştir.

Bazıları *«Bu zamir bahsi geçen herkese racidir. Kıyamet de*

mahlûkat cinsinin en son zamanıdır. Yani bütün cinsler o noktaya kadar gidecektir» demişlerdir.

«Onların ecelleri geldiğinde —ki Allah kullarını görmektedir— onlardan mükellef olanları, Kıyamet Günü'nde amellerinden dolayı cezalandıracaktır». Eğer şer işlemişlerse cezaları şer, hayr işlemişlerse cezaları hayrdır. *«Allah kullarını görmektedir»* cümlesi cezanın yerine konulmuştur. Hakikatte ise ceza *«Cezalandıracaktır»* diye işaret ettiğimiz şeydir.

FATIR SÛRESİ'NİN SONU

YASİN SURESİ

Sure : 36

Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. 83 ayettir.

Makıl bin Yesar'dan gelen hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *«Yasin, Kur'an'ın kalbidir»*. Aynı zamanda Yasin Suresi'ne *«Kalb'ul-Kur'an»* ismi verilmiştir. Gazali, *«Yasin'e Kalb'-ul-Kur'an denilmesinin nedeni şudur: Kur'an'ın nirengi noktasını iman teşkil etmektedir. İmanın sıhhatli olması haşrı ikrara bağlıdır. Haşr meselesi de en beliğ, en güzel bir şekilde Yasin Suresi'nde izah edilmektedir. İşte bunun için sure bedenin sıhhatine bedel olan kalbe benzetilmiştir»* diyor. Zira haşre iman eden bir kimse ateşten korkar, cenneti arzular. Böylece imanın hastalıkları olan günahlardan kaçınır. Zira o günahlara iman karıştırılmış olur, zayıf düşer. Bu kimse aynı zamanda taatlerle de iştigal eder. Taatler ise sıhhati hıfzeden elementler gibidir. Haşr hakkında imanı kuvvetli olmayanın hali bunun tam tersidir. İşte bu yüzden haşrı itiraf etmek, bedenin sıhhatinden nirengi noktasını teşkil eden kalbe benzetilmiştir. Haşr hususunda imanı hasta olmayan bir kimse ateşten korkar. cennete rağbet eder, günahlardan çekinir. O günahlar ise imanın hastalıkları gibidir. Zira iman günahlarla karmakarışık olur, zayıf düşer. Kişi Allah'ın taatleriyle iştigal eder. Onlar da sıhhati koruyucu gibidirler. Kıyamet hakkında imanı kuvvetli olmayan bir kimsenin hali bunun tam zıddıdır. Böylece haşrı ikrar ve itiraf etmek, tıpkı sağlığı ile bedenin sağlığa kavuştuğu, hastalığı ile bedenin hastalandığı kalbi itiraf etmek gibidir. Her şeyin kalbi onun esasıdır. Kalpten başka diğer nesnelerin ise mukaddimeleri ve tamamlayıcılarıdır. Binaenaleyh

Rasûl-ü Ekrem'in Yasin Suresi'ne *«Kur'an'ın Kalbi»* demesi bu kabildendir. Zira peygamberlerin gönderilmesinden, kitapların indirilmesinden maksat, kulları haşrdaki kemâl noktasının hedefine irşad etmektir. Bu da Sırat-ı Müstakim'den gitmekle mümkün olabilir. Bu sure en mükemmel bir şekilde Sırat-ı Müstakim'i açıklamaktadır.

Sure, usûl ilminin ana noktalarını, alimler arasında muteber olan meseleleri, en güzel bir şekilde takrir ettiğinden ötürü, Sahih-i Buhari'de sekerat halinde olan ölüler üzerine okunsun diye varid olan emrin nedenini ortaya koyar.

Ebu Nasr, *«El-İbane»* isimli kitabında Hz. Aişe'den şöyle rivayet ediyor. «Buyurdular: *«Allah'ın Kitabı'nda bir sure vardır. Ona Allah katında el-azime adı verilmektedir. Onu okuyan, Allah katında şerefli olan kişi adını almaktadır. Onu okuyan bir kimse Kıyamet Günü'nde Revi ve Mudar kabilelerinin fertlerinden daha fazlası hakkında şefaat edecektir. Bu sure Yasin Suresi'dir.»*

Bu sure İbn Durays, Nuhas, İbn Merduveyh ve Beyhaki'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre Mekki'dir, yani hicretten önce nazil olmuştur. Bazı alimlere göre *«Biz ölüleri diriltiriz»* ayeti Medine Dönemi'nde nazil olmuştur. Ayetin sebebi nüzulü şöyledir: Beni Selime kabilesi Rasûlullah'ın mescidine yakın olmak istiyordu. Çünkü kendileri Medine'nin uzak bir bölgesinde oturuyorlardı. Hz. Peygamber *«Kesinlikle adımlarınız yazılır»* buyurdu. Yani ne kadar fazla adım atarsanız o kadar fazla yazılır! Bunun üzerine onlar yerlerinden ayrılmadı.

Bazıları da, *«Allah'ın size rızık olarak verdiğinden infak edin» ayeti münafıklar hakkında ve Medine'de nazil olmuştur»* demişlerdir. Fakat bu rivayet sahih olmadığı için itiraza maruz kalmıştır. Bu surenin ayetleri Kûfeliler'in sayımına göre 83'tür. Başka sayımlara göre ise 82'dir.

Kelimeleri 729, harfleri 3000'dir. Fazileti hakkında Enes'ten şu hadis rivayet edilmiştir:

«Her şeyin kalbi vardır. Kur'an'ın kalbi de Yasin'dir. Kim Yasin'i okursa Yasin'in okunmasıyla ona, on defa Kur'an okuması yazılmış olur». Hadisi Tirmizi rivayet etmiş ve *«Garib»* olduğunu söylemiştir. Hadisin senedinde meçhul bir ravi vardır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يٰسٓ ﴿١﴾ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣﴾ عَلٰى
صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤﴾ تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٥﴾ لِتُنْذِرَ قَوْمًا
مَّا اُنْذِرَ اٰبَآؤُهُمْ فَهُمْ غٰفِلُونَ ﴿٦﴾ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰٓى
اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾ اِنَّا جَعَلْنَا فِٓى اَعْنَاقِهِمْ اَغْلٰلًا
فَهِىَ اِلَى الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُّقْمَحُونَ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ
سَدًّا وَّمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَاَغْشَيْنٰهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾
وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾
اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِىَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ ۚ
فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَّاَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿١١﴾ اِنَّا نَحْنُ نُحْىِ الْمَوْتٰى وَنَكْتُبُ
مَا قَدَّمُوا وَاٰثَارَهُمْ ۗ وَكُلَّ شَىْءٍ اَحْصَيْنٰهُ فِٓى اِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿١٢﴾

MEÂL

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 — Yâsîn.

2 — Hikmet dolu Kur'an'a andolsun.

3 — Kuşkusuz ki sen gönderilen elçilerdensin.

4 — Dosdoğru bir yol üzerinde...

5 — (Kur'an) her şeye gâlib ve çok merhametli olan Allah tarafından indirilmiştir.

6 — Ataları uyarılmamış ve bu yüzden kendileri gaflet içinde kalmış bir kavmi uyarman için (sana indirilmiştir).

7 — Andolsun ki onların çoğunun üzerine kavl (azap) hak olmuştur. Fakat onlar iman etmezler.

8 — Gerçek şu ki biz onların boyunlarına bukağılar geçirdik. O bukağılar çenelere kadar dayanmıştır. Bundan ötürü çeneleri yukarı kalkıktır.

9 — Onların önlerine bir sed, arkalarına da bir sed çektik. Böylece onları kuşattık. Bu yüzden onlar artık göremezler.

10 — (Ey Rasûlüm!) Onları korkutsan da korkutmasan da (onlar açısından) birdir. Onlar iman etmezler.

11 — (Ey Rasûlüm!) Sen ancak zikre (Kur'an'a) uyan ve görmediği halde Rahman olan (Allah)dan korkan kimseyi uyarabilirsin. Artık o kimseyi mağfiret ve çok iyi bir mükâfat ile müjdele.

12 — Kuşkusuz ki ölüleri diriltecek olan ancak ve ancak biziz. Daha önce yaptıklarını da, geriye bıraktıklarını da yazmaktayız. Her şeyi apaçık bir kitapta (inceden inceye) saymışızdır.

(1-12) *«Yâsîn. Hikmet dolu Kur'an'a andolsun. Kuşkusuz ki ki sen...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

İbn Ebi Şeybe, Abd bin Humeyd, İbn Cerir, İbn'ul-Munzir ve İbn Ebî Hatim, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyorlar: *«Yâsîn; ey insan demektir.»*

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre *«Bu kelime Habeşçe'dir»*. Başka bir rivayette ise Tay lûgatında olduğunu söylemiştir. Tay, Araplarda bir kabiledir.

Zemahşeri, *«Eğer bu rivayet sahih ise, onun aslı «Ya Kıneysin» olur. Fakat bu çağrı çok yapıldığından dolayı «Kıney» kelimesini atmışlar, Yasin kelimesini bırakmışlardır. Tıpkı «Eymenullah» tabirinde «Mellah» kelimesini kullandıkları gibi. Yani «Eymen» kelimesinden elif, ya ve nun harflerini atıp, sadece mim harfini bırakmışlardır. Burada da fazla harfleri atmışlar, sadece Yasin kelimesini bırakmışlardır»* der. Fakat Ebu Hayyan, Zemahşeri'ye şu şekilde itiraz etmektedir: *«Araplar «İnsan» kelimesinin tasgirini «Uneysiyyan» şeklinde okurlar. Araplar'ın böyle okuması da «İnsan» kelimesinin «Nisyan» kökünden geldiğinin delilidir. Zira insanın aslı insiyandır. Tasgir olarak okunduğunda aslına rücu etmiş olur.»*

Bir gruba göre de *«Ya»* nida harfidir. *«Sin»* de insan lâfzı yerine kaim olmuş ve ondan bir harf çıkarılmıştır. Yani insan kelimesinden sadece *«Sin»* harfi çıkarılmış ve insan lâfzının yerine kaim olmuştur. Bunun benzeri hadiste gelen şu kelimelerdir: *«Kılıç şa olarak yeter»*. Yani şahit olarak yeter. Şahit kelimesinden sadece *«Şın»* harfi alınmıştır.

«Ve'l-Kur'ani» ibaresi Kur'an'a yapılan yemini gösterir. *«Vav»* harfi kasem içindir. Hakim kelimesi de onun sıfatıdır. Yani hikmet sahibi, hikmet dolu Kur'an'a yemin olsun ki sen peygamberlerdensin!

Bazıları *«Ve'l-Kur'ani kelimesi üzerindeki vav atf harfidir. Onu Yasin üzerine atfeder. Yani yeminden sonra yemin olur. Yasin de yemindir, o da yemindir»* demişlerdir.

«Kesinlikle sen peygamberlerdensin» cümlesi, kâfirlerin Rasûl-ü Ekrem'e *«Sen peygamber değilsin»* demelerine karşılık inkâr bakımından cevaptır.

Ayet metnindeki *«Tenzile»* kelimesi mukadder bir fiilin mefulüdür. Yani aziz ve rahim olanın indirdiğini överim veya o aziz ve rahim olanın indirdiği olarak indirilmiştir.

Bazıları *«Yasin mübtedadır, sure mânâsını ifade eder. Bu cümle de onun haberidir. Yani Yasin, Aziz ve Rahim olanın indirdiği Kur'an'dır»* demişlerdir.

«Ataları uyarılmamış bir kavmi uyarman için Aziz ve Rahim olanın indirdiği Kur'an'dır» demişlerdir.

«Ataları uyarılmamış bir kavmi uyarman için Aziz ve Rahim olan Allah tarafından (bu Kur'an) sana indirilmiştir», yani atalarından maksat, yakın atalardır. Çünkü uzak ataları, Hz. İsmail ta-

rafından Hz. İbrahim'in şeriatı kendilerine tebliğ edilmek suretiyle uyarılmıştır. Onlara Hz. İbrahim'in şeriatını Hz. İsmail tebliğ etmiştir. Bazıları bu şeriata iman etmiştir. Sonra zaman geçtikçe, Hz. İsmail'in getirdiği İbrahim şeriatının isminden başka bir şeyi kalmamıştır.

El-Bahr adlı tefsirde şöyle denilmektedir: *«Allah'a davet hiçbir millet için tamamen kesilmiş değildir. Ya peygamberlerden biri bilfiil onları Allah'a çağırmıştır veya başkaları peygamberlerin şeriatlarını nakletmek suretiyle onları çağırmıştır. Kureyş'e daha önce bir peygamber gelmediğine delâlet eden ayetler ise onlara bizzat peygamber gelmediğini gösterir. Onların yakın ecdadına da bizzat peygamber gelmemiştir ama peygamberlerin getirdiklerini onlara nakledenler vardı. İşte bu nakiller tamamen kesildikten sonra Rasûl-ü Ekrem onlara peygamber olarak gönderilmiştir.»*

YERİNE GETİRİLEN KAVL NE DEMEKTİR?

«Kavl (söz) hak olmuştur» cümlesindeki *«Kavl»* ile maksat İblis'in *«Yemin ederim, onların hepsini dalâlete götüreceğim»* şeklindeki ifadesine Allah Teâlâ'nın *«Kesinlikle cehennemi cinlerle ve insanlarla dolduracağım»* şeklinde verdiği cevaptır. Yani bu hüküm Cenab-ı Hak'kın ilminde sabit ve vacip olmuştur ve bu hükme onların çoğunun dahil olması Allah'ın ilminde geçmiştir.

Cinlerden maksat İblis'in tâbileri, insanlardan maksat da kâfir olanlar, Allah'a ve peygamberlere karşı gelenlerdir.

Ebu Hayyan'dan nakledildiğine göre *«Kavl»* peygamberlerin diliyle gelen tevhiddir.

«Onların çoğu iman etmez», yani senin onları uyarmanla ima-

na gelmezler. Bu cümle kavlin onlar için sabit olmasının, onların yalanlamaları ve küfürleri nedeniyle olduğunu ifade ediyor. Tabii bu, ilmi ezelinin sebkatı itibarıyla böyledir.

Ayet metnindeki «*A'nak*» kelimesi «*Unuk*» kelimesinin çoğuludur. Elin boyuna bağlanmasına yarayan ip veya demir gibi nesneler için kullanılır. Tenvin, tazimi ifade eder. Yani onların ellerini boyunlarına bağlamakta kullanılan korkunç bukağılar (kelepçeler) vardır. O eli boyna bağlayan alet onların çenelerine kadar gelir. Yani başları yukarı kalkık bir şekilde kalır. Onlar netice olarak başları kalkık, gözleri donuk ve kapalı olarak dolaşırlar.

«*Onların önlerine ve arkalarına büyük bir sed (veya bir çeşit sedd) çekmişizdir*», yani her taraflarında sed vardır ve o sedden ötürü onları tamamen perdelemişizdir.

Mücahid, «*Egşeyna*» fiilinin mânâsının «*Onların gözlerine perdeler çekmişizdir*» şeklinde olduğunu söyler. Onlar o perde sebebiyle artık herhangi bir şey göremezler

İbn Abbas, Ömer bin Abdulaziz, İbn Sirin, Hasan Basri, Zeyd bin Ali ve Ebu Hanife «*Egşeyna*» yerine «*E'şeyna*» şeklinde gayn harfini ayn olarak okumuşlardır. Bu, gözün görmesini zayıflatmak demektir. Yani onların gözlerini görmez hale soktuk, kör ettik.

Rivayet edildiğine göre, bu iki ayet Beni Mahzun kabilesi hakkında nazil olmuştur. Sebebi de şudur: Ebu Cehil, Rasûl-ü Ekrem'in namaz halinde olduğu bir zamanda ona vurmak üzere bir taş kaldırır. Cenab-ı Hak da onun elini boynuna yapıştırır. Arkadaşlarına döndüğünde taş henüz eline yapışmıştı. Arkadaşları onu ancak zorlukla açabildiler. O taşı bu sefer Mahzun kabilesinden bir başkası aldı. Rasûlullah'a yaklaşınca Cenab-ı Hak onun gözünü kör etti. O da arkadaşlarının yanına dönüverdi. Onları görmüyordu. Onlar kendisini çağırınca seslerine doğru gitti. Üçüncüsü

kalktı ve *«Yemin olsun, bu taşla onun başını ezeceğim»* diyerek eline bir taş aldı ve Rasûlullah'a doğru gitti. Fakat gerisin geriye kaçmaya başladı. Sonunda da sırt üstü düştü. Kendisine *«Niçin böyle oldun?»* denildiğinde, şöyle cevap verdi: *«Korkunç bir şey gördüm. Muhammed'e yaklaştığım zaman kükremiş koca bir deve gördüm. Benimle onun arasına girdi. Lat ve Uzza'ya yemin ederim, eğer ona yaklaşsaydım o deve beni yerdi.»*

Böylece anlaşılıyor ki ayet metnindeki bukağı, Rasûl-ü Ekrem'e eziyet veren kimselere mâni olmak konusunda bir istiare ve mecazdır, ondan kinayedir.

«Sen ancak zikre tâbi olan kimseyi uyarabilirsin»; yani Kur'an'a tâbi olan kimseyi. Çünkü Kur'an'ı okurken düşünen, Kur'an'la amel eden kimseler ancak senin uyarmanla iman ederler.

Bazıları *«Zikirden maksat vaazdır»* demişlerdir. Yani sen ancak, senin vaaz-u nasihatine tâbi olan kimseyi uyarabilirsin. Bazıları *«Bu tâbi olan kimseler Allah'ın ilminde tâbi olanlardır. Onlar da Kureyş'in içinde az idi ve onlar için kavl sabit olmamıştı»* dediler.

«Rahman'dan korkan», yani onun cezasından korkan, rahmetine aldanmayan. Çünkü Cenab-ı Hak'kın rahmetinin büyüklüğüyle beraber azabı da elemlidir. Nitekim Cenab-ı Hak bir ayette *«Kullarıma haber ver, kesinlikle ben Gafur ve Rahim'im Ve azabım da elem verici azabın ta kendisidir»* buyurmuştur.

Katade *«Ecri kerim»* ifadesini cennetle tefsir etmiştir. *«Onu büyük bir mağfiret ve cennet ile müjdele.»*

Cennetten maksat onun nimetleridir. Bu nimetler içerisinde dünyada hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir

beşerin kalbine gelmeyen nimetler vardır. O nimetlerin en büyüğü Allah'ın cemalini görmektir.

Cenab-ı Hak ölüleri dirilteceğini bildirmekte, onların işlemiş olduğu salih veya fasid amelleri ve kendilerinden sonra olan eserlerini yazdığını beyan etmektedir. Meselâ onların kendilerinden sonra gelen hasenatları (okuttukları bir ilim, telif ettikleri bir kitap, vakfettikleri bir mal, veya Allah yolunda yapmış oldukları bir bina) Allah Teâlâ yazmaktadır. Zalim sistemlerini getirmişlerse, fasid nizamlarını tesis etmişlerse, şer ve fesadın menbalarını teşkil eden hareketler bırakmışlarsa, kendilerinden sonra da bunlar yazılmaktadır.

Bazıları yazmayı hıfzetmekle tefsir etmiştir. Yani biz onların yaptıklarını hıfzediyoruz. ilmimizle tesbit ediyoruz, unutmuyor, ihmal etmiyoruz. Tıpkı yazılanın tesbit edildiği gibi. Onların takdim ettiklerinden ve eserlerinin yazılmasından maksat onların cezalandırılmaları ve mükâfatlandırılmalarıdır. Eğer hayrı takdim etmişlerse cezaları hayrdır, şerri takdim etmişlerse cezaları şerdir.

Hasan Basri ve Dahhak bunun onları şirkten imana çıkarması demek olduğunu söylerler. Onlar ölümü cehaletten kinaye kabul etmişlerdir ve el-Mevta kelimesindeki eliflâmı ahd olarak değerlendirmişlerdir.

İMAMIN MÂNÂSI

«İmam» lâfzı şanı yüce bir asl, bir ana kaynak demektir ki daima ona uyulur, ona tâbi olunur, ona muhalefet edilmez. *«Mubin»* ise olanı, olmuşu ve olacağı açıklayıcı, ortaya çıkarıcı demek-

tir. El-Bahr'da bu tefsir Mücahid'den rivayet edilmektedir. Katade *«İmamı mubin, Levh-i Mahfuz'dur»* der. *«Levh-i Mahfuz'da yazılan»*dan maksat, olan ve Kıyamet'e kadar olacak şeylerdir. Bu yazılanlar bazı rivayetlerde varid olduğu gibi sonuçludurlar. Sonuçsuz oldukları şeklinde gelen rivayetler tevil edilmektedir. Levh-i Mahfuz'un hakikati hakkında kesin bir bilgi (kâğıt mıdır, bakır mıdır, demir yahut altın mıdır, gümüş müdür) kesin bir haber gelmemiştir. Bu sebeple onu tayin etmekten kaçınılmıştır.

Bazı alimler *«İmamı mubin, Allah'ın ezeli ilmidir»* demişlerdir. Tıpkı Üm'mül-Kitab'ın Allah'ın ezeli ilmi olması gibi. Bu öyle bir asıldır ki, (İmam Şafii'nin söylediği gibi) mümkünatın sınıflarının saflarında ona muhalefet edecek yoktur. Onu mubin (açıklayıcı) şeklinde vasıflandırmak, onun ortaya çıkarıcı olmasından ileri gelir. Zira şöyle denilir: *«İlim bir sıfattır o sıfat hangi zatta varsa, o sıfatla zikredilen o zatta tecelli eder.»*

Hasan Basri'nin *«İmamı Mubin'den maksat amel defterleridir»* dediği söylenir. Fakat bu nakil Hasan Basri'den kesinlikle sabit olmamıştır.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلًا اَصْحٰبَ الْقَرْيَةِ ۘ اِذْ جَآءَهَا الْمُرْسَلُوْنَ ۚ ﴿١٣﴾
اِذْ اَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوْهُمَا فَعَزَّزْنَا
بِثَالِثٍ فَقَالُوْٓا اِنَّآ اِلَيْكُمْ مُّرْسَلُوْنَ ﴿١٤﴾ قَالُوْا مَآ اَنْتُمْ اِلَّا
بَشَرٌ مِّثْلُنَا ۙ وَمَآ اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍ ۙ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَكْذِبُوْنَ ﴿١٥﴾
قَالُوْا رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّآ اِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُوْنَ ۖ وَمَا عَلَيْنَآ اِلَّا
الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿١٧﴾ قَالُوْٓا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ ۖ لَئِنْ لَّمْ تَنْتَهُوْا
لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِّنَّا عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١٨﴾ قَالُوْا طَآئِرُكُمْ
مَّعَكُمْ ۭ اَئِنْ ذُكِّرْتُمْ ۭ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُوْنَ ﴿١٩﴾ وَجَآءَ مِنْ
اَقْصَا الْمَدِيْنَةِ رَجُلٌ يَّسْعٰى قَالَ يٰقَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِيْنَ ۙ ﴿٢٠﴾
اتَّبِعُوْا مَنْ لَّا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا وَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿٢١﴾ وَمَا لِيَ
لَآ اَعْبُدُ الَّذِيْ فَطَرَنِيْ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٢٢﴾ ءَاَتَّخِذُ مِنْ
دُوْنِهٖٓ اٰلِهَةً اِنْ يُّرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ لَّا تُغْنِ عَنِّيْ شَفَاعَتُهُمْ
شَيْـًٔا وَّلَا يُنْقِذُوْنِ ۚ ﴿٢٣﴾ اِنِّيْٓ اِذًا لَّفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٢٤﴾ اِنِّيْٓ
اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُوْنِ ﴿٢٥﴾ قِيْلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ ۭ قَالَ يٰلَيْتَ قَوْمِيْ
يَعْلَمُوْنَ ۙ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِيْ رَبِّيْ وَجَعَلَنِيْ مِنَ الْمُكْرَمِيْنَ ﴿٢٧﴾

13 — Onlara elçilerin geldiği o şehir (Antakya) halkını örnek olarak anlat!

14 — Biz onlara iki elçi göndermiştik. O iki elçiyi yalanladılar. Böylece biz o iki elçiyi üçüncü bir elçi ile takviye ettik. (Elçiler onlara): «Muhakkak ki biz sizlere gönderilmiş elçileriz» demişlerdi.

15 — (Halk): «Siz de bizim gibi sadece bir beşersiniz. Rahman (size) bir şey indirmemiştir. Siz ancak yalan söylüyorsunuz» dediler.

16 — (Elçiler) dediler ki: «Rabbimiz bilir ki gerçekten biz size gönderilmiş elçileriz.»

17 — «Bize düşen ancak apaçık bir tebliğdir.»

18 — O şehrin ahalisi: «Doğrusu biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Eğer kesin olarak (bu işe) son vermezseniz muhakkak ki sizi taşlarız ve (böylece) bizden size elem verici bir azap dokunur» dediler.

19 — (Elçiler) dediler ki: «Sizin uğursuzluğunuz sizinle birliktedir. Size nasihatta bulunulduğu için mi uğursuzluğa uğradınız? Hayır, siz aşırı giden bir kavimsiniz.»

20 — Şehrin en uzak semtinden bir kişi koşarak geldi: «Ey kavmim! Elçilere tâbi olun» dedi.

21 — «Sizden (tebliğe karşılık) herhangi bir ücret istemeyen ve doğru yolda olan bu kimselere tâbi olun.»

22 — «Beni yaratana ben ne diye ibadet etmeyeyim! Siz O'na döndürüleceksiniz.»

23 — «Ben O'ndan başka mabudlar edinir miyim hiç? Rahman olan Allah bana zarar vermeyi dilese, ne onların şefaatleri bana bir yarar sağlar, ne de onlar beni kurtarabilirler.»

24 — «Kuşkusuz ki bu durumda ben apaçık bir sapıklık içinde olurum.»

25 — «Ben Rabbinize iman ettim. Bu nedenle bana kulak verin.»

26 — O'na «cennete gir» denilince o şöyle dedi: «Keşke kavmim bilseydi»;

27 — «Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kıldığını.»

(13-27) *«Onlara elçilerin geldiği o şehir...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Karye», yani o köyden, o kasabadan maksat, İbn Abbas'tan gelen rivayete göre Antakya'dır. Bu rivayet Bureyde ve İkrime'den de gelmiştir. El- Bahr'da bu karyeyi Antakya'dan başka bir kasabaya hamleden olmadığı söylenilir.

«Oraya elçiler geldiler» ifadesindeki elçiler Katade ve bazı büyük müfessirlere göre peygamberler değil Hz. İsa'nın elçileri, havarileridir. Hz. İsa göğe kaldırıldığı zaman onları Antakya'ya gönderdi» şeklindeki tabir, Allah'ın emriyle gönderildiklerine işarettir.

İbn Abbas ve Kâb, *«Onlar Allah'ın elçileri, Rasûlleriydi»* demişlerdir.

Bazı müfessirler de bu görüşü benimsemişlerdir. Bu müfessirlerin iddiasına göre Cenab-ı Hak, Hz. İsa'ya destek olmaları, onun şeriatını takrir etmeleri için, Hz. Musa'ya destek olmak üzere Harun'u gönderdiği gibi, peygamberler göndermiştir.

İbn Abbas'ın bu görüşü *«Hatırlat o zamanı ki iki kişi gönderdik»* ayetiyle de teyid edilmektedir. Ayrıca o kasaba halkının *«Siz de bizim gibi beşersiniz»* şeklindeki sözleri de onların peygamber

olduğuna delâlet eder. Çünkü onların iddialarına göre Allah tarafından gönderilen bir peygamberin beşer olmaması gerekir. Onların iddialarına göre peygamberlik beşerî olmamalıdır. Yani peygamberlerin insan olmaması gerekir. Bazılarına göre İbn Abbas'tan gelen tefsiri o elçilerde görülen mucizeler doğrulamışlardır. Meselâ bazı rivayetlerde geldiği gibi, *«Onlar ölüleri diriltir, körleri görür hale getirirlerdi.»* Oysa mucize sadece peygamberlerden sadır olur, onun elçilerinden değil!

ANTAKYA HALKININ HAVARİLERİ YALANLAMASI

«Onlar o iki elçiyi yalanladılar». Çünkü kasaba halkı o zaman putlara tapmaktaydı.

Ayetin metnindeki *«Azzezna»* fiili, Mücahid ve İbn Kuteybe'ye göre takviye ettik demektir. Üçüncüden maksat Şem'un-u Sefa adlı elçidir. Bazıları ona Şem'an ismini vermişlerdir. Vehb ve Ka'b'a göre üçüncünün ismi Şelom'dur. Cübbai, Pavlos olduğunu söylemiştir.

Onların üçü (daha önce gelen iki elçi ile daha sonra gelen üçüncü elçi), kasaba halkına *«Biz size gönderilmiş elçileriz»* dediler. Kasaba halkı onlara hitaben *«Siz ancak bizim gibi beşersiniz. Sizin bize herhangi bir üstünlüğünüz yoktur. Ortada sizin iddia ettiğinizi sizin için gerektiren bir şey de yoktur»* dediler.

«Rahman, iddia ettiğiniz gibi sizlere bir şey indirmemiştir». Onların bu sözlerinin zahirinden anlaşılıyor ki onlar uluhiyeti kabul ediyorlar, fakat peygamberliği inkâr ediyorlardı. Putlar ile Allah'a yaklaşmak istiyorlardı. Allah'ın isimleri arasında *«Rahman»* ismini zikretmişlerdir. Çünkü onlar, *«Rahmet vahyin indirilmesine manidir, çünkü vahyin indirilmesi zorluk iktiza eder,*

bunda Allah için herhangi bir yarar da yoktur. Allah'ın sevabı kuluna eriştirmesi de vahye bağlı değildir» diyorlardı.

Rahman tabiri, Cenab-ı Hak'kın onlara olan hilm ve rahmetini gösterir. Çünkü onlar Allah'a nankörlük ettikleri halde Cenab-ı Hak kendilerine hemen azap vermemiştir.

Fakat birinci yorum daha evlâ ve daha açıktır. Nitekim birinci yoruma ters düşecek herhangi bir sahih rivayet gelmemiştir.

Elçilerin *«Bizim Rabbimiz bizim size elçi olarak gönderildiğimizi biliyor»* cümlesi yemin yerine cari olmuştur.

Rivayet edilir ki, bir insan yalandan *«Allah bilir, ben falan işi yaptım veya yapmadım»* derse kâfir olur. Ama *«Yemin ederim, ben falan işi yaptım»* derse kâfir olmaz. Çünkü orada Allah'ın ilmine ters düşecek bir tahzir vardır.

«Rabbimiz» tabirini peygamberlik hikmetine işaret etmek için kullanmışlardır.

ELÇİLERİN VAZİFESİ

«Bizim vazifemiz sadece Allah'ın emirlerini açık bir şekilde tebliğ etmektir». Öyle bir tebliğ ki dinleyenler için herhangi bir gizlilik kalmasın, tevil kabul etmesin. Maksadın hilafına hamledilmesi, yorumlanması mümkün olmasın. İşte biz böyle bir şekilde tebliğ etmekle vazifemizi yerine getirmiş olduk ve sorumluluktan kurtulduk.

En uygunu, «El-Belağ'ul-Mübin» lâfzını peygamberliğin doğruluğuna delâlet eden ayetlerle tefsir etmektir. Onlar bu şekilde tebliğde bulundular. Çünkü rivayete göre onlar körlerin gözlerini

açtılar, ölüyü dirilttiler. Veya başka harikulâdelikler yaptılar. Onların yaptıklarının hepsi bize nakledilmiştir. Kur'an'da da zikredilmemiştir, rivayetlerde de gelmemiştir. Çünkü her peygamberin mucizesinin zikredilmesi şart değildir.

Ayetin mânâsı kısaca şöyle olur: *«Bize Rabbimiz tarafından ancak ayetlerle apaçık olan tebliğ vazifesi düşer. Biz de bunu yaptık. Öyleyse bize muaheze yoktur.»*

Veya; *«Bizim üzerimizde, sizin tarafınızdan istenilen herhangi bir şey kalmadı. Ancak peygamberlik tebliği vardı ki onu da yaptık. Artık bizden ne istiyorsunuz? Yapmanız gereken şey davamızı tasdik etmektir.»*

Onlar elçilere cevap vermekte aciz kalınca; *«Sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık»* dediler. İşte cahiller böyledir. Şerri celbetse dahi şehvetlerine uygun düşen her şeyle bereketlenmişlerdir. Şehvetlerine muvafık olmayan şeyler, hayrı getirse dahi, onunla uğursuzluğa uğramış olurlar.

Mukatil; *«Cenab-ı Hak onlardan yağmuru kesmişti. Onlar bunun için «Biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık» dediler»* diyor. Başka bir müfessir; *«Onlar peygamberleri yalanladıklarında cüzzam hastalığına yakalandılar»* demiştir.

İbn Atiyye; *«Onların aralarında elçilere iman eden ve etmeyen gruplar varoldu. Halk birbirine düştü. Bu sebeple bu sözü söylediler»* der.

Ata; *«Teteyyera fiili tatyir kökünden gelmektedir ve kuşlarla fal açmak demektir. Fakat sonraları uğursuzluk anlamında kullanılmıştır»* demektedir.

Abdurrezzak, Mücahid'den şöyle rivayet eder: *«Lenercumen-*

nekum» size küfredeceğiz demektir.» Mücahid, *«Kur'an'da gelen recmin tamamı küfretmek mânâsındadır»* demiştir. Fakat Katade'ye göre *«Sizi taşlarla recmedeceğiz demektir». «Taşlarla sizi öldüreceğiz»* anlamına gelmesi de muhtemeldir. *«Sizi taşlayacağız, size eziyet vereceğiz»* şeklinde de anlaşılabilir.

«Bizden size elem verici bir azap dokunacaktır.»

El-Bahr'da bu azabın *«Sizi ateşte yakacağız»* demek olduğu zikredilmiştir.

Bazıları *«Başka türlü bir azaptır»* demişlerdir. Yani sizi taşlarla öldüreceğiz, öldürmezsek size elem verici bir azap tattıracağız. Ki o azapla beraber *«Keşke öldürülseydik»* diyeceksiniz.

Bazıları *«Elem verici azaptan maksat ruhani azaptır. Taşlarla recmetmekten maksat ise bedenî eziyetlerdir»* demişlerdir. Sanki onlar ruhanî ve bedenî eziyetler içinde dönüp durmuşlardır.

«Elçiler: Sizin uğursuzluğunuz sizdendir. Bizim bir alâkamız yoktur. Sizin kötü inancınız, çirkin hareketleriniz buna sebep olmuştur» dediler. İbn'ul-Munzir, şöyle rivayet eder: *«İbn Abbas tair kelimesini uğursuzluk ile tefsir etmiştir».* Yani uğursuzluğunuz sizinle beraberdir, o da küfür üzerinde bulunmanızdır. Bizim beraberimizde uğursuzluk yoktur. Çünkü biz insanları Allah'ın tevhidine, ibadetine çağırıyoruz. Bunda uğur, hayr ve bereket vardır.

Ebu Ubeyde ve Müberrid ayeti şöyle yorumlamışlardır: *«Hayr ve şerden olan nasibiniz sizinle beraberdir, fiillerinizle dile gelir. Yani fiilleriniz hayr ise nasibiniz hayr, şer ise şerdir.»*

«Siz aşırı giden bir kavimsiniz». Yani âdetiniz isyanda hududu geçmektir, aşırılıktır. Siz bunun üzerine devam ediyorsunuz. Bu

sebeple size uğursuzluk gelmiştir. Yoksa uğursuzluk Allah'ın elçileri tarafından gelmemiştir.

ŞEHRİN EN UZAK NOKTASINDAN GELEN KİMDİR?

«Medine'nin aksası» en uzak yeri demektir. Yani şehrin en uzak yerinden bir kişi geldi. Bu kimse Allah katında nasıl bir kişiydi? *«Raculun»* kelimesindeki tenvin, tazim içindir. Bu kişi, İbn Abbas, Ebu Mucles, Kâb'ul-Ahbar, Mücahid ve Mukatil'in rivayetlerine göre İsrailoğulları'ndan Habib isimli bir kişiydi. Bazıları *«Murri oğludur»* demişlerdir. Meşhur rivayete göre bu zat marangozdu. Bazılarına göre çiftçi, bazılarına göre de kassar (boyanmış, parçaları yıkayıp aklayan)dı. Bazıları ayakkabıcıydı diyorlar. Bazıları put yaptığını söylerler. Mümkündür ki bu zat bütün bu sanatlara sahipti. Bazıları *«Bu zat bir mağarada iman etmiş, Rabbine ibadet ediyordu. Kavminin (kasaba halkının) Allah'ın elçilerini yalanladıklarını görünce geldi. Kavmine nasihat etmek için var kuvvetiyle çabaladı»* demişlerdir. Bazıları da *«Kavminin peygamberleri öldürmeye azmettiklerini işitince Allah rızası için, peygamberleri korumak maksadıyla geldi»* demişlerdir.

Bu sözlerin bazılarından bu zatın mümin olduğu anlaşılmaktadır. *«Bu durum put yapmasına ters düşmektedir»* şeklindeki itiraza şöyle cevap verilmiştir: *«Put yapıyor fakat tapmıyordu. Put yapmak onun zamanındaki şeriatta caiz, tapmak haramdı»*. İbn Ebi Leyla'dan da mümkün olduğu rivayet edilmektedir.

Habib Neccar'ın Rasûlullah'a iman edenlerden olduğu da söylenmiştir. Bu tıpkı Varaka bin Nevfel gibi Rasûlullah gelmezden önce Rasûlullah'a iman edenlere benzer. Rasûlullah gelmezden önce ona iman edilmesi ona mahsustur. Hiçbir peygambere, gelme-

sinden önce iman edilmiş değildir. Bu yalnız Hz. Peygamber için sözkonusudur.

«Sizden herhangi bir ücret (nasihat karşılığı olarak) istemeyenlere; üstelik hidayet edenlere tâbi olun». Bunlara tâbi olmakla dünyanızda bir zararınız olmayacak, dininizin sıhhati de yanınıza kâr olarak kalacaktır. Sizin için dünya ve Ahiret hayrı biraraya gelmiştir.

Habibi Neccar bu sözleri söyledikten sonra kasaba halkı kendisine şöyle sordu: *«Sen de dinimize muhalif misin? Bu kişilerin dinine mi tâbi oldun?»* O, cevap olarak: *«Beni yaratan ve sizin kendisine dönüş yapacağınız mabuda niçin ibadet etmeyeyim?»* dedi. Yaratmayı kendi nefsine, dönüşü onlara nisbet etti. Çünkü yaratmak nimetin eseridir, nimet de onun üzerinde görülür. Allah'a dönüş ifadesinde günaha dalmaktan menetme mânâsı vardır. Bu da onlara uygundur. Tehdit aynı zamanda mübalağalı olarak sunulmaktadır.

Onların şefaatlarının bana hiçbir yararı olmaz. Onlar beni zarardan yardım etmek ve arka çıkmak suretiyle kurtaramazlar. Ben Allah'ı bırakıp onları mabud edinirsem apaçık bir sapıklık içerisine girmiş olurum. Çünkü insanlar tarafından yapılan, yarar getirmeyen ve zararı defetmeyen bir nesneyi, bunlara kâdir olan Allah'a ortak koşmak apaçık bir hatadır. Azıcık aklı olan bir insan bu hatayı hemen idrak eder.

«Ben sizin Rabbinize iman ettim. Beni dinleyin» cümlesi lâfzan ve manen bir haber cümlesidir. Onlar daha önce onun kelâmından iman ettiğini kesin olarak bilmiyorlardı. Onun için tereddüd ediyorlardı. Bu tereddüdü gidermek için böyle konuşmuştur.

«Benim sözümü dinleyin. Ben sizden gelen cezaya hiçbir kıy-

met vermem.» Bazıları bu cümleyi söylemekle onları hayra davetı kastediyor demişlerdir. Bazıları da *«Onları öfkelendirmek, meşgul etmek, dikkatleri kendisine çekmek için söylemiştir»* demişlerdir. Çünkü o peygamberlerin nasihatlarının onlara hiçbir fayda temin etmediğini ve peygamberlere zarar verme ihtimallerinin kesin olarak görüldüğünü anladı. Bazıları *«Beni dinleyin; yani beni kabul edin demektir»* demişlerdir. Yani benim bütün dediklerimi dinleyin ve onları kabul edin.

HABİBİ NACCAR ÖLDÜRÜLDÜ MÜ?

«Ona cennete gir denildi» cümlesi isti'nafi bir cümledir. Onun sözünden sonra meydana gelen bir hadiseyi açıklamaktadır. Ayetin zahirinden bu kişinin hakiki olarak cennete girmekle emrolunduğu anlaşılmaktadır. Çünkü dünyadan ayrılmış, öldürülmüştü.

İbn Mesud; *«O söylediklerini söyledikten sonra onu linç ederek öldürdüler, sonra da onu Res isimli kuyuya attılar»* demektedir.

Süddi de; *«Onu taşla recmettiler. O: «Yarab, kavmime hidayet et» diye ölünceye kadar dua etti»* der.

Hasan Basri'den gelen bir rivayette *«Kavmi onu öldürmek istediğinde Allah onu göklere diri olarak kaldırdı. Tıpkı Hz. İsa'yı kaldırdığı gibi. O, cennet ve gökler yok oluncaya kadar cennette ölümsüz olarak kalacak ve o zaman ölecektir. Cennet iade olunduğu zaman o tekrar cennete iade edilecektir»* denilmektedir. Fakat birinci rivayet en sahih rivayettir. Cumhurun görüşüne göre o öldürülmüştür. İbn Atiyye, rivayetlerin bu hususta mütevatir olduğunu iddia etmiştir.

Katade'nin *«Allah onu cennete soktu. O, cennette diridir, rızık-*

lanır» sözüne gelince bu, onun öldürülmemesi konusunda nass değildir. Yani bu sözden, öldürülüp de sonradan, ölümden sonra girdiği mânâsı da çıkabilir.

«O dedi ki: Keşke kavmim bilseydi...» ayeti açıklayıcı bir isni'naftır. Sanki *«Habib-i Neccar Allah katında bu keramete mazhar olduktan sonra ne dedi?»* diye sorulmuş da cevap olarak *«Keşke kavmim bilseydi»* demiştir.

Kavminin hâlini bilmesini temenni etmesi onları küfürden dönmeye, iman ve taate girmeye sevk nedeniyledir. Çünkü salih insanlar öfkelerini yutarlar, düşmanlarına dahi merhamet ederler. Hadis-i Şerifte *«Habib-i Neccar kavmine hem diri hem de ölü iken nasihatta bulundu»* diye varid olmuştur. Yani bu zatın Allah'ın kendisini affettiğinin, kendisine ikramda bulunduğunun kavmi tarafından bilinmesini temenni etmesi, kavminin peygamberlerin dinine rağbet göstermelerini temin içindir.

O öldürüldükten sonra Cenab-ı Hak onlara gazap etti. Onlara azap gönderdi. Cebrail'e emretti ve Cebrail onlara bir tek sesle bağırdı. Bunun üzerine hepsi helâk oldu.

وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلٰى قَوْمِهٖ مِنْۢ بَعْدِهٖ مِنْ جُنْدٍ مِّنَ السَّمَآءِ
وَمَا كُنَّا مُنْزِلِيْنَ ﴿٢٨﴾ اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً فَاِذَا هُمْ
خٰمِدُوْنَ ﴿٢٩﴾ يٰحَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ ۚ مَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ رَّسُوْلٍ
اِلَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٣٠﴾ اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ
مِّنَ الْقُرُوْنِ اَنَّهُمْ اِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُوْنَ ﴿٣١﴾ وَاِنْ كُلٌّ لَّمَّا جَمِيْعٌ لَّدَيْنَا
مُحْضَرُوْنَ ﴿٣٢﴾ وَاٰيَةٌ لَّهُمُ الْاَرْضُ الْمَيْتَةُ ۚ اَحْيَيْنٰهَا
وَاَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَاْكُلُوْنَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلْنَا فِيْهَا جَنّٰتٍ
مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّاَعْنَابٍ وَّفَجَّرْنَا فِيْهَا مِنَ الْعُيُوْنِ ۙ﴿٣٤﴾ لِيَاْكُلُوْا
مِنْ ثَمَرِهٖ ۙ وَمَا عَمِلَتْهُ اَيْدِيْهِمْ ۭ اَفَلَا يَشْكُرُوْنَ ﴿٣٥﴾ سُبْحٰنَ الَّذِيْ
خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْۢبِتُ الْاَرْضُ وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا
لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٣٦﴾ وَاٰيَةٌ لَّهُمُ الَّيْلُ ۚ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ
فَاِذَا هُمْ مُّظْلِمُوْنَ ۙ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِيْ لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا ۭ ذٰلِكَ
تَقْدِيْرُ الْعَزِيْزِ الْعَلِيْمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنٰهُ مَنَازِلَ حَتّٰى
عَادَ كَالْعُرْجُوْنِ الْقَدِيْمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْۢبَغِيْ لَهَآ اَنْ تُدْرِكَ
الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ ۭ وَكُلٌّ فِيْ فَلَكٍ يَّسْبَحُوْنَ ﴿٤٠﴾

28 — Biz ondan sonra onun kavminin üzerine gökten bir ordu indirmedik, indirici de değildik.

29 — (Onların helâkine) sadece bir tek sayha yetti. (O azgınlar) bir anda sönüverdiler.

30 — Kullarıma yazıklar olsun! Çünkü onlara ne zaman bir peygamber gelse mutlaka onunla alay ederler.

31 — Görmüyorlar mı ki kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettik, o nesiller kendilerine bir daha dönmemektedirler?

32 — Onların hepsi katımızda hazır bulundurulacaklardır.

33 — Ölü toprak onlar için bir ayet (bir ibret)tir. Biz onu dirilttik ve ondan daneler çıkardık ve ondan yemektedirler.

34 — Biz orada hurmalıklar ve üzüm bağları var ettik ve o bahçelerde nice kaynaklar fışkırttık.

35 — Ki onun meyvesinden ve ellerinin yaptığından yesinler. Hâlâ mı şükretmeyecekler?

36 — Yerin bitirdiklerinden, kendi varlıklarından ve henüz (mahiyetini) bilmedikleri şeylerden meydana gelen bütün çiftleri yaratan Allah ortaktan yüce ve münezzehtir.

37 — Onlar için gecede ibret vardır. Biz geceden gündüzü sıyırıp çekeriz ve hemen karanlıkta kalırlar.

38 — Güneş de kendi karargâhında (yörüngesinde) akıp gitmektedir. Bu, güçlü olan ve her şeyi bilen (Allah)ın takdiridir.

39 — Aya gelince, biz ona birtakım duraklar (yörüngeler) takdir ettik. Neticede o eski urcun (kuru hurma dalı) gibi olur.

40 — Ne güneşin aya erişmesi kendine yaraşır, ne de gece gündüzü geçebilir. Hepsi de bir felekte (yörüngede) akıp gitmektedirler.

(28-40) *«Biz ondan sonra onun kavminin üzerine...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Habib-i Neccar'ın ölümünden sonra onun kavmi üzerine herhangi bir ordu göndermedik. *«Cünd»* kelimesi esasında sert ve kaba, taşlı arazi mânâsındadır. Asker de düşmana karşı sert olduğundan dolayı bu ismi almıştır. Ayetin zahirinden bunun, meleklerden müteşekkil bir ordu olduğu anlaşılmaktadır. Yani onları helâk etmek için melekleri göndermedik. Ve bizim hükümlerimiz onları helâk etmek için ordu indirmeyi de sıhhatli görmemektedir. Çünkü biz her şey için bir sebep takdir buyurmuşuzdur. Daha önce peygamberlere karşı gelenlerden bazılarını melek sayhasıyla yere batırmakla, bazılarını denizde boğmakla cezalandırdık. Ordu indirilmesi sadece Hz. Muhammed'e mahsustur. Yani meleklerden ordu gönderilmesi, sadece Hz. Peygamber'e nasip olmuştur.

Ebu Hayyan, *«Cünd, melekler, taş, şiddetli rüzgâr gibi diğer felaketleri kapsamaktadır»* der. Bazıları *«Cünd kelimesinden maksat vahiy melekleridir. Onlar peygamberler üzerine inerler. Biz onlara vahiy meleklerini indirmeyi, yani onlardan vahyi kestik. Onlar yaptıklarını yapınca artık vahiyden onları mahrum bıraktık. Onlara önem vermedik ve helâk ettik»* demişlerdir.

Hasan ve Mücahid'den gelen rivayete göre onlar elçileri öldürdüğünde Cenab-ı Hak kendilerinden peygamberliği kesti. Üç

elçinin öldürülmesi El-Bahr adlı kitapta «*Denildi*» şeklinde zayıf bir rivayetle verilmektedir. Fakat bilinen şudur ki, o üç elçi Habib-i Neccar'dan sonra öldürülmemişlerdir. Sadece Habib-i Neccar öldürülmüştür.

Bazılarına göre «*Vema kunna*» kelimesindeki «*Ma*» edatı nefiy harfi değildir. Mevsul (elleziy) mânâsındadır ve «*Cünd*» üzerine atıftır. Biz Habib-i Neccar'ın ölümünden sonra kavminin üzerine bir ordu göndermedik ve bizim indirdiğimizi de göndermedik. Yani daha önce yalancıların üzerine indirdiğimiz taş ve benzeri şeyleri indirdik.

Bazılarına göre de «*Ma*» edatı nefiy içindir. Yani o yakalayış ve ceza ancak bir tek sayha idi.

Ayetin zahirinden Habib-i Neccar'dan başkasının iman etmediği ve hepsinin helâk olduğu anlaşılmaktadır. Bazı rivayetlerde «*Antakya kralı ve çevresindekiler iman ettiler. İman etmeyenler de sayha ile helâk oldular*» denilmişse de, bu uzak bir ihtimaldir.

«*Hasret*» kelimesi Ragıb'ın ifade ettiğine göre elden kaçırılan bir şey için üzülmek, pişmanlık duymaktır. Sanki hasret çeken bir insandan, o üzüntünün şiddetinden ötürü bütün kuvveti, gücü, enerjisi uzaklaşmış ve elden kaçırdığını yerine getirmek hususunda da yorgun düşmüştür. El-Bahr'da, «*Hasret, insanın pişmanlığın şiddetinden sonu gelmeyen maceralara girmesi demektir*» denilmektedir. Böylece insan o macera içerisinde kuvvetten düşmektedir.

Ayetteki «*İbad*» kelimesinden maksat, peygamberleri yalanlayan kullardır. Onlara sayha ile helâk olan kimseler de dahildir. Bazıları «*Zaten ibad kelimesinden Habib-i Neccar'ın kavmi kas-*

tedilmektedir. Hasretten de onların hasreti çağırılmaktadır» demişlerse de bu yorum pek kıymet taşımaz.

Nasihatlerine dünya ve Ahiret'in hayrı bağlı olan ihlaslı nasihatçılarla istihza eden kimseler kendi kendilerine hasrete kapılmaya en uygun olanlardır. Çünkü onlar ebedi saadeti elden kaçırmışlar, bunun yerine ebedi azabı edinmişlerdir.

Dahhak, *«İbad'dan maksat o üç elçidir»* der. Ebu'l-Aliye de böyle demiştir. Fakat hasretten maksat, helâk olan kâfirlerin hasretidir. Yani o kâfirler Allah'ın azabını gördükleri zaman hasret ve üzüntüye kapılmışlar ve elden kaçırdıklarından ötürü şiddetli pişmanlık duymuşlardır. Bazıları *«İbad ile helâk olan kimseler kastedilmektedir. Hasretten de şehrin en uzak noktasından gelen kimsenin hasreti sözkonusu edilmektedir»* demişlerdir. Yani Habib-i Neccar, kavmi elçileri öldürmeye kalkıştıklarında hasrete kapılmıştır.

31. ayetteki *«Görmediler mi?»* tabiri *«Bilmediler mi?»* anlamındadır Yoksa gözle görmek demek değildir. Çünkü Mekke halkı Antakyalılar'ın ve diğer milletlerin helâkinde hazır bulunmamışlardır ki onu gözle görmüş olsunlar. Ancak rivayetlerden duymakla bilmiş olurlar.

«El-Kurun» kelimesi karn kelimesinin çoğuludur. Karn aynı zamanda yaşayan kimseler demektir. Ad ve Semud gibi.

31. ayet Şiiler gibi ricat'a kail olanların aleyhinde bir delildir.

Abd bin Humeyd ve İbn'ul Munzir, Ebu İshak'tan şöyle rivayet ederler: İbn Abbas'a: *«Hz. Ali'nin Kıyamet'ten önce tekrar dünyaya geleceğini söyleyenler var. Ne dersiniz?»* diye soruldu. İbn Abbas bir an sustuktan sonra şunları söyledi: *«Ne kötü kavmiz biz-*

ler! Çünkü biz, Hz. Ali'nin ölümünden sonra karılarını nikâh ettik, mirasını taksim ettik.» Bunları söyledikten sonra bu sözün yalan olduğuna dair bu ayeti okuyup istidlâl etti.

Cenab-ı Hak 31. ayette ölumden sonra dünyaya dönüşün olmadığını beyan ettikten sonra 32. ayette bütün mahlûkatın haşre döneceklerini açıkladı. Yani onların hepsi bizim katımızda hesap ve ceza için hazır bulundurulacaklardır.

İbn Selâm, *«Muhdarune» lâfzı «muazzebune» (azap çekenler) mânâsındadır»* der. Bu takdirde ayet metnindeki *«Kullu»* kelimesi kâfirlerden ibaret olur. Yani kâfirlerin tamamı demektir. Bu ayet dünyada çeşitli azaplarla helâk edilen kimselerin Ahiret'te yakalarının bırakılmayacağı uyarısını getirmektedir.

ÖLÜ ARAZİNİN DİRİLTİLMESİ

«O ölü yeri dirilttikten sonra oradan bir dane çıkardı»; danenin cinsine buğday, arpa, pirinç ve diğer danelerin hepsi dahildir.

«Habben» kelimesi nekradır ve genel bir mânâ taşımaktadır. Ondan, yani daneden biz onu çıkardıktan (onu yetiştirdikten) sonra yerler. Cenab-ı Hak bu ayette danenin en fazla yenen yiyecek olduğunu ifade buyurmaktadır.

«Biz orada hurmadan, üzümlerden bahçeler kıldık» cümlesindeki *«Nahiyl»* kelimesi çoğuldur, tekili nahldır. Tıpkı *«Abid»* kelimesi ile *«Abd»* kelimesi gibi.

Bazıları *«Nahiyl» kelimesi çoğul isimdir»* demişlerdir. Cevheri ise *«Nahl ile nahiyl aynı mânâya gelir»* demiştir.

«A'nab» kelimesi ineb kelimesinin çoğuludur. Bağ, yani üzüm bağı veya o bağdaki üzümler demektir. Bu kelime hem bağ hem de onun mahsulü mânâsına gelir. Nahil ile a'nab kelimeleri çoğul olarak getirilirken *«Habb»* kelimesi tekil olarak getirilmiştir. Bu çoğul olanlarının çeşitlerine delâlet etsin diyedir. Yani orada hurma ve üzümlerin çeşitlerinden kıldık. Hurma ile üzüm iki meyvenin ismidir. Amma habb böyle değildir. O cins isimdir. O, mânâsının değişik olduğunu ihsas ettiriyor. Zira o, hakikatleri değişik olan çokluğa delâlet eder. Bu yüzden çoğul olarak getirilmesine lüzum yoktur.

Beyzavi'nin ibaresinden *«A'nab»*ın bağ değil meyveler olduğu anlaşılmaktadır. Ragıb, *«Cennet kelimesi, ağaçlı ve ağaçları ile yeri gölgelenmiş, kapatılmış her bostana isim olarak verilir»* demiştir.

«Feccerna» fiili *«Yardık»* demektir. Yani çeşmelerden yarar sağlamakta kullanılan suyu çıkarmak için yeri yardık anlamına gelmektedir.

*«Onun meyveleri»*nden maksat, onun faydalarıdır. Meselâ *«Ticaretin meyvesi»* denildiği zaman onun kârı, faydası akla gelir. Veya *«Semerihi»* kelimesindeki zamir Cenab-ı Hak'ka racidir. Semer'in Allah'a izafe edilmesi, yaratıcısı Cenab-ı Hak olduğu içindir. Yani onlar Cenab-ı Hak'kın halketmiş olduğu meyvelerden yesinler diye bunu böyle kıldık.

«Vema amilethu» cümlesi üzerinde birtakım yorumlar vardır. Bazılarına göre *«Ma»* edatı mevsul mânâsı taşır. Yani onlar kendi elleriyle (kuvvetleriyle) yapmış olduklarından (meyveden çıkarmış oldukları şırayı, pekmezi ve diğer mahsulleri) yesinler diye onu o şekilde kıldık!

Zemahşeri *«Elleriyle diktiklerinden, suladıklarından, açmış ol-*

dukları kuyulardan yesinler diye bunu böyle kıldık» diyor. Fakat Alusi, Zemahşeri'nin bu yorumunu kabul etmemektedir. *«Ma»* edatının nekra ve mevsul bir kelime olması mümkündür. Yani onu öyle bir şeyle kıldık ki, o şey onların elleri ile yapılmıştır. Bazılarına göre *«Ma»* edatı olumsuz bir harf. Zamir ise meyveye racidir. Yani onlar elleriyle yapmadıklarından yesinler. Bundan maksat her şeyin Allah'ın yapmasıyla olduğu, insanların fiilleriyle olmadığı ve bunun hakikatini ispat içindir. (Mâ edatının olumsuz harf olduğu İbn Abbas ve Dahhak'tan da rivayet edilmiştir).

Şeyhulislâm Ebussuud Efendi tefsirinde *«Subhan» lâfzının* tesbihin özel ismi olduğunu, onun da inanç ve söz bakımından kötülükten uzaklaştırmak mânâsını taşıdığını söylemektedir. Yani ben onu tesbih ediyorum ,onun şanına lâyık olmayan inanç ve amelden onu uzak tutuyorum. Bazılarına göre *«Subhan»* kelimesi *«Gufran»* kelimesi gibi mastardır. Bundan tam tenezzüh ve kötülükten külli bir uzaklaşma kastedilmiştir ve mübalâğa ifade eder.

«Ezvac» kelimesinden maksat, çeşitler ve sınıflardır. Ragıb, *«Ezvac kelimesi zevcin çoğuludur. Karin (yakın) olan iki kişinin her birine zevc denilmektedir»* der. Birbirine benzediği veya ters olduğu halde karin olan her şeye zevc denilmektedir. Zaten alemde ne varsa hepsi zevctir, Çünkü ya onun bir zıddı veya bir benzeri veya herhangi bir terkibi vardır.

«Yerin bitirdiğinden, nefislerinden ve onların bilmediklerinden zevcler kılmışızdır.» Yerin bitirdiklerinden maksat, yerde biten her bitki demektir. Nefislerinden maksat erkek ve kadınlar, onların bilmediklerinden maksat ise Allah'ın onları muttali kılmadığı çiftlerdir.

Bazı itibarlara göre şöyle deniliyor: Herkesin bildiği sonuçlanır, bilmediği sonuçlanmaz. Sonuçlanan ile sonuçlanmayan ara-

sında herhangi bir nisbet bahis konusu değildir. Öyleyse herkesin malûmu ile meçhulu arasında asla nisbet yoktur.

«Gece de onlar için bir ayettir. Gündüzü ondan soyup alırız... Bu ayet Cenab-ı Hak'kın, zamandaki bahir açık kudretinin açıklanmasıdır. Önce Cenab-ı Hak sonsuz ve bahir kudretini açıkladı, sonra da zamandaki bahir kudretini açıklamaya başladı.

«Neslehu», yani gecenin mekânından ışığı soyup alırız, gölge ve karanlık yerinden onu soyarız ki bu da havadır. Binaenaleyh gündüz ışıktan ibarettir. Çünkü gece ile gündüz güneşin ufuk üstünde olduğu zaman ile ufuk altında olduğu zamandan ibarettir.

Bu fiil hayvanın soyulmuş derisi demek olan *«Selh»* kökünden alınmıştır. Burada istiare yoluyla gece mekânından ve zulmetinin (karanlığının) düştüğü yerde ışığın keşfedilmesi için kullanılmıştır.

KARANLIK VE NUR

Ayet karanlığın asl olduğuna delâlet eder. Nur ise sonradan meydana gelmiştir. Hadiste de bunu iş'ar eden bir ifade vardır. Nitekim İmam Ahmed ve Tirmizi, Abdullah bin Amr bin As'tan şöyle rivayet ediyorlar: *«Allah'ın Rasûlü'nden dinledim, «Allah, mahlûkatı bir karanlık içerisinde yarattı. Sonra onların üzerine nurundan ilka etti. Allah'ın nuru kime isabet etmişse o hidayet bulmuştur. Kime isabet etmemişse o dalâlette kalmıştır»* dedi.

GÜNEŞİN SEYRİ

«Onlar için güneş de bir ayettir.» Onun ayet olması kendisi için olan müstekarra doğru akıp gitmesidir. Ayet metnindeki *«Tec-*

ri» süratle geçmek mânâsına gelen *«ceryi»* kökünden gelir. Ayetin mânâsı *«Süratle kendi müstekarrına doğru seyredip gider»* demektir. Yani senenin sonunda atmosferinde kendisi için tayin edilen ve son dakikada oraya varacak hududa varmak için süratle gider. Güneşin senenin sonunda varacağı nokta yolcunun sefer sonunda varacağı konağa benzetilmiştir. Çünkü ikisinde de belli bir yere varma bahis konusudur. Her ne kadar yolcu son konaktan önce daha birçok konaklarda duruyorsa da. Bu yorum El-Kelbi'den rivayet edilmiş ve İbn Kuteybe de bu yorumu tercih etmiştir.

«El-Müstekarr» kelimesi bu yoruma göre ismi mekândır. Yani istikrar yeri demektir. Başındaki *«Lâm»* ise *«İlâ»* mânâsındadır. Yani *«İlâ müstekarrin»* demek oluyor. Bazı kıraatlarda *«Lâm»* yerine *«İlâ»* okunmuştur. Elmalılı Hamdi Efendi bu ayet hakkında şunları söyler:

«Bu, güneşin yalnız mekânda hareket ettiği şeklinde anlaşılmamalıdır. Zira bu ifade mekânda ve zamanda bilcümle eserler ve konumlarıyla vücudda peşpeşe gelmesi mânasını ifade etmektedir. Meselâ ziya ve hareket neşri de onun bir cereyanıdır.

«Müstekarr» kelimesi mimli mastar, ismi zaman veya ismi mekân olabilir. Üzerindeki *«Lâm»*ın birkaç mânâya gelmesi cihetiyle bu ifade çeşitli mânâlara gelmektedir:

1 — Güneş kendisi için takdir ve tahsis edilmiş bir istikrar sebebiyle, yani sabit bir karar ve muntazam bir kanun ile cereyan eder. Hesapsız, serseri, körükörüne bir tesadüf ile değil.

2 — İstikrar için yani kendi âleminde bir karar ve muvazeneyi meydana getirmek için veya nihayet bir sükuna varıp durmak için cereyan ediyor.

3 — Müstekarr ismi zaman olduğuna göre kendisine mahsus

bir istikrar zamanı için yani duracağı bir vakte, bir muayyen zamana kadar cereyan eder ki bu vakit de Kıyamet Günü'dür. Güneşin ışıklarının söndürüldüğü gündür.

4 — İsmi mekân olduğuna göre kendisine has bir istikrar mahallinde yani yerinde sabit olarak cereyan eder. Yani kendi ekseni etrafında cereyan eder. Mihverinde döner. Yahut kendisinin karargâhı olan alemin menfaatları için cereyan eder. Bu mânâda vatana hizmet için bir teşvik de vardır. Nihayet birinci lâm, «*İlâ*» harfi mânâsında olmak üzere ayete şu mânâ da verilebilir: «*Kendisi için bir istikrar noktasına doğru gitmektedir.*»

Evet, tatbiki birkaç vecihle izaha muhtemel bulunan bu mânâya göre güneşin diğer bir merkeze doğru hareket etmekte bulunduğu da anlaşılabiliyor. Nitekim bir hadis-i şerifte, «*Onun müstekarrı arşın altındadır*» diye varid olmuştur.» (1)

Katade ve Mukatil «*Ayetin mânâsı, güneş kendisine tayin edilen bir vakte kadar cereyan eder, onu aşamaz şeklindedir*» demişlerdir. Vahidi, bu yoruma binaen «*Güneşin müstekarrı dünya bittiği andaki son varacağı noktadır*» demiştir. Bu aynı zamanda Zeccac'ın seçmiş olduğu yorumdur. Nitekim İmam Nevevi bunu Müslim'in şerhinde ifade etmektedir. Bu yoruma göre müstekarr kelimesi ismi zaman olur.

Ahmed, Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, İbn Ebi Hatim, Ebu Şeyh, İbn Merduveyh ve Beyhaki, Ebu Zer'den şöyle rivayet ediyorlar: «*Bu ayetin mânâsını Allah Rasûlü'nden sordum. Şöyle buyurdu: Güneşin müstekarrı arşın altındadır*». Bu takdirde müstekarr kelimesi ismi mekân olur. Zahire bakılırsa güneş orada hakiki bir karara, yani bir sükûnete varır. Nevevi «*Bir cemaat bu hadisin zahirine yapışmıştır*» der.

(1) Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, cilt: 6, sh: 4030

AYIN YÖRÜNGESİ

«Aya gelince, biz ona (akıp gittiği) birtakım konaklar kıldık». Ayet metnindeki *«Kaddere»* fiili *«Seyyare»* mânâsındadır. Yani biz onun konaklardaki, yörüngelerdeki seyrini takdir ettik veya onun nurunu o konaklarda takdir ettik. Nurun miktarı her gün o konaklarda artar, gelecek konaklarda eksilir. Çünkü onun nuru güneşin ışığından istifade etmektedir. Zira onun teşekkülatı değişiktir. Bazen güneşe yaklaşır, bazen uzaklaşır. Bazen yer ile güneş arasına girer. İşte bununla delil tamamlanır. Fakat gerçek şudur ki, bunlar zannı galibe binaen söylenen sözlerdir.

«El-Menazil» kelimesi *«Konak»* mânâsına gelen menzilin çoğuludur. Ondan maksat ayın bir gün bir gecede katettiği mesafedir.

Seyrinin sonlarında el-Urcun'il-Kadim gibi olur. Urcun, hurma salkımının bitiştiği noktalardan ana ağaca gelinen noktaya kadar ki ön kısmına denir. (Bu yorum Hasan Basri ve Katade'den gelmiştir).

İbn Abbas'a göre salkımın kökü (hurma salkımının eğri olan dip tarafı) demektir. El-Urcun'ul-Kadim daha ince, daha eğik ve daha renkli olan salkım çöpü demektir. Bu teşbih ayın (hilâlin) ilk ve son şeklini göstermekle kalmıyor, aynı zamanda ayın yörüngesinden geçerken dünya etrafında bir ayda aldığı mesafe şeklini de göstermiş oluyor. Aynı mesafe tam dairevi olmayıp bir tarafa elips türü bir eğrilik göstermektedir.

Bazıları *«Teşbihin nedeni sararmak, incelmek ve eğrilmektir»* demişlerdir Bazıları *«Kadimin en az müddeti bir senedir»* derken başka bir grup altı ay olduğunu söylemiştir. (İmamilerden bazıları bu görüşü Hasan Rıza'dan rivayet etmişlerdir).

40. ayetin metnindeki *«Yenbağı»* kelimesi müsahhar olur, ko-

laylaşır veya güzel olur, hikmete uygun düşer demektir. Sanki şöyle denilmektedir: Güneş için aya yetişmek, saltanatına müdahale etmek ne kolaylaşır ne de müsahhar olur. Yani aynı vakitte (Cenab-ı Hak'kın ona hudut tayin ettiği vakitte (güneş onunla birarayа gelmez. Çünkü Cenab-ı Hak bu alemin tedbiri için, hikmetinin muktezası olarak, güneş ve ay için çizilmiş sınırlar tayin etmiş, belli vakitler koymuştur. Onların hiçbiri saltanat yerine (yörüngesine) giremez. Aksine birbiri peşinde, Allah'ın emri gelinceye kadar devam eder. Bu cümle güneşin aya, ay için kılınan sınır içinde yetişmesi ihtimalini ortadan kaldırıyor. Cenab-ı Hak'kın *«Ne de gece gündüzün önüne geçebilir»* ayeti, ayın güneşe yetişmesini yok eder. Yani güneş için kılınan sınır içinde ay da ona yetişemez. Yani gecenin ayeti ve alâmeti olan ay, gündüzün ayeti ve alâmeti olan güneşe yetişemez. Tıpkı güneşin ona yetişemediği gibi. İşte Katade, Dahhak, İkrime ve Ebu Salih'in işaret ettikleri şey budur. Zemahşeri de bu görüşü tercih etmiştir. Bazı müfessirler *«Güneşin aya erişmesi ne kendine yaraşır, ne de gece gündüzün önüne geçebilir»* ayetinde şunu söylemişlerdir: Güneş seyrinde aya yetişme kudretine sahip değildir. Çünkü onun özel hareketi ağırdır. Ayın özel hareketi ise süratlidir.

وَاٰيَةٌ لَّهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا
لَهُمْ مِّنْ مِّثْلِهٖ مَا يَرْكَبُوْنَ ﴿٤٢﴾ وَاِنْ نَّشَاْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيْخَ
لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَذُوْنَ ﴿٤٣﴾ اِلَّا رَحْمَةً مِّنَّا وَمَتَاعًا اِلٰى حِيْنٍ
﴿٤٤﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اتَّقُوْا مَا بَيْنَ اَيْدِيْكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَاْتِيْهِمْ مِّنْ اٰيَةٍ مِّنْ اٰيٰتِ رَبِّهِمْ
اِلَّا كَانُوْا عَنْهَا مُعْرِضِيْنَ ﴿٤٦﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ اَنْفِقُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ
قَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنُطْعِمُ مَنْ لَّوْ يَشَآءُ اللّٰهُ
اَطْعَمَهٗٓ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٤٧﴾ وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا
الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنْظُرُوْنَ اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً
تَاْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُوْنَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ تَوْصِيَةً وَّلَآ اِلٰٓى
اَهْلِهِمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿٥٠﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّوْرِ فَاِذَا هُمْ مِّنَ الْاَجْدَاثِ اِلٰى رَبِّهِمْ
يَنْسِلُوْنَ ﴿٥١﴾ قَالُوْا يٰوَيْلَنَا مَنْۢ بَعَثَنَا مِنْ مَّرْقَدِنَا هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ
وَصَدَقَ الْمُرْسَلُوْنَ ﴿٥٢﴾ اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً
فَاِذَا هُمْ جَمِيْعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُوْنَ ﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ
نَفْسٌ شَيْـًٔا وَّلَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٥٤﴾

41 — Zürriyetlerini dolu gemide taşımamız da onlar için bir ayet (ibret) tir.

42 — Onlar için gemi gibi binecekleri şeyler yaratmamız da bir ibrettir.

43 — Dilesek onları (denizde) boğarız. O takdirde ne kendilerine bir yardımcı bulunur, ne de kurtarılırlar.

44 — Ancak tarafımızdan bir rahmet ve belli bir zamana kadar dünyadan faydalanma vardır.

45 — Onlara «Yapmakta olduğunuz ve yapıp arkada bıraktığınız işler hakkında Allah'a sığının (sadece O'ndan korkun). Böyle yaparsanız rahmet olunmanız umulur» denildi. (Lâkin onlar yine de yüz çevirdiler).

46 — Onlara Rablerinin ayetlerinden bir ayet geldiğinde, onlar hemen o ayetten yüz çevirirler.

47 — «Allah'ın size rızık olarak verdiğinden infak edin» denildiğinde kâfirler müminlere dediler ki: «Allah'ın dilemesiyle, kendisini doyurabileceği kimseyi biz mi doyuralım? Siz düpedüz bir sapıklık içindesiniz.»

48 — Yine onlar derler ki: «Eğer siz gerçekten doğru iseniz (söyleyin bakalım, sözünü ettiğiniz) tehdid ve felâket ne zaman gelecek?»

49 — Onlar birbirleriyle (böylece) çekişip dururlarken kendilerini ansızın yakalayacak bir tek sayha bekliyorlar.

50 — İşte o an, ne bir tavsiyede bulunabilirler ne de ailelerine dönebilirler.

51 — Sur'a üfürülmüştür. (Artık görürsün ki) onlar mezarlarından (kalkıp) Rablerinin huzuruna doğru gidiyorlar.

52 — Onlar «Eyvah bize! Yattığımız yerden bizi kim kaldırdı?» diyecekler. (Kendilerine) «Bu, Rahman (olan Allah)ın vaadidir. Peygamberler gerçekten doğruyu söylemişlerdi» (denilir).

53 — O bir çığlıktan başka bir şey değildir. İşte o zaman onların hepsi huzurumuzda hazır bulundurulacaklardır.

54 — İşte o gün hiç kimse hiçbir şeyle zulme uğramaz. Siz yapmış olduklarınızdan başkasıyla cezalandırılmazsınız.

(41-54) *«Zürriyetlerini dolu gemide taşımamız da...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Zürriyet» evlât demektir Ragıb, *«Zürriyet küçük evlâtlar demektir»* diyor. Fakat bazen hem büyüklere hem de küçüklere ıtlak edilmekte, hem tek hem de çoğul olarak kullanılmaktadır. Fakat aslında çoğul içindir. Birçok müfessire göre zürriyetten maksat büyük çocuklardır. Çünkü ticarete büyük çocuklar gönderilir.

«Fulk» kelimesi gemi anlamındadır. Gemi suları dolaştığı için fulka benzetilmiştir. Zira fulk, pamuk eğirmekte kullanılan aletin başıdır.

ZÜRRİYETİN MÂNÂSI

«Meşhun» kelimesi dolu demektir. Bazılarına göre *«Zürriyet»* ten maksat küçük çocuklardır. Bu çocukları anne ve babalar seferlerde beraber götürürler. Bazılarına göre de *«Zürriyet»* ten maksat kadınlardır. Çünkü kadınlara zürriyet denilmektedir. Nitekim bir hadiste Rasûl-ü Ekrem Zarari'yi öldürmeyi yasaklamıştır. Zarari zürriyetin çoğuludur ve kadınlarla tefsir edilmiştir.

Eğer zürriyet kadınlar demekse, kişinin beraberinde sefere götürdüğü kadınlar anlamına gelir. Bazı müfessirler de *«Zürriyet*

atalara, evlâtlara ve aynı zamanda çocuklara denilir» demişlerdir. Fakat İbn Atiyye bu görüşün sahiplerine *«Lûgatta böyle bir şey bilinmiyor. Bu ancak karıştırmadır»* şeklinde itiraz etmiştir. Bazıları *«Zürriyetten maksat, kişilerin belindeki meni; dolu gemilerden maksat da kadınların karınlarıdır»* demiştir. Bunu Maverdi rivayet etmiş ve Hz. Ali'ye nisbet edilmiştir. Fakat zahire bakılırsa Hz. Ali'den böyle bir söz sahih şekilde rivayet edilmemiştir. Ayette bu tevili reddeden unsurlar vardır. Bu tevil bâtıl tevillere benzemektedir.

Gemiden maksat geminin cinsidir. (Bu, İbn Abbas, Mücahid, ve Süddi'den rivayet edilmiştir). Geminin benzeri olarak insanlar için Allah tarafından yaratılmış olan yaratıklar, develerdir. Çünkü develer karaların gemileridir. Zira onlara çok yük yüklenir. Bir de yürürken az yorulurlar. (Bu yorum aynı zamanda Hasan Basri ve Abdullah bin Şeddat'tan da gelmiştir). Mücahid, *«Geminin benzerinden maksat, evcil hayvanlar, develer ve benzerleri ile, at, eşek ve katır gibi hayvanlardır»* der. Ebu Malik, Ebu Salih ve İbn Abbas'ın bir rivayetine göre gemiden maksat Hz. Nuh'un gemisidir. Bu takdirde *«El-fulk»* kelimesindeki eliflâm ahd için olur. Bazıları da *«Nuh'un gemisinden sonra peyda edilen gemiler ve kayıkların hepsi buna dahildir»* demişlerdir. Fakat Kur'an'ın muhatablarının zürriyetini Hz. Nuh'un gemisine bindirmek meselesi çözülmez bir meseledir. Buna cevap olarak şöyle demişlerdir: *«Onların geçmiş atalarının o gemiye bindirilmesi suretiyle (onlar atalarının belinde bulunuyordu) onlar da binmiş sayılırlar»*. Yani atalar bilfiil binmiştir, zürriyetler ise bilvasıta binmiş demektir. Cenab-ı Hak o anda zürriyet diyor, atalardan bahsetmiyor. Bu minnet etmekte daha beliğdir. Zira bundan Cenab-ı Hak'kın onların zürriyetini korumuş olduğu anlaşılmaktadır.

Ayetin metnindeki *«Ma»* edatını deve ve benzeri hayvanlarla tefsir etmek, gemi ile tefsir etmekten daha kuvvetlidir. Çünkü yaradılıştan maksat, temelden inşa ve icad etmek demektir. Beşerin

mesnuatı onunla bağlanmaz. Fakat bu görüşe, ehli sünnete göre *«Mahlûkatın bütün fiilleri Allah'ın mahlûkatıdır»* denmek suretiyle itiraz edilmiştir. Ayet, aynı zamanda *«Mahlûkların fiilleri onların mahlûklardır, Allah'ın değil»* diyen Mutezile aleyhine bir reddiye de olmuş olur. Nitekim *«Allah sizi de sizin işlemiş olduklarınızı da yaratmaktadır»* ayet de böyledir.

43. ayetin metnindeki *«Sariha»* kelimesi kurtarıcı demektir. Yani onları boğulmaktan kurtaracak herhangi bir kuvvet sahibi bulunmazdı. (Bu yorum Mücahid ve Katade'den rivayet edilmiştir). Bu takdirde lâfız faildir ve kurtarıcı mânâsınadır. Fakat bu ayette bu mânâ kastedilmemektedir. O vakit *«Sarah»* gibi mastar olur ve kurtulmaktan kinaye olur. Çünkü kendisinden yardım beklenen, kendisinden yardım bekleyene çağırıyor ve gür bir sesle *«İşte sana yardım geldi»* diyor. Yani onlar için kurtarma bahis konusu değildir. Onlar bu bağırma olduktan sonra da ölümden kurtulamazlar. Yani onlar hiçbir şekilde ölümden kurtulmazlar. Ancak Allah tarafından gelen bir rahmetten dolayı kurtulabilirler. Cenab-ı Hak onların afaki ayetleri gördükleri halde yüz çevirdiklerini, o ayetler üzerinde düşünmediklerini ifade ettikten sonra onların vahy yoluyla gelen ayetlerden de yüz çevirdiklerini açıklamaktadır.

Katada ve Mukatil *«Önlerindekinden maksat, daha önce geçmiş ümmetlerin azabıdır»* demiştir. Yani böyle bir azabın benzerinden sakının.

«Arkalarından gelen» de Ahiret azabıdır. Mücahid, *«Onların önündeki, daha önce geçmiş günahları, arkalarında olan da gelecek günahlarıdır»* diyor. Hasan Basri de bu şekilde yorumlamıştır. Bazıları *«Önlerindekinden maksat göklerden gelen musibetler ve felâketlerdir. Arkalarındakinden maksat da yeryüzünden gelen musibetlerdir»* demişlerdir. Ayetin mânâsı; azaptan sakının veya

azabın üzerine terettüb eden nesnelerden sakının demek olur. Sakındığınız takdirde rahmete uğramış olursunuz. Yani rahmete uğramanız için sakının veya rahmet olasınız diye sakının.

*«Rablerinin ayetleri»*nden maksat, Allah'ın yaratmış olduğunu tafsil eden, özelliklerini ortaya koyan ayetlerdir. Bu ayetlerin onlara gelmesi, bu ayetlerin vahiyle gelmiş olmaları demektir. Yani vahiy, bu durumu açıkça belirten ayetlerden herhangi birisiyle geldiğinde mutlaka ondan yüz çevirirler, onu yalanlarlar, onunla istihza ederler. Veya bu ayetlerden maksat, vahiyle gelen ayetler ile kâinattaki ayetlerinin tamamıdır. Mucizeler de bunun kapsamına girmiş olmaktadır. Bu takdirde bu ayetlerin gelmesinden maksat ayetlerin açık olmalarıdır. Yani onlara Allah'ın ayetlerinden herhangi bir ayet açıklandığı, ortaya çıktığı, Allah'ın olduğu söylendiği zaman onlar mutlaka ondan yüz çevirirler. Dikkatli ve doğru bir şekilde ona bakmazlar. Çünkü böyle bir bakış ancak insanı imana götürür. Fakat onlar bunu yapmazlar.

İNFAK ETMEYE TEŞVİK

Cenab-ı Hak 47. ayette *«Allah'ın rızık olarak size verdiğinden»* tabiriyle onları infaka teşvik etmektedir. Tıpkı *«Allah'ın sana ihsan ettiği gibi ihsan et»* ayetinde olduğu gibi. Ayrıca onların Allah'ın emrini yerine getirmeyi terkettiklerinden ötürü işledikleri suçların çok korkunç olduğuna dikkati çekmektedir. Baziyet (kısmiyet) ifade eden *«Min»* edatının getirilmesi de bunu ifade eder. Bu ayet esasında, onların Allah'ın mahlûklarına şefkat göstermeyi terkettiklerinden dolayı aleyhlerindedir. Allah önce kendisini tazim etmediklerinden, takvayı terkettiklerinden dolayı sonra da ikinci kez, emrini yerine getirmediklerinden dolayı onları yermiştir. Yani bu ayet onların bütün teklifleri inkâr ettiklerine işaret etmektedir. Bütün teklifler iki noktaya delâlet eder: Biri Allah'ın tazimi, ikincisi de Allah'ın mahlûklarına şefkat gösterilmesidir.

Oysa bunlar hiçbir nasihatçının nasihatına perva etmezler. İrşadlarına kulak asmazlar.

İbn Abbas ayetin sebebi nüzulü bahsinde şunları söyler: «*Mekke'de bir grup zındık vardı. Onlara sadaka vermeleri emrolunduğunda, onlar: «Allah'a yemin olsun, sadaka vermeyiz. Allah onları fakir düşürecek biz de onları yedireceğiz. Bu olur mu?*» derlerdi. Onlar daha önce müslümanların «*Her şey Allah'ın meşiyetiyle olur. Eğer Allah isteseydi falanı zengin ederdi, isteseydi aziz ederdi. Eğer Allah şunu isteseydi böyle olurdu*» şeklindeki sözlerini *dinlemişlerdi. Bu cevabı müslümanlarla istihza etmek kabilin*den söylemişlerdi.»

Kuşeyri; «*Bu ayet Allah'a iman etmeyen bir grup zındık hakkında nazil oldu. Onlar Allah'ın varlığını inkâr ediyorlardı «Allah dilerse» şeklindeki sözleri müslümanlarla alay kabilindendir. Veya bu sözleri muhatapların inancına göre sarfetmekteydiler. Çünkü muhatapları müslümanlardı. Allah dilediği takdirde, dilediğinin olacağına inanıyorlardı.*» İşte bundan anlaşılıyor ki zındık, yaratıcıyı inkâr eden kimsedir.

Hasan Basri ve Ebu'l-Halid'den gelen rivayete göre bu ayet yahudiler hakkında nazil olmuştur. Onlar fakirlere infak etmekle emrolunduklarında bu cevabı verdiler. Fakat daha önce geçenlerin zahirinden, bu ayetin Mekke kâfirleri hakkında olduğu anlaşılmaktadır. Onlar Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiklerinden infak etmekle emrolunmuşlardı. Fakat onlar ayette geçen cevabı verdiler.

Onlar «*Bu vaad ne zamandır?*» şeklindeki sözleriyle haşrı inkâr etmektedirler. Haşrı inkâr ise her çirkinliğin kaynağıdır. Rasûl-ü Ekrem durmadan onlara haşrı vaadetmeye devam ediyor-

du. Onların *«Bu vaad ne zamandır»* şeklindeki sözleri aynı zamanda istihza kabilindendir. Yani siz bunu söylüyorsunuz, ama hakikatte ne zaman tahakkuk edecektir? Yani hiç tahakkuk etmez demek istiyorlar. Buradaki hitap Rasûl-ü Ekrem ile müminleredir. Çünkü peygamber ile müminler onlara durmadan iman etmelerini emreden, haşrın vukû bulacağını haber veren ayetleri okuyup duruyorlardı. Sanki onlar haşrın kopmasını şer olarak nazara almadıkları için *«Vaad»* kelimesini *«Vaid»* yerine kullanmışlardır. Onlar, Allah katında haşr gerçekleşirse, Allah katında en güzel şeyin kendilerine verileceğini iddia ediyorlardı.

«Sayhayı vahide», Sur'a birinci üfürülüştür. Bu üfürülüşle yeryüzündeki bütün insanlar ölür.

«Onları yakalaması» onları kahretmesi demektir. Helâk edecek şekilde onları kıskacına alır. Halbuki onlar tam o zamanda, ticaretlerinde birbirleriyle çekişip durmaktaydılar. Böyle bir netice ile karşılaşacaklarını asla ummuyorlardı. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Kıyamet hiç şuur etmedikleri bir halde, ansızın onları yakalar»* demiştir. Onlar Kıyamet alâmetlerinin zuhur etmemesine bakıp da aldanmasınlar. Onlar o alâmetlerin kendilerinin istediği şekilde zuhur edeceğini iddia ediyorlardı. Yoksa o alâmetlerin gelmeyeceğini söylemiyorlardı.

İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim, İbn Ömer'den şöyle rivayet eder: *«İnsanlar yollarda, çarşılarda, meclislerde oldukları halde Sûr'a üfürülecektir. Hatta bir elbise satıcı ile alıcı arasında satış konusu edilmiş iken Kıyamet kopacak ve onların hiçbiri o elbiseyi elinden bırakmamış olacaktır.»*

«Sûr'a üfürüldü», yani ikinci kez üfürüldü. İkinci ile birinci üfürülüş arasında kırk senelik bir mesafe vardır. Üfürme muhakkak gerçekleşeceğinden dolayı Cenab-ı Hak sanki olmuş gibi mazi (geçmiş zaman) sigası kullanmıştır.

KABİRDEN KALKIŞ

«El-Ecdas» kelimesi kabir mânâsında olan cedes kelimesinin çoğuludur. Yani her biri kendi kabrinden Rablerine (Rablerinin emrine) doğru süratle götürülürler. Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Onlar bizim katımıza ihzar edilirler»* buyurmuştur. Yani başka kuvvetler tarafından huzurumuza getirilirler.

«Veylena» kelimesi helâkımız demektir. Yani *«Eyhelâkımız, hazır ol. İşte bu senin zamanındır!»* Bazıları *«Ey kavmimiz» Hazır olun, bizim azabımıza bakın ve ondan ibret alın demektir»* dediler.

«Merkad» mimli mastar veya ismi mekân olabilir, istirahat yeri demektir. Merkad kelimesi müfrettir, fakat cemi mânâsını ifade eder. Bu ayette ölüm uykuya veya uyku istirahat yerine benzetilmektedir. Burada merkadın hakiki mânâsının kastedilmiş olması mümkündür. Kabirlerden kalkanların akılları karmakarışık olduğundan dolayı uyku halinde olduklarını sanırlar. Sanki kabir azabını idrak etmemişlerdir. Bunun için kendilerini uyandıranın kim olduğunu sorarlar.

Bu bahsi geçen üfürülüş, İsrafil'in Sûr'a üfürüşünden meydana gelen bir sayhadır. Hz. İsrafil'in *«Ey çürümüş kemikler! Paramparça olmuş eklemler! Parçalanmış türler! Allah size hüküm faslı için biraraya gelmenizi emrediyor»* şeklindeki sözüdür. «Bu söz *söylenir söylenmez hepsi bizim katımızda ihzar edilmiş olurlar ki hesapları görülsün»*. Yani onlar için göz açıp kapayacak kadar bir duraklama yoktur.

Cenab-ı Hak bu ayetle haşrın ve hesabın Allah'a göre çok kolay olduğunu ifade etmektedir. O gün hiçbir nefse ister kâfir ister müslüman olsun herhangi bir zulüm yapılmaz.

اِنَّ اَصۡحٰبَ الۡجَنَّةِ الۡيَوۡمَ فِىۡ شُغُلٍ فٰكِهُوۡنَ ۚ﴿۵۵﴾ هُمۡ
وَاَزۡوَاجُهُمۡ فِىۡ ظِلٰلٍ عَلَى الۡاَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔوۡنَ ﴿۵۶﴾ لَهُمۡ
فِيۡهَا فَاكِهَةٌ وَّلَهُمۡ مَّا يَدَّعُوۡنَ ۚ﴿۵۷﴾ سَلٰمٌ قَوۡلًا مِّنۡ رَّبٍّ
رَّحِيۡمٍ ﴿۵۸﴾ وَامۡتَازُوا الۡيَوۡمَ اَيُّهَا الۡمُجۡرِمُوۡنَ ﴿۵۹﴾ اَلَمۡ اَعۡهَدۡ
اِلَيۡكُمۡ يٰبَنِىۡۤ اٰدَمَ اَنۡ لَّا تَعۡبُدُوا الشَّيۡطٰنَ ۚ اِنَّهٗ لَكُمۡ عَدُوٌّ
مُّبِيۡنٌ ۙ﴿۶۰﴾ وَّاَنِ اعۡبُدُوۡنِىۡ ؕ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسۡتَقِيۡمٌ ﴿۶۱﴾ وَلَقَدۡ
اَضَلَّ مِنۡكُمۡ جِبِلًّا كَثِيۡرًا ؕ اَفَلَمۡ تَكُوۡنُوۡا تَعۡقِلُوۡنَ ﴿۶۲﴾ هٰذِهٖ
جَهَنَّمُ الَّتِىۡ كُنۡتُمۡ تُوۡعَدُوۡنَ ﴿۶۳﴾ اِصۡلَوۡهَا الۡيَوۡمَ بِمَا كُنۡتُمۡ
تَكۡفُرُوۡنَ ﴿۶۴﴾ اَلۡيَوۡمَ نَخۡتِمُ عَلٰٓى اَفۡوَاهِهِمۡ وَتُكَلِّمُنَاۤ اَيۡدِيۡهِمۡ
وَتَشۡهَدُ اَرۡجُلُهُمۡ بِمَا كَانُوۡا يَكۡسِبُوۡنَ ﴿۶۵﴾ وَلَوۡ نَشَآءُ
لَطَمَسۡنَا عَلٰٓى اَعۡيُنِهِمۡ فَاسۡتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَاَنّٰى يُبۡصِرُوۡنَ ﴿۶۶﴾
وَلَوۡ نَشَآءُ لَمَسَخۡنٰهُمۡ عَلٰى مَكَانَتِهِمۡ فَمَا اسۡتَطَاعُوۡا مُضِيًّا
وَّلَا يَرۡجِعُوۡنَ ﴿۶۷﴾ وَمَنۡ نُّعَمِّرۡهُ نُنَكِّسۡهُ فِى الۡخَلۡقِ ؕ اَفَلَا يَعۡقِلُوۡنَ
﴿۶۸﴾ وَمَا عَلَّمۡنٰهُ الشِّعۡرَ وَمَا يَنۡۢبَغِىۡ لَهٗ ؕ اِنۡ هُوَ اِلَّا ذِكۡرٌ وَّقُرۡاٰنٌ
مُّبِيۡنٌ ۙ﴿۶۹﴾ لِّيُنۡذِرَ مَنۡ كَانَ حَيًّا وَّيَحِقَّ الۡقَوۡلُ عَلَى الۡكٰفِرِيۡنَ ﴿۷۰﴾

55 — Şüphesiz ki cennetlikler o gün nimetler içinde sevinmektedirler.

56 — Hem kendileri hem de eşleri gölgeliklerde tahtlar üzerine yaslanmışlardır.

57 — Orada onlar için (her çeşit) meyve vardır ve bütün arzuları yerine getirilir.

58 — Çok esirgeyen Rab'dan da sözlü selâm (vardır).

59 — (Allah tarafından şöyle seslenilir): «Ey günahkârlar! Bugün bir tarafa ayrılın!»

60 — «Ey Ademoğulları! Size şeytana tapmayın diye emretmedim mi? O sizin apaçık düşmanınızdır!»

61 — «Sadece bana ibadet ve kulluk edin. Çünkü dosdoğru yol budur!»

62 — Andolsun o (şeytan) sizden birçok nesli saptırmıştır. Hâlâ buna akıl erdiremeyecek misiniz?

63 — İşte bu size vaadedilen cehennemdir.

64 — Küfre sapmanıza karşılık, bugün oraya girin!

65 — O gün onların ağızlarını mühürleriz. Ne yaptıklarını bize elleri anlatır, ayakları da şehadet eder.

66 — Eğer dileseydik gözlerini silme kör yapardık da yolda öteye-beriye koşup dururlardı. Fakat nasıl görecekler?

67 — Eğer dileseydik kesinlikle oldukları yerde onları taş kılardık. Ne ileri gitmeye ne de dönmeye güçleri kalmazdı.

68 — Biz kime uzun ömür verirsek, onun yaradılışını tersyüz ederiz. Hâlâ akılları ermiyor mu?

69 — Biz ona (peygambere) şiir öğretmedik. Bu ona yakışmaz da. (Ona indirdiğimiz) yalnızca bir öğüt ve apaçık olan bir Kur'an'dır.

70 — Diri olan kimseyi uyarsın ve kâfirler üzerine söz (azap) hak olsun!..

(55-70) *«Şüphesiz ki cennetlikler...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Cennet ehlinin o gün bir *«şuğul»* içinde olduklarını ifade ediyor Cenab-ı Hak. Şuğuldan maksat, kişiyi meşgul eden ve dikkatini tamamen kendisine çeviren meşgaledir. İbn Abbas, İbn Mesud ve Katade *«Bu meşgale onların cennette Allah'ın kullarına verdiği hurilerle birlikte olmalarıdır»* demişlerdir.

Fakat ayeti genel bir mânâda almak daha evlâdır. Üstelik tahsise delâlet eden yorumları yapan zatların maksatları meşguliyetin sadece bundan ibaret olduğunu söylemek değildir.

«Fakihûn» kelimesi İbn Cerir, İbn'ul-Munzir ve İbn Ebi Hatim'in İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre ferahlanırlar demektir. Mücahid, *«İçinde bulundukları o güzel durumdan hayret etmeleridir»* derken Ebu Zeyd, *«Güzel nefis ve sevinçli yüz»* demiştir.

56. ayet cennet ehlinin meşguliyetinin keyfiyetini beyan eden bir ayettir. Metindeki *«Zilal»* kelimesi gölge mânâsında olan zıll kelimesinin çoğuludur. İmam Fahreddin Razi zilali elem zannedilen şeylerden uzak ve korunmuş mânâsına almıştır. Ebu Hayyan, gölgeler mânâsına gelen zilali, elbiseler ve diğer eşyalar mânâsına almıştır. İbn'ul-Esir, *«Zıll, seninle güneş arasında bulunan perdeden*

meydana gelen nesnedir» der. Ragıb, *«Zıll aydınlığın zıddıdır. Ister gölge ister başkası olsun»* diyor.

Zilal kelimesini *«Yokluk gölgesinin cemidir»* diye de tefsir edebiliriz. İzzet mânâsına da alabiliriz. Çünkü Cenab-ı Hak *«Kesinlikle muttekiler gölgeler ve çeşmelerdedir»* buyurmuştur. Yani elemden korunmaktadırlar. Zilal'in burada perdeler mânâsını taşıması da mümkündür. Müslim ve Buhari'den salih olarak şu gelmiştir: *«Cennette bir ağaç vardır. Binici onun gölgesinde yüz sene yürür, yine de onu bitiremez. İsterseniz uzatılmış bir gölge ayetini okuyun.»*

İbn Ebi Dünya, İbn Abbas'tan şunları rivayet eder: *«Uzatılmış gölge, cennette kökü bulunan ağaç demektir. Çok güzel yürüyen bir süvari onun gölgesinde bir sene yürür. Her tarafında gölge vardır. Cennet ehli, köşklerin ehli ve başkaları çıkarak onun gölgelerinde konuşur, sohbet ederler...»*

İbn Esir *«Onun gölgesinde; yani onun tepesinde, onun kenarlarında demektir»* diyor. İbn Esir'in bu yorumu *«O ağaç güneşten gölge yapıyor»* demeyi bertaraf etmek içindir.

«Eraik» kelimesi taht mânâsına gelen erike kelimesinin çoğuludur. Bazıları *«Yastık mânâsına gelmektedir»* demiştir. Bunu Tabersi hikâye ediyor. Zühri *«Her nereye yaslanırsan onun ismi erikedir»* demiştir.

Ayet metninde geçen ve eş mânâsında olan zevcelerden maksat, müminlerin dünyadaki imanlı zevceleridir. Bazıları *«Bu zevcelerden maksat, Allah'ın cennette müminleri evlendireceği hurilerdir»* demiştir. Hem dünyadaki eşlerin, hem de hurilerin kastedilmiş olması mümkündür.

Dünyada ölüp evlenmeyen imanlı kadınlara gelince, Cenab-ı

Hak onları dilediği kullarına zevce olarak verir. Dünyada evlenip, kocası kâfir olarak gidenler de böyledir. Meselâ Firavun'un hanımı Asiye gibi. Zira haberlerde onun peygambere zevce olarak verileceği bildirilmiştir.

Zevcelerden maksadın onların güzellikteki, imandaki benzerlerinin olması mümkündür. Bazıları *«Onların dostları da olabilir»* demişler, bazıları ise *«Burada benzerleri, dostları, zevceleri kapsayan genel bir mânâ da kastedilmiş olabilir»* demişlerdir.

CENNET EHLİ İÇİN HER İSTEKLERİ VARDIR

«Onlar için istedikleri vardır», yani herkesin nefsi için istediği nimetler verilir. Fakat onlar onu istiyorlar demek değildir. Zıra o vardır. Veya bilfiil istedikleri onlara kesinlikle verilir. Zira kendisinden istenilen ve onlara bu nimetleri veren Allah'tır. Cenab-ı Hak'kın nimetleri ise geneldir. Hulâsa olarak kişinin arkadaşından isteyeceği doğru olan her şey ehli cennet için vardır. Veya onlar için tamah ettikleri her şey vardır. Zira Zeccac, *«Cennet ehli neyi isterlerse onlara gelir»* demiştir. Bazıları *«Onların Allah'a yakarmalarının ve dünyada istedikleri cennet derecelerinin hepsi onlara verilecektir»* demişlerdir.

«Selâm» kelimesi *«Mâ»* edatının bedeli olabilir: Onlar için istedikleri her şey vardır, onlar için selâm vardır. Yani onlar için selâm ve Allah tarafından, rahim olan Rab tarafından söylenen söz vardır. Yani onlara hem Allah tarafından vasıtasız selâm verilir —ki bu onları tazim etmek içindir— hem de istedikleri kendilerine verilir.

«Ey Mücrimler! Bugün müminlerden ayrılıp ateşteki yerinize gidin!»

Abd bin Humeyd, Katade'den şöyle rivayet eder: *«Her hayrdan ayrılın demektir»*. Dahhak *«Her kâfirin ateşten bir evi vardır. O evde ne kimse onu görür ne de o kimseyi. Bu tam müminlerin tersinedir. Zira müminler orada bir araya gelirler. Sevenleriyle birlik olurlar ve sohbette bulunurlar»* diyor.

«Ayrılın» mânâsını ifade eden *«Vemtazu»* fiili emir olmayıp fiili mazi de olabilir. O zaman ayetin mânâsı; Ey mücrimler! Müminler sizden cenneti elde etmek ve nimetlerine mazhar olmak suretiyle ayrıldılar demek olur. Ayrıca kâfirler üzüntü çeksinler diye Cenab-ı Hak böyle söylüyor.

*«Şeytan'a kulluk yapmak»*tan maksat, onun vesvese ile insana süslü gösterdiklerinde ona itaat etmektir. Yani Allah Teâlâ böyle bir itaate, ibadet demek suretiyle, o itaattan çok kaçmak ve sakınmak gerektiğini ifade etmek istemiştir. Şeytana ibadet etmekten maksadın, Allah'tan başka bâtıl ilâhlara yapılan ibadetler olması mümkündür. Şeytana ibadet etmeyin denilmiştir. Çünkü şeytan onlara bu bâtıl ilâhlara ibadet edin diyerek, bunu onlara süslü göstermiştir. Şeytanın apaçık düşman olması Hz. Adem'e olan düşmanlığından ileri gelmektedir. Adem'in evlâtları olmamız hasebiyle Cenab-ı Hak bize *«Şeytan sizin apaçık düşmanınızdır»* diyor.

62. ayetteki *«Cibillen»* kelimesi büyük bir cemaat demektir. Dağ mânâsına gelen bu madde kullanılmış ki onlar büyüklükte dağa benzetilmiş olsunlar. Dahhak *«Cibil en azı onbin kişiden müteşekkil büyük bir ümmettir»* diyor. Bazıları *«Bir cemaattir»*, bazıları *«Bir ümmettir»* demiştir. Bazıları da *«İnsanların üzerinde yaratılmış olduğu tabiattır. Bu tabiat adeta intikal edilmez bir dağdır»* şeklinde tefsir etmişlerdir. Fakat bu son tefsir ayetin zahirine ters düşmektedir.

Horasanlı alimlerden bazıları *«Cibillen»* kelimesi yerine *«Ciy-*

len» kelimesini koymuşlar ve öyle okumuşlardır. *«Ciyl»* tekildir, çoğulu *«Ecyal»* olarak gelir ve nesiller (Araplar, Rumlar gibi çeşitli milletler) demektir.

«İşte bu size vaadedilen cehennemdir» cümlesi isti'nafi bir cümledir. Allah önce onları kınıyor, ilzam ediyor, susturuyor. Ve tam cehennem kıyısına geldiklerinde *«İşte bu cehennem peygamberler tarafından durmadan sakındırıldığınız cehennemdir. Şeytanın ibadeti karşılığında buraya gireceksiniz»* der. *«Bugün oraya girin»* cümlesindeki emir tahkir içindir. Nitekim *«Kesinlikle sen, evet sen galip kişisin»* ayetinde olduğu gibi. Yani bugün onun hararetini çekin. O hararet ki onun için siz hazır değilsiniz. Ebu Müslim *«Onu ateş haline getirin»* şeklinde mânâ vermiştir Tabersi, *«Azaba girin»* diyor. Yani azaptan ayrılmayın. Çünkü *«Islev»* kelimesi *«Selev»* kökünden gelir. Bu, bir şeye yapışıp oradan çıkmamak demektir.

CEHENNEMLİKLERİN AĞZI MÜHÜRLENİR

«Biz onların ağızları üzerine mühür vururuz» cümlesi onları konuşmaktan menetmekten kinayedir. Gerçekten ağızlarına vurulan mühür de olabilir. Veya mühür burada konuşturmamaktan mecaz da olabilir.

«Bizimle onların elleri konuşur...»

Onların ellerinden maksat, dünyada kullandıkları uzuvlarıdır. Yani onların elleri dünyada durmadan işledikleri hakkında bizimle *«Onlar benimle şu şu şeyleri yaptılar»* diye konuşur. *«Ayakları da aleyhlerinde bu meseleler hususunda şahitlikte bulunurlar».* Cenab-ı Hak şahitliği değil de sadece konuşmayı ellere nisbet etmiştir. Çünkü onlar daha fazla amellerde bulunma özelliğine sahiptirler. Sanki o amellerin failleri onlardır. Nitekim *«Onlar el-*

lerinin işlediği»; «İnsanların ellerinin kesbettiği» tarzında başka ayetler gelmiştir. Böylece konuşma eller için daha uygundur.

Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki konuşma ve şehadet hakiki mânâdadır, onlar da bunu yaparlar. Bu konularda uzak yorumlara girmek kişiyi neredeyse haşrı inkâra götürür. Malûmdur ki İmam Gazali, Batınîler hakkında *«Onların bir tanesini öldürmek yüz kâfir öldürmekten daha hayırlıdır»* demiştir. İşte bu görüşe binaen bu ayet dille yapılan tesbihin mevcut olduğu hükmünü teyid etmektedir. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Onlar her şeyi konuşturan Allah bizi konuşturdu derler»* diye buyurur. Bu ayet bu konuşmanın dille yapılan konuşma olduğunu cidden teyid etmektedir. Bu hususta rivayetler açıktır.

Bu ayet açıkça haşrın, bedenin asıl parçalarıyla olacağına, başka bir bedenle olmayacağına delâlet eder. Yani dünyada olan bedenin parçalarını taşıyan yeni bir bedenle değil. Zira dünyadaki bedenin azalarıyla kötü ameller işlenilmiştir. İkinci bedenin azalarının gelip şahitlik etmesi güzel olmaz.

66. ayetin metnindeki *«Temesna»* fiili eseri mahfetmek suretiyle ortadan kaldırmak mânâsını taşımaktadır.

«Tems» kelimesinin ışığın ve uzvun gitmesinden değil, sadece ışığın gitmesinden kinaye olması mümkündür.

«Onlar nerede göreceklerdi» cümlesinden onlar görmeyeceklerdi mânâsı çıkar.

Hasan Basri ve Katade *«Gözden maksat bizim bildiğimiz gözdür. Sırattan maksat bizim bildiğimiz yoldur»* demişlerdir. İbn Abbas *«Gözler basiretler demektir, sırat ise makul yol demektir»* demiştir. İbn Cerir ve cemaa İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyorlar: *«Eğer biz dileseydik, onların gözlerini alıp götürseydik onları*

kör eder, hidayetten saptırırdık. Onlar artık hakikati nasıl bulabilirlerdi?»

Bu son rivayet zahire ters düşmektedir.

«Eğer dileseydik onları neshederdik». Yani suretlerini daha çirkin suretlere çevirirdik. İbn Abbas ibareye *«Onları domuz veya maymuna çevirirdik»* mânâsını veriyor. Bazıları *«Onları taşa çevirirdik demektir»* diyorlar. Bu, Ebu Salih'ten de rivayet edilmiştir.

İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyorlar: *«Ayetin mânâsı, eğer dileseydik onları meskenlerinde helâk ederdik demektir»*. Hasan Basri, Katade ve cemaa; *«Ayetin mânâsı şöyledir· Eğer dileseydik onları kaskatı keserdik. Onları taş yığını haline getirirdik ki artık kalkamazlardı. Onlar hedeflerine gidemeyenler olurdu. Ve onlar yalanlarından da dönüş yapamazlardı. Çünkü onların kalplerinin üzerine mühür vurulmuştur»* demişlerdir. Ayetin tevili ne olursa olsun zahire göre bu hadise (eğer olursa) mutlaka dünyada olmuştur. İbn Selâm'ın *«Bütün bunlar Kıyamet Günü'nde olacaktır»* şeklindeki yorumu zahirin hilafınadır. Hatta bazı rivayetlere binaen sahih oluşu da yakın değildir.

ÖMÜRDE EKSİLME VE ARTMADAN MAKSAT

Kime uzun ömür verirsek onu o ömürde evirir çevririz. O durmadan zayıflar. Bünyesi ve kuvveti eksilir. Başlangıçta durmadan gelişir, şimdi ise durmadan eksilir.

Bu ayette manevi eksilme maddi eksilmeye teşbih edilmektedir. Süfyan-ı Sevri *«Tenkis sekseninci senede olur»* der. Hak şudur ki bedendeki, bünyedeki eksilmeler ve zafiyetler değişiktir.

Mizaçların, arazların değişmesine göredir. Bazı insanlar daha erken senelerde eksilir, bazıları da daha sonra.

HZ. PEYGAMBERE ŞİİR UYGUN DEĞİLDİR

«Biz ona şiir öğretmedik»; yani Ahiret ve haşr hakkında, başlangıç hakkındaki bu hulâsayı getiren kitabı ona getirmek suretiyle ona şiir öğretmedik. Çünkü azıcık akla sahip olan bir kimse anlar ki bütün dünya ve Ahiret yararlarını kapsayıcı bu kitap öyle bir uslûp üzerine nazil olmuştur ki her mantığı susturur. Şiire ters düşer. Lâfız yönünden bakıldığında vezni ve kafiyesi yoktur. Mânâ bakımından da benzemez. Çünkü şiir teşvik edici veya sakındırıcı hayaller demektir. Şiir yalanların esasıdır. Bunun için *«Şiirin en tatlısı en yalan olanıdır»* denilmiştir. Kur'an ise hikmetler, akideler, sistemlerdir. Hz. Peygamber'in Kitab'ı öğrenmek suretiyle şiiri öğrenmemesinden maksat, Kur'an'ın şiir olmamasıdır. Cenab-ı Hak bunu kinaye yoluyla ifade ediyor. Çünkü Allah'ın, Peygamber'e öğrettiği Kur'an'dır. Öğretilen şiir olmadı mı Kur'an da şiir olmaz.

Bu ayet Kur'an'ın şiir, Peygamber'in de şair olduğunu söyleyenlerin reddiyesidir. Onların bu sözden gayeleri, Allah Rasûlü'nün getirmiş olduğu Kur'an'ın Allah adına uydurulmuş bir iftira ve hayal olduğunu söylemekdir. Cenab-ı Hak Kur'an'ın böyle olmadığını ve Hz. Muhammed'in bu tür bir şeyi getirmekten uzak olduğunu ifade buyurmuştur. Peygamber'e şiir ne lâyıktır ne de elverişlidir. Çünkü şiir insanı lâfza riayet edilmesi için mânânın değişmesine, veznin bozulmaması için tahrifine davet etmektedir. Çünkü şiirin en güzeli mübalâğa, mucazefe ve vasıfta derinlemeye dalmaktır. Şiirin çoğu güzel olmayan bir şeyi güzel, çirkin olmayan bir şeyi çirkin göstermektir. Bütün bunlar ise yalanı gerektirir. Veya yalan bunlara benzerdir. Allah Teâlâ'nın kelâmı bundan münezzehtir.

İbn Hacib, «Aklen Hz. Peygamber'in şiir söylemesi mustakim olamaz. Çünkü Hz. Peygamber şiir söyleseydi bu birçok insanı onun getirdiği şeyin kendi nefsinde doğduğu ithamına maruz bırakırdı. Bunun şiir kuvveti olduğunu söylerlerdi. Bunun için Cenab-ı Hak «Kavl kâfirlerin üzerine olsun» cümlesini getirmiştir. Çünkü töhmet ortadan kalktı mı geriye inad kalır. Böylece inatçıların üzerine kavl (Allah'ın hükmü) vaki olur. Şöyle de itiraz edebiliriz: Hz. Peygamber fesahat ve belağatın en yüce makamındaydı. Eğer şairlik sıfatı olsaydı, bu vehme sebebiyet verirdi» diyor.

İSLÂM'DA ŞİİRİN HÜKMÜ

Bu ayet açıkça belirtiyor ki Hz. Peygamber'e şiir tabiatı verilmemiştir. Böylece onun şanına önem verilmiş, değeri yükseltilmiş ve kendisine halel getirecek bir şeyden Cenab-ı Hak onu uzak tutmuştur. Hz. Peygamber şiir inşad etmekten korunmakla beraber kendisine niçin şiir kudreti verilmemiştir? Çünkü bu takdirde mansıbına halel getiren bir şeyden uzaklaştırmak sözkonusu olmaktadır.

Mevahibi, Ledunniye'den anlaşılıyor ki insanlardan bazıları Hz. Peygamber'in şiir söylemeye kâdir olduğu kanaatindedir. Ancak Peygamber'e şiir söylemek haram kılınmıştır. Fakat bu kanaat yerinde değildir. Rasûl-ü Ekrem'in şiir inşad etmesinin haram olması kabul edilir bir iddiadır. Fakat şiire tevessül etmesi haramdır. Bazıları da *«Bir şeyin haram olması, o şeye kudretin yetmemesiyle birarada olduğu için tevile ihtiyaç yoktur»* demişlerdir. Acaba şiir söyleyememek Rasûl-ü Ekrem'in bir özelliği midir yoksa bütün peygamberlerin sıfatı mıdır? Bazı alimler *«Bütün peygamberlerin sıfatıdır. Çünkü bu ayet öyle ifade ediyor»* demişlerdir. Bu ayette bunun sadece Rasûl-ü Ekrem'i kapsadığına dair bir nükte yoktur. Bazıları da *«Mümkündür ki bu, Hz. Peygamber'in*

bir özelliği olsun. O zaman nükte Rasûl-ü Ekrem'in kerimliliğinin artışıdır. Çünkü peygamberimizin makamı diğer enbiyai izamın makamından çok üstündür. Cenab-ı Hak onları şiir inşad etmekten korumuştur. Fakat onların aynı zamanda şiir söylemeğe kudreti vardır» demişlerdir.

Ayet Rasûl-ü Ekrem'in şiir okumasının uygun olmadığına dair herhangi bir delil getirmemektedir. Hadislerde Hz. Peygamber'in az da olsa vezinli şiir okuduğu bildirilmektedir. Rivayet edildiğine göre Rasûl-ü Ekrem İbn Revaha'nın şu şiirini okumuştur: *«Geceler yanlarını yatağından kaldırır. Bu da müşriklere yataklar ağır geldiği zamandır.»*

Rasûl-ü Ekrem'in bu şiiri okuduğu El-Bahr'da zikredilmektedir. Rivayete göre Hz. Peygamber'in mübarek parmağına bir savaşta taş değdi ve parmağı kanadı. Rasûl-ü Ekrem Halit bin Muğire'nin *«Sen ancak kanamış bir parmaksın. Senin başına gelen Allah yolunda gelmiştir»* şiirini okudu. Bazıları *«Bu, Rasûl-ü Ekrem'e ait bir sözdür. Herhangi bir kastı olmaksızın tesadüfen mübarek ağızlarından çıkmıştır»* demişlerdir.

Rivayete göre Hz. Peygamber *«Günler sana bilmediklerini apaçık ortaya koyacaktır. Azıklanmayan kimseler haberleri sana getirecektir»* mânâsındaki şiiri vezinsiz bir şekilde okur. Bunun üzerine Hz. Ebubekir Sıddık: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Bu şiir böyle değildir»* der. Rasûl-ü Ekrem: *«Allah'a yemin ederim ,ben şair değilim ve şiir bana uygun da değildir»* buyurur.

«Kur'an ancak zikirdir». Yani Allah'tan gelen bir mevizedir, insanlar ve cinleri irşad etmek için bir kitaptır. Ve apaçık bir Kur'an'dır. Yani gökten gelen ve zahir bir kitaptır. Yani zahirliği beşer kelâmı olmasının dışındadır. Çünkü Kur'an'da muaraza maksadıyla karşı çıkanların ağzını taşla dolduracak şekilde icaz vardır.

«Korkutsun» cümlesindeki zamir ya Kur'an'a veya Peygamber'e racidir. Nafi ve İbn Amr'ın *«Korkutasın»* şeklinde okumaları Peygamber'e raci olmasını tekid etmektedir.

«Hay (diri) olan bir kimse» den maksat, akıllı olan bir kimsedir. Nitekim İbn Cerir ve Beyhaki bunu Dahhak'tan bu şekilde rivayet etmişlerdir.

«Kâfirler üzerine», yani bu damga ile damgalanmış ve küfr üzerinde ısrar etmiş kişiler üzerine kavl hak olsun (azap vacip olsun) diye..

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ ﴿٧١﴾
وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ ط
أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ ط
﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ لا وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ
﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾
أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ
وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ ط قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾
قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ ط وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ لا ﴿٧٩﴾
الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ
مِنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾ أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ ط بَلَى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾
إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾
فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

71 — Görmüyorlar mı ki ellerimizin yaptığından onlar için nice hayvanlar yarattık. Şimdi onlar bu sayede o hayvanlara sahip bulunmaktadırlar.

72 — Bu hayvanları onlara musahhar kıldık. İşte binekleri onlardandır ve onlardan yemektedirler.

73 — Onlar için o hayvanlarda birçok yararlar ve içecekler vardır. Hâlâ şükretmeyecekler mi?

74 — Yardım görürler umuduyla Allah'tan başka mabudlar edindiler.

75 — Halbuki (o mabud edindikleri) onlara yardıma güçleri yetmez. Aksine kendileri o mabudlar için yardıma hazır askerlerdir.

76 — (Ey Rasûlüm!) Onların sözleri seni üzmesin. Çünkü biz onların gizlemekte olduklarını da, açığa vurduklarını da biliyoruz.

77 — İnsan görmüyor mu ki biz onu (nasıl) bir nutfeden yarattık ki hemen apaçık bir düşman kesiliyor?

78 — Kendi yaradılışını unutarak bize bir misal getirdi ve «Çürümüş oldukları halde şu kemikleri kim diriltecek?» dedi.

79 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Onu ilk defa meydana getiren, onu yine diriltecektir. O her türlü yaratmayı hakkıyla bilendir.»

80 — O ki sizin için, yeşil ağaçtan bir ateş çıkardı. Siz de ondan ateş yakarsınız.

81 — Bütün gökleri ve yeri yaratan, onların benzerini yaratmaya kâdir değil midir? Elbette (kâdirdir). O yaratan ve hakkıyla bilendir.

82 — Bir şeyi irade ettiğinde, O'nun emri o şeye «Ol!» demektir ve o şey de hemen oluverir.

83 — Her şeyin mülkü elinde bulunan (Allah)ın şânı ne yücedir! Ve siz O'na döndürüleceksiniz.

(71-83) *«Görmüyorlar mı ki, ellerimizin...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

71. ayetin başındaki hemze inkâr, hayret ve taaccub harfidir. Yani onlar düşünmezler mi veya mülahaza etmezler mi veya kesinlikle bilmezler mi ki onlar için (onların yararı için) ellerimizin yaptığından nimetler halketmişizdir. Yani bizzat yaptığımızdan nimetler halketmişizdir.

Bazıları *«Yapmaktan maksat ihdas etmek, ellerden maksat mecazen kudret demektir ve eserin şanının yüceliğine işaret etmek için tazim sigası ile eller kelimesi çoğul olarak kullanılmıştır»* demişlerse de bu pek yerinde bir yorum değildir.

Fakat gerçek şu ki bu ayet selefin katında müteşabih ayetlerdendir. Selef hiçbir zaman Allah'a izafe edilmiş eli kudret mânâsına almaz. İster müfred, ister tesniye, isterse çoğul gelsin. Onlar Cenab-ı Hak'kın zatına nisbet ettiği gibi eli Allah'a nisbet ederler. Fakat *«Onun benzeri bir şey yoktur»* ayetini de göz önünde tutarlar. Selefin bu görüşünü Allah'ın tevfikine mazhar olan birçok kimse kabul etmektedir. Bu görüşe hücum edenler ancak cahillerdir. (1)

«Evcil hayvanlar» mânâsına gelen En'am'dan maksat, sekiz

(1) Alusi, Ruh'ul-Meani, cilt: 23, sh: 50

çift evcil hayvandır. Cenab-ı Hak bunları betahsis zikretmiştir, çünkü onlarda fıtratın harikulâdelikleri ve birçok yararlar vardır.

Bu ayet tıpkı *«Deveye bakmazlar mı? Nasıl yaradılmıştır»* ayeti gibidir.

«Onlar o evcil hayvanlara sahiptirler» cümlesinden maksat, Allah'ın onları kendilerine mülk kılması sebebiyle onlara sahip olmalarıdır. Mülkün burada kahr ve kudret mânâsına olması da mümkündür. Fakat birinci yorum daha açıktır ki onu takip eden cümle tesisî cümle olsun, tekidi cümle olmasın.

«Biz o hayvanları onlara kolaylaştırdık»; kesmek için o hayvanları götürseniz bile onlar kendilerine itaat ederler. *«O hayvanların bir kısmına binerler, yüklerini yüklerler.»*

Ayetin metnindeki *«Rakub»* kelimesi binilen, yük çeken, yük taşıyan demektir. Bazıları *«Rakub kelimesi rakb kelimesinin çoğuludur»* demişlerdir.

«Onların bir kısmının da etini yemek suretiyle istifade ederler.»

İnsanlar için o evcil hayvanlarda yararlar vardır. Yani binmek ve yemenin dışında da yararlanırlar. Meselâ derilerinden, tüylerinden istifade ederler, yünlerinden istifade ederler. Veya yeri nadas etmek suretiyle kullanılmalarından istifade ederler.

Ayet metnindeki *«Meşarib»* kelimesi mastar mânâsına gelen meşreb kelimesinin çoğuludur. Meşreb'den maksat süttür. Süt yararlanma tabirine girdiği halde Cenab-ı Hak onu şerefinden ötürü tek başına zikretmektedir Cem'i getirilmesi sütün birçok cinsleri olduğu içindir. Meşarib kelimesinden sadece süt değil de kaymak,

yağ, peynir, çökelek gibi şeylerin hepsinin kastedilmesi ancak tağlib veya kinaye yoluyla mümkün olabilir. Çünkü bu nesneler içilmezler, yenilirler. Meşarib kelimesinin, içme yeri olan meşrebin çoğulu olması mümkündür. İmam Fahreddin Razî *«Meşarib meşrebin çoğuludur ve kab demektir. Çünkü derilerin bir kısmı ile bu kablar yapılır. Kırba gibi»* diyor.

MÜŞRİKLER NİÇİN PUTLARA TAPARLARDI?

«Umulur ki yardım olunurlar» tabirinden maksat, onlar putlar tarafından kendilerine yardım gelir, başlarına gelen felâketler kaldırılır, şiddetler kalkar diye tapmaktadırlar. Veya putlar kendilerine Ahiret'te şefaat edeceklerdir diye tapmaktadırlar. Oysa putlar onlara yardım etmeye güç yetiremezler.

«Müşrikler putlarının hazır edilmiş ordularıdır»; yani o putları korumak ve dünyada onları müdafaa etmek için hazır ordulardır. Bu yorum, İbn Ebi Hatim, İbn'ul-Munzir, Hasan ve Katade'den rivayet edilmiştir. Ayrıca ayetin mânâsı; müşrikler dünyada putlarının ordularıdırlar ve Ahiret'te de ateş için hazır edilmişlerdir demektir. (Bu hususta İbn Ebi Hatim'in Hasan'dan rivayet ettiği bir görüş de gelmiştir).

Bazı alimler, *«Müşrikler Kıyamet Günü'nde hazır edilmiş ordulardır. Onların peşinden kendileri de ateşe düşerler»* demişlerdir. Cenab-ı Hak bu tabiri onların akıllarıyla istihza etmek için kullanmıştır.

Bazıları *«Hum zamiri mabudlara, lehu zamiri de müşriklere gider»* demiştir. Yani mabudlar o müşriklerin Kıyamet'teki azaplarını görmek için hazırlanmışlardır. Çünkü mabudlar da cehennemin tutuşması için alet kılınmışlardır. Veya kâfirlerin hesabı yapıldığı zaman onlar orada hazır bulundurulurlar. Ki aciz olduk-

ları kâfirlere de görünsün ve müşrikler de onların şefaatlarından ve onların askeri olmaktan ümitsiz kalsınlar.

Madem ki onların durumları böyledir, o halde onların sana şair demeleri seni üzmesin, ey Muhammed! Veya Kıyamet Günü'nde madem ki halleri senin işittiğin gibidir, onların Allah için ortaklar vardır demeleri seni üzmesin. Veya senin için şair, Allah için de onun şanına yakışmayan şeyleri söylemeleri seni üzmesin. Veya onların sözlerinden maksat Rasûl-ü Ekrem'in şanına yakışmayan bütün sözlerdir. Bu cümleden maksat, Rasûl-ü Ekrem'in onların sözlerinden etkilenmesini nefyetmektir.

«Biz onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da biliriz» cümlesi nehyin nedenidir. Niçin üzülme? Çünkü biz bunu biliyoruz. Bu ifade onları bu sözlerinden ötürü cezalandırmaktan kinayedir. Yani biz onları bütün suçlarından dolayı cezalandıracağız. Veya onların gizlediği bâtıl akideleri sana karşı düşmanlıklarını ve benzerlerini biliriz. Şirk, yalanlama gibi açıkça ifade ettiklerini de biliriz.

Ayette *«Gizli»* açıktan daha önce zikredilmiştir. Bu, Cenab-ı Hak'kın ilmini muhit olduğunu açıklamak içindir. Şöyle ki: Gizliyi bilmek aleniyi bilmekten daha öncedir.

Bazıları da *«Gizlinin mertebesi aleninin mertebesinden daha önce olduğu için daha önce zikredilmiştir»* demiştir. Zira ilân edilen her şey ilân edilmezden önce mutlaka kalpte gizlidir. Bazıları da *«Bâtılın ıslahı daha mühim olduğundan dolayı gizli, açıktan önce zikredilmiştir»* demişlerdir.

77. ayetin metnindeki *«Hasîm»* kelimesi husumette ve bâtıl ilâhla mücadelede çok ileri giden kişi demektir. *«Mübin»* kelimesinden maksat bu hususta açık olduğunu gösterir.

«İnsan» ile cins (her insan) kastedilmektedir. Hasîm, haşrı mutlak şekilde inkâr eden kâfirdir. Bu ayet bir kâfir hakkında nazil olmuştur. Nitekim Ziya el-Muhtare'sinde İbn Abbas'tan şöyle naklediyor: As bin Vail, Hz. Peygamber'e elinde çürük bir kemik olduğu halde geldi, onu eliyle ufaladı ve *«Ey Muhammed! Cenab-ı Hak çürüdükten sonra bu kemiği diriltecek midir?»* diye sordu. Hz. Peygamber: *«Allah bunu diriltip haşre gönderecektir. Sonra seni öldürecek, sonra diriltecek, sonra da cehennem ateşine sokacaktır»* buyurdu. Bunun üzerine bu ayetler indi.

«Bizim için bir mesel verdi» cümlesindeki *«Mesel»*den maksat, bizim hakkımızda haddi zatında acaip olan, darb-ı mesele benzeyen bir kıssa açıkladı demektir. Bu da bizim kemikleri diriltmemizin mümkün olmadığı şeklindeki iddiasıdır. Veya bizim için mahlûkattan bir denk getirdi, bizim kudretimizi onların kudretiyle kıyas etti. Yaratıcının onu yaratmış olduğunu unuttu. Veya zikri küfründen ve inadından ötürü terketti.

«Çürümüş kemikleri kim diriltecektir?» dedi. Yani bu kemiklerin diriltilmesinin mümkün olmadığını, haşrın yalan olduğunu iddia etti. Sen onu susturmak, unutmuş olduğu fıtratını kendisine hatırlatmak, fıtrat konusunda kendisini irşad için *«İlk yapan onları diriltecektir»* de. Zira ilk yapan herhangi bir örneğe bakarak onu yapmamıştır. Çünkü yoktan varetmek, çürük dahi olsa mevcuttan var etmekten daha zordur. Madem ki yoktan var etmeye kudreti vardır, çürümüşten varetmeye daha ziyade kâdirdir. Çünkü acizlik onun için bahis konusu değildir, zira onun kudreti zati ve ezelidir.

YEŞİL AĞAÇDAN ATEŞ

80, ayette bahsedilen *«Yeşil ağaç»*tan maksat, marh ve afar denilen ağaçlardır. Erkek olan marh ağacından üst kapak, dişi olan

afar ağacından alt kapak edinilir. Marh afarın üzerine sürtünür. İkisi de yemyeşildir. Onlardan su damlar. Allah'ın izniyle o damlayan su gaz gibi tutuşur. Bu durumu Zemahşeri Keşşaf'ında zikretmektedir.

Cenab-ı Hak bu ayette işaret ediyor ki ateşi yeşil ağaçtan çıkarmaya kâdir olan, ateşin zıddı olan su ile dolu bir ağaçtan hararetli olan ateşi çıkarmaya ve bu kemiklere yeniden hayat vermeye elbette kâdirdir. Bu yeşil ağaçtaki ateşi ağaçlar birbirlerine sürtüldükten sonra Cenab-ı Hak yaratıyor. Yoksa onların içinde bir ateş saklıdır da sürtünmekle ateş ortaya çıkıyor demek değildir.

Yani onları ilk yaratan, yeşil ağaçtan ateş çıkaran, gökleri ve yeri büyüklüklerine rağmen yaratan o kâfirlerin benzerlerini yaratmaya kâdir değil midir?

«Melekut» kelimesi daha önce tefsir edilmiş olup mülkün, mübalâğalı halidir. Yani bütün mülk demektir. Yani Allah bütün mülkün sahibidir, her şeye kâdirdir ve ortak edinmekten yüce ve münezzehtir.

«Sadece O'na döndürüleceksiniz, başkasına değil.»

Bu ayet haşrı ikrar edenler için bir vaad, inkâr edenler için de bir vaiddir. Burada hitap hem müminlere hem de müşriklereedir. Bazıları *«Hitap sadece müşrikleredir ve bu ayet bir vaiddir. Onları kınamak için gelmiştir»* demişlerdir. Bu müşriklerin büyük bir gazaba, öfkeye müstehak olduklarına delâlet etmektedir. Bu ayette haşrı cismaninin açık delili vardır. Haşrı cismaniye yapılan birtakım itirazların geçersizliğine de ima ve işaret vardır. Bu, dinin mühim meselelerinden birisidir. Bu sure bu meseleyi kapsadığından dolayı ona *«Kur'an'ın kalbi»* denilmiştir.

YASİN SURESİ'NİN SONU

SAFFAT SURESİ

Sure : 37

Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. 182 ayettir.

Bu sure Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. Bu hususta herhangi bir ihtilaf yoktur. Basralılar'a göre 181 ayet, diğer alimlere göre 182 ayettir. Burada Yasin Suresi'nde helâk edilmesine işaret edilen nesillerin durumu mufassal bir şekilde ele alınmakta, müslümanların ve onların düşmanlarının Kıyamet Günü'ndeki halleri tefsir edilmektedir. Yani bu sure adeta Yasin Suresi'nin bir nevi izahıdır. Bu surede Yasin'de zikredilmeyen yıldızların ahvalinden de bazı şeyler zikredilmiştir. Bu nedenle Yasin Suresi'nden sonra gelmiştir.

El-Bahr'da *«Bu surenin başlangıcı Yasin Suresi'nin sonuna uygun düşmektedir»* denilmiştir. Çünkü Cenab-ı Hak, Yasin Suresi'nde haşr ve ölüleri diriltmedeki kudretinden bahsetmiştir. Burada da *«Eğer yer ve göklerde Allah'tan başka mabudlar olsaydı onlar fesad olurdu»* ayetiyle bu yüce kudretin sahibinin bir olduğuna işaret edilmiştir.

Bu surenin kelimeleri 860, harfleri ise 3826'dır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالصّٰٓفّٰتِ صَفًّا ۝١ فَالزّٰجِرٰتِ زَجْرًا ۝٢ فَالتّٰلِيٰتِ ذِكْرًا ۝٣ اِنَّ
اِلٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ ۝٤ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ
الْمَشَارِقِ ۝٥ اِنَّا زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِزِيْنَةِ ِۨالْكَوَاكِبِ ۝٦ وَحِفْظًا
مِّنْ كُلِّ شَيْطٰنٍ مَّارِدٍ ۝٧ لَا يَسَّمَّعُوْنَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى وَيُقْذَفُوْنَ
مِنْ كُلِّ جَانِبٍ ۝٨ دُحُوْرًا وَّلَهُمْ عَذَابٌ وَّاصِبٌ ۝٩ اِلَّا مَنْ خَطِفَ
الْخَطْفَةَ فَاَتْبَعَهٗ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ۝١٠ فَاسْتَفْتِهِمْ اَهُمْ اَشَدُّ خَلْقًا
اَمْ مَّنْ خَلَقْنَا ؕ اِنَّا خَلَقْنٰهُمْ مِّنْ طِيْنٍ لَّازِبٍ ۝١١ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُوْنَ
۝١٢ وَاِذَا ذُكِّرُوْا لَا يَذْكُرُوْنَ ۝١٣ وَاِذَا رَاَوْا اٰيَةً يَّسْتَسْخِرُوْنَ ۝١٤
وَقَالُوْٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ۝١٥ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا
ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ ۝١٦ اَوَاٰبَآؤُنَا الْاَوَّلُوْنَ ۝١٧ قُلْ نَعَمْ وَاَنْتُمْ دَاخِرُوْنَ
۝١٨ فَاِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَّاحِدَةٌ فَاِذَا هُمْ يَنْظُرُوْنَ ۝١٩ وَقَالُوْا يٰوَيْلَنَا
هٰذَا يَوْمُ الدِّيْنِ ۝٢٠ هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِيْ كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُوْنَ ۝٢١
اُحْشُرُوا الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا وَاَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوْا يَعْبُدُوْنَ ۝٢٢ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ
فَاهْدُوْهُمْ اِلٰى صِرَاطِ الْجَحِيْمِ ۝٢٣ وَقِفُوْهُمْ اِنَّهُمْ مَّسْئُوْلُوْنَ ۝٢٤

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1/4 — O saf saf sıralananlara, kuvvetle dağıtanlara, Kur'an okuyanlara andolsun ki sizin mabudunuz bir tek mabuddur.

5 — Göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların Rabbidir ve doğuların da Rabbidir!

6 — Biz en yakın göğü bir süsle, yıldızlarla süsledik.

7 — Ve göğü bütün inatçı şeytanlardan koruduk.

8/9 — Artık onlar «Mele-i Âlâ» (en yüce meclis)de olup bitenlere kulak veremezler ve her yandan kovulup taşlanırlar. Onlar için sürekli bir azap vardır.

10 — Meğer ki (içlerinden) bir söz kapan biri olsun. İşte onu da delip geçen bir alev izleyip durur.

11 — (Ey Rasûlüm!) Onlara sor: «Acaba yaradılış yönünden onlar mı zor yoksa bizim (diğer) yarattıklarımız mı?» Kuşkusuz ki biz onları (babaları Adem'i) yapışkan bir çamurdan yarattık.

12 — Hayır! Sen onların bilgisizliğine hayret ediyorsun, onlar da (senin hayretini) alaya alıyorlar.

13 — Kendilerine öğüt verildiği zaman düşünüp öğüt almazlar.

14 — Bir mucize gördüklerinde onu alaya alırlar.

15 — Ve; «Bu apaçık bir sihirdir» derler.

16 — «Biz ölüp, toprak ve kemik olduğumuz zaman mı, biz mi diriltileceğiz?»;

17 — «O eski atalarımız da mı (diriltilecek)?»

18 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Evet, hem de hor ve hakir olarak (haşredileceksiniz).»

19 — O ancak bir tek sayha (çığlık)tır. Onlar hemen bakıp kalırlar.

20 — Ve «Eyvah bizim halimize! Bu, ceza günüdür» derler.

21 — Evet, bu sizin yalanlayıp durduğunuz o ayırma günüdür.

22/24 — (Allah tarafından meleklere): «Şu zulmedenleri, onların eşlerini ve Allah'ı bırakıp tapmış olduklarını biraraya getirin. Onları cehennemin yoluna sürün. Onları durdurun. Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir» (denilir).

(1-24) *«O saf saf sıralananlara, kuvvetle...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Cenab-ı Hak ilk ayetlerde meleklerle yemin ediyor. Saf saf dizilenlerden maksadın melekler olduğunu İbn Abbas, İbn Mesud, Mesruk, Mücahid, Katade ve Süddi söylemektedir. Ebu Müslim bu görüşe katılmamıştır. O şöyle der: *«Bu ve bundan sonra gelen lâfızların melekler üzerine hamledilmesi caiz değildir. Çünkü lâfızdan bu saf bağalyanların dişi oldukları anlaşılmaktadır. Melekler ise bu sıfattan uzaktırlar.»*

Cevap olarak şöyle deriz: Bu cem'i mânâsındadır. Yani saf saf dizilen bir topluluk sözkonusu edilmektedir.

Esasen meleklere izafe edilmesi güzel olmayan manevi te'nistir. Yani hakiki, nefisten gelen dişilik te'nisi değildir. Lâfızdan gelen te'nis meleklere ıtlak olunur. Çünkü onlara *«Melaike»* denilmiştir ki zaten bu kelime lâfzen müennestir.

İbare *«Meleklerin nefisleri saf saf dizilmiş, ibadet için beklemektedirler»* şeklinde anlaşılabilir. Veya namazda ayakları saf saf dizilmiştir demektir. Veya havada kanatları saf saf dizilmiş, Allah'ın emrini beklemektedirler demek olabilir.

SAFFAT KELİMESİNDEN MAKSAT NEDİR?

Bazıları *«Saffat kelimesinden maksat kuşlardır. Zira Cenab-ı Hak başka bir ayette «Kuşlar saf saf dizilmiştir» buyurmuştur»* demişlerse de bu yorum pek revaç görmemiştir.

Zacirat'tan maksat meleklerdir. Bu kelimenin kökü olan zecr, tasallut etmek ve bağırmak suretiyle bir şeyi müdafaa etmek demektir.

Bu kelime sürmek ve teşvik etmek mânâsında da kullanılmıştır. Yani bunlar kulları günah işlemekten hayrı irade ederek menetmektedirler. Şeytanları vesveseler yapmaktan, göklerde meleklerin sesini dinleme çabalarından menetmektedirler. Katade *«Zacirat'tan maksat Kur'an ayetleridir. Çünkü onlar şer'i yasakları içermektedirler»* diyor. Yani onlar şer'an asileri isyan etmekten yasaklamaktadır.

Bazıları *«Allah'a isyandan mahlûkları men eden her şey demektir»* derler.

İbn Abbas ve İbn Mesud'dan gelen rivayete göre *«Taliyat»* ile maksat meleklerdir. Onlar zikri (mezkuru) okurlar, Allah'ın Kitabını okurlar.

Ebu Salih *«Bunlar bir kısım meleklerdir ki Kitab'ı Allah katından insanlara getirirler»* diyor. Onu okumalarından maksat başkasına okumalarıdır.

Bazıları da *«Taliyat ilâhi ayetler ve marifetlerdir. Melekler bunları peygamberlere veya Allah'ın dostlarına okurlar»* demiştir.

Bazıları *«Taliyat'tan maksat Allah'ın ayetleri, peygamberlere gelen kitaplar, tesbih, takdis, tahmid, temcid gibi vasıflarıdır»* de-

mişlerdir. Katade *«Taliyat'tan maksat Ademoğulları'dır. Onlar Allah'ın indirilmiş kitabını, tesbihini, tekbirini okurlar»* der. Saffat ve Zacirat'tan maksadın Allah'ın dinini okuyup insanlara aktaran adil alimler veya Allah yolunda savaşan gaziler olması mümkündür.

Saffat'tan maksat, düşmanlarla savaş veya namaz için saf tutan kullar, melekler de olabilir. Zacirat'tan maksat da insanları sözleri ve fiilleriyle Allah'a karşı günah işlemekten men eden kimseler olabilir. *«Taliyat»* ise Allah'ın ayetlerini başkasına öğretmek veya başka bir maksatla okuyanlardır.

Bütün bu sıfatların bir insanda toplanması da mümkündür.

Mânâ bu yorumlardan hangisine ait olursa olsun, Cenab-ı Hak'kın bu cemaatlar üzerinde yemin etmesi caizdir. Çünkü Cenb-ı Hak'kı men edecek herhangi bir şey yoktur. Allah dilediğiyle yemin eder.

TÜM KAİNAT ALLAH'IN BİRLİĞİNE DELÂLET EDER

Gökler, yer ve onların arasında bulunanların hepsi, Allah'ın birliğine en açık delillerdir. Hatta âlemin zerrelerinin herbirinde Allah'ın vahdaniyetine delil vardır. Nitekim Şair diyor ki:

«Her şeyde O'nun bir delili vardır.
O'nun bir olduğuna delâlet eder.»

Bazıları *«Rab'dan maksat, yaratan demektir»*, bazıları da *«Sahib, terbiye edici mânâsındadır»* der. Fakat birinci yorum daha açıktır. Böylece Mevsul'un umumuna kulların fiilleri girmiş olur. Bu bakımdan ayet, kulun fiillerinin de Allah'ın mahlûku olduğunu ifade etmektedir.

«Meşarik», güneşin meşrikleridir. Çünkü Kur'an muhatapları arasında yaygın ve bilinen budur. Meşrik senenin günleri adedincedir. Çünkü güneş hergün bir meşrikte, bir mağribte doğar. O halde mağribler de meşrikler adedincedir. Bazıları *«Meşriklerden maksat yıldızların meşrikleridir»* demişlerdir.

Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki yıldızlar yeryüzüne en yakın olan göktedirler. Onların hareketleri her ne kadar değişik ise de bu görüşü men edecek herhangi bir durum yoktur.

«Marîd» kelimesi murîd kelimesi gibi bütün hayırlardan soyulmuş demektir. Bazıları taatten çıkmış demek olduğunu söylemişlerdir. *«El-Mele»* kelimesi esasında bir fikir etrafında toplanan cemaat demektir. Onlar bir fikrin etrafında toplanırlar ve gözler onlara bakar, onları önemser. Bazen mutlak anlamda cemaatlara, bazen de eşrafın cemaatine *«Mele»* denir. *«En yüce mele»*den maksat, Süddi'den gelen rivayete göre, meleklerdir. Çünkü onlar uluv cihetindedirler. Bunun tam tersi olan *«El-Mele il-Eşfel»* insanlar ve cinlerdir. Çünkü onlar da süflîdir. İbn Abbas *«Melei âlâ meleklerin eşrafıdır»* der.

Ayetin hulâsası, *«Dinlemek için göklere çıkmak isteyen şeytanlardan onu koruduk»* demektir. *«Duhur»* kelimesi kovmak ve uzaklaştırmak demektir. Bu kelime terkibte *«Yukzefune»* fiilinin illetidir. Yani onları uzaklaştırmak ve kovmak için her taraftan taşa tutulmaktadırlar. Herhangi bir taraftan çıksalar o taraftan kendilerine ateş atılır.

AHİRET AZABI DAİMİDİR

«Onlar için Ahiret'te daimi bir azap vardır.»

«Vâsıb» kelimesi dâim mânâsını ifade eder. (Bu yorum Kata-

de, İkrime ve İbn Abbas'tan gelmiştir). Bazılarına göre bu kelime sedid demektir. Birinci yorum kelimenin hakiki, ikinci yorum ise onun tefsiridir. Ebu Hayyan *«Bu daimi azap, dünyada da olabilir. Bu da onların daima recmedilmeleri ve melekleri dinlemek maksadıyla hedeflerine varmalarına mani olunmalarıdır»* diyor.

«El-Hatfe» kapıp kaçmak, süratle almak, sahibinin gafletinden istifade ederek süratle elde etmek demektir. Yani meleklerin konuşmalarını kapıp kaçarlar. Şihab kelimes aslında yanan, pırıl pırıl parlayan ateş parçası demektir. Burada sanki gökten düşen bir yıldız gibi akan arızî ışık kastedilmektedir. *«Sakıb»* kelimesi parlar demektir. (Bu yorum Hasan ve Katade'ye aittir). Sanki o yıldız veya o görülen parlak cisim gök tabakasını delip geçmektedir.

İbn Ebi Hatim, İbn Zeyd'den şunları rivayet ediyor: *«Sakıb parlayan mânâsındadır»*. Süddi'den gelen rivayete göre sakıb *«Yakan»* demektir. Yani o akmakta olan ateş, yıldızlar değildir. Çünkü yıldızlar düşmezler. Aksi takdirde gök ziyneti azalır, hatta kalmaz. Ayrıca bu düşen yıldız olsaydı (yani merkezinden sökülüp şeytana atılması kastedilseydi) o zaman yeryüzüne düşmesi gerekirdi. Düşen yıldız her ne kadar yeryüzünden daha büyük olmasa dahi bu hadisenin başladığı günden bugüne kadar yeryüzünden çok daha büyük olan parçaların düşmüş olması gerekirdi. O zaman yerin yıldız cürümleriyle kaplı bulunması gerekirdi. Halbuki biz böyle bir şey görmüyoruz. Hatta *«Bir yıdızın cürmü düşmüştür»* şeklinde bir rivayet de dinlemedik. Çünkü yıldızların en küçüğü (İslâm alimlerine göre) büyük bir dağ kadardır. Felsefecilere göre ise binlerce, yüzbinlerce, trilyonlarca defa dağdan daha büyüktürler. Hatta onlara göre en küçük yıldız yeryüzünden daha büyüktür.

Rivayete göre, şeytanlardan herhangi biri meleklerden bir şey işitir veya bir kelime duyarsa, yakınındaki şeytana meleğin ne de-

diğini söyler. O da yakınındaki şeytana bunu nakleder. Sonunda bu haber yeryüzünde bulunan şeytana kadar gelir

Şeytanların ateşten yaratılmış olmaları yakan ateşin kendilerine zarar vermesine mani değildir. Çünkü onlar mutlak ateşten değildirler. Tıpkı insanın da mutlak topraktan yaratılmış olmadığı gibi. Ayrıca kuvvetli ateş zayıf ateşi kapsadığı zaman onu yok eder.

Yıldızlar bazen göklere söz işitmek için gidenlere isabet eder, bazen de etmez. Tıpkı denizin dalgalarının bazen gemiye binenlere isabet edip, bazen de etmediği gibi. Bundan dolayı, *«Şeytanlar bu işi durmadan sürdürürler»* şeklindeki görüş, me'sur görüşe ters düşmektedir. Zira İbn Ebi Hatim ve Ebu Şeyh, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyorlar: *«Ateş parçası atıldığında kime atılmışsa, şüphesiz ona mutlak isabet etmiştir.»*

«Şeytanlar tecrübe ile söz dinlemek için giderlerse kendilerine ateş isabet eder. Bundan dolayı söz dinlemeyi terketmişlerdir» şeklindeki yorum ancak Şabi'den gelen şu rivayete binaen sağlam olur: *«Yıldızlar, Rasûl-ü Ekrem doğuncaya kadar atılmıyordu. Yıldızlar Rasûlullah'ın doğuşundan sonra atılmaya başladığında insanlar develerini, evcil hayvanlarını Allah yolunda tasadduk etmeye başladılar. Kölelerini azad ettiler Kıyamet kopuyor sandılar. Bunun üzerine iki gözü kör olan kâhin Abdu Ya'l'e gittiler. Bu hadiseyi ona naklettiler. O da: «Bakın! Eğer seyyare ve sabitelerden birine yıldız atılıyorsa bilin ki Kıyamet kopacaktır. Aksi takdirde dünyada bir hadise vardır, bu sebeple yıldızlar atılmaktadır. Onlar da baktılar ve gördüler ki, bilinen seyyare ve sabitler yerindedir. Az bir zaman sonra Hz. Peygamber'in peygamberlik haberi Arap Yarımadası'na yayıldı.»*

Sahih görüş şudur ki, yıldızlardan atılan ateş Rasûl-ü Ekrem'in doğumundan önce de vardı. Çünkü cahiliye şiirlerinde buna

çokça değinilmektedir. Ancak muhtemeldir ki bu, şeytanları uzaklaştırmıyordu. Veyahut da onları tamamen değil de kısmen kovalıyordu. Rasûlullah dünyaya geldikten sonra onları tamamen kovaladı.

Bu ihtimallerin birincisine göre, ateş atma meselesi Rasûl-ü Ekrem'in doğduğu günden başlamıştır. İkinci ihtimale binaen, getirdikleri yalanlarla vahy birbirine karışmasın diye onlar kovulmuşlardır. Fakat en kuvvetli görüş şudur: Onlar Rasûlullah'ın doğumundan önce de kovulurlardı, fakat tamamen değil. Bazen melekleri dinlerlerdi. Fakat Peygamber'in peygamberlik başlangıcı zamanında mesele onlar için tamamen şiddetlendirilmiştir.

«Onlar Peygamber doğuncaya kadar kovulmadılar» şeklindeki rivayet çokça kovulmadılar anlamınadır.

Bazı müfessirlere göre, muhaddislerin ittifakıyla yıldızlar Peygamber'in doğumundan önce de atılıyordu. Rasûl-ü Ekrem'in doğumundan sonra ise daha da çoğaldı ve şiddetlendi.

Düşen o ateşlerin şeytanlara atılıp atılmadığı meselesi kesin olarak bilinmemektedir.

11. ayetin metnindeki *«Festeftihim»* fiilinin mânâsı, *«Onlardan haber iste»* demektir. Yani gelen bir emrin haberini onlardan iste. *«Onlardan»* zamiri Mekke müşriklerine racidir.

Ayet Ebu'l-Esed bin Kelde el-Cemahi hakkında nazil olmuştur. Bu adama çok kuvvetli oluşu sebebiyle *«Kelde»* ismi verilmiştir. Aslında ismi Esid'dir. Yani bu sözkonusu edilenlerden sonra Mekke müşriklerinden haber talep et. Onları susturmak için kendilerine sor: Yaratılış bakımından onlar mı daha şiddetlidirler yoksa bizim yaratmış olduğumuz melekler, gökler, yer, yer ile gökler arasındakiler, meşrikler, yıldızlar, şeytanlar, delici ateşler mi?

«Lazib» yapışkan demektir. (İbn Cerir). Bir cemaat İbn Abbas'tan da bu yorumu rivayet etmiştir. İbn Abbas'tan gelen diğer bir yoruma göre *«Lazib»* kelimesi, yapıştırılmış şeklinde ifade edilmiştir. İbn Mesud'a göre *«Bir kısmı diğerine yapıştırılmış»* demektir. (İbn Ebi Hatim). Zira güzel hamurun güzel yoğurma neticesi olduğu ortadadır.

İbn'ul-Munzir, Katade'den şöyle rivayet ediyor: *«El ona dokunduğu zaman ele yapışır»*. Taberi'nin *«Adem, toprak, su, hava ve ateşten yaratılmıştır. Bütün bu elementler karıştırıldığında yapışkan bir çamur halini alır, etrafından kopmaz»* şeklindeki yorumuna göre *«Lazib»* kelimesi lâzım demek olur. El-Bahr'da, İbn Abbas, *«Lazib»i* kerim ve güzel mânâsında kullanmıştır. Başka bir rivayette ise İbn Abbas *«Lazib güzel demektir»* demiştir. Abd bin Humeyd ve İbn'ul-Münzir, Mücahid'den şöyle rivayet ederler: *«Lazib, lâzım yani ayrılmaz demektir»*. İbn Ebi Hatim de İbn Abbas'tan şöyle rivayet eder: *«Lazib, hame ve tin, hepsi aynı mânâya gelir. Başlangıcı topraktır, sonra kokmuş çamura, sonra ayrılmaz çamura dönüşmüştür ve Cenab-ı Hak Adem'i ondan yaratmıştır.»*

«Acib'te» fiilindeki hitap Rasûl-ü Ekrem'edir ve hitaba kabiliyeti olan herkese de olabilir. Yani sen bahsi geçen hadiselerden hayrete, dehşete düşmüş bulunuyorsun, Fakat onlar senin hayrete düşmenle alay ederler. Onlara gösterdiğin mucizelerle istihza ederler.

Hz. Ali, İbn Abbas ve İbn Mesud'un dahil olduğu kıraat alimlerinden bir cemaat *«Acibte»* yerine *«Acibtu»* şeklinde okumuşlardır. Fakat Kadı Şureyh *«Bu, munker bir kıraattır. Çünkü Cenab-ı Hak herhangi bir şeyden taaccub etmez. Ancak ilmi olmayan taaccub eder»* demiştir. Fakat Kadı Şureyh'in bu inkârı yerinde değildir. Zira bir haberde *«Rabbiniz sizin ümitsizliğinizden taaccub eder»* diye varid olmuştur. Onlar kendilerini kötülükleri terketme-

ye davet eden hakkında bir mucize gördüklerinde veya onun doğruluğunu yorumlayan Kur'an'ı gördüklerinde daha fazla istihza etmeye dalarak *«O sihirdir»* derlerdi. Rivayete göre Rasûl-ü Ekrem, tenha bir dağda koyunlarını gütmekte olan müşrik Rekkâne ile karşı karşıya geldi. Rekkâne Mekkeliler içinde hepsinden daha kuvvetliydi. Hz. Peygamber: *«Ey Rekkâne, seni güreşerek yenersem bana iman eder misin? Peygamberliğimi tasdik eder misin?»* diye sordu. Rekkâne *«Ederim»* dedi. Rasûl-ü Ekrem Rekkâne'yi üç defa yıktı. Sonra Rekkâne bazı mucizeler istedi. Hz. Peygamber orada bulunan bir ağacı çağırdı, ağaç yönelip geldi. Buna rağmen Rekkâne iman etmedi ve Mekke'ye gelip şunları söyledi: *«Ey Haşimoğulları! Bu sihirbazınızla yeryüzündeki bütün insanları büyüleyin.»*

İşte o zaman bu ayet Rekkâne ve benzerleri hakkında nazil oldu.

18. ayetin sonunda gelen *«Dahirun»* kelimesi zelil edilmiş demektir. Yani siz ve daha önce geçen atalarınız zillet içerisinde olduğunuz halde haşre gönderileceksiniz. Hz. Peygamber'in burada *«Neam»* (Evet) demesi kâfiydi. Fakat *«Ve entum dahirun»* cümlesini de ekledi. Tıpkı Rasûl-ü Ekrem'in Ubey bin Halef'e, kurumuş bir kemiği elinde ufalayarak gelip; *«Ey Muhammed! Bunu Allah'ın dirilteceğine inanıyor musun?»* diye sorduğunda: *«Evet, buna inanıyorum. Allah seni de haşre gönderecek ve cehenneme sokacaktır»* demesi gibi. Yani cevapta daha fazla ibare kullanılmıştır ki karşısındaki kişinin zilleti daha fazla görülsün.

«Zecretun» bağırmak demektir ve onunla Sur'un ikinci üfürülüşü kastedilmektedir. Bağırmak haşrın kopmasına sebep olduğundan dolayı ayet *«Haşr bir tek bağırmadır»* şeklinde mecazî olarak tabir edilmiştir.

«Onlar ansızın bakarlar»; yani onlar kabirlerinden kalkmış

ve Allah onları diriltmiştir. Dünyada gördükleri gibi görmektedir ler veya başlarına gelecek olanı beklemektedirler.

«Din» kelimesi ceza mânâsındadır. Yani, *«Bu amellerimizin karşılığını alacağımız bir gündür»*. Onlar bunu nasıl anlamışlardır? Çünkü onlar dünyada haşrolunacaklarını, hesaba çekileceklerini, amellerine karşılık cezaya çarptırılacaklarını işitmişlerdi. Gözleriyle gördüklerinde *«Kesinlikle bu odur»* dediler.

«Fasl» hüküm demektir. Veya iyilik yapanla kötülük yapanın arasını ayırmak mânâsındadır. *«Zalimleri haşredin»* hitabı melekleredir. Veya meleklerin bir kısmı diğerine bu hitabı yapar. İbn Ebi Hatim, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor: *«Melekler zebanilere: Zalimleri haşredin! diye emrederler»*. Yani onları alın, hesap yerine getirin veya hesap yerinden alıp cehenneme götürün! Fakat ayetin siyak ve sibakı birinci yorumu desteklemektedir.

EŞLERİNDEN MAKSAT NEDİR?

«Onların zevceleri» hakkında Abdurrezzak, İbn Ebi Şeybe, İbn'ul-Munzir ve Hakim, Numan bin Beşir tarıkıyla Hz. Ömer'den şöyle rivayet ediyorlar: *«Onların eşlerinden maksat kendileri gibi olan benzerleridir. Faizciler faizcilerle, zinacılar zinacılarla, içkiciler, içkicilerle haşredileceklerdir.»*

Cemaa, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor: *«Zevcelerinden maksat benzerleridir.»*

Bu tefsir aynı zamanda İbn Cübeyr, Mücahid ve İkrime'den de rivayet edilmiştir. Çünkü *«Zevc»* keilmesinin asıl mânâsı eşit, denk demektir. Meselâ sağ ayaktaki ayakkabı sol ayağın zevcidir. Yani benzeridir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayette ise bunun onların kâfir hanımları demek olduğu bildirilmektedir. Rumanî bunu

tercih etmektedir. Bazıları *«Onların şeytanlardan olan denkleri demektir»* demişlerdir. Bu yorum Dahhak'tan rivayet edilmektedir.

«Allah'tan başka tapmakta oldukları diğer mabudlarını da haşre getirin» ki onlar daha fazla üzülsünler, mahcup olsunlar.

Ayet metnindeki *«Ma»* edatı geneldir, her mabudu kapsamaktadır. Melekler, İsa ve Üzeyr de buna dahildir.

Bazılarına göre *«Ma»* edatı putlardan ibarettir. Çünkü akıl sahipleri için bu kelime kullanılmaz. Burada sözkonusu edilen bâtıl mabudlara tapan müşriklerdir.

«Onlara cehennem yolunu gösterin»; yani onlara cehennemi gösterin. *«Cehim»* kelimesinden maksat ateştir. Ateş tabakalarının herbirine ateş denilmektedir. Bu kök esasen şiddetle yanmak mânâsını ifade eder. Sırat ve hidayet kelimeleri onlarla istihza etmek için kullanılmıştır.

«Onları haşr yerinde durdurun». Çünkü onlara akideleri ve amelleri hakkında sual sorulacaktır.

Ayetin zahirinden, cehennem yolu onlara gösterildikten sonra bu sorularla muhatap olacakları anlaşılmaktadır.

مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٦﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ
بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُوا إِنَّكُمْ كُنتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ
﴿٢٨﴾ قَالُوا بَل لَّمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ ۖ
بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا ۖ إِنَّا لَذَائِقُونَ ﴿٣١﴾
فَأَغْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ﴿٣٢﴾ فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ
﴿٣٣﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا
اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُو آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ ﴿٣٦﴾
بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾ إِنَّكُمْ لَذَائِقُوا الْعَذَابِ
الْأَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَ
اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤١﴾ فَوَاكِهُ
وَهُم مُّكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿٤٤﴾
يُطَافُ عَلَيْهِم بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿٤٥﴾ بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِّلشَّارِبِينَ ﴿٤٦﴾
لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِندَهُمْ قَاصِرَاتُ
الطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴿٤٩﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ
بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿٥١﴾

25 — «Size ne oldu ki birbirinize yardım etmiyorsunuz?»

26 — Hayır! Onlar o gün (boyun bükerek) teslim olanlardır.

27 — Onlar (tebaa ile önderleri) birbirlerine yönelip tartışırlar:

28 — (Tebaa:) «Şüphesiz ki siz bize sağdan (dinden veya hayırdan veya kuvvetten) geliyordunuz» derler.

29 — (Önderler de) derler ki: «Hayır! Siz inanmışlar değildiniz.»

30 — «Bizim sizin üzerinizde bir baskımız olmadı. Hayır! Siz azgın bir güruh idiniz.»

31 — «Bu sebepten ötürü Rabbimizin sözü aleyhimize gerçekleşti. Hiç kuşku yok ki azabı tadacağız.»

32 — «Sizi biz azdırdık. Çünkü kendimiz de azmıştık.»

33 — O gün onlar azapta ortaktırlar.

34 — İşte biz suçlulara böyle yaparız!

35 — Çünkü onlar «Allah'tan başka mabud yoktur» denildiği zaman böbürlenirlerdi.

36 — Ve; «Biz mabudlarımızı deli bir sair için mi terkedelim?» derlerdi.

37 — Hayır! (O deli değildir). O Hak (İslâm) ile gelmiş ve (daha önceki) peygamberleri tasdik etmiştir!

38 — Kuşkusuz ki sizler elem verici o azabı tadacaksınız!

39 — Siz sadece yaptıklarınıza karşılık ceza görüyorsunuz.

40 — Fakat Allah'ın ihlaslı kulları bundan müstesnadır!

41 — İşte onlar için belli bir rızık vardır.

42/43 — Meyveler vardır. Ve onlar nimet cennetlerinde ikrama nail olmuşlardır.

44 — Tahtlar üzerinde karşı karşıya otururlar.

45 — Pınardan (doldurulmuş) bir kadehle çevrelerinde dolaşılacaktır.

46 — O berraktır ve içenlere lezzet verir.

47 — O içkide ne bir başağrısı vardır ne de onlar onunla sarhoş olurlar.

48 — Yanlarında bakışlarını yalnız eşlerine çevirmiş ceylan gözlü eşler vardır.

49 — O eşler sanki saklı (el değmemiş) yumurta gibidirler.

50 — (Cennetlikler) birbirlerine dönüp sorarlar.

51 — Onlardan (cennetliklerden) bir sözcü; «Benim dünyada bir dostum vardı» der.

(25-51) *«Size ne oldu ki birbirinize...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Siz niçin birbirinizle yardımlaşmıyorsunuz?» hitabı müşrikler ile onların bâtıl mabudlarına veya sadece müşrikleredir. Yani siz dünyada birbirinize yardımcı olacağınızı iddia ediyordunuz. Şimdi niye olmuyorsunuz? Rivayete göre Ebu Cehil, Bedir gününde, *«Biz birbirimize yardım eden bir cemaatiz»* demişti.

28. ayetin sonundaki yeminden maksat, hayr cihetidir. Cübbai'ye göre bu kelimeden maksat nasihat ve bereket demektir. Yani siz bize nasihat ve bereket yönünden gelerek üzerinde bulunduğunuz küfre bizi teşvik ediyordunuz. Yemin kelimesinin kuvvet ve kahr mânâsında olması mümkündür. Yani siz kuvvet ve kahr yönünden bize geliyor ve bizi galip gelmenizden ötürü sapıklığa zorluyordunuz. Burada *«Yemin»* ile kasem de kastedilmiş olabilir. Yani onlar, üzerinde bulundukları bâtılın hak olduğuna dair yemin ederek müşriklere giderlerdi. Bazıları *«Yemin kelimesi şehvet ve hevai nefis demektir»* demişlerse de bu çok uzak bir yorumdur.

«Sultan» kelimesi kahr ve tasallut demektir. Yani sizin seçme hakkınızı elinizden almaya gücümüz yetmezdi.

«Tâğin» günahlarda hududu aşanlar, günah üzerinde ısrar edenler demektir.

«Onlar o gün azapta ortaktırlar»; sapıklıkta ortak oldukları gibi. Fakat başkasını ifsad edenlerin azabı daha şiddetlidir. Çünkü onlar hem kendi günahları hem de diğer günahkârların günahı kadar günah işlemektedirler. Yani azapta ortaklıkları müsavatı gerektirmez.

MÜŞRİKLER NİÇİN PEYGAMBER'E DELİ ŞAİR DERLERDİ?

«Mecnun şair» den maksatları Hz. Peygamber'dir. Onların, *«Şair»*i mecnunla vasıflandırmaları bir görüşe göre istihza etmek içindir. Yani Peygamber'le istihza ediyorlardı. Çünkü şiir tam bir aklı gerektirir. Böylece o akılla garip mânâlar derleyebilir ve güzel şiirler söyleyebilir. Fakat bu söz yerinde değildir. Çünkü nice aklı eksik şair, nice içki ile şarhoş olup güzel şiir söyleyen kimse görüyoruz.

«O hakkı getirdi. Peygamberleri de doğruladı» cümlesi müşrikler için bir reddiye ve onları yalanlamak için sevkedilen bir cümledir. Yani bu cümle Rasûl-ü Ekrem'in tevhidi getirdiğine işaret etmektedir. Tevhidin de delille sabit ve gerçek hak olduğu ortaya çıkmıştır. Bütün peygamberler bunun üzerinde ittifak etmişlerdir. Öyleyse şiir ve delilik Hz. Peygamber'in yüce makamından uzak iddialardır.

Ayet metnindeki *«Saddaka»* kelimesi şeddesiz de (sadaka) okunmuştur.

«Malum olan rızık» tan maksat, özellikleri bilinen rızıktır. Meselâ daimidir, hiç kimse tarafından kesilemez, tadı güzeldir, ko-

kusu hoştur. Rızık ancak bir miktarla takdir edildiği zaman malûm olur şeklindeki itiraz yerinde değildir. Zira başka bir ayette *«Onlar orada hesapsız olarak rızıklanırlar»* denilmektedir. Hesap altına girmeyen bir şeyin hududunun takdiri olamaz. Bu nedenle de malûm olmaz.

«Onlar ikrama uğratılmışlardır»; yani Allah katında.. Onlar için herhangi bir zillet artık bahis konusu değildir. Bu da sevapların en büyüğü ve himmet sahipleri için en uygunudur.

«Onlar ikrama uğratılmıştır» cümlesi cismani nimetlerden sonra zikredildiğine göre ruhani nimetlere de işaret olabilir.

«Cennati naim» den maksat, içinde daimi bir şekilde nimet olan cennetler demektir.

«Yutafu» fiil-i meçhulünün faili, müşriklerin mükellef olmazdan önce ölen evlâtlarıdır. Zira sahih bir hadiste *«Onlar cennet ehlinin hizmetçileridir»* buyurulmuştur. Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Ebedi olan vildanlar onlara kadehler sunmaktadırlar»* buyurmaktadır. Ayet metnindeki *«Ka's»* kelimesi şarap demektir. Nitekim İbn Abbas da böyle söylemiştir. İbn Ebi Şeybe ile İbn Cerir Dahhak'tan böyle rivayet etmişlerdir.

Dahbak *«Kur'an'da zikredilen her«ka's» kelimesinden, içki kastedilmektedir»* demiştir. Aynı yorum İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Bu, hakikat yerine kullanılmış meşhur bir mecazdır. Yani mazruf yerine zarf zikredilmiştir. *«Ka's»* lâfzını içinde şarap olan kap şeklinde tefsir etmek de mümkündür. Lûgat alimleri *«Şarap kabına, içinde şarap olmadıkça ka's denilmez»* demişlerdir. Eğer içinde şarap yoksa ismi kadehtir. Ragıb, *«Ka's, içindeki madde ile beraber kab demektir»* diyor. Zarfa da mazrufa da ka's denilebilir. Bazıları *«Ağzı geniş, tutamağı olmayan her kaba ka's denilebilir»* demişlerdir.

«Ma'ın» kelimesinden maksat, bilinen ve yeryüzünde akan su veya şarap veya menbalardan çıkan su demektir. Cenab-ı Hak, cennet içeceğini dünyada akan suya benzetmektedir. O da cennette akan nehirler haline gelir. Cenab-ı Hak bu kelimeyi ayrıca ayaklarla ezilmemiş, ellerle sıkılmamış, tabii pınarlardan fışkırmış mânâsını ima etmek için kullanmıştır.

46. ayetin metninde *«Bembeyaz»* mânâsına gelen *«Beyda»* kelimesi ka's kelimesinin sıfatıdır. Hasan Basri'den gelen bir rivayete göre cennet şarabı sütten daha beyazdır. İbn Cerir'in Süddi' den rivayet ettiğine göre Abdullah *«Beyda»* kelimesini *«Safra»* şeklinde okumuştur ki, *«Sapsarı»* demektir. Şarabın dünyada bu şekilde vasıflandırıldığı da bazı şiirlerde geçmektedir.

Ayetteki *«Lezzet»* kelimesi leziz yani tatlı mânâsını ifade eder. Zemahşeri *«Uyku vermek suretiyle lezzetlidir»* der.

«Gavl» kelimesi Ragıb'a göre belli etmeksizin bir şeyi helâk etmek demektir. Burada *«Hiçbir zarar vermez»* mânâsını ifade etmektedir. Orada zarar veren hiçbir şey yoktur.

Beyhaki ve bir grup, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ederler: *«O şarapta baş ağrısı yoktur.»* Yani içenin başı ağırmaz.

47. ayetin metnindeki *«Yunzefune»*; sarhoş olmak demektir. Yani onlar sarhoş olmazlar demektir. (Bu yorum İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir).

«Onların (cennetliklerin) katında, gözlerini sadece kocalarına çevirmiş, başkalarına bakmayan hanımlar vardır. »Bu yorum, İbn Abbas, Mücahid ve İbn Zeyd'den gelmiştir. Bazılarına göre ayetin mânâsı nazdan ötürü gözlerini açmayan kadınlar vardır demektir.

Bu cümle ya daha önceki cümleye atıftır veya haldir. Yani gözlerini kocalarından başkasına çevirmeyen kadınlar olduğu halde onlara şarap kupaları takdim edilmektedir. *«Iyn»* kelimesi *«Ayn»*ın çoğuludur ve güzellik içinde, iri göz demektir. Vahşi ineğe *«Iyn»* denilmesi gözlerinin büyükçe olmasındandır.

KORUNMUŞ YUMURTADAN MAKSAT NEDİR?

«Onlar sanki korunmuş yumurtalardır», yani Cenab-ı Hak onları yuvada tüylerle korunmuş, hiç kimsenin eli dokunmamış yumurtalara benzetmektedir. İbn'ul-Munzir, İbn Abbas'tan ve aynı zamanda İbn Zübeyr'den, İbn Ebi Hatim ile İbn Cerir de Süddi'den şöyle rivayet ediyorlar: *«Beydun meknunun» kabuk ile sarı arasındaki kısımdır. Yani yumurta piştikten sonraki kısmın yumuşaklığı, cennet kadınlarına benzetilmiştir. Bunun için halk tabakası kadını överken «O sanki kabuğu soyulmuş bir yumurta gibidir» der. Cennette cennetteki nefislerin iştahını çeken, gözlerin lezzetlendiği her şey vardır.»*

يَقُولُ أَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾ ءَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا
ءَإِنَّا لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ فَرَءَاهُ
فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ ﴿٥٦﴾
وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾ أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾
إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ
الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ
نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾
إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ
الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾
ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ
لَإِلَى الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾ إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلَىٰ
آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾
وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِم مُّنذِرِينَ ﴿٧٢﴾ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾ وَلَقَدْ نَادَانَا
نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ ﴿٧٥﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾

52 — «O bana derdi ki: «Gerçekten sen de haşrı doğrulayanlardan mısın?»

53 — «Gerçekten bizler öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuz zaman mı, biz mi sorguya çekileceğiz?»

54 — O (sözcü): «Acaba sizler (o arkadaşımın nerede olduğunu) biliyor musunuz?» dedi.

55 — Bakıp duruma vakıf oldu: Onu cehennemin ortasında gördü.

56/57 — O sözcü (cehennemdeki arkadaşına) «Yemin ederim ki sen az daha beni de helâk edecektin. Rabbimin nimeti olmasaydı şimdi ben de (cehenneme) getirilenlerden olurdum.

58/59 — İlk ölümümüz hariç bir daha ölmeyeceğiz değil mi? Azap da görmeyeceğiz.

60 — Kuşkusuz bu büyük kurtuluşun ta kendisidir.

61 — Çalışanlar işte böylesi bir kurtuluş için çalışsınlar.

62 — Konukluk bakımından bu mu iyidir yoksa zakkum ağacı mı?

63 — Biz onu zalimler için bir fitne (mihnet ve imtihan) kıldık.

64 — Şüphesiz ki o ağaç cehennemin dibinde bitip çıkan bir ağaçtır.

65 — Onun tomurcukları şeytanların başları gibidir.

66/67 — Kuşkusuz ki onlar (cehennemlikler) muhakkak ondan yerler ve karınlarını onunla doldururlar. Sonra onlara çok sıcak su ile karıştırılmış bir içki vardır.

68 — Sonra dönecekleri yer yine cehennemdir.

69/70 — Onlar atalarını sapık kimseler olarak bulmuşlardı. Böylece onlar da atalarının izlerine itiliyorlardı.

71 — Andolsun ki kendilerinden önce geçenlerin çoğu sapmıştı.

72 — Andolsun ki içlerine uyarıcılar (peygamberler) göndermiştik.

73 — (Ey Rasûlüm) bak o uyarılanların sonu ne oldu!

74 — Ancak Allah'ın ihlaslı kulları müstesna!

75 — Andolsun bize dua etmişti. Biz de onun duasına ne güzel icabet etmiştik!

76 — Biz onu da, aile efradını da en büyük felâketten kurtardık.

(52-76) *«O bana derdi ki: Gerçekten sen de...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Birbirlerine yönelip de cennette içki içtiklerinde konuşurken içlerinden biri bu konuşma esnasında der ki *«Benim dünyada bir* dostum vardı. İman etmem ve haşrı tasdikimden dolayı beni kınamaktaydı. *«Sen buna inanıyor musun, bunu tasdik edenlerden misin? Öldüğümüzde, toprak olduğumuzda, kemik yığını haline geldiğimizde geri gönderilecek miyiz? Haşredilip cezaya çarptırılacak mıyız?»* derdi.

Bazı kıraatlarda *«Musaddikîne»* yerine *«Mussadıkîne»* şeklinde okunmuştur. Yani *«Sen tasadduk edenlerden misin?»* demektir.

Dünyadaki arkadaşından bahseden kişi cennette sohbette bulunan arkadaşlarına: *«Siz cehennem ehline bakar mısınız ki o arkadaşı size göstereyim?»* der.

Bu istifhamdan maksat arz veya emirdir. Bunun gayesi kötü arkadaşının kötü halini onlara göstermektir ki onlarla ünsiyet peydah etsin. Bazıları *«Doğruluğunu tasdiklemek için böyle bir teklifte bulunmuştur»* demişlerdir.

Muhtemelen cennetlikler cehennemliklerden birine bakmak

istediklerinde A'raf üzerinde durur, bakarlar ve onu görürler. Bazıları *«Bu sözü söyleyen Cenab-ı Hak veya meleklerdir»* demişlerdir. Yani cennet ehlinden sohbete dalanlara Cenab-ı Hak veya melekler şöyle der: Cehennem ehline bakmak ister misiniz ki size o kötü arkadaşı göstereyim? Ki onun ve kendinizin mertebesinin ne olduğunu bilesiniz.

Bazıları *«Bu sözü söyleyen o cehennemliğin dünyadaki arkadaşıdır. Siz zamirinin muhatabı ise meleklerdir»* demişlerdir. Sanki bu kişi yanında hazır bulunan meleklere *«Ateşte azap görmekte olan arkadaşımı size göstereyim mi?»* demektedir. Böylece cehennem ehline bakar ve o kötü arkadaşını cehennemin ortasında görür. Ayet metnindeki *«Seva»* kelimesi orta demektir.

Cennetlik olan ateşteki arkadaşına *«Allah'a yemin ederim, neredeyse beni de helâk ediyordun»* demiştir. El-Bahr'da *«Bu yeminde böyle bir arakadaşın şerrinden nasıl sağlam kaldığına hayret etmek vardır. Zira neredeyse arkadaşı onu helâke götürecekti»* denilmektedir.

57. ayetin sonundaki *«El-Muhdarîn»* kelimesi azap için hazır edilmişler demektir.

«Nasıl biz ölmeyecekmiymişiz?» cümlesi cehennemdeki arkadaşıyla konuştuktan sonra cennetteki arkadaşlarına o kişinin söylediği bir cümledir. Bunu Cenab-ı Hak'kın kendisine vermiş olduğu büyük lütuf ve daimi nimetten dolayı söyler ve böylece cehennemdeki arkadaşını da kınamış olur.

*«Birinci ölüm»*den maksat dünyadaki ölümdür. Bu ölüm ehli sünnete göre kabre girildikten sonra sual için diriltilen kişinin hayatını da kapsamaktadır. Zira bu hayat tam olmadığı ve zamanı çok az olduğundan dolayı tam bir hayat sayılmaz.

Bazıları *«Cennet ehli cennete ilk girdikleri zaman ölmeyeceklerini bilmezler. Onlara ölüm, melîh bir koç suretinde getirilir ve kurban edilir. Sonra: «Ey cennetlikler! Ölümsüzlük ölümsüz bir ebediyettir cennet hayatı. Ey ateşliler! Ölümsüz bir ebediyettir ateş hayatı!» diye nida edilir. İşte onlar o zaman ölmeyeceklerini bilirler»* demişlerdir.

«Ateş ehli gibi biz azaba düçar olmayacak mışız? cümlesi de o zatın konuşmalarındandır. Yani bu ayetten azaba düçar olunmamalarının devamı kastedilmektedir. Azap görmemenin devamı büyük bir nimettir. Zira nimetin zail olması da bir nevi azaptır, hatta azabın en şiddetlisidir. Hatta zevalin tasavvuru bile azaptır. Çünkü onunla beraber yaşamın herhangi bir tadı bahis konusu değildir. Aynı ayet ihtiyarlığın olmayacağını, enerjinin tükenmeyeceğini de vehmettirmektedir. Çünkü böyle bir şey vehmetmek de azabın bir çeşididir.

YÜCE ZAFER

«Kesinlikle bu yüce bir zaferdir» cümlesi de o zatın sözlerindendir. Bu son cümle Cenab-ı Hak'kın kelâmı olabilir. O zatın söylediklerini ikrar ve ayetin muhatabı olan Hz .Muhammed'i ve ümmetini tasdik etmek mânâsını taşıyabilir. Tekid bu haberin şanına verilen ehemmiyete binaen olmuştur. İşte böyle bir büyük fazlı elde etmek için çalışanların çalışmaları uygundur. Yoksa dünya hazları, geçici zevkleri, çeşitli elemlerle karışık olan zevkleri elde etmek için değil. Bu cümle de muhtemelen o zatın konuşmasının tamamlayıcısıdır. Bu takdirde ona *«Ahiret'te amel etmek yoktur»* şeklinde itiraz edilemez. Çünkü burada amel kastedilmektedir.

ZAKKUM AĞACI

Ağırlamak için *«Bu nimet mi hayırlıdır yoksa zakkum ağacı mı?»* cümlesi ise Allah'ın yüce kelâmındandır. Ve *«Onlara gelince, onlar için belli bir rızık vardır»* cümlesi üzerine atfedilmektedir. Bu iki cümle arasında zikredilen cümleler ihtirazi cümlelerdir ve bu münasebetle zikredilmişlerdir.

Ayetin metnindeki *«Nüzulen»* kelimesi lütuf, ikram demektir. Bir şeyden hasıl olan hakkında da kullanılır. Nitekim *«Bal yerin nüzulünden değildir»* denir. Yani yerden hasıl olmuş değildir. Misafir için hazırlanan yemeğe de nüzul denilmektedir.

«Zakkum» ise yaprakları küçük, acı, pis kokulu, sütlü bir ağacın ismidir. İnsanın derisine dokununca deri şişer. Bu ağaç Arabistan'ın Tihame bölgesinde bulunmaktadır. Ayrıca sahranın sonunda ve kuru olan memleketlerde bulunur. Yani o belli hasılı lezzet ve sevinç olan rızık mı ziyafet olarak daha hayırlıdır yoksa zakkum ağacı mı? Bu iki ikram arasındaki üstünlük kınamak ve onlarla alay etmek için mukayese edilmektedir. Yani malum ve cennet ehlinin ziyafeti olan rızık ile cehennem ehlinin ziyafeti olan zakkum ağacından hangisi daha hayırlıdır?

63. ayetin metnindeki *«Fitne»* kelimesi mihnet ve Ahiret'te onlara verilecek azap demektir. Onların dünyada imtihan edilmesi mânâsına da gelir. Çünkü onlar ateşte zakkum ağacının olduğunu işittiklerinde *«Ateş ağaçları yakar. Nasıl olur bu?»* dediler. Hatta Ebu Cehil, işi alaya alarak *«Allah'a yemin ederiz, biz zakkumu bilmeyiz. Ancak hurma, kaymak biliriz»* demişti. Onlar ateşte yaşayan ve ateşten lezzet alan bir mahlûkun yaratılmasına kâdir olan Allah Teâlâ'nın bir ağacı ateşte yaratmaya ve onu yanmaktan, yakılmaktan korumaya kâdir olduğunu anlayamıyorlardı. Zira ateş ancak Allah'ın izniyle yakar. Zakkum ağacının bittiği yer ate-

şin derinliğidir. Onun dalları cehennemin derekelerine göre yükselir.

«Tal'uha» kelimesi onun yükü yani meyveleri demektir. *«Onun meyveleri sanki şeytanların başları gibidir»*. Yani çirkinlik ve pis manzara bakımından şeytanların başlarına benzer. Araplar çirkin suretleri şeytana benzetirler ve *«Sanki o şeytanın yüzüdür»* veya *«Şeytanın başıdır»* derlerdi. Onlar her ne kadar şeytanı görmemişler se de kültür ve inançlarında şeytan cidden çirkindir ve şerrin misâlidir. Onların hayalinde çok çirkin bir surette resmedilmiştir. Araplar güzel suretleri de meleğe benzetirlerdi. Çünkü onların itikadına göre melek bir hayrdır ve onda şer yoktur. Onların hayalinde melek en güzel bir şekilde şekillenmiştir.

Ayetteki teşbihi bahsi geçen mânâya hamletmek İbn Abbas ve Muhammed bin Kâb el-Kurezi'den rivayet edilmiştir. Cübbai'nin iddiasına göre şeytanlar cehenneme girerler ve cidden çirkin surette olurlar. Azaları çirkindir. Bu nedenle Cenab-ı Hak'kın ayetten maksadı onların sanki ateşteki şeytanların başları gibi olmasıdır.

ŞEYTAN BAŞLARINDAN MAKSAT NEDİR?

Bazıları *«Şeytanların başlarından maksat, Yemen'in bir tarafında yetişen belli bir ağaçtır. Onun sureti çok çirkindir. Ona el-İsten veya el-Üstün denilmektedir»* demektedirler. Esmai, *«O ağaca es-Sun denilir»* diyor. Bazıları ise *«Şeytanlar ibikli yılanlardan bir cinstirler»* demişlerdir.

67. ayetteki *«Şevben»* kelimesi hararetli, şiddetli harareti bulunan bir su ile karıştırılan bir nevi şaraptır. Buna gassak denir ki cehennemliklerin yara-berelerinden damlamaktadır.

Bazıları *«Bu esasen gassak değil sedîttir. Gassak cehennemde bir çeşmenin ismidir. Oraya yılanların, akreplerin, kâfirlerin gözlerinden akan yaşlar toplanır. Onlar çok susadıklarından dolayı bu suyu içmek mecburiyetinde kalırlar. Onu içtikten sonra barsakları paramparça olur»* demişlerdir.

«Sonra onların dönüşleri cahimedir»; yani ateşteki yerlerinedir. Çünkü cehennemde yerler hazırlanmıştır. O her yerin içinde çeşitli belâlar vardır. Cehennemlikler oradan çıkarlar, ateşin alevlendiği yere giderler, başka bir yere sevkolunurlar ve bu içkiyi içtikten sonra yerlerine dönerler. Tıpkı ahırdan çıkan ve su içtikten sonra tekrar ahıra dönen hayvanlar gibi. Katade bu yoruma işaret etmiş *«İşte bu, mücrimlerin yalanladığı cehennemdir»* ayetini okumuştur. Onların dönüşleri cehennem derekelerinedir. Onlar cehennemde bir yerden diğer bir yere sevkedilirler. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre zakkumun bir damlası yeryüzüne inse insanların maişetlerini fesad eder. (Bu rivayeti Ebu Şeybe nakletmektedir). Acaba hamimle beraber içeceği gassak ve sedid olan bir kimsenin hâli ne olur? Allah'ın rızasını, cennetini ister ve onun gazab ve cehenneminden yine kendisine sığınırız!

Onlar bu azabı din hususunda atalarını taklit ettiklerinden dolayı çekmektedirler. Onların da atalarının da elinde herhangi bir belge/delil yoktur. Onlar atalarını hakikatte sapık olarak gördüler. Onlar da düşünmeksizin onlara tâbi oldular. Ayetin sonundaki *«Yuhraune»* fiili şiddetli sürat mânâsına gelen *«İhrea»* kökünden gelir. Yani onlar sanki atalarının izinde sürüyorlar gibi giderlerdi.

71. ayet genel bir kaide getiriyor: Zakkum ağacından yiyen zalimler olan ve Kureyşliler'den önce gelen ümmetlerin çoğu dalâlete gitmiştir. Allah Teâlâ o ümmetlerin hepsine onları kötü akibetten alıkoymak için peygamberler göndermiştir. Dikkatle bak, acaba uyarılanların akibeti ne oldu? Dehşet, fecaat ve felâket ol-

du. Çünkü onlar uyarıya kulak vermediler, başlarını kaldırıp bakmadılar.

72. ayetteki hitap Hz. Muhammed Mustafa'yadır veya hitaba kabiliyeti olan herkesedir.

«Andolsun, Nuh bize yakardı» ayetiyle Cenab-ı Hak daha önce durumlarına değinilen birtakım peygamberlerin hallerini tefsir etmeye başlıyor. Hz. Nuh, ikinci Adem sayılır. Hz. Nuh'un duası içinde kavminden olan kâfirlerin yok olması duası da vardır.

Hz. Nuh, kavminin iman etmesinden ümidini kestikten ve uzun zaman onları Allah'a davet ettikten sonra bu dilekte bulunmuştur. Hz. Nuh'un uzun zaman zarfındaki çağrısı onlarda ters yönden etki yapmıştır.

BÜYÜK ÜZÜNTÜ

«El-Kerb'ul-Azim» ile maksat Süddi'nin rivayetine göre tufanla onları garketmektir. Bazı müfessirler *«Kavminin eziyeti demektir»* demişlerdir. Ragıb el-İsfehani; *«Kerb şiddetli üzüntüdür. Esas mânâsı toprağı küreklerle, nadas aletleriyle alt-üst etmek demektir»* demiştir. Veya yaklaşmak mânâsındadır. Veya kuyudan su çekerken kovaya bağlanan bütün bağlaçlara denir ki üzüntü de kalp üzerinde tıpkı bir bağlaçtır.

وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ
﴿٧٨﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ ﴿٧٩﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ
﴿٨٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ ﴿٨٢﴾ وَإِنَّ مِنْ
شِيعَتِهِ لَإِبْرَاهِيمَ ﴿٨٣﴾ إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ
وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ أَئِفْكًا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُمْ
بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾
فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَىٰ آلِهَتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾
مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ
يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ
﴿٩٦﴾ قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾ فَأَرَادُوا
بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾ وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ
رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠٠﴾
فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ
فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ
افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾

77 — Biz Nuh'un zürriyetini (yeryüzünde) kalıcılar kıldık.

78 — Sonra gelenler arasında ona iyi bir nam bıraktık.

79 — Alemler içinde (bizden) ona selâm!

80 — İşte biz iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız.

81 — Kuşkusuz ki Nuh bizim mümin kullarımızdandı.

82 — Sonra diğerlerini boğduk.

83 — Kuşkusuz ki İbrahim de Nuh'un taraftarlarındandı.

84 — (Hatırlat o zamanı ki) İbrahim, Rabbine tertemiz bir kalple gelmişti.

85 — İbrahim babasına ve kavmine «Neye ibadet ediyorsunuz?» demişti.

86 — «Allah'ı bırakarak sahte birtakım mabudlar mı istiyorsunuz?»

87 — «Öyle ise bütün âlemleri vareden Allah hakkındaki zanınız nedir?»

88/89 — Bunun üzerine İbrahim yıldızlara baktı, «Ben hastayım» dedi.

90 — Kavmi de arkasını dönüp gitti.

91 — İbrahim yavaşça onların putlarının yanına vardı. Ve (konulan yemeklerin yenilmediği görünce): «Niçin yemiyorsunuz?» dedi.

92 — «Niçin konuşmuyorsunuz?»

93 — Sonra üzerlerine yürüyüp, sağ eliyle onlara kuvvetlice vurdu.

94/95 — (İbrahim'in kavmi) koşa koşa ona doğru geldiler. (İbrahim) «Siz (elinizle) yonttuklarınıza mı kulluk ediyorsunuz?» dedi.

96 — «Oysa sizi de, bu yonttuklarınızı da yaratan Allah'tır.»

97 — «İbrahim'e mahsus bir bina yapın. (İçini odunla doldurup ateşleyin). Sonra onu kızgın ateşe atın!» dediler.

98 — Onlar İbrahim'e tuzak kurmak istediler. Biz de onları rezil ettik!

99 — (İbrahim): «Ben Rabbime gidiyorum. O beni doğru yola iletir» dedi.

100/101 — Sonra, «Rabbim! Bana hayırlı bir evlât ihsan eyle!» diye yakardı. Biz de ona uysal bir oğul müjdesi verdik.

102 — (Bu oğul) babasıyla birlikte çalışabilecek bir yaşa geldiği zaman (İbrahim ona): «Ey oğlum! Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm. Buna ne dersin? Düşün!» dedi. (Çocuk): «Babacığım! Sana emrolunanı yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın» dedi.

(77-102) *«Biz Nuh'un zürriyetini...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Biz Nuh'un zürriyetini Nuh'tan sonra yaşayanlar kıldık»; yani Nuh'un *«Yeryüzünde yurt sahibi bir kâfir bırakma»* duasını kabul ettikten sonra hepsini helâk ettik. Sadece Nuh'un zürriyeti (soyu) devam etmiştir. Rivayete göre gemide Hz. Nuh'la beraber olanların hepsi, Nuh'un çocukları, Sam, Ham, Yafes ve onların hanımları müstesna, hepsi helâk olmuştur. Kıyamet'e kadar gelen beşeriyetin hepsi bu üç evlâttan gelmektedir.

TÜM İNSANLAR NUH'UN ZÜRRİYETİ MİDİR?

Bütün insanların Hz. Nuh'un zürriyetinden olduğuna, bazıları bu ayetle delil getirmişlerdir. Bir grup da *«Allah Hz. Nuh'un zürriyetini bakî bıraktı, onun soyunu uzattı. Fakat insanların hepsi Hz. Nuh'un soyundan değildirler. Aksine bazı ümmetler vardır ki Hz. Nuh'la hiçbir ilgileri yoktur»* demiştir. (El-Bahr'ul-Muhit). Yani bu görüşün sahipleri tufanın genel olduğunu kabul etmemektedirler.

Ayetteki hasr gemide bulunanlara nisbetendir. Hz. Nuh'un evlâtlarının dışında da gemide bulunanlar vardı. Sanki ayet şöyle diyor: *«Biz onun zürriyetini baki kıldık, gemide onunla beraber*

olanların zürriyetlerini değil». Hz. Nuh'la beraber olmayanların zürriyyetini baki kılmadığı bundan anlaşılmaz. Çünkü uzak memleketlerin bir kısmına Hz. Nuh'un daveti ulaşmamıştı. Oralardaki insanlar garkolmayı hak etmemişlerdi. Meselâ Çinliler gibi. Bu ayetin umum ifade edip, haşrın boğulanlara nisbeten olması mümkündür. Yani biz Nuh'un zürriyetini baki kıldık. Onlardan başka garkolanların herhangi birinin zürriyetini baki kılmadık.

«Selâm Nuh'un üzerine olsun» cümlesinden maksat, hikâye yoluyla gelen bir kelâmdır. Yani biz Nuh'un üzerinde bu kelâmın kendisini bıraktık veya diğerleri içinde onun üzerine onların *«Selâm Nuh'un üzerine olsun»* sözlerini bıraktık.

Bazıları *«Bu Allah'ın selâmıdır. Başkasından gelen bir selâm değildir»* demişler ve ayeti şöyle yorumlamışlardır: *«Biz onun üzerine güzel senâ bıraktık ve ondan sonra Kıyamet'e kadar bu duayı kıldık.»* (Bu yorum İbn Abbas, Mücahid, Katade ve Süddi'ye nisbet edilmiştir).

*«Alemler»*den maksat, melekler, cin ve insanlardan meydana gelen topluluklardır.

ŞİA'DAN MAKSAT NEDİR?

«Sonra Nuh'a ve aile efradına ters düşen kâfir kavmi. helâk ettik.» Ayetin metnindeki *«Şîa»* kelimesi din esaslarında Hz. Nuh'a tabi olan kimselerdir. Yani İbrahim de bunun çiindedir. Çünkü dinin esaslarında Hz. Nuh'a tabidir. Hz. İbrahim ve Hz. Nuh'un şeriatlrarında fer'i meseleler ihtilaflı olsa dahi bu esaslarda birdirler. Hz. Nuh ile Hz. İbrahim'in şeriatları arasında külli veya ekseri bir ittifak bulunması mümkündür. Ekseri ittifak oldu mu eksere küllün hükmü uygulanır. Hz. Nuh ancak tevhid ve akaidin esaslarıyla peygamber olarak gönderilmişti. O, feri meseleleri ge-

tirmemişti. Hz. İbrahim ile Hz. Nuh arasında Hz. Hud ve Hz. Salih vardır. Başka peygamber yoktur. Hz. İbrahim ile Hz. Nuh arasındaki zaman aralığı rivayete göre 1142 yıldır. Bazılarına göre 2640 yıldır.

Ferra diyor ki: «*Şia'tihi kelimesindeki zamir Hz. Muhammed'e racidir.*» Fakat ayetin zahirinden bizim getirdiğimiz yorum anlaşılmaktadır ve bu yorum İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. «*Kalbi selim*»den maksat, bütün afetlerden, akidelerin fesadından, niyetlerin kötülüklerinden, hased, hile gibi çirkin sıfatlarından sağlam kalmış kalp demektir.

Katade «*Şirk'ten sağlam kalmış demektir*» diyor. Fakat genel mânâ daha uygundur. Veya dünya alâkalarından sağlam kalmış kalp demektir. Yani o kalpte dünya muhabbetinden hiçbir şey olmadığı gibi, dünyaya ve dünya ehline meyletmek de yoktur.

Bazıları «*Selim, hazin demektir*» demiştir. Bu, yılanın, akrebin soktuğu kişi mânâsına gelen selimden kinayedir. Çünkü böyle bir felâkete uğrayan kimseye Araplar selim diyorlardı. Bunu da sağlam olsun, sıhhatine kavuşsun diye söylüyorlardı.

«*Rabbine geldi*» ifadesiyle maksat, kulluk makamına, emirleri yerine getirme makamına girmesidir.

86. ayetin başındaki hemze, istifham harfidir. «*İfken*» kelimesi de ya mefulünleh veya mefulünbihtir. Yani «*Siz ifki mi istiyorsunuz?*». Bu takdirde «*Aliheten*» kelimesi ona bedel olur.

NUH KAVMİ YILDIZLARA MI TAPARDI?

Hz. Nuh'un kavmi belli yıldızları tazim ederlerdi. Her yıldız için bir heykel yapar, o yıldıza uygun bir put koyarlar ve bunu

yıldızlara ibadet için vasıta edinirlerdi. Onların ruhaniyetlerinin inmesini bu ibadet aracılığıyla isterlerdi. O yıldızların durumlarıyla kevni hadiselerin genel ve özel hallerine istidlâl ederlerdi. Bir bayram günü şehrin dışına çıkıldı. Kral, Hz. İbrahim'e: *«Yarın bizim bayramımızdır. Sen de bizimle beraber ol»* diye haber gönderdi. Hz. İbrahim bir fırsat çıktığını gördü. Onların Allah'ı birlemelerine sebep olacak bir şeyler yapmalıydı. Onların dikkatini yanlış bir şeye çevirmemek için bayramda bulunmamak üzere bir özür icat etmeyi düşündü. Bunun üzerine *«Ben hastayım»* dedi. Hz. İbrahim'in yıldızlar hakkında düşünmesi kâmil insanların göklerin, yerin yaradılışında düşünmesi gibidir. Zira onun şanına yakışan da budur. Fakat Hz. İbrahim onların iddialarına göre, hadiselere delâlet eden durumlarda meydana gelen yıldızların karşı karşıya gelmeleri, birbiriyle bitişmeleri gibi hallerde düşünüyor, teemmül ediyordu. Ki onları içinde bulundukları küfürden kurtarmaya vesile olan hedefine varabilsin.

Bu gibi hareketler fiillerin tarizlerindendir. Yani bir nevi kurtarmak için tedbirler kabilindendir. Tıpkı Hz. Yusuf'un önce anneleri bir olmayan kardeşlerinin yüklerini araştırıp sonra Bünyamin'in yükünden tası çıkarma hareketi gibi. Halbuki taşın hangi yükte olduğunu biliyordu. Fakat bu arama ile onun hangi yükte olduğunu bilmediği vehmini onlara vermişti. Hz. İbrahim *«Ben hastayım»* demekle «Hasta olacağım» demeyi kastediyor. Çünkü her insan mutlaka hasta olur. Hiç hasta olmazsa ölümün damarlarında seyretmesi ile meydana gelen mizac bozukluğu kâfidir. Yani *«Ben şu anda hastalığa doğru gitmekteyim»* demek istemiştir. Veya *«Benim mizacım normal normal şeklinden çıkmaktadır»* demektedir. Onlar da Hz. İbrahim'in kendileriyle beraber bayrama gitmeyi gücü olmadığını sandılar. Bu hastalık Süfyan ile İbn Cübeyr'e göre taundur. Çünkü onlar *«Sakîm»* kelimesini tauna tutulmuş insanla tefsir etmişlerdir. Veba (denildiği gibi) onlar için en yaygın bir hastalıktır. Onlar vebadan salgın bir hastalık olduğu için çok korkuyorlardı. Hz. İbrahim'in bu sözü tıpkı *«Onların şu*

büyükleri bu işi yaptı» ve bir de hanımı Sara için *«Benim kardeşimdir»* demesi gibi tarîz kabilindendir. Örneğin Rasûl-ü Ekrem hicret yolunda *«Sen kimlerdensin?»* diye kendisine soran kimseye *«Sudanım»* demiştir. Çünkü Peygamber burada yaradılışını başında su olduğunu kastetmektedir. Fakat sual soran kişi Rasûl-ü Ekrem'in *«Ma»* isimli bir kabileden olduğunu sanmıştır.

Bazı sahih hadislerde bunlara yalan denilmesinin nedeni, başkasının bu sözlerden anladığı mânâya göre söylenmiş olmasıdır. Yoksa mütekellimin tesdikine göre değil. Şefaat hadisinde böyle söylenmesinin günah sayılması meselesine gelince; denilmiştir ki, o gün Hz. İbrahim'e bu söylediği hilafi evla olarak görülecektir. Yoksa yalan demek değildir.

İbn Ebi Hatim, Katade'den şöyle rivayet ediyor: *«O yıldızlara bir bakış baktı»* cümlesi Araplar'ın bir deyimidir. Şahıs düşünüldüğü zaman o kelimeyi kullanırlar.

Bazılarına göre ayetin mânâsı şöyledir: *«Yıldızların hallerine veya ilmine veya kitaplarına veya ahkâmına bak ki onunla meydana gelecek hadiseye dair delil getir»*. Bazı olayları bilmek için yıldızlara bakmak şer'an yasak durumlardan değildir.

Onlar bu söz üzerine Hz. İbrahim'i bırakıp bayram yerine gittiler. Onlar kendilerinin vebaya yakalanma korkusu sebebiyle Hz. İbrahim'i bırakıp kaçtılar.

Ayet metnindeki *«Râge»* fiili gizlice gitmektir. Yani İbrahim gizlice putların yanına sokuldu. Putlarla alay etmek kabilinden *«Niçin önünüze konan yemeklerden yemiyorsunuz?»* dedi. Zira müşrikler bayram günlerinde bereketlensinler diye yemeklerini putların yanına bırakır sonra gelip yerlerdi.

93. ayetin sonundaki *«El-Yemîn»* kelimesinden sağ el kastedil-

mektedir. Zira onunla çalışmak daha şiddetli ve daha kuvvetli olur, çünkü o en kuvvetli koldur.

Bazıları maksadın yemin etmek olduğunu söylemişlerdir. Zira o devirdeki adete göre biri diğerine yemin ederse sağ elini onun eline verirdi. Bu yeminden maksat, Hz. İbrahim'in *«Allah'a yemin ederim, kesinlikle sizin putlarınızı kıracağım»* şeklindeki yeminiydi. Yani daha önce kendisinden sadır olan yemin için putları kırdı.

Onlar bayramdan döndükten sonra *«Bunları kim kırdı?»* diye sordular ve Hz. İbrahim'e geldiler.

94. ayetin sonundaki *«Yeziffune»* fiili süratle gidiyorlardı anlamındadır. Zira onun mastarı *«Zaf»* veya *«Zafif»* tir. Süratle gitmek mânâsını ifade eder.

«Allah sizi ve bu yonttuklarınızı yarattı» cümlesindeki yontulanlardan maksat putlardır. Çünkü putlar taş ve diğer maddelerden ibarettirler. Onları yontmak suretiyle şekil haline getirmişlerdi. Onlarda kullanılan maddelerin Allah'ın mahlûku olduğu açık bir meseledir. Fakat o suret ve şekiller Allah tarafından değil, insanlar tarafından yapılmıştır. *«Nasıl olur da bunlar Allah'ın mahlûku olur?»* diye sorulursa şöyle deriz: Allah insanlara kudret vermişti. Dolayısıyla onların yarattıklarını Allah'ın yaratmış olduğu bildirilmiştir.

Hz. İbrahim delil ve hüccetle onları mağlub ettikten sonra onlar kuvvete başvurmaya kalkıştılar. 97. ayetin metnindeki *«Bünyan»* kelimesi içinde ateş yakılan duvarlar demektir. Bazıları *«Mancınık»* olduğunu söylemişlerdir.

«Cehim» şiddetli ateştir. Onlar hüccetle mağlub olduktan sonra Hz. İbrahim'i ateşle cezalandırmak istediler. Fakat Allah onları

zelil kıldı. Ateşi, İbrahim'i yakmaz hale getirmek suretiyle onların hilelerini iptal etti.

Bazı müfessirlere göre 98. ayetin sonundaki «*El-Esfelîn*» kelimesinin mânâsı helâk olmuşlardır veya ateşin en alt derecesinde azaba düçar olanlar demektir. Fakat hileleri iptal suretiyle zelil oldular mânâsına almak daha uygundur.

«*Ben Rabbime gidiyorum*», yani Rabbimin emrettiği yere gidiyorum. O'nun tayin ettiği mekâna gidip ona kulluk yapacağım. O mekândan maksat Şam'dır. Bazı müfessirlere göre Mısır'dır. Yani Hz. İbrahim bu sözü söylemekle onların iman etmeleri hususunda ümidi kalmadığını ortaya koymuş oluyor. Yani sizden ayrılıyor ve Rabbime doğru hicret ediyorum.

Rabbim yakında beni dinimin salahı içinde olan bir şeye (veya maksadına) hidayet edecektir. Hz. İbrahim burada kesin bir siga kullanıyor. Çünkü daha önce Cenab-ı Hak ona hidayeti vaadetmişti. Veya Allah'a çokça tevekkül ettiğinden dolayı bu sözü söylemiştir.

Hz. Musa, Hz. İbrahim'in aksine, «*Umulur ki Rabbim beni doğru yola hidayet eder*» demiştir. Çünkü daha önce Hz. Musa'ya böyle bir vaad yapılmamıştı.

«*Yarab! Bana salihlerden (bir evlât) hibe et*»; yani davet hususunda, itaat hususunda bana yardımcı olacak bazı salihler hibe et. Gurbet diyarında bana yardımcı olabilecek salihleri. Evlât kelimesi ayette hazfedilmiştir, çünkü hibe ona delâlet etmektedir. Zira Kur'an'da ve Arapça'da hibe kelimesi akıllı varlıklarla beraber evlâtlar için de kullanılır.

«Biz ona kardeşi Harun'u peygamber olarak hibe ettik» ayetine gelince bu, galibin tersidir. Galib olanı evlâtlar hakkında kullanılmasıdır. Bazen de evlâdı olmayanlar hakkında kullanılır.

ÇOCUK MÜJDESİ

«Ona halim bir çocuk müjdeledik» ayeti de hibe edilenin salihlerden bir çocuk olduğuna delâlet eder. Zira kendisine verilen müjde, hibe edilmesi istenilenin kendisidir. Örfen de çocuklar hakkında böyle bir tabir kullanılır. Bu sözde birçok müjdeler vardır:

1 — Çocuğun erkek olacağına dair müjde vardır. Çünkü *«Gulam»* kelimesi erkek için kullanılır.

2 — O bulûğ yaşına varacaktır. Çünkü halim vasfı bunu ifade etmektedir. Halim vasfı ancak bulûğ yaşına varan kimselerde olabilir. Zira çocuklarda göğsün genişlemesi, sabrın güzelliği, her işe göz yummak gibi mânâları taşıyan hilm sıfatı az bulunur. *«Bu çocuk bulûğ yaşına varacaktır»* mânâsı *«Gulam»* kelimesinden de anlaşılabilir. Çünkü *«Gulam»* tabiri ancak baliğ yaşından sonraki insanlar için kullanılır. Ayrıca o çocuğun halim olduğu müjdelenmektedir. Acaba Hz. İsmail'den daha halim kim olabilir? Babası ona, kurban edilmeyi teklif ediyor, o da *«İnşaallah beni sabredenlerden görürsün»* diyor.

«Cenab-ı Hak hilimle İbrahim ve oğlu İsmail'den başka hiçbir peygamberi vasıflandırmamıştır ve hilmin varlığı çok azdır» denilmektedir.

«O İbrahim'le beraber saye vardığında», yani ona o çocuğu hibe ettik. O da büyüdü. Babasıyla beraber işlerinde ve ihtiyaçlarında çalışma derecesine vardığında babası ona *«Ey oğlum! Ben rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm»* dedi. Bu rüyayı Hz. İbrahim

gördüğünde İsmail 13 yaşındaydı. Çocuğun babasına en sevimli olduğu devre, ona ihtiyaçlarında yardım edebileceği, babasına karşı gelmeyeceği devredir. Muhtemel ki Hz. İbrahim bunu rüyasında görmüştür. «*Peygamberlerin rüyası aynen vaki olur*» kaidesine binaen bu rüyayı yorumlamış veya tevili böyle bir mânâya gelecek bir şey görmüştür. Fakat onu değil de tevilini zikretmiştir.

Bazılarına göre Hz. İbrahim rüyasında kendisine «*Oğlunu kes*» denildiğini gördü. Peygamberlerin rüyaları tıpkı yakaza halindeki vahy gibi bir vahydir.

Bazı rivayetlerde bildirildiğine göre Hz. İbrahim Arefe'den bir gün önce, rüyasında birinin kendisine «*Cenab-ı Hak sana oğlunu kesmeni emrediyor*» dediğini gördü Sabahladığında kuşluk zamanına kadar düşündü: Acaba bu rüya Allah'tan mı yoksa şeytandan mı? İşte bundan dolayı da arefeden önceki güne «*Terviye, düşünce günü*» denilmiştir. Akşama yine bu rüyayı görünce onun Allah'tan olduğunu anladı. İşte bundan dolayı da Arefe günü denilmiştir. Sonra üçüncü gece aynı rüyayı gördü ve oğlunu kesmeyi kastetti. Bu nedenle bu güne de kesmek mânâsına gelen nahr günü denilmiştir.

İSTİŞARE GEREKLİ MİDİR?

Hz. İbrahim'in «*Bak, ne dersin*» cümlesi istişarenin gerekliliğini belirten bir cümledir. Bu cümledeki «*Tera*» fiili reyden, fikir belirtmekten gelir.

«*Allah'tan gelen belâ*» hakkındaki fikrini öğrenmek için bu istişareyi yapması gerekliydi.

فَلَمَّآ اَسْلَمَا وَتَلَّهٗ لِلْجَبِيْنِ ﴿١٠٣﴾ وَنَادَيْنٰهُ اَنْ يّٰٓاِبْرٰهِيْمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ
صَدَّقْتَ الرُّءْيَا ۚ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٠٥﴾
اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْبَلٰٓؤُا الْمُبِيْنُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنٰهُ بِذِبْحٍ عَظِيْمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ
فِي الْاٰخِرِيْنَ ﴿١٠٨﴾ سَلٰمٌ عَلٰٓى اِبْرٰهِيْمَ ﴿١٠٩﴾ كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١١٠﴾
اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١١١﴾ وَبَشَّرْنٰهُ بِاِسْحٰقَ نَبِيًّا مِّنَ
الصّٰلِحِيْنَ ﴿١١٢﴾ وَبٰرَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلٰٓى اِسْحٰقَ ۭ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا
مُحْسِنٌ وَّظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ مُبِيْنٌ ﴿١١٣﴾ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلٰي مُوْسٰى
وَهٰرُوْنَ ﴿١١٤﴾ وَنَجَّيْنٰهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيْمِ ﴿١١٥﴾
وَنَصَرْنٰهُمْ فَكَانُوْا هُمُ الْغٰلِبِيْنَ ﴿١١٦﴾ وَاٰتَيْنٰهُمَا
الْكِتٰبَ الْمُسْتَبِيْنَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنٰهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ ﴿١١٨﴾
وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْاٰخِرِيْنَ ﴿١١٩﴾ سَلٰمٌ عَلٰي مُوْسٰى
وَهٰرُوْنَ ﴿١٢٠﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٢١﴾
اِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٢٢﴾ وَاِنَّ اِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿١٢٣﴾ اِذْ قَالَ
لِقَوْمِهٖٓ اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿١٢٤﴾ اَتَدْعُوْنَ بَعْلًا وَّتَذَرُوْنَ اَحْسَنَ
الْخٰلِقِيْنَ ﴿١٢٥﴾ اَللّٰهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ اٰبَآئِكُمُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿١٢٦﴾

103/105 — Her ikisi de boyun eğdiler. (İbrahim) oğlunu alnı üzere yere yatırdı. Biz de ona «Ey İbrahim! Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Biz iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız» diye nida ettik.

106 — Şüphesiz ki bu şiddetli bir imtihandı.

107 — Biz onun yerine kendisine büyük bir kurbanlık verdik.

108 — Sonradan gelen nesiller arasında onun adını payidar kıldık.

109/110 — (Bizden) İbrahim'e selâm olsun! Biz iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız.

111 — Kuşkusuz ki İbrahim bizim mümin kullarımızdandı.

112 — Ona salihlerden bir peygamber olmak üzere İshak'ı müjdeledik.

113 — Hem ona hem de İshak'a bereketler verdik. Her ikisinin zürriyetinden iyi hareket edeni de vardır, nefsine apaçık zulmedeni de.

114 — Andolsun ki biz Musa'ya ve Harun'a nimetler verdik.

115 — Hem onları hem de kavimlerini o büyük sıkıntıdan kurtardık.

116 — Biz onlara yardım ettik. Ve onlar (düşmanlarına karşı) galipler oldular.

117 — Biz onlara, her şeyi apaçık gösteren Kitab'ı verdik.

118 — Onları dosdoğru yola hidayet ettik.

119 — Sonra gelen nesiller arasında adlarını payidar kıldık.

120 — (Bizden) Musa ile Harun'a selâm olsun!

121 — İşte biz iyilik yapanlara böyle mükâfat veririz.

122 — Çünkü onların ikisi de bizim mümin kullarımızdandı.

123 — Kuşkusuz İlyas da gönderilen peygamberlerdendi.

124/126 — (Hatırlat o zamanı ki İlyas) kavmine: «Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Yaratanların en iyisi olanı, sizin de, daha önceki atalarınızın da Rabbi bulunan Allah'ı bırakıp da Ba'l (güneş)e mi tapıyorsunuz?» demişti.

(103-126) *«Her ikisi de boyun eğdiler...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayet metnindeki *«Telle»* fiili onu yere yıktı demektir. Aslında bir tepe üzerine yıkmak mânâsını taşır. Fakat sonraları her türlü yıkmakta kullanılmıştır. *«Cebiyn»* kelimesi alnın iki tarafının da ismidir. Yani onu bir tarafı üzerine, alnının bir kenarı yere gelecek şekilde yere yatırdı. Bazıları da *«Onu yüzüstü yıkmaktan ibarettir»* demişlerdir. Oğlunu bu şekilde yıkması ondan gelen bir işaretten çıkıyor. Zira Mücahid'den gelen bir yoruma göre Hz. İsmail, babasına; *«Beni benim yüzüme bakarken kesmeye kalkma. Belki bana karşı merhamet duyarsın, beni kesemezsin. Elimi boynuma bağla. Sonra yüzümü toprağın üzerine koy»* dedi ve o da Hz. İsmail'in dediği gibi yaptı. Fakat ayetten bu mânâyı çıkarmak uzak bir ihtimaldir. Rivayetlerde daha birçok yorumlar da gelmiştir. Meselâ Süddi'nin haberinde şu vardır: «Hz. İsmail, babasına: *«Ey babacığım! İpimi sağlam bir şekilde bağla ki kıpırdayamayayım. Elbiselerimi benden uzak tut. Kanımla bulanmasınlar. Annem onları görmesin ve üzülmesin. Bıçağı boynuma süratle sür ki ölüm bana kolay olsun. Anneme vardığında benden ona selâm söyle»* dedi ve bunun üzerine Hz. İbrahim onu yere yıktı. İkisi de ağlıyorlardı.»

İbrahim'e gelen ses arkadan Allah tarafından görevlendirilmiş bir melekten gelmişti. Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'in boğazına bıça-

ğı sürüp sürmediği hususunda ihtilâf vardır. İkinci görüş birçok büyük alimin görüşüdür.

HZ. İSMAİL İÇİN VERİLEN KURBAN

Ayet metnindeki *«Zebh»* kelimesinden maksat, kesilen bir hayvandır. Yani Hz. İsmail'e bedel böyle bir kurban olacak hayvanı feda ettik. *«Büyüktü»;* yani cüssesi büyüktü. Tavlıydı. Beyaz boynuzlu ve sürme gözlüydü.

Hasan Basri'den gelen bir rivayete göre bu fidye yabanî bir inek veya bir geyikti. Mina'da bulunan Sebir Dağı'ndan iniverdi.

Cumhur birinci yorumu desteklemektedir. İbn Ebi Hatim'in Hasan'dan rivayet ettiği ikinci yorumda Hasan da aynı görüşe katılmaktadır. Yahudilerin de onun koç olduğu hususunda ittifakı vardır. *«Büyüktü»;* yani onun değeri büyüktü. Çünkü İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre o, Habil tarafından kurban kılınan ve kabul edilen koçtu. O güne kadar cennetteydi ve fidye gününde Cenab-ı Hak onu gönderdi.

Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki olayda bir tek kurban vardır. Fakat bazıları Peygamber'e iki tane beyazımsı, boynuzlu, sürme gözlü kurban verildiğini ve fidye alındığını söyler. Fakat bu hadisin sıhhati bilinmemektedir. Fidyeyi veren esasında Hz. İbrahim' dir. Çünkü Cenab-ı Hak mecazi olarak *«Biz ona fidye verdik»* demiştir. Yani ona fidye vermesini emrettik veya ona fidye verdik.

«İbrahim ve İshak'a bereket verilmesi» onların din ve dünyalarından bereketli kılınmaları demektir. Yani nesillerini çoğaltmak, onlardan peygamberler göndermek suretiyle kendilerini bereketlendirdik.

HZ. İBRAHİM'İN HANGİ OĞLU KURBAN EDİLDİ?

«İbrahim ve İshak'ın zürriyetinde iyiler de zalimler de kıldık» demekle Cenab-ı Hak soy-sopun hidayet ve dalâlette hiçbir etkile ri olmadığına işaret etmektedir.

Bu ayetler hakkında birkaç konu vardır. Birincisi kurban edilenin kim olduğunda ihtilâf edilmiştir. Hz. Ali, İbn Ömer, Ebu Hureyre, Ebu Tufeyl, Said bin Cübeyr, Mücahid, Şabi, Yusuf bin Mehran, Hasan Basri, Muhammed bin Kâb'ul-Kurezi, Said bin Museyyeb, Ebu Cafer'il-Bakır, Ebu Salih, Rebi bin Enes, Kelbî, Ebu Amr bin Ula ve Ahmed Bin Hanbel, zebihin Hz. İshak değil, Hz. İsmail olduğunu söylemektedirler. Bu, İbn Abbas'tan gelen iki rivayetten biridir. Bir cemaat (özellikle muhaddislerin çoğu) bunu desteklemektedir. Ebu Hatim *«Bu daha sıhhatli bir görüştür»* diyor. Rasûl-ü Ekrem peygamber olmazdan önce de Araplar nezdinde meşhur olan görüş, zebihin Hz. İsmail olduğudur. Nitekim cahiliye dönemi şairlerinden Ümeyye bin Ebi Salt, bir şiirinde bunu açıkça ifade etmektedir.

Bazıları *«Zebih Hz. İshak'tır»* demiştir. Kurtubi *«Bu ekserin sözüdür»* diye bunu kaydetmiştir. Begavi'ye göre bu görüşü Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mesud, İbn Abbas, İkrime, Said bin Eslem, Abdullah bin Şakıyk, Zühri, Kasım bin Yezdi, Mekhul, Kâ'b, Osman bin Hadl, Süddi, Hasan, Katade, Ebu Huzeyl, İbn Sabit, Mesruk, Ata ve Mukatil desteklemektedirler. Bu aynı zamanda İbn Abbas'ın iki rivayetinden biridir. Ebu Cafer İbn Cerir Taberi de bu görüşü tercih etmiştir. Kadı İyad *«Şifa»*sında *«Kesinlikle zebih İshak'tır»* demektedir Süheyl, Tarif'inde bunu desteklemektedir. Her iki tarafın da birtakım delilleri vardır ve hadislerden, rivayetlerden birtakım deliller getirmektedirler. Fakat bu rivayetler oldukça uzun olduğu için nakletmiyoruz. Tafsilat için bkz. Fahreddin Razi, Alusi, Beyzavi ve şerhleri.

İkinci konu şudur: Bu ayet fiilden önce neshin caiz olduğuna delâlet eder ve usul alimlerinin çoğunun görüşü de budur. Mutezile ile selefi bu hususta muhalefet etmişlerdir. İstidlâlin yolu şöyledir: Hz. İbrahim oğlunu kesmekle emredildi. Çünkü ayet «*Sana emredileni yap*» diyor. Hz. İbrahim çocuğunu kesmeye yeltendi. Eğer bu bir emir olmasaydı bunu yapmazdı. Böylece bu hüküm fiilden önce neshedildi. İbrahim henüz oğlunu kesmemişti. Eğer fiil, vaktin hazır olmasıyla beraber olsaydı, Hz. İbrahim asi olurdu.

Hanefiler «*Bu konuda herhangi bir nesh yoktur, çünkü burada hüküm bedelsiz olarak kaldırılmıştır. Nesihte ise bedelsiz kaldırma yoktur*» demişlerdir. Yani bir hükmün bedeli onun en azı veya ondan daha üstün olarak gelirse nesih olur. Meselâ fani bir ihtiyarın orucu yemesi hakkında fidye vardır. Onun hakkında oruç emri kalkmıştır, fakat bedeli olan fidye vardır. İşte böylece anlaşılıyor ki emredilen hüküm ref olunmamıştır. Tafsilat için usûl kitaplarına bakılabilir.

Üçüncü konu: Ebu Hanife bu ayeti delil göstererek «*Bir kimse oğlunu kurban edeceğim diye adakta bulunursa onun boynuna bir koyun adak etmek farz olur*» demiştir. Bu hususta İmam Ahmed de Ebu Hanife'ye katılmıştır. Kurtubi bunu aynı zamanda İmam Malik'ten de nakletmiştir. İmam Şafii'ye göre onun öldürülmesi adak gibidir. Yani kendisine keffareti yemin gerekir.

117. ayetin sonundaki «*El-Kitab'ul-Mustebîn*» ifadesi ile kastedilen, Tevrat'tır. Açıklaması derin ve mufassal olan kitap demektir. «*İlyas*»tan maksat Taberi'nin ifadesine göre İlyas bin Yasin bin Fennas bin Ayzar bin Harun'dur. Yani Hz. Musa'nın yeğenidir, İsrailoğulları'ndandır ve Harun'un sıbtından gelmektedir.

Abd bin Humeyd, İbn Cerir, İbn'ul-Munzir. İbn Ebi Hatim

ve İbn Asakir, İbn Mesud'dan şöyle rivayet ederler: *«İlyas'tan maksat Hz. İdris'tir.»*

Rivayete göre *«İlyas»* yerine *«İdras»* okunmuştur. İdras ve İdris bir lûgattır. Nitekim İbrahim şeklinde de İbraham şeklinde de okunmuştur. İlyas'ı İdris'le tefsir edip, *«Bu kelimelerin biri onun özel ismi biri de lâkabıdır»* dememizde bir zarar yoktur.

125 ayetteki *«Ba'l»* kelimesi bir putun ismidir. (Bunu Dahhak, Hasan Basri ve İbn Zeyd rivayet etmektedirler). Kamus'un bazı nüshalarında *«Bu Yunus'un kavmine ait puttur»* denilmektedir. Fakat bu hem Yunus'un hem de İlyas'ın kavmine ait olabilir. Bu put altından yapılmıştı. Yirmi zir'a boyunda, dört zir'a enindeydi. Dört yüzü vardı. Onlar bunu tazim ederlerdi. Bu putun hizmetinde dörtyüz hizmetçi bulunuyordu. Onlar hizmetçileri onun peygamberi olarak kabul ederlerdi. Şeytan bunun içine girer, dalâlet sistemleriyle konuşurdu. Hizmetçiler de bunları ezberleyerek halka anlatırlardı.

Bazıları *«Ba'l bir kadının ismidir. Onları dalâlete götürdü. Onlar da kendisine tâbi oldular»* demişlerdir. İkrime ve Katade *«Yemen lûgatında Ba'l, Rab demektir»* derler. Katade'nin diğer bir rivayetine göre de Rab demektir. Zira İbn Abbas, Himyerli bir kişiye devesiyle ilgili pazarlık yaparken *«Devenin sahibi sen misin?»* dedi. O, *«Ben sahibi değil ba'lıyım»* dedi. İbn Abbas *«Siz Ba'lı mı çağırıyorsunuz? Siz Rabbi mi çağırıyorsunuz? Sen kimlerdensin?»* diye sordu. O *«Ben Himyer kabilesindenim»* dedi.

«Yaradanların en güzeli olan Cenab-ı Hak'kı bırakmaları» ndan maksat O'nun hidayetini terketmektir.

Allah'tan başka hâlık olmadığına göre *«Hâlıkların en güzeli»* denmesinin mânâsı; *«Hâlık»* olduğu iddia edilenlerin en güzeli ve hakiki hâlık olan Allah demektir.

فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ۙ ١٢٧ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ
١٢٨ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ١٢٩ سَلَامٌ عَلَىٰ إِلْ يَاسِينَ
١٣٠ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ١٣١ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ
١٣٢ وَإِنَّ لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۘ ١٣٣ إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ۙ
١٣٤ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ١٣٥ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ
١٣٦ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ ۙ ١٣٧ وَبِاللَّيْلِ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝
١٣٨ وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۘ ١٣٩ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ۙ
١٤٠ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ۖ ١٤١ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ
١٤٢ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ۙ ١٤٣ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَىٰ يَوْمِ
يُبْعَثُونَ ١٤٤ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ۖ ١٤٥ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ
شَجَرَةً مِّن يَقْطِينٍ ۖ ١٤٦ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ۚ
١٤٧ فَآمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ۗ ١٤٨ فَاسْتَفْتِهِمْ أَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ
وَلَهُمُ الْبَنُونَ ۙ ١٤٩ أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ
١٥٠ أَلَا إِنَّهُم مِّنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ۙ ١٥١ وَلَدَ اللَّهُ ۙ وَإِنَّهُمْ
لَكَاذِبُونَ ١٥٢ أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ۗ ١٥٣

127 — Fakat onlar İlyas'ı yalanladılar. Bu yüzden onlar muhakkak (cehenneme) götürüleceklerdir.

128 — Ancak Allah'ın ihlaslı kulları müstesna.

129 — Biz sonra gelenler içinde onun namını bıraktık.

130 — (Bizden) İlyas'a selâm olsun!

131 — Şüphesiz ki biz iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız.

132 — Gerçekten İlyas mümin kullarımızdandı.

133 — Şüphesiz ki Lut da gönderilen peygamberlerdendi.

134 — (Hatırlat o zamanı ki) biz onu ve ehlinin tamamını kurtarmıştık.

135 — Geridekiler arasında kalan yaşlı bir kadın müstesna.

136 — Sonra diğerlerini helâk etmiştik.

137/138 — (Ey Mekkeliler!) Sabah akşam onların yurtlarından geçip durmaktasınız. Yine de akıl erdirmeyecek misiniz?

139 — Kuşkusuz ki Yunus da gönderilen peygamberlerdendi.

140 — (Hatırlat o zamanı ki Yunus) dolu bir gemiye kaçmıştı.

141 — (Gemide olanlarla karşılıklı) kur'a çekti de yenilenlerden oldu.

142 — (Yunus kendisini) kınarken (denize atılmış ve) onu bir balık yutmuştu.

143/144 — Eğer Allah'ı tesbih eden kullardan olmasaydı Kıyamet Günü'ne kadar balığın karnında kalacaktı.

145 — Biz onu halsiz bir vaziyette iken dışarı çıkardık.

146 — Ve (üzerine gölge olsun diye) geniş yapraklı bir bitki bitirdik.

147 — Biz Yunus'u yüzbin veya daha çok insana peygamber olarak gönderdik.

148 — Onlar (Yunus'a) iman ettiler. Bunun için de biz onları bir süreye kadar yaşattık.

149 — (Ey Rasûlüm!) Onlara sor. Kızlar Rabbinin de, erkekler onların mı?

150 — Yoksa biz melekleri dişi yarattık da onlar orada hazır mı bulunuyorlardı?

151/152 — Dikkat edin! Gerçekten onlar uydurdukları yalanlardan ötürü «Allah doğurdu» derler. Hiç şüphesiz onlar yalancılardır.

153 — (Allah) kızları oğullara tercih mi etmiş?

(127-153 *«Fakat onlar İlyas'ı yalanladılar...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«İlyasin» kelimesinden maksat, bazı kimselere göre İlyas'tır. Yani bir lûgatta İlyas'a İlyasin denilir. Zira Araplar Arapça olmayan isimlerin çoğunda tasarruf ederler. Keşşaf'ta Zemahşeri *«Süryani dilinde ya ile nunun İlyas'ın sonuna eklenmesinin bir mânâsı vardır»* demiştir. Bazıları da*«İlyasin kelimesi İlyas'ın.çoğuludur»* demiştir. Yani hem ona hem de kavmine bu isim verilmiştir. Fakat bunu zayıf görmektedirler. Bazıları *«İlyasin'den maksat Hz. İlyas'ın ihlaslı olan kavmidir. Çünkü onların Hz. İlyas'a nisbet edilmesi pek uygundur»* demişlerdir. *«İl kelimesi fazladır. Yasin kelimesi İlyas demektir»* demişlerdir. Bazıları da *«Bu ayetteki Yasin kelimesi Rasûl-ü Ekrem'in ismidir»* demişlerdir. *«İlyasin'in âli»*, Rasûl-ü Ekrem'in âli demektir. İbn Hatim, Tabarani ve İbn Merduveyh şöyle rivayet ederler: *«İbn Abbas: Selâmun alâ Âl-i Yasin»* şeklinde okumuş ve sonunda *«Biz Muhammed'in, Yasin'in âliyiz»* demiştir. Bundan İbn Abbas'ın da *«Yasin»i* Rasûl-ü Ekrem'in ismi olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Bazıları *«Buradaki Yasin, bilinen surenin ismidir»* derken bazıları da *«Kur'an'ın ismidir»* demiştir. *«Yasin'in âli»* veya *«Kur'an'ın âli»*nden maksat, Hz. Muhammed'in ümmeti veya o ümmetin mertebe bakımından büyük olan insanlarıdır.

HZ. YUNUS (A.S.)

139. ayette geçmekte olan Hz. Yunus, rivayete göre 28 yaşında peygamber olmuştur. El-Bahr, *«Bu zat tevaif kralları zamanında yaşamıştır ve İranlı'dır. Metta'nın oğludur»* der. Bazıları *«Metta onun annesinin veya babasının oğludur»* demiştir. Bu hususta ihtilâf vardır.

140. ayetin metnindeki *«Ebeka»* fiili kaçtı demektir. Aslında kölenin efendisinden kaçışına denir. Fakat, Hz. Yunus Rabbinden izin almadan, kavmini terkederek kaçtığı için burada bu tabir kullanılmıştır. Ayet metnindeki *«Sahene»* fiili, *«Kur'a çekti»* demektir. Yani Hz. Yunus gemide bulunan diğer kimselerle beraber kur'a çekti ve burada kendisine denize atılması düştü. *«O, (kur'a ile) mağlub olanlardan oldu.»*

Rivayete göre Hz. Yunus, üç güne kadar azabın geleceğini kavmine haber verdi. Üçüncü gün dolmadan, Allah'tan izin almaksızın Ninova'yı terketti. Onlar Hz. Yunus'u ayırdılar. Azabın gelmesi de yaklaştı. Hepsi birden Cenab-ı Hak'ka yalvardılar, tevbe ettiler. Af talebinde bulundular. Allah onları affetti, azabı geri aldı. Hz. Yunus azabın geldiğini görmeden onlara dönmekten utanıyordu. *«Onlara daimi bir yalancı olarak dönemem»* diye düşünüyordu. Bunun üzerine kavminin bulunduğu yerden uzaklara gitti. Bir gemiye vardı, ona bindi. Gemi tam suyun derin yerine gelince durdu. Gemi sahibi *«Bu niçin gitmiyor. Sizin içinizde mutlaka uğursuz biri var»* dedi. Onlar uğursuz kişiyi bulup denize atmak için aralarında kur'a çektiler. Kur'a Hz. Yunus'a isabet etti. Tekrarladılar, yine ona isabet etti. Üçüncü kez kur'a çektiler, yine ona isabet etti. Hz. Yunus bunu görünce kendisini suya attı.

Hut, balık demektir. Yani balık onu yuttu.

142. ayetin son kelimesi olan *«Mulîm»* kelimesi kınamaya da-

hil olan demektir. Yani kendi nefsini kınıyordu. Veya kınamayı gerektiren bir şey işlemişti veya nefsini kınıyordu. İbn Abbas ve Mücahid bu kelimeyi *«Kötülük yapmıştı, günah işlemişti»* şeklinde tefsir etmiştir. Onların bu tefsirleri kelimenin mânâsının hulâsasının aslıdır. Zira *«Sbraın hayırları mukarrebler için günah sayılır»* kaidesi vardır.

Eğer o tesbih edenlerden olmasaydı insanların haşre gönderildikleri güne kadar balığın karnında kalacaktı. *«Tesbih edenler»* Allah'ı çokça tesbih yapmak suretiyle zikredenlerdir. Cenab-ı Hak *«Tesbih ederdi»* dememiş, *«Tesbih edenlerdendi»* demiştir. Bu Hz. Yunus'un onların sayılarına dahil ve çokça tesbih yapanlardan olduğuna işaret etmektedir. Tesbih'ten maksat onun hakikatidir veya onun mânâsıdır. (Bu yorum İbn Cerir'den rivayet edilmiştir). Onun tesbih edenlerden oluşu, balığın karnına girmezden evvelki durumudur. Fakat Ebu Hayyan *«Balığın karnında böyleydi»* der.

Bazıları *«Tesbih mutlak zikirdir»*, bazıları *«İbadettir»* demişlerdir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre Kur'an'da geçen her tesbih namaz mânâsındadır.

Hasan Basri'den başka bir yorum rivayet edlimiştir. İbn Ebi Hakim, Beyhaki ve Hakim şunları rivayet ederler: *«Yunus daha önce çokça namaz kılardı. Balığın karnına girdikten sonra öldüğünü sandı. Ayaklarını hareket ettirdi ve baktı ki hareket ediyorlar. Böylece secdeye kapandı ve: «Ey Rabbim! Ben sana hiç kimsenin secde etmediği bir yeri secdegâh edindim» dedi.»*

Onun *«Tesbih edenlerden»* olmasını hem geniş zamana hem de balığın karnında olduğu zamana hamletmek daha güzeldir. Çünkü ikisinde de Allah'ı tesbih ediyordu.

Ebu Hayyan'a göre *«O balığın karnında haşre gönderileceği*

güne kadar kalacaktı» ayetinden maksat, diri olarak Kıyamet'e kadar kalacak olmasıdır. Bu yorum bazı müfessirler tarafından da kabul edilmiştir. Fakat bu yoruma *«Birinci Sur'un üfürülüşüne kadar, ister denizde ister karada olsun» hiçbir ruh sahibi canlı kalmayacaktır»* şeklindeki rivayetle itiraz edilmiştir. Cevap olarak da; *«Haşrın vaktinden maksat, birinci nefha vaktini kapsayan zamandır. Çünkü birinci nefha haşrın mukaddimelerindendir ve haşrdan sayılır»* demişlerdir.

Ayetin zahirinden, onun balığın karnında haşre dek ölü olarak kalacak olması anlaşılmaktadır.

Balığın herhangi bir belâya uğramadan o güne kadar durması da muhal olamaz. Cenab-ı Hak her şeye kâdirdir. Ayet metnindeki *«El-Ara»* kelimesi boş yer demektir. Yani herhangi bir ağacın herhangi bir bitkinin gölgesinin olmadığı bir yer demektir. Bu ayete göre balık gemi ile beraber başını sudan dışarı çıkararak nefes alıyor, Hz. Yunus da tesbih ediyordu. Balık karaya çıktı, onu karaya attı. Fakat bu rivayet *«O, karanlıklarda Allah'a yakardı»* ayetiyle reddedilmektedir. Bu hadise bazı rivayetlere göre Dicle Nehri'nde yani Basra Körfezi'ne yakın bir yerde olmuştur. Bazıları *«Balık Dicle değil Nil balıklarındandı»* diyor. Bunu İbn Şeybe, Vehb'den rivayet ediyor. Bu haberin sıhhatinde şüphe vardır.

Hz. Yunus'un, balığın karnında ne kadar kaldığı hususunda ihtilâf vardır. Abdullah bin Ahmed, Zevahid'ul-Zuhd'de Şabi'den şöyle rivayet ediyor: *«Balık onu kuşluk zamanı yuttu, tam akşam üzeri karaya attı.»*

Abd bin Humeyd, Katade'den şöyle rivayet ediyor: *«O, balığın karnında üç gün kaldı.»*

Ehli Kitab'ın kitaplarında üç gün üç gece kaldığı yazılıdır. Ata

ve İbn Cübeyr *«Yedi gün kaldı»*, Dahhak ise *«Yirmi gün kaldı»* der. İbn Abbas ve İbn Cerir'den de böyle rivayet edilmiştir.

146. ayetin metnindeki *«Yaktin»* kelimesi, bir yerde ikamet etmek mânâsına gelen *«Katn»* kökünden gelir.

Tabersi'ye göre geçici olarak bir yerde ikamet etmektir. Hasan Basrî ve İbn Abbas'ın bir rivayetinde, İbn Mesud, Ebu Hureyre, Amr bin Meymun, Katade, İkrime, İbn Cübeyr ve Mücahid'in rivayetlerinde *«Yaktin»*in kabak olduğu kaydedilmektedir. Hz. Peygamber kabağı çok seviyordu. Allah o kabağı Hz. Yunus'a gölge yapacak şekilde yarattı. Çünkü kabağın birçok hasletleri vardır. Gölgesi serin, dokunması serin ve yaprakları iridir. Sivrisinekler onun üzerine konmazlar ve onun bulunduğu yere de gelmezler.

Hz. Yunus balığın karnında çok kaldığı için derisi çok incelmişti. Sinekler kendisine eziyet veriyordu. Sert şeylerden, güneşin hararetinden rahatsız oluyordu. Gölgenin serinliği hoşuna gidiyordu. Allah ona kabağı bitirmek suretiyle lütufta bulundu.

Abd bin Humeyd ve İbn Cerir, İbn Cübeyr'den şöyle rivayet ediyorlar: *«Kökü olmayan her bitkiye yaktin denilir»*. Yeryüzündeki karpuz, kavun, salatalık ve benzerlerine yaktin denilir.

Başka bir rivayette, İbn Cübeyr'e yaktînin mânâsı sorularak şöyle denildi: *«Acaba bu kabak mıdır?»*. O da; *«Hayır ,kabak değildir, fakat bir ağaçtır. Cenab-ı Hak ona «yaktin» demiştir ve onunla Hz. Yunus'u gölgelendirmiştir»* diye cevap verdi.

«Yüzbin veya daha fazlası» ile Ninova ehli kastedilmektedir. Cenab-ı Hak *«Biz onu yüzbin veya daha fazlasına gönderdik»* di-

yor. Göndermekten maksat, birinci göndermedir. Yani Hz. Yunus'un balığın karnına girmezden önceki gönderilmesidir.

«Onlar iman ettiler»; yani hemen gönderildikten sonra değil Hz. Yunus onlardan ayrıldıktan sonra iman ettiler.

Ayetin metnindeki *«Ev»* (veya) edatı İbn Abbas'tan gelen rivayete göre *«Bel (hayır)» mânâsını ifade eder.* Bazıları da *«Ev» edatı «Ve» mânâsını ifade eder»* demişlerdir. Hatta Cafer bin Muhammed el-Bakır bu şekilde (yani vavlı) okumuştur. Bazılarına göre *«Ev»* burada muhatabı ibhama (adedi kesin bilmemeye» sevketmek içindir. Müberrid ve Basra alimlerinin çoğu *«Ev burada şek mânâsını ifade eder»* demiştir. Bu şek de beşerden onlara bakan bir kimse için bahis konusudur. Yani onları gören bir kimse adedleri hususunda şüpheye düşerek, *«Bunlar yüzbin veya fazladır»* der. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre yüzbinden fazla olan kısım, otuz bindir. Başka bir rivayetinde 30 binden biraz fazla, bir başka rivayetinde 40 binden biraz fazladır.

148. ayetin sonundaki *«Hin»* kelimesi ezelde takdir edilen ecelleridir.

153. ayetin başındaki hemze, istifham harfidir. Cenab-ı Hak onların iftiralarını ispat etmekte, yalanlarını gözler önüne sermektedir. *«Estefa»* fiili her şeyin halisini almak mânâsına gelen *«İstifa»* kökünden gelir.

مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾ أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٥٦﴾
فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا
وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٥٨﴾ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٥٩﴾
إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٠﴾ فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾ مَا أَنتُمْ
عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ
مَّعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ ﴿١٦٥﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾
وَإِن كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ عِندَنَا ذِكْرًا مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾
لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾ وَلَقَدْ
سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنصُورُونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنَّ
جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصِرْهُمْ
فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ
بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذَرِينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٨﴾
وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٩﴾ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا
يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٢﴾

سُورَةُ صٓ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ ثَمَانُونَ وَثَمَانِ اٰيَاتٍ

154 — Size ne oldu? Nasıl hükmediyorsunuz?

155 — Hiç düşünmüyor musunuz?

156 — Yoksa açık bir deliliniz mi var?

157 — Eğer doğru söyleyenlerdenseniz kitabınızı getirin!

158 — Onlar Allah ile cinler arasında bir hısımlık uydurdular. Oysa cinler çok iyi bilirler bu (yalancılar) muhakkak cehenneme götürüleceklerdir.

159 — Allah onların yakıştırdıkları her türlü eksiklikten yüce ve münezzehtir.

160 — Allah'ın ihlaslı kulları müstesnadır.

161/163 — Şüphesiz ki ne siz ne de taptıklarınız, kendiliğinden cehenneme saldıran kimseden başkasını Allah'a karşı kandırıp kışkırtacak değilsiniz.

164/166 — (Melekler): «Herbirimizin bilinen bir makamı vardır. O saf saf dizilenler biziz. Biziz o tesbih edenler, biziz» derler.

167/169 — Müşrikler şu kesin sözü söylüyorlardı: «Eğer yanımızda önceki (ümmetlere inen)lerden bir kitap olsaydı elbette bizler de Allah'ın, ihlasa erdirilmiş kullarından olurduk.»

170 — Fakat onu inkâr ettiler. Yakında bileceklerdir!

171/173 — Andolsun ki gönderilen peygamber kullarımız için şu sözümüz (vaadimiz veya hükmümüz) geçmiştir: «Şüphesiz onlar yardım olunacaklardır ve muhakkak ki bizim ordularımız galib gelecektir.»

174 — (Ey Rasûlüm!) Artık bir süreye kadar onlardan yüz çevir.

175 — Onlara inecek azabı gözetle. Onlar da göreceklerdir.

176 — Şimdi onlar azabımıza uğramakta acele mi ediyorlar?

177 — Fakat azabımız onların yurtlarına indiğinde o uyarılanların sabahı ne kötü olur!

178 — (Ey Rasûlüm!) Sen bir süreye kadar onlardan yüz çevir.

179 — İnecek azabı gözetle! Onlar da göreceklerdir.

180 — Senin izzet sahibi Rabbin, onların isnad ettiği sıfatlardan yücedir, münezzehtir.

181 — Gönderilen bütün peygamberlere (bizden) selâm olsun.

182 — Ve hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

(154-182) *«Size ne oldu? Nasıl hükmediyorsunuz?..»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

156. ayetin sonunda gelen *«Sultanun Mubînun»* ibaresinden maksat açık delildir ki gökten nazil olmuştur. Meleklerin (hâşâ) Allah'ın kızları olduğunu söylemek için hissi veya akli bir sened lâzımdır. İkisi de yoksa nakli sened gerekir. O halde davanızın doğruluğunu ispatlayan bir delil getirin. Buradaki emir onları aciz bırakmak içindir. Kitab'ı onlara izafe etmek de onlarla alay etmek içindir. Çünkü onlar kitapsızdır. Bu ayetler onların sözlerine, bâtıl iddialarına karşı Cenab-ı Hak'kın şiddetli öfke ve inkârını ortaya koymaktadır.

«Onlar Allah ile cinler arasında neseb kıldılar.»

Bu ayetteki cinlerden maksat şeytanlardır. Neseb'ten maksat da dünürlüktür. Nitekim Adem bin Ebi İyas, Abd bin Humeyd ve İbn Cerir, Mücahid'den şöyle rivayet ederler: *«Kureyş kâfirleri «Melekler Allah'ın kızlarıdır»* dediklerinde Hz. Ebubekir Sıddık *onları susturmak için «Acaba meleklerin anneleri kimdir?» diye sordu. Onlar: «Anneleri, cinlerin ileri gelenlerinin kızlarıdır» dediler.»* (İbn Ebi Hatim).

Veya *«Onlar Allah ile cinler arasında bir münasebet vardır»*

dediler. Çünkü cinleri ibadete müstehak olmak noktasında Allah'a ortak koştular. (Bu rivayet Hasan Basri'den gelmiştir).

161, 162 ve 163. ayetler özetle şunu anlatmaktadırlar: *«Siz fenalıklarınız ile hiç kimseyi Allah'ın karşısında ifsad edemezsiniz. Ancak Allah'ın ilminde kesinlikle cehenneme dahil olacak kimseler bundan müstesnadır. Onları ifsad edebilirsiniz.»*

164. ayet meleklerin Allah'ın kızları olmadıklarını açıkça hikâye eden bir ayettir ve meleklerin Allah'ın kızları olduğunu iddia eden kâfirlere karşı bir reddiyedir. Yani melekler *«Herbirimizin belli bir ibadeti, belli bir makamı vardır. Âlemin tedbirinde sadece Allah'ın emriyle o makam bize verilir. O'nun emrinin çizdiği hududu aşamayız ve oradan sapma gücümüz de yoktur»* demektedirler. Bütün bunlar Cenab-ı Hak'kın azametine başeğmek, heybeti karşısında eğilmek, celaline karşı tevazu göstermek içindir.

«Biz saf tutanların ta kendisiyiz» cümlesinden maksat, nefislerimizi veya namazda ayaklarımızı saf haline getirenlerin ta kendisiyiz demektir. Nasıruddin *«İbadeti eda etmekte hizmet derecelerinde saf tutanlarız demektir»* diyor. Veya Arş'ın etrafında saf tutmuş, ilâhi emri bekleyenlerdeniz demektir.

«Biz tesbih edenlerin ta kendisiyiz»; yani Allah'ı tenzih edenlerdeniz veya *«Subhanallah»* diyenlerdeniz.

Abd bin Humeyd, Katade'den şöyle rivayet ediyor: *«El-Musebbihun, namaz kılanlardır.»* İbn Abbas'tan gelen rivayet de bunu desteklemektedir. İbn Abbas; *«Kur'an'daki her tesbih namaz mânâsındadır»* der.

168. ayetteki *«Zikran»* kelimesinden maksat, Allah katından gelen kitaplardan bir kitap demektir. Bazıları *«Zikir kelimesinden maksat, ilimdir»* demiştir.

173. ayetteki Cünd'den maksat peygamberlere tâbi olan ümmetlerdir. Cenab-ı Hak onları şereflendirmek, şanlarının yüceliğini belirtmek için, onlar benim askerimdir demektedir.

PEYGAMBERLERE YAPILAN YARDIMDAN MAKSAT NEDİR?

*«Yardım»*dan maksat, delille galip gelmektir. Bu yorum Süddi'ye göredir. Hasan Basri *«Yardımdan maksat, savaşlarda galip gelmektir»* demiştir. Çünkü savaşta hiçbir peygamber öldürülmemiştir. Çünkü peygamberlerden öldürülenler ansızın ve hileli yolla öldürülmüşlerdir. Eğer bir peygamber, kendisine yardım gelmezden önce ölürse, Cenab-ı Hak ondan sonra kavmine yardımcı olur. Onun kavmine yardım, ona yardım etmek gibidir.

Nasıruddin'e göre *«Her peygambere yardım vereceğim»* vaadi galibe göredir. Yani çoğuna vereceğim demektir. Veya her peygamber yardıma müstehaktır demektir. İbn Abbas; *«Eğer dünyada peygamberlere yardım verilmezse Ahiret'te verilir. Çünkü Allah'ın kelâmında nulf bahis konusu olamaz»* demiştir.

Fakat ayetin zahirinden bu yardımın dünyada olacağı anlaşılmaktadır.

Dahhak *«Kelimetuna»* yerine *«Kelimâtuna»* şeklinde çoğul okumuştur. Bu kıraata göre *«Vaadlerimiz»* mânâsının kastedilmesi mümkündür.

«Bir zamana kadar onlardan yüz çevir ve sabret». Süddi'ye göre bu *«Bedir gününe kadar»* demektir. Taberi, Süddi'nin bu yorumunu tercih etmiştir. Bazıları *«Fetih gününe kadar sabret»* diye yorumlamışlardır. Zira fetihten önce Hudeybiye sulhnamesi imzalanmıştı. İbn Cerir'in Katade'den rivayet ettiğine göre; *«Onların*

ölüm günlerine kadar sabret» demektir. Tabersi aynı yorumu İbn Abbas'tan da rivayet etmiştir.

«Onları gör», yani onların halini, korkunç manzaralarını gör! *«Onlar da bunu göreceklerdir»*. Bazıları *«Onların Kıyamet Günü'nde üzerinde oldukları durumlarını gör. Onlar da Kıyamet'te sana verilen fazla sevabı göreceklerdir demektir»* demişlerdir.

176. ayetin başındaki hemze, kınama istifhamıdır. Cüveybir, İbn Abbas'tan şöyle rivayet eder: *«Onlar dediler ki: «Ey Muhammed! Bizi korkutmakta olduğun azabı bize göster. Onu bize hemen getir»*. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

Bir rivayete göre *«Onlar da göreceklerdir»* ayeti indiğinde onlar *«Bu göreceğimiz ne zamandır?»* dediler ve bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

Ayet metnindeki *«Nezele»* fiilinin faili, vaadedilen azaptır. Yani o azap onların sahalarına indiğinde uyarılanların sabahı ne kötü olur. *«Saha»* kelimesinden maksat, evlerin önündeki arsa veya geniş mekân demektir.

Bazı müfessirler *«Nezele fiilindeki zamir Hz. Peygamber'e gider»* demiştir. Yani Fetih gününde, onların sahalarına, Mekke'nin evleri önüne indiğin zaman o uyarılanların sabahı ne kötü olur! Bu Mekke fethindeki iniştir, Bedir günündeki değil. Çünkü Bedir onların sahası değildir, ancak tevil etmek suretiyle olabilir.

178 ve 179. ayetler Rasûlullah'a teselli içindir. Daha önceki teselliden sonra ikinci kez teselli.

180. ayet ise Cenab-ı Hak'kın müşriklerin bütün yapmış oldukları vasıflardan münezzeh olduğunu söylüyor. Cenab-ı Hak'kın azametine uygun olmayan sözlerin hepsinden O'nu tenzih ediyor.

181. ayet bütün peygamberleri (Allah'ın tenzihinden sonra) şereflendirmek için gelmiştir ve onların şanını yüceltmek içindir. Onların her kötülükten sağlam olduklarını, hedeflerine varacaklarını ilân etmektedir.

182. ve sonuncu ayet ise Allah'ın bütün selbi sıfatlarıyla muttasıf olduğunu belirttikten sonra onun kerim ve subuti sıfatlarına işaret etmektedir. Ayetten maksat Allah'ın nasıl tesbih edileceği, nasıl hamdedileceği ve Allah'a nasıl dua edileceği hususunda müminleri eğitmek ve uyarmaktır. Zira peygamberler Allah ile insanlar arasında mutlak kemâlatın feyzinde vasıtadırlar. Bu ayetin zahirinden peygamberler üzerine tek olarak selâm getirilmesinin mekruh olmadığı anlaşılmaktadır. Allah'ın tesbihi ile tahmidi arasına peygamberlerin selâmının girmesi, surenin Allah'ın hamdiyle sonuçlanması içindir. Ayrıca Allah'ın insanları peygamberlere selâm getirmeye muvaffak kılması da O'nun nimetleri cümlesindendir ve bu hamdi gerektirir. Bu konuda Şeyhulislâm Ebussuud Efendi'nin İrşad'ul-Akli Selim adlı tefsirine başvurulabilir.

Saffat Suresi'nin en son ayeti cami' ve kâmil ayetlerdendir. O ayetin burada getirilmesi, Kur'an'ın izzet sahibi bir zatın kelâmı olduğunu ilân içindir.

Surenin sonunda Allah'tan dileğimiz bizi rıza makamına yükseltmesidir. Kıyamet Günü'nde rızasını bize nasip olarak vermesi, bizi galip gelen askerlerinden kılması ve halis kulları zümresine ilhak eylemesi, Allah'tan dileğimizdir. Selâm bütün peygamberlerin üzerine olsun. Hamd Allah'a mahsustur.

SAFFAT SURESİ'NİN SONU

SÂD SURESİ

Sure : 38

GİRİŞ

Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. 88 ayettir.

Bu sure Mekki, yani hicretten önce nazil olan surelerdendir. Nitekim İbn Abbas ve birçok müfessir böyle demiştir. Bazıları *«Medenî»* olduğunu söylemişlerse de bu görüşlerini kuvvetlendirecek herhangi bir delilleri yoktur. Kûfeliler'in sayımına göre 88, Hicazlılar'ın, Basralılar'ın ve Şamlılar'ın sayımına göre 86 ayettir. Ebu Eyyub bin Mutevekkil'in sayımına göre ise 85 ayettir. Hiç kimse *«Sâd kelimesi tek başına bir ayettir»* dememiştir. Bu sure 732 kelime, 3067 harften ibarettir.

Sâd Suresi Saffat Suresi'nin tamamlayıcısı gibidir. Çünkü Saffat Suresi'nde geçmeyen Hz. Davud, Hz. Süleyman gibi peygamberlerin bahsi bu surede zikredilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِي الذِّكْرِ ۝١ بَلِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فِيْ عِزَّةٍ وَّشِقَاقٍ ۝٢
كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَّلَاتَ حِيْنَ مَنَاصٍ ۝٣ وَعَجِبُوْٓا
اَنْ جَآءَهُمْ مُّنْذِرٌ مِّنْهُمْ وَقَالَ الْكٰفِرُوْنَ هٰذَا سٰحِرٌ كَذَّابٌ ۝٤
اَجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهًا وَّاحِدًا اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ۝٥ وَانْطَلَقَ الْمَلَاُ
مِنْهُمْ اَنِ امْشُوْا وَاصْبِرُوْا عَلٰٓى اٰلِهَتِكُمْ اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ يُّرَادُ ۝٦ مَا سَمِعْنَا
بِهٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْاٰخِرَةِ اِنْ هٰذَآ اِلَّا اخْتِلَاقٌ ۝٧ ءَاُنْزِلَ عَلَيْهِ
الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِيْ شَكٍّ مِّنْ ذِكْرِيْ بَلْ لَّمَّا يَذُوْقُوْا عَذَابِ ۝٨
اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَآئِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيْزِ الْوَهَّابِ ۝٩ اَمْ لَهُمْ مُّلْكُ
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوْا فِي الْاَسْبَابِ ۝١٠ جُنْدٌ
مَّا هُنَالِكَ مَهْزُوْمٌ مِّنَ الْاَحْزَابِ ۝١١ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ
نُوْحٍ وَّعَادٌ وَّفِرْعَوْنُ ذُو الْاَوْتَادِ ۝١٢ وَثَمُوْدُ وَقَوْمُ لُوْطٍ وَّاَصْحٰبُ
لْئَيْكَةِ اُولٰٓئِكَ الْاَحْزَابُ ۝١٣ اِنْ كُلٌّ اِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ
فَحَقَّ عِقَابِ ۝١٤ وَمَا يَنْظُرُ هٰٓؤُلَآءِ اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً مَّا لَهَا
مِنْ فَوَاقٍ ۝١٥ وَقَالُوْا رَبَّنَا عَجِّلْ لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 — Sâd. Zikir (öğüd) sahibi Kur'an'a yemin olsun ki.

2 — O küfre kayanlar gurur ve ayrılık içindedirler.

3 — Onlardan önce nice nesiller helâk etmiştik de onlar çığlıklar koparmıştılar. Fakat kurtulma zamanı değildi.

4 — Kendilerine aralarından bir uyarıcının gelmesinde hayret ettiler ve o kâfirler, «Bu çok yalan söyleyen bir sihirbazdır» dediler.

5 — «Bütün mabudları bir tek mabud mu kıldı? Doğrusu bu, hakikaten pek tuhaf bir şey!»

6 — İleri gelenlerinden bir grup (birbirlerine:) «Mabudlarınıza (ibadetlerinizde) sebat edin. Kesinlikle arzu edilecek olan budur» diyerek dağılıp gittiler.

7 — «Biz bunu diğer dinde işitmedik. Bu ancak bir uydurmadır.»

8 — «O zikir (Kur'an) aramızdan ona mı indirilmiştir?» Hayır! Onlar benim vahyimden şüphededirler. Hayır, azabımı hâlâ tatmamışlardır!

9 — Yoksa galib ve çok bağışlayan Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mıdır?

10 — Yoksa göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların mülkü onların mıdır? Eğer öyle ise sebeplere yapışarak göklere yükselsinler!

11 — Onlar burada mağlup edilecek değişik gruplardan ibaret (düzenli) bir ordudur.

12/13 — Onlardan önce Nuh kavmi, Ad kavmi, kazıklar sahibi Firavun, Semud kavmi, Lut kavmi ve Eyke halkı (peygamberlerini) yalanlamışlardı. İşte o gruplar onlardır!

14 — (Bu sayılan kavimlerin) hepsi peygamberleri yalanladılar ve böylece azabımı hakettiler.

15 — Bunlar (kavmin olan Kureyş) da kendileri için bir an bile gecikmeyecek bir tek sayhayı (çığlığı) bekliyorlar!

16 — (Mekkeliler, alay maksadıyla) dediler ki: «Ey Rabbimiz! Şu hesap gününden önce payımızı (amel defterimizi) bize hemen ver.»

(1-16) *Sâd. Zikir (öğüt) sahibi...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Sâd kelimesi cumhurun katında vakfla (sakin) okunur. Başka kıraat ve başka terkibler de vardır. Abd bin Humeyd, Ebu Salih' ten şöyle rivayet etmektedir: Cabir bin Abdullah ile İbn Abbas'a Sâd'ın mânâsı soruldu. Bu iki sahabe de *«Onun ne olduğunu bilmiyoruz»* dediler. Bu yaklaşım (ne olduğunu bilmiyoruz demek) alimlerin çoğunun yaklaşımıdır.

Zikir sahibi Kur'an'a yemin olsun» cümlesindeki zikirden maksat, açıklama veya şereftir. Allah Kur'an'la şöyle yemin ediyor: *«Muhammed, davasında sadıktır, doğrudur»*. Yani zikir sahibi olan Kur'an'a andolsun ki durum kâfirlerin dediği gibi değildir.

Bazılarının dediği gibi *«Ayetin mânâsı, Sâd ve zikir sahibi Kur'an'a andolsun ki sen kâfirlere hakkı izhar etme hususunda herhangi bir kusur yapmadın. Aksine kâfirler sana tâbi olmakta, hakkı ikrar ve itiraf etmekte kusur işlemişlerdir.»*

«İzzet» kelimesinden maksat, onların haktan yüz çevirerek ortaya koydukları halleridir. Yoksa burada hakiki izzet kastedilmemektedir. Çünkü hakiki izzet Allah'ındır, Rasûlü'nündür ve müminlerindir. *«Şikak»* kelimesinin asıl mânâsı muhalefet etmektir. Bazı kıraat alimleri ayetin metnindeki *«İzzet»* kelimesini *«Gurret»*

şeklinde okumuşlardır. Yani onların boyunlarına vacib olan, farz olan vazifeden, büyük bir gaflet içerisindedirler, ondan habersizdirler. Fakat bu kıraat şiddetli bir şekilde tenkid edilmiştir. Allah hakikati daha iyi bilir.

3. ayetin metnindeki «*Late*» kelimesi aslında «*La*»dır. Bu leyse kelimesine benzer. Ona mânâsını tekid için bir «*Ta*» eklenmiştir. Yani zaman kaçmak veya kurtulmak zamanı değildir. Oysa zaman artık feryad ve kurtuluş zamanı değildi. Mücahid «*Menas*» kelimesini «*Firar etmek*»le tefsir etmiştir. Kelbi «*Müşrikler savaştıklarında ve zora düştüklerinde birbirlerine menas (kaçın) derlerdi. Azap onlara geldiğinde yine menas kelimesini kullanmışlardır*» diyor. Oysa Cenab-ı Hak «*Vakit, menasın vakti değildir*» buyurdu. Yani onlar birbirlerini menas ile çağırdılar, fakat zaman kaçış zamanı değildir.

5. ayetin sonundaki «*Ucab*» kelimesi çok hayret etmek, çok taaccub etmek demektir.

«*Mabudlarınızın üzerinde sabır gösterin*»; yani onlara ibadette sebat gösterin, haklarındaki tenkidlere tahammül edin, hemen münekkide tabi olmayın!

Muhammed'in iddia ettiği tevhid veya riyaset makamı veya Araplar'ın Acemler'den üstünlüğü, temenni edilen bir şeydir. Herkesin istediği budur. Fakat herkesin temenni ettiği, istediği şey kendisine verilmez. Öyleyse sabır gösterin!

«*Milleti ahire*»den maksat, İbn Abbas, Mücahid, Muhammed bin Kâb ve Mukatil'e göre hıristiyan milletidir. İtikadlarına göre Ahiret sıfatı onlara verilmiştir. Çünkü onlar Hz. Muhammed'in peygamberliğine iman etmiyorlardı.

Kureyşliler'in *«Biz bunu son dinde dinlemedik»* demelerindeki maksat tevhidi işitmedik, onun tam aksini işittik demektir. Çünkü hıristiyanlar teslise inanıyorlardı. Allah'ın üç olduğunu söylüyorlar ve*«Bu da Hz. İsa'nın getirdiği dindir»* diye iddia ediyorlardı.

Mücahid ve Katade ise *«Milleti ahire ile Arap milleti kastedilmiştir»* demişlerdir. Burada Araplar'ın dini kastedilmektedir. Yani *«Biz tevhidi daha önceki atalarımızda görmedik»* demek istemişlerdir.

Veya onlar şunu kastetmekteydiler: Biz bu tevhidi ahir zamanda gelecek olan son ümmet hakkında işitmedik. Yani ne ehli kitaptan ne de kâhinlerden *«Muhammed gelmezden önce son peygamberin dini tevhid olacaktır dediğini işitmedik»* dediler. Fakat bu noktada yalan söylüyorlardı. Çünkü *«Son peygamber gelecek, putları kıracak, insanları Allah'ın tevhidine çağıracaktır»* sözleri meşhurdu. Rasûl-ü Ekrem gelmezden önce de bu sözler ağızdan ağıza dolaşmaktaydı.

«İhtilak» kelimesi iftira, uydurma demektir. Zikir kelimesinden maksat da Kur'andır. Yani *«Biz halkın önderleriyiz, eşrafıyız. Niçin Kur'an herhangi birimize değil de Muhammed'e indi?»* diyorlardı. Böylece anlaşılıyor ki Rasûlullah'a karşı tavır takınmaları sadece asabiyet ve dünya hırsından geliyordu.

«Onlar benim zikrimden şek ve şüphede bulunuyorlar»; yani Kur'an'ımdan şüphede bulunuyorlar. Muhammed'e indirmiş olduğum Kur'an'da şüpheleri vardır. Onların inançlarında kesin olarak Kur'an'a karşı alınacak herhangi bir tavır belli değildir. Bazen *«O sihirdir»* bazen de *«İftiradır»* diyorlardı.

«Onlar daha azabımı tatmamışlardır»; yani benim azabımı tattıkları zaman onlardaki hased ve şek zail olacaktır.

«Lemma» kelimesinden azabın yakın olduğu anlaşılmaktadır.

«Yoksa aziz ve vehhab olan Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mıdır?». Onların yanında olmasından maksat mülkleri midir? Onlarda tasarruf yetkisine sahip midirler? demektir. Hayır! Onlar Allah'ın rahmet hazinelerine sahip midirler ki orada diledikleri şekilde tasarruf etsinler. Onu dilediklerine versinler, dilediklerinden alsınlar! *«El-Aziz»* kelimesinden maksat, halkın tamamına galebe çalan demektir. *«El-Vehhab»* ise hibeleri çok olan ve yerli yerine sarfeden demektir.

Onlar gurur ve azametleri sebebiyle peygamberliğin Hz. Muhammed'e verilmesini haksızlık olarak gördüklerinden el-Aziz ile el-Vehhab sigaları hallerine münasip olarak burada getirilmiştir. El-Vehhab sigasından anlaşılıyor ki peygamberlik rabbani bir mevzudadır, Allah'tan gelen bir hibedir, kesbî değildir.

«El-Esbab» kelimesinden maksat, göklerin kapılarıdır. Zemahşeri *«Onlar merdivenlerde yükselsinler, onları Arş'a götüren yollarda yükselip gitsinler ki Arş'a varsınlar. Orada istiva ederek âlemin emrini tedbir etsinler. Allah'ın melekutunu idare etsinler. Dilediklerine vahy göndersinler demektir»* demiştir.

Mücahid *«Burada el-Esbab göklerin kapılarıdır»* der. Bazıları *«Esbab burada gökler mânâsındadır»* demiştir.

«Hiziblerden meydana gelen bir ordu orada mağlup olmuştur.»

«Orada» sözüyle Mekke'ye işaret edilmektedir ve bu gaybî haber niteliğindedir ve bunlar Fetih gününde mağlup olacaklardır demektir. Bazıları *«Bedir gününde mağlup olacaklardır»* demişlerdir. (Bu rivayet doğru ise Mekke'den maksat Bedir'i de içine alan memleket olur. Yani onlar zelil ve az veya çok bir ordudur. Büyük-

türler ve orada bulunmaktadırlar. Peygamberlere karşı hizipleşmişlerdir. Yakında onların durumu bozulacaktır.

Veya hiziplerden meydana gelen bir ordu yakın bir zamanda onların konuştukları o yerde, (Mekke'de) mağlup olacaklardır. Sen onların konuşmalarına önem verme. Saçmalamalarına kıymet verme.

*«Orada olanlar»*dan maksat müşriklerdir. Müşriklerin *«Men»* ile değil de *«Ma»* ile tabir edilmesi, onların hayvanlar olduğuna delâlet eder. Hatta hayvanlardan daha şaşkındırlar. Bazılarına göre, *«Orada olanlar»* sözüyle putlar ve putlara tapanlar kastedilmektedir.

«Kazıklar sahibi» mânâsına gelen *«Zu'l-Evtad»*, Firavun'ın sıfatıdır. Eğer Firavun'dan önce geçen Nuh ve Ad kavimlerinin de sıfatı olsaydı *«Zev'il-Evtad»* şeklinde tabir edilirdi. Kazık mânâsına gelen *«Veted»* kelimesinin çoğuludur. Cenab-ı Hak burada Firavun'un mülkünü, saltanatını temeline kazıklar çakılmış ve kuvvetlendirilmiş bir çadıra benzetmektedir. Ayetin mânâsı: *«Onlardan önce Nuh kavmi de yalanladı. Ad da yalanladı. Mülkü sabit ve saltanatı rasik olan Firavun da yalanladı»* şeklindedir.

İbn Mesud ve İbn Abbas'ın bir rivayetine göre *«Evtad»* kelimesi *«Ordular»* demektir. Yani Firavun'un mülkünü kuvvetlendiren orduları vardı. Tıpkı çadırı kuvvetlendiren kazıklar gibi.

Ashab'ul-Eyke'den maksat orman sakinleri demektir. Onlara peygamber olarak Hz. Şuayb gelmişti. Onlara *«Eyke Ashabı»* denilirdi, çünkü memleketleri ormandı. Bazı müfessirler *«Eyke onların bir beldesinin bir kasabasının ismiydi»* demişlerdir.

«Onlar hiziblerdir» yani peygamberlere karşı hizipleşen kâfirlerdir.

«İkabım, yani cezam, hak olmuştur», yani onların suçlarının gerektirdiği azabımın çeşitleri onlar için sabit olmuştur. Meselâ Nuh'un kavmi tufan ile garkedilmiş, Firavun denizde boğulmuş, Hud kavmi rüzgârla helâk edilmiş, Semud kavmi sayha ile yokolmuş, Lut kavmi yere çakılmak suretiyle mahvedilmiş, Ashab-ı Eyke zill (gölge) azabıyla yok olmuşlardır. Bu grupların hepsi peygamberleri yalanlamışlardır.

15. ayet Mekke kâfirlerinin azabını belirtmek için serdedilen ayetlerin ilkidir. Tek sayha ile maksat ikinci nefh; yani sura ikinci üfürülüştür. Yani o hakir kâfirler ki daha önce helâk olmuş grupların küfürde ve yalanlamada emsalleridir. Sadece ikinci üfürülüşü bekliyorlar ki onunla Kıyamet kopacaktır (Katade).

16. ayette geçmekte olan *«Kıtte»* kelimesi bir parça demektir. Yani Yarab! Bizim parçamızı, nasibimizi, payımızı azaptan önce hemen gönder. Bu söz Ata'dan gelen rivayete göre Nadr bin Hars bin Alkame bin Kelde'nin sözüdür. Allah Teâlâ *«Soran vaki azabı sordu»* ayetiyle de bu kişiyi kastetmektedir. Katade'den gelen rivayete göre bu kimse Ebu Cehil'dir. Bu sözü ister Nadr, isterse Ebu Cehil söylemiş olsun, bütün Mekkeliler bu söze razı olduklarından dolayı Cenab-ı Hak bütün Mekkeliler'in böyle söylediğini ifade etmiştir.

Kelbi, *«Ayetin mânâsı, bize amellerimizin defterlerini hemen gönder ki içindekilere bakalım demektir»* demiştir. Yani *«Kıtte»* kelimesi amel defteri mânâsına gelir. Bu, aynı zamanda . Hasan Basri'den de gelmiştir. Hasan Basri'nin diğer bir rivayetinde *«Onlar cennetteki nasiblerini istiyorlar»* denilmektedir. (Bu, Katade ve İbn Cübeyr'den de gelmiştir). Onlar Rasûl-ü Ekrem'in müminler için cennet vaadettiğini işittiklerinde, istihza etmek yoluyla, *«Cennetten bizim olan nasibimizi hemen gönder ki dünyada ondan faydanalanalım»* demişlerdir.

اِصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوٗدَ ذَا الْاَيْدِ ۚ اِنَّهٗۤ اَوَّابٌ ﴿١٧﴾
اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهٗ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ ۙ وَالطَّيْرَ
مَحْشُوْرَةً ؕ كُلٌّ لَّهٗۤ اَوَّابٌ ﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهٗ وَاٰتَيْنٰهُ
الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾ وَهَلْ اَتٰىكَ نَبَؤُا الْخَصْمِ
اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ۙ ﴿٢١﴾ اِذْ دَخَلُوْا عَلٰى دَاوٗدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوْا لَا تَخَفْ ۚ خَصْمٰنِ
بَغٰى بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَاۤ
اِلٰى سَوَآءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾ اِنَّ هٰذَاۤ اَخِيْ لَهٗ تِسْعٌ وَّتِسْعُوْنَ نَعْجَةً وَّلِيَ
نَعْجَةٌ وَّاحِدَةٌ فَقَالَ اَكْفِلْنِيْهَا وَعَزَّنِيْ فِي الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ
بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ اِلٰى نِعَاجِهٖ ؕ وَاِنَّ كَثِيْرًا مِّنَ الْخُلَطَآءِ لَيَبْغِيْ
بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَقَلِيْلٌ مَّا هُمْ ؕ وَظَنَّ
دَاوٗدُ اَنَّمَا فَتَنّٰهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهٗ وَخَرَّ رَاكِعًا وَّاَنَابَ ﴿٢٤﴾
فَغَفَرْنَا لَهٗ ذٰلِكَ ؕ وَاِنَّ لَهٗ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٢٥﴾
يٰدَاوٗدُ اِنَّا جَعَلْنٰكَ خَلِيْفَةً فِي الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ
وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ يَضِلُّوْنَ
عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ۢ بِمَا نَسُوْا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿٢٦﴾

17 — (Ey Rasûlüm!) Sen onların dediklerine karşı sabır göster. Güçlü kulumuz Davud'u hatırla. O daima Allah'a yönelirdi.

18/19 — Doğrusu biz, sabah-akşam onunla tesbih eden dağları ve toplu halde bulunan kuşları Davud'a müsahhar kılmıştık. Her biri ona yönelmekteydiler.

20 — O'nun (Davud'un) mülkünü kuvvetlendirdik. Ona hikmet ve Fasl'ul Hitab (doğruyu eğriden ayırma gücü) verdik.

21/22 — (Ey Rasûlüm!) Sana o davacıların haberi erişti mi? Hatırlat o zamanı ki Davud'un sarayına girmek için duvara tırmanmışlardı. Davud'un yanına girince o da onlardan ürkmüştü. Onlar «Korkma! Birimiz öbürüne haksızlık etmiş iki davacıyız. Artık aramızda hak ile hükmet. Aşırı gitme. Bizi yolun ortasına çıkar!» dediler.

23 — «Bu benim kardeşimdir. Onun doksandokuz koyunu var. Benim de bir tek koyunum var. Yine de «(Bakmak üzere) onu bana ver» dedi ve mücadelede beni yendi.»

24 — (Davud:) «Andolsun ki o, senin bir koyununu kendi koyunlarına katmayı istemekle sana zulmetmiştir. Gerçekten ortakların çoğu birbirlerine haksızlık eder. Ancak iman edip, salih amel işleyenler müstesna. Onlar da ne kadar azdır!» dedi. Davud kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Hemen Rabbine istiğfar etti, secdeye kapandı ve tevbe ile (Allah'a) döndü.

25 — Biz de onun bu hatasını ona bağışladık. Gerçekten onun, bizim katımızda bir yakınlığı ve güzel bir akıbeti vardır.

26 — Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife kıldık. İnsanlar arasında hak ile hükmet. Sakın hevana uyma ki aksi takdirde seni Allah'ın yolundan saptırır. Hiç kuşkusuz Allah'ın yolundan sapanlara hesap gününü unuttuklarından dolayı şiddetli bir azap vardır.

(17-26) *«(Ey Rasûlüm!) Sen onların dediklerine...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Onların dediklerine karşı sabır göster» hitabı Hz. Muhammed'edir.

HZ. DAVUD'UN HADİSESİ

«Onlara Davud kulumuzu hatırlat»; yani Davud'un kıssasını anlat ki günah onların gözünde büyüsün ve çirkinliğin kendilerinde olduğu hususuna dikkatleri çekilsin. Zira Hz. Davud şanının yüceliğine, peygamber ve kral olmasına rağmen evlânın hilafı olan bir şeyi kastettiğinde onu üzecek, üzüntüsünü devamlı kılacak ve pişmanlığına sebep olacak bir musibet nail olur. Acaba şu kâfirler, şu zelil kimseler günahların en büyüklerinde ısrar ettikleri halde bunların durumu nasıl olacaktır? Veya Hz. Davud'un kıssasını hatırla ve ikabı gerektirecek bir şeyi irtikâb etmekten kaçın! Yani bu ayet Rasûl-ü Ekrem'i sabra teşvik etmektedir. Bu son yorum ile birinci yoruma göre zikir burada dille yapılan zikirdir. Fakat diğer yorumlara göre kalben yapılan zikir kastedilmektedir.

«El-Eyd» kelimesi aslında eller demektir. Yani yed kelimesinin çoğuludur. Fakat burada kuvvet kastedilmektedir. *«Davud eller sahibiydi»,* yani kuvvet sahibiydi. *«Evvab»* kelimesi de Allah'a çok-

ça yönelen, Allah'a yalvaran, O'nun taatine dönen kimse demektir. İbn Cerir, İbn Abbas ve Mücahid'den şöyle rivayet eder: *«Evvab tesbih eden kişi demektir»*. Amr bin Şurahbil *«Habeş dilinde evvab, tesbih eden kişi demektir»* demiştir. Evvab hangi mânâya yorumlanırsa yorumlansın Hz. Davud'un dinde kuvvetli oluşunu, ibadette kuvvetliliğini ifade etmektedir. (Nitekim bu görüş Mücahid, Katade ve Hasan'dan rivayet edilmiştir). Zira kuvvetten maksat cismi kuvvetse, bunun neden olması güzel olmaz. Hz. Davud aynı zamanda cismi kudrete de sahipti. Ama burada bu kastedilmemektedir.

«Bizim kulumuz» ve*«Kuvvet sahibi»* olma tabiri Hz. Davud'un çok ibadet ettiğine delâlet etmektedir. Buhari, Tarih'inde Ebu Derda'dan şöyle rivayet ediyor: *«Rasûl-ü Ekrem, Hz. Davud'u zikrettiğinde: «O insanların en fazla kulluk yapanı idi» diyordu.»*

Deylemi, İbn Ömer'den şunları rivayet ediyor: «Allah'ın Rasûlü: *«Hiç kimseye, ben Davud'dan daha fazla kulluk yaptım, demek yakışmaz»* buyurmuştur. Zira o bir gün oruç tutar, bir gün iftar ederdi. Gecenin yarısını ibadetle geçirirdi. İşte bunda onun ibadet hususundaki kudretine delâlet vardır. Çünkü hem oruç, hem kıyam, rahatı terketmek demektir.

DAĞLARIN TESBİHİ

*«Dağların tesbihi»*nden maksat kendilerine uygun dillerle Allah'ı takdis etmeleridir. Tıpkı Rasûl-ü Ekrem'in elinde tesbih eden taşların kendilerine uygun dille tesbih yapmaları gibi. Bazıları *«Lisanı hal ile Allah'ı takdis ederler demektir»* demişlerse de bu zayıf bir yorumdur. Çünkü lisanı hal ile tesbih sadece dağlara değil, bütün eşyaya mahsustur. Ayrıca aşiy ve işrak vakitlerinin zikri de lisanı hal ile tesbihe manidir. Çünkü tesbih, lisanı hal ile olursa daimidir, bunu tahsis etmenin gereği yoktur.

Aşîy'den maksat güneşin zevalinden sabaha kadar olan zamandır. Yani onlar bu vakitte tesbih ederlerdi. Bütün bu vakitleri tesbihle geçirirlerdi demek değildir. İşraktan maksat işrak vaktidir. Yani güneşin çıktığı, ışığının yayıldığı vakit. Ummuhani, Fahite binti Ebi Talib'ten şöyle rivayet ediyor: *«Allah'ın Rasûlü kuşluk namazını kıldı ve «Bu işrak namazıdır» buyurdu.»*

«Toplandıkları halde kuşlar da onunla beraber tesbih etmeye müsahhar kılınmıştı». İbn Abbas *«Davud tesbih ettiğinde dağlar da tesbih etmek suretiyle ona katılır, kuşlar etrafında toplanarak tesbih ederlerdi»* diyor. Dağlar ve kuşların her biri Hz. Davud'un tesbihi için tesbihat yaparlar, tesbihe başlarlardı.

19. ayetin sonundaki *«Evvab»* kelimesi mübalâğa sigasıdır. Yani Davud çokça tevbe eder, Allah'a çokça yönelirdi. Zira o çok zikreder, çok tevbe eder ve takdiste bulunurdu. Veya *«Evvab»* hem dağların, hem kuşların, hem de Davud'un sıfatıdır. Yani Davud, dağ ve kuşların her biri Cenab-ı Hak'kı tesbih ederler ve tekrar tesbihe dönerlerdi. Yani çokça tesbih ederlerdi.

«Onun mülkünü kuvvetlendirdik»; yani heybetle, nusretle, askerlerin çokluğu ve ümmetlerin fazlalığıyla kuvvetlendirdik. Bazıları *«Heybetle kuvvetlendirdik demektir»* diyor. Süddi ise *«Askerle kuvvetlendirdik»* demek olduğunu söyler.

«Biz ona hikmeti verdik»; yani peygamberliği, kâmil ilmi, güzel işi verdik veya Zebur'u verdik veya şeriatların ilmini verdik.

«Ve fasl'ul-Hitab'ı verdik», yani hakkı bâtıldan ayırd etmek suretiyle hasımların arasında hükmetme yeteneği verdik.

İbn Abbas, Mücahid ve Süddi'den rivayet olunduğuna göre *«Fasl'ul-Hitab»*tan maksat insanlar arasında hakkıyla hükmetmesi ve hakka isabet etmesi demektir. Beyzavi'de *«Fasl'ul-Hitab»* hak-

kında şunlar denilmektedir: *«Fasl'ul- Hitab, mânâyı ihlal edecek tarzda kısa olmayan ve insanı usandıracak şekilde de uzun olmayan öz hitap demektir.»*

HZ. DAVUD HUZURUNDA HASIMLAR

«Sana hasmın haberi geldi mi?» cümlesinin başındaki *«Hel»* edatı her ne kadar istifham harfi ise de tahkik mânâsını ifade eder. Yani sana hasmın haberi kesinlikle gelmiştir. Hasım kelimesi aslında mastardır. Fakat burada kendisinden mukaseme kastedilmektedir. Yani karşılıklı davalı ve davacı demektir. Ragıb. *«Hasmın mânâsı, her hasım diğerinin yakasına yapışır veya her biri bir tarafa çeker mânâsındadır»* der.

21. ayetin metnindeki *«Tesevveru»* fiili tırmandılar mânâsını ifade eder. El-Mihrab oda demektir. Yani evin en yüksek yerindeki oda. Camideki mihrab buradan alınmıştır. Çünkü evin diğer odalarından daha şereflidir. Nitekim mihrab da camiin en şerefli yeridir. Ragıb *«Mihrab mesciddeki mihrabtır. Ona mihrab denilmesi, kişinin orada nefsiyle ve şeytanla savaşmakta oluşundandır»* der. Bazıları da *«Ona mihrab denilmesi insanın orada dünya meşgalelerinden, düşünceyi dağıtacak velvelelerden uzak olması ve onlarla savaşması nedeniyledir»* demiştir.

Hz. Davud'un meleklerden korkmasının nedeni şudur: Onlar duvarın üstünden indiler. Hem de ibadet gününde. Etrafta nöbetçileri de olduğu halde. Onun için kendisine eziyet vermelerinden korktu. Bu durumun geceleyin vuku bulması korkusunu daha da artırdı.

Bazıları *«Memleketinin ahalisi kendisini hafife alırlar ve huzuruna girmek için bazıları bu izni terkederler diye korktu»* diyor-

lar. Bu takdirde Hz. Davud girenlerden değil de, memleketteki gidişatın fesada uğramasından korkmuş olur.

Ayetin metnindeki «*Tuştit*» fiili aşmak ve tecavüz etmek mânasına gelir. Yani hak ile aramızda hükmet ve haktan ayrılma, haktan uzaklaşma.

Ayet metnindeki «*Na'cetun*» kelimesi vahşi hayvanların dişilerine denir. Koyunların dişilerine, dağ koyunlarına denir. Bazen de kadın için (tarizen) kullanılır. Ayetin zahirinden burada koyunun dişisinin kastedildiği anlaşılmaktadır.

Ayet metnindeki «*Ekfilnîha*» fiili «*Onu bana ver*» demektir. İbn Kisan «*Onu bana pay kıl demektir*» der. İbn Abbas ve İbn Mesud «*Benim için ondan vazgeç demektir*» demişlerdir.

Ayet metnindeki «*Azzenî*» fiili, beni mağlup etti demektir. «*El-Hitab*» kelimesi ise beni konuşmada mağlup etti, ben ona cevap vermeye muktedir olamadım demektir. Dahhak «*Eğer o konuşursa benden daha fasih konuşur, savaşırsa beni mağlup eder demektir*» demiştir. Bazıları ayeti «*Kadını istemek hususunda beni mağlup etti*» şeklinde yorumlamışlardır. Yani kadını ben de istedim o da istedi. Fakat o istemek hususunda beni mağlup edecek şekilde davrandı, kadınla evlendi, ben ise evlenemedim.

Hz. Davud «*Andolsun! O senin koyununu kendi koyunlarına katma talebinde bulunmakla sana zulmetmiştir*» dedi. Onlar Hz. Davud'un huzurundan onun gözü önünde göğe doğru yükselip gittiler.

Ayet metnindeki «*Huleta*» kelimesinden maksat, mallarını karıştırmış, ortak olmuş kimselerdir. Bu, hayvanlar hususunda ortak olanlar için kullanılan bir tabirdir.

Hz. Davud kesinlikle hüküm meclisinde cereyan edenlerin Allah'ın kendisini imtihan etmesi olduğunu anlamıştır. Bazı müfessirlere göre Hz. Davud onların aralarında hüküm verdiğinde onlar birbirlerine bakarak güldüler ve ikisi de göklere doğru çıktılar. Böylece o Cenab-ı Hak'kın kendisini imtihan ettiğini anladı. Bu bilgiden sonra Hz. Davud, Rabbinden af talebinde bulundu ve secdeye kapandı. Zira ayet metnindeki «*Rakien*» kelimesi secde etmek demektir. Yani rükû kelimesi burada secde mânâsında kullanılmıştır. Veya, o rükû halinde iken veya namaz içindeyken secdeye kapandı demektir. Zira ayet metnindeki Harre fiili secdeye kapandı demektir. Hüseyin bin Fadl «*Rükudan hemen secdeye kapandı. Yani kıyama kalkmadan doğru secdeye gitti demektir*» demiştir.

El-Keşf sahibi «*Davud'un bu secdesi şükür secdesidir. Bizim peygamberimiz de burada şükür secdesi yapmıştır*» diyor. Zira Nesei ile İbn Merduveyh özel bir senetle İbn Abbas'tan şöyle rivayet ederler: «Hz. Peygamber safta secde etti ve şöyle buyurdu: «*Davud tevbe olarak secde etti. Biz de şükür için tevbe ediyoruz ki Allah Davud'un tevbesini kabul etti.*»

HZ. DAVUT'A ATILAN İFTİRA

Beyzavî «*Daud, Oryayı cihada gönderdi ki öldürülsün ve onun hanımıyla evlensin*» tarzındaki iftirayı ileri sürene iftira cezası tatbik edilir. Zira Hz. Ali (R.A.) «*Davud'un meselesini hikâyeciler tarzında söyleyene (160) sopa atarım demiştir*» dedi.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَآءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ۭ ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنَ النَّارِ ﴿٢٧﴾ اَمْ نَجْعَلُ الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ كَالْمُفْسِدِيْنَ فِي الْاَرْضِ اَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِيْنَ
كَالْفُجَّارِ ﴿٢٨﴾ كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ مُبٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوْٓا اٰيٰتِهٖ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا
الْاَلْبَابِ ﴿٢٩﴾ وَوَهَبْنَا لِدَاوٗدَ سُلَيْمٰنَ ۭ نِعْمَ الْعَبْدُ ۭ اِنَّهٗٓ اَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ اِذْ
عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصّٰفِنٰتُ الْجِيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ اِنِّيْٓ اَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ
عَنْ ذِكْرِ رَبِّيْ ۚ حَتّٰى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوْهَا عَلَيَّ ۭ فَطَفِقَ مَسْحًۢا
بِالسُّوْقِ وَالْاَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا عَلٰي كُرْسِيِّهٖ جَسَدًا
ثُمَّ اَنَابَ ﴿٣٤﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِيْ وَهَبْ لِيْ مُلْكًا لَّا يَنْۢبَغِيْ لِاَحَدٍ مِّنْۢ بَعْدِيْ ۚ اِنَّكَ
اَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾ فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيْحَ تَجْرِيْ بِاَمْرِهٖ رُخَآءً حَيْثُ
اَصَابَ ۙ ﴿٣٦﴾ وَالشَّيٰطِيْنَ كُلَّ بَنَّاۗءٍ وَّغَوَّاصٍ ۙ ﴿٣٧﴾ وَاٰخَرِيْنَ مُقَرَّنِيْنَ
فِي الْاَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هٰذَا عَطَاۗؤُنَا فَامْنُنْ اَوْ اَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ
﴿٣٩﴾ وَاِنَّ لَهٗ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٤٠﴾ وَاذْكُرْ عَبْدَنَآ
اَيُّوْبَ ۘ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗٓ اَنِّىْ مَسَّنِيَ الشَّيْطٰنُ بِنُصْبٍ وَّعَذَابٍ ﴿٤١﴾
اُرْكُضْ بِرِجْلِكَ ۚ هٰذَا مُغْتَسَلٌۢ بَارِدٌ وَّشَرَابٌ ﴿٤٢﴾

27 — Biz gök ile yeryüzünü ve ikisinin arasında bulunanları bâtıl (mânâsız) olarak yaratmış değiliz. Bu küfre kayanların zannıdır. O küfre kayanlar için ise ateşten helâk vardır.

28 — Yoksa biz iman edip, salih amel işleyenleri, yeryüzünde fesad çıkaranlar gibi mi kılacağız? Yoksa biz sakınanları hiç sakınmayanlar gibi mi kılacağız?

29 — (Bu Kur'an) sana indirmiş olduğumuz mübarek bir kitaptır ki insanlar onun ayetlerini inceden inceye düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar.

30 — Biz Davud'a Süleyman'ı bağışladık. Ne güzel kuldur O! Çünkü O tamamen Allah'a dönmüştü.

31 — (Hatırlat o zamanı) ki ona (Süleyman'a) akşam üstü süratli koşan cins atlar arzolunmuştu.

32 — O (Süleyman): «Gerçekten ben mal sevgisini Rabbimi zikretmekten dolayı tercih edip sevdim» dedi. Nihayet bu atlar (veya güneş) perdenin arasına girdiler.

33 — (Süleyman dedi ki:) «O atları geri çevirip yanıma getirin». Hemen onların ayaklarını, boyunlarını okşadı.

34 — Andolsun biz Süleyman'ı da denedik ve onun tahtının üstüne bir cesed bıraktık. Sonra (o eski durumuna) döndü.

35 — (Süleyman) dedi ki: «Ey Rabbim! Beni affet. Bana benden sonra hiç kimseye nasip olmayan bir hükümdarlık ver. Çünkü sen çokça bağışlayansın.»

36 — Bunun üzerine rüzgârı onun emrine bağlı kıldık. Onun emriyle istediği yere rahatça akıp gidiyordu.

37 — Şeytanları da onun emrine bağlı kıldık. O şeytanlardan kimi bina ustası, kimi de dalgıç idi.

38 — Ve demir halkalarla bağlı bulunan diğerlerini de (Onun emrine müsahhar kıldık).

39 — (Biz Süleyman'a dedik ki:) «Bu bizim bağışımızdır. İster ver, ister tut. O hesapsızdır.»

40 — Kuşkusuz ki Süleyman için bizim katımızda yakınlık ve güzel bir dönüş vardır.

41 — Kulumuz Eyyub'u da an ve (hatırlat o zamanı) ki O, «Hakikaten bana şeytan güçlük ve elemle dokundu.» (demişti)

42 — (Biz kendisine:) «Ayağınla yere vur. İşte hem yıkanacak hem de içecek serin bir su (dedik).»

(27-42) *«Biz gök ile yeryüzünü...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Kâfirler için ateşten bir helâk vardır»; yani onların zannı üzerine terettüp eden ateşten ötürü onlara azap vardır.

28. ayetin sebebi nüzulünde iki görüş vardır: Bir görüşe göre iman edip salih amel işleyen ve muttaki olanlardan maksat Hz. Ali, Hz. Hamza ve Ubeyde bin Hars'tır. Müşriklerden maksat da Utbe, Velid bin Utbe ve Şeybe'dir. Çünkü bunlar Bedr gününde mubareze etmişlerdi. Mubareze neticesinde üç kâfir öldürüldü, bir müslüman şehit oldu. Ayetin sebebi nüzulü de onlardır.

Bazıları *«Bu ayet müşriklerden bazı kimseler ile müminler hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar «Ahiret'te bize müminlere verilenlerden daha hayırlısı verilecektir» diyorlardı ve ayet bu sebeble nazil oldu»* demiştir.

İbn Abbas *«Ayet bütün müslümanlar ve kâfirler hakkındadır»* demiştir.

«Mübarek» kelimesinden maksat, dini ve dünyevi yararları çok demektir.

29. ayetin sonundaki *«Elbab»*, lubb kelimesinin çoğuludur ve

akıllar demektir. «*Ulu*» kelimesi de sahip mânâsını ifade eder. Yani akıl sahipleri ondan öğüt alsınlar ve insanlar, O'nun ayetlerini engin bir şekilde düşünsünler diye onu indirdik.

Hz. Süleyman «*Evvab'tır*», yani Allah'a çokça yönelir. O çok tevbe eden bir kuldur.

«*Safinat*» ile maksat, ayaklarından birini kaldırıp tırnağının başını yere değdiren küheylân atlardır. Ebu Übeyde «*Safin iki ön ayağını biraraya getiren bir hâle sokan attır*» der. Tırnağının üzerine durana ise mutehayyim veya muhayyim denilir.

«*El-Ciyad*» cevad kelimesinin çoğuludur. Atların erkeğine de dişisine de denilir. Bazıları «*Süratle yürüyen at*», bazıları da «*Çok güzel koşan at*» demişlerdir.

Savaş alanında at sakinlikle övülmekte olduğu gibi yürüyüşte de süratle övülmektedir.

El Bahr'da «*Ciyad boynu uzun at demektir*» denilmiştir. Boyun mânâsına gelen ciyd kelimesinden alınmıştır. Fakat bu mânânın sabit olduğu şüphelidir.

Bu ayette cemi sigasının kullanılması çokluk içindir. Zira Kelbi'den gelen bir rivayete göre Hz. Süleyman'ın atları bin taneydi. Hz. Süleyman Dimeşk ile Nusaybin'e savaş açarak bu atları elde etmiştir. Bu rivayet sahih hadiste varid olan «*Ganimet, benden önce hiçbir peygambere helâl değildi*» *hadisiyle* çatışmaktadır.

Bazıları «*Bu atlar oradan ganimet olarak değil de haraç olarak alınmıştır*» demiştir.

Ayet metnindeki «*Hayr*» kelimesinden maksat maldır. Hayr,

mal yerine kullanılır. Zira bir ayette Cenab-ı Hak *«Eğer hayrı terkederse»* yani malı bırakırsa buyurmaktadır. *«Hayırdan neyi infak ederseniz Allah onu bilir»* şeklinde başka bir ayet vardır. *«O hayr sevgisinde şiddetliydi»;* yani mal sevgisinde.

Bazı alimler *«Mal çok olmayınca, helâl yoldan kazanılmayınca ona hayr denilmez»* demişlerdir.

Hayrın mal mânâsına olan tefsiri Dahhak ve İbn Cübeyr'den de rivayet edilmiştir.

Ebu Hayyan *«Hayrdan maksat attır. Zaten Araplar ata hayr ismini de vermişlerdir»* der. (Bu, Katade ve Süddiden de rivayet edilmiştir.)

Ata hayr demenin nedeni, hayrın ona bağlı olmasıdır. Zira hadiste *«Hayr atın alnına Kıyamet Günü'ne kadar bağlıdır»* denilmektedir.

«Hub» kelimesi seçmek, ihtiyar etmek mânâsını ifade eder. Yani ben hayrın sevgisini seçtim, ona yönelip Rabbimin zikrini unuttum. Bu durum güneş batıncaya kadar devam etti.

ATLARIN BOYUN VE BACAKLARINI KILIÇLA MESHETMEKTEN MAKSAT NEDİR?

Hz. Süleyman *«O atları bana geri getirin»* dedi ve kılıçla onların bacak ve boyunlarını meshetmeye başladı. Kılıçla meshetmek, Ragıb'ın dediği gibi kılıçla vurmaktan kinayedir. Zemahşeri *«Kılıçla onların bacak ve boyunlarını meshetti, yani kesti demektir»* diyor. Hasan Basri *«Onların damarlarını kesti, boyunlarını da kılıçla vurdu demektir»* diyor.

Tabarani El-Evsat'da, El-İsmailî Mucem'inde, İbn Merduveyh, Ubey bin Kâb'tan hasen bir senedle Rasûlullah'tan şöyle rivayet etmektedir: *«Hz. Süleyman onların bacaklarını kesti ve boyunlarını kılıçla vurdu».* Hz. Süleyman böyle yapmakla onları Allah için kurban etmiştir. Atların kurban edilmesi Hz. Süleyman'ın şeriatında vardı. Önce atların ayaklarının damarlarını kesmekten maksat, kurban edildikleri zaman çok fazla çırpınmamalarıdır.

Bazıları *«Onu geri getirin zamiri güneşe racidir, hitap da güneşi idare eden melekleredir»* demiştir. Çünkü Hz. Süleyman'ın ikindi namazı kaçmıştı. Güneş geri getirildi ve Hz. Süleyman ikindi namazını kıldı. Bu görüş Hz. Ali'den rivayet edilmiştir. (Hz. Ali'den bu görüşü hem Şahab, hem de Şia alimi Tabersi rivayet etmektedir).

Bazı müfessirler *«Tevarat fiilindeki zamir atlara gider. «Onları getirin» ibaresindeki zamir de atlara gider»* demişler ve bir cemaat da bu görüşü tercih etmiştir. Bu takdirde el-Hicab'tan maksat onların ahırlarıdır. Yani onlar ahırlarına girinceye kadar.

Bazıları *«Müsabakada gözden kayboluncaya kadar» manâsı* vermişlerdir.

En doğrusu şöyle demektir: At beslemek onların şeriatında mendub idi. Nitekim bizim dinimizde de böyledir. Sonra Hz. Süleyman gazaya gerek duydu. Oturdu ve atların getirilmesini, koşturulmasını emretti. Dedi ki: *«Ben onları dünya için, nefsim için sevmiyorum. Onları ancak Allah'ın emrine yardımcı oldukları ve dinimi takviye ettikleri için seviyorum». «Rabbimin zikri»* tabiriyle de bu kastedilmektedir. Sonra Hz. Süleyman onların gözünden kayboluncaya kadar koşturulmalarını emretti. Sonra binicilere onları getirmelerini emretti. Onlar Hz. Süleyman'ın yanına geldiklerinde onların bacak ve boyunlarını sıvazladı. Bu sıvazlamadan maksat şunlardır:

1 — Onları şereflendirmek, aziz olduklarını göstermek. Çünkü onlar düşmanı defetmede en büyük yardımcıdırlar.

2 — Hz. Süleyman şu noktayı gözler önüne sermek istedi: Siyaset ve mülk elde etmek hususunda, emirlerin çoğu bizzat yapacak kadar alçakgönüllülük gösterir.

3 — Hz. Süleyman atların hâlini, hastalıklarını, ayıplarını herkesten daha iyi biliyordu. Onları imtihan eder, içlerinde hastalıklı olanlar var mıdır diye bacak ve boyunlarını kontrol ederdi. İşte Kur'an'ın intibak ettiği tefsir budur. Münker rivayetlerden herhangi birini peygamberlerden birine nisbet etmek hiç te gerekli değildir.

Bunları söyledikten sonra Fahreddin Razi şöyle devam ediyor: «*İnsanlara hayret ediyorum. Bu asılsız, temelsiz yorumları nasıl kabul etmişlerdir. Halbuki hem akıl hem de nakil bunu reddetmektedir. Bunları ispat hususunda asıl olmadığı gibi şüphe dahi yoktur. Ayetin lâfzı da bunların hiçbirine, cumhurun zikrettiği bu vecibenin hiçbirine delâlet etmez. Herhangi bir akıllının şüphe etmediği şekilde ortaya bu çıkmıştır. Farzedelim ki ayet delâlet ediyor. O zaman şöyle denilebilir: Birçok deliller peygamberlerin masum olduğuna kaim olmuştur. Bu hikâyelerin, ahad rivayetlerin sıhhatini gösteren hiçbir delil yoktur. Kuvvetli delillerle muareze edecek hiçbir delil de bahis konusu değildir. Kendilerine önem verilmeyen bazı gruplardan gelen hikâyeler nasıl delil olabilir? Onları hikâye edenlerin sözlerine perva edilmez!*»

Alusi, Fahreddin Razi'nin bu sözlerine şiddetle hücum etmekte ve «*Hak cumhurla beraberdir*» demektedir. (1)

34. ayetin yorumunda en seçkin ve en açık tefsir şudur: «Hz.

(1) Alusi, Ruh'ul-Meanî, cilt: 3, sh: 194-196

Süleyman *«Ben bu gece yetmiş eşimin de yataklarına gireceğim. Onların her biri bir mücahid doğuracak ve onlar Allah yolunda cihad edecektir»* dedi. Bunları söylerken Hz. Süleyman *«İnşaallah»* kelimesini kullanmadı. Ve o gece hanımlarının yataklarına gitti. Onların içinden ancak bir hanımı gebe kaldı. O da yarım insan doğurdu.»

Müslim, Buhari ve başka muhaddisler bu hadisi merfu olarak Ebu Hureyre'den rivayet ederler. Onda şu ibare de vardır: *«Muhammed'in nefsini elinde tutan Allah'a yemin ederim, eğer Süleyman inşaallah deseydi onlar atlı olarak Allah yolunda cihad edeceklerdi.»*

Lâkin Sahih-i Buhari'de yetmiş yerine kırk tabiri vardır. Ayrıca meleğin Hz. Süleyman'a *«İnşaallah de»* dediği halde onun inşaallah demediği kaydedilmektedir.

Bundaki gaye evlâyı terketmektir. Yoksa günah işlemesi demek değildir. Her ne kadar Hz. Süleyman kendisi için bunu günah saymışsa da bu günah değildir.

HZ. SÜLEYMAN'IN KÜRSÜSÜ ÜZERİNE ATILAN CESET

Ceset'ten maksat, Hz. Süleyman'ın doğup dünyaya gelen yarım oğludur. Onun, tahtı üzerine atılmasından maksat, ebelerin doğduktan sonra onu kürsinin üzerine koymalarıdır ki böylece Hz. Süleyman'ın onu görmesini istemişlerdir.

Bazıları *«Hz. Süleyman baygınlık türü bir hastalığa tutulmuştu. Tahtı üzerinde ruhsuz bir cesedi andırıyordu. Zira Araplar'ın zayıf kimse için «Şiş üzerinde bir etti, ruhsuz bir cesettir» şeklindeki sözleri meşhurdur. Bu takdirde taht üzerine atılan ceset Hz.*

Süleyman'ın kendisidir» demişlerdir. Bu durum Ebu Müslim'den de rivayet edilmiştir.

«Sonra dönüş yaptı»; yani sıhhatine dönüş yaptı. Yani biz Süleyman'ı hastalandırdık. Onu tahtı üzerine zayıf olarak attık. Sanki o ruhsuz bir cesetti. Sonra sıhhatine döndü. Bu yorumun zayıf olduğu ortadadır. Bu hususta hakikat daha önce merfu hadiste zikredilendir.

Ayetin metnindeki *«Min ba'di»* kelimesindeki *«Min»* edatı gayri mânâsını ifade eder. Yani bana öyle bir mülk ver ki benden başka hiç kimseye böyle bir mülk verilmesin.

Hz. Süleyman'ın cinleri çalıştırması birtakım isim ve riyazet çekmek vasıtasıyla değildir. Aksine ilâhî bir teshirdir. Hiçbir şey vasıta olmaksızın Cenab-ı Hak bu cinleri ona müsahhar kılmıştır. Onlar en mükemmel şekilde ona hizmet ederlerdi. Bu Süleyman'a hibe edilen mülkün bir parçasıdır.

Ayetin zahirinden cinleri istihdam ediyor iddiasında bulunan bir kimsenin kâfir olmadığı anlaşılmaktadır. Zira bu durum birçok defa görülmektedir ve bunu ancak muannid bir kimse inkâr edebilir.

«Kesinlikle sen vehhab olansın» cümlesi hem mağfiret duasının hem de hibenin nedenidir.

Ayet metnindeki *«Ruhaen»* kelimesi yumuşaklık mânâsına gelen *«Rehavet»* kökünden gelir. Yani şiddetli esmesinden dolayı onda sallantı yoktur. Cenab-ı Hak bir ayette Rüzgâr'ı şiddetli mânâsına gelen *«Asife»* kelimesiyle sıfatlandırılmıştır. Burada da *«Ruhaen»* kelimesiyle. Bu zahirde bir terslik gibi görünürse de esasında rüzgârın esişinde şiddet vardır. Fakat Hz. Süleyman için kolay ve yumuşak kılınmıştır. Veyahut rüzgârın üzerine bir şey yüklendi-

ğinde şiddetli, aktığı zaman ise yumuşaktır diye bu vasıflar iki ayette ayrı ayrı verilmişlerdir.

36. ayetin sonundaki *«Esabe»*, kast ve irade etti mânâsını ifade eder. (Nitekim İbn Abbas'tan, Dahhak ve Katade'den böyle rivayet edilmiştir). Esabe, sabe-yesubu fiillerinden gelip, indirmek mânâsını taşıyabilir. Yani o askerlerini, ordularını nereye indirmek isterse rüzgâr da o yöne doğru esiyordu.

HZ. SÜLEYMAN'A TESHİR EDİLEN ŞEYTANLARDAN KİM KASD EDİLİR?

«Şeytanları da ona müsahhar kıldık. O şeytanlar bina kuruyorlar ve dalgıçlık yapıyorlardı.»

Buradaki şeytanlardan hakiki şeytanlar kastedilmektedir. Her ne kadar son devirdeki bazı tefsir alimleri, bunu Fenikeliler (bu işleri şeytan gibi bilen kimselerle) tefsir etmişlerse de bu yorum tefsir-i bilmesur'e ters düştüğü için ona itibar edilmemektedir.

Ayet metnindeki *«El-Esfad»* kelimesi *«Bağ»* mânâsına gelen *«Sefd»* kelimesinin çoğuludur. Bazıları *«Elleri boyna bağlayan zincir demektir»* demişlerdir. Zincir mânâsına gelmesi *«Mukarrahîne»* kelimesine daha uygun düşmektedir. Çünkü iki kişiyi yanyana bağlamak zincirle olur. Bu aynı zamanda başkası tarafından verilene de isim olur. Çünkü o da veren ile alan arasında bir zincir oluşturmaktadır, yani araya bir zincirle bağlanmaktadır.

Bu zincirlerle bağlananlar inatçı şeytanlardır. Ayet böylece şeytanların çalıştırılmasını tefsir etmiş olmaktadır. Yani onlar ağır işlerde çalıştırılırlar, bina yaparlar, dalgıçlık yaparlardı. Onlar zincirlerle birbirlerine bağlanmışlardı ki şerr işlemesinler.

Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki gerçek bir zincir ve bağ takma sözkonusudur. Halbuki şeytanlar ya ateşten yapılmış latif cisimlerdir (her şekle girebilecek yaradılıştadırlar) veya habis ve mücerred ruhlardır. Hangisi olursa olsun onları gerçek kayıt ve zincirlerle bağlamak mümkün değildir.

Cevap olarak şöyle deriz: Ateşten yaratılmış lâtif cisimler oldukları bizce makbuldur. Ve zincirden maksat bilinen zincir ve kayıtlar değildir. Belki öyle kayıtlardırlar ki lâtif cisimleri bile bağlamaya, onları tasarruftan menetmeye elverişlidirler. Durum baştan sona kadar harikulâde bir durum ortaya çıkarır. Cübbai'nin iddiasına göre şeytanlar Hz. Süleyman zamanında kesif cisimlere sahiptiler ve halk onları görürdü. Hz. Süleyman vefat ettikten sonra Cenab-ı Hak bu cinleri yoketti ve lâtif cisimli bir cin grubunu yarattı ki onlar görülmezler ve ağır işlerde çalışma imkânları da yoktur.

Cübbai'nin bu iddiası ancak sıhhatli bir rivayetle kabul edilebilir. Fakat bu sahih rivayet var mıdır?

Bazı müfessirler *«Bu onları şerden alıkoymak için bir temsildir»* demişlerdir. Yani hakikatte bir kayıt ve zincir diye bir şey yoktur.

«Bu bizim lütfumuzdur. Artık dilediğine ver veya verme. Hesapsızdır.»

Bu ayet ya Allah tarafından Hz. Süleyman'a yapılan hitabı hikâye etmekte, Hz. Süleyman'a verilen mülkün azametini açıklamakta ve bu mülkün tamamen Hz. Süleyman'a verilme durumunu sergilemektedir veya mukadder bir sözdür. Yani *«Biz dedik ki: Sana vermekte olduğumuz bu büyük saltanat, zenginlik, başkasının musallat olmadığı nesnelere seni musallat kılmak, bu senin bir özelliğindir, malındır. Dilediğine ver, dilediğinden men et. Sen*

bu iki hususta da hesaba çekilmeyeceksin. Ahiret'te de sana sual sorulmayacaktır. Çünkü burada sana mutlak tasarruf verilmiştir.»

En uygunu *«Bigayrihisab»* kelimesinin terkibinde emirdeki müstakim zamirin hâl düşmesidir. Bunu İbn Cerir ile İbn Ebi Hatim, İbn Abbas'tan rivayet ediyorlar.

«Süleyman'ın katımızda zulfa (yakınlık) vardır.»

Ona verilen büyük mülkle beraber onun şerefi vardır. Yani mülk ona herhangi bir zarar vermemiştir, makamından herhangi bir şeyi de eksiltmemiştir.

Hz. Süleyman'ın emri büyük emirlerdendir. Allah'ın ona vermiş olduğu o kocaman saltanata rağmen kendi eliyle sepet yapar, arpa ekmeği yer, İsrailoğulları'na ise buğday ekmeği verirdi. (Bunu İmam Ahmed, Zühd'de, Ata'dan rivayet etmiştir).

HZ. EYYUB'UN BAŞINDAN GEÇENLER

«Kulumuz Eyyub'u da hatırlat» cümlesiyle başlayan ayet, Hz. Eyyub hadisesinden bir nebze bahsetmektedir. Meşhur siyer alimi İbn İshak *«Eyyub'un İsrailoğulları'ndan olduğu doğrudur. Nesebi hakkında sahih bir haber yoktur. Ancak babasının ismi Emus' tur»* diyor. İbn Cerir, *«Eyyub, Emus'un oğlu, Romun oğlu, İsin oğlu, İshak oğludur»* demiştir.

Ayet metnindeki *«Nusb»* kelimesi yorgunluk mânâsındadır. *«Şeytan bana bir yorgunluk dokundurdu»* demiştir.

Ayet metnindeki azaptan maksat, elemdir, zarardır. Çünkü başka bir ayette *«Bana zarar dokundu»* denilir. Bazıları *«Nusb ile*

zarar, ceset için bahis konusudur. Azap ise aile ile maldadır» demişlerdir. Bu söz Hz. Eyyub'un Allah'a yakardığı sözdür.

*«Şeytan»*dan maksat bizim bildiğimiz şeytandır. Çünkü şeytan, Hz. Eyyub'un melekler tarafından övüldüğünü işitince ona hased etti. Ve Cenab-ı Hak'ka *«Beni onun malına, çocuklarına musallat kıl»* dedi. Cenab-ı Hak da ona bu izni verdi. Bu Hz. Eyyub'u denemek içindi. Bu kıssa daha önce geçmiştir ve meşhurdur. Zemahşeri bu kıssayı inkâr etmektedir: *«Allah, peygamberleri yorması, onları azaba düçar etmesi ve onlarda dilediği şekilde tasarruf etmesi için şeytanı peygamberlere musallat kılmaz. Eğer buna izin vardır dersek şeytan o zaman hiçbir salih insan bırakmaz ki onu helâk etmesin. Üstelik «Şeytanın vesveseden başka hiçbir kuvveti yoktur» kaidesi tekrar edilmektedir. Burada «mess»in şeytana nisbet edilmesi mecazidir. Yani onun vesvesesi bu messe sebep olmuştur. Yoksa o bilfiil musallat kılınmamıştır»* demiştir.

Hz. Eyyub edeben bu hadiseyi Allah'a değil şeytana izafe etmiştir. Çünkü Allah'tan başkasının bu işi yapmaya kudreti yoktu. Onun vesvesesi Hz. Eyyub'un Allah'tan bir belâ istemesi (imtihar edilsin sabrı tecrübe edilsin) hususundaki vesveseleridir.

Biz ona: *«Ayağınla yere vur»* dedik. O da vurdu ve su fışkırdı: Biz de ona: *«Bu yıkanma yeridir. Onunla yıkan ve ondan iç. Hem senin zahirin hem de iç âlemin şifaya kavuşacaktır»* dedik.

Mukatil, *«Muğteselun»* kelimesini ismi mekân (yıkanma yeri) şeklinde yorumlamıştır. Fakat bu yorum bir kıymet taşımamaktadır. Ayetin zahirinden yıkanma yeri ile içme yerinin bir oldukları anlaşılmaktadır. Bazıları *«Sağ ayağıyla yere vurdu, sıcak bir su fışkırdı. Ondan yıkandı. Sol ayağıyla yere vurdu. Soğuk bir su fışkırdı, ondan da içti»* demişlerdir.

وَوَهَبْنَا لَهٗٓ اَهْلَهٗ وَمِثْلَهُمْ مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرٰى لِاُولِي الْاَلْبَابِ
﴿٤٣﴾ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِّهٖ وَلَا تَحْنَثْ ؕ اِنَّا وَجَدْنٰهُ صَابِرًا ؕ
نِعْمَ الْعَبْدُ ؕ اِنَّهٗٓ اَوَّابٌ ﴿٤٤﴾ وَاذْكُرْ عِبٰدَنَآ اِبْرٰهِيْمَ
وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ اُولِي الْاَيْدِيْ وَالْاَبْصَارِ ﴿٤٥﴾ اِنَّآ اَخْلَصْنٰهُمْ
بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ ﴿٤٦﴾ وَاِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ
الْاَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَاذْكُرْ اِسْمٰعِيْلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ ؕ وَكُلٌّ مِّنَ
الْاَخْيَارِ ؕ ﴿٤٨﴾ هٰذَا ذِكْرٌ ؕ وَاِنَّ لِلْمُتَّقِيْنَ لَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٤٩﴾ جَنّٰتِ عَدْنٍ
مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الْاَبْوَابُ ﴿٥٠﴾ مُتَّكِـِٕيْنَ فِيْهَا يَدْعُوْنَ فِيْهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيْرَةٍ وَّشَرَابٍ
﴿٥١﴾ وَعِنْدَهُمْ قٰصِرٰتُ الطَّرْفِ اَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾ هٰذَا مَا تُوْعَدُوْنَ
لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ اِنَّ هٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهٗ مِنْ نَّفَادٍ ﴿٥٤﴾ هٰذَا ؕ وَاِنَّ لِلطّٰغِيْنَ
لَشَرَّ مَاٰبٍ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَ ۚ يَصْلَوْنَهَا ۚ فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٥٦﴾ هٰذَا ۙ
فَلْيَذُوْقُوْهُ حَمِيْمٌ وَّغَسَّاقٌ ۙ ﴿٥٧﴾ وَّاٰخَرُ مِنْ شَكْلِهٖٓ اَزْوَاجٌ ﴿٥٨﴾ هٰذَا
فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ ۚ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ ؕ اِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ﴿٥٩﴾
قَالُوْا بَلْ اَنْتُمْ ۖ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ ؕ اَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوْهُ لَنَا ۚ فَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٦٠﴾
قَالُوْا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ﴿٦١﴾

43 — Bizden ona bir rahmet, akıl sahiplerine de bir öğüt olsun diye Eyyub'a ailesi ile beraber bir mislini daha vermiştik.

44 — «(Ey Eyyub!) Eline bir demet sap al, onunla vur. Yeminini bozma» (demiştik). Şüphesiz ki biz Eyyub'u sabredici olarak gördük. Ne güzel kuldur o! Kuşkusuz ki o daima Allah'a yönelirdi.

45 — (Ey Rasûlüm!) Kuvvetli ve güçlü olan kullarım İbrahim, İshak ve Yakub'u da zikret!

46 — Kuşkusuz ki biz onları Ahiret yurdunu hatırlamaktan ibaret olan bir özellikle tertemiz kılmışızdır.

47 — Onlar bizim katımızda güzidelerden, seçkinlerdendir.

48 — İsmail'i, Elyesa'yı, Zülkifl'i de an. Onların her biri güzidelerdendi.

49 — İşte bu (onları) anmaktır. Kuşkusuz sakınanlar için güzel bir akibet vardır.

50 — Kapıları kendileri için açılmış Adn cennetleri!

51 — Orada (tahtlara) kurulmuş oldukları halde, birçok meyva ve içki isterler.

52 — Yanlarında da gözlerini eşlerinden ayırmayan hep aynı yaşta bulunan dilberler vardır.

53 — İşte hesap günü için sizlere (Allah tarafından) vaadolunan bunlardır.

54 — Bu bizim tükenmek bilmeyen rızkımızdır.

55 — Bu (müminlere mahsustur). Azgınlar için ise muhakkak kötü bir akıbet vardır.

56 — Cehenneme girecekler. O ne kötü bir döşektir!

57 — Bu (azap) kaynar su ve irindir. Şimdi onu tatsınlar!

58 — O (azap) şeklinden başka çifte çifte acılar da var.

59 — (Cehennemliklere:) «İşte bunlar sizinle beraber hakka karşı gelmiş bir cemaattir» (denir. Cehennemlikler de:) «Rahat yüzü göremezler. Hiç kuşku yok ki onlar da ateşe giricilerdir» (derler).

60 — (Onlar da) «Hayır! Esas siz rahatlık görmeyin. Bu azabı bizim önümüze siz getirdiniz. Burası ne kötü bir duraktır» derler.

61 — Derler ki: «Ey Rabbimiz! Bu azabı bizim önümüze kim getirdi ise onun ateşteki azabını kat kat artır.»

(43-61) *«Bizden ona bir rahmet...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Biz ona ehlini hibe ettik», yani helâklerinden sonra onları diriltttik ve kendisine hibe ettik. Bu, Hasan'dan rivayet edilmiştir.

Tabersi, Ebu Abdullah'tan şöyle rivayet eder: *«Cenab-ı Hak belâdan önce ölen ehlini de, belânın içinde ölen ehlini de diriltmiştir.»*

El Bahr'da *«Cumhur şu kanaattedir ki Cenab-ı Hak onun ölen ehlini diriltti. Onu hastalıktan afiyete kavuşturdu. Ve her biri bir tarafa dağılan ehlini biraraya getirdi»* denilmektedir.

Zahire bakılırsa bu hibe dünyada olmuştur. Bazıları *«Bu bir vaaddir, Ahiret'te olacaktır»* demişlerdir.

Katade'den gelen rivayete göre Hz. Eyyub yedi senè birkaç ay bu hastalığa tutuldu ve İsrailoğulları'nın mezbeleliğine atıldı. Hayvanlar onun cesediyle oynuyordu. Fakat o sabretti. Cenab-ı Hak da ondan bu felâketi kaldırdı. Ecrini daha büyüttü ve daha güzel ecir verdi.

«Eline bir dığs al» cümlesi, *«Ayağınla yere vur»* cümlesi üzerine veya *«Ona hibe ettik»* cümlesi üzerine atfedilmektedir. Yani

biz ona *«Eline bir dığs al, onunla vur ve hanis olma»* dedik. Hz. Eyyub'a bu cezanın verilmesi ancak sıhhate kavuştuktan, vakti mutedil olduktan sonra olmuştur. Zira hanımı Efrahim kızı (veya Mişa kızı Rahme ve Yakub kızı Liya veya Mişa kızı Mahir) bir ihtiyaç için gitmişti. Geç döndü. Veya şeytan ona; Hz. Eyyub'a mahzur bir kelimeyi söylemesini telkin etti: O kelimeyi söylemesi için işarette bulundu ve o da *«Bu belâ ne zamana kadar devam edecektir?»* dedi veya daha önce getirdiğinden fazla ekmek getirdi. Eyyub zannetti ki bu hususta haram bir şey işlemiştir. Şifaya kavuştuğunda ona yüz sopa atacağına dair yemin etti. Cenab-ı Hak ona bir *«Dığs»* edinmesini emretti. Dığs, bitkilerden, reyhanlardan veya kamışlardan meydana gelen küçük bir demettir. Bazıları *«Kamıştan yapılmış büyük bir demettir»* demişlerdir. İbn Abbas *«Tomurcuktur»* demiştir. Cenab-ı Hak, Eyyub ile hanımına merhameten bu çareyi gönderdi. Çünkü hanımı Hz. Eyyub'a güzelce hizmet ediyordu. Hz. Eyyub esasında ondan razı idi. Bu ruhsat bizim şeriatımızda ve diğer şeriatlarda baki kalmıştır. Fakat hadde müstehak olanlar müstesnadır. Onlar için böyle bir ruhsata başvurulmaz.

Bunun üzerine Cenab-ı Hak onun belâsını ortadan kaldırdı.

«Ne güzel kuldur Eyyub! Kesinlikle Eyyub evvab idi. Allah'a çokça tevbe ederdi». Bu son cümle Hz. Eyyub'un güzel kul olmasının nedenidir.

«Kullarımızı, İbrahim, İshak ve Yakub'u an...»

İbrahim, İshak ve Yakub kelimeleri, *«Kullarımız»* kelimesinin ya atfı beyanı veya bedeli veya mukadder bir fiilin mefulüdürler. Yani *«Ben kullarımdan İbrahim, İshak ve Yakub'u kastediyorum»*. Burada bu üç peygamberi *«Kulluk»* vasfıyla zikrediyor. Çünkü kulluk büyük bir şerefe sebebtir.

Ayet metnindeki *«El-Eyd»* kelimesi taatte kuvvet veya nimetler mânâsındadır. *«El-Ebsar»* kelimesi ise dinde basiret mânâsındadır. Veya *«Eyd»* ile eller, *«Ebsar»* ile de gözler kastedilmektedir. Yani onlar peygamberlikle temkin sahibidirler veya nimet ve ihsanlarla insanlar üzerinde ihsan sahibidirler. İnsanları irşad etmişler ve onlara dini tâlim buyurmuşlardır.

Ed-Dar kelimesi ya Ahiret yurdu veya dünyadır. Yani biz onları halis kıldık. Onları bizim için halis kıldık. Çünkü onlarda şanı yüce bir haslet vardır ki, o haslette herhangi bir bulanıklık bahis konusu değildir. O da onların daima Ahiret yurdunu hatırlamaları ve hatırlatmalarıdır. Çünkü onların ibadette ihlas sahibi olmaları bunu hatırlamalarından ileri gelir. Çünkü onların dikkatleri tamamen geleceğe dönüktür. Onlar daima Allah'ın yakınlığını elde etmek isterler ki bu da ancak Ahiret'te olur.

İbn'ul-Munzir, Dahhak'tan şöyle rivayet ediyor: *«Zikr'ud-Dar» ile maksat halka Ahiret'i hatırlatmaları ve onları Ahiret'e teşvik etmeleri, dünyada zahid kılmalarıdır. Bu, peygamberlerin şanına yakışan bir durumdur.»*

«El-Mustefeyne» tabirinden maksat insanlar arasında seçilmişler demektir. Cenab-ı Hak onları insanlar içinden seçmiş, kendilerine peygamberlik nimeti vermiştir.

«El-Ahyar» ise hayırda beşeriyetten üstün olmaları demektir.

Hz. İsmail sabırda üst noktaya çıktığından dolayı onun ismi babasının, kardeşinin ve yeğeninden ayrı olarak zikredilmiştir.

İLYASA' (A.S.) KİMDİR?

İlyasa', İbn Cerir'e göre, Ahtub'un, o da El-Acuz'un oğludur.

Rivayet edildiğine göre İlyas onu kendi yerine İsrailoğulları'na halife kılmış, o da sonra peygamber olmuştur.

Vehb'ten gelen rivayete göre, Eyyub'dan sonra peygamber olarak Eyyub'un oğlu Şeref gönderilmiş ve kendisine Zülkifl ismi verilmiştir. Hz. Eyyub ona insanları Allah'ın birliğine davet etmesini emretti. Hayatı boyunca Şam'da ikamet etmiştir. Orada öldü. Yetmişbeş sene yaşadı.

Bazıları «*O peygamber değildi. Ancak İlyesa'nın yerine kaim oldu. Gündüzleri oruç tutmayı, geceleri de ibadet etmeyi tekeffül etti*» demişlerdir.

Bazıları *da «Salih kişilerden bir zattı. Onun zamanında İsrailoğulları içinde dörtyüz peygamber vardı. Diktatör bir kral onların hepsini öldürdü, yüz kişi kaldı. Onlar da ölümden kaçarak bu zatın yanına sığındılar. Bu zat da onlara baktı. İşte bundan dolayı Cenab-ı Hak ona Zülkifl ismini vermiştir*» demişlerdir.

Bunların hepsi hayırlı insanlardan idiler.

«*Bu bir zikirdir*» cümlesindeki «Bu» işareti, o peygamberlerin güzelliklerini sergileyen ayetlerdir. Zikir de burada şeref demektir. Yani bu ayetler onlar için bir şereftir. Zikir'in bu mânâya geldiği hususu yaygındır. Çünkü şeref şöhreti, halkın hatırlamasını gerektirir.

Veya Zikir'den maksat Kur'an'dır. Yani bu peygamberlerin güzelliklerini sergileyen ayetler Kur'an'ın ayetleridir.

«*Muttaki*» kelimesinden maksat, tüm muttakilerdir ve bu peygamberler de ilk muttakiler zümresine giren kimselerdir. Veya «*Muttaki*» kelimesiyle malûm muttakiler kastedilmiştir ki bunlar peygamberlerdir.

ADN CENNETLERİ VE NİMETLERİ

«Onlar için güzel bir gelecek vardır. Bu güzel gelecek de Adn cennetleridir.»

«Hüsn» kelimesinin *«Meab»* kelimesine izafe edilmesi, sıfatın mevsufuna izafesi kabilindendir. Yani güzel meab (güzel dönüş) vardır. Güzellik meabın sıfatıdır.

Adn cennetlerinden maksat, istikrar ve sebat cennetleridir.

İbn Cerir'in tefsirinde *«Bu Rumca bir kelimedir»* denilmektedir.

«Onlar için kapıları açıktır» cümlesindeki *«Mufettehaten»* kelimesi *«Cennat»* lâfzının sıfatıdır.

«Kasirat'ul-Tarf» kelimesinden maksat sadece kocalarına bakan veya kocalarının sadece kendilerine baktığı güzel cennet kadınlarıdır. Yani onlar çok güzel olduklarından dolayı kocaları sadece onlara bakarak mestolurlar ve başkalarına bakmazlar. Veya onlar, sadece kocalarına bakar, başkalarına bakmazlar. Çünkü cennette ihnet imkânı artık yoktur. Kötülükler tamamen kaldırılmıştır.

Ayetteki *«Etrab»* isim ve yaşları aynı olan demektir. Yani hepsi aynı yaştadırlar, yaşıttırlar. Güzellikte ve gençlikte birdirler. Hepsinin yaşı 33'tür.

«Ma Lehu min Nifad»; (onun bitmesi sözkonusu değildir) cümlesi cennet nimetlerinin daimi olduğunu ifade eder. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Kesintisiz bir lütuf»*, başka bir yerde *«Kesintisiz bir ecr»* diyor. Bu üç ayet cennet nimetlerinin daimi olduğunu ifade etmektedir.

55. ayetin başındaki «*Haza*» mukadder bir mübtedanın haberidir. Ve «*Durum budur*» *mânâsını ifade eder ve tek başına bir* cümledir. Üzerine vakıf yapılır. İbn'ul-Enbari «*Haza'nın üzerine vakfetmek güzeldir*» der.

«*Tâgîn*»den maksat peygamberi yalanlayan kişilerdir. Onlar için «*Meabın şerri vardır*»; yani kötü bir akibet vardır. Onlar şerre doğru giderler. «*Şerr-i Meab*» onların boyladığı cehennemdir.

57. ayetin başındaki «*Hâzâ*» tıpkı 55. ayetin başındaki «*Hâzâ*» gibidir. Veya bu hâzâ kelimesi mübteda olur, daha sonra gelen «*Hamîm* ve «*Gassak*» kelimeleri onun haberi olur. Veya hâzâ mukadder bir mübtedanın haberidir. Hamîm ve Gassak da mukadder bir mübtedanın haberidir. Yani durum budur. Onu tatsınlar. Bu, hamim ve gassaktır.

«*El-Hamim*» çok hararetli su demektir. «*Gassak*», daha önce de geçtiği gibi, cehennem ehlinin gözyaşlarından biriken su demektir.

Bazıları «*Gassak cehennemde bir pınardır. Oraya akreb, yılan ve zehirli nesnelerin zehiri akar, toplanır. Kâfir oraya daldırılır, derisi, eti düşer*» demişlerdir.

Bazıları da «*Cehennem ehlinin yaralarından akan irin demektir*» demişlerdir.

«*Aharu*» mukadder bir mubtedanın haberi olabilir. Yani bu tadılan başkasıdır veya bu azap başka bir azaptır. Veya bu tadılanlar başka tadılanlardır veya bu azap çeşitleri başka azap çeşitleridir. «Aharu» kelimesinin mübteda, haberinin mahfuz olması mümkündür.

59. ayet azap meleklerinin sapıklıktaki önderlere, cehenneme

girdikleri zaman söylediklerini hikâye etmektedir. Veya o önderler birbirlerine bu sözleri söyleyeceklerdir.

Ayetin metnindeki *«Fevcun»* kelimesi büyük bir cemaat demektir. *«Muktehim»* kelimesi ise şiddete başvurmuş, şiddete girmiş veya korkunç bir şiddetin ortasında bulunan kimse demektir. Yani bu büyük bir cemaattır. Sizinle beraber cehenneme girerler. Sizin çektiğiniz şiddetleri onlar da çekerler.

«Onlara merhaba yok» cümlesi sapıklıkta, küfürde önderlik yapan kişilerin etbalarına söyledikleri bir cümledir. Veya fevc lâfzının sıfatıdır. Yani öyle bir cemaattir ki onlara merhaba denilmeyecek sıfata müstehaktırlar. Yani onlara bilfiil bu denilmez de kendileri böyle denmeye müstehaktırlar. Bu cümle meleklerin sözleri olabilir veya reislerin bazıları diğerlerine karşı böyle söylemiş olabilirler.

«Merhaba» kelimesi genişlik mânâsına gelen *«Rahb»* kökünden gelir. *«Sana merhaba olsun»* denildiğinde, sen geniş bir memlekete, dar olmayan bir diyara gelmişsin, sana sevgiler vardır, sıkıntılar yoktur mânâsı kastedilir. Eğer bu kelime müsbet cümlede kullanılırsa hayır dua, menfi cümlede kullanılırsa beddua mânâsındadır.

«Çünkü onlar ateşi boyladılar (boylayacaklardır)». cümlesi ya önderlerin sözünden bir parçadır veya meleklerin sözünden bir bölümdür ve merhabayı niçin hak etmediklerinin sebebini ortaya koymaktadır. Sanki şöyle deniliyor: Onlar amellerinden ötürü bizim gibi cehenneme girdiler. Onlardan bize herhangi bir yarar var mı? Öyleyse onlara merhaba yoktur!

60. ayet uyanların metbularına dediklerini hikâye etmektedir.

«Ne kötü istikrar yeridir cehennem» sözü de uyanların sözlerinden bir parçadır.

61. ayet de uyanların sözlerindendir. Uyuyanlara beddua etmektedirler. Yani kim bu sapık yolu bize takdim etmiş ise ateşte onun azabın katmerleştir. Başkalarının azabının iki mislini çeksinler veya azaplarını artır!

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرٰى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِّنَ الْاَشْرَارِ ﴿٦٢﴾
اَتَّخَذْنٰهُمْ سِخْرِيًّا اَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْاَبْصَارُ ﴿٦٣﴾ اِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ
تَخَاصُمُ اَهْلِ النَّارِ ﴿٦٤﴾ قُلْ اِنَّمَآ اَنَا مُنْذِرٌ ۖ وَّمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ الْوَاحِدُ
الْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيْزُ الْغَفَّارُ
﴿٦٦﴾ قُلْ هُوَ نَبَؤٌا عَظِيْمٌ ﴿٦٧﴾ اَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُوْنَ ﴿٦٨﴾ مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ
بِالْمَلَاِ الْاَعْلٰٓى اِذْ يَخْتَصِمُوْنَ ﴿٦٩﴾ اِنْ يُّوْحٰٓى اِلَيَّ اِلَّآ اَنَّمَآ اَنَا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ
﴿٧٠﴾ اِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّيْ خَالِقٌۢ بَشَرًا مِّنْ طِيْنٍ ﴿٧١﴾
فَاِذَا سَوَّيْتُهٗ وَنَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُّوْحِيْ فَقَعُوْا لَهٗ سٰجِدِيْنَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ
الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُوْنَ ﴿٧٣﴾ اِلَّآ اِبْلِيْسَ ۖ اِسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٧٤﴾
قَالَ يٰٓاِبْلِيْسُ مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ ۖ اَسْتَكْبَرْتَ
اَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِيْنَ ﴿٧٥﴾ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ ۖ خَلَقْتَنِيْ مِنْ نَّارٍ وَّخَلَقْتَهٗ مِنْ طِيْنٍ ﴿٧٦﴾
قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَجِيْمٌ ﴿٧٧﴾ وَّاِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِيْٓ اِلٰى يَوْمِ
الدِّيْنِ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنِيْٓ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿٧٩﴾ قَالَ فَاِنَّكَ
مِنَ الْمُنْظَرِيْنَ ﴿٨٠﴾ اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُوْمِ ﴿٨١﴾ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ
لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٨٢﴾ اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِيْنَ ﴿٨٣﴾

62 — «Ne oluyor bize ki (dünyada) kendilerini kötülerden saydığımız o adamları (müslümanları) burada görmüyoruz?» dediler.

63 — «Biz onları alaya alırdık. Yoksa gözler mi kendilerinden kaydı?»

64 — İşte bu cehennemliklerin çekişmeleridir ve bir gerçektir!

65 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Ben ancak bir uyarıcıyım. Vahid ve Kahhar olan Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur.»

66 — «O göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbidir. Daima gâlib ve çok bağışlayıcı olandır.»

67/68 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «O (verdiğim haber) büyük bir haberdir. Siz ise ondan yüzçeviriyorsunuz.»

69 — «Onlar (melekler) münakaşa ederlerken benim Melei âlâ (en yüce meclis) hakkında hiçbir bilgim yoktu.»

70 — «Bana sadece vahyolunuyor. Doğrusu ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.»

71/72 — (Ey Rasûlüm!) Hatırla o zamanı ki Rabbin meleklere şöyle demişti: «Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onun yaradılışını tamamlayıp, katımdan ona ruh verdiğim zaman hemen ona secdeye kapanın.»

73/74 — Bunun üzerine meleklerin hepsi secde ettiler. Ancak İblis, kibirlendi ve kâfirlerden oldu.

75 — (Allah, İblis'e) «Ey İblis! Bizzat kudretimle yarattığıma secde etmekten seni ne engelledi? Kibirlenmek mi istedin? Yoksa yücelenenlerden mi oldun?» dedi.

76 — (İblis) «Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın» dedi.

77 — (Allah) «Hemen çık buradan. Çünkü sen kesinlikle kovuldun» dedi.

78 — «Kuşkusuz ki benim lânetim hesap gününe kadar senin üzerindedir.»

79 — (İblis) «Ey Rabbim! Yeniden dirilecekleri güne kadar bana mühlet ver» dedi.

80/81 — (Allah) «Sen belli vaktin gününe kadar mühlet verilenlerdensin» dedi.

82 — (İblis) «Öyle ise izzetine yemin ederim ki onların hepsini kesinlikle azdıracağım» dedi.

83 — «Ancak içlerinden ihlas sahibi kulların müstesna.»

(62-83) *«Ne oluyor bize ki (dünyada)...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

62. ayetin başındaki *«Dediler»* fiilinin faili, aşırı gidenlerdir. Yani onlardan bazıları diğerlerine hayret ve hased yoluyla; *«Bize ne oluyor ki dünyada düşük, hayırsız saydığımız kimseleri görmüyoruz?»* derler. Onlar bu sözleriyle müslümanların fakirlerini kastediyorlar. Onlar dünyada bunları düşük kimseler sayar, kendileriyle istihza ederlerdi. Çünkü fakirdiler. Onlara dinde muhalefet de etmişlerdir.

Bazı müfessirlere göre fiilin faili Kureyş'in ileri gelenleridir: Ebu Cehil, Umeyye bin Halef ve Bedir gününde leşleri kuyuya atılan diğerleri gibi.

«Erkekler» mânâsına gelen *«Ricâl»* kelimesinden de Ammar, Suheyb, Selman, Habbab, Bilâl ve benzerleriydi. (Allah onlardan razı olsun). Çünkü Mücahid *«Bu ayet onlar hakkında nazil olmuştur»* der. Yani, onlara ne oldu ki biz onları ateşte görmüyoruz? Acaba onlar ateşte değil midirler? Onun için mi görmüyoruz? Yoksa gözlerimiz mi onlardan kaymıştır ki onları görmedik? Halbuki onlar ateştedir.

«Tehasum» kelimesi söz düellosu veya karşılıklı konuşma demektir. Bu söylenenler ateştekilerin karşılıklı konuşmalarıdır. Kı-

raat alimlerinden İbn Sumeyka, fiili *«Tehaseme»* şeklinde mazi olarak okumuş, ehli kelimesini de ötreli okuyarak fail yapmıştır. Yani ateş ehli cedelleşti. Birbirlerine karşılıklı söz söylediler.

«Onlara de ki: Ben ancak bir uyarıcıyım». Bu hitap Hz. Muhammed'edir.

67. ayetin başındaki *«De ki!»* emri yine Hz. Muhammed'edir *«Huve»* zamiri de onun o müşriklere haber verdiklerine racidir Yani size verdiğim haberler cidden faydası büyük haberlerdir. Onun meydana gelişinde şek ve şüphe yoktur. Fakat siz ondan daima yüz çevirmektesiniz. Çünkü gafletiniz devam etmektedir. Bu cümle onlara üzüntü ve hasret vermek ve onların daima hatada olduklarına dikkatleri çekmek içindir. Ayrıca Rasûl-ü Ekrem'in onlara karşı ne kadar şevkatle dolu bir peygamber olduğu belirtilmek istenilmiştir.

69. ayetin takdiri şöyledir: Benim geçmiş zamandaki Meleiâlâ hakkında hiçbir bilgim yok. Onların kendi aralarında konuştuklarına dair herhangi bir şey bilmiyorum. Onların konuşmaları hakkında, onların muhaseme ettikleri konularda herhangi bir bilgim yoktur de! Çünkü Rasûl-ü Ekrem'in bilgisi sadece onların arasında geçen kavillerden ibaret değildir. Belki hem onları hem de fiillerini kapsamaktadır. Melekler secde ettiler, İblis etmedi, gurura kapıldı.

ÇAMURDAN YAPILMIŞ BEŞER

«Hatırlat o zamanı ki Rabbin meleklere: Ben çamurdan bir beşer yaratacağım dedi» cümlesi Meleiâlâ'daki konuşmaların mücmel geçilmesini tefsir etmektedir. Yani bu ayetin başındaki *«İz»* edatı *«İz Yahtesimun»* lâfzının başındaki *«İz»*in bedelidir. Zira Cenab-ı Hak'kın onlarla konuşması melek vasıtasıyladır. Meleiâlâ ara-

sındaki sözün mânâsı meleklerden bir melaikenin diğer meleklerle konuşmasıdır, bu konuşma da halifelik durumu hakkında olmuştur. İblis'le yapılan konuşma ise halifeye (Adem'e) secde ile ilgiliydi.

Meleiâlâ'yı melekler ile tefsir etmek, Adem, İblis ve melekler ile tefsir etmekten daha üstündür. Zira bu ikinci tefsir Adem'in gökte olmasını ve aynı zamanda Adem'in gökte yaratılmış olduğunu gerektirir.

Meleklerden maksat İblis'in de dahil olduğu meleklerdir. Çünkü İblis o zaman melekler arasında sayılıyordu. *«Çamurdan yapılması istenen beşer»* Hz. Adem'dir. Bu surede çamurdan yapıldığı zikredilmiştir. Al-i İmran Suresi'nde *«Topraktan»*, Hicr Suresi'nde *«Salsal»*dan, Enbiya Suresi'nde *«Acele»*den yaratıldığı zikredilmektedir ve ayetler arasında bir zıtlık bahis konusu değildir. Şöyle diyebiliriz: Bazen yakın maddeler, bazen de uzak maddeler zikredilmiştir.

«Min ruhî (ruhumdan)» tabirinden maksat, emrimizden olan tertemiz ruh demektir.

Hz. Adem'e yapılan secde ibadet secdesi değil tekrim secdesidir. Cenab-ı Hak Adem'i yarattı, ruhu ona üfürdükten sonra meleklerin hepsi ona secde ettiler. Yani hepsi beraber o secdeyi yerine getirdiler. *«Ancak İblis»* ifadesindeki istisna-i muttasıldır. Çünkü İblis her ne kadar cinnilerden ise de meleklerin zümresinden sayılır, onların sıfatlarını almıştır. İblis onlarla oturur, onlarla kalkardı. Böylece meleklerin çoğuluna dahil olmuştu. Veya meleklerden bir grup vardı ve ürüyorlardı. Yani doğum yaparlar, çocukları olur. İblis onlardan sayılır. O istisna istisna-i munkatıdır.

«Gurura kapıldı» cümlesi secdeyi niçin yapmadığının nedenidir. Çünkü o düşünmek için, imal-i fikir için secde etmemiş olabi-

lir. *İşte «İstekbara»* fiiliyle bu ortadan kalkmış olur. Sadece gururdan, böbürlenmekten ötürü secde etmemiş ve kâfirlerden olmuştur. Cenab-ı Hak'kın emrine şifahen karşı çıkmak küfrü mucibdir.

ELLERDEN MAKSAT

«İki elimle» tabiri haleften bazı alimlere göre temsildir. Cenab-ı Hak Hz. Adem'in yaradılışına önem vermiştir. Çünkü önem verilen bir nesne elle yapılır. Bu yaradılışın eserlerinden biri de anne ve babanın tavassutu olmaksızın yaratılmış olmasıdır. Kendisi küçük bir cisimdir fakat en büyük âlemi orada gözlemektedir, yani en büyük âlemi içermektedir ve başkasına verilmesi uygun olmayanın kendisine verilebileceği bir kimsedir.

Bazılarına göre *«El»* burada kudret mânâsındadır. Tesniye (ikil) gelmesi de tekid içindir. Zira Adem'i yaratmak hususunda Cenab-ı Hak'kın değişik fiilleri vardır. Önce onu hamurlaşmış bir çamurdan kılmıştır. Sonra et ve kemik sahibi bir cisim haline getirmiştir. Sonra da ona ruh üfürmüş ve ona ilim ve amel kuvvetini vermiştir. Bu da Cenab-ı Hak'kın kudretinin çokluğuna delâlet eder. Tekid Adem'in değişik fiillerinden ötürü olabilir.

Bazılarına göre *«El»*, nimet mânâsındadır. Tesniye ise ya tekiddir veya dünya ve Ahiret nimetleri kastedilmektedir. Selef'e göre *«El»* —isterse müfred isterse tesniye— Cenab-ı Hak için onun zatına lâyık bir mânâ taşımaktadır. Selef böyle yerlerde *«El»*e kudret veya nimet demez.

Haberlerin zahirinden anlaşılıyor ki elde meydana getirilen (yaratılan) bir şey, emir ile yaratılandan daha üstündür.

75. ayetin sonundaki *«El-Âlîn»* den maksat meleklerden bir sı-

nıftır. Onlara Allah'ın cemalini mülâhazaya, celâlini düşünmeye garkolduklarından dolayı *«Mayii»* ismi de verilmektedir. Onlar Cenab-ı Hak'kın kendilerinden başkasını yaratmış olduğunu bilmezler. Onlar *«Adem'e secde edin»* emrini de almamışlardı. Veya *«El-Alîn»* den maksat bütün göğün melekleridir. Zira gök melekleri secde ile emrolunmamış, yalnız yeryüzündeki melekler secde ile emrolunmuştur.

«El-Alîn kelimesi ile böbürlenenler, gurura kapılanlar kastedilmiş olabilir. Bu ayetle Cenab-ı Hak, İblis'i hafife almaktadır.

«Oradan çık!» zamiri cennete racidir. Cennet bahsi daha önce geçmişse de Adem'in veya İblis'in cennet sakinlerinden oldukları meşhurdur.

Bazılarına göre, *«Minha»* zamiri melekler zümresine racidir! İnişten maksat da *«Melekler zümresinden çık!»* demektir. Yoksa gökten iniş değildir.

Yine bazıları *«Şeytan'ın Adem için yapmış olduğu vesvese o kovulmadan sonradır»* demiştir.

«Sen racimsin», yani her hayrdan ve her kerametten kovulmuşsun. Recm burada kovulmaktan kinayedir. Zira kovulan bir insan taşlanır. Veya *«Sen yıldızlara recmedilen bir şeytansın»* demek olur.

Bazılarına göre recîm, zelil demektir. Çünkü taşlanan kimse zillete düçar olur.

«Lânetinden» maksat rahmetten uzaklaştırmak demektir. *«Din günü»*n den maksat da ceza ve ukubet günüdür ve bu tabir iş'ar eder ki lânet, fecaatte son derece olmasına rağmen ceza olarak İblis'e kâfi gelmez. Lânet o cezadan bir numunedir. Kıyamet Gü-

nii'ne kadar o lânet içinde kalacak, Kıyamet'ten sonra ona daha fazla ceza verilecektir.

İblis, *«Ey Rabbim! Bana mühlet ver. Beni öldürme»* dedi. Yani madem beni kovdun, haşre gönderdikleri güne kadar bana mühlet ver, beni öldürme. Yani Adem ve zürriyeti öldükten sonra ceza veya mükâfat için haşre gönderildikleri zaman, Sur'a ikinci üfürülüş zamanıdır. Lânetlik İblis bu istekle istikbar etmeyi, onlardan intikam almayı ve ölümden kurtulmayı kastediyordu. Çünkü haşrdan sonra ölüm yoktur. Haşr meselesi melekler arasında meşhurdu. İblis de meleklerden bunu işitmişti. İblis'in bunu aklen bulmuş olması mümkündür. Bazı delillerle veya başka bir yolla da bilmiş olabilir.

*«Vakti malûm»*un gününden maksat, Sûr'a birinci üfürülüş zamanıdır. Yoksa haşr vakti demek değildir.

«Senin izzetine yemin ederim dedi.» *İzzet*, saltanat veya kahr demektir.

İblis, *«Kalplerini veya amellerini ihlasa kavuşturanlar ve Allah tarafından sapıklıktan himaye edilenler müstesna, bütün kullarını ifsad edeceğim»* dedi.

قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ ﴿٨٤﴾ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ
أَجْمَعِينَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ
﴿٨٦﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ ﴿٨٨﴾

MEÂL

84/85 ç (Allah) buyurdu: İşte doğru! Ben de doğruyu söylüyorum. Muhakkak ki seninle ve onların içinde sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım.

86 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Ben (size) kendiliğimden (bir şey) teklif edenlerden de değilim.»

87 — Bu (Kur'an) ancak âlemler için bir öğüttür.

88 — Onun verdiği haberin doğruluğunu bir zaman sonra öğreneceksiniz.

(84-88) *«(Allah) buyurdu: İşte doğru!..»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

84. ayetin metnindeki *«El-Hakku»* kelimesi ya Allah'ın ismidir veya bâtılın zıddı olan hak demektir. Allah onu tazim ediyor, onun adına yemin ediyor. Yani hak benim veya benim sözüm haktır ve ben ancak hakkı söylerim.

«Kesinlikle cehennemi dolduracağım» cümlesi mukadder kasemin cevabıdır. Yani Allah'a yemin ederim ki cehennemi dolduracağım. Seninle cehennemi dolduracağım, yani senin cinsinden olan şeytanlarla cehennemi dolduracağım. Ayrıca Adem'in zürriyetinden olup, sapıklıkta sana tâbi olanlarla cehennemi dolduracağım. Şeytanlardan ve bütün insanlardan onlara tâbi olanlarla cehennemi dolduracağım. Burada herhangi bir insan istisna edilmeyecektir. İsterse onlar peygamberlerin çocukları olsun, şeytana tâbi olduktan sonra cehennemliktir.

Bu kıssa birçok surede zikredilmektedir. Bazılarında olan ibareler bazılarında yoktur. İcaz için ve o surelere güvenmek için bu şekilde tekrar edilegelmişlerdir.

«De ki: Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum» cümlesindeki zamir Kur'an'a racidir. Nitekim bu husus İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Veya emri tebliğ etmek veya insanları Allah'a

çağırmak için ister az ister çok olsun hiçbir dünyevi ecir istemem. Ben tasannu yaparak ehli olmayan bir durumu zoraki bir şekilde gösterenlerden de değilim. Beni böyle yapmacık hareketlerde bulunurken görmediniz. Yanımda olmayan bir şeyi, biliyorsunuz ki ben iddia etmem. Öyleyse ben peygamberliği nasıl olur da kendiliğimden uydurabilirim? Nasıl olur da Kur'an'ı kendiliğimden uydurabilirim?

Hz. Peygamber bu sözü onlara söylüyor. Çünkü onlar peygamberin böyle olduğunu biliyorlardı.

Kur'an'ın haberinden maksat, onun getirdiği vaad veya vaiddir. Onun yakında hak olduğunu, doğru olduğunu bileceksiniz.

İbn Abbas, İkrime ve İbn Zeyd; *«Bir zaman sonradan maksat Kıyamet Günü'dür»* demişlerdir. Katade, Ferra ve Zeccac ise *«Ölümden sonraki zamandır»* demişlerdir.

Bazıları *«Kur'an'ın vaad, vaid haberi dünyada olanlardır. Ayetten maksat; siz bunu müslümanların kılıcına yem olduğunuz zamanda, Bedir gününde, kesinlikle bileceksiniz»* demişlerdir. (Süddi de buna işaret etmiştir). Mânâ ne olursa olsun ayet kâfirlere yönelik tehditlerle doludur!

SÂD SURESİ'NİN SONU

ZÜMER SÛRESİ

Sûre: 39

Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. 75 ayettir.

Bu sureye aynı zamanda *«El-Guraf»* Suresi de denilmektedir. *«Köşk»* mânâsına gelen bu tabir surenin 20. ayetinde geçmektedir.

İbn Dureys, İbn Merduveyh ve Beyhaki'ye göre İbn Abbas *«Bu surenin tamamı, üç ayet müstesna Mekke'de inmiştir»* demiştir. Medine'de inen üç ayet Hz. Hamza'nın katili ve sonradan müslüman olan, sahabîlerden Vahşi hakkındaki 10. ayettir. Sahavi de Cemal'ul-Kura adlı eserinde bunu zikretmektedir. Ebu Hayyan da Mukatil'den bunu nakletmiştir.

Bazıları *«Yirmiüçüncü ayet de Medine Dönemi'nde nazil olmuştur»* demiştir. (İbn'ul-Cevzi).

El-Bahr, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor: *«23. ayet ile 53. ayet Medine Dönemi'nde nazil olmuştur.»*

Bazıları *«53. ayetten başlamak üzere peşpeşe gelen yedi ayet Medine Dönemi'nde nazil olmuştur»* demişlerdir.

Kûfeliler'in sayımına göre bu sure 75 ayettir. Şamlılar'a göre 73, diğer sayımlara göre ise 72'dir. Kelimeleri 1172, harfleri 4908' dir. Daha önceki sure ile münasebeti şudur: Önceki surede *«Bu ancak alemler için bir zikirdir»* denilmektedir. Burada ise *«Allah'tan inen bir kitap»* denilmektedir. Bu iki ayet o kadar mükemmel bir tenasüb ifade eder ki besmele surenin başından kaldırılmış olsa bile kelâm arasında uygunsuzluk diye bir şey bahis konusu olmaz.

Zümer kelimesi gruplar demektir ve bu surenin 71. ve 73. ayetlerinde bu kelime geçmektedir. Bu kelime buradan alınmış ve sureye isim olarak verilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ﴿١﴾ اِنَّآ اَنْزَلْنَآ
اِلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّيْنَ ﴿٢﴾
اَلَا لِلّٰهِ الدِّيْنُ الْخَالِصُ وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ مَا نَعْبُدُهُمْ
اِلَّا لِيُقَرِّبُوْنَآ اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰى اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِيْ مَا هُمْ
فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِيْ مَنْ هُوَ كٰذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٣﴾ لَوْ اَرَادَ
اللّٰهُ اَنْ يَّتَّخِذَ وَلَدًا لَّاصْطَفٰى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ سُبْحٰنَهٗ
هُوَ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٤﴾ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ
الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
كُلٌّ يَّجْرِيْ لِاَجَلٍ مُّسَمًّى اَلَا هُوَ الْعَزِيْزُ الْغَفَّارُ ﴿٥﴾

MEÂL

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 — Kitab'ın indirilmesi güçlü ve hakim olan Allah tarafındandır.

2 — (Ey Rasûlüm!) Biz sana bu Kitab'ı hak olarak indirdik. O halde dini ancak Allah'a halis kılarak, O'na ibadet et!

3 — İyi bil ki halis din ancak Allah'ındır. Ondan başka kendilerine birtakım dostlar edinenler de şöyle diyorlar: «Biz onlara (mabudlarımıza) sadece bizi Allah'a daha fazla yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz.» Elbette Allah, aralarında ihtilâf edip durdukları konularda hükmünü verecektir. Allah nankör ve yalancı olan kimseye hidayet etmez!

4 — Eğer Allah bir evlât edinmek isteseydi kesinlikle yarattıklarından dilediğini seçerdi. O, (böyle şeylerden) yücedir! O, bir tek ve kahredici olan Allah'tır!

5 — Gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Geceyi gündüze sardırır, gündüzü de geceye sardırır. Güneşi de ayı da müsahhar kılmıştır. Onların her biri belli bir zamana kadar akıp gider. İyi bilin ki O gâlib ve bağışlayıcı olandır.

(1-5) *«Kitab'ın indirilmesi güçlü ve hakîm...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Birinci ayetteki *«El-Kitab»* kelimesinden maksat, Kur'an'dır. Bu cümle adeta Sâd Suresi'nin 87. ve 88. ayetlerinin illetini teşkil etmektedir.

İbn Âtiye; *«Birinci ayetteki «El-Kitab» Allah katından gelen vahyin tümünü kapsamaktadır. İkinci ayetteki «El-Kitab» ise Kur'an demektir»* diyor. Cenab-ı Hak, *«Hidayet edici ve kanun koyan tüm kitaplar Allah katından nazil olmuştur»* demek suretiyle *«Kesinlikle sana Kitab-ı biz indirdik»* cümlesine adeta bir mukaddime yapmaktadır.

«Bi'l-Hakkı» lâfzının başındaki harfi cer olan *«Ba»*, *«Enzelna»* fiiline bağlanır ve sebebiyet ifade eder. Yani bunu hakkın sebebinden (ispatından, izharından) ötürü indirdik.

HALİS OLAN DİNDEN MAKSAT

«İyi bilin ki halis din Allah'ındır» cümlesi daha önceki cümlenin nedenidir. Yani dini niçin ihlaslı olarak Allah için kıldık? Çünkü halis din yalnız Allah'ındır.

Bu ayette ibadetteki ihlasın şerefine dikkat çekilmektedir. Kur'an'da bu şerefi belirten birçok ayet vardır.

Katade *«Halis din»* den maksat Lâ ilâhe illallah'tır demişse de onun bu görüşü zayıftır. Hasan Basri *«İslâm'dır»* demiştir.

«O'ndan başka veliler, dostlar edinenler», Kureyşliler veya diğer kâfirlerin hepsidir.

İbn Cüveybir, İbn Abbas'tan şöyle rivayet eder: *«Bu ayet üç kabile hakkında nazil olmuştur: Amr, Kinane ve Beni Selem. Bunlar putlara taparlar ve «Melekler Allah'ın kızlarıdır» derlerdi»*. Bu takdirde mevsul olan *«Ellezî»* kelimesi ya onlardan ibarettir veya onlar ve onlar gibi putlara tapanların hepsini kapsamaktadır.

«Evliya» ile maksat, melekler, Hz. İsa ve putlar gibi bâtıl her mabuddur. Çünkü meleklerin de Hz. İsa'nın da mabudiyeti bâtıldır. Çünkü onların kendileri kuldurlar ve mabud olamazlar.

«Biz bunlara bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz» dediler. Sanki onlara *«Sizi yaratan, gökleri ve yeri yaratan kimdir?»* diye sorulmuşcasına onlar *«Allah'tır»* demişlerdir. Kendilerine *«O halde putlara niçin tapıyorsunuz?»* diye sorulunca, işte o zaman *«Bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye onlara tapıyoruz»* dediler.

«Cenab-ı Hak'kın hükmü onların ihtilaf ettikleri noktada olacaktır»; yani Allah müşrikler ile ehli ihlas arasında tevhid ve şirk hususundaki ihtilaflarında hüküm verecektir.

Putların ateşe atılması onlara azap vermek için değil aksine onlara tapanlara azap vermek içindir.

«Allah yalancı ve kâfir olanları hidayete erdirmez»; yani onları kurtuluş yolu olan hidayete muvaffak kılmaz.

«Yalancı» ile kastedilen *«Putlar bize şefaat eder»* diyen müşriklerdir.

4. ayet isit'nafi bir ayettir. Hakkın tahkiki, bâtılın iptali için gelmiştir. Yani *«Melekler Allah'ın kızlarıdır»*, *«İsa O'nun oğludur»*, şeklindeki bâtıl görüşleri iptal etmek, *«Çocuk edinmek Allah için muhaldir»* sözünü açıklamak için gelmiştir. Ayetin mânâsı şudur: Eğer Allah çocuk edinmeyi irade etseydi, kız irade etmesi memnu olurdu. Çünkü bu mumteniata bağlanmıştır. Yani çocuk edinmek Allah için mümkün değildir. Böyle bir istek mumteni olan bir şeyi irade etmek olurdu. Zira bu, sonradan varedilmiş mümkinatların bir kısmını diğerine tercih etmek demekti.

«Gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır»; yani bu görülen âlemi hak ve doğru olarak yaratmıştır. Bu âlem birtakım hikmetleri ve maslahatları içermektedir.

GECE VE GÜNDÜZÜ SARMASINDAN MAKSAT

«Geceyi gündüzün üzerine, gündüzü de gecenin üzerine dolar» cümlesinden maksat, Allah'ın bahsi geçenlerde nasıl tasarruf ettiğini açıklamaktadır. Tabii bu da halkı açıkladıktan sonra olmuştur. Zira gece ile gündüzün oluşu semavi parçaların harekete geçmesine bağlıdır.

«Yukevviru» fiili dolamak mânâsını ifade eden tekvir mastarından gelmektedir. Katade'den gelen rivayete göre bu ayette Cenab-ı Hak gündüzü geceye, geceyi de gündüze dolar. Yani birisi gider, diğeri gelerek onun yerini alır. Adeta ona bir elbise olur. Önce nurlu ve bembeyaz iken sonra karanlık ve simsiyah olur. Karanlık ve simsiyah iken de nurlu ve bembeyaz olur. Bu *«örtme»* mekânın örtülmesidir. Bu örtme hakikatte güneşin ve ayın değil mekânlarının örtülmesidir.

İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor:

«Ayetin mânâsı; geceyi gündüzün veya gündüzü gecenin üzerine yükletir demektir». Bu yükleme, geceden alıp gündüze ekler veya gündüzden alıp geceye ekler anlamındadır.

Ayet tıpkı *«Geceyi gündüze, gündüzü geceye sokar»* ayeti gibidir.

«El-Aziz»; yani ısrar edenlerin cezasını vermeye kâdirdir. *«El-Gaffar»*, yani çokça tevbe edenlerin günahlarını affeder.

خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَاَنْزَلَ
لَكُمْ مِّنَ الْاَنْعَامِ ثَمٰنِيَةَ اَزْوَاجٍ ؕ يَخْلُقُكُمْ فِيْ بُطُوْنِ
اُمَّهٰتِكُمْ خَلْقًا مِّنْۢ بَعْدِ خَلْقٍ فِيْ ظُلُمٰتٍ ثَلٰثٍ ؕ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ
رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ؕ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ فَاَنّٰى تُصْرَفُوْنَ ۝٦ اِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ
غَنِيٌّ عَنْكُمْ ۚ وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ ۚ وَاِنْ تَشْكُرُوْا يَرْضَهُ لَكُمْ ؕ وَلَا تَزِرُ
وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى ؕ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُوْنَ ؕ اِنَّهٗ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ۝٧ وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا
رَبَّهٗ مُنِيْبًا اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَا خَوَّلَهٗ نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُوْۤا
اِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِّيُضِلَّ عَنْ سَبِيْلِهٖ ؕ قُلْ تَمَتَّعْ
بِكُفْرِكَ قَلِيْلًا ۖ اِنَّكَ مِنْ اَصْحٰبِ النَّارِ ۝٨ اَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ اٰنَآءَ
الَّيْلِ سَاجِدًا وَّقَآئِمًا يَّحْذَرُ الْاٰخِرَةَ وَيَرْجُوْا رَحْمَةَ
رَبِّهٖ ؕ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِيْنَ يَعْلَمُوْنَ وَالَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ؕ اِنَّمَا
يَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِ ۝٩ قُلْ يٰعِبَادِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوْا
رَبَّكُمْ ؕ لِلَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا فِيْ هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ؕ وَاَرْضُ اللّٰهِ
وَاسِعَةٌ ؕ اِنَّمَا يُوَفَّى الصّٰبِرُوْنَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝١٠

6 — Sizi bir tek nefisten yarattı. Sonra o nefisten eşini varetti ve sizin için davarlardan sekiz çift indirdi. Sizi analarınızın karınlarında üç karanlık içinde, yaratılıştan yaratılışa geçirerek varetmektedir. İşte sizin Rabbiniz Allah! Hükümranlık ancak O'nundur. O'ndan başka mabud yoktur. O halde nasıl döndürülüyorsunuz?

7 — Eğer küfre saparsanız kesinlikle (bilin ki) Allah sizden gani (müstağni) dir. (Yine bilin ki) Allah kullarının küfrüne razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizin için ona razı olur. Hiçbir günahkâr diğerinin günahını yüklenmez. Sonra dönüşünüz ancak Rabbinizin katınadır. O yapmakta olduklarınızı size haber verecektir. Kuşkusuz ki o, göğüslerde olanın tamamını hakkıyla bilendir.

8 — Ne zaman insana bir felâket dokunsa hemen Rabbine yönelerek, O'na dua eder. Sonra (Allah), katından ona bir nimet verdiğinde önceden Allah'a dua ettiği halde (o durumu unutup) Allah'ın yolundan saptırmak için Allah'a ortaklar koşmaya başlar. (Ey Rasûlüm!) De ki: «Küfrünle biraz zevklen, dur. Muhakkak ki sen ateşi hak etmiş olanlardansın.»

9 — Yoksa o, Ahiret'ten çekinip, Rabbinin rahmetini umarak gece saatlerinde secdeye kapanan, kıyamda iken (gecenin saatlerini) ibadetle geçiren kimse gibi midir? (Ey Rasûlüm!) De ki: «Bilenlerle bilmeyenler hiç bir olur mu?» Ancak akıl sahipleri öğüt ve ibret alırlar.

10 — (Ey Rasûlüm! Benim adıma) de ki: «Ey îman eden kullar! Rabbinizden korkun. Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır. Allah'ın arzı geniştir. Ancak sabredenler ecirlerini hesapsız olarak alırlar.

(6-10) *«Sizi bir tek nefisten yarattı. Sonra...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Sizi bir tek nefisten yarattı» cümlesi Cenab-ı Hak'kın birliğinin ve kahhar olduğunun diğer bir delilidir. *«Bir nefiş»* sözüyle Hz. Adem kastedilmektedir.

«Sonra o nefisten eşini varetti» cümlesinden de Hz. Havva kastedilmektedir. Zira o, Hz. Adem'in kısa kaburgasından (sol kaburga) yaratılmıştır. Yani bu nefsin bir parçasından veya nefsin tamamından yaratılmıştır.

Bazı müfessirlere göre Cenab-ı Hak, Adem'in zürriyetini Hz. Adem'in belinden zerreler gibi çıkarmış, sonra ondan Havva'yı yaratmıştır. Onların Adem'den yaratılmış olmalarından maksat, Adem'in belinden çıkartıldıkları anlamındadır.

Bu ayet, üç yaradılışı kapsamaktadır: Birincisi, Hz. Adem'in yaradılışı annesiz ve babasız olmuştur. İkincisi, Havva Adem'in en kısa kaburgasından yaratılmıştır. Üçüncüsü ise, sayılarını Allah'tan başkasının bilmediği Adem zürriyetinin yaratılmasıdır.

«Sizin için davarlardan sekiz çift indirdi» ayeti süfli âlemden başka bir delil getirmektedir. *«İndirmek»* burada hükmetmek, taksim etmek mânâsındadır. Cenab-ı Hak bir hüküm verdiği (tak-

sim ettiği) zaman bu, Levh'i-Mahfuz'da tesbit edilir. Melekler onu izhar etmek suretiyle Levh'i-Mahfuz'dan indirirler. Yani indirmek ile hüküm arasında gizlilikten sonra ortaya çıkma şeklinde bir bağ vardır. Bazıları *«Çiftlerden maksat onların yaşam sebepleridir. Veya indirmek sebeplerden dolayı o şeyi ihdas etmek demektir»* demiştir.

«El-En'am» kelimesi deve, sığır, koyun ve keçi demektir. Bunlar sekiz çifttir. Zira her birisi erkek ve dişiden meydana gelir.

«Sizi annelerinizin karnında yarattı» cümlesi bahsi geçen insanlarla, hayvanların nasıl yaratıldığını belirtmek içindir. Çünkü bu durumda kudretin harikulâdelikleri ortaya çıkar.

«Üç karanlık» tan maksat, karın, rahim ve ceninin üzerindeki perdedir. Bazıları *«Baba sulbundeki karın ve rahimdir»* demişlerdir.

6. ayetin son kelimesi olan *«Tusrafune»;* siz Allah'ın ibadetinden nasıl yüz çeviriyorsunuz? Halbuki O'na ibadeti gerektiren birçok delil vardır demektir.

«Eğer şükrederseniz, sizin için şükürden Allah razı olur.» Çünkü onda sizin yararınız vardır.

HUSN VE KUBH

«Husn ve kubh aklîdir» diyen bir kimseye göre Allah'ın küfürden razı olmaması aklî çirkinlikten, şükürden razı olması ise akli güzellikten dolayıdır. Rıza burada ihtirazı terketmekle beraber muhabbet veya irade mânâsındadır. Rızanın tam karşıtı *«saht»* tır. Bazıları rızayı *«İrade»* ile tefsir etmişlerdir ki o zaman onun karşıtı *«Kerh»* olur.

8. ayetin metnindeki «*Havvele*» fiili «*Havl*» kökünden gelir ve vermek mânâsını ifade eder. Cenab-ı Hak nezdinden, ona büyük bir nimet verdikten sonra, o Allah'a daha önce yalvardığını unutur.

Ayet metnindeki «*Endad*» kelimesi ibadette Allah'a ortak koşulan nesneler demektir. El-Bahr'da «*Endad*» mânâsının birbirlerine ters düşen emsal olduğu bildirilmektedir. Katade «*Masiyette kendisine itaat edilen kişiler demektir*» demiştir. Bazılarına göre putlar demektir.

«*Ki insanları onun yolundan saptırsın*»; yani Allah'ın tevhid yolundan insanları saptırsın.

«*Ateş ashabı*» ateşten ayrılmayanlar ve orada daimi azap görenlerdir.

Sanki Cenab-ı Hak 9. ayette Allah'a ortak koşan kişiye şunları söylüyor: Hâl ve gelecek yönünden sen mi daha güzelsin yoksa taatlerin gerektirdiği gibi geceleyin ibadete dalan mı, ibadet vazifelerini gece saatlerinde yapan mı daha güzeldir? Çünkü ibadeti gece saatlerinde yapmak kabule daha yakındır. Hileden uzaktır. Yani, gizlide de, açıkta da, hastalıkta da daima ibadet yapan mı yoksa sadece muztar ve mecbur kaldığı zaman ibadet yapan mı daha iyidir?

«*Kaniten*» kelimesi mutlak ibadet mânâsını ifade eden kunut mastarından gelmektedir. Kıyam'dan önce Cenab-ı Hak secdeyi zikretmektedir. Çünkü secde, daha engin bir şekilde ibadet kavramına girmektedir. Secdenin kıyamdan daha üstün olduğu, ekser ulemanın görüşüdür. Çünkü Hz. Peygamber «*Kulun Allah'a en yakın olduğu zamanı secdedeki hâlidir*» buyurmuştur.

İLİM VE AMEL

«De ki: Bilenlerle bilmeyenler hiç bir olur mu?» ayeti ilim ve amelin şerefine dikkati çeken bir ayettir. Yani bilip de bilgilerinin gereğini yerine getiren, geceleri secde ve rükua eğilen, Ahiret azabından korkan ve Rablerinin rahmetini uman kimseler, hiç bilmeyenlerle bir olur mu? Bu istifham birincilerin hayr merdivenlerinin en üstünde, ikincilerin de şerrin en alt tabakasında bulunduklarına dikkati çekmektedir. Anlaşılıyor ki *«Bilenler»*den maksat dindar ve ilimlerinin gereği olanla amel eden alimlerdir. O ilim ki neticesinde amel olmazsa Allah katında ilim sayılmaz.

Rivayete göre İbn Ömer bu ayeti okudu ve *«Bu ayet Osman bin Affan hakkında nazil olmuştur»* dedi. İbn Sa'd, Tabakat'ında, İbn Merduveyh ve İbn Asakir, İbn Abas'tan şöyle rivayet ediyorlar: *«Bu ayet Ammar bin Yasir hakkında nazil olmuştur»*. Cüveybir'e göre Ammar, İbn Mesud ve Ebu Huzeyfe hakkında nazil olmuştur. İkrime'den gelen rivayette ise sadece Ammar için nazil olduğu söylenmektedir.

Mukatil *«Kanit kelimesinden maksat, Ammar, Suheyb, İbn Mesud ve Ebu Zer'dir»* diyor. Dahhak'ın İbn Abbas'tan gelen bir rivayetine göre ise Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'dir. Yahya bin Selâm, *Rasûl-ü Ekrem'dir»* demiştir. Fakat zahire bakılırsa bu sıfatla tavsif edilen herkes bu ayete dahildir. Ayet korku ve ümidin faziletine dikkat çekmektedir.

Bu ayet aynı zamanda *«Ateş korkusu veya cennet ümidiyle ibadet etmek mezmumdur»* diyenleri reddetmektedir.

Bu nedenle ibadet etmek mezmumdur. Hatta bazıları *«Cennet ve cehennem olmasaydı Allah'a ibadet etmezdim diyen bir kimse kâfir olur»* demişlerdir. Çünkü Allah'ın ibadete müstehak olan zatî istihkakını inkâr etmiş olmaktadır.

Bu ayette aynı zamanda gece namazının faziletine de dikkat çekilmekte, gündüz namazından daha üstün olduğu sergilenmektedir. Cenab-ı Hak'kın *«Eşit olur mu?»* tabir-i ilâhîsi ilmin faziletine ve kıymetinin çok yüksek olduğuna, cehaletin de sapıklık ve aşağılık bir durum olduğuna dikkat çekmektedir.

«Bu dünyada iyilik yapanlar için bir hasene vardır», yani cennet vardır.

«Allah'ın arzı geniştir» cümlesi muterize bir cümledir. Bu cümle *«Bu dünyada iyilik yapma imkânımız yoktu. Vatanımızda emirlere riayet etmek, yasaklardan sakınmak imkânsızdı»* diyen bir kimsenin vehmini izale etmek için getirilmiştir.

SABREDENLERİN MÜKAFATI

«Sabredenler hesapsız olarak mükâfatlarını alırlar» cümlesi itirazın tamamlayıcısıdır. Sanki şöyle denilmektedir: Rabbinizden korkun; çünkü bu dünyada ittika edenler için Ahiret âleminde cennet vardır. İhsan hususunda ifrata veya tefrite kaçanlara, vatanımızda böyle bir şey imkânsızdı diyenlere gelince, benim arzım geniştir. Eğer bir yerde onlar bu imkânlara sahip değiller ise Rablerinin başka bir beldesine hicret ederek O'nun rızasını elde edebilirler. Çünkü rızanın yanında cennet dahi eksik kalır.

Bazıları *«Hasene hem dünya hem de Ahiret hasenatını kapsamaktadır»* der. *«İhsan»*dan maksat, kalbi amelleri yerine getirmektir. Nitekim Hz. Peygamber, Cebrail hadisinde *«Allah'ı görür gibi O'na ibadet edeceksin. Sen onu görmüyorsan da o kesinlikle seni görür»* buyurmuştur. (Buhari, Müslim)

Bu ayet bazı eserlere göre Cafer bin Ebi Talib ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Onların Habeşistan'a hicrete niyet ettikleri dönemde inmiştir. Ayet tüm sabredenlerin faziletine dikkat çekmektedir.

قُلْ اِنِّیْٓ اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّیْنَ ﴿۱۱﴾ وَاُمِرْتُ لِاَنْ اَكُوْنَ اَوَّلَ
الْمُسْلِمِیْنَ ﴿۱۲﴾ قُلْ اِنِّیْٓ اَخَافُ اِنْ عَصَیْتُ رَبِّیْ عَذَابَ یَوْمٍ عَظِیْمٍ ﴿۱۳﴾
قُلِ اللّٰهَ اَعْبُدُ مُخْلِصًا لَّهٗ دِیْنِیْ ﴿۱۴﴾ فَاعْبُدُوْا مَا شِئْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ
قُلْ اِنَّ الْخٰسِرِیْنَ الَّذِیْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِیْهِمْ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ
ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِیْنُ ﴿۱۵﴾ لَهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِنْ
تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذٰلِكَ یُخَوِّفُ اللّٰهُ بِهٖ عِبَادَهٗ یٰعِبَادِ
فَاتَّقُوْنِ ﴿۱۶﴾ وَالَّذِیْنَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوْتَ اَنْ یَّعْبُدُوْهَا وَاَنَابُوْٓا
اِلَى اللّٰهِ لَهُمُ الْبُشْرٰى فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿۱۷﴾ الَّذِیْنَ یَسْتَمِعُوْنَ الْقَوْلَ فَیَتَّبِعُوْنَ
اَحْسَنَهٗ اُولٰٓئِكَ الَّذِیْنَ هَدٰىهُمُ اللّٰهُ وَاُولٰٓئِكَ هُمْ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿۱۸﴾
اَفَمَنْ حَقَّ عَلَیْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ اَفَاَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِی النَّارِ ﴿۱۹﴾
لٰكِنِ الَّذِیْنَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِّنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَّبْنِیَّةٌ تَجْرِیْ مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ وَعْدَ اللّٰهِ لَا یُخْلِفُ اللّٰهُ الْمِیْعَادَ ﴿۲۰﴾ اَلَمْ تَرَ
اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَسَلَكَهٗ یَنَابِیْعَ فِی الْاَرْضِ ثُمَّ
یُخْرِجُ بِهٖ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا اَلْوَانُهٗ ثُمَّ یَهِیْجُ فَتَرٰىهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ
یَجْعَلُهٗ حُطَامًا اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِاُولِی الْاَلْبَابِ ﴿۲۱﴾

11 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Kuşkusuz ki ben dini sadece Allah'a halis kılarak, O'na ibadet etmekle emrolundum.»

12 — «Bana müslümanların ilki olmam emredildi.»

13 — De ki: «Rabbime karşı gelirsem doğrusu ben büyük günün azabından korkarım!»

14 — De ki «Ben dinimi sadece Allah'a halis kılarak O'na kulluk ederim.»

15 — «Siz de Allah'tan başka dilediğinize tapın.» (Ey Rasûlüm!) De ki: «Büyük zarara uğrayanlar Kıyamet Günü kendilerini ve ailelerini büyük zarara uğratanlardır. Haberiniz olsun ki apaçık hüsran budur.»

16 — Onların üstlerinde ateşten tabakalar, altlarında da ateşten tabakalar vardır. İşte Allah kullarını böyle uyarmaktadır. Ey kullarım. Benden sakının!

17 — Tağut'a kulluk etmekten kaçınan ve Allah'a yönelen kimselere müjde vardır. (Ey Rasûlüm! O halde) kullarımı müjdele!

18 — O kullarım ki o sözü dinlerler, sonra onun en güzelini tatbik ederler. İşte onlar Allah'ın kendilerine hidayet verdiği kimselerdir. Onlar gerçek akıl sahipleridir.

19 — (Ey Rasûlüm!) Kendisine azap kelimesi (hükmü) hak olmuş, ateşte bulunan kişiyi sen mi kurtaıacaksın?

20 — Fakat Rablerinden (azabından) sakınan kimseler var ya! Onlar için altlarından nehirler akan, üst üste yapılmış köşkler vardır. Bu Allah'ın sözüdür. Allah sözünden caymaz.

21 — (Ey Rasûlüm!) Görmez misin ki Allah gökten bir su indirdi. Onu yeryüzündeki kaynaklara geçirdi. Sonra o su ile çeşitli renklerde ekin bitirdi. Sonra (o ekin) kurur. Onu sararmış görürsün. Sonra da Allah onu bir çöp haline getirir. Kuşkusuz ki bunda gerçek akıl sahipleri için öğüt ve uyarı vardır.

(11-21) *«(Ey Rasûlüm!) De ki: Kuşkusuz ki ben...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Dini Allah'a halis kılmak»; onu şirkten, riyadan ve benzeri nesnelerden arındırmak demektir.

«Bana müslümanların ilki olmam emredildi» ayeti şu şekilde mânâlandırılmıştır:

1 — Bana zamanımda müslümanların ilki olmam emredildi. Veya bana kavmim içinde müslümanların ilki olmam emredildi.

2 — Bana İslâm'a davet ettiklerimin hepsinden daha önce müslüman olmam emredildi.

3 — Ben halkı davet ettiğim şeye ilk önce kendimi davet etmekle emrolundum. Çünkü ben muktedabih olurum. Önce bu işi ben yapmalıyım. Benim sıfatım işlemediklerini emreden kralların sıfatı değildir.

4 — Evveliyet ve şerefi gerektiren ve bahsi geçenlerin amellerinden olana herkesten önce müstehak olmakla emrolundum.

«De ki: Ben Rabbime isyan edersem büyük bir günün azabından korkarım» ayetinden maksat tehdittir. Onlara tarizdir. Yani

Rasûlullah, azametine rağmen, Allah'a isyan etme durumunda O'nun azabından emin olmazken onlar nasıl emin olabilirler?

İBADET SADECE ALLAH'A YAPILIR

«De ki: Ben sadece Allah'a kulluk yaparım. Başkasına değil»; Başkasına mustakil olarak da Allah'a eş koşmak suretiyle de ibadet etmem. Kureyşliler bir Ara Hz. Peygamber'i dinlerine çağırdılar. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu. Bu ayet Rasûl-ü Ekrem'in dinde ne kadar kuvvetli olduğunu göstermekte ve böylece onların ümitlerini boşa çıkarmaktadır.

«Siz de, Allah'tan başka nesnelerin hangisine ibadet ederseniz edin» cümlesi, bâtıl mabudlara tapmaktan vazgeçmedikleri bir devrede kendilerine söylenilmiştir ki azap onların başına gelsin.

«Zarar edenlerin ehli» nden maksat onlara tâbi olan kimselerdir. Yani hem kendileri zayi oldular hem de kendilerine tâbi olanlar zayi oldular. Hem kendilerini telef ettiler hem de onları. Tabii bu Kıyamet Günü'nde ateşe girdikleri zamanda ortaya çıkmaktadır.

Bazıları *«Onların ehlinden maksat yakınlarından cennete dahil olmak üzere Allah'ın hazırladığı kimselerdir»* demiştir. Yani onlar eğer iman etseydiler cennette kendileriyle olacak ehillerini de hüsrana uğratmamış olurlardı.

Abdurrezzak ve Abd bin Humeyd, Katade'den şöyle rivayet ederler: *«Hiç kimse yok ki Allah'a itaat etsin de Allah onun için cennette bir ehil hazırlamasın.»* (Bunun benzeri Mücahid'den de gelmiştir).

İbn'ul-Munzir, İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmektedir:

«Cennet ehlinden olan ehillerini de zarar ettirdiler.» Yani eğer Allah'ın taatiyle amel etselerdi, onunla iştigal etselerdi onlara cennette ehiller hazırlanmıştı. Fakat onlar bunu kaybettiler.

16. ayet onların zararını açıklamaktadır. Çünkü zarar daha önce kapalı ve korkunç bir şekilde gösterilmişti. Bu ayet onu biraz açmaktadır.

«Onların üstünde ve altlarında ateşten yapılmış gölgelikler vardır.» Bu gölgeliklerden maksat, birçok tabakalar olmasıdır. Bulutlar da zahirde tabakalara benzediklerinden dolayı muşakelet kabilinden onlara *«Gölgelikler»* denilmiştir. Yani ateş onları her yönden kapsamaktadır. İşte bu korkunç azabın ta kendisidir. Allah kullarını bununla korkutmaktadır.

TAGUTTAN KAÇANLAR

«Tağuttan kaçınan kimseler» diye başlayan 17. ayet İbn Zeyd'e göre cahiliye döneminde *«La ilâhe illellah»* diyen üç kişi hakkında nazil olmuştur: Zeyd bin Amr bin Nufeyl, Selman ve Ebu Zer Gıfari.

İbn İshak *«Bu ayet; Abdurrahman bin Avf, Sa'd bin Ebi Vakkas, Said bin Zeyd ve Zübeyr'e işaret etmektedir»* diyor. Bunun nedeni şudur: Ebubekir Sıddık iman ettikten sonra onlar bunu işittiler ve Ebubekir'e gelerek: *«Sen müslüman oldun mu?»* diye sordular. Ebubekir onlara Allah'ı hatırlattı. Onların hepsi iman ettiler. Bu ayet onlar hakkında nazil oldu. Ve bu ayet Kıyamet'e kadar insanlar için muhkem bir ayettir.

Tağut, tuğyan kökünden gelir. Es-Sahih'de yer aldığına göre kâhin, şeytan ve sapıklıkta önder olan herkese tağut denir.

Ragıb, *«Tağut her saldırgana, Allah'tan başka tapılan her mabuda isim olarak verilir»* der. Sihirbaz, kâhin ve cinlerin azgınları da tağut ismini almaktadırlar. Tekil olarak da cem'i olarak da kullanılır.

Tağutun şeytan için yaygın bir şekilde kullanılması onun tağı kimselere baş olmasından ileri gelmektedir.

Mücahid *«Tağut burada şeytan mânâsındadır»* demiştir. Bu kelime *«Şeytanlar»*la da tefsir edilebilir.

Allah'tan başkasına yapılan ibadet şeytana ibadettir. Çünkü şeytan o ibadeti emreder, onu süslü gösterir. Eğer tağut putlarla tefsir edilirse zaten ibadet onlara yapılmıştır.

«Onlara müjde varaır»; yani Allah tarafından sevap müjdesi peygamberler veya meleklerin diliyle onlara verilir. Çünkü melekler sekeratta onlarla konuşurlar. Haşrolundukları (veya haşrdan sonra) melekler bu müjdeyi onlara verirler.

18. ayet Cenab-ı Hak'kın sözü dinleyip en güzeline tabi olan kullarının medh-u senasını içermektedir. Çünkü onlar dinde adeta bir eksperdir. Güzeli en güzelden ayırırlar. Onlara biri vacib biri nedb iki emir teklif edilse, vacibi tercih ederler. Biri mübah biri nedb olursa nedbi seçerler.

Bazı kimseler *«Ayetin metnindeki el-Kavl'den maksat Allah'ın emridir»* demişlerdir. Yani onlar Allah'ın emrinin en güzeline tâbi olurlar. Kısas ve affetmek gibi. Yardım etmek, öfkelenmek, açığa vurmak ve gizlemek gibi.

Zeccac *«El-Kavl, Kur'an demektir»* diyor. Yani onlar Kur'an'a tâbi olurlar. Onlar çirkini güzelden ayırd edebilecek kabiliyettedirler ve çirkinden sakınırlar.

19. ayetin yorumu: *«Sen halkın emrine sahip misin? O emirde tasarruf etmeye kadir misin? Öyleyse kendisine azap kelimesi sabit olan bir kimseyi kurtarabilir misin?»*, yani sen halkın emrine sahip değilsin, onları kurtarmaya gücün yoktur. Aksine onları kurtarmaya kâdir olan Allah Zülcelâl'dir.

Bu ayet Hz. Peygamber'in onların hidayet etmeleri için çok çaba sarfettiğini göstermektedir. Onları imana davet etmek için hummalı bir çalışma gösteriyordu. Ayet bu durumu temsil etmektedir.

20. ayetin metnindeki *«Guref»* kelimesi yükselen köşkler, saraylar demektir. Yani bir kısmı diğerinin üstünde yapılmış birçok kıymetli ve yüksek sarayları vardır. *«Onların altından nehir akar»*, yani onlar nehirlerin altlarından akabileceği bir tarzda yapılmışlardır. Dünyanın yüksek köşklerine benzemezler. Zira cennet suları arşın içlerinden çıktığı için, köşklerden daha yüksektedir. O zaman onların üzerine alttan da üstten de akması mümkün olur. Cenab-ı Hak onlara bu köşk ve sarayları vaadetmiştir. Allah'ın vaadi mutlaka yerine gelir.

YAĞMUR VE BULUT

«Allah gökten suyu indirdi» tabirindeki sudan maksat yağmur, gökten maksat da buluttur.

Bazıları *«Sudan maksat yeryüzünde bulunan bütün sulardır. Suyu gökten indirmekten maksat ilk yaradılışın başlangıcındaki indirmedir»* demişlerdir. Şöyle ki: Cenab-ı Hak yeri ilk yarattığında susuz yaratmıştır. Arşın altında bulunan bir su denizinden suyu indirdi. O suyu yerdeki pınarlara soktu. Yani cesetteki damarlar mesabesinde bulunan yer pınarlarına soktu.

Birinci yoruma göre ayetin zahiri çeşmelerin ve kanalların suyunun yağmur sularından olduğuna delâlet eder. İkinci yoruma göre ise yağmur suyundan değildir. Fakat ayetteki suyu, yağmurdan, kardan ve başka sebeplerden peydah olan suya hamletmek daha uygundur.

Ayet, Cenab-ı Hak'kın bu indirilen suyu yerdeki pınarlara soktuğuna delâlet eder. Fakat o pınarlarda inen sudan başka su olmadığına delâlet etmektedir. İster havanın buharlaşmasından olsun, ister başka şekillerle oluşup meydana gelsin, bu Allah'ın kuvvet ve kudretiyledir.

Renkleri değişik olan ekinlerden maksat, çeşitleri ve sınıfları değişik olan ekinlerdir. Buğday, arpa ve çavdar gibi.

«Onu sararmış olarak görürsün»; yani yeşillikten, nedaretten sonra bu renge bürünmüş olarak görürsün.

أَفَمَن شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِ
فَوَيْلٌ لِّلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُم مِّن ذِكْرِ اللَّهِ ۚ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٢﴾
اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ تَقْشَعِرُّ
مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ
إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَمَن يُضْلِلِ
اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾ أَفَمَن يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ
وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾ كَذَّبَ الَّذِينَ
مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾ فَأَذَاقَهُمُ
اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ
كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ
مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ
لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ
مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ
بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ﴿٣٠﴾
ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِندَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴿٣١﴾

22 — Allah tarafından kalbi İslâm'a açılmış ve Rabbinden bir nur üzerinde olan bir kimse (kalbine mühür vurulmuş ve kalbi katılaşmış bir kimse gibi midir?) Yazıklar olsun Allah'ın zikri hususunda kalpleri katılaşmış olanlara! Onlar apaçık bir sapıklık içindedirler.

23 — Allah kelâmın en güzelini (ayetlerinin biri diğerine) benzer ve tekrarlanmış bir kitap halinde indirdi. Rablerinden korkanların ondan derileri ürperir. Sonra onların derileri ve kalpleri Allah'ın zikrine (yönelerek) yumuşar. İşte bu Allah'ın hidayetidir. Onunla dilediğini hidayete eriştirir. Allah kimi saptırırsa artık ona hidayet edecek yoktur.

24 — Kıyamet Günü zalimlere; «Kazanmış olduğunuzu (vebalinizi) tadın» denilmişken azabın şiddetinden yüzü ile korunmaya çalışan kimse (bu azaptan kurtulan kimse) gibi midir?

25 — Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) yalanlamışlardı. Farkına varmadıkları bir yerden azap onlara gelmişti.

26 — Böylece Allah onlara dünya hayatında rezaleti tattırdı. Ahiret azabı ise kuşkusuz daha büyüktür. Keşke bilseler!

27 — Andolsun ki biz öğüt alırlar diye bu Kur'an'da insanlara her türlü meseleden getirmişizdir.

28 — Onu düzgün ve Arapça bir Kur'an olarak (indirdik). Umulur ki (küfürden) sakınırlar.

29 — Allah birçok huysuz (geçimsiz) ortağın malı olan bir köle ile bir tek kişiye bağlı bulunan bir köleyi misal verir. Hiç bu ikisi durum bakımından eşit olur mu? Hamd ancak Allah'a mahsustur. Hayır, onların çoğu bilmiyorlar!

30 — (Ey Rasûlüm!) Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler.

31 — Sonra Kıyamet Günü'nde hepiniz Rabbinizin huzurunda birbirinizden davacı olacaksınız.

(22-31) *«Allah tarafından kalbi İslâm'a açılmış...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Allah'ın göğsünü İslâm'a açtığı kimse...» cümlesi isti'nafi bir cümledir. *«Şüphesiz ki bunda sağlam akıl sahipleri için bir ibret vardır»* hükmünün nedenini teşkil etmektedir.

«Şeraha» fiili aslında yaymak ve uzatmak mânâsına gelen şerh kökünden gelir. Yani genişletmekten kinayedir. Ayetin takdiri şöyle olur: Acaba bütün insanlar bir midir? Allah'ın göğsünü İslâm'a açtığı ve İslâm için hazır bir şekilde yaratmış olduğu kimse, asıl fıtrat üzerinde durur. O fıtrat onda zararlar meydana getiren harici kesiflerle değişmez. Böyle bir insan bunun bir gereği olaak Rabbi'nden büyük bir nur üzerinde istikrar eder. Bu nur Cenab-ı Hak'kın lütfudur. Onun kevni ve tenzili ayetlerinin müşahedesi anında rahmet olarak doğar. Bununla hakka hidayet etmeye muvaffak eder. Acaba böyle bir insan, kalbi taşlaşmış, kötü tercihleri yüzünden Allah'ın kendisinde yaratmış olduğu fıtrat temeli değiştirilmek suretiyle göğsü daralmış, dalâlet karanlıkları kendisini istilâ etmiş ve kevnî, tenzilî ayetlerin hepsinden yüz çevirmiş, hiçbirinden ibret almayan, hiçbirinden müstefid olmayan kimse gibi midir? Şüphesiz böyle bir kimse göğsü Allah tarafından İslâm'a açılmış kimse gibi olmaz!

ALLAH'IN ZİKRİNDEN KALBİ KATILAŞANLAR

*«Allah'ın zikrinden ötürü kalpleri katılaşan kimseler»*den maksat, Allah zikredildiğinde, O'nun ayetleri okunduğunda bundan tiksinen, bunlar okunduktan sonra kalbi daha da katılaşan kimselerdir.

Ayetin kâfirlerle ilgili bölümü çoğul, müminlerle ilgili bölümü ise tekil olarak getirilmiştir. Bu müminlerin sayı bakımından her ne kadar çoksalar da tek kişi gibi olduklarına işaret eder. Fakat kâfirler bunun tam tersinedir.

*«En güzel hadis»*ten maksat Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an'ın *«Hadis»* olması kendisiyle konuşulan bir kelâm olması cihetiyledir. Yoksa burada kadimin, zıddı olan hâdis mânâsında değildir.

Eş'ariler'den *«Kelâmın lâfzı hâdistir»* diyenler, hudusa delâlet eden bütün vasıfları, kelâm-ı lafzîye hamlederler. Burada Kur'an'a hadis denilmesi müşakelet babından olabilir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre sahabelerden bir grup; *«Ey Allah'ın Rasûlü! Bize güzel hadislerden ve zamanın haberlerinden bahset»* teklifinde bulundu. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

Ayet metnindeki *«Kitaben»* kelimesi *«Ahsene'l-Hadis»* kelimesinin bedeli veya hâlidir. Müteşabihen kelimesi de Kitab'ın sıfatıdır. Yani Kitab'ın sıhhat, hüküm, hak üzerinde, doğruluk üzerinde bina etmek gibi mânâları birbirlerine benzemektedir. İnsanların dünya ve Ahiret'teki yararlarını açıklamada mânâları birbirlerine benzer. Veya fesahatta kelimeleri birbirine benzer.

«Mesâniye» kelimesi Kitab'ın ikinci sıfatıdır. *«Mesâniye»* kelimesi müsannanın çoğuludur. Mânâsı tekrarlanan ahkâmlar, mev'izeler ve kıssalar demektir. Zira birçok kıssa Kur'an'da tekrar edilmekte, mev'izeler, ahkâmlar tekrarlanmaktadır. Veyahut ta

okunurken tekrar edildiği için Cenab-ı Hak bu sıfatı Kitab'a vermiştir.

Bazılarına göre *«Mesâniye»* kelimesi mesna Kelimesinin çoğuludur. Tesniye kökünden gelir ki yine tekrar etmek ve iade demektir.

Bazılarına göre de *«Mesani»* kelimesi mesniye kelimesinin çoğuludur ve sena (övmek) kökünden gelir. Zira Allah'ın ayetleri Allah'ı sena etmekle doludur. Veya ayetler belâgat ve icazlarından ötürü durmadan övülmektedirler.

«Mesani» kelimesinin Kitab'a sıfat olması tafsilatı itibarıyladır. Bir şeyin tafsilatı ise onun tamamıdır.

«Rablerinden korkanların derileri ürperir» cümlesi Kitab'ın başka bir sıfatı ve hâlidir. Bu cümlenin mânâsı, onlar Kur'an'ın tehdid ayetlerini dinlediklerinde onlara bir korku isabet eder ki bu korkudan dolayı derileri ürperir, diken diken olur.

Allah'ın rahmetini ve lütuflarını ve vaad ayetlerini dinledikleri ve hatırladıkları zaman da korkuları ümide, dehşete kapılmaları da rağbete dönüşür. İşte *«Derileri ve kalpleri Allah'ın zikrine yumuşar»* cümlesi de bunu ifade etmektedir.

24. ayet isti'nafi bir cümledir. Daha önceki hükümlerin nedenini teşkil etmektedir. Ayetin takdiri şöyle olur: Acaba bütün insanlar eşit midirler? Elleri boyunlarına bağlı olduğundan dolayı şiddetli ve kötü azabı, Kıyamet Günü'nde azalarının en şereflisi olan yüzüyle defetmeye çalışan bir kimse ile iman edip de böyle felâketlerden emin kalan bir kimse bir olur mu?

Ayet metnindeki *«Vech»* kelimesi ya hakiki mânâsına hamledilir ki yüz demektir veya insanın bütünü mânâsındadır. O zaman

yüzle azabı defetmeye çalışmak, azabı defetmeye çalışacak gücün kalmaması mânâsına gelir. Çünkü yüzle azap nasıl defedilebiecektir? Zira yüz, azabın definde kullanılmayan azalardandır. Bu ayet Ebu Cehil hakkında nazil olmuştur.

«Zalimlere denildi» cümlesindeki fiilin faili ateşi idare eden meleklerdir. *«Denilecektir»* yerine *«Denildi»* tabirinden kullanılması da gösteriyor ki bu kesindir ve muhakkak olacaktır.

«Kazandıklarınızı tadın» ifadesinden maksat, kazandıklarınızın azabını tadın demektir. Küfür ve günahtan dolayı cezanızı tadın anlamındadır.

26. ayetin metnindeki *«El-Hizy»* kelimesi zillet ve rezalet mânâsını ifade eder. Dünya hayatında Allah onlara hizyi tattırdı; yani onları zelil düşürdü, yere batırdı, memleketlerinden ve yurtlarından kovulmalarına müsaade etmek gibi azabın çeşitlerini tattırdı.

Ahiret azabının daha büyük ve korkunç olması, ebedî ve şiddetli olmasından ileri gelir.

26. ayetin sonundaki cümlenin başında yer alan *«Lev»* edatı ya temenni mânâsını ifade eder veya şart harfidir. O zaman cevap mukadderdir. Yani eğer bir şey biliyorlarsa kesinlikle bunu bilecek ve ibret alacaklardır.

28. ayetin metninde geçmekte olan *«Kur'an'en Arabiyyen»* ifadesi ya *«Haza»* kelimesinin hâli veya mukadder bir fiilin mefulu olur. Yani fiiller Arapça olan bir Kur'an'ı överim veya benim ondan maksadım Arapça olan bir Kur'an'dır şeklinde takdir edilmektedir.

Daha önce geçen *«Yetezekkerune»* fiilinin mefulü de olabilir.

Bu tabir Kur'an'ın Arapça olduğunu, başka dille olmadığını kesinlikle ifade etmektedir.

«O Kur'an düzgündür»; yani onda ihtilâf, tenakuz diye bir şey bahis konusu değildir. *«İvec»* kelimesi fikir ve basiretle idrak edilen nesne demektir. *«El-Avac»* okunduğu takdirde hisle idrak edilen nesne demek olur. Cenab-ı Hak *«Kur'an öyle bir hududa varmıştır ki aklen dahi onda herhangi bir karmakarışıklığı idrak etme imkânı yoktur. Hisle zaten yoktur»* buyuruyor. Bu ayetin yorumu Kehf Suresi'nde geçmişti.

Bazılarına göre *«El-İvec»* kelimesinden maksat şek ve karmaşıklıktır. (Bu, Mücahid'den rivayet edilmiştir).

«Allah bir temsil getirdi...» cümlesi Kur'an'ın temsillerinden birini irade etmektedir. Önce *«Temsil getirmekteki hikmet, hatırlatmak, vaaz vermek ve takvayı elde etmektir»* denildikten sonra muvâhhid ile kâfir için bu temsil getirilmiştir. Darbı mesel garip bir hâli başka bir garip hâle benzetmektir. Allah müşrik bir kimseyi, o müşrikin mezhebinin iktizası olarak, onun her mabudu *«Bana tap, bana ibadet et»* iddiasından dolayı bir köleye benzetiyor. O köle üzerinde bir cemaat ortaktır. Ahlâkları kötü, tabiatları pis olduğu için o köle hususunda durmadan çekişmektedirler. Her biri onu kendisine çekmekte ve sıra takip etmeksizin onu birbirlerine ters hizmetlerinde kullanmaktadırlar. Burada benzetme, şaşkınlık ve kalbin dağınıklığındadır. Cenab-ı Hak muvahhid kişi için de o tek kişinin malı olduğu için, halis bir kişiyi temsil olarak vermektedir. Başkasının onda herhangi bir müdahalesi yoktur. O, hayretten ve kalbin dağınıklığından müsterihtir.

Cenab-ı Hak burada akıl-baliğ olan kimseyi (racul) temsil olarak veriyor. O, şekavet ve saadetini herkesten daha iyi kavramaktadır. Zira çocuklar ve kadınlar bazen bundan gafil olurlar

«Acaba bu ikisinin durumu bir olur mu?» cümlesi onların bir olduğunu uzak sayan ve reddeden bir cümledir. En beliğ bir şekilde Cenab-ı Hak onların bir olmadıklarına ve böyle bir ihtimalin yokluğuna işaret etmekte ve bunu tekidde bulunmaktadır. Bu cümleden anlaşılır ki onların bir olmamaları son derece açıktır ve hiç kimse onlara bir demeye muktedir değildir. Çünkü onların biri şiddet ve zahmet, diğeri de rahat ve rıza içindedir.

«Hayır! Onların çoğu bilmezler!», yani insanların çoğunu teşkil eden müşrikler bu durumu bilmezler. Halbuki bu durum apaçıktır. Veya insanların çoğu olan müşrikler ilim erbabından değildirler ki bunu bilsinler. Böylece onlar şirk ve sapıklık girdabında kalakalırlar.

Bazı müfessirler *«Onların çoğu bunun Allah'tan olduğunu bilmezler demektir»* diyorlar.

«Sen de öleceksin, onlar da öleceklер» cümlesi Kıyamet Günü'ndeki mücadelenin temhididir. El Bahr'da şöyle denilmektedir: *Bunlar hakka bakmadıklarından, darb-ı meselлerden yararlanmadıklarından dolayı hepsinin dönüş noktası, ölümle, Allah'adır. Onlar Kıyamet Günü'nde Allah'ın huzurunda cedelleşecekler, Allah da adil bir hakem olarak hak sahibini bâtıl sahibinden ayırd edecektir.»*

Hitap Hz. Muhammed'edir. Ebu Hayyan *«Ümmetimden mümin olanlar da bu hitaba muhataptırlar»* diyor.

«Onlar öleceklerdir» cümlesindeki gaib zamiri kâfirlere racidir. Ve Cenab-ı Hak bu cümleyi tekidli getirmek suretiyle onların büyük bir gaflet içerisinde olduklarını, adeta ölümü inkâr ettiklerini iş'ar etmektedir.

ALLAH HUZURUNDA DAVALAŞMAK

«Sonra siz Kıyamet Günü'nde işlerinizin sahibi olan Allah'ın huzurunda davalaşacaksınız. Sen onları «Ben Allah'ın emrini onlara tebliğ ettim. Hükümleri, mev'izeleri onlara intikal ettirdim» demek suretiyle onları mağlûp edeceksin. Onlar ise mukabere ve inada sığınmak mecburiyetinde kalacaklardır.»

Cenab-ı Hak ayette hem *«Kıyamet Günü»*, hem de *«Rablerinin katı»* tabirini dehşet daha fazla olsun diye kullanmaktadır. Ayrıca onların mücadelesinin büyük bir günde ve bütün emirlerine sahip olan, hükmü onlarda geçerli olan bir zatın huzurunda olacağını açıklamaktadır.

Bazı müfessirler *«Bu davalaşmadan maksat umumi davalaşmadır» demişlerdir.* Yani dünyada insanlar arasında cereyan eden hadiseler hakkında bir davadır. Yoksa bu, Rasûl-ü Ekrem ile kâfirler arasında özel bir dava değildir. Rivayetler de davanın özel olmadığına delâlet etmektedir.

Said bin Mansur, Ebu Said el-Hudri'den şöyle rivayet ediyor: *«Bu ayet indiğinde biz «Bizim Rabbimiz bir, dinimiz birdir. Niçin aramızda mücadele olsun?» diyorduk. Sıffıyn gününde bazılarımız diğerine kılıçla hücum ederken biz «İşte bu, odur» dedik.»*

Abd bin Humeyd, Nesei, İbn Ebi Hatim, Tabarani ve İbn Merduveyh, İbn Ömer'den şöyle rivayet ediyorlar: *«Andolsun, bir zaman durduk. Bu ayetin bizim hakkımızda ve Tevrat ile İncil ehli hakkında nazil olduğunu zannediyorduk. Dedik ki: «Biz nasıl davalaşacağız? Bizim peygamberimiz, kitabımız birdir.» Fakat bazılarımızın diğerlerinin yüzlerine kılıç çaldığını görünce anladım ki bu ayet bizim hakkımızda nazil olmuştur.»*

Hulâsa olarak davalaşma burada geneldir deriz. Yani doğru ile yalancı, mazlum ile zalim, hidayette olan ile sapık, zayıf olanla mağrur davalaşacaklardır. (Bu görüşü İbn Cerir İbn Abbas'tan; Tabarani, Ebu Eyyub'ten rivayet etmiştir).

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ
اِذْ جَآءَهٗ ؕ اَلَيْسَ فِىْ جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكٰفِرِيْنَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذِىْ
جَآءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهٖٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُوْنَ ﴿٣٣﴾
لَهُمْ مَّا يَشَآءُوْنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ؕ ذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٣٤﴾
لِيُكَفِّرَ اللّٰهُ عَنْهُمْ اَسْوَاَ الَّذِىْ عَمِلُوْا وَيَجْزِيَهُمْ
اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ الَّذِىْ كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٣٥﴾ اَلَيْسَ اللّٰهُ
بِكَافٍ عَبْدَهٗ ؕ وَيُخَوِّفُوْنَكَ بِالَّذِيْنَ مِنْ دُوْنِهٖ ؕ وَمَنْ
يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾ وَمَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ
فَمَا لَهٗ مِنْ مُّضِلٍّ ؕ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِعَزِيْزٍ ذِى انْتِقَامٍ ﴿٣٧﴾
وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُوْلُنَّ اللّٰهُ ؕ
قُلْ اَفَرَءَيْتُمْ مَّا تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَنِىَ اللّٰهُ
بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كٰشِفٰتُ ضُرِّهٖٓ اَوْ اَرَادَنِىْ بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ
مُمْسِكٰتُ رَحْمَتِهٖ ؕ قُلْ حَسْبِىَ اللّٰهُ ؕ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُوْنَ ﴿٣٨﴾
قُلْ يٰقَوْمِ اعْمَلُوْا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّىْ عَامِلٌ ۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۙ ﴿٣٩﴾ مَنْ
يَّاْتِيْهِ عَذَابٌ يُّخْزِيْهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ﴿٤٠﴾

32 — Allah'a karşı yalan uydurandan ve kendisine gelmiş iken hakkı (Kur'an'ı) yalanlayandan daha zalim kim vardır? Kâfirler için cehennemde bir durak olmaz olur mu?

33 — Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler ise sakınanların ta kendileridir.

34 — Onlar için Rablerinin katında diledikleri her şey vardır. İşte bu iyi davrananların mükâfatıdır.

35 — Allah bununla onların işledikleri kötü amelleri örtecek ve onlara amellerinin en güzeli derecesinde mükâfat verecektir.

36 — Allah kuluna yetmez mi? (Ey Rasûlüm!) Onlar seni Allah'tan başka taptıkları (putları) ile korkutuyorlar. Allah kimi şaşırtırsa artık onu doğru yola götürecek kimse yoktur.

37 — Allah kimi de doğru yola götürürse, artık onu da şaşırtacak kimse yoktur. Allah galib olan ve öc alan değil midir?

38 — (Ey Rasûlüm!) Onlara «Gökleri ve yeri kim yarattı?» diye sorsan «Evet, Allah yarattı» derler. De ki: «Ne dersiniz? Allah bana sıkıntı vermek istese, Allah'ı bırakarak taptıklarınız O'nun verdiği sıkıntıyı kaldırabilir mi? Veya (Allah) bana bir rahmet vermek istese onlar O'nun rahmetine mâni olabilirler mi?» De ki: Allah bana yeter! Tevekkül edenler ancak O'na tevekkül ederler!

39/40 — (Ey Rasûlüm!) De ki: «Ey kavmim! Elinizden geleni yapın. Ben de (bildiğim gibi) yapacağım. Yakında kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini, kımıldatmayacak azabın kimin başına konacağını anlayacaksınız!»

(32-40) *«Allah'a karşı yalan uydurandan ve...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Acaba ortak koşmak ve çocuk nisbet etmek suretiyle Allah'a iftira edenler ile doğruluk kendisine ilk geldiğinde onu yalanlayandan daha zalim kim olabilir?»

Doğruluktan maksat Hz. Peygamber'in getirdiği Kur'an'dır. İlk başta düşünmeksizin, tefekkür etmeksizin onu yalanlamaları kastedilmektedir.

El-Haffaci; *«Yalanlamalarından maksat, peygamberi yalanlamalarıdır. Bu, peygamberler Allah katından onlara vahy getirdikleri ilk zamandadır. Mucizeler ortaya çıktıktan sonra onları yalanlamaları demektir. Yoksa bu mutlak yalanlama değildir»* demektedir.

KUR'AN'I TEVİL ETMEK KONUSU

Kur'an'ı tevil eden bir kimse onu yalanlamış değildir. Ancak dinin zaruriyatını yıkarsa o zümreye girmiş olur. Doğruluğu getiren Rasûl-ü Ekrem'dir.

Cenab-ı Hak 35. ayette önce günahların kefaretini, sonra ken-

dilerine verilen mükâfatı zikrediyor. Çünkü zararları gidermek, menfaatleri celbetmekten daha mühimdir.

«Allah kuluna kâfi değil midir?», yani Allah'ın kâfi olduğu o kadar açıktır ki hiç kimse bu hususta tereddüt etmemelidir.

*«Kul»*dan maksat Rasûl-ü Ekrem'dir. Nitekim Süddi'den bu görüş rivayet edilmiştir. *«Allah'tan başkasıyla seni korkuturlar»* ayeti de bu görüşü desteklemektedir. Geneller olarak kulların tamamı da kastedilebilir.

KÂFİRE MEYDAN OKUMAK

«De ki: Ey kavmim! Elinizden geleni yapın»; yani şimdi üzerinde bulunduğunuz düşmanlık haline devam edin. Veya imkânınız ve gücünüz yettiği şekilde yapacağınızı yapın!

Bu emri tehdid içindir. *«Ben de (bildiğim gibi) yapacağım»* cümlesi de onları korkutmaktadır. Şimdi çalışacağım veya gelecekte çalışacağım veya şu konuda çalışacağım demeyip genel bir şekilde ifade buyurması onların korkutulmasını daha da çoğaltır. Bu cümle îşar eder ki Hz. Peygamber için, her zaman başka bir mevkii vardır. O durmadan Allah'ın yardımı ile artar. Ayetin *«Siz yakında bileceksiniz»* cümlesi Rasûl-ü Ekrem'in hem dünyada hem de Ahiret'te onlara gâlib geleceğine delâlet etmektedir. Çünkü *«Kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini, kımıldatmayacak azabın kimin başına konacağını anlayacaksınız»* cümlesi de buna delildir. Birinci cümle dünya azabına işarettir ki bu, Bedir Günü'nde onlara isabet etmiştir. İkinci cümle Ahiret azabına işarettir. O da daimi ateş azabıdır.

ON ÜÇÜNCÜ CİLDİN SONU

MEVZU — SAHİFE

RÛM SURESİ
Giriş ... 6
Rûm Suresi'nin 1-5. ayetlerinin meâli ... 9
Bahse Girmek ... 11
Doğu Romalılar'ın İranlılar'a Galip Gelmesi ... 14
Mü'minlerin Sevgi Günü ... 16
Rûm Suresi'nin 6-15. ayetlerinin meâli ... 18
Rûm Suresi'nin 16-24. ayetlerinin meâli ... 23
Rûm Suresi'nin 25-32. ayetlerinin meâli ... 29
Ümmetin Kurtarıcıları ... 32
Rûm Suresi'nin 33-41. ayetlerinin meâli ... 35
Felâketlerin Sebebi Günahlardır ... 37
Fakirlik ve Zenginliğin Sebepleri ... 37
Rûm Suresi'nin 42-50. ayetlerinin meâli ... 42
Rüzgârların Faydası ... 44
Rum Suresi'nin 51-60. ayetlerinin meâli ... 48
Ölüler Dinleyebilirler mi? ... 49
Rûm Suresi'nin Sonu ... 54
LOKMAN SURESİ ... 55
Giriş ... 56
Lokman Suresi'nin 1-11. ayetlerinin meâli ... 60
Lehvel-hadis ... 61
Göklerin Direği ... 65
Lokman Suresi'nin 12-19. ayetlerinin meâli ... 68
Lokman'ın (a.s) Hikmetli Sözleri ... 71
Ana ve Baba Hakkı ... 75
Lokman Suresi'nin 20-28. ayetlerinin meâli ... 84
Allah'ın Zât ve Sıfatları Hakkında Mücadele ... 86
Her Şeyin Dönüşü Allah'adır ... 88
Allah'ın Kelimeleri Yazmakla Bitmez ... 88
Lokman Suresi'nin 29-34. ayetlerinin meâli ... 92
Kıyamette Baba Evladına Hiçbir Fayda Sağlamaz ... 96
Gârûrdan Maksat Nedir? ... 97
Kıyamet'in İlmi Ancak Allah'a Aittir ... 98

MEVZU **SAHİFE**

Beş Gayb Meselesi ... 100
Lokman Suresi'nin Sonu ... 104
SECDE SURESİ ... 105
Giriş ... 107
Secde Suresi'nin 1-11. âyetlerinin meâli ... 110
Allah'ın Birliğine Çağırmak Her Ümmette Devam Etmiştir ... 113
Allah'a «Şefaatçi» Denir mi? ... 115
Bin Senelik Bir Gün ... 116
Bin Seneden Maksat ... 119
Duyuların Kılınması ... 121
Allah Ruhu Bizzat mı Kabzeder? ... 122
Secde Suresi'nin 12-20. âyetlerinin meâli ... 125
Cehennem Kimlerle Doldurulur? ... 127
Secdeye Kapanmak ... 128
Müslümanların Ahiret'teki Halleri ... 130
Secde Suresi'nin 21-30. âyetlerinin meâli ... 132
Hz. Musa'ya Verilen Kitap ... 135
Buradaki Fetihten Maksat ... 137
Kılıç Ayeti İle Neshedilen Ayet ... 139
Secde Suresi'nin Sonu ... 139
AHZAB SURESİ ... 141
Giriş ... 142
AhzabSuresi'nin 1-6. ayetlerinin meâli ... 144
Bir İskelette İki Kalbin Yaratılması ... 147
Zıhar Meselesi ... 148
Herkesi Babasının İsmiyle Çağırmak Gerekir ... 149
Yanılmak Sorumluluğu Gerektirmez ... 150
Hz. Peygamber (s.a.v.) Müminler İçin Öz Nefislerinden Daha Evlâdır ... 151
Peygamber'in Hanımları Annelerimizdir ... 152
Ölünün Terekesi Hususunda Rahim Sahipleri Kimlerdir? ... 153
Ahzab Suresi'nin 7-15. ayetlerinin meâli ... 156
Peygamberlerden Alınan Gizli Misaktan Maksat Nedir? ... 158

MEVZU SAHİFE

Medine'yi Saran Müşrik Orduları ... 160
Kalplerinde Hastalık Olanlar ... 163
Yesrib Medîne'nin Adı mıdır? ... 164
Ahzab Suresi'nin 16-22. ayetlerinin meâli ... 168
Rasûlullah'taki Güzel Örnek ... 172
İmân Artar mı? ... 174
Ahzab Suresi'nin 23-30. âyetlerinin meâli ... 176
Allah (c.c.) Münafığı Affeder mi? ... 179
Beni Kureyza Yahudileri'nin İmhası ... 180
Peygamber Hanımlarına Muhayyerlik Verilmesi ... 187
Peygamber'den Ayrılmayı Tercih Eden Hanımı ... 188
Ahzab Suresi'nin 31-35. ayetlerinin meâli ... 192
Peygamber Hanımları Diğer Hanımlar Gibi Değiller ... 194
Peygamber Zevcelerini Evde Oturmaya Davet Eden Ayet ... 196
Rasûlullah'ın (s.a.v.) Ehl-i Beyti Kimlerdir? ... 198
Burada «Hikmet», «Hadisi Şerif» Demektir ... 202
Ahzab Suresi 36-43. ayetlerinin meâli ... 207
Zeyneb'in Zeyd'le Evlendirilmesine Karşı Çıkışı ... 209
Zeyneb Validemizin Evliliği Hususunda Gelen Uydurma Rivayetler ... 211
Kaza ve Kader ... 215
Rasûlullah Ümmetin Manevî Babasıdır ... 218
Hz. Muhammed Enbiya ve Rasûllerin Sonuncusudur ... 220
Çok Zikirden Maksat Nedir? ... 222
Ahzab Suresi'nin 44-50. ayetlerinin meâli ... 225
Mü'minlere Verilen Müjde ... 229
Kadın İddeti Hangi Halde Çeker? ... 232
Eşlere Verilen Ücretten Maksat Mehirdir ... 233
Rasûlullah'ın Yakınlarıyla Evlenmesi Hicret Etmelerine Bağlıdır ... 235
Ahzab Suresi'nin 51-54. ayetlerinin meâli ... 242
Rasûlullah'a Hangi Noktadan Sonra Evlenmek Yasaklandı? 246
Dinde Çekinmek Yoktur ... 249

MEVZU	SAHİFE
Rasûlden Sonra Hanımlarıyla Evlenmek Ebediyen Haramdır	250
Ahzab Suresi'nin 55-62. ayetlerinin meâli	255
Amca ve Dayılara Görünme Meselesi	256
Allah ve Meleklerin Salavat Getirmeleri	257
Allah ve Rasûlüne Eziyet Etmek	259
Müslümanlara Eziyet Etmek	260
Hicab ve Cilbab Meselesi	262
Münafıkların Sıfatları	265
Allah'ın Sünneti Değişmez	267
Ahzab Suresi'nin 63-73. ayetlerinin meâli	269
Hz. Musa'ya Verilen Eziyet	272
Sedid Sözden Maksat	273
Emanet ne Demektir?	273
Ahzab Suresi'nin Sonu	277
SEBE' SURESİ	278
Giriş	279
Sebe Suresi'nin 1-7. ayetlerinin meâli	283
Haşr'ın İnkârı	285
Sebe' Suresi'nin 8-14. ayetlerinin meâli	289
Hz. Davud'a Verilen Bakır Mucizesi	291
Tılsımlar	293
Allah'a Şükretmek	295
Sebe' Suresi'nin 15-22. ayetlerinin meâli	298
Bereketli Köyler	302
Onların Parçalamaları	305
Sebe' Suresinin 23-31. ayetlerinin meâli	310
Şefaat	311
Haşirde Biraraya Gelmek	314
Sebe' Suresi'nin 32-39. ayetlerinin meâli	319
Mütekebbirlerin Durumu	321
Peygamberlerin Hepsine Karşı Gelen Kimlerdir?	322
Ölümsüz Azap	323
Rızkı Veren Allah'dır	324
Sebe' Suresi'nin 40-48. ayetlerinin meâli	327

MEVZU **SAHİFE**

Dünya Hiçbir Zaman Allah'a Çağıranlardan Boş Değildir .. 331
Peygamber'in Vazifesi 332
Sebe' Suresinin 49-54. ayetlerinin meâli 336
Sebe' Suresi'nin Sonu 340
FATIR SURESİ 341
Giriş 342
Fatır Suresi'nin 1-3. ayetlerinin meâli 345
Meleklerin Kanadı 347
Allah'ın Kudreti 349
Fatır Suresi'nin 4-11. ayetlerinin meâli 353
Kâfirlerin Azabını Gerektirenler 355
Yerin Diriltilmesi 356
Allah'ın Huzuruna Varan Söz 357
Amelin Yüceltmesi 359
Kötü Tuzak Kuranlar 360
Ömrün Uzanıp Kısalması 361
Fatır Suresinin 12-18. ayetlerinin meâli 365
Kıtmır Kelimesi Ne Demektir? 367
Allah Dilediğini Yapar 370
Fatır Suresi'nin 19-30. ayetlerinin meâli 373
Diri ve Ölüden Maksat Nedir? 374
Allah'tan Hakkıyla Korkan Alimlerdir 377
Fatır Suresi'nin 31-38. ayetlerinin meâli 382
Allah, Kitabını Kime Miras Bıraktı? 383
Fatır Suresi'nin 39-45. ayetlerinin meâli 389
Nankörlüğün Cezasını Nankör Çeker 390
Fatır Suresi'nin Sonu 395
YASİN SURESİ 397
Giriş 398
Yasin Suresi'nin 1-12. ayetlerinin meâli 402
Yerine Getirilen Kavl Ne Lemektir? 405
İmamın Mânâsı 408
Yasin Suresi'nin 13-27. ayetlerinin meâli 411

MEVZU **SAHİFE**

Antakya Halkının Havarileri Yalanlaması ... 413
Elçilerin Vazifesi ... 414
Şehrin En Uzak Noktasından Gelen Kimdir? ... 417
Habibi Neccar Ödlürüldü mü? ... 419
Yasin Suresi'nin 28-40. ayetlerinin meâli ... 422
Ölü Arazinin Diriltilmesi ... 426
Karanlık ve Nur ... 429
Güneşin Seyri ... 429
Ayın Yörüngesi ... 432
Yasin Suresinin 41-54. ayetlerinin meâli ... 435
Zürriyetin Mânâsı ... 436
İnfak Etmeye Teşvik ... 439
Kabirden Kalkış ... 442
Yasin Suresi'nin 55-70. ayetlerinin meâli ... 444
Cennet Ehli İçin Her İstekleri Vardır ... 447
Cehennemliklerin Ağzı Mühürlenir ... 449
Ömürde Eksilme ve Artmadan Maksat ... 451
Hz. Peygambere Şiir Uygun Değlidir ... 452
İslâmda Şiirin Hükmü ... 453
Yasin Suresi'nin 71-83. ayetlerinin meâli ... 457
Müşrikler Niçin Putlara Taparlardı? ... 460
Yeşil Ağaçtan Ateş ... 462
Yasin Suresi'nin Sonu ... 463
SAFFAT SURESİ ... 464
Giriş ... 465
Saffat Suresi'nin 1-24. ayetlerinin meâli ... 467
Tüm Kâinat Allah'ın Birliğine Delâlet Eder ... 470
Ahiret Azabı Daimîdir ... 471
Eşlerinden Maksat Nedir? ... 477
Saffat Suresi'nin 25-51. ayetlerinin mealleri ... 481
Müşrikler Niçin Peygamber'e Deli Şair Derlerdi? ... 482
Korunmuş Yumurtadan Maksat Nedir? ... 485
Saffat Suresi'nin 52-76. ayetlerinin meali ... 487

MEVZU **SAHİFE**

Yüce Zafer ... 490
Zakkum Ağacı ... 491
Şeytan Başlarından Maksat Nedir? ... 492
Büyük Üzüntü ... 494
Saffat Suresi'nin 77-102. ayetlerinin meali ... 496
Tüm İnsanlar Nuh'un Zürriyeti midir? ... 497
Şia'dan Maksat Nedir? ... 498
Nuh Kavmi Yıldızlara mı Tapardı? ... 499
Çocuk Müjdesi ... 504
İstişare Gerekli midir? ... 505
Saffat Suresi'nin 103-126. ayetlerinin meâli ... 507
Hz. İsmail İçin Verilen Kurban ... 509
Hz. İbrahim'in Hangi Oğlu Kurban Edildi? ... 510
Saffat Suresi'nin 127-153. ayetlerinin meâli ... 514
Hz. Yunus (a.s) ... 516
Saffat Suresi'nin 154-182. ayetlerinin meâli ... 522
Peygamberlere Yapılan Yardımdan Maksat Nedir? ... 525
Saffat Suresi'nin Sonu ... 527
SÂD SURESİ ... 529
Giriş ... 530
Sâd Suresi'nin 1-16. ayetlerinin meâli ... 532
Sâd Suresi'nin 17-26. ayetlerinin meâli ... 540
Hz. Davud'un Hadisesi ... 541
Dağların Tesbihi ... 542
Hz. Davud Huzurunda Hasımlar ... 544
Hz. Davud'a Atılan İftira ... 546
Sâd Suresi'nin 27-42. ayetlerinin meâli ... 548
Atların Boyun ve Bacaklarını Kılıçla Meshetmekten Maksat Nedir? ... 551
Hz. Süleyman'ın Kürsüsü Üzerine Atılan Ceset ... 554
Hz. Süleyman'a Teshir Edilen Şeytanlardan Kim Kastedilir? 556
Hz. Eyyub'un Başından Geçenler ... 558

MEVZU **SAHİFE**

Sâd Suresi'nin 43-61. ayetlerinin meâli ... 561
İlyasa (a.s) Kimdir? ... 564
Adn Cennetleri ve Nimetleri ... 566
Sâd Suresi'nin 62-83. ayetlerinin meâli ... 571
Çamurdan Yapılmış Beşer ... 573
Ellerden Maksat ... 575
Sâd Suresi'nin 84-88.ayetlerinin meâli ... 578
Sâd Suresi'nin Sonu ... 580
ZÜMER SURESİ ... 581
Giriş ... 582
Zümer Suresi'nin 1-5. ayetlerinin meâli ... 584
Halis Olan Dinden Maksat ... 585
Gece ve Gündüzü Sarmasında Maksat ... 587
Zümer Suresi'nin 6-10. ayetlerinin meâli ... 590
Husn ve Kubh ... 592
İlim ve Amel ... 595
Sabredenlerin Mükâfatı ... 594
Zümer Suresinin 11-21. ayetlerinin meâli ... 597
İbadet Sadece Allah'a Yapılır ... 599
Taguttan Kaçanlar ... 600
Yağmur ve Bulut ... 602
Zümer Suresi'nin 22-31. ayetlerinin meâli ... 605
Allah'ın Zikrinde Kalbi Katılaşanlar ... 607
Allah Huzurunda Davalaşmak ... 612
Zümer Suresi'nin 32-40. ayetlerinin meâli ... 614
Kur'an'ı Tevil Etmek Konusu ... 615
Kâfire Meydan Okumak ... 616